LUND UNIVERSITY

Global rörelse

Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar

Wennerhag, Magnus

2008

Link to publication

Citation for published version (APA):
Wennerhag, M. (2008). *Global rörelse: Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Bokförlaget Atlas.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 23. May. 2026

Global rörelse

Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar

Magnus Wennerhag

Denna pdf-fil utgörs av det ursprungliga manuset till avhandlingen i fråga och är därmed inte den slutgiltigt satta versionen. Innehållet är dock identiskt med den version som utgivits som Wennerhag, Magnus (2008). *Global rörelse: Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar* (Stockholm: Bokförlaget Atlas). Emellertid saknas sidangivelser och person- och sakregister i denna pdf-fil. För sidhänvisningar, utgå från den utgivna boken.

Innehåll

Tabeller och diagram
Förord

Inledning
Empiri
Avhandlingens disposition

Del 1: Sociala rörelser och modernitetens omvandlingar

Kapitel 1. Modernitet, politik och sociala rörelser
1. Introduktion
2. Hur, var och när är sociala rörelser politiska?
3. Modernitet, sociala rörelser och politik
4. Politik, rörelse och det socialas uppkomst
5. Ett tämligen ovisst och oförutsägbart samhällsfenomen

Kapitel 2. En förmedlad utökning av friheten
1. Från socialt experimenterande till social revolution
2. Lorenz von Stein och den sociala rörelsen
3. Marx, marxismen och den sociala rörelsen
4. Werner Sombart och individen i det postliberala samhället

Kapitel 3. Organiserat kollektivt handlande
1. Gustave Le Bon och massans psykologi
2. Från masspsykologi till kollektivt beteende
3. Marginella rörelser inom den organiserade moderniteten

Kapitel 4. Kreativitet och den organiserande modernitetens nedgång
1. Ett brott med etablerade praktiker och perspektiv
2. Alain Touraine och de nya sociala rörelserna
3. Kreativa rum och uttryck
4. Politik i kris – nya former av politik

Kapitel 5. Förmedling, kollektivt handlande och kreativitet under bestående och nya förutsättningar
1. Förmedling
2. Kollektivt handlande
3. Kreativitet
4. Det sociala och det politiska inom rörelser
5. Obunden och oviss framtid: sociala rörelser i tiden
6. Nationellt bunden politik: sociala rörelser i rummet

Del 2: Den globala rättviserörelsen, globaliseringen och politikens förändringar

Kapitel 6. Globalisering, individualisering, civilsamhälle

1. Den organiserade modernitetens nedgång och framväxten av en ny modernitet
    i. Från 1968 till murens fall
    ii. Tre perspektiv på modernitetens förändringar i vår tid
    iii. En ny protestvåg
    iv. Konturerna av en tredje modernitet
2. Globalisering
    i. Globalisering, internationalisering, transnationalisering och avnationalisering
    ii. Transnationella sociala rörelser före vår tids globalisering
    iii. Vår tids globalisering
3. Individualisering
    i. Individualiseringens förändrade former
    ii. Livspolitiska handlingsformer
    iii. Den artistiska kritikens genomslag
    iv. Den sociala kritikens återkomst
4. Civilsamhälle
    i. Civilsamhälle, offentligheter och sociala rörelser
    ii. Globalt civilsamhälle
    iii. Transnationella offentligheter
    iv. En demokratisyn för den tredje moderniteten?

Kapitel 7. Den globala rättviserörelsen och de sociala forumen

1. Den globala rättviserörelsens framväxt
    i. Globaliseringsprotesternas uppkomst och bakomliggande samhällsförändringar
    ii. Globaliseringskritikens innebörd
    iii. Den svenska rörelsekontexten och "den globala frågan"
    iv. En eller flera rörelser?
    v. Egna utgångspunkter i definition, benämning och operationalisering av rörelsen
    vi. Det sociala forumet
2. Om materialet: Enkätundersökningar och intervjuer
    i. Enkätundersökningen och komparativa analysdata
    ii. Intervjuer med aktivister

Kapitel 8. Rörelsens sammansättning och forumets roll

1. Vilka deltar i den globala rättviserörelsen?
    i. Rörelsens sociala och demografiska sammansättning
    ii. Rörelsens organisatoriska och politiska sammansättning
    iii. Hur rörelsens sociala och politiska bas kan förstås
2. Vad betyder det sociala forumet för aktivisterna?
    i. De intervjuade aktivisternas politiska och organisatoriska bakgrund
    ii. Aktivisternas skäl till att delta i de sociala forumen
    iii. Det sociala forumets funktion
    iv. Principförklaringen som sammanbindare och avgränsare
    v. Forumet som ett offentligt politiskt rum eller som politisk aktör
    vi. Världsforumets symboliska betydelse
    vii. En modest förväntningshorisont
3. Slutsats

Kapitel 9. Global politik och transnationellt engagemang

1. För eller emot globalisering?
    - *i. Att namnge rörelsen*
    - *ii. Att problematisera globaliseringen*
    - *iii. Ett försvar för nationalstaten?*
2. Vad bör hända med politiken i den globala tidsåldern?
    - *i. Attityder gentemot nationella, makroregionala och globala institutioner*
    - *ii. Viljan att förhandla med globala, makroregionala och nationella institutioner*
    - *iii. Förtroende för institutioner*
    - *iv. Globalisering, institutioner och demokrati*
    - *v. Politiska alternativ till dagens globalisering*
3. Transnationellt politiskt handlande inom rörelsen
    - *i. Aktivismens geografiska nivåer*
    - *ii. Aktivisternas erfarenhet av transnationellt handlande*
    - *iii. Transnationella erfarenheter som distinktion*
    - *iv. Personliga erfarenheter av globaliseringen*
    - *v. Att förbinda det lokala forumet med forum i andra delar av världen*
4. Att se det ”typiskt svenska”
5. Slutsats

Kapitel 10. Livspolitiska handlingsformer, organisationstillhörighet och demokratisyn

1. Individcentrering eller livspolitik?
    - *i. Politiskt deltagande inom sociala rörelser*
    - *ii. Radikaliserad individualisering och förlorat förtroende för politiken?*
2. Forumdeltagarnas erfararenheter av och syn på politiskt handlande
    - *i. Partimedlemmar, organisationsanslutna och andra rörelseaktivister*
    - *ii. Forumdeltagarnas syn på politiskt handlande*
    - *iii. I stället för tröga hierarkier och smala dagordningar*
3. Förtroende för institutioner, politiska aktörer och demokrati
    - *i. Forumdeltagarnas förtroende för institutioner och politiska aktörer*
    - *ii. Förtroendets bakomliggande dimensioner*
    - *iii. Förtroende för demokrati och demokrati som praktik*
    - *iv. Den ofärdiga demokratin*
4. Göteborgshändelserna 2001
5. Slutsats

Kapitel 11. En rörelse representeras – och förmedlas?

1. Sociala rörelser, medier och representationens betydelse
2. Den globala rättviserörelsen i svenska medier
    - *i. Tidigare forskning*
    - *ii. Övergripande om det analyserade materialet*
    - *iii. Rörelsens olika namn och tonen i artiklarna*
3. Representationen av en rörelse
    - *i. Våldets närvaro och frånvaro*
    - *ii. Avpolitisering och trivialisering*
    - *iii. Rörelsen som politisk aktör*
        - *a. Hotar eller hindrar ordning och demokrati*
        - *b. Enbart kritiserar och protesterar*
        - *c. Bestämmer dagordningen*
        - *d. Skapar nya former för politiken*
    - *iv. En förändrad bild?*

4. Aktivisternas syn på mediebilden
5. En rörelse förmedlas?
6. Slutsats

Avslutning
1. Den globala rättviserörelsens övergripande drag
2. Sociala rörelser, autonomi och modernitetens epokskiften
3. Den globala rättviserörelsens förhållande till vår tids samhällsomvandlingar
4. En deltagardemokratisk syn på politiken

Appendix om metod
1. Att definiera och operationalisera en social rörelse
2. Om enkätstudier och sociala rörelser
3. Om intervjuer och sociala rörelser
4. Om textanalys och sociala rörelser
5. Om att använda olika metoder
6. Förhållande till studieobjektet

Bilaga 1: Enkätfrågorna

Bilaga 2: Intervjuguide

Bilaga 3. Kodschema för textanalys

Bilaga 4: Kommentar till tabell 8.1 och 8.2

Källor och litteratur
1. Otryckta källor
    i. Intervjuer
    ii. Informanter
    iii. Observationer
        a. Sociala forum
        b. Toppmötesdemonstrationer
2. Tryckta källor
    i. Dagstidningar
    ii. Webbsidor
3. Litteratur

Summary in English

Person- och sakregister

Tabeller och diagram

Tabell 8.1. Sociala och demografiska data för rörelsens aktivister i olika länder

Tabell 8.2. Politiska data för rörelsens aktivister i olika länder

Diagram 9.1. Hur rörelsen benämns i svensk dagspress

Diagram 9.2. Hur rörelsen benämns av aktivisterna själva

Diagram 9.3. Attityder till nationella, övernationella och globala institutioner

Diagram 9.4. Vilja till förhandling med olika aktörer

Tabell 9.1. Förtroende för institutioner och politiska aktörer

Diagram 9.5. Engagemangets geografiska nivåer

Diagram 9.6. Transnationell aktivism

Tabell 9.2. Skillnader i engagemang mellan dem som är kontinuerligt aktiva på lokal, nationell och global nivå

Diagram 9.7. Skillnader mellan organisatörer av forumet och övriga

Diagram 10.1. Forumdeltagarnas tidigare politiska erfarenheter jämfört med den svenska befolkningen

Tabell 10.1. Uppfattning om och former av deltagande bland partiaktiva, övriga organisationsaktiva samt icke organisationsanslutna vid forumen

Tabell 10.2. Förtroende för institutioner och politiska aktörer, balansmått

Tabell 10.3. Faktoranalys av förtroende för institutioner och politiska aktörer (faktorladdningar)

Diagram 10.2. Valdeltagandet bland forumdeltagarna jämfört med den svenska befolkningen

Diagram 10.3. Förändring i förtroende efter EU-toppmötesdemonstrationerna i Göteborg juni 2001

Tabell 10.4. Skillnad i förändrat förtroende mellan dem som var i Göteborg och dem som inte var där

Tabell 11.1. Benämning av rörelsen i svensk dagspress, 1999–2006

Tabell 11.2. Tonen i artiklar om rörelsen i dagspressen, 1999–2006

Tabell 11.3. Rörelsens krav och kritik i dagspressen, 2000–2006

Tabell 11. 4. Demonstrationer och sociala forum i dagspressen, 2000–2006

Tabell 11.5. Sammankoppling mellan våld och den globala rättviserörelsen i dagspressen, 2000–2006

Tabell 11.6. Hur den globala rättviserörelsen framställs som politisk aktör i dagspressen 2000–2006

Diagram 11.1. Omnämnande av krav och ord kopplade till den globala rättviserörelsen i dagspressen, 1995–2006

Diagram 11.2. Omnämnanden av rörelsens krav i Sveriges riksdags plenumdebatter, 1995–2006

Förord

Det är i år 40 år sedan 1968. I västvärlden är inget annat år under efterkrigstiden så förknippat med politiska protester, rörelseengagemang och snabba samhällsförändringar. Fortfarande är dess betydelse en trätofråga i den offentliga debatten.

Historieskrivningen har hittills inte tillmätt året 1999 samma betydelse, det år då det mediala strålkastarljuset riktades mot den rörelse som denna avhandling handlar om: den globala rättviserörelsen, som då protesterade i samband med Världshandelsorganisationens toppmöte i Seattle. Protesterna mot den ekonomiska globaliseringen har dock sedan dess utgjort den mest omfattande radikaliseringsvågen i västvärlden sedan sextioåtta.

De senaste åren har den globala rättviserörelsen inte varit lika synlig i medierapporteringen. Men den har fortsatt att verka. Den har uppmärksammats framför allt i samband med de sociala forum som har arrangeras på en mängd platser runt om i världen, med World Social Forum som förebild. I höst arrangeras exempelvis för första gången det europeiska sociala forumet i ett nordiskt land, närmare bestämt i Malmö. Jag har genom min egen forskning kunnat följa denna process sedan 2001, på resor som ibland har fört mig till sociala forum på andra kontinenter. En sådan långväga resa blir dock inte aktuell nästa gång, då det europeiska forumet arrangeras några kvarter från där jag bor.

Jag hoppas att med denna avhandling – som är den första svenska systematiska genomgången av den globala rättviserörelsen, av dess plats i dagens politiska förändringsprocesser och av dess förhållande till tidigare rörelsen som

arbetarrörelsen och aktivismen 1968 – kunna ge en mångsidig och uttömmande bild av rörelsens ursprung och utveckling fram till i dag.[1]

* * *

Detta är en bok som har avhandlingens språkdräkt och struktur. Kanske skrämmer det bort läsare som inte är vana vid den sortens arbeten. Jag har dock försökt att i någon mån göra den tillgänglig även för bredare grupper av samhällsintresserade läsare. Exempelvis har de resonemang om vetenskaplig metod som är obligatoriska i en avhandling placerats i ett appendix.

Avhandlingen täcker in en rad olika samhällsteoretiska områden. Den som är specialintresserad av ett visst område kan med behållning läsa valda delar av den. För att underlätta en sådan selektiv läsning vill jag ge några tips på hur avhandlingen kan läsas på andra sätt än från pärm till pärm.

För den som är samhällsteoretiskt, idéhistoriskt eller politisk-filosofiskt intresserad vill jag föreslå kapitel 1–6 samt avslutningen. För den som intresserar sig för teorier om sociala rörelser är främst kapitel 1–5 samt kapitel 7 att rekommendera. För den som är mer intresserad av min empiri om den globala rättviserörelsen och vad jag kommer fram till i denna konkreta analys rekommenderas kapitel 7–11 samt avslutningen.

* * *

Denna avhandling hade inte varit möjlig utan kloka tankar, stöd och konkret hjälp som olika personer har bidragit med. En del av dessa kommer här att tackas på engelska, för att mottagaren ska förstå vad som sägs.

[1] Det har naturligtvis gjorts en rad viktiga svenska studier av olika delaspekter av den globala rättviserörelsen, av vilka en del kommer att nämnas senare i avhandlingen.

När det gäller hjälp med avhandlingen i sin helhet är det framför allt fem personer som ska tackas. Först ett stort tack till min handledare Staffan Lindberg, som har varit ett ovärderligt stöd under hela avhandlingsprocessen och som alltid har funnits tillgänglig för tankeutbyte. Ett stort tack även till min biträdande handledare Carl-Göran Heidegren, som kom in senare i avhandlingsarbetet och under avhandlingens slutfas har varit en mycket god läsare med sinne för detaljer och teoretiska sammanhang. Stort tack även till Klas Gustavsson, vars analysförmåga och beredvillighet att på kort varsel kommentera såväl skissartade utkast som färdiga manus bidragit mycket till avhandlingens utveckling. Stort tack även till Johan Lindgren, vars många tips på böcker och artiklar jag borde läsa samt öga för begreppsanvändning och textens detaljnivå varit en stor tillgång. Henrik Gundenäs ska ha tack för en utmärkt och rigoröst genomförd korrekturläsning samt kloka innehållsliga kommentarer.

I also wish to thank Donatella della Porta for comments on a workshop paper that later was reworked into chapters 7 and 9 in the thesis, and Peter Wagner for comments on a seminar paper that I later reworked into chapters 1, 2 and 3.

För kommentarer på flera kapitel i avhandlingen vill jag tacka (for comments on several chapters, I wish to thank) Luka Arsenjuk, Leila Brännström, Anders Hellström, Anders Kalat, Petter Larsson och Dalia Muhktar-Landgren. För kommentarer på enskilda avhandlingskapitel eller utvalda delar av olika kapitel vill jag tacka Sara Andersson, Alexander Armiento, Katarina Djäken, Sara Eldén, Ulrika Holgersson, Magnus Hörnqvist, Lisa Pelling, Magnus Ring, Olav Unsgaard och Stellan Vinthagen. För kloka kommentarer under mitt slutseminarium vill jag framför allt tacka Eva Österberg. För kommentarer på delar av manus och diskussioner om avhandlingens innehåll vid andra tillfällen vill jag även tacka Mikael Carleheden, Anna Engstam och Anders Ramsay. I also wish to thank Michelle Koerner for an excellent proof-reading of the summary of the thesis.

Många av de intellektuella processer som varit viktiga för denna avhandling har skett inom ramen för arbetet med den gemensamma forskningsrapporten *Aktivister*, men även fortsatt därefter. Vårt samarbete har grundat sig på den gemensamt utförda enkätundersökning som används i denna avhandling. Jag vill därför tacka Hilma Holm, Johan Lindgren, Henrik Nordvall och Adrienne Sörbom som alla var med i detta forskningsprojekt. Vi hade många stimulerande diskussioner under vårt gemensamma analys- och skrivararbete.

För välbehövlig hjälp med mer komplicerade statistiska metoder vill jag först och främst tacka Ola Stjärnhagen, som kommenterat merparten av enkätdatan, men även Göran Djurfeldt och Mimmi Barmark, som kommenterat enskilda delar av enkätdatamaterialet. Naturligtvis är det jag själv som har det fulla ansvaret för att alla statistiska beräkningar är korrekta. För hjälp med överväganden kring enkätens utformning och inkodning vill jag tacka Anna Engstam och Sergio Cuadra.

I also wish to thank Michael Hardt and Donatella della Porta, for making it possible to visit Duke University, Durham NC, during spring 2005, and European University Institute, Florence, during fall 2006. Both of these stays were important periods for my intellectual development, and the source of many ideas in my thesis. For interesting discussions and access to the surveys made at the Genoa Social Forum and the European Social Forum in Florence, I would also like to thank Donatella and her fellow-researchers at the European University Institute, Massimiliano Andretta and Lorenzo Mosca.

Jag vill även tacka för de kommentarer jag fått av olika personer på de delar av avhandlingsmanuset som jag har lagt fram som papers vid olika konferenser och workshops.[2] Tack även till de anonyma refereeläsare på Statsvetenskaplig tidskrift

[2] Detta gäller främst workshopen för NSU:s studiekrets nr 8, ”Samfunnskritikk og -analyse under globalkapitalismen”, 16–19 februari 2006 i Paris; workshopen ”Transnational social movements: Organizational networks, discourses and repertoire of action”, 7–8 december 2006 vid Department of Political and Social Sciences, European University Institute i Florens, Italien; arbetsgrupp 6, ”Politisk

som gav värdefulla kommentarer till den artikel som sedermera har arbetats om till kapitel 10.

Jag vill även tacka min examinator Johanna Esseveld, för trevliga diskussioner och samråd om viktig litteratur att läsa in mig på under avhandlingsarbetet. Dessutom ska José Pacheco och Ron Eyerman tackas för att som mina lärare under min tid som student på grundutbildningen (och i Josés fall även som handledare för min magisteruppsats) ha introducerat mig för ämnet sociala rörelser. Tack även till alla fonder och stiftelser som möjliggjort längre utlandsvistelser, konferensbesök och resor för insamling av empiri.[3]

Ett stort tack riktas även till alla dem som här inte nämns vid namn men som under avhandlingsprocessen har varit betydelsefulla för min intellektuella utveckling, som på det sociala planet har gjort doktorerandet till en i stort sett angenäm upplevelse och som på andra sätt har stött mig under min tid som doktorand. Detta tack riktas till mina kollegor på sociologiska institutionen, till dem som jag mött inom ramen för tidskriften Fronesis verksamhet, till vänner samt till mor, far och syster.

Jag vill även rikta ett stort tack till de aktivister som har låtit sig intervjuas eller fyllt i enkäter, utan vars hjälp jag inte hade fått en lika heltäckande bild av den globala rättviserörelsen.

Tackas ska även Richard Herold på bokförlaget Atlas för sin vilja att publicera min avhandling och sin tålmodighet inför arbetets slutförande. Tack även till Linus Isaksson för avhandlingens fina grafiska form.

---

sociologi", vid Sociologförbundets årsmöte 9 februari 2007 i Lund; panelen "The transnational dimension of contention" vid ECPR General Conference, 6–8 september 2007 i Pisa, Italien.

[3] Bidragsgivarna i fråga är Crafoordska stiftelsen, Dagny och Eilert Ekvalls premie- och stipendiefond, Stiftelsen Ekedahl-Lundbergska fonden, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS), Jan Wallander och Tom Hedelius stiftelse, Kungl. Vetenskapsakademien samt Samhällsvetenskapliga fakultetens rese- och forskningsbidrag.

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till Crafoordska stiftelsen, Stiftelsen till Ernst Wigforss minne och Wahlgrenska stiftelsen, som genom anslag möjliggjort denna avhandlings utgivning.

Malmö den 23 januari 2008

Magnus Wennerhag

Inledning

Vad har sociala rörelser med demokrati att göra? I en text från 2001 resonerar den nyligen bortgångna amerikanska statsvetaren Iris Marion Young kring denna fråga på ett sätt som sätter i fråga de gängse perspektiven.[1] Hennes utgångspunkt är att det i dagens samhällsteori finns alltför lite diskussion kring rörelseengagemangets betydelse för demokratin. Å ena sidan pekar Young på en allmänt utbredd förståelse, enligt vilken sociala rörelser är aktörer som historiskt sett tvingat fram betydelsefulla demokratiska rättigheter med metoder som massdemonstrationer, bojkotter och blockader, vilka i efterhand har ansetts legitima. Å andra sidan menar hon att detta slags metoder ibland betraktas som ”odemokratiska” av sin samtid, eftersom de inte bygger på rationella argument som bryts i en öppen och sansad dialog, utan är okonventionella och konfrontatoriska.

Det motsatsförhållande som Young lyfter fram illustrerar tydligt de sociala rörelsernas ambivalenta förhållande till gängse uppfattningar om demokrati och folkligt självstyre. De betraktas ömsom som aktörer som skapar och utvidgar demokratin, ömsom som aktörer som obstruerar och destabiliserar den. Uppfattningen om politik som befrielse ställs mot uppfattningen om politik som ordning. Förändring ställs mot stabilitet. Historiskt sett har detta lett samhällsteoretiker att se sociala rörelser som ömsom samhällsomstörtande, ömsom som en förutsättning för en varaktig och levande demokrati. Men för att förstå de sociala rörelsernas betydelse för politik och samhällsutveckling måste bägge dessa aspekter vägas in. De sociala rörelserna omväxlande utmanar, förändrar och upprätthåller det rådande samhällets institutioner och normer. Ett sådant mångtydigt samhällsfenomen låter sig därför inte diskuteras med en terminologi som i praktiken reproducerar eller försvarar det rådande. Att detta spänningsförhållande mellan befrielse och ordning bör uppfattas som grundläggande för det moderna samhällets eller modernitetens självförståelse bildar utgångspunkten för denna avhandling. Det är i brytpunkten mellan självstyrets

[1] Young 2001.

frihetsideal och värnandet av ordning som politik skapas och samhällsförändringar inleds. När premisserna för detta spänningsförhållande omförhandlas spelar ofta sociala rörelser en framträdande roll.

Striden om huruvida sociala rörelser främjar demokratin eller stör ordningen är historiskt sett inte ny. Under ovissa perioder av större samhällsförändringar har nya kunskapsbehov uppkommit: såväl makthavare som forskare har då velat förstå vissa uppstigande politiska aktörer eller frambrytande förhållningssätt och handlingsmönster. I dag tycks detta återigen vara fallet, vilket Iris Marion Youngs artikel kan ses som ett exempel på. Hennes resonemang berör framför allt massdemonstrationerna mot Världshandelsorganisationen (WTO) i Seattle 1999 och de toppmötesdemonstrationer som följde åren därpå. Det är just om den rörelse som hamnade i det massmediala strålkastarljuset genom dessa protester som denna avhandling i sociologi handlar. Rörelsen har kallats bland annat antiglobaliseringsrörelsen, den globaliseringskritiska rörelsen och globaliseringsrörelsen. Själv använder jag dock det namn som är vanligt inom internationell forskning och som brukas flitigast inom den svenska delen av rörelsen i fråga: *den globala rättviserörelsen*. Som de olika benämningarna av rörelsen antyder knyter den an till en av vår tids stora förändringar av politiken och dess samhälleliga förutsättningar, nämligen globaliseringen.

Ett centralt tema i avhandlingen är hur globaliseringen påverkar de sociala rörelserna och politiken i allmänhet. Våra föreställningar om demokrati och politik har länge varit tätt knutna till nationalstaten. Det var inom nationalstatens ram som den moderna demokratin institutionaliserades. Det var i nationella civilsamhällen som politiska rörelser växte fram och inom nationella offentligheter som politik debatterades och kritiserades. De senare årens förskjutning av ekonomisk och politisk makt till andra nivåer än nationalstatens har därför förändrat politikens förutsättningar. Regionala maktstrukturer som Europeiska unionen och övernationella strukturer som Internationella valutafonden (IMF), Världsbanken och Världshandelsorganisationen (WTO) har fått en allt större betydelse för styret av

våra samhällen. Allt fler politiska beslut fattas i dag utan direkt anknytning till nationalstatens traditionella legitimitetsstrukturer, men motsvarande strukturer genom vilka folkets vilja skulle kunna komma till uttryck saknas på övernationell eller global nivå. Vi kan dra en parallell till den atenska stadsstatens direktdemokrati, som utgjorde ett ideal för renässansens och upplysningens demokratiska uppvaknande, men som i praktiken blev omöjligt att förverkliga i de mycket större nationella samhällen som det skulle tillämpas på. Den representativa demokratin blev i stället den dominerande demokratimodellen, även om direktdemokratin har levt kvar som ideal och stundom tillämpats i mindre geografiska områden. På samma sätt tycks den globala sammanflätningen av ekonomier och samhällen tvinga fram ett nytänkande kring vilka demokratiska modeller som är bäst avpassade efter en global eller övernationell ordning.

Den globala rättviserörelsens protester, kritik och krav skulle utifrån ett sådant perspektiv kunna sägas uttrycka en vilja att omförhandla det politiska självstyrets former. Under 1900-talets sista år har rörelsen växt fram dels utifrån en kritik av den ekonomiska globaliseringens negativa sociala och politiska effekter, dels utifrån en önskan att göra globaliseringsprocessen mer socialt hållbar och mer demokratisk. Det har alltså rört sig om en kritik inte bara av övernationella och globala institutioners demokratiska underskott, utan även av den marknadsinriktade ekonomiska politik som dessa institutioner har förknippats med. Ny kommunikationsteknik har underlättat sammanlänkningen av olika organisationer, nätverk och rörelser som delat denna kritik och vissa politiska målsättningar. Rörelsen har därmed kommit att samla en mångfald aktörer som fackföreningar, miljöorganisationer, kyrkliga organisationer, internationella solidaritetsorganisationer, kvinnoorganisationer, nya organisationer som Attac, politiska partier med flera. Genom att i stor utsträckning organisera sig över nationsgränser har dessa aktörer överskridit politikens och demokratins traditionella, nationalstatsbaserade sätt att fungera. Rörelsens konkreta yttringar i det offentliga rummet har främst bestått i stora protestdemonstrationer och sedan 2001 även stora alternativkonferenser, så kallade *sociala forum*. På global nivå har

World Social Forum organiserats, i Porto Alegre, Mumbai, Nairobi och andra städer, men även på kontinental, nationell och lokal nivå har ett flertal sociala forum arrangerats.

Inom sociologisk teori har begreppet social rörelse länge varit förknippat med en föreställning om att sociala konflikter och orättvisor eller politiskt utanförskap ofta framkallar en förmedlande rörelse, från samhället till dess politiska institutioner. När sociala rörelser uppkommer brukar det ses som en reaktion på större samhälleliga omvandlingar eller konflikter – politiska, ekonomiska och kulturella. Samtidigt har rörelserna ofta uppmärksammats för att själva driva fram samhällsomvandlingar, bestående i nya handlingsformer, normer och institutioner. Arbetarrörelsen är här det främsta historiska exemplet. Uppmärksammandet av ”den sociala frågan” – det vill säga kritiken mot den misär och ojämlikhet som industrikapitalismen medförde och de medföljande kraven på sociala reformer och allmän rösträtt – bidrog till att samhället förändrades i grunden. Välfärdsstat, demokratiskt medborgarskap, social utjämning och strukturer för att hantera intressekonflikter mellan arbete och kapital var alla lösningar på ”den sociala frågan”, som tillämpades i olika utsträckning där sådana institutioner bildades. Många av dessa ofta nationalstatligt organiserade lösningar hade sin upprinnelse i de sociala rörelsernas kritik, utopiska förslag och alternativa livsformer.

Närmare i tiden ligger 1960- och 1970-talets ”nya sociala rörelser”: fredsrörelsen, medborgarrättsrörelsen i USA, ”den nya vänstern”, Vietnamrörelsen, miljörörelsen, kvinnorörelsen, etc. Dessa rörelser reagerade på många av de dolda eller öppna konflikter som präglade det välfärdssamhälle som vuxit fram under efterkrigstiden. De framförde kritik mot denna ordnings hierarkier, privilegier och exkluderingar och har ofta ansetts vara mer inriktade än de gamla sociala rörelserna på frågor om självförverkligande, kulturell identitet och decentraliserat självstyre. I stället för att erövra och förändra statens institutioner sökte de nya utrymmen för självstyre utanför staten. Många av de nya sociala rörelserna uppmärksammade globala överlevnadsfrågor, exempelvis kapprustningen, miljöförstöringen och internationella

orättvisor. En del av dessa kritikpunkter kom på ett genomgripande sätt att förändra den politiska dagordningen och introducera eller återuppväcka politiska frågor som kvinnors rättigheter, miljöskydd och arbetsplatsdemokrati.

Genomgående kan man se dessa historiska exempel som kollektiva uttryck för en vilja att förändra premisserna för samhällets självstyre i riktning mot större frihet för fler.[2] Med en sådan förståelse av sociala rörelser bör man naturligtvis fråga sig vilken samhällelig roll globaliseringsprotesterna hittills har spelat och kan förväntas spela i framtiden. Hur skiljer sig den globala rättviserörelsen från tidigare sociala rörelser i sitt sätt att fungera och i den kritik och de krav den för fram? Går det att se kritiken mot den marknadsorienterade politik som institutioner som IMF och WTO har stått för som vår tids ”sociala fråga”? Och kan vi inom rörelsen finna förändrade förhållningssätt till samhällets självstyre?

Denna avhandling handlar om en specifik rörelse, den globala rättviserörelsen, men det konkreta exemplet tjänar även som en ingång till en bredare diskussion om hur sociala rörelser kan förstås som politiska aktörer, vilken roll de spelar och vilken roll de har spelat i samhälleliga förändringsprocesser under moderniteten. Dels handlar det alltså om att se den globala rättviserörelsen som en del av samhället där mer övergripande förändringar av politikens roll och betydelse kommer tydligare till uttryck. Dels handlar det om att undersöka rörelsens specifika karaktär som social rörelse och sätta detta i samband med centrala sociologiska teorier samt begrepp och teman som är betydelsefulla inom rörelseforskningen.

Teorier om sociala rörelser har sällan på ett mer systematiskt sätt förhållit sig till de sociala rörelsernas betydelse i modernitetens större omvandlingar. Eftersom en sådan diskussion är värdefull och kan ge ett vidare perspektiv på de sociala rörelsernas betydelse för centrala samhälleliga och politiska förändringsprocesser

[2] Det bör poängteras att det har funnits och finns rörelser vars målsättning inte varit att utöka självstyret till *fler* människor, utan att utesluta vissa individer ur den politiska gemenskapen eller att beröva dem vissa rättigheter. De främsta exemplen är rasistiska, fascistiska och nazistiska rörelser.

har jag i avhandlingen gett stor plats åt en idéhistoriskt orienterad genomgång av rörelseteorier och deras sätt att hantera sådana förändringar inom moderniteten.

I avhandlingens första del undersöker jag de sätt varpå teorier om sociala rörelser har växt fram som reaktioner på samhälleliga kriser under moderniteten. Utgångspunkten är att dessa teorier kan ses som vetenskapliga såväl som politiska sätt att förstå och hantera det spänningsförhållande mellan frihet och ordning som kännetecknar moderniteten som sådan. Läsningen av dessa teorier sätts i samband med särdragen hos de specifika modernitetsepoker under vilka de formulerades. Samtidigt lyfts fram hur dessa teoretiska perspektiv även fortsättningsvis har färgat vår förståelse av sociala rörelser. Diskussionen knyter an till såväl de teorier inom klassisk sociologi som formulerades under senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal för att förstå dåtidens framväxande arbetarrörelse som de senare teorier som formulerades under 1970- och 80-talen för att förstå de nya sociala rörelserna. Det kommer framför allt att handla om vilken politisk och samhällelig roll som sociala rörelser har tillmätts, i vilken utsträckning sociala rörelser i dessa teorier uppfattas som enbart nationella fenomen, i vilken utsträckning rörelser har betraktats som aktörer som skapar nya sociala och politiska former samt i vad mån de har betraktats som ett hot mot samhällsordningen. Denna diskussion kommer att kretsa kring vad jag kallar framväxten av tre centrala problematiker inom kunskapsproduktionen om sociala rörelser: *sociala rörelser som förmedling*, *sociala rörelser som kollektivt handlade* och *sociala rörelser som kreativitet*. De tre problematikerna kommer att betraktas som grundläggande tankefigurer, som än i dag styr vårt sätt att betrakta och ge mening åt det vi uppfattar som sociala rörelser, deras handlingsrepertoarer och roll i samhället. I denna del av avhandlingen introduceras det perspektiv på sociala rörelser och förändringar inom moderniteten som kommer att ligga till grund för avhandlingens empiriskt inriktade senare del.

Avhandlingens andra del tar sin utgångspunkt i de senare årens diskussioner om globalisering, individualisering och civilsamhälle och kopplar dessa diskussioner till den första delens övergripande karaktäristik av modernitetens förändringar. Det

kommer framför allt att handla om huruvida dessa samhällsförändringar kan anses markera framväxten av en ny modernitetsepok och huruvida den globala rättviserörelsen och dess aktivister utgör ett tydligt exempel på sådana förändringar. Hur kan förändringsprocesser som globalisering och individualisering förstås i förhållande till den globala rättviserörelsens aktivister, deras uppfattning om politik och deras sätt att arbeta politiskt? Min ambition med avhandlingens senare del är att bidra till en bredare förståelse av en framväxande rörelse och dess plats i dagens samhälleliga och politiska förändringar, utifrån en analys av aktivisternas politiska deltagande, deras förhållande till politiska institutioner och deras politiska ideal. Vilka sociala processer skapar de nya formerna av protester och vilka mobiliseras av den globala rättviserörelsen i Sverige och andra länder? Kan man i rörelsens aktiviteter se nya former av politiskt deltagande eller andra uttryck för allmänna förändringar av samhälleliga normer och handlingsformer?

Empiri

Avhandlingens empiri har tagits fram med hjälp av flera olika samhällsvetenskapliga metoder, såväl kvantitativa som kvalitativa. Genom att kombinera dem har jag velat ge en mer heltäckande bild av en specifik social rörelse, av dess aktivister och dess roll i samhället. Merparten av avhandlingens empiri utgörs av enkätdata och intervjuer med aktivister vid lokala sociala forum i Sverige. Materialet omfattar därmed i huvudsak svenska aktivister.

Enkätdata har tagits fram i samarbete med fyra andra forskare. Vi har genomfört en omfattande enkätundersökning vid tre lokala sociala forum i Sverige, med totalt 1066 enkätsvar.[3] Syftet med studien var att få en bild av vilka som är aktiva inom den globala rättviserörelsen, på vilka sätt man arbetar politiskt och vilka värderingar och attityder som finns inom rörelsen. I Sverige brukar studier av sociala rörelser och av dem som är aktiva i dem utföras med kvalitativa metoder, det vill säga intervjuer, textanalyser eller deltagande observationer. Inom forskningsområdet sociala rörelser har samtidigt internationellt sett relativt många enkätundersökningar gjorts vid

[3] För den gemensamma rapport som publicerats utifrån denna undersökning, se Wennerhag et al. 2006.

sociala forum. Tillgång till en del av denna forskning har möjliggjort en transnationellt komparativ analys av materialet, som har vidgat min empiriska analys utanför kretsen av svenska aktivister inom den globala rättviserörelsen.[4]

För att fördjupa den analys som det kvantitativa materialet ligger till grund för har ett antal semistrukturerade intervjuer genomförts med dem som arbetat med att arrangera ett lokalt socialt forum, samt med ett antal organisatörer av andra svenska lokala sociala forum som besökte 2007 års World Social Forum i Nairobi i Kenya. Med den kvalitativa delen av undersökningen har jag velat komma närmare aktivisternas egen förståelse av de sociala forumen och deras inställning till politiskt engagemang, demokrati, globalisering och den nationalstatsbaserade demokratin.

Utöver empirisk undersökning av rörelsens aktivister har jag även genomfört en innehållsanalys baserad på alla omnämnanden av den globala rättviserörelsen i Sveriges fem största dagstidningar sedan rörelsens mediala genomslag 1999.[5] Syftet med denna analys har varit att se hur rörelsen framställs som politisk aktör i en central massmedial offentlighet.

Själv har jag deltagit vid samtliga europeiska sociala forum, nästan alla World Social Forum som har anordnats samt några toppmötesdemonstrationer i olika europeiska städer. Även om jag i avhandlingen inte på ett systematiskt sätt använder material som insamlats eller observationer som gjorts under dessa tillfällen har de ändå

[4] Här bör framför allt nämnas den delvis enkätbaserade forskning om den globala rättviserörelsen som gjorts av Donatella della Porta och hennes kollegor vid europeiska och lokala sociala forum (se exempelvis Andretta et al. 2003; della Porta et al. 2006; della Porta 2007b). De enkätfrågor som användes vid dessa undersökningar kom även i stor utsträckning att användas i vår svenska enkätundersökning, detta för att möjliggöra komparativ analys.

[5] Dagstidningarna i fråga är *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen*, *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet*.

erbjudit goda möjligheter att få en inblick i rörelsens europeiska och globala dimensioner.[6]

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består av två delar. Den första delen, som omfattar kapitel 1–5, är inriktad på de olika sätten att betrakta sociala rörelser under olika modernitetsepoker. Den andra delen, som omfattar kapitel 6–11, är inriktad på den globala rättviserörelsen och hur denna kan förstås i förhållande till vår tids samhällsomvandlingar, med utgångspunkt i min egen empiri. Jag ska här kort beskriva huvuddragen i samtliga kapitel.

I kapitel 1 introduceras och definieras några av de begrepp som är centrala för avhandlingen, i synnerhet de fem första kapitlen. Det handlar om begrepp som modernitet, samhället, det sociala, det politiska och sociala rörelser. I kapitel 2 undersöks de tidiga teorier som från mitten av 1800-talet formulerades för att förstå den framväxande arbetarrörelsen, där själva begreppet ”social rörelse” först användes i samhällsvetenskapliga syften. I dessa teorier förstods ofta den sociala rörelsen som en förmedlande mekanism mellan ett ojämlikt klassamhälle och statens abstrakta rättigheter, som syftade till att inkludera de exkluderade i den politiska gemenskapen. Kapitel 3 handlar om de teorier som formulerades kring sekelskiftet 1900 för att förstå ”massans” beteende, som ofta inriktade sig på att förstå hur det kom sig att enskilda individer anslöt sig till sociala rörelser och på vilka sätt det kollektiva handlande som därmed uppkom skilde sig från det individuella handlandet. I kapitel 4 diskuteras teoribildningen om sociala rörelser efter de ”nya sociala rörelsernas” uppkomst under 1960-talet. Som ett centralt inslag i dessa teorier lyfts fram betoningen av kreativt handlande och en uppfattning om sociala rörelser

[6] De aktuella besöken vid sociala forum är World Social Forum i Porto Alegre 2002, 2003 och 2005, i Mumbai 2004 samt i Nairobi 2007, European Social Forum i Florens 2002, i Paris 2003, i London 2004 och i Aten 2006 samt svenska lokala sociala forum i Lund 2002, 2004 och 2006, i Stockholm 2004 och i Göteborg 2004. När det gäller toppmötesdemonstrationer är de aktuella observationstillfällena Göteborg juni 2001, Bryssel december 2001, samt Köpenhamn december 2002, samtliga i samband med EU-toppmöten.

som aktiva aktörer som skapar och omförhandlar kunskaper, verklighetssyner, normer och handlingsformer. I kapitel 5 sammanfattas de utmärkande dragen i de tre problematiker som har beskrivits i de tre föregående kapitlen. De tre problematikerna kopplas där även till avhandlingens huvudsakliga undersökningsobjekt, den globala rättviserörelsen.

I kapitel 6 görs en kritisk genomgång av några av de teorier som varit centrala för förståelsen av de senaste årtiondenas samhällsförändringar. Dessa teorier har kretsat kring begreppen globalisering, individualisering och civilsamhälle. I kapitlet sätts dessa teorier och begrepp i samband med sociala rörelser, politik och det politiska handlandets förutsättningar under vår modernitetsepok. I kapitel 7 beskrivs bakgrunden till den globala rättviserörelsens och det sociala forumets framväxt, främst i förhållande till globaliseringsprocessen. En kortfattad historik görs över både det globala och det svenska rörelsesammanhanget. Därefter, i kapitel 8, undersöks rörelsens sociala och politiska sammansättning och forumens betydelse för aktivisterna. Det handlar här bland annat om att undersöka i vilka sociala, politiska och organisatoriska avseenden som den globala rättviserörelsen i olika delar av världen liknar eller skiljer sig från varandra. Kapitel 9 undersöker de transnationella aspekterna av rörelsens och aktivisternas handlande och värderingar.[7] I fokus står aktivisternas syn på globaliseringen och frågan om deras eget engagemang är transnationellt. Kapitel 10 handlar om aktivisternas syn på demokrati och politik, framför allt mot bakgrund av den tilltagande individualisering som enligt olika samhällsteorier präglar vår tid.[8] Frågan om hur rörelsen framställs i medierna står i centrum i kapitel 11. I detta kapitel analyseras framställningen av den globala rättviserörelsen i svensk dagspress. Aktivisternas möjligheter att få fram sitt budskap i den politiska offentligheten och att påverka den politiska dagordningen diskuteras. Utöver dessa elva kapitel och avslutningen innehåller avhandlingen ett antal bilagor samt ett appendix som berör metodfrågor.

---

[7] Detta kapitel består delvis av omarbetade textstycken från kapitel 3 i Wennerhag et al. 2006.

[8] Detta kapitel består delvis av omarbetade textstycken från kapitel 4 och 5 i ibid., samt från artikeln Sörbom och Wennerhag 2008.

Del 1:
Sociala rörelser och modernitetens omvandlingar

Kapitel 1. Modernitet, politik och sociala rörelser

1. Introduktion

Vad ord som ”arbetarrörelsen” eller ”miljörörelsen” syftar på har nog de flesta en likartad uppfattning om. Inom svensk samhällsdebatt och forskning har denna typ av sociala fenomen under 1900-talet ofta benämnts folkrörelser. Men innan denna term slår igenom talas det även om *sociala rörelser*.[1] Från 1980-talet och framåt blir det i Sverige återigen allt vanligare att använda detta begrepp. Denna återkomst sker först inom forskningen – vilket bör tillskrivas internationella influenser – men har sedermera även kommit att ske i samhällsdebatten. Det är även detta begrepp jag kommer att använda.

Inom forskningen om sociala rörelser är många gånger föremålen för undersökningarna likartade. Däremot skiljer sig ofta uppfattningarna forskare emellan om vad en social rörelse egentligen är. Den akademiska litteraturen erbjuder

[1] Termen folkrörelse tycks få sitt genomslag i Sverige under 1900-talets första decennier. Ofta åsyftas frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen, och deras aktiviteter från 1800-talets slut och framåt. Att begreppet ”social rörelse” används innan termen folkrörelse slår igenom framgår exempelvis av de svenska översättningarna av Werner Sombarts *Socialismus und soziale Bewegung – Socialism och social rörelse* – som ges ut 1898 och 1911. I dessa används heller aldrig termen folkrörelse. I det band av *Svenska Akademiens ordbok* som innehåller uppslagsordet ”folkrörelse” – utgivet så sent som 1926 – har inte termen sin nuvarande dominerande betydelse, utan åsyftar endast folkvandringar, revolutionära folkresningar eller ”strävan som omfattas av hela folket eller dess bredare lager”. För etablerandet av termen folkrörelse såsom vi i dag förstår den spelar troligen den utanför akademin verksamme journalisten, folkbildaren, autodidakten och skribenten E H Thörnberg (1873–1961) en stor roll. Thörnberg har inte bara setts som betydelsefull för den svenska (förakademiska) sociologin utan även som en pionjär för svensk folkrörelseforskning (Forstorp 1997). I en central artikel från 1912 (”Folkrörelser och samhällsklasser i Sverige”) använder Thörnberg både ”folkrörelse” och ”social rörelse”. Folkrörelser används (om än bara en gång i texten) som en samlingsterm för att beskriva det som han ser som ”de stora religiösa, moraliska och sociala rörelserna inom vårt folk” (Thörnberg 1912, s. 77), vilka främst uttrycks genom frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen. Med sociala rörelser tycks Thörnberg däremot enbart avse arbetarrörelsen. Att just folkrörelser blir den dominerande termen i Sverige går nog i mångt och mycket att se i ljuset av folkbegreppets allmänna genomslag och koppling till arbetarrörelsens politiska projekt (det vill säga ”folkhemmet”) och den svenska statens utveckling.

– och har historiskt sett erbjudit – många förslag till definitioner. För att ta några exempel har sociala rörelser definierats som ”kollektiva ansträngningar för att inrätta en ny livsordning”, ”ett kollektivt försök att i en allmän övertygelses namn återupprätta, bevara, förändra eller skapa värderingar”, ”en konflikthandling genom vilken kulturella åskådningar – ett historicitetens fält – omvandlas till sociala organisationsformer som bestäms av kulturella normer och sociala dominansförhållanden”, ”ett kognitivt territorium, ett nytt offentligt utrymme som fylls av dynamisk interaktion mellan olika grupper och organisationer”, ”ett sammanhängande arbete med att framställa vissa anspråk, som understöds av organisationer, nätverk, traditioner och solidaritetskänslor” och som ”informella nätverk grundade i gemensamma övertygelser och solidaritet, vilkas mobilisering sker utifrån konfliktladdade frågor genom ett återkommande användande av olika former av protester”.[2]

Dessa förslag till definitioner har alla vuxit fram ur ett samspel mellan specifika fallstudier, olika teoretiska och metodologiska traditioner (inom olika vetenskapsdiscipliner, nationer, etc.) samt de allmänna akademiska, kulturella och politiska konjunkturer som rått vid olika tillfällen. I olika sammanhang har detta slags faktorer genererat ibland olika, ibland likartade synsätt på sociala rörelser och det som vi i dag förstår med begreppet. Nyckelbegrepp och analytiska ramverk har skapats och fått sin innebörd utifrån specifika ändamål. På en samhällelig, politisk och kunskapsmässig nivå har dessa synsätt och analytiska utgångspunkter – när de letat sig in i allmänna samhällsteorier, politiska diskurser och mer populära föreställningar – i sin tur såväl möjliggjort som begränsat olika sociala rörelsers roller och handlingar. De sammanhang som dagens rörelser verkar i må i många avseenden vara nya, men de begrepp vi förstår dem utifrån är det oftast inte. Därför är en av mina utgångspunkter i denna avhandling att en djupare förståelse av dagens sociala rörelser inte kan isoleras från de historiska omständigheter under

[2] Definitionerna är hämtade från Herbert Blumer (1939, s. 255), Neil Smelser (1962, s. 313), Alain Touraine (1984, s. 148), Ron Eyerman och Andrew Jamison (2005, s. 59), Charles Tilly och Sidney Tarrow (2006, s. 8) samt Donatella della Porta och Mario Diani (1999, s. 16).

vilka vår kunskap om detta sociala fenomen har formats. Samtidigt bör en sådan förståelse vägledas av insikten att dessa kunskaper aldrig varit oskyldiga, utan formats av och spelat med eller mot olika politiska synsätt och intressen.

Den ständigt pågående teoretiska korsbefruktningen och förändringar i hur begrepp och metoder används gör det komplicerat att identifiera historiskt avgränsade och åtskilda teoritraditioner. Mitt syfte med denna del av avhandlingen är därför snarare att skissera utvecklingen av vad jag ser som tre centrala problematiker inom kunskapsproduktionen om sociala rörelser. Jag kommer att inrikta mig på vissa till moderniteten knutna kunskapsbehov som över tid format förståelsen och användandet av vissa begrepp om sociala rörelser. Man skulle kunna se dessa problematiker som grundläggande tankefigurer som styr hur vi betraktar och ger mening åt det vi uppfattar som sociala rörelser, samt deras handlingar och roll i samhället. Eftersom dessa problematiker i olika grad återfinns inom olika teorier betraktar jag dem inte heller som uttryck för specifika idétraditioner. De tre problematikerna är *sociala rörelser som förmedling*, *sociala rörelser som kollektivt handlande* och *sociala rörelser som kreativitet*. När jag tecknar den historiska framväxten av dessa kommer jag främst att utgå från tre samhällsteoretiker som på olika sätt varit betydelsefulla för hur sociala rörelser kommit att förstås och vilkas sätt att resonera kring dem åskådliggör var och en av de tre problematikerna: Lorenz von Stein (1815–1890), Gustave Le Bon (1841–1931) och Alain Touraine (1925–).

Dessa tre olika problematiker finns i dag mer eller mindre närvarande i de sätt varpå sociala rörelser vanligen förstås. Detta gäller även senare års rörelseprotester som formerats kring globaliseringsfrågan. I samband med denna fråga blir det intressant att tala om *förmedling*, då de globala protesterna kan ses som uttryck för hur olika rörelseaktörer söker nya kanaler för att uppmärksamma centrala men allt för sällan uppmärksammade politiska frågor. Det blir intressant att tala om *kollektivt handlande*, då protesterna sammanför individer genom nya kollektiva identiteter och ritualer, samtidigt som de betraktas som avvikande från ett dominerande beteende. Det blir även intressant att tala om *kreativitet* eftersom det i detta rörelsesammanhang skapas

och utvecklas värderingar, lösningar på samhällsproblem och former för politiskt handlande, som på sikt kan leda till mer bestående sociala handlingsformer. De tre problematikerna kommer följaktligen ha en central roll i analysen av det huvudsakliga undersökningsobjektet för denna avhandling: den globala rättviserörelsen.

Innan de tre problematikerna och deras upprinnelser presenteras närmare ska dock några av de begrepp som är centrala för framställningen preciseras – främst *politik*, *social*, *rörelse* och *modernitet*. Därefter tydliggörs ytterligare syftet med den föreliggande delen av avhandlingen samt vad jag förstår med *problematik*.

2. Hur, var och när är sociala rörelser politiska?

En central utgångspunkt i min avhandling är att sociala rörelser är att betrakta som politiska aktörer. Med en sådan utgångspunkt kan man till att börja med fråga sig varför det dominerande begreppet inom forskningen är just *sociala* och inte *politiska* rörelser. Det rör ju sig ändå om aktörer som handlar utifrån politiska övertygelser och har politiska målsättningar, som strävar efter att på olika sätt påverka politiska diskussioner, beslut och institutioner.[3] Mitt syfte är här inte att argumentera för att man borde byta begrepp och i stället tala om politiska rörelser. Snarare vill jag undersöka varför ett i grunden politiskt fenomen har kommit att begreppsliggöras som huvudsakligen socialt – och vilka implikationer detta har för förståelsen av dessa rörelser. Att begreppsliggöra rörelser som sociala snarare än politiska *kan* i detta sammanhang även vittna om en ovilja att betrakta dem som politiska. Som vi senare ska se finns det historiska förklaringar till detta. Spänningen mellan begreppen ”socialt” och ”politiskt” går tillbaka till den moderna tidsålderns –

[3] Även besläktade begrepp som inom andra teoretiska sammanhang används för att beskriva likartade eller delvis sammanfallande fenomen tycks signalera att aktörerna först och främst är något annat än politiska. Så är exempelvis fallet med det ekonomiskt nyttoorienterade begreppet ”intresseorganisation” eller de negerande begreppen ”NGO” (*non-governmental organization*, vanligen översatt med ”icke-statlig organisation” eller ”enskild organisation”) och ”utomparlamentarisk organisation”.

modernitetens – begynnelse och det är likaså utifrån denna spänning vi kan förstå uppkomsten av begreppet sociala rörelser.

Min utgångspunkt gör det för det första nödvändigt att precisera vad som här avses med ”politisk” och ”politik”. Under senare år har man inom olika samhällsteoretiska strömningar ifrågasatt den traditionella definitionen av ”politik” och ”det politiska”. Ofta har dessa former av kritik haft ambitionen att bredda politikbegreppet och låta det omfatta inte enbart staten och de aktörer, handlingsrepertoarer och maktuttryck som under moderniteten har ansetts konstituera den politiska sfären. Man har menat att politik och politiskt handlande är något mer än regering, parlament, politiska partier, valkampanjer och procedurer för maktbalans, ansvarsutkrävande och skiften mellan politiska eliter.[4] Politiskt blir därmed inte bara sådant som sker inom de politiska institutioner som under 1900-talet kom att tas för givna. En sådan bredare ansats kan motiveras med att den möjliggör en djupare förståelse av mekanismerna bakom politiska förändringsprocesser och sätter in dem i ett större, historiskt perspektiv. Det handlar därvid om att se som politiska även sådana aktörer och handlingar som medvetet bidrar till att omförhandla formerna för och innehållet i de historiskt givna politiska institutionerna – eller för den delen agerar politiskt trots eller oavsett dessa institutioner. På detta utgör sociala rörelser ett tydligt exempel, då de historiskt sett bidragit till att omdefiniera betydelsen av politik och vad som anses som politiskt. Förra sekelskiftets arbetarrörelse och kvinnorörelse utmanade sin tids

[4] Den ”snävare” eller ”traditionella” uppfattning om politik som här ifrågasätts tar sig exempelvis uttryck i Nationalencyklopedins definition av politik: ”statskonst, processen att erövra och utöva makt i offentliga sammanhang. […] På svenska har ordet politik två grundbetydelser: dels de processer genom vilka makt utövas och politiska beslut fattas (eng. *politics*), dels den förda politikens principer och faktiska sakinnehåll (eng. *policy*).” Delvis går denna definition att uppfatta som främst hemmahörande inom statsvetenskapen, men även inom sociologin har liknande definitioner varit legio. Exempelvis Weber (1983/1924, s. 38) definierar ”politisk organisation” såsom ”en auktoritetsorganisation … [vars] bestånd och giltigheten av dess ordning kontinuerligt garanteras inom ett givet geografiskt område genom användning av och hot om fysiskt tvång från den administrativa stabens sida.” Weber menar vidare att socialt handlande är ”politiskt orienterat” om det ”syftar till att påverka ledningen av en politisk organisation, framför allt då det gäller tilldelning, fråntagande, omfördelning eller anvisning av regeringsmakt.”

dominerande föreställningar om politik genom att kräva allmän och lika rösträtt. Detsamma kunde sägas om 1970-talets kvinnorörelse, som genom sitt slagord ”det personliga är politiskt” sökte politisera de maktrelationer mellan könen som tidigare ansetts som opolitiska. Att sådana iakttagelser om rörelsers förändringskapacitet tycks kräva att en viss tid förflutit pekar även på att det är nödvändigt att placera in sitt studium i ett längre historiskt perspektiv.

Ett breddat politikbegrepp behöver naturligtvis inte med nödvändighet leda till större analytisk skärpa. Om allt är politik eller politiskt blir begreppen meningslösa. Någon form av avgränsning måste alltså göras. Min egen förståelse av begreppen ”politik” och ”politisk” hämtar inspiration från två av de strömningar som kan sägas ha bidragit till det ovan beskrivna ifrågasättandet av det traditionella politikbegreppet. Dels handlar det om teman som utvecklats inom eller i dialog med de teorier om ”nya sociala rörelser” som sedan 1970-talet blivit alltmer betydelsefulla inom samhällsvetenskaperna.[5] Dels handlar det om mer politisk-filosofiska strömningar som sedan 1980-talet fäst stor vikt vid ”det politiska” eller liknande begrepp vid utvecklingen av sina samhällsteorier.[6] Bägge går att se som reaktioner på tidigare och delvis sammanfallande dominerande föreställningar om politik.[7]

[5] Här avses främst teoretiker som Alain Touraine och Alberto Melucci, som varit tydligt förknippade med begreppet ”nya sociala rörelser”, men även andra strömningar inom sociala rörelseteorin sedan 1970-talet (såsom Charles Tilly och andra teoretiker inom ”resursmobiliseringsparadigmet”) och feministisk teoribildning om rörelser och politiskt handlande. Ett flertal av dessa teoretiker och strömningar kommer senare att behandlas mer utförligt.

[6] Här avses samhällsteoretiker och politiska filosofer såsom Chantal Mouffe och Ernesto Laclau, Jacques Rancière samt Michael Hardt och Antonio Negri. Dessa kommer senare att behandlas något mer utförligt. Inspiration till de samhällsteoretiska implikationerna av vissa av dessa teorier har även hämtats från Jonsson 2005.

[7] De kan ses som reaktioner mot de funktionalistiska förklaringsmodeller som under efterkrigstiden skapades för att förklara och legitimera den då konsoliderade politiska ordningen (modeller inom vilka politik var det som skedde inom den liberal-demokratiska och korporatistiskt organiserade statsapparaten), såväl som mot vissa marxistiska eller marxistiskt inspirerade förklaringsmodeller (inom vilka politik främst var ett uttryck för en underliggande klasskamp och *den* sociala rörelsen var arbetarrörelsen och dess organisationer).

Även om just politikbegreppet ansetts vara ”underteoretiserat” inom den första gruppen av teorier – dem om ”nya sociala rörelser” – tenderar teoretiker hemmahörande i denna att förstå sociala rörelser som politiskt medvetna aktörer snarare än som missriktade eller irrationella responser på samhällsförändringar som deras deltagare drabbats av.[8] Dessa teorier betonar även att sociala rörelser inte främst strävar efter att ta över de traditionella politiska institutionerna, utan även verkar för politisk förändring på andra sätt och inom andra samhällssfärer. Dessutom anses sociala rörelser sällan intervenera i eller vara resultatet av *en enda* samhällskonflikt, utan de griper in i eller politiserar ett flertal övergripande konflikter. Inom den andra gruppen av teorier brukar också sociala rörelser ses som ett uttryck för politik utanför de traditionella politiska institutionerna. Denna icke-institutionaliserade politik framställs dessutom ofta som ett renare uttryck för vad som ses som politikens eller motståndets egentliga kärna, dess konfliktdimension, än de institutionaliserade former av politik som ofta kan ses som just institutionaliseringar av historiska konflikter. På så sätt anser man att den institutionaliserade politiken ständigt utmanas av och förnyas genom den politik som bedrivs utanför institutionerna. Vidare betonas även här att politik inte kan reduceras till underliggande sociala eller ekonomiska faktorer: tvärtom anses politiskt handlande bidra till att skapa de kategorier som (på erfarenhetsmässig, kunskapsmässig eller institutionell nivå) konstituerar det sociala.[9] Sammantaget

---

[8] Exempelvis Buechler (2000, s. 165) menar att det har funnits en tendens inom de senaste decenniernas sociala rörelseteori att ge rörelserna en central roll som aktörer, men då främst som ”kulturella” aktörer, trots att det ofta är politiska handlingar som teoretiseras. Buechler föreslår själv ett politikbegrepp för sociala rörelser som å ena sidan begreppsliggör ”statsorienterad” politik (*state politics* – riktad mot statsapparaten och den politiska ordningen), å andra sidan ”samhällsinriktad” politik (*social politics* – som bedrivs i mer vardagsnära sammanhang och riktas mot andra sociala institutioner).

[9] Genomgående i denna avhandling kommer uttrycket ”det sociala” att användas synonymt med ”samhället”, då det avser samhällets sociala relationer i sin helhet eller samhället som vetenskapligt studieobjekt. Den begreppsliga samhörigheten mellan dessa uttryck kommer längre fram i detta kapitel att klargöras. Dock kan en språklig reflektion redan nu bringa mer klarhet i frågan. I svenskan motsvaras engelskans *social* och franskans *social* av både ”samhällelig” och ”social”. ”Samhälleligt” kan i svenskan referera till samhället eller samhällslivet i sin helhet, men även till staten (såsom i uttrycket ”samhällelig ägo”). ”Social” kan referera till samhället eller samhällslivet i sin helhet, men även till en

pekar detta mot ett politikbegrepp som med politik förstår något som kan ske såväl i parlamentet som på gatan, på arbetsplatsen och i hemmet, men som samtidigt betonar den icke-institutionaliserade politikens förmåga att omskapa såväl politiska institutioner som våra föreställningar om politik. Det är ett sådant politikbegrepp som ligger till grund för min egen förståelse av sociala rörelser, vilka jag främst betraktar som politikens icke-institutionaliserade sida, även om den står i ständig interaktion med och ibland även blir en del av politikens institutionaliserade former.

Ifrågasättandet av det politikbegrepp som likställt politik med aktiviteter inom statsapparaten har emellertid inte bara handlat om *vari* politiken består, utan även *var någonstans* den äger rum. Globaliseringsdiskussionen har här varit väsentlig för att problematisera nationalstaten som politikens naturliga geografiska hemvist. Att politik förut ofta har studerats som något som försiggår inom nationellt avgränsade institutioner och offentligheter, att den demokratiska politikens naturliga subjekt ansetts vara ett nationellt avgränsat folk och andra uttryck för ”analytisk nationalism” har därmed kunnat problematiseras. En sådan problematisering av *var någonstans* politiken äger rum är central för min förståelse av sociala rörelser och politik och samtidigt betydelsefullt för min undersökning av den globala rättviserörelsens många gånger nationsgränsöverskridande handlingar och föreställningar.

Globaliseringsdebatten illustrerar också på ett bra sätt att kritiken av ett snävare politikbegrepp inte bör ses som sprungen ur en plötslig analytisk insikt, utan snarare bör betraktas som en reaktion på och ett försök att greppa samhälleliga förändringar. Den process som kommit att kallas globalisering har i många stycken gjort det omöjligt att begränsa studiet av dagens politik till nationalstatens politiska institutioner. Men det finns även andra förändringsprocesser som har luckrat upp den traditionella uppfattningen om politik. De politiska partiernas stora medlemsras och uppkomsten av nya sociala rörelser som hellre verkar politiskt utanför de

---

del av samhället eller samspelet mellan människor. När jag talar om ”det sociala” – eller för den delen ”sociala rörelser” – avses dock ”social” i den första bemärkelsen, samhället i sin helhet.

politiska institutionerna är två viktiga exempel på sådana processer. De pekar mot att historiska förändringar även har kommit att förändra vår uppfattning om politik. En djupare förståelse av sociala rörelser som politiska aktörer kräver därför – utöver en uppfattning om vari politiken består och var någonstans den äger rum – en uppfattning om *när* politiken förekommer. För även om ett begrepp i vissa avseenden har en historiskt kontinuerlig innebörd, kan dess innebörd i andra avseenden förändras över tid, på grund av samhälleliga, kulturella och politiska konjunkturer. Detta leder oss till en andra viktig utgångspunkt i avhandlingen.

3. Modernitet, sociala rörelser och politik

Politik är inget nytt samhällsfenomen. Långt tillbaka i mänsklighetens historia går det att spåra förekomsten av eliter som förfogat över institutioner och andra maktmedel att styra samhällenas organisering. Även olika former av självmedveten om än begränsad demokratisk politik har en äldre historia, något som oftast brukar illustreras med det atenska stadsstyret under antiken. Men det är först med det moderna samhällets genombrott som politik blir möjlig att betrakta som en angelägenhet för massorna. Rätten till självstyre – både på kollektiv och individuell nivå – har varit en central utgångspunkt för och trätofråga inom och mellan modernitetens olika samhällsformer. Denna politikens demokratisering har såväl i praktiken som i teorierna kring den samtidigt varit tätt sammankopplad med framväxten av sociala rörelser. En andra utgångspunkt i denna avhandling är därför att en djupare förståelse av de sociala rörelsernas förhållande till politik bör sättas i samband med den förändring i politikens former som modernitetens genombrott och utveckling möjliggör. Sociala rörelser bör betraktas som ett betydelsefullt politiskt fenomen som främst hör moderniteten till.[10] Att förstå sociala rörelser blir därmed en fråga om att förstå en central aspekt av moderniteten.

Vad innebär då moderniteten? Det moderna samhället har av olika samhälls- och kulturteoretiker karaktäriserats på ett otal sätt. Dessa försök har i sin tur genererat en rad följdfrågor: om vid vilken tidpunkt och var någonstans moderniteten fick sitt

[10] Jämför Tilly 2004, s. 3 ff.; Thörn 1997a, s. 46 f.

genombrott, om hur den har förändrats, om huruvida vi fortfarande kan sägas leva i den, om den omfattar hela mänskligheten och om man bör tala om en eller flera – efterföljande eller samtidiga – moderniteter. Här är inte platsen att mer utförligt redogöra för alla de ståndpunkter och debatter som dessa olika försök till definitioner har föranlett. Dock ska sägas något om den teori som min egen förståelse och användning av modernitetsbegreppet hämtar sin främsta inspiration från, nämligen den som formulerats av den samtida tyske sociologen Peter Wagner. Ett skäl att använda just Wagner är att han i sin teori om modernitetens framväxt och utveckling tar fasta på dess politiska dimension. Hans teoribygge ger en framskjuten plats åt de politiska förändringar som skett inom moderniteten samt vilka innebörder dessa epokskiften haft för det politiska handlandet, samhällets organisation och kunskapens former. Trots att begreppet sociala rörelser inte har någon central plats inom Wagners teori utgör denna ändå, genom sin inriktning på det politiskas föränderlighet och potentiella mångfald, ett lämpligt teoretiskt ramverk för att förstå förändringarna av sociala rörelsebegreppet.

På ett övergripande plan menar Wagner att termen modernitet är både historisk och begreppslig till sin karaktär.[11] I det första avseendet förstår han moderniteten som den tidsperiod som i Europa och Nordamerika inleds politiskt med det sena 1700-talets två stora revolutioner (den amerikanska 1776 och den franska 1789). Ekonomiskt inleds moderniteten med marknadsekonomins och industrialismens genombrott. I dessa och andra avseenden – kulturella, filosofiska och i fråga om vetenskapssyn – går modernitetens upprinnelse att spåra till renässansen, medan dess genombrott kan dateras till upplysningen och framåt. Med dessa omvälvningar förändras också föreställningarna om samhället i sådan utsträckning att det blir

[11] Wagner (2001a, s. 171; 2001c, s. 2 ff.) pekar även på att ”modernitet” är ett förhållandevis nytt begrepp inom samhällsteorin som främst kom i allmänt bruk under 1980-talet. Som beskrivning för en viss typ av samhällsformation har det därmed kommit att ersätta det tidigare dominerande begreppet ”det moderna samhället”, men i viss mån även begreppet ”kapitalismen”.

omöjligt att strikt skilja erfarenheten av moderniteten från det sätt varpå den begreppsliggörs.[12]

När det då gäller moderniteten som begrepp menar Wagner att detta beskriver ett tillstånd då samhället förstås utifrån en ”dubbelbottnad imaginär betydelse” (*double imaginary signification*), bestående av två besläktade men inte helt sammanfallande (och ibland motstridiga) föreställningar.[13] Å ena sidan har vi föreställningen att människan är en *autonom* varelse, i stånd att styra sig själv och att skaffa sig kunskap om såväl den naturliga som den mänskliga världen; å andra sidan föreställningen att världen i sig är rationellt och förutsägbart ordnad och därmed möjlig att underordna människans *herravälde* (*mastery*), i den mån hon besitter den rätta kunskapen om den. Wagner menar att denna mycket övergripande begreppsbestämning fångar andemeningen i merparten av de mer specifika karaktäriseringarna av moderniteten.

I den bok där Wagner lanserar sin modernitetsteori, *A sociology of modernity: Liberty and discipline*, används termerna frihet och disciplin synonymt med autonomi och herravälde.[14] Han knyter på så sätt an till och försöker att sammanföra två centrala strömningar inom samhällsteorin. Dels den strömning som sett moderniteten i ljuset av den för upplysningen centrala föreställningen om *befrielse*. Här finner vi exempelvis de liberala teorier som betonar individens frigörelse från tradition och förtryck, men även marxismen och dess mer kollektivt betonade syn på befrielse. Inom den andra strömningen har moderniteten tvärtom ansetts leda till en ökad rationell *disciplinering* av människan, alltså en ökad ofrihet, trots – eller kanske på grund av – de goda avsikterna att skapa frihet. Här finner vi exempelvis Michel

---

[12] Wagner 2001d, s. 4 ff.

[13] Wagners beskrivning (ibid., s. 4) har en uttalad referens till den grekisk-franske samhällsfilosofen Cornelis Castoriadis. Från denne har även uttrycket ”imaginär betydelse” hämtats. Det bör dock påpekas att ordet ”imaginär” här ska förstås som något man har en föreställning om, inte som något ”skenbart” eller ”inbillat” (det vill säga något man har en felaktig föreställning om), vilket annars är den brukliga översättningen av engelskans *imaginary* eller franskans *imaginaire*.

[14] Wagner 1994, s. 3 ff. Se även Carleheden (2001, s. 95 ff.) för en klargörande redogörelse av Wagner som modernitetsteoretiker.

Foucault (som just termen disciplinering tycks vara lånad från), Max Webers tes om rationalisering (illustrerad med hans metafor om ”järnburen”) och återigen Karl Marx, som även ansåg att moderniteten skapade ofrihet (genom alienation och lönearbetets exploatering).

Wagners sätt att sammanföra dessa till synes diametralt motsatta beskrivningar av moderniteten kan schematiskt beskrivas i fyra steg. Utifrån antagandet om människans kollektivt vunna autonomi – hennes förmåga att tillsammans med andra styra sig själv och sina samhällen samt att förstå sin omvärld – följer att hennes situation inte är given, vilket utöver frihet innebär en osäkerhet om framtiden. För att undvika osäkerhet och ge den vunna friheten konkret innehåll blir nya normer och kunskaper ett sätt att dels skapa reda i tillvaron (göra den förutsägbar), dels forma tillvaron på det sätt som önskas (disciplinera den). Detta tillrättaläggande och styrande av den osäkra tillvaron innebär i sin tur att människan förvisso ger sin autonomi ett konkret uttryck men samtidigt att hon underkastar sig föreställningar och organisationsformer som i vissa avseenden innebär en större ofrihet – för alla eller för specifika grupper av individer. Denna ofrihet eller disciplinering hamnar därmed i konflikt med antagandet om människans frihet eller autonomi, vilket skapar nya krav på befrielse, och i förlängningen andra former för att förstå och organisera tillvaron. Utifrån den cirkulära logik som Wagner på detta sätt tecknar kan vi förstå hur en viss politisk föreställning om människans autonomi leder både till kunskapsproduktion och till disciplinering som begränsar och ger en specifik mening och form åt autonomin. Men samtidigt garanterar denna föreställning ett ständigt ifrågasättande och omförhandlande av såväl kunskaper som normer och samhälleliga organisationsformer. Det är bara med referens till autonomin som institutionaliserade former av disciplinering och ordning kan legitimeras i moderna samhällen. Detta gör samtidigt alltid dessa former öppna för kritik om huruvida de *i tillräckligt hög grad* främjar autonomin eller om de tvärtom kväver den.[15] Man bör också förtydliga att eftersom samhälleliga organisationsformer och varaktiga företeelser som normer och kunskaper alla är kollektiva fenomen, blir den autonomi

[15] Carleheden 2007, s. 97 ff.

vi här talar om något som främst föreställs och förverkligas kollektivt. Den har alltså mindre att göra med uppfattningar som huvudsakligen ser frihet som något individuellt.

Genom sin teori låter oss Wagner förstå hur modernitetens grundförutsättning autonomi skapar en ofrånkomlig politisk dynamik, inom vilken ett otal uppfattningar om hur autonomin konkret ska förverkligas kommer att förhandlas utifrån olika styrkepositioner i olika tider. Ur ett sådant perspektiv kan sociala rörelser betraktas som en av de utpräglat moderna formerna för att utvidga, omförhandla och skapa nya uttryck för autonomin. Samtidigt är Wagners teori orienterad mot kunskapens samhälleliga förutsättningar. Modernitetens osäkerheter ses som upphov till behovet av att skapa och revidera våra kunskaper om samhället för att ge autonomin mening och form.[16] Utöver detta blir det utifrån Wagners teoretiska perspektiv möjligt att tala om *olika* och *föränderliga moderniteter* i tid och rum, samtidigt som vi på ett övergripande plan kan tala om *moderniteten som sådan*. Det som i min egen användning av Wagner kommer att vara centralt är just den tidsliga aspekten i detta: hur moderniteten har organiserats under vissa perioder och hur sociala rörelser drivit fram såväl som påverkats av övergångarna mellan dessa perioder.

Dessa övergångar mellan olika perioder beskriver Wagner som ”modernitetens kriser”. Enligt honom kan kriser förstås som ”perioder då individer och grupper ändrar sina sociala praktiker i en sådan utsträckning att betydande samhällsinstitutioner såväl som den förhärskande institutionella formen omvandlas”.[17] I linje med hans teori innebär dessa kriser en intensifierad omförhandling av såväl samhällsinstitutionernas utformning som samhälleliga normer och kunskaper. Det är också viktigt att påpeka att sådana kriser främst handlar om samhällenas kulturella självförståelse.[18] Även om en kris innebär att

[16] Se exempelvis Wagner 1998; Wagner 2001a.

[17] Wagner 1994, s. 31.

[18] Carleheden 2007, s. 97.

institutioner föds, omvandlas eller avskaffas är det viktiga vilken kulturell betydelse dessa tillmäts. Många institutioner överlever sådana kriser, men den mening de tillskrivs förändras. Samtidigt har motsvarande kriser lett till olikartade institutionella arrangemang i olika länder. Det viktiga är alltså *hur* olika institutioner legitimeras med utgångspunkt i autonomin under en viss epok.

Wagners egen periodisering av moderniteten identifierar två kriser i de västliga samhällena. Den första löper från 1800-talets mitt till åren kring förra sekelskiftet och följs av en omfattande omgestaltning av samhällets organisation, som huvudsakligen sker under 1900-talets två första decennier. Denna kris markerar också övergången mellan ”den begränsade liberala moderniteten” och ”den organiserade moderniteten”.[19] I mycket handlade det om hur man skulle hantera massornas krav på att inkluderas i den sociala och politiska ordningen, det vill säga hur autonomin skulle breddas utan att dess djup hotades (hur fler skulle garanteras faktiska fri- och rättigheter utan att friheten i stort inskränktes). Den andra krisen inleddes på 1960-talet. Denna kris kan uppfattas som ett uppbrott från den organiserade modernitetens konkreta förverkligande av autonomin. Utifrån en vilja att både bredda och fördjupa autonomin sattes nu den organiserade modernitetens centrala institutioner och legitimitetsformer i fråga. Kritik riktades mot både välfärdsstatens och de politiska institutionernas hierarkiska och statiska sätt att fungera samt mot masskonsumtionens och industrisamhällets likriktning av vardagslivet. Dessa den organiserade modernitetens centrala komponenter ansågs vara oförenliga med en föreställning om autonomi som betonar mångfald, självförverkligande och decentraliserat självstyre. För Wagner uttrycker denna andra kris följdriktigt övergången från ”den organiserade moderniteten” till det som han kallar ”den utvidgade liberala moderniteten” (som dock ses som en epok som i huvudsak ännu inte förverkligats).[20] På det kunskapsmässiga planet menar han att denna andra kris

[19] Wagner 1994, s. 16 f. Ordet liberal bör här främst förstås i anslutning till autonomibegreppet och dess betoning av människans frihet, snarare än i anslutning till liberalismen som politisk filosofi eller ideologi.

[20] Carleheden 2001, s. 103; Wagner 2001b, s. 9951.

tagit sig uttryck i debatterna kring huruvida vi i dag ser en radikalt förändrad modernitet eller helt enkelt dess slut. Inom dessa debatter har begrepp som ”postmodernitet” och ”senmodernitet” varit centrala, men även ”det postindustriella samhället”, ”risksamhället” eller ”globaliseringen”. De går alla att uppfatta som försök att tolka innebörden av senare decenniers samhällsförändringar för samhället, dess organisationssätt och självförståelse. Inom vissa av dessa debatter har dessutom även begreppet sociala rörelser varit betydelsefullt.

En av utgångspunkterna för denna avhandling är att de kognitiva förändringar som kan sättas i samband med dessa kriser ofta har varit tydligt kopplade till kunskap som skapats om såväl som inom sociala rörelser. Ett sådant synsätt finns delvis representerat i Peter Wagners teori, vilket jag snart ska utveckla ytterligare. Här hämtar jag dock även inspiration från samhällsteoretiker som har uppfattat sociala rörelser som platser där ny kunskap och nya samhälleliga organisationsformer skapas och sett dem som en drivkraft för en fördjupad och breddad autonomi i samhället.[21] I avhandlingens första del kommer ett sådant perspektiv främst att tillämpas på teorier *om* sociala rörelser. Läsningen av dessa teorier kommer därmed att inriktas på samspelet mellan modernitetens förändringar, politiska aktörer som sociala rörelser och den kunskap som skapats om dem. Jag kommer i detta att utgå från Wagners modernitetsteori och föreställningen om att det under moderniteten funnits en tendens att omförhandla politikens former så att allt fler bemyndigas till självstyre och att detta har drivits fram av de sociala rörelsernas krav.[22] Med den kollektiva autonomin som utgångspunkt kan en sådan läsning av teorier om sociala rörelser ge en djupare förståelse av den roll som dessa aktörer ansetts spela i politikens massifiering och belysa i vilken mån dessa synsätt på sociala rörelser har

[21] Inom sociologin och teorier om sociala rörelser bör här framhävas Eyerman och Jamison (1991), som med sitt kognitiva perspektiv betonar sociala rörelser som kunskapsproducenter. Inom samhällsfilosofin bör särskilt Antonio Negri och Michael Hardt nämnas, som menar att sociala rörelser och andra former av motståndshandlingar driver fram epokskiften inom moderniteten som pekar mot en ökad autonomi. Se Hardt och Negri 1994; Hardt och Negri 2003 samt Negri 1999.

[22] För en diskussion om sociala rörelser som en central modernitetsproblematik, om än utifrån andra modernitetsteorier än Wagners, se även Thörn 1997a, s. 14 ff.

förändrats eller fortfarande lever kvar. Vidare blir den periodicerande ansatsen och inriktningen på politikens föränderliga former under moderniteten en nyckel till förståelsen av dels hur sociala rörelser har betraktats från tid till annan, dels fenomenets föränderlighet i sig.

Innan jag mer utförligt presenterar de teorier som ska läsas utifrån ett sådant perspektiv och motiverar varför jag valt dem, bör dock några ytterligare begrepp som är av stor betydelse för det fortsatta resonemanget definieras tydligare. Tidigare antyddes att begreppet ”social” sedan modernitetens uppkomst stått i ett spänningsfyllt förhållande till begreppet ”politisk”. Under den tidiga moderniteten fick även den andra beståndsdelen i sociala rörelsebegreppet – ”rörelse” – sin här aktuella betydelse. Vi ska därför ur ett begreppshistoriskt perspektiv och delvis med Wagners hjälp närmare undersöka ”social” och ”rörelse” och deras förhållande till ”det politiska”.

4. Politik, rörelse och det socialas uppkomst

Såsom metafor för icke-institutionaliserat kollektivt handlande som syftar till politisk förändring hör ”rörelse” samman med moderniteten och de moderna revolutionernas tidsålder. Även om metaforen under längre tid än så har beskrivit politiska förändringar är det under tiden efter den franska revolutionen som den får sin nuvarande mening. Under antiken jämfördes förändringar i det politiska kosmos med himlakropparnas rörelser och uttryckte en i grunden cyklisk förståelse av världens förlopp.[23] Utifrån en sådan föreställning om politik som ett cykliskt fenomen, det vill säga något som återupprepar sig, bör vi förstå den antika distinktionen mellan olika konstitutionella former. Enligt denna övergick monarki i tyranni, som övergick i aristokrati som blev till oligarki, vidare till demokrati som blev till oklokrati (det vill säga pöbelvälde) vilket återigen ledde till monarki, och så vidare. Denna uppfattning om politik innehöll ett begränsat antal former som liksom årets månader följde på varandra i en viss följd. Politikens cykliska karaktär och den grundläggande föreställningen om att dessa skeenden var oberoende av de aktörer

[23] Pankoke 1970, s. 19.

de inbegrep gjorde att man såg politiken som något förutsägbart.[24] I motsats till detta kom under medeltiden världsliga förehavanden som politik enbart att ses som kaotiska företeelser utan historisk mening. Med renässansen återupptogs den antika kosmologin och återigen kom de cykliska rörelsemetaforerna i bruk när det politiska livet skulle beskrivas. Det var i detta historiska sammanhang som det cykliska begreppet ”revolution” först användes för att beskriva politiska skeenden, vilket då avsåg den gamla ordningens återkomst (det vill säga den engelska monarkins restauration). Begreppets innebörd kom dock att förändras radikalt med franska revolutionen 1789. Snarare än en återkomst beskrev det nu en linjär framstegsrörelse.[25]

Även ordet ”rörelse” genomgår en liknande förändring. När ”uppror och borgerliga rörelser” (*aufruhr und bürgerlichen bewegungen*) omtalades under 1600- och 1700-talet – före den franska revolutionen – handlar det snarast om att benämna vad som ses som tillfälliga obalanser i en evig ordning.[26] Enligt den tyske sociologen Eckart Pankoke ”innebar ’rörelse’ ett onaturligt undantagstillstånd i förhållande till ett onto-teologiskt garanterat politiskt kosmos”. Dessa handlingar ansågs sakna både mening och mål. Med den franska revolutionen erhåller dock även rörelsemetaforen en ny, linjär mening. I det omskapade politiska universumet är inte längre ”ordning” utan snarare ”stagnation” eller ”tillbakagång” rörelsens motsats. I Frankrike bildas exempelvis ett politiskt parti 1815 med namnet *parti de mouvement* (”rörelsepartiet”). Under denna tid begränsas dock inte rörelsemetaforen till politikens område. ”Rörelse” används dessutom – ofta med anspråk på ett mer ”vetenskapligt” språkbruk – för att beskriva förändringar i människokroppen, i naturen, i produktionen och, som vi strax ska se, även i ”det sociala” eller ”samhället”.[27]

---

[24] Koselleck 1979, s. 69 f. Se även i svensk översättning, Koselleck 2004/1979, s. 90 f.

[25] Pankoke 1970, s. 19.

[26] Ibid., s. 30. Liksom i tyskan är detta också fallet med det svenska språket. Enligt *Svenska Akademiens ordbok* (1962) används ordet *rörelse* första gången 1647 i denna bemärkelse. I ett citat från 1748 talas det vidare om ”rörelse och uppror”.

[27] Pankoke 1970, s. 31, 20 f.

Dessa begreppsförskjutningar, knutna till upplysningens idéer, både förebådar och uttrycker en mer omfattande omvandling av politik och samhälle. En av dessa omvandlingar är den nya erfarenheten av en framtid som är okänd men möjlig för människan att forma. Det är denna som den tyske historikern Reinhart Koselleck kallar för en ”ny förväntningshorisont”.[28]

> [Tidigare] avlägsnade sig ingen förutsägelse från den hittillsvarande historiens utstakade område, vilket även gällde för astrologiska eller teologiska profetior, som förblev bundna vid planeternas lagar eller löften från förr.
> Under upplysningen förändrades allt detta sakta och med den franska revolutionen radikalt. Till att börja med utvidgades horisonten för det som var möjligt att prognostisera och till slut överskreds den. Fram till 1700-talet föreställdes framtiden efter mönster från antika eller bibliska förebilder, men efter revolutionens omvälvningar var detta inte längre möjligt. Bland dem som aktivt deltog upplevdes årtiondet mellan 1789 och 1799 som ett uppbrott in i en helt okänd framtid.[29]

I motsats till den cykliska föreställningsvärld som förut varit förhärskande banade alltså det nya tillståndet väg för politiska nyordningar. Denna nya situation sammanfaller även med och kan ses som en förutsättning för modernitetens genombrott, såsom denna ofta har förståtts inom sociologi och samhällsteori. Detta gäller även Peter Wagners modernitetsteori. Centralt i denna teori är – som vi såg tidigare – framställningen av moderniteten som *både* befrielse och disciplinering, eller som *både* autonomi och rationellt herravälde. I detta sammanhang bör vi se befrielsetanken som ett uttryck för ett brott med tidigare cykliska föreställningar om samhället. Befrielsens idé understödde och begripliggjorde en rad olika utvecklingar och krav förbundna med uppbrottet från den gamla ordningen: ”den vetenskapliga revolutionens” strävanden efter ökad vetenskaplig autonomi, kampen för att minska statens inflytande över de ekonomiska aktiviteterna och de politiska krav på utökat folkligt självstyre som fick sina tydligaste uttryck med de amerikanska och franska revolutionerna. Wagner menar att ”befrielsediskursen var och är oundgänglig för de

[28] Koselleck 1979, s. 73 ff. Se även Koselleck 2004/1979, s. 94 ff.

[29] Koselleck 1979, s. 88.

moderna samhällenas självförståelse, både med avseende på de individuella rättigheternas tillkomst och det sätt varpå de rättfärdigades kollektivt."[30] Men samtidigt och många gånger tvärtom vad som utlovats hade befrielsen oförutsedda konsekvenser. Dessa kunde yttra sig i olika gruppers faktiska erfarenheter av friheten, exempelvis det sätt varpå den tidiga industrikapitalismen skapade rikedom för ett fåtal men misär för de många. Misstanken växte om att de nya institutionella och sociala arrangemangen i vissa avseenden snarare disciplinerade än befriade människan. Därmed sågs frihetens oförutsedda konsekvenser – vilka senare kom att bli måltavla för olika former av kritik – som något som hotade att undergräva moderniteten och själva friheten.

Efter revolutionen kom därför samhället att präglas av behovet av att ta itu med två nya förhållanden som följde av frihetens upphöjda ställning i den nya ordningen. Dels gav folkets självbestämmande upphov till en djupgående osäkerhet i de politiska förehavandena. Eftersom de nya politiska organen och de individer som befolkade dem sågs som uttryck för folkets frihet stod det dem i princip fritt att besluta om vad de ville och på de sätt som de önskade. Dels innebar samhällets självorganisering – inte bara politiskt utan även ekonomiskt och socialt – att resultaten av alla dessa oförutsägbara utbyten och handlingar framstod som oöverblickbara. Som fria individer kunde de olika aktörerna påbörja eller medverka i vilka projekt eller utbyten som de önskade, åtminstone i princip.[31] Allt var möjligt, allt kunde vara annorlunda. Om den tidigare ordningen – med sin grund i oförgripliga normer och samhällsinstitutioner där var och en hade sin givna plats – hade garanterat stabilitet och förutsägbarhet var den frihetens upphöjdhet som revolutionerna etablerat i stället förenad med en grundläggande ovisshet och osäkerhet.[32] Det är i detta sammanhang som det som Wagner kallar samhällsvetenskapens "nyckelproblematiker" uppstår.[33] För att det skulle bli möjligt

[30] Wagner 1994, s. 5.

[31] Wagner 1999, s. 17.

[32] Wagner 1998, s. 241 f.

[33] Wagner 1999, s. 17.

att förutsäga de möjliga utfallen av såväl folkets som individernas beslut behövdes kunskap. Oavsett av vilka skäl olika aktörer hade behov av denna kunskap handlade det om att skapa ett annat slags förutsägbarhet och en annan stabilitet än tidigare. I stället för den gamla ordningens vissheter – som hade tillintetgjorts av friheten – behövdes en ny form av visshet som gav rum för friheten. Detta uttrycktes tydligt i skapandet av nya former av systematisk kunskap – kunskaper om det förgångna och nuet, som kunde ge prognoser för framtiden – som kunde träda i stället för de vissheter som en mer sluten kosmologi hade erbjudit.

En aspekt av denna kognitiva omvandling är det sätt varpå ”det politiska” ges en ny mening. För antikens människor hade politik i huvudsak avsett de aktiviteter som var förbundna med diskussioner och beslut om det som ansågs vara gemensamma angelägenheter.[34] Under medeltidens kristna dominans sågs däremot politik som en världslig syssla som inom ramen för den rådande kosmologin saknade mening. Den nya erfarenhet som frihetens upphöjdhet medförde kom emellertid att förändra förståelsen av ”det politiska”. Om moderniteten, med Kosellecks ord, hade öppnat upp en ”ny förväntningshorisont” som bröt med föreställningen om politik som något cykliskt och därmed begränsat och förutbestämt, stod det nu individerna fritt att skapa en nästintill oändlig mängd former av politik. Tidigare hade det varit den politiska filosofin som behandlat frågor om statens och den politiska gemenskapens roll, eller om de politiska banden människor emellan. Men som ett uttryck för viljan att begripliggöra politikens nya öppenhet kom i allt större utsträckning dessa frågor att knytas till det framväxande kunskapsområde som intresserade sig för det man benämnde ”samhället” eller ”det sociala”.[35]

Ursprungligen hade engelskans *society* eller franskans *société* avsett mindre organisationer eller grupperingar inom den politiska gemenskapen, i synnerhet inom

[34] Wagner 1998, s. 255.

[35] Wagner 2006, s. 26 f.

det framväxande borgerskapet och som en del av dess politiska projekt.[36] Det är i ljuset av en sådan begreppsbetydelse som vi bör förstå exempelvis upplysningens kontraktsteoretiker och deras krav på att hålla isär ”samhälle” och ”stat” för att skydda de nya borgerliga umgänges- och associationsformerna från statens makt. Men om ”det sociala” eller ”samhället” tidigare hade betecknat aspekter av den politiska gemenskapen eller framställts som statens motsats, kom det i allt högre grad att avse mänskliga band i allmänhet, det vill säga inte bara inom den politiska gemenskapen utan även som en grundläggande förutsättning för de politiska banden. Denna utveckling kan redan spåras i de omständigheter under vilka det ursprungligen aristoteliska begreppet ”civilsamhälle” (*kiononìa politikè*) upptogs i renässansens tankevärld. Dess ursprungliga antika mening var ”politisk gemenskap”. I det nya sammanhanget anpassades dock begreppet (såsom *societas civilis*) till de republikanska ideal som omhuldades av det tidiga och till den italienska stadsstaten knutna borgerskapet. Men trots denna förskjutning förstods det fortfarande som en politisk gemenskap.[37] Senare kom tänkare som Adam Ferguson och andra inom den skotska upplysningstraditionen som reflekterade över ”det civila samhället” att betona att den politiska gemenskapen inte kunde förstås skild från de sociala band som höll den samman.[38] Dessa idémässiga förändringar fortsatte med den filosofi som formulerades efter de stora revolutionerna. Exempelvis Hegels syn på ”det civila samhället” som ett ”behovssystem” (som förmedlade mellan de egennyttiga individernas utbyten och det allmänna bästa men som fortfarande stod i förbindelse med den universalitet som staten garanterade)

---

[36] Heilbron 1995, s. 86 f. Även i svenskan används från tidigt 1700-tal ordet ”samhälle” för att beteckna mindre sällskap och sammanslutningar (exempelvis ekonomiska, religiösa och vetenskapliga), vilket framgår av *Svenska Akademiens ordbok* (1965). I en översikt över hur man i Sverige i mitten av 1700-talet först översatte *civil society* (i dag vanligen ”civilt samhälle” eller ”civilsamhälle”), som kan uppfattas som fröet till det moderna samhällsbegreppet, visar Hallberg (2006, s. 71 ff) att ett flertal varianter användes: ”borgerlig sammanlefnad”, ”borgerligt samqväm” och ”borgerligt samhälle”. Andra vanliga översättningar av *society* var ”samfund”, ”sällskap”, ”gille” och ”societet”. Även dessa exempel pekar på hur den samtida förståelsen av ordet var kopplat till borgerskapets projekt.

[37] Hallberg och Wittrock 2006.

[38] Terrier och Wagner 2006a, s. 13.

kan ses som ett sätt att teoretisera utompolitiska sociala band.[39] Wagner menar att denna ”upptäckt” av det sociala eller samhället – och den därmed förbundna underordningen av det politiska under det sociala – bör ses i ljuset av den dynamik som följde av frihetens nyckelposition i den nya ordningen. Denna utveckling syftade till att skapa kunskapsformer som kunde understödja den individuella frihetens idé genom att garantera nya former av förutsägbarhet. Att nå kunskap om det sociala – dess utveckling och mekanismer – blev ett sätt att begripliggöra det politiska och den politiska ordningens förutsättningar, liksom att förutsäga de politiska risker eller möjligheter som var förknippade med dessa processer.[40]

Just i samband med ett av de tidiga försöken att förstå (och komma tillrätta med) de politiska osäkerheter som de nya fri- och rättigheterna förde med sig introducerades begreppet *social rörelse*. Detta sker i den tyske historikern Lorenz von Steins skrifter om den politiska och klassmässiga dynamiken i Frankrike under perioden mellan revolutionerna 1789 och 1848 (samt under efterspelet till den senare). I dessa skrifter avhandlas de nya politiska och ekonomiska fri- och rättigheterna och den rörelse von Stein anser att deras inneboende tillkortakommanden gav upphov till. Vi kommer snart att stifta närmare bekantskap med von Steins tankar. Men i stora drag ser han ”den sociala rörelsen” som en rörelse från klassamhället till staten som springer ur ekonomins ojämnt fördelade friheter. Slutpunkten för denna rörelse är proletärernas bemyndigande till jämlikt deltagande i politiken genom representation och införandet av sociala reformprogram. Hans teori om den sociala rörelsen ges en systematisk utformning i hans år 1850 utgivna *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*.[41] Redan i 1842 års *Der Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs*, som behandlar samtidens socialistiska och kommunistiska rörelser i Frankrike, framträder emellertid huvuddragen i hans

[39] Wagner 1998, s. 250.

[40] Wagner 2006, s. 27 ff.

[41] von Stein 1850. På svenska skulle titeln lyda ”Den sociala rörelsens historia i Frankrike från 1789 till i dag”. Jag har huvudsakligen använt mig av den förkortade engelska översättningen (von Stein 1964), även om specifika citat och resonemang har korrigerats utifrån en senare utgåva av den tyska originaltexten (von Stein 1921a/1850; von Stein 1921b/1850; von Stein 1921c/1850).

teori.[42] von Stein kan ses som en av de första som på ett uttömmande sätt redogör för ”den sociala frågan” eller ”arbetarfrågan”, vilken ansågs vara den mest centrala av de politiska obalanser som den nya politiska ordningen medförde genom sina inre motsättningar.[43] För von Stein innebär alltså de ovissheter som förknippades med det nya tillståndet av frihet att samma frihet hotades. Möjligheten av en förmedlande rörelse ställer samtidigt i utsikt en lösning av dessa motsättningar genom att det sociala upptas i det politiska.

Av somliga har von Steins teori betraktats som ett av de första försöken att skapa en systematisk teori som utgick från det relativt nyupptäckta objektet ”samhället”. Exempelvis samhällsfilosofen Herbert Marcuse menar att von Steins skrifter ”utgör den första tyska sociologin” därigenom att von Stein sökte att skapa en ”ny vetenskap om samhället” som var empiriskt snarare än filosofiskt grundad.[44] von Stein kan därmed ses som tämligen representativ för det nya sätt att resonera om samhället eller det sociala som växer fram under denna tid. Även om han stod under inflytande av den hegelianska filosofins begrepp var von Stein samtidigt influerad av mer vetenskapliga (vilket under denna tid innebar naturvetenskapliga) empiriska metoder. I denna anda gav han en central roll åt termen ”rörelse”, som vi tidigare såg var en vanlig term i vetenskapliga sammanhang vid denna tid (därigenom förstärkte han uppfattningen att denna rörelse var oundviklig och ett resultat av lagbundenheter). Som en av de första som utvecklar en empiriskt orienterad samhällsteori kan von Stein betraktas som viktig i samhällsvetenskapens och mer specifikt sociologins utveckling. Den centrala plats han ger ”den sociala rörelsen” i sin teori pekar även på den betydelse som de ”nya” formerna av politik tillmättes i den tidens samhällsteorier.

Detta sätt att betrakta den nya ordningen och politiken utifrån kategorin ”det sociala” var dock bara en variant av hur nya vissheter söktes. På ett övergripande

[42] von Stein 1842. På svenska skulle titeln lyda ”Socialismen och kommunismen i dagens Frankrike”.

[43] Pankoke 1970, s. 49 ff.

[44] Marcuse 1968/1941, s. 374 ff.

plan skulle man kunna hänföra von Steins begreppsliggörande av ”det sociala” och dess rörelse till den del av samhällsvetenskapen som söker att förstå mänskligt handlande utifrån dess sociala sammanhang. I sin diskussion om hur samhället har förstått inom samhällsvetenskaperna menar Peter Wagner att vi kan utskilja fyra huvudsakliga underströmningar som löper tillbaka till 1800-talets början.[45] Ur ett sådant perspektiv kan man både se den strömning som inriktar sig på det sociala sammanhanget (senare främst företrädd genom sociologin) och den som främst sett till kulturella bestämningar (senare främst företrädd genom antropologin) som en teoretisering av tvång eller restriktioner som individen påbördas utifrån. En tredje strategi, företrädd av teorier som utgår från individuell rationalitet, skulle vara att betona den inre regleringen av individens handlingar (vilket är brukligt inom ekonomisk teori och rational choice), medan den fjärde – vad Wagner kallar den beteendestatistiska (*behavioral-statistic*) ansatsen – saknar substantiella antaganden om det mänskliga handlandets grunder.[46] Även om von Stein kan ses som ett tydligt exempel på det första sättet att resonera kring samhället och det mänskliga handlandets grunder kommer vi senare att få anledning att diskutera även hur de andra tre har influerat teorier om sociala rörelser.

5. Ett tämligen ovisst och oförutsägbart samhällsfenomen

De nya teorierna om ”det sociala” eller samhället karaktäriseras alltså av två sätt att resonera. För det första vill man kunna förutsäga det mänskliga handlandet. Till skillnad från vad som varit fallet i den tidigare mer slutna kosmologin kom detta handlande under ett frihetligt tillstånd att betraktas som ovisst, oförutsägbart och instabilt. Skapandet av systematisk kunskap som ökade möjligheterna att förklara och förutsäga – för att kunna överbrygga, motarbeta eller radikalisera samhällets motsättningar – ansågs vara ett medel för att uppväga ovisshetens risker. Därav följer det andra sättet att resonera, som består i att det politiska underordnas det sociala. För att förstå politik måste man se till hela samhället. De sociala banden

[45] Wagner 2003, s. 538 f.

[46] Med den senare ansatsen avser Wagner den sorts samhällsvetenskap som enbart utgår från statistiskt-matematiska metoder för att finna empiriska regelbundenheter i individers beteenden och värderingar.

bestämmer även de politiska banden. Om en politisk gemenskap som grundas på idén om frihet ska fungera måste den justeras – stabiliseras, förbättras eller revolutioneras – i förhållande till de underliggande lagar som styr hela samhället.

Bland de politiska fenomen som blivit föremål för kunskapsproduktion kan sociala rörelser, såsom vi förstår dem i dag, alltid sägas ha befunnit sig i dessa kategoriers gränsland. I motsats till institutioner – som är en del av vardagens ”normalitet” och ofta utmärks av relativ tröghet, vilket gör dem lättare att kartlägga och förutsäga – är rörelser ett flyktigt och övergående fenomen som ofta bryter med normaliteten och som dessutom, har det visat sig, sällan gör detta på förutsägbara sätt. I allra högsta grad kan de ses som en av de främsta måltavlorna för den ängslan inför modernitetens oförutsägbarhet som funnits inom vissa samhällsgrupper. Mörka fantasier om hur oordnade folkmassor anförda av uppviglande rabulister krossar ordning och civilisation har alltid i det tysta beledsagat teorier som syftat till att förstå de mänskliga interaktioner som möjliggör samhället och politiken under frihetens villkor. Andra har hyst fromma förhoppningar om samma fenomens potentialitet att infria en ordning som är än friare än den för tillfället förhärskande. När teorier om det sociala sökt efter en underliggande och sammanhållande ordning har de aktiviteter som sociala rörelser sammankopplats med ofta betraktats som denna ordnings antites – som ett tillfälligt sammanbrott av denna ordning, som slutet för den eller som förebud om en ny ordning. Tidsligt är sociala rörelser emellanåt ytterst komprimerade, samtidigt som deras aktivitetsnivå under långa tider kan vara nästintill obefintlig, vilket gör dem tämligen flyktiga som socialt fenomen. Denna instabilitet gör det svårt att betrakta sociala rörelser som distinkta sociala grupper, även om de tidvis kan sammanfalla med eller till och med skapa mer stabila kollektiv. Med sådana begreppsapparater som emellanåt skapas för att ordna samhället utifrån funktionella uppdelningar – genom vilka de som är ”politiska” tydligt skiljs från dem som inte är det – blir de sociala rörelsernas politiska karaktär svårfångad.

Som framgått av tidigare resonemang har man inom studiet av sociala rörelser emellanåt formulerat problem som berört grundläggande aspekter av politikens och demokratins villkor under moderniteten. Även om dessa senare blivit centrala inom sociologin och samhällsvetenskaperna överlag har forskningsfältet sociala rörelser i sig aldrig haft en dominerande ställning eller varit särskilt omfattande. Syftet med denna del av avhandlingen är därför – såsom inledningsvis nämndes – att skissera utvecklingen av vad jag ser som tre sådana centrala problematiker inom kunskapsproduktionen om sociala rörelser och därigenom lyfta fram hur dessa uppmärksammar vissa centrala samhällsvetenskapliga teman om politikens villkor som i allra högsta grad är aktuella.

Vad menar jag då med *problematik*? Även här utgår jag från Peter Wagners historiesociologiskt grundande modernitetsteori. I sin diskussion om de specifika kunskapsbehov som uppstår under moderniteten menar Wagner att de moderna samhällena sedan upplysningen präglas av vissa ”bestående problematiker” (*persistent problématiques*) som aldrig kommer att slutgiltigt lösas eller göras överflödiga av mer nyttoinriktad kunskapsproduktion.[47] I linje med detta menar han att ”modernitetens grundläggande problematiker har en benägenhet att ständigt återkomma samtidigt som de alltid måste tolkas i varje konkret historisk situation”.[48] Utifrån ett sådant perspektiv innebär en problematik ett visst sätt att ställa en fråga och ett visst sätt att förstå och söka en lösning på ett av modernitetens centrala predikament.

I min egen tillämpning av detta perspektiv kommer jag att koncentrera mig på hur vissa synsätt på sociala rörelser (främst akademiska men även i den allmänna debatten) har uppstått som en följd av specifika konflikter under moderniteten, men även fortsättningsvis har kommit att påverka förståelsen av dessa fenomen. I stället för att söka rötterna till distinkta traditioner blir det därmed fråga om att kartlägga ”bestående problematiker” som hanteras på olika sätt – beroende på olika politiska,

[47] Wagner 2003, s. 551.

[48] Wagner 2001a, s. 172.

institutionella och historiska sammanhang och perioder – men vilkas upprinnelser ändå är möjliga att spåra historiskt. Även om dessa tolkningar alltid sker i nya sammanhang vill jag betona hur en ursprunglig problematisering av ett socialt fenomen tenderar att styra och begränsa även framtida analyser. Därför är det nödvändigt att återvända till dessa problematikers upprinnelser och historiskt och sociologiskt undersöka vilka behov som låg bakom det sätt varpå dessa fenomen begreppsliggjordes.

Centralt i undersökningen av de tre problematiker som inledningsvis presenterades – *sociala rörelser som förmedling*, *sociala rörelser som kollektivt handlande* och *sociala rörelser som kreativitet* – kommer att vara det bredare synsätt på politik och politisk förändring som ovan skisserats. Här kommer också de teman och begrepp som jag diskuterat i anslutning till min (främst av Peter Wagner inspirerade) karaktäristik av moderniteten att vara viktiga. För det första rör det sig om autonomins centrala roll samt underordningen av det politiska under det sociala, vilka hör intimt samman med uppkomsten av sociala rörelser och politikens massifiering under moderniteten. Ett andra tidigare uppmärksammat tema som kommer att bli viktigt är den tidsliga horisonten, där sociala rörelser kan ses som ett tydligt uttryck för skapandet av en förut okänd framtid. Politikens rumsliga dimension är ett tredje tema som kommer att spela en central roll i min analys. För det fjärde och sista kommer läsningen att ske utifrån föreställningen att moderniteten kan betraktas som något som ständigt omförhandlas, vilket sker genom kriser och epokskiften och drivs fram av bland annat sociala rörelser. I det kapitel som kommer sist i denna del av avhandlingen kommer jag att utveckla vad dessa tre problematiker innebär i begreppsligt hänseende och vad de kan tillföra analysen av samtidens sociala rörelser och mer specifikt den globala rättviserörelsen.

De tre problematikerna leder alla tillbaka till Paris gator under 1800- och 1900-talet. Upprinnelsen till den första har redan introducerats. Genom sin teori sökte von Stein förklara den arbetarrörelse som redan hade skymtats under 1789 års revolutionära tumult, som under 1830 års revolution spelade en viss roll och som vid

februarirevolutionen 1848 till och med under en kort period representerades i den provisoriska revolutionsregeringen. Som tidigare konstaterats kom dessa händelser att tolkas av von Stein som ”den sociala rörelsen”, som etablerade en förmedlande länk mellan samhället och staten. Den andra problematikens upprinnelse finner vi i efterdyningarna av den kortlivade arbetarrevolutionen 1871 och Pariskommunen. Mot bakgrund av den då utbredda fruktan för de ”farliga klasserna” formulerade den franske läkaren och vetenskapsskribenten Gustave Le Bon år 1895 i sin *La psychologie des foules* en teori om ”massans” beteende.[49] Denna framställning skilde sig i grunden från von Steins. Även om Le Bon huvudsakligen var en populärt inriktad skribent som saknade akademisk plattform skulle hans synsätt komma att utöva ett omfattande inflytande över de sätt varpå de sociala rörelsernas aktiviteter förstods. Bland dem som i sina egna teorier utgick från eller gillande refererade till Le Bon återfinns namn som Émile Durkheim, Robert Michels, Sigmund Freud och Georges Sorel. Dessa tankar kom även att bli centrala för de sociologiska teorier om ”kollektivt beteende” som formulerades inom den sociologiska Chicagoskolan under tidigt 1900-tal. Dessa etablerade i sin tur vad som kan ses som den huvudsakliga begreppsapparaten för många senare amerikanska studier om sociala rörelser. Även det som jag uppfattar som en tredje problematik – kreativitet – har delvis sin upprinnelse på de symboliskt laddade Parisgatorna, eller för den delen Berkeleys, Prags eller Mexico Citys gator, denna gång under studentprotesternas 1968. En av de första som teoretiserade kring dessa protester var den franske sociologen Alain Touraine, som genom sin inriktning på *nya* sociala rörelser tydligt har bidragit till de synsätt som i dag dominerar fältet.

Skälet till att jag valt att fokusera på just dessa tre tänkare (von Stein, Le Bon och Touraine) är att deras teorier åskådliggör de tre problematiker som bildar den teoretiska ramen för denna avhandling, samtidigt som teorierna bör betraktas som centrala upprinnelser till dessa problematiker. Jag menar även att de kan uppfattas som paradigmatiska för det sätt varpå teoribildningen om sociala rörelser i allmänhet har utvecklats. När de mest betydelsefulla teoretikerna inom fältet sociala

[49] Nye 1975.

rörelser förs på tal brukar Touraine ha en given plats, särskilt med tanke på de senaste decenniernas fokus på ”nya sociala rörelser”. Däremot omnämns mer sällan von Stein eller Le Bon som viktiga teoretiker inom den tidiga forskningen om sociala rörelser. von Stein nämns ibland som begreppets upphovsman men ägnas sällan någon större uppmärksamhet som teoretiker. Vad Le Bon beträffar var det inte hans avsikt att formulera en teori om sociala rörelser. Trots detta blev hans sätt att begreppsliggöra sociala rörelseaktiviteter senare en central utgångspunkt för främst amerikanska sociala rörelsestudier, även om detta sällan uppmärksammas. Även om von Stein och Le Bon sällan framställs som viktiga källor till senare sociala rörelseteorier menar jag att bägges teorier kan sättas i samband med uppkomsten av två specifika problematiker som alltsedan dess ofta setts som två alternativa utgångspunkter vid studiet av sociala rörelser.

Detta kan illustreras med den skillnad mellan amerikanska och europeiska sociala rörelsestudier som man under de senaste årtiondena ibland har pekat på.[50] Skillnaden brukar sammanfattas med att europeisk forskning alltid har varit mer inriktad på *varför* sociala rörelser uppkommer, medan amerikanarna har varit mer inriktade på *hur* de uppkommer. Denna påstådda transatlantiska skillnad kan också knytas an till mycket äldre skillnader, nämligen de olika sätten att teoretisera kring det politiska under det ovisshetens tillstånd som infann sig efter revolutionerna. Peter Wagner menar att i huvudsak två strategier användes för att återfå visshet och säkerhet när politiska gemenskaper som löd under frihetens villkor skulle studeras: systematisk observation och reflekterande begreppskonstruktion.[51] Den amerikanska varianten kom i stor utsträckning att förlita sig på empiriska beteendestudier av individer såsom politiska aktörer, medan den europeiska varianten snarare – som i fallet von Stein – inriktade sig på hur det sociala påverkade det politiska, utifrån historiefilosofiskt orienterade samtidsdiagnoser. I den senare variantens fall kom detta särskilt till uttryck i viljan att identifiera underliggande grupper som ”kunde

[50] Se exempelvis Klandermans och Tarrow 1989, Eyerman och Jamison 2005, s. 32 f. samt della Porta och Diani 1999, s. 2 f.

[51] Wagner 1998, s. 252 ff.

utgöra en objektiv, vetenskaplig grundval" för den politiska representationens utformning.[52] Båda varianterna fäste också större vikt vid att söka efter det som Wagner benämner "postpolitiska" strukturer än att sysselsätta sig med den typ av frågor som tidigare hade teoretiserats inom den politiska filosofin. Frihetens politiska idéer hade börjat omsättas i praktisk handling och det intressanta ansågs i stället vara att förstå vad som kom därur och därefter. Oavsett om kunskapsanvändningen syftade till att säkra eller avvisa dessa postpolitiska strukturer (fast med andra medel än filosofi) kom det politiska att förstås utifrån sociala eller behavioristiska begrepp. Utifrån dessa iakttagelser om olika sätt att begreppsliggöra politik och sociala rörelser ska vi nu gå vidare med analysen och sätta von Steins, Le Bons och Touraines teorier i sitt sammanhang, det vill säga sätta dem i samband med de motsättningar som har präglat modernitetens olika epoker.

[52] Ibid., s. 253.

Kapitel 2. En förmedlad utökning av friheten

1. Från socialt experimenterande till social revolution

Som vi tidigare konstaterade i den teoretiska diskussionen kännetecknades tiden efter de franska och amerikanska revolutionerna av ett sökande efter kunskaper och föreställningar som kunde skänka ny visshet i det tillstånd av radikal ovisshet som frihetens upphöjdhet hade inneburit för samhället. Men den visshet som söktes syftade inte bara till att finna nya sätt att bevara en stabilitet som ansågs hotad. Sökandet tog sig även mer radikala och samhällsomstörtande uttryck. Ökad kunskap om det rådande var också en förutsättning för att kunna förutsäga och förenkla en ny ordnings inträde.

Detta var tydligt fallet med den framväxande arbetarrörelsen. Arbetarsammanslutningar hade förvisso börjat bildas kort efter den franska revolutionen, inte bara i Frankrike utan även i England, men snart – och i ökad utsträckning under de kommande årtiondena – blev dessa föremål för förbud och andra repressiva åtgärder från statens sida. Innan rörelsens första egentliga tillväxtfas mellan åren 1830 och 1848 var därför organiseringen relativt sparsam, även om protester emellanåt blossade upp.[1] Det var emellertid i dessa sammanhang som ”den sociala frågan” först ställdes och diskuterades under 1800-talets första hälft. Bland ”rörelseintellektuella” inom den tidiga arbetarrörelsen närdes tanken om att sociala framsteg även krävde ökad kunskap om det sociala. Tidens ”utopiska socialister” som Robert Owen, Charles Fourier och Henri de Saint-Simon drog inte bara upp grandiosa planer för nya samhällen utan förespråkade även ”socialt experimenterande” för att komma till rätta med den framväxande industrikapitalismens tilltagande misär, ojämlikheter och konflikter.[2] Detta kunde ta

[1] Abendroth 1980, s. 16 ff.

[2] Eyerman och Jamison 1991, s. 80 ff. En del av dessa och senare rörelseintellektuella (i synnerhet Marx men även Saint-Simon) kom att bli betydelsefulla som föregångare och inspiratörer till de samhällsvetenskaper som etablerades och institutionaliserades under 1800-talets senare del och 1900-talets början. Enligt Randall Collins (1994, s. 39) hade ”de första betydelsefulla sociologerna” sin främsta plattform ”utanför den akademiska världen och riktade sig till en politisk publik”.

sig uttryck i grundandet av alternativa lokalsamhällen, där mer egalitära principer tillämpades i produktion och styre.[3]

Arbetarrörelsens uppsving åren efter 1830 märktes i ett flertal europeiska länder. I England mobiliserade de så kallade chartisterna för allmän och lika rösträtt – bland annat genom en namninsamling till parlamentet med 3,3 miljoner underskrifter – men lyckades även driva igenom lagar om tio timmars arbetsdag. Tyska exilrevolutionärer och hantverksgesäller bildade 1834 ”De utstöttas förbund” som var grunden till det som från 1847 tog namnet Kommunisternas förbund (vilket låg bakom utgivningen av *Kommunistiska manifestet*). I Frankrike organiserades efter revolutionen 1830 sällskap av arbetare, många gånger under inflytande av Fouriers och Saint-Simons idéer.[4] Det var även dessa idéer och de intellektuella som förde dem vidare som Lorenz von Stein kom i kontakt med då han 1841 under ett år vistades i Paris.[5]

De revolutioner som utbröt våren 1848 kan ses som höjdpunkten på arbetarrörelsens uppsving under denna period. I Paris tog representanter från rörelsen plats i revolutionsregeringen och sociala reformprogram sjösattes, även om dessa inom kort revs upp och revolten ändade i ett nytt franskt kejsardöme.[6] Ett flertal revolutioner och resningar bröt ut på kontinenten i de franska händelsernas följd, men även i andra delar av världen inspirerade dessa till uppror. Därmed formades bilden inte

---

[3] Som exempel kan nämnas Owens bomullsspinneri *New Lanark* utanför Glasgow, där arbetarna gavs bättre arbetsvillkor och speciella bostäder och deras barn gratis skolgång. Owen försökte även under 1820-talet skapa det av hans socialistiska samhällsideal präglade samhället New Harmony i USA. Se exempelvis Thompson 1991/1963, s. 857 ff.

[4] Abendroth 1980, s. 21 ff.

[5] I förordet till sin bok från 1842 tackar von Stein för den hjälp han under sin vistelse i Paris fått av bland andra socialisten Louis Blanc (som kom att ingå i revolutionsregeringen 1848 och tillskrivs slagordet ”av var och en efter hans förmåga, åt var och en efter hans behov”), den owenitiskt inspirerade socialisten Étienne Cabet och Fourieranhängaren Victor Considerant (som myntade slagordet ”rätten till arbete”). Pankoke 1970, s. 127 f. Se även Singelmann och Singelmann 1986, s. 433.

[6] Abendroth 1980, s. 27 ff.

bara av en första ”social revolution” utan även av en ”världsrevolution”.[7] I flertalet länder ledde dock dessa revolter inte till några bestående förändringar för arbetarna och under de kommande åren mattades rörelseaktivismen av (bland annat på grund av ökad statsrepression). Händelsernas resultat blev snarare att sådana strömningar som betonade det nationella stärktes. Trots detta stod det efter 1848 klart att det i den ”sociala frågans” namn var möjligt att mobilisera såväl människor som kunskaper för att nyttja staten för andra ändamål än hittills och driva moderniteten i en annan riktning än den hittills hade tagit. Det var dessa dramatiska händelser som von Stein försökte förstå och förklara genom sin teori.

2. Lorenz von Stein och den sociala rörelsen

Redan i den mer idéhistoriskt inriktade bok (om de socialistiska och kommunistiska rörelserna i Frankrike) som von Stein efter sin Parisvistelse låter publicera 1842 introduceras vissa av hans grundbegrepp, däribland ”social rörelse”.[8] En mer systematisk teori om den sociala rörelsen utvecklar han dock inte förrän i det verk som ansetts vara hans viktigaste: den 1850 utgivna *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*.[9] Senare i hans intellektuella karriär genomgår hans perspektiv på samhället omfattande förändringar.[10] Här ska jag dock i första hand undersöka de teorier som utvecklas då han studerar den franska sociala rörelsen under 1840-talet och 1850-talets början. Av somliga har von Steins vetenskapliga insats ansetts ”utgöra den felande länken mellan Hegel och Marx såväl

[7] Hobsbawm 1981, s. 21 ff.

[8] Pankoke 1970, s. 75 f, 88.

[9] Ibid., s. 88; Mengelberg 1964, s. 4; Koselleck 1979, s. 87. Även om han använde sig av mycket material från den år 1842 utgivna boken menade von Stein (1921a/1850, s. 1) att hans verk om den sociala rörelsen inte skulle förstås som en ny upplaga av hans tidigare skrift. Förutom att det senare verket är historiskt uppdaterat inleds det med ett särskilt kapitel om ”samhällsbegreppet och dess rörelselagar”, i vilket han utifrån det franska materialet skisserar grunddragen för en allmän samhällsteori. Det är främst detta kapitel som här analyseras.

[10] I sina senare skrifter tonade von Stein ned uppfattningen om ekonomins bestämmande inflytande, för att tillmäta de personliga skillnaderna snarare än egendomen en central roll, vilket enligt Mengelberg (1964, s. 11) förvandlade honom ”från hård kritiker till försvarare av kapitalismen”.

som mellan Hegel och den sociologiska positivismen", vilket förutom närheten till Marx belyser hur han kombinerade abstrakt teoretiserande med empirisk forskning.[11] Även om detta säger något om var han bör placeras rent idéhistoriskt (mellan hegeliansk historiefilosofi och franskt försociologiskt tänkande) ifrågasätter andra denna bild av von Stein som den "felande länken". Så menar till exempel Koselleck att han inte bör betraktas som "ett mellanläge" mellan historisk idealism och empirism, eftersom han inte anslöt sig till vare sig en "av världsanden vidmakthållen historiefilosofisk visshet" eller en "kunskapsteoretisk relativism som förtär all visshet".[12] I detta sammanhang framhålls att även om von Stein ofta skrev om "lagar" och händelsernas "nödvändighet" så innebar inte detta att han gav en bild av en sluten framtid. von Steins utgångspunkt i "den moderna historiens rörelsestruktur" gjorde det enligt Kosellecks mening möjligt för honom att ställa långsiktiga prognoser av villkorad nödvändighet samtidigt som han "frilade ett brett spelrum av handlingsmöjligheter".[13] Gillande citerar Koselleck von Stein: "Det är möjligt att förutsäga vad som komma ska utan att göra profetior om enskilda händelser."[14] Trots Kosellecks tvekan att se von Stein som en person som önskade komma till rätta med modernitetens ovissheter byggde tvivelsutan den senares

[11] Ibid., s. 12. I vilken utsträckning Marx var influerad av von Stein är svårt att exakt utröna. Att bägge kom från en hegeliansk intellektuell tradition och förhöll sig till samma socialistiska och kommunistiska rörelser och tänkare under samma tidsperiod kan förklara möjliga likheter i deras analys. När det gäller möjliga influenser visar Marx och Engels genom spridda kommentarer att de känner till men är lätt skeptiskt inställda till von Steins bok från 1842, som var mycket inflytelserik i de kretsar som de rörde sig i. Exempelvis i Marx och Engels *Den tyska ideologin* från 1845–46, där von Steins bok omnämns, kritiseras en rad tyska filosofer för att inte ha förstått denna ordentligt eller till och med plagierat det som von Stein skrev om de franska kommunisternas idévärld (Marx och Engels 1958/1845–1846, s. 191, 442, 473 ff). Enligt Singelmann och Singelmann (1986, s. 447) betraktades von Steins bok under denna tid i Tyskland som den mest auktoritativa genomgången av kommunistiska tänkare i Frankrike, samtidigt som den förde in framtida Marxska teman i diskussionen innan Marx själv skrev om dem. Även om von Stein vid några tillfällen själv omnämner Marx (såsom rörelseintellektuell) menar Mengelberg (1964, s. 25-33) att ett inflytande på motsatt håll förefaller mindre troligt.

[12] Koselleck 1979, s. 92.

[13] Ibid., s. 92, 95.

[14] Ibid., s. 95. Citerat från von Stein 1921c/1850, s. 194.

projekt på en ambition att bilda ett samhällsbegrepp som *både* rymde oförutsägbara element som den fria individen och förutsägbara (men föränderliga) kollektiva handlingsstrukturer.

Nyckelbegreppen i von Steins texter om den sociala rörelsen är gemenskap (*Gemeinschaft*), stat och samhälle (*Gesellschaft*). Gemenskapen ses som det som sammanför den enskilde individen med den ”obegränsade mängden av människor”.[15] Vidare anses gemenskapen ha en egen vilja som inte kan reduceras till de enskilda individer som den består av. Därtill förstås gemenskapen som en ”ständig kamp mellan staten och samhället”.[16] För von Stein är detta en kamp mellan gemenskapens ”personliga och självbestämmande” sida, vilken kommer till uttryck genom statens ”upphöjelse av alla enskilda viljor till allmänvilja”, och dess ”opersonliga” sida, vilken genom samhället uttrycker en ”allmän, stabil ordning på grundval av livets naturliga beståndsdelar vårt naturliga livselement”.[17] Denna i dag något otidsenliga terminologi bör tolkas så att von Stein i staten ser den instans som garanterar individens fri- och rättigheter och därmed det som möjliggör såväl individualisering som kollektiv autonomi, samtidigt som han uppfattar samhället som grundat i kollektiva (det vill säga klassmässiga) snarare än individuella strukturer. Men även om staten i von Steins ögon möjliggör dessa individuella fri- och rättigheter är den samtidigt

> en begreppslig konstruktion och därmed existerar den bara på ett abstrakt plan. […] [Staten] representeras av personer som redan har en samhällelig position och som oavsett staten tillhör antingen den härskande eller den beroende klassen. Av detta följer att staten ej kan existera utanför samhället och än mindre kan undandra sig de faktorer som bestämmer gemenskapens ordning i det aktuella samhället […] Till sitt begrepp är den [staten] bestämmande men i verkligheten är den underordnad [samhället].[18]

[15] von Stein 1921a/1850, s. 14.

[16] Ibid., s. 32.

[17] Ibid., s. 31, 34, 35.

[18] Ibid., s. 50 f.

De grundläggande begreppen i von Steins samhällsteori ger därmed en central plats åt de klassförhållanden utifrån vilka arbetet organiserades och egendomen fördelades. Arbetsdelningen skapar maktskillnader eftersom ”alla de som inget annat har än sin arbetskraft är *beroende av dem som äger egendom*”.[19] Om ”statens princip består i att *upphöja alla* individer till den högsta frihet och högsta personliga utveckling” består tvärtom enligt von Stein, ”samhällets princip i att *underordna* vissa individer under andra”.[20] Vidare menar han att ”[i]ntresset är den livsprincip som präglar hela samhället och därmed de enskilda klasserna, ett intresse som består i en strävan efter att bevara eller förbättra ens samhällsställning”.[21] På detta sätt beskriver han samhället som den klassmässiga ordning som den politiska gemenskapen vilar på, samtidigt som politiska förändringar hänförs till denna underliggande struktur. von Stein pekar på att detta får konsekvenser för friheten:

> På ett begreppsligt plan uppfattas individerna alltid som jämlika och fria i staten. Men alla de som tillhör en stat och därmed omfattas av denna frihetsprincip tillhör samtidigt gemenskapens samhälleliga ordning. Utvecklingen av detta begrepp och framställningen av det faktiska samhället visar att denna mängd människor inte kan betraktas som jämlika och inte heller är det i praktiken.[22]

Den abstrakta föreställningen om staten (såsom jämlikhetens och frihetens garant) och samhällets verkliga funktionssätt står därmed i konflikt med varandra. Denna motsättning är emellertid inte statisk till sin natur utan möjlig att överbrygga. Det är här som begreppet *rörelse* kommer in i von Steins analys. Denna rörelses syfte blir att upphöja individerna ur den klass som förut förnekats verklig jämlikhet och frihet till jämlika deltagare i staten. För att detta ska kunna ske krävs en ny politisk och social ordning. Men för att den underordnade klassen ska kunna upphöjas måste samtidigt de materiella förhållandena vara mogna: ”Eftersom den revolutionära rörelsen

[19] Ibid., s. 23.

[20] Ibid., s. 45.

[21] Ibid., s. 67.

[22] Ibid., s. 47.

bottnar i det samhälleliga ägandet kan dess krav på staten och samhället aldrig gå längre än detta ägande möjliggör."[23]

Denna upphöjande rörelse sker i två steg, som överbryggar var sin specifik typ av motsättning. Detta för in ett slags periodisering i von Steins analys. Den första motsättningen överbryggs av *den politiska rörelsen* och den andra av *den sociala rörelsen*. I det första steget handlar det om att överbrygga de inre motsättningar som karaktäriserar ett samhälle med egendomsbaserade rättigheter (*Besitz*), vad vi i dag skulle kalla feodalism, medan det i det andra steget handlar om att lösa de konflikter som kännetecknar det som von Stein kallar "förvärvssamhället" (*Erwerbsgesellschaft*), vad vi i dag skulle kalla kapitalism eller marknadssamhälle.[24] Inom den samhällstyp som har egendomsbaserade rättigheter uppstår de inre motsättningarna främst ur det faktum att en underordnad klass (borgerskapet) på samhällelig nivå har förvärvat egendom nog att vara jämlik den härskande klassen (aristokratin) men trots detta förnekas rätten att ta del i styret av staten. När den politiska rörelsen överbryggar denna motsättning banar den emellertid väg för ett nytt slags motsättning. Under förvärvssamhället (kapitalismen) ges alla "möjlighet att förvärva utbildning men inte materiella nyttigheter, vilket gör att kraven på och behovet av autonomi och samhällelig frihet befrämjas utan att uppfyllas."[25] Denna motsättning ser von Stein som social snarare än politisk, varav följer behovet av en social rörelse för att överbrygga motsättningen.

> Hittills har samhällets lägre klass hållits samman blott av ekonomins grundförutsättning, arbetet, som är en yttre omständighet. Denna klass är därigenom en massa, men ännu ingen helhet i sig. Klassens gemenskap består i dess samhälleliga

[23] Ibid., s. 100.

[24] När von Stein skrev sin bok var termen "kapitalism" ännu ej i bruk. Enligt Miller (2005, s. 3) fick termen allmänt genomslag inom samhällsvetenskaperna och samhällsdebatten först med Werner Sombarts år 1902 utgivna *Der moderne Kapitalismus*, även om den då hade varit i bruk under några årtionden (exempelvis användes termen av Karl Marx, men enligt Miller inte särskilt ofta och inte före 1870-talets slut).

[25] von Stein 1921a/1850, s. 111.

> situation och ekonomiska uppgift, men den saknar ännu en gemensam vilja. En sådan vilja, baserad på klassens gemensamma förståelse av dess villkor och krav, innebär uppkomsten av en oberoende makt som medvetet och målinriktat motsätter sig samhällets rådande ordning. Denna klass bär det nya men talande och välbekanta namnet *proletariatet*.[26]

Det räcker dock enligt von Stein inte med att skapa en gemensam vilja för att den sociala rörelsen ska fullfölja sin bana. Vad den politiska rörelsen beträffade var borgerskapet materiellt jämlik med aristokratin, men detta är inte fallet med proletariatet i den sociala rörelsen. Den sociala rörelsens enda möjlighet att upphäva (*Aufheben*) den motsättning som finns inneboende i ”förvärvssamhället” är därför bildandet av en allians mellan proletariatet och de demokratiska krafter som vill genomdriva allmän rösträtt. Detta slags allians benämner von Stein ”social demokrati” (*sozialer Demokratie*):

> Den sociala demokratins princip utgör med avseende på författningen *den allmänna rösträtten* och med avseende på förvaltningen *upphävandet* av den arbetande klassens *samhälleliga beroende*.[27]

I linje med sin uppfattning om att staten (och politiken) är underställd samhällets ekonomiska struktur menar von Stein även att proletärerna rent numerärt är för få för att själva kunna gripa statsmakten. Ett sådant maktövertagande skulle ju nämligen inte återspegla de ekonomiska förhållandena. Även om von Stein beskriver det egendomsbaserade samhällets upphävande som en *politisk* revolution menar han att en *social* revolution är omöjlig, åtminstone om ”rörelsens naturliga och nödvändiga utveckling mot frihet” ska kunna upprätthållas.[28] Slutpunkten för hans analys blir således prisandet av den sociala reformens överlägsenhet och oundviklighet. Denna ståndpunkt är även märkbar då han, efter att i inledningen till *Geschichte der sozialen Bewegung…* beskrivit huvuddragen i sin allmänna teori,

[26] Ibid., s. 125 f.

[27] Ibid., s. 123.

[28] Ibid., s. 124.

tillämpar begreppen på analysen av den franska sociala rörelsen. Eftersom boken färdigställdes i oktober 1849 hade hela händelseförloppet mellan revolutionen 1848 och kröningen av Napoleon den tredje 1852 inte fullföljts. Därför knyter von Stein fortfarande sina förhoppningar till den allians mot Napoleon som ingicks av socialister och demokrater, och ser i denna ”sociala demokrati” inledningen till en ny epok:

> Denna ”sociala demokrati” är varken en teori eller en trosbekännelse utan ett historiskt faktum. Den utgör ett viktigt steg i samhällslivets utveckling, närmare bestämt den punkt där den rena [politiska] demokratin och den sociala förändringen sammanstrålat och erkänt varandra. […] Den är […] det första uttrycket för demokratins anpassning till den sociala förändringen och därigenom den sociala rörelsens sanktionering genom den abstrakta demokratins principer […] Det spelar här mindre roll hur man tänker sig den sociala demokratins förverkligande, men säkert är att det från och med nu varken kommer att finnas en ren [politisk] demokrati eller en oblandad socialism.[29]

För von Stein upphäver den sociala rörelsen inte den rådande ekonomiska ordningen (det vill säga avskaffar inte kapitalismen). Snarare överbryggar den de ovissheter som det allmänna systemet av friheter har skapat och som i synnerhet marknadens expansion har lett till.[30] Den sociala rörelsen ges därmed rollen som de nödvändiga samhällslagarnas varningsklocka, som man måste ge akt på för att kunna föregripa de utvecklingar som annars kan ända med både den demokratiska statens och kapitalismens slut. Å ena sidan slår von Stein i sin analys fast att demokratin inte till fullo kan förverkligas så länge som ett klassamhälle råder. I linje med detta avvisar han ett begrepp som folksuveränitet såsom endast en abstraktion, vilken omsatt i praktisk handling enbart skulle leda till ett nytt klassherravälde eller till ekonomins sammanbrott.[31] Å andra sidan är det demokratins ideal som måste räddas från den

[29] von Stein 1921c/1850, s. 405 f.

[30] Pankoke (1970, s. 131 f.) pekar på att von Stein redan i boken från 1842 och andra tidigare skrifter understryker att det är först när idéerna om ”frihet” och ”jämlikhet” får fäste i samhället som det elände eller armod som alltid funnits kan ge upphov till en socialt revolutionerande rörelse.

[31] von Stein 1921c/1850, s. 134 ff.

sociala revolutionen. Lösningen blir att rörelsen måste införlivas med staten och sociala reformer genomföras för att komma till rätta med de ojämlikheter som gav upphov till rörelsen. För von Stein är dessutom den sociala rörelsen per definition antidemokratisk. För att den sociala rörelsen inte ska leda till statens (frihetens och jämlikhetens garant) avskaffande eller bli ett verktyg för fördärvlig och förtryckande klasspolitik måste den därför få en motvikt genom det demokratiska partiet med vilket den sammansmälter i den ”sociala demokratin”.

I en diskussion om det sociala rörelsebegreppets framväxt menar Pankoke att en av von Steins insatser var att han i ”den sociala rörelsen” begreppsligt kom att sammanföra både ideologiska motiv och socioekonomiska drivkrafter.[32] I den konkreta analysen hålls den sociala rörelsen och proletariatet såsom socioekonomiska faktorer isär från de idémässiga uttryck som rörelsen har tagit sig, det vill säga socialism och kommunism.[33] Därigenom kan den sociala rörelsens och proletariatets intresse tolkas som något annat än de (ideologiska) uttryck som detta intresse hittills tagit sig. En rörelses aktiviteter ska studeras för sig, oberoende av vad rörelsen rent politiskt säger sig vilja åstadkomma. Det är även detta som möjliggör den sociala rörelsens införlivande med eller institutionalisering inom staten. Genom att omvandlas till ”social reform” frångår den sina tidigare politiska krav för att i stället anamma statens ideala målsättningar (frihet och jämlikhet). Följden av detta blir att den sociala rörelsen kringskärs som politisk aktör. Pankoke hävdar därför att von Stein trots sin vilja att bryta med en traditionell, cyklisk förståelse av rörelse – enligt vilken rörelsen är ett tillfälligt åsidosättande av eller undantagstillstånd inom ordningen som måste återupprättas genom en restauration – ändå under sin analys hamnar i just en sådan position.[34]

---

[32] Pankoke 1970, s. 33.

[33] von Steins åtskillnad mellan de socioekonomiska förhållanden som bestämmer rörelsen och dess ideologiska uttryck betonas även av Herbele (1951, s. 4 f, 63), som i denna ser en användbar distinktion i studiet av sociala rörelser då man därigenom skiljer ideologi från klass.

[34] Pankoke 1970, s. 34.

En annan intressant aspekt är de anspråk på generaliserbarhet som von Stein har med sitt begrepp om ”den sociala rörelsen”. I slutet av den del av boken där han redogör huvuddragen i sin allmänna teori diskuterar han den sociala rörelsens roll i Tyskland för att på så sätt utröna huruvida hans vetenskapliga observationer kan generaliseras utöver det franska fallet. När det gäller tyskarna är det dock enligt von Stein snarast ”den nationella rörelsen” som är i antågande. Detta kan verka motsägelsefullt, men förklaras inom ramen för hans teori. Med Tyskland, förklarar von Stein, är saken den att dess folk är uppsplittrat och att landet inte har genomgått den politiska revolution som Frankrike genomgick 1789.[35] Hans tvåstegsmodell kräver den politiska revolutionens fullbordande genom Tysklands enande innan det kan finnas utrymme för en social rörelse. För von Stein tycks alltså det politiska tolkas strikt i nationella termer. Även om arbetarrörelsen vid denna tid till stor del bestod av transnationella nätverk (exempelvis Kommunisternas förbund som uppdrog åt Marx och Engels att skriva *Kommunistiska manifestet*) och närde föreställningar om gränslös solidaritet (”Proletärer i alla länder, förenen eder!”) förstod von Stein denna rörelses framtida utveckling såsom uttryck endast för distinkt nationella projekt.

Trots teorins tillkortakommanden lade ändå von Stein grunden till ett synsätt på sociala rörelser som kom att utöva inflytande på framtida studier. Framför allt kan von Steins teori om förhållandet mellan det sociala och det politiska ses som ett tydligt exempel på denna tids allmänna kunskapsmässiga omorienteringar, genom vilka det politiska kom att betraktas som beroende av det sociala.[36] Denna ”avpolitisering” sker främst genom skapandet av kategorin ”det sociala” eller samhället och genom att sociala grupper tillmäts en väsentlig betydelse. Den individuella nivån berörs dock aldrig när von Stein beskriver den sociala rörelsens framväxt och inre mekanismer. Individen framträder enbart iklädd den abstrakta medborgarroll som garanteras av staten, eller såsom en ingående beståndsdel av en massa som sammanförs till en klass med likartade livsvillkor. Även om de

[35] von Stein 1921a/1850, s. 141 ff.

[36] Wagner 2001a, s. 131.

klassmässiga villkoren ses som det kollektiva handlandets drivkraft betraktas klassgemenskapen som till sin natur hierarkisk och därmed ofri och odemokratisk. För von Stein kan friheten garanteras bara av staten (vilket genljuder av tidigare politisk filosofi) och det politiska kan finnas bara inom nationalstaten (vilket betyder att det sociala sammanfaller med det nationella). Genom representationen binds samhällets grupper indirekt samman med staten. Kollektivets röst förmedlas av partier in i statsapparaten. Därmed klargör aldrig von Stein hur kopplingen mellan individ och kollektivt politiskt handlande bör förstås under frihetens nya villkor. För att nå visshet om politikens villkor i den nya frihetens tillstånd måste han luta sig mot politisk-filosofiska föreställningar om att individen står i förhållande endast till staten. För von Stein är det sociala en väsentlig förutsättning för det politiska. Det förra måste hanteras för att det senare ska kunna upprätthållas, men samtidigt får de inte sammanblandas. Politikens sfär anses existera enbart inom statens institutioner.

3. Marx, marxismen och den sociala rörelsen

Det vore märkligt att i detta sammanhang inte nämna de tankar som den med von Stein samtide Karl Marx utvecklade om politiskt handlande och rörelser. I Marx verk återfinns många diskussioner om det kollektiva politiska handlandets omvandlingar under denna fas av moderniteten (eller kapitalismen). Dock använder han bara vid ett fåtal tillfällen uttryck som ”den sociala rörelsen” eller ”den samhälleliga rörelsen” och då knappast som begrepp.[37] Men när det gäller studiet av sociala rörelser kan knappast ändå den roll som Marx teorier och begrepp spelat överskattas. Den amerikanske kultursociologen Jeffrey Alexander menar att ”Marx mer än någon annan grundlade den klassiska modellen [av sociala rörelser]”.[38] En rad andra aktivist-teoretiker, eller ”rörelseintellektuella”, har också haft betydelse som centrala kunskapsproducenter inom arbetarrörelsen, verksamma inom det marxistiska forskningsparadigmet under 1900-talets första hälft. Vi kan nämna namn som Karl Kautsky, Rosa Luxemburg, V I Lenin, György Lukács och Antonio Gramsci, vilka bidrog med exempelvis teorier om ledarskiktets funktion inom arbetarrörelsen, om

[37] Se exempelvis Ring 2007, s. 114 ff.

[38] Alexander 1996, s. 206.

kopplingen mellan klassmedvetande och politiskt handlande och om hur förändringar och sammansmältningar av identiteter är centrala i rörelsers politiska strävanden. Längre fram finns andra marxistiska eller marxistiskt inspirerade teoretiker – exempelvis Louis Althusser, Cornelis Castoriadis och Jean-Paul Sartre – som på olika sätt bidragit till förståelsen av kollektivt politiskt handlande. Även om själva begreppet ”sociala rörelser” väldigt sällan förekommer inom dessa teorier har många av de tankar som de väckt senare upptagits av olika sociala rörelseforskare. Detta kapitel är emellertid inte platsen att vidare diskutera Marx och marxisternas teorier i ämnet – dels med tanke på traditionens komplexitet, dels med tanke på min målsättning att begränsa min genomgång till vissa teoretiker som haft större betydelse på det akademiska studiet av politiskt handlande. Dock ska göras korta reflektioner över likheterna och skillnaderna mellan Marx och von Stein.

Liksom von Stein resonerar Marx om de sociala villkor som under moderniteten frambringar politiskt handlade och politiska identiteter. Exempelvis i *Filosofins elände* beskriver han hur de industrikapitalistiska förhållandena skapar en social klass (”en klass i sig”), som under vissa villkor kan omvandlas till en politisk klass (”en klass för sig”). I samma text menar han att man inte bör ”säga att den samhälleliga rörelsen [*die gesellschaftliche Bewegung*] utesluter den politiska. Det finns ingen politisk rörelse som inte samtidigt är samhällelig.”[39] Liksom von Stein betonar Marx (fast med större emfas och i andra syften) likaså att de idésystem som arbetarrörelsen omfattade var uttryck för faktiska samhällsprocesser. Exempelvis menar han att kommunismen ska förstås som den ”*verkliga* rörelse som upphäver det nuvarande tillståndet” snarare än som ett ideal.[40]

På en övergripande nivå var både Marx och von Stein sysselsatta med frågor som var typiska för den period då samhällsvetenskaperna växte fram. För bägge var den underliggande problematiken hur visshet om framtiden kunde erhållas genom en förståelse av de ”lagar” som styrde de samhälleliga rörelserna. Deras målsättningar

[39] Marx 1978/1847, s. 354, 355, ändrad översättning.

[40] Marx och Engels 1995/1845–1846, s. 155, ändrad översättning.

och teoretiska slutsatser skilde sig dock åt. Marx menade att de nya friheternas villkor skulle kunna förverkligas först sedan ett nytt samhälle hade skapats.[41] von Stein däremot önskade snarare lösa den rådande ordningens inre motsättningar inom ramen för de nya friheterna.

4. Werner Sombart och individen i det postliberala samhället

Om kopplingen mellan individen och det politiska kollektivet inte teoretiserades i någon större utsträckning hos von Stein eller Marx skulle detta ändras med senare sociala rörelseteorier. Här återfinner vi exempelvis sociologen Werner Sombart (1863–1941). I *Sozialismus und sociale Bewegung*, hans studie om arbetarrörelsen vars första upplaga utkom 1896, nämner han både von Stein och Marx som inspirationskällor.[42] Sombart hade även initialt nära kopplingar till sin tids socialister och deltog i den tyska socialdemokratins intellektuella debatter.[43] Han stod med andra ord närmare den rörelse han analyserade än von Stein gjorde.[44]

På många sätt påminner Sombarts analys om von Steins. Även Sombart ser den framväxande sociala rörelsen som ett uttryck för kapitalismens inre motsättningar. Även han gör en analytisk åtskillnad mellan rörelsen som socialt fenomen och det

---

[41] Exempelvis talar Marx (1995/1844, s. 21 ff) i *Om judefrågan* om att de liberala rättigheterna är en förutsättning för människans frigörelse men att denna frigörelse inte är möjlig utan att klassamhället avskaffas.

[42] Sombarts bok utgavs på svenska som *Socialism och social rörelse* (Sombart 1898; Sombart 1911) utifrån två olika tyska utgåvor. Här kommer dock den senare svenska utgåvan att användas (vilken utgår från den sjätte tyska från 1908). Utskrivna citat har anpassats till modern svensk stavning.

[43] Trots hans tidigare nära kopplingar till det tyska socialdemokratiska partiet kom Sombarts intellektuella verksamhet under Weimarrepubliken att bli alltmer antisemitiskt anstruket. Se Loader 1995.

[44] Sombarts *Socialism och social rörelse* utövade även ett stort indirekt inflytande över den svenska arbetarrörelsen. Exempelvis var det genom denna bok som Ernst Wigforss först kom i kontakt med de marxistiska idéerna (Wigforss 1950, s. 271 f.). Sten O. Karlsson pekar på att Wigforss eget förstlingsverk *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp* (1908) i allt väsentligt byggde på *Socialism och social rörelse*, men framhåller också att Sombarts läsning av Marx över huvud taget starkt influerade förståelsen av marxismen inom Socialdemokratiska arbetarepartiets andra ledargeneration. Se Karlsson 2001, s. 67.

sätt varpå den manifesterar sig ideologiskt. Liksom både von Stein och Marx menar Sombart att det främst var den gemensamma arbets- och livssituationen som låg till grund för rörelsen. Efter att ha lämnat landsbygden och ryckts loss ur den gamla gemenskapens band kastas de till staden nyanlända proletärerna in i en fullständigt oviss situation. Den enda solidariteten att räkna med finns bland dem som mött samma öde. Bestämmande i denna livssituation är enligt Sombart ”icke den enskildes säregenhet, icke den gemensamma traditionen, utan mängden, massprägeln”.[45] I denna belägenhet som proletärerna delar främjas ”[k]ärleken till massan”, vilken tillsammans med en ”tendens till en kommunistisk levnadsordning” inom den samhälleliga produktionen är den sociala rörelsens främsta kännetecken.[46] Sombart ser i denna utveckling ”en väldig förstärkning av massmaktmedvetandet hos den enskilde och ett gynnande och främjande av alla mass-etiska känslor, som under striden växa ut till klass-etiska postulat”.[47] Den sociala rörelsen är alltså inte endast ett resultat av de homogeniserande sociala relationerna inom produktionen. Genom själva rörelsen fulländas denna homogenisering. Sombart framhåller det förenhetligande och det massifierande draget även när han beskriver den sociala rörelsens mer organiserade former. Den organiserade rörelsen förmedlar de oordnade livsformerna till ett nytt enhetligt och kollektivt levnadssätt.

Även om Sombart framhåller att den internationella kapitalismen inverkar nivellerande på dessa sociala villkor ser han samtidigt i den nationella särarten ytterligare en central impuls till den sociala rörelsen.[48] ”[D]en kapitalistiska utvecklingens enformighet” ställs sålunda mot ”det nationellt säregna”. Dessa tillsammans ger den sociala rörelsen en ”dubbel riktning: en centripetal och en centrifugal”.[49] Denna föreställning om det nationella ska emellertid enligt Sombart inte sammanblandas med den borgerliga uppfattning om nationalitet som eliten

[45] Sombart 1911, s. 13.

[46] Ibid., s. 12.

[47] Ibid., s. 13.

[48] Ibid., s. 150 f.

[49] Ibid., s. 188.

hyser. Snarare vill han med det nationella förstå det språk och den kultur som folket inom en nation delar.[50] Sombart är mindre intresserad än von Stein av statens roll, men menar ändå att ”den sociala reformen” och förändringsarbete med parlamentariska medel är att föredra framför revolutionär handling.[51] För Sombart beskriver därmed den sociala rörelsen främst en förenhetligande utveckling, som sker utifrån (den internationella) kapitalismens och nationens förutsättningar. Om von Stein var ambivalent inför modernitetens utjämnande och förenhetligande effekter välkomnar snarast Sombart denna utveckling. Denna tar sig tydligast uttryck i tendensen till en ny kollektiv och enhetlig subjektivitet, av vilken proletärerna betraktas som de sanna bärarna på grund av deras erfarenheter av den förändrade produktionen.

Sombart är inte intressant bara därför att han utgår från och vidareutvecklar von Steins och Marx teorier. Det finns nämligen i hans teori även drag av en problematik som de bägge föregångarna inte hade arbetat med: förhållandet mellan individen och massan. Att det hos Sombart fanns ett behov att söka förklaringar som inbegrep dessa element visar att han befann sig i en brytpunkt där nya kunskapsbehov trängde på. Förmedlingsproblematiken var otillräcklig för den nya tidens frågor. Detta kan förstås mot bakgrund av Peter Wagners karaktäristik av det sena 1800-talets modernitet. Enligt Wagner finns det fog för att tala om samhället under denna period som ”postliberalt”, inte bara därför att detta var tiden efter de frihetliga revolterna vid århundradets mitt, utan även därför att epoken ivrigt sysselsatte sig med ”frågan om vad som måste göras för att rädda så mycket som möjligt av de liberala idealen och upplysningsidealen, då nu alla visste att de *i dess helhet* inte fungerade.”[52] De former av kritik som hade formulerats exempelvis genom den sociala frågan hade lett till ett allmänt erkännande av behovet att hantera den instabilitet och de ovissheter som industrialiseringen, urbaniseringen och marknadens expansion hade skapat. Sedan von Stein och andra tänkare vid

[50] Ibid., s. 219 ff.

[51] Ibid., s. 325 ff.

[52] Wagner 2001a, s. 76.

århundradets mitt hade fört upp dessa frågor på dagordningen var de nu allmängods för de akademiska och politiska eliterna. Under de gångna årtiondena hade många initiativ tagits av såväl staten som framväxande socialpolitiskt orienterade yrkesgrupper för att hantera de sociala problemen.[53] Jämsides med dessa ansträngningar att hantera den sociala frågan hade radikalare idéer, företrädda av tänkare och aktivister som exempelvis Marx, slagit rot och påverkat utvecklingen. Vid 1800-talets slut bevittnade en rad stater en växande och bredare organiserad arbetarrörelse liksom ett ökat antal arbetarrevolter. I synnerhet 1871 års Pariskommun kom att spela en betydande roll för den senare protestformens utveckling. Under tre månader hade Paris stått under revolutionärt styre och såväl sociala som demokratiska reformer genomdrivits. För arbetarrörelsen kom denna händelse att framstå som en exemplarisk handling eller en prototyp för framtida socialistiska resningar och former av politik. De konservativa eller liberala eliterna såg å sin sida kommunen som ett praktexempel på den framväxande rörelsens samhällsfarlighet. I synnerhet i Frankrike underblåste detta intellektuella strömningar som var mer tveksamt inställda till den franska revolutionens demokratiska arv.[54]

Denna ”postliberala” utveckling kan sammankopplas med Wagners beskrivning av vad han ser som två parallella förändringar i tidens intellektuella idéklimat, som bägge fick djupgående konsekvenser för frihetstanken. Dels kom den ökade skepsisen mot modernitetens löften om individuell frihet att ledsagas av mer kollektivt orienterade politiska filosofier som socialism och nationalism; dels kom en av upplysningens och den tidiga samhällsvetenskapens grundstenar att ifrågasättas, nämligen möjligheten att verkligen begripliggöra det mänskliga handlandet och samhället.[55] De tidigare modeller som skapats för att förklara och förutsäga det sociala hade inte levererat den visshet, förutsägbarhet och stabilitet de hade utlovat. I så motto kan denna ”postliberala” period förstås som en av modernitetens kriser. De

[53] Wagner 2003, s. 541 ff.

[54] Nye 1975, s. 21.

[55] Wagner 2001a, s. 42 f.

förut omfattade värderingarnas och kunskapsformernas kris tycktes bana väg för en ny utveckling.[56] Detta var också tiden för sociologins födelse. Mellan 1870 och det tidiga 1900-talet etablerades sakta disciplinen genom nya tidskrifter, akademiska sällskap och universitetsstolar speciellt vikta för ämnesföreträdare. I många avseenden får de ovan beskrivna frågeställningarna och ovissheterna en tydlig klangbotten inom den klassiska sociologin, vilken Wagner menar är en tydlig företrädare för ”postliberalt tänkande”.[57] Här återfinns exempelvis Durkheims starka betoning av solidaritet, med vilken han förstod en stark samhällelig integration individerna emellan, samt Webers dystra prognoser om en byråkratisk rationalisering som fjättrar individen och stryper hans individualitet. När det gäller inställningen till socialismen och vad som sågs som dess kollektivistiska projekt ägnade sig både Durkheim och Weber åt kritiska reflektioner om vad socialismens infriande skulle kunna innebära för modernitetens utveckling.[58]

Genomgången av grunddragen i Werner Sombarts teori om den sociala rörelsen har visat på ett sätt att hantera det postliberala tillståndet på begreppsbildningsområdet. Sombart ser skapandet av en ny kollektiv och enhetlig identitet som den händelse som leder oss in i en ny epok inom moderniteten. De ovissheter som den enskilde proletären konfronteras med på grund av modernitetens friheter (och ojämlikheter) överbryggas genom att individens roll tonas ned. Det individuella underordnas den proletära massidentiteten och en nationell folklig identitet. Därmed leder den sociala rörelsens institutionalisering till en ny stabilitet genom att proletärerna återintegreras i samhället. Prisandet av massamhällets massetik blir slutpunkten i Sombarts resonemang. Detta till trots blir hos Sombart – till skillnad från hos exempelvis von Stein – frihetens villkor förbundet med en dynamik mellan individen och den sociala rörelsen, där den senare möjliggör en omvandling eller förmedling av individens

[56] Ibid., s. 76 f.

[57] Ibid., s. 8.

[58] Exempelvis höll Durkheim år 1895 en föreläsningsserie om socialismen, som senare publicerades som *Le Socialisme*, medan Weber å sin sida höll en föreläsning i samma ämne år 1918, senare publicerad som ”Der Sozialismus”. Thörn 1997a, s. 85 ff., 73 ff.

identitet. Ett snarlikt perspektiv på dynamiken mellan individen och det kollektiva subjektet – som dock absolut inte prisar dess utfall – företräds av Gustave Le Bon i en bok som gavs ut året före Sombarts. Det är mot Le Bons teorier om kollektivt handlande som vi nu vänder blicken.

Kapitel 3. Organiserat kollektivt handlande

1. Gustave Le Bon och massans psykologi

Det Frankrike i vilket Le Bon 1895 gav ut boken *Psychologie des foules* hade bevittnat ett plötsligt uppsving i arbetarrörelsens aktiviteter.[1] Pariskommunens nederlag hade följts av ett årtionde av repressiva åtgärder mot rörelsen, men från och med 1880-talets mitt skedde en omfattande ökning av strejkaktiviteter och demonstrationer. Starka arbetarorganisationer tog form. Samtidigt svepte en våg av anarkistisk terrorism fram, vilken bland annat resulterade i att republikens president mördades.[2] År 1889 grundades den andra internationalen i Paris. Ett av dess första beslut var att från och med 1890 göra första maj till en internationell politisk aktionsdag. Bland eliterna och i tidningsspalterna uttrycktes en rädsla att det ökade antalet demonstrationer och terrordåd skulle leda till en återupprepning av Pariskommunen.[3]

Som en reaktion på denna utveckling formulerades nya teorier om ”masspsykologi”. Till grund för dessa teorier låg såväl populär som etablerad vetenskap: hypnotism, evolutionsteorier, medicin, konservativa historieframställningar av den franska revolutionen och så vidare.[4] På dessa grunder försökte framför allt franska och italienska samhällsvetare att formulera teorier om massornas beteende, för att förklara och finna botemedel mot de faror som massorna ansågs föra med sig. Även om de centrala begreppen i detta sammanhang formulerades mellan 1885 och 1895 av kriminologer och sociologer som Scipio Sighele och Gabriel Tarde, kom Le Bons

---

[1] Boken utgavs på svenska 1912 som *Massans psykologi*. Franskans *la foule* kan även översättas med ”hopen”, ”folkhopen” eller ”folket”. Det är denna översättning från 1912 som jag i det följande kommer att hänvisa till. I citerade passager har dock stavning och böjningsformer ändrats till modern svenska (vilket inte anges i not). Ibland har även andra översättningsändringar gjorts (vilka anges i not) i anslutning till den nionde upplagan av *Psychologie des foules* (Le Bon 1905).

[2] Barrows 1981, s. 18 ff.

[3] Ibid., s. 33 ff.

[4] Ibid., s. 43.

populärare framställning 1895 att bli den mest ihågkomna.[5] Le Bon var ursprungligen läkare, men det var genom sitt populärvetenskapliga skivande som han blev berömd och inflytelserik. Med *Psychologie des foules*, som spädde på hans berömmelse, kom han att framstå som den ursprungliga referenspunkten för teorier om ”kollektivt beteende”.[6] När exempelvis Freud sökte att utveckla en teori om ”masspsykologi” (*Massenpsychologie*) under 1920-talet sade han sig utgå från ”Le Bons med rätta berömda bok”.[7] Le Bon figurerade som en central referens även hos teoretiker som Durkheim, Robert Michels and Georges Sorel samt – vilket ska utvecklas senare – i de verk av den sociologiska Chicagoskolans Herbert Blumer som sedan kom att bli centrala för sociala rörelsestudier i USA.[8]

I inledningen till *Psychologie des foules* menar Le Bon att ”[a]v yttersta vikt för statsmannen är […] att känna massans psykologi i ändamål att – om icke styra, vilket numera knappast vore möjligt – så åtminstone ej bli alltför mycket styrd av densamma”.[9] Vad som benämns som ”massornas tidsålder” ses som resultatet av nya teknologiska och ekonomiska villkor, såväl som upplösningen av traditionella religiösa, politiska och sociala föreställningar, alltsammans tydligt kopplat till förändringarna sedan den franska revolutionen och ”de folkliga klassernas inträde på politikens arena”.[10] Enligt Le Bon kan massorna ta sig många former: exempelvis gatans folkvimmel, parlamentariska församlingar, brottmålsjuryer och religiösa

[5] Ibid., s. 126 ff, 137 ff, 162.

[6] Ibid., s. 168. Senare lät Le Bon ge ut andra verk som berörde samma typer av sociala fenomen, vilket ytterligare stärkte hans ställning som auktoritet på området. Bland dessa titlar kan nämnas *Psychologie du Socialisme* (1898), *La Psychologie Politique et la Défense Sociale* (1910) och *La Révolution Française et la Psychologie des Révolutions* (1912).

[7] Freud 1995/1921, s. 84.

[8] För Durkheim, se Wagner (1993); Michels 1983/1911, s. 165; för Michels och Sorel, se Nye 1975, s. 104 f, 168; Blumer 1939. Utöver Sorel verkar få socialistiska eller marxistiska tänkare från tiden visa intresse för Le Bon, även om man hos marxister som Lenin, Luxemburg och Lukács kan finna liknande kunskapsintressen.

[9] Le Bon 1912/1895, s. 8.

[10] Ibid., s. 3, ändrad översättning.

sekter. Men det är främst från arbetarrörelsen och revolutionserfarenheterna från 1789, 1848 och 1871 som han hämtar exempel på massbeteendets yttersta faror.

Utgångspunkten för Le Bons teori är att det utifrån den nationella kulturen är möjligt att förklara varför massorna uppstår. Han menar att ”rasen utgör den viktigaste av alla de faktorer, som bestämmer människans handlingar”, däri inbegripet massornas beteende.[11] För Le Bon består den nationella kulturen av ”en fast och varaktig övertygelse” som förändras mycket sakta. På detta sätt skiljer han sig från von Stein, som snarare såg ekonomin och klassamhället som bestämmande för det politiska handlandet. Även om von Stein menade att den nationella frågan måste lösas innan en social rörelse kunde komma till stånd, avsåg han med det nationella inte i första hand kulturen eller språket utan staten. I synnerhet när Le Bon diskuterar dessa aspekter kommer hans politiska konservatism och antisocialistiska hållning till tydligt uttryck. Exempelvis avvisar han arbetarrörelsens transnationella samarbete som något som undantagslöst leder till ”tvedräkt och våldsamma slitningar”, med hänvisning till att det ”finns nästan lika många slag av demokrati och socialism som det finns nationer”.[12] Denna betoning av de nationella kulturernas kontinuitet får honom även att avvisa möjligheten till genomgripande politiska förändringar som revolutioner. När han diskuterar ”folkliga revolutioner” menar han så att ”eftersom själva grunden för de ifrågavarande institutionerna alltid uttrycker rasens nedärvda behov, återgår de förr eller senare till det gamla”.[13] Därför är det för Le Bon en ”fruktansvärd villfarelse” att hysa

[11] Ibid., s. 146. Även om han använder naturvetenskapliga uttryck som ”ärftlighetslagarna” och metaforer som framställer folket som ”en organism” (Le Bon 1912/1895, s. 68 f), omtalar Le Bon samtidigt nationaliteter som raser och betraktar nationella språk såsom nästintill slutna kulturella system. Det naturvetenskapligt influerade språkbruket till trots handlar det alltså om att beskriva nationell kultur snarare än ras i biologisk bemärkelse.

[12] Le Bon 1912/1895, s. 146, 147.

[13] Ibid., s. 42 f, ändrad översättning.

> den uppfattningen, att institutioner kan råda bot på samhällsbrister, att nationernas framsteg beror av regeringars och författningars fullkomnande och att sociala omvälvningar kan ske genom påbud och förordningar […].[14]

Med andra ord är massorna genom sitt politiska handlande oförmögna att verkligen förändra samhället eftersom politik först som sist är ett uttryck för den nationella kulturen.

Det var emellertid inte de strukturella eller makroorienterade förklaringarna av rörelseaktiviteter och politik som gav Le Bons teori ryktbarhet. Dess ställning som referenspunkt beror i större utsträckning på dess karaktär av mer mikroorienterad ”masspsykologi” eller, om man så vill, ”folkhopens psykologi”. Här står snarare dynamiken mellan massan (eller hopen) och de individer som ingår i den i fokus. Denna dynamik tar sig enligt Le Bon uttryck på främst tre sätt. För det första leder upplevelsen av att vara del av något mångtaligt hos den individ som ansluter sig till massan till att ”en känsla av oövervinnelig makt” bemäktigar sig honom. Därmed ger individens alla ansvarskänslor vika och han ger ”efter för instinkter som han ensam hade betvingat”.[15] ”Massan leds”, menar Le Bon, ”huvudsakligen av det omedvetna”. För individens del resulterar detta i ”[d]en medvetna personlighetens utplånande samt känslornas och tankarnas inriktande på ett bestämt mål”.[16] För det andra betraktas alla massans handlingar och tankar som *smittsamma* (*contagieux*) inom gruppen. Som en del av massan tenderar individen att upprepa det som andra individer i massan gör och tänker. Ett sådant synsätt på mänskligt handlande ligger mycket nära sociologen och kriminologen Gabriel Tardes perspektiv. Som ovan nämnts var Tarde även en av de främsta teoretikerna bakom ”masspsykologin”. För Tarde var *imitationen* det som i huvudsak konstituerade samhället och det sociala.[17]

---

[14] Ibid., s. 73.

[15] Ibid., s. 18, ändrad översättning.

[16] Ibid., s. 24, 12.

[17] Borch 2005, s. 83. I Tardes år 1890 utgivna bok *La Philosophie pénale*, som i huvudsak behandlade kriminella folkhopar, beskrev han familjen och folkhopen såsom ”två skilda källor till samhället” vilket ledde honom till uppfattningen att ”samhället är ett resultat av suggestion” (Tarde 1912/1890, s. 325). I

Som ett exempel på smittans betydelse nämner Le Bon ”1848 års revolution i Paris [som hastigt spred sig] till en stor del av Europa och rubbade grundvalen för mer än ett konungarike.”[18] Den ”smittoöverföring” som massan befrämjar leder enligt Le Bon dessutom till att ”individen med lätthet offrar sitt personliga intresse för det kollektiva intresset”.[19] Därtill framkallar den inom massan verksamma ”*suggestibiliteten* [*la suggestibilité*] […] speciella egenskaper, alltsomoftast absolut motsatta dem, som kännetecknar den isolerade individen.”[20] Massan eller folkhopen ses därmed som ett ”kollektivt medvetande”. Detta kollektiva medvetande är något mer än de enskilda medvetanden det består av och tar dessutom kontroll över de enskilda individerna.

Vidare tillskriver Le Bon massan en extremt ombytlig karaktär. Den politiska sfären är därmed behäftad med en hög grad av ovisshet: ”Om inte det dagliga livets nödtvång utgjorde ett slags osynlig regulator för tingens ordning, skulle demokratierna bli mycket kortlivade”.[21] Denna massans ombytlighet hänför sig till dess *avsaknad av rationalitet*. Denna yttrar sig i ”att massorna inte tar till sig förnuftiga resonemang utan enbart uppfattar enkla idéassociationer”, ”inte tål diskussion eller motsägelse” och att ”deras känslor är våldsamma och extrema” och lätt ”urartar till hat”.[22] Denna egenskap hos massan hänför sig inte främst till dess enskilda medlemmar. Det är själva massans dynamik som tvingar fram känslor och impulser, oavsett om dess medlemmar är välutbildade. Därigenom ställs individens

---

sin första kommentar till Le Bons skrift, den år 1898 utgivna ”Le Public et la foule” (Barrows 1981, s. 182), menade Tarde att dennes definition av massan eller folkhopen var alltför bred, då den inte gjorde skillnad på massan/folkhopen och allmänheten/offentligheten. Vidare avfärdade Tarde idén om ”massornas tidsålder”. Då han såg massan eller hopen som något ursprungligt och inte som resultatet av senare förändringar menade han att allmänheten/offentligheten, som var grundad i nyhetstidningarnas förmedling av nyheter, snarast var att uppfatta som ”framtidens sociala gruppering” (Tarde 1969/1901, s. 280 f).

[18] Le Bon 1912/1895, s. 114.

[19] Ibid., s. 18, ändrad översättning.

[20] Ibid., s. 19, min kursivering.

[21] Ibid., s. 25, ändrad översättning.

[22] Ibid., s. 99, 59, ändrad översättning.

förutsägbara förnuft mot kollektivets oförutsägbara känslouttryck. I ett försök att ställa en samtidsdiagnos menar Le Bon att ”[i] vår tid är de växlande opinionernas antal större än någonsin”.[23] Denna utveckling antas bero på att de gamla föreställningarna har förlorat i betydelse, att massan har getts alltför stor makt och att nyhetspressen har fått ett stort genomslag. Om i det förflutna fåtalet utformade politiken utmärks samtiden snarare av ”regeringarnas oförmåga att leda folkopinionen”.[24]

Men även om massorna är ombytliga och därmed hotar stabiliteten, tror Le Bon samtidigt på möjligheten att styra dem. Detta beror på en annan av deras egenskaper:

> Alltid beredd att uppresa sig mot en svag auktoritet, böjer sig massan underdånigt inför en starkare auktoritet. Är auktoriteten vacklande kan massan, som alltid är böjd för ytterlighetskänslor, med största lätthet slå om från anarki till underkastelse och från underkastelse till anarki.[25]

Detta innebär att om massorna blir ”skickligt ledda” kan de sättas i stånd till ”hjältemod, självuppoffring och andra dygder”.[26] Vid många tillfällen lyfter Le Bon fram generaler och politiker som exempel på människor som besuttit denna förmåga att utöva auktoritet över massorna. Därigenom införs ytterligare ett centralt moment i analysen: *ledarens roll*. För att ge stöd åt föreställningen om massans ständiga benägenhet att underordna sig en ledare hävdar Le Bon att ”[s]å snart ett visst antal levande varelser, vare sig djur eller människor, sluter sig samman, bjuder instinkten dem att gruppera sig kring ett överhuvud”.[27] När det gäller massor ska dock inte denna auktoritets ursprung sökas i den makt som en individ besitter på grund av sin formella position eller sin status (vad som benämns ”förvärvad prestige”). Den kan

[23] Ibid., s. 138.

[24] Ibid., s. 139.

[25] Ibid., s. 42, ändrad översättning.

[26] Ibid., s. 38.

[27] Ibid., s. 104.

snarare ledas till det som Le Bon kallar ”personlig prestige”. Denna anses vara en egenskap som ”få människor begåvats med men med vars hjälp dessa kan utöva en magnetisk tjusning på sin omgivning, även om denna består av människor som i socialt avseende är deras likar”.[28] Genom att repetitivt använda ett förenklat bildspråk, retoriska tal och gester kan personer som besitter denna talang (enligt Le Bons mening till exempel Jesus, Muhammed, Jeanne d’Arc och Napoleon) göra massan till ett kraftfullt redskap för politiska, religiösa eller militära ändamål. Detta påminner i vissa avseenden om Webers senare föreställning om ”karismatisk auktoritet”. Till skillnad från traditionell eller legal auktoritet (som stödjer sig på traditionen respektive lagen) består denna maktform i skapandet av en relation mellan gruppen och dess ledare, som kan möjliggöra omfattande normativa omorienteringar under en kort tidsperiod.[29] Ofta med hänvisning till hans tankar om ledarens roll har Le Bon ibland beskrivits som ett slags massamhällets Machiavelli. Hans idéer tillerkänns ett stort inflytande över 1900-talspolitiker som Mussolini och Hitler och deras försök att tämja massorna.[30] Mot det som Le Bon beskrev som ett tilltagande problem i det moderna samhället kunde han följaktligen även erbjuda ett botemedel. Även om massorna i de massdemokratiska systemen beter sig oförutsägbart och hotar den politiska och sociala stabiliteten kan de återintegreras i den politiska gemenskapen – förutsatt att de blir ledda av rätt sorts ledare. Själva saknar de kreativ kapacitet och är endast i stånd till förstörelse. Därmed kan Le Bon sägas omfatta (eller bereda vägen för) en elitistisk föreställning om politik och demokrati.[31]

---

[28] Ibid., s. 120, ändrad översättning.

[29] Weber 1987/1924, s. 197 ff. Weber menar att karisman ”bryter mot alla regler och all tradition” och ser den som ”den specifikt ’skapande’ revolutionära makten i historien”.

[30] Se exempelvis Nye 1975, s. 178 f, som visar att Mussolini hyste stor uppskattning för Le Bons arbeten och även hade viss korrespondens med honom, samt att Hitlers framställning av massornas beteende har stora likheter med Le Bons.

[31] I sin Weberinspirerade analys av oligarkier inom politiska masspartier uttrycker till exempel Robert Michels sin tacksamhet till Le Bons ”insikter” om massans politiska oförmåga. Ibid., s. 168. Även ekonomen Joseph Schumpeter, som anses som en av den elitdemokratiska modellens centrala förespråkare, utgick från Le Bon när han beskrev vanliga väljare som lättmanipulerade, känslostyrda och oförmögna till mer komplexa resonemang. Schumpeter 1942, s. 256 f.; Held 1997, s. 225 f. I ett

Le Bons *Psychologie des foules* utmärks på många sätt av en grundläggande ambivalens inför sitt studieobjekt. Å ena sidan anses massan vara underkastad transhistoriska, eller åtminstone historiskt trögrörliga, lagar för mänskligt handlande (på det strukturella planet genom kulturell ärftlighet, interpersonellt genom smitta eller underkastelse under auktoriteter). Å andra sidan framställs massan som ett socialt fenomen som tilltar i betydelse på grund av med moderniteten förknippade förändringar som ytterst är resultaten av de nya idéerna om frihet och jämlikhet. Om de tidigare determinanterna garanterade kontinuitet och förutsägbarhet öppnar de senare upp för en okänd och hotande framtid. Denna ambivalens är också tydligt närvarande i en annan aspekt av hans teori: *massbeteende som religiöst beteende*. Allt det som karaktäriserar massornas beteende – att de styrs av sina känslor snarare än av sitt förnuft, att de är intoleranta och våldsamma samt benägna att underkasta sig auktoriteter och gudabilder – tar Le Bon även till intäkt för att ”alla deras föreställningar ikläder sig religiös form”.[32] När han avhandlar den franska revolutionen medger han förvisso att denna sopade bort den gamla tidens religiösa vidskepelser, men samtidigt hävdar han att ”den stora revolutionen […] grundlade en ny religionsform i massornas själ”.[33] Därav följer att idéer som demokrati, socialism, jämlikhet och frihet förvisso ses som intellektuellt dunkla men samtidigt kraftfulla på grund av den ”magiska makt” som de utövar på massorna.[34] Detta argument ligger i linje med tendensen att hävda ahistoriska lagar. Det till synes nya tolkas som varianter av allmänna former av mänskligt handlande. En konsekvens av detta blir att det manifesta innehållet i massans idéer (frihet, demokrati, jämlikhet) inte anses ha något samband med dessa ideals omsättande i praktisk handling.

---

svenskt sammanhang skulle kunna nämnas nationalekonomen och den blivande högerpartiledaren Gösta Bagge, som i en artikel från år 1912 använder både Le Bon och Michels i sin argumentation om att ”den liberala individualismen lidit bankrutt, när den kommit i beröring med verkligheten” (Bagge 1912, s. 67).

[32] Le Bon 1912/1895, s. 61.

[33] Ibid., s. 64.

[34] Ibid., s. 90.

Trots denna åtskillnad mellan politisk idévärld och praktik överväger Le Bon om dessa idéers genomslag ändå inte kan förstås som födelsen av en ny religion. En sådan skulle på det sociala planet få omfattande konsekvenser, inte bara på grund av massans ökade makt utan även i kraft av genomgripande förändringar av samhällets institutioner. I ett stycke jämför Le Bon de stora religionernas framväxt med den franska revolutionen och ”socialismens hotande uppmarsch” och hävdar att ”[a]lla stora historiska tilldragelser” har sin upprinnelse i massornas makt.[35] Med samma alarmerande tonfall karaktäriserar han ”massornas tidsålder” som en epok då statsmännen inte styr utan blir styrda av massorna. Vidare hävdar han att ”[n]är en samhällsbyggnad är murken, är det alltid massorna som kullstörtar den”.[36] Dock tonas denna massornas makt ned i bokens avslutning, där massorna inordnas i ett narrativ om en civilisations uppgång och fall, eller ”ett folks levnadscykel”.[37] I detta cykliska förlopp tillhör ”massornas tidsålder” nedgångsfasen. Genom denna cykliska förståelse av politik överbryggas på ett teoretiskt plan modernitetens osäkerheter. På så sätt kan man säga att Le Bons teori utmynnar i ett synsätt på politiskt kollektivt handlande som i vissa avseenden påminner om den förrevolutionära föreställningen om rörelse som ett ”undantagstillstånd” – som något extraordinärt som tillfälligt bryter med ordningen – även om Le Bon inte kan ge löfte om ordningens återupprättande.

Oavsett om vi väljer att betrakta Le Bons teorier som nyskapande eller som ett lapptäcke av oförenliga tankar sprungna ur tidsandan, innehåller hans *Psychologie des foules* några tankestråk som senare blev centrala för förståelsen av sociala rörelser. Det första är hans inriktning på mikronivåns dynamik. Därmed framhålls betydelsen av *kollektiva identiteter* (inbegripet gemensamma symboler och ritualer) för möjligheten att sammanföra enskilda individer till politiska kollektiv. Detta leder oss fram till den andra aspekten: det sätt varpå det inom dessa kollektiv skapas en viss arbetsdelning som skänker vissa individer *ledarens roll*, vilken består i att skapa och

[35] Ibid., s. 56.

[36] Ibid., s. 6.

[37] Ibid., s. 191, ändrad översättning.

upprätthålla en kollektiv identitet (men även att styra de andra gruppmedlemmarna). Den tredje aspekten är generaliseringen av dessa karaktäristika, som förs till kategorin *religiösa identiteter*. Därmed introduceras ett tema om hur bildandet av rörelser kan leda till skapandet av nya ideologier och institutioner, även om Le Bon själv tycks vara alltför ideologiskt blockerad för att kunna vidareutveckla detta tema.

Dessa olika Le Bonska perspektiv på massans handlande ligger nära den förståelse av politiska fenomen som etableras inom det tidiga 1900-talets klassiska sociologi. Så menar till exempel Durkheim i sin religionssociologi att gemensamma symboler och ritualer – ”kollektiva representationer” – är lika viktiga inom det moderna samhället och för dess politiska kollektiv som en gång inom det religiösa samhället.[38] Weber diskuterade för sin del ledarens roll med utgångspunkt från karisma och karismatisk auktoritet. Robert Michels teori om ”oligarkins järnlag”, det vill säga de interna hierarkier som oundvikligen skapas inom organisationer, i synnerhet inom politiska partier, visar på ett liknande kunskapsintresse.[39]

Ytterligare en aspekt av Le Bons tänkande är hans tendens att förallmänliga de former av mänskligt handlade han beskriver, som går hand i hand med en vilja att avpolitisera dem. Utifrån hans nationellt-kulturellt baserade antropologi framträder inte så mycket specifikt politiskt handlande som allmänmänskliga vanor. Hans uppfattning att massan är irrationell stärker denna avpolitisering. Massan framställs som primitiv, konservativ och oförmögen att genom sina handlingar förverkliga den individuella frihetens och förnuftets idé. För Le Bon besitter enbart isolerade individer ett förnuft.[40]

---

[38] Durkheim 1995/1912, s. 208 ff.

[39] Michels 1983/1911.

[40] Ett sådant upphöjande av det individuella kan i förstone påminna om ekonomiska teorier om mänskligt handlande som utgår från den individuella egennyttan. Le Bon menar dock att externa faktorer som ras, kultur och omedvetna drifter är bestämmande för individens handlande. I motsats till teorier om ”den osynliga handen” förnekar han dessutom att någon nytta kan skapas ur den oordnade dynamiken mellan de individer som utgör kollektivet.

Le Bon kan tvivelsutan ses som en tänkare som sökte att formulera nya teorier som kunde skänka visshet i en tid vilken upplevdes som i högsta grad instabil och oförutsägbar, åtminstone av de eliter som bekymrade sig över arbetarrörelsens framgångar. I en beskrivning av Le Bons politiska utveckling ser Robert A Nye i dennes hållning en ”aristokratisk” sorg över det förgångna som förvandlas till ett demokratiskt men elitistiskt försvar för parlamentariska institutioner (gentemot socialisterna och massorna).[41] På ett allmänt plan menar Nye även att de politiskt inflytelserika ”masspsykologer” som Le Bon tillhörde ”i stor utsträckning bidrog till den antidemokratiska teoribildningen” och ”röjde vägen för demokratiska eliter i masspolitikens tidevarv därigenom att de pekade ut hur massan kunde kontrolleras”.[42] Trots att denna elitpolitiska hållning framställde sig som anti-kollektivistisk förlitade den sig i stor utsträckning på en annan kollektivistisk agenda: nationalismen.[43]

Enligt Terrier och Wagner utgör Le Bons verk en ”exponent för att en ny förståelse av det sociala nu vunnit insteg, enligt vilken det sociala består av en helhet av individer som tänker på ett likartat om inte identiskt sätt”, en föreställning som ”undergrävde den traditionella upplysningens syn på samhället som en samling av autonoma individer”.[44] Om det ”postliberala” tillståndet hade skapat en större medvetenhet om att ”ingen politisk gemenskap kunde upprätthållas i ett samhälle med samtidigt extrem differentiering och extrem ojämlikhet” föranledde detta inte medlemmarna av samhällets översta skikt att dra slutsatsen att ojämlikheterna måste minska – snarare önskade man minska olikheterna i åsikter och identiteter.[45] Le Bon gav därmed i den rationella individens namn uttryck för den mer allmänna rädsla för massorna som tidens eliter erfor.[46] Trots detta blev resultatet av

[41] Nye 1975, s. 170.

[42] Ibid., s. 167.

[43] Ibid., s. 169.

[44] Terrier och Wagner 2006a, s. 91.

[45] Ibid., s. 89.

[46] Jonsson 2001.

”masspsykologernas” intervention att de kollektivistiska strömningarna stärktes. Det var dessa förändringar som exempelvis Sombart, vilket vi tidigare såg, framställde i positiva ordalag, och som enligt Wagner var typiska för det förra sekelskiftets ”postliberala samhälle”. I Sombarts fall kunde både den folkligt nationella och den proletära identiteten stärkas genom den sociala rörelsen. För Le Bon handlade det snarare om att förhindra den socialistiska kollektivismen och bemöta arbetarrörelsens stärkta position genom den auktoritet som nationella demokratiska eliter kunde utöva.

Allmänt sammanfaller perioden mellan von Stein och Le Bon (samt Sombart) nästan fullständigt med vad som hos Wagner kallas ”den begränsade liberala modernitetens” kris.[47] I Wagners periodisering avslutas inte ”modernitetens första kris” förrän på 1920-talet. Då började nya institutionella modeller som var mer förenliga med massdemokrati att tillämpas, även om de ännu var i sin linda. Dessa modeller kom i sin tur att sätta sin prägel på den ”organiserade moderniteten”, som vi kommer att diskutera senare. Det vi här har kunnat se är att de sociala rörelsernas aktiviteter var avgörande för utvecklingen av teorier som knöt an till de underliggande konflikter och motsättningar som bildade denna modernitetens första kris. Denna teoriutveckling börjar med von Steins tidiga försök att förallmänliga de politiska rättigheter som den nya frihetens ordning utlovade, utan att för den skull äventyra ordningens sociala grund och möjligheterna att förutsäga dess rörelser. I slutändan finner vi Le Bons stigmatisering av samma rörelse såsom den oresonlige andre som hotar demokratin, följd av formler för kontroll av massan och en nationellt baserad elitdemokrati. Även om de konkreta historiska omständigheter som skapade de kunskapsbehov som von Steins och Le Bons teorier svarade mot skulle försvinna, överlevde de problematiker som de formulerade.

[47] Wagner 1994, s. 48 ff.

2. Från masspsykologi till kollektivt beteende

Trots att Le Bon inte talade om sociala rörelser utan om massan eller folkhopen skulle han bli en viktig utgångspunkt i senare studier av sociala rörelser.[48] Detta blev i högsta grad fallet för amerikanska studier av sociala rörelser, särskilt den inflytelserika sociologiska Chicagoskolan som etablerades under 1910- och 1920-talen.[49] I detta sammanhang ses ofta Herbert Blumers (1900–1987) text ”Collective behavior” från 1939 som den text som framför andra etablerade den ”amerikanska traditionen” inom sociala rörelsestudier och gjorde ”kollektivt beteende” till en särskild underkategori inom den amerikanska sociologin.[50] Blumer själv menar dock i en senare artikel att det ”första arbetet med att strukturera detta område” gjordes av hans mentor Robert Ezra Park (1864–1944) i dennes och Ernest Burgess *Introduction to the science of sociology* från 1921.[51] Redan i sin tyska doktorsavhandling från 1903, *Masse und Publikum: Eine methodologische und soziologische Untersuchung*, utgick Park från Tardes arbete om massan och allmänheten.[52] Det längre kapitel om ”kollektivt beteende” som ingår i Parks och Burgess *Introduction…* gör ymnigt bruk av de franska och italienska ”masspsykologerna” och beskriver Le Bon som ”den första författare som uppmärksammade betydelsen av massan [*the crowd*] som ett socialt fenomen”.[53] Även Sombart nämns i detta kapitel, men inte hans texter om

---

[48] Exempelvis den svenske pionjären inom sociala rörelsestudier E H Thörnberg är tydligt influerad av Le Bon. I en artikel från 1925 (”Om sociologiens historia och uppgift”) beskriver han Le Bon som den franska sociologins främsta beskyddare efter Tardes och Durkheims frånfälle. Samtidigt betecknar han sina egna studier av frikyrkorörelsen som en undersökning av ”hopen”. Se Thörnberg 1925, s. 194, 183.

[49] Borch 2006, s. 88 ff.

[50] Blumer 1939; Eyerman och Jamison 1991, s. 11; Snow och Davis 1995, s. 193. Begreppet *collective behavior* översätts när det avser denna amerikanska forskningstradition med ”kollektivt beteende”, medan den problematik som denna tradition inordnas under benämns ”kollektivt handlande”. Det för sociologin viktigare begreppet ”handlande” är överlag att föredra framför ”beteende”, som är vanligare inom psykologi och socialpsykologi: handlingsbegreppet ger större utrymme för aktörernas självförståelse.

[51] Blumer 1957.

[52] Ginneken 1989, s. 184 f. Parks tyska doktorsavhandling publicerades inte på engelska förrän 1972, då som *The crowd and the public*.

[53] Park och Burgess 1921, s. 867.

sociala rörelser. Trots att Le Bon och masspsykologerna utövade ett stort intellektuellt inflytande över Park kommer denne till andra slutsatser än de som han inspirerats av.

På ett allmänt plan definierar Park kollektivt beteende som ”sådana fenomen som på det mest uppenbara och grundläggande planet ådagalägger de processer genom vilka samhällen sönderdelas i sina konstituerande element och de processer varigenom dessa element åter sammanförs till nya relationer med vilkas hjälp nya organisationer och samhällen kan bildas”.[54] Till denna teoretiska struktur förs en lång rad ”moderna” sociala fenomen, såsom gäng, sekter, propaganda, migration, mode, revolutioner men även religiösa och sociala rörelser. Med vissa inlån från Le Bon, men med större anspråk än denne, söker Park att konstruera en det kollektiva beteendets evolution, som inleds med ”social oro” (*social unrest*) och (potentiellt) avslutas med bildandet av nya samhällen. Bland mellanstegen återfinns massan och sociala rörelser. Vad beträffar de senare menar Park att ”religiösa sekter och sociala rörelser under den moderna tiden haft sitt ursprung i folkhoparnas upprördhet och spontana massrörelser” och att ”befintliga institutioner utgör sociala rörelser som har överlevt kulturkonflikterna och gått segrande ur kampen för överlevnad.”[55]

I sin beskrivning av denna evolutions mekanismer börjar Park med ”social oro”, som innebär ”ett uppbrott från de gamla rutinerna och förberedelse inför nytt kollektivt handlande”.[56] Denna oro blir social när ”myllrande” (*milling*) sker bland individer, vilket leder till ”social smitta” (*social contagion*). Denna kan i sin tur leda till att massor eller folkhopar bildas, förutsatt att det föreligger ett ”gott samförstånd” (*rapport*) (det vill säga samhörighet eller enighet) mellan dessa individer.[57] Under nästa stadium grundläggs ett ”gruppmedvetande”, vilket symboliseras av ”kollektiva representationer” (Durkheims uttryck) som förkroppsligar massans

[54] Ibid., s. 924 f.

[55] Ibid., s. 871, 873.

[56] Ibid., s. 866.

[57] Ibid., s. 866, 874, 893.

strävan.[58] Längre fram i denna process kan massan eller hopen komma att utvecklas till rörelser, vilka i sin tur kan bli till institutioner och nya samhällen. Utifrån ett sådant perspektiv förklaras den ”rörelse” som sker på kollektiv nivå i sista hand genom den rörelse eller det myllrande som sker individer emellan. Social rörelse blir därmed något som inte nödvändigtvis har med sociala grupper att göra.

Den uttryckliga sammankoppling mellan ”den sociala frågan” eller ”den nationella frågan” och rörelsers uppkomst som är så tydligt närvarande i de förut diskuterade europeiska teorierna är emellertid praktiskt taget helt frånvarande i Parks text. De underliggande skälen till den ”sociala oron” antas snarare vara traditionens sammanbrott – upplösningen av ”familjebanden, de lokala banden och de nationella banden” – och individens emancipation, i kombination med ett ökat ”ekonomiskt ömsesidigt beroende” över hela världen, vilket betyder att det som sker i en del av världen snart blir en angelägenhet i andra.[59] I Parks text finns därmed inte mycket av den betoning av kulturellt-språkliga bestämningar för kollektivt handlande och politik som var central för Le Bon.[60]

Genom Blumers ovannämnda text från 1939 fick Parks relativt skissartade och osystematiska grundläggning av sin teori en mer systematisk och sammanhängande utformning. I sin text konstaterar Blumer inledningsvis att ”praktiskt taget all gruppaktivitet kan på sätt och vis betraktas som kollektivt beteende”.[61] Därmed låter han förstå att kollektivt beteende kan inbegripa i princip alla former av socialt handlande. Denna del av sociologin handlar emellertid inte för honom om ”reglerad gruppaktivitet” utan snarare om former av kollektivt beteende som ”uppstår

[58] Ibid., s. 893.

[59] Ibid., s. 867.

[60] I sitt kapitel om kollektivt beteende diskuterar Park kopplingen mellan rörelser och det nationella endast i förbigående i samband med ”språkliga återupplivanden”. Dessa ses som en variant av kollektivt beteende, men hänförs geografiskt enbart till Europa och betraktas främst som kulturella förändringar som sker inom minoriteter eller tidigare förtryckta folk, förändringar vilkas politiska genomslagskraft är tillfällig och knappast avsedd. Ibid., s. 929.

[61] Blumer 1939, s. 221.

spontant utan samband med hävdvunna uppfattningar eller traditioner".[62] I motsats till den allmänna sociologin, som undersöker den sociala ordningen och dess institutioner "såsom de föreligger", är "det kollektiva beteendestudiet ute efter att studera de sätt varpå den sociala ordningen uppkommer".[63] I sin framställning menar Blumer (som därvid påminner om Parks) att detta "elementära kollektiva beteende" utvecklas till "elementära kollektiva grupper", exempelvis folkhopen, massan, allmänheten/offentligheten, etc.[64] Till de mer komplexa av dessa hör även sociala rörelser, som enligt Blumers typologi kan vara "allmänna", "specifika" eller "expressiva". Till de allmänna räknar han exempelvis arbetar- och kvinnorörelsen, men även ungdoms- och fredsrörelsen. Ursprunget till dessa rörelser ser han i "långsamma och genomgripande förändringar i människors värderingar – förändringar som kan benämnas kulturströmningar [*cultural drifts*]".[65] De specifika sociala rörelserna exemplifieras med reformrörelser eller revolutionära rörelser, som anses ha tydligare definierade målsättningar och ytterst syftar till att skapa nya samhällen. De "expressiva sociala rörelserna" – till exempel religiösa rörelser eller moderörelser – har däremot inte detta anspråk på att förändra ordningen, men kan ändå inverka på både individer och den sociala ordningen.

Denna omarbetning av masspsykologin kan i vissa stycken antas återspegla specifika amerikanska historiska och sociala erfarenheter. Wagner menar exempelvis att den amerikanska erfarenheten av frihetens nya ordning och av radikala politiska projekt skilde sig från den europeiska. Till stor del kan detta tillskrivas det faktum att det i USA inte fanns någon *ancien regime* och därmed inget behov av att anpassa den sociala och politiska omstruktureringen till starka konservativa motkrafter.[66] Vidare hade den amerikanska staten redan från början en svag ställning, vilket gjorde det möjligt att i större omfattning experimentera med olika samhälleliga

[62] Ibid., s. 222.

[63] Ibid., s. 223.

[64] Till skillnad från Park gör Blumer en distinktion mellan *the crowd* (massan eller folkhopen) och *the mass* (massan).

[65] Blumer 1939, s. 256.

[66] Wagner 1994, s. 53.

organisationsformer (som kunde vara såväl religiöst som politiskt motiverade). Blandningen av människor med olika nationell härkomst gjorde det samtidigt mindre troligt att landet skulle inhysa den sorts nationalism som var så utbredd i Europa. Enligt Wagner kan vidare även det pragmatistiska intellektuella sammanhang som Chicagoskolan var en väsentlig del av ses som ett av de första försöken att skapa en mer sammanhållen och politiskt användbar teori för det ”postliberala samhället”.[67] Med sina rötter i den amerikanska medborgerligt republikanska traditionen snarare än den individualistiska liberalismen erbjöd den en teori om kollektivt handlande som byggde på demokratiska värderingar, vilket inte kunde sägas om motsvarande intellektuella interventioner i Europa under denna tid.

Dessa annorlunda förutsättningar kastar ljus över Parks beskrivning av det sätt varpå ”nya samhällen” (i pluralis) skapades av rörelser på grund av desintegrering mellan individer. De kan även förklara varför vi i Parks och Blumers framställningar finner varken den von Steinska strävan att integrera den sociala rörelsen i staten eller den Le Bonska rädslan för att massorna hotar de parlamentariska institutionerna. Huvudproblemet är snarare den sociala ordningen och det sätt varpå frambrytande former av kollektivt handlande kan få en plats inom – men ibland även förändra – denna ordning. I allmänhet sammankopplar inte heller Park de sociala rörelsernas aktiviteter med arbetarrörelsen (vilket ju von Stein och Le Bon gjorde). När han ger exempel på rörelser nämner han en rad aktörer, såsom rörelsen för kvinnlig rösträtt, nykterhetsrörelsen och religiösa rörelser. Arbetarrörelsen nämns inte vid namn, men diskuteras utan namns nämnande i ett längre utdrag av en annan författares verk (om ”bolsjevism” och det fackliga arbete som bedrivs av IWW, International Worker’s of the World) samt i Parks kapitelavslutning, där han noterar bristen på forskning om ”social oro” bland arbetare och om ”arbetarens psykologi”.[68] Parks ointresse för arbetarrörelsen skulle kunna bekräfta den ofta framförda tesen om den

[67] Ibid., s. 109 f. Wagner åsyftar här den pragmatistiska riktning inom vilken John Deweys politiska filosofi var tongivande. Se exempelvis Dewey 2006/1935.

[68] Park och Burgess 1921, s. 925 f.

amerikanska arbetarrörelsens svagare position.[69] Men vid den tid då Park skriver har exempelvis det mer radikala IWW sin historiskt sett starkaste ställning samtidigt som konflikter på den amerikanska arbetsmarknaden är både vanliga och starkt motarbetade genom lagstiftning, vilket gäller fram till 1930-talets ”nya giv”.[70] Det bristande intresset för den rörelse som uppkom ur ”den sociala frågan” (och dess förhållande till staten och nationen) och inriktningen på det individuella handlandet kan däremot anses återspegla skillnaden mellan Europa och Nordamerika i samhällsvetenskapernas utveckling (vilken naturligtvis också kan sättas i samband med olika historiska erfarenheter). Som förut diskuterades var amerikanska studier av det politiska företrädesvis empiriskt beteendeorienterat, medan man i Europa intresserade sig för att lokalisera de sociala grupper som betingade det politiska och finna sätt att hantera dessa sociala gruppers representation inom politiken.[71] Detta skulle kunna förklara varför Park och Blumer ger begreppet sociala rörelser en mer allmän innebörd i stället för att tala om *den* sociala rörelsen och ge denna en viss historisk och politisk roll. Därmed blir det möjligt att tala om en mångfald sociala rörelser med olika politiska målsättningar och olika sociala upphov men ändå fungerande utifrån ett slags gemensam logik.[72] Senare var det just en sådan förståelse av rörelser i pluralis som skulle bli central för teorier om sociala rörelser, dock som vi senare ska se utifrån andra teoretiska grunder.

Den förståelse av ”kollektivt beteende” som Chicagoskolan etablerade kom att sätta sin prägel på framtida amerikanska studier av sociala rörelser, såväl hos de senare

---

[69] Denna fråga undersökte den tidigare diskuterade Sombart redan 1906 i *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* (”Varför finns det ingen socialism i USA?”). Se Papakostas 1995, s. 6 ff.

[70] Sassen 2007, s. 176 ff.

[71] Wagner 1998, s. 252.

[72] Att sammankopplingen mellan sociala rörelser, arbetarrörelsen och ”den sociala frågan” inte var allenarådande i det europeiska sammanhanget antyds hos Köhnke (1996, s. 459 ff.), som framhåller att Georg Simmel förvisso såg den ”sociala rörelsen” som en av 1800-talets viktigaste frågor men skrev om kvinnorörelsen samt kulturella och etiska sammanslutningar på ett sätt som kan anses föregripa 1970-talets diskussioner om ”nya sociala rörelser”.

Chicagosociologerna som inom de alternativa skolbildningar som tog form: Harvardskolan och Michiganskolan (eller ”resursmobiliseringsparadigmet”).[73] Trots detta minskade själva Chicagoskolans inflytande efter 1930-talet och större betydelse tillmättes andra teorier om sociala rörelser. Dessa förändrade synsätt kan kopplas till mer genomgripande samhällsförändringar som nu skedde inte bara i USA utan även på andra sidan Atlanten.

3. Marginella rörelser inom den organiserade moderniteten

I och med slutet på ”modernitetens första kris”, i synnerhet från 1920-talet och framåt, tog nya politiska och sociala arrangemang sakta form inom gränserna för den nya samhällskonfiguration som Wagner benämner ”den organiserade moderniteten”. Med sin grund i ett ”postliberalt” tänkande kännetecknades denna period av olika ansträngningar för att skapa socialt och politiskt stabila organisationsformer som samtidigt kunde fungera inkluderande på massnivå för att den institutionella vägen finna lösningar på den sociala frågan. Under loppet av denna utveckling, som inleddes under mellankrigsperioden och nådde sin kulmen efter andra världskrigets slut, organiserades moderniteten huvudsakligen på grundval av två sorters kollektiv: nationalitet och samhällsklass. En rad olika modeller för att uppnå målsättningarna uppkom: i Europa alltifrån fascism och statssocialism till det svenska folkhemmet, i USA ”den nya givens” politik och utanför occidenten olika nationalistiska, populistiska och statssocialistiska modeller.[74] Trots de stora skillnaderna mellan dessa modeller innehöll de vissa gemensamma element, vilket pekar på en likartad underliggande utveckling. Enligt Wagner är kärnpunkten i denna process en ”konventionalisering” av de sociala förhållandena. Med konventionalisering avser han ett ”medel för att minska ovissheten genom att begränsa variationen av händelser, handlingar och tolkningsmöjligheter” genom en ”kollektiv ansträngning som syftar till att göra den

[73] Snow och Davis 1995. Inom det som har kallats ”den andra Chicagoskolan” kan vi finna direkta eller indirekta bidrag till studiet av sociala rörelser och närliggande undersökningar bland forskare som Erving Goffman, William Kornhauser, Joseph Gusfield, Ralph H Turner och Lewis M Killian.

[74] Wallerstein 1990.

sociala världen hanterlig".[75] Dessa ansträngningar genomfördes både underifrån (i vilket fall arbetarrörelsen var en pådrivande kraft) och ovanifrån (med stöd av staten och eliterna). På det ekonomiska och sociala planet finner vi här införandet av keynesianismen och andra varianter av statlig ekonomisk styrning, arrangemang för att underlätta masskonsumtion, korporatistiska system för att stabilisera arbetsmarknaden (såsom kollektivavtal) och system för allmän social välfärd. På det politiska planet innebar detta att politiskt massdeltagande möjliggjordes, i mer eller mindre demokratiska former, genom politiska masspartier och nationellt strukturerade offentligheter. Därmed förverkligades det massamhälle som Sombart hade föreställt sig och Le Bon fruktat, fast i organiserade och ordnade former.

Många av inslagen i de nya statscentrerade modellerna fick sin legitimitet av att de ursprungligen var skapelser av rörelser, att de bildade institutionaliserade former av rörelsepraktiker eller att de utgjorde institutionella reaktioner på frågor som rörelser hade fört upp på dagordningen.[76] Å andra sidan betraktades rörelser främst som en förmedlingsmekanism mellan sociala eller spåkligt-kulturella kollektiv och de politiska institutionerna eller som uttryck för marginella eller avvikande beteenden som motverkade eller hotade den dominerande utvecklingen.[77] Rörelserna gjordes sålunda antingen till en integrerad del av den sociala konfigurationen i fråga som därmed bidrog till att främja dess legitimitet eller behandlades som aktörer som

[75] Wagner 1994, s. 76.

[76] För ett globalt perspektiv på dessa utvecklingstendenser, se Wallerstein 1990, s. 27 ff.

[77] När det gäller teoretiska reaktioner utgör rättsteoretikern Carl Schmitt ett udda men illustrativt exempel på hur rörelsebegreppet teoretiserades i språkligt-kulturella termer i Nazityskland. I hans *Staat, Bewegung, Volk*, som skrevs kort efter nazisternas maktövertagande 1933, skisserar han en tredelad politisk struktur för att garantera "enhet", där "[s]taten betraktas som den *politiskt statiska delen*, rörelsen som det *dynamiskt politiska elementet* och folket som den *apolitiska sidan*, som frodas i skyddet av och i skuggan av de politiska besluten" (Schmitt 2001/1933, s. 12). Även om Schmitt refererar till von Stein och beskriver rörelsen som det dynamiskt politiska elementet har hans förståelse av rörelse väldigt lite gemensamt med von Steins. För Schmitt utgör rörelsen enbart det hierarkiskt inordnade nationalsocialistiska partiet som står under führerns ledning. Syftet med modellen är dessutom att skapa ett alternativ till den liberal-demokratiska representationen för att kunna undvika att konflikter uppstår mellan folket och staten.

strävade efter att underminera denna konfiguration. Ett tydligt exempel på det förra skulle vara den betydelse som folkrörelser tillmättes i det socialdemokratiska Sverige för att på nationell nivå kunna kanalisera massdeltagande och skapa demokratisk legitimitet. Två exempel på det senare skulle kunna vara det hot mot nationen som socialister och kommunister betraktades som i USA under mccarthyismens dagar samt den brutalitet med vilken arbetarresningar slogs ned i de statssocialistiska länderna i Östeuropa. Därmed blev *den* sociala rörelsen – det vill säga arbetarrörelsen – antingen tätt sammankopplad med statliga projekt (såsom i socialdemokratiska eller kommunistiska länder) eller hårt undertryckt och marginaliserad av staten (såsom i Nazityskland eller fascismens Italien). Därmed tillämpades även ”konventionaliseringen” på det politiska handlandet. Det politiska underkastades en rad fasta former eller roller som skulle bidra till den samhälliga konfigurationens jämvikt och erbjuda former av förmedling som kunde undvika den ovisshet som tidigare politisk split hade lett till. Förmedlingen av sociala konflikter kom därmed att betraktas som historiskt fullbordad. Autonomins nya form hade tydliga institutionella och nationella gränser. Att denna utveckling upplevdes som ”naturlig” illustreras tydligt av de diskussioner om ”ideologiernas död” som präglade den offentliga debatten i slutet av 1950-talet och i början av 1960-talet.[78]

Den ”organiserade modernitetens” framväxt är även intimt förknippad med samhällsvetenskapernas utveckling. Den sociologiska disciplinen upplevde under denna period sin största tillväxt i en rad västeuropeiska länder, inklusive Sverige.[79] Efter andra världskriget blev sociologerna djupt involverade i de statliga aktiviteternas och näringslivets expansion. Industrisociologi och organisationsstudier, som i huvudsak baserades på amerikanska erfarenheter av

[78] Se exempelvis Bell 1960.

[79] Främst avses här efterkrigstiden. Under sociologins ”klassiska” period kring 1900-talets början fanns som mest en handfull lärostolar vid universiteten i Europa, så även i ett land som Frankrike där ämnet först blev en egen disciplin. Här framstår dock Tyskland som ett undantag, där det under 1930-talet fanns ett dussin lärostolar (Wagner 2001a, s. 55 f.). Globalt sett utgjorde USA ett ännu större undantag, där sociologins expansion var ännu mer omfattande under 1900-talets förra hälft (Connell 1997, s. 1535 ff.).

tillämpad och statistiskt baserad forskning, ansågs ha den förtjänsten att kunna vara både staten och näringslivet behjälpliga, vilket skapade en ”reformkoalition” som agerade i moderniseringens namn. I tron att detta skulle bidra till ekonomisk utveckling avsatte det offentliga stora summor för forskning, vilket gjorde det möjligt att utveckla och utvidga utbildningssystemen.[80] Under 1950- och 1960-talen bestod den dominerande inriktningen inom sociologin i en blandning av kvantitativa forskningsmetoder, funktionalistiska teorier om system i jämvikt och evolutionistiska moderniseringsteorier.[81] Här kom den sociologiska Harvardskolan och Talcott Parsons att bli den främsta referenspunkten. Inom Parsons inriktning ansågs ”det moderna samhället” redan vara på plats i de mer avancerade delarna av världen. Detta samhälle tjänade i sin tur som modell för den ”modernisering” som de ännu outvecklade länderna hade att genomgå. I motsats till det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets ”postpolitiska” teoretiserande fanns det inom samhällsvetenskapens huvudfåra en mycket stor tilltro till de vetenskapliga metoder man använde och möjligheten att såväl förutsäga som förklara det moderna samhället.[82]

Parsons ägnade inte någon större teoretisk uppmärksamhet åt sociala rörelser. Ett undantag är hans analys av fascistiska rörelser, som uppfattar dem som blott uttryck för sociala obalanser och som i sig är oförmögna att på ett adekvat sätt reagera på dessa obalanser.[83] Men det fanns andra forskare inom Harvardparadigmet som hade ett mer uttalat intresse för sociala rörelser. I vad som kan ses som ett inlemmande av ”kollektivt beteende”-traditionen i det parsonska paradigmet gav Neil Smelser år 1962 ut sin *Theory of collective behavior*. I denna skapade han typologier som identifierade de tillräckliga och nödvändiga villkoren för att olika former av kollektivt beteende skulle uppstå. Liksom Blumer såg Smelser sociala rörelser som enbart varianter av olika kollektiva beteenden, där de ”normorienterade” och

[80] Wagner 2001a, s. 58 f.

[81] Wagner 1994, s. 112.

[82] Wagner 2001a, s. 161 f.

[83] Ring 2007, s. 129 f.

”värderingsorienterade” rörelserna ansågs vara de mest komplexa. I synnerhet de ”strukturella spänningarna” (*structural strains*) tillmättes stor betydelse. För att rörelser skulle kunna uppstå ansågs alltså att det måste finnas ett allmänt jäsande missnöje i samhället, som hade sin grund i allmänna normativa förändringar. Även ”social kontroll” spelade enligt Smelser en viktig roll som ”anti-determinant” för rörelserna. Med social kontroll förstods handlingar utförda av exempelvis stat eller media som påverkade rörelsers möjligheter att expandera.[84] Även om Smelsers modell framställer sociala rörelser som viktiga aktörer när det gäller att förändra normer och värderingar i samhället och därmed har ansetts mer öppen än Parsons, menar Hans Joas att den med sitt fokus på ”social kontroll” och uppfattningen att sociala rörelser måste agera utifrån ”allmänna föreställningar” fortfarande undviker frågan om varför nya normer och värderingar uppkommer.[85] Den intellektuella och samhälleliga utvecklingen skulle snart göra denna fråga central för teorier om politiskt handlande och sociala rörelser.

[84] Smelser 1962, s. 15 ff.

[85] Ring 2007, s. 136 f; Joas 1996, s. 206 f.

Kapitel 4. Kreativitet och den organiserande modernitetens nedgång

1. Ett brott med etablerade praktiker och perspektiv

Vid 1960-talets ingång pågick debatten om ”ideologiernas död”. Tiden dominerades av uppfattningen att det förflutnas politiska och sociala konflikter en gång för alla hade lösts eller var på god väg att lösas. Årtiondet kom emellertid att sluta i en helt annan anda. Återigen blev nu Paris gator skådeplats för demonstrationer och upplopp, liksom även gator eller universitetscampus i andra städer världen över: Belgrad, Berkeley, Mexico City och Prag, bara för att nämna några. Denna gång var det dock inte initialt arbetare som protesterade, utan i stället studenter. Jämfört med de arbetare som protesterade 1848 och 1871 rörde det sig alltså om en relativt välbeställd social kategori. Studenterna knöt dock snart band med andra grupper. På arbetsmarknaden höjdes den allmänna konfliktnivån och tog sig ofta uttryck i vilda strejker. I USA hade studentrörelsen redan involverats i medborgarrättsrörelsens kamper och i protesterna mot Vietnamkriget, ur vilka den feministiska rörelsen och miljörörelsen skulle uppstå. Många av dessa kamper var på intet sätt nya. En del hade liksom kärnvapenprotesterna sin upprinnelse i 1950-talet och andra i det tidiga 1960-talet, exempelvis Free Speech-rörelsen och ”den nya vänstern” som hade uppstått på universiteten. Dessutom utgjorde de befrielsekamper som från 1950-talet och framåt drev fram avkoloniseringen av tredje världen många gånger en inspirationskälla för protesterna i väst. Men det var ändå under det symboliska året 1968 som rörelseaktiviteterna nådde sin kulmen och fick mest uppmärksamhet.

I en diskussion om ”sextioåttas” roll menar Wagner att den faktiska betydelsen av de politiska händelserna detta år ofta har överdrivits. Åtminstone när de inträffade tycktes både aktivister och förskräckta eliter tro att den sociala ordningen höll på att bryta samman. Men trots de ibland överdrivna beskrivningarna, fortsätter Wagner, måste man räkna ”sextioåtta” som ett avgörande symboliskt moment i den

organiserade modernitetens nedgång.[1] När det gäller dessa brott med den organiserade modernitetens enhetliga och ”konventionaliserade” praktiker menar han vidare att ”rörelsen mot mångfald och olikhet förefaller vara den mer betydelsefulla och bestående effekten av ’sextioåtta’”.[2] Även andra teoretiker betonar att det sena 1960- och det tidiga 1970-talets sociala oro hade en djupgående inverkan, direkt eller indirekt, på samhällets organiserade praktiker och ledde till att en rad centrala normer och institutioner sattes i fråga.[3] Den franske sociologen Luc Boltanski har exempelvis utifrån sin forskning visat hur näringslivets reaktioner på den kritik som framfördes 1968 ledde till att nya former för arbetets organisering infördes.[4] Initialt hade arbetsgivarorganisationerna försökt att hantera krisen genom att förhandla med de etablerade fackföreningarna (inom ramen för det kollektivavtalssystem där staten hade ett stort inflytande) och utlova bättre sociala villkor. Men oron på den franska arbetsmarknaden upphörde inte förrän frågor som rörde arbetets autonomi togs på allvar. Med stöd av många av ledarna från majrevolten 1968 infördes på arbetsplatserna självstyrande grupper, flexibel arbetstid, prestationslöner och så vidare. Detta exempel visar att protesterna ledde till en omdefiniering av både normativa strukturer och institutionernas funktionssätt.

På en övergripande nivå kan det oväntade avbrottet 1968 ses som centralt för det som Wagner kallar ”modernitetens andra kris”. I linje med hans resonemang om modernitetens första kris kring sekelskiftet 1900 menar han att 1960-talets ifrågasättande av etablerade institutioner och sedvänjor står i samband med ifrågasättandet av tidens dominerande kunskapsordningar och de därefter så vanliga profetiorna eller förklaringarna om industrisamhällets eller modernitetens slut. Liksom vid den första krisen kom enligt Wagner möjligheterna att representera, förutsäga och forma samhället återigen att ses med djupt misstroende:

[1] Wagner 1994, s. 141 ff.

[2] Ibid., s. 143.

[3] För en diskussion om den effekt som protesterna fick på den politiska utvecklingen i Sverige och Västeuropa, se Östberg 2002, s. 153 ff. respektive Therborn 1996, s. 409 ff. För en mer allmän diskussion, se exempelvis Mouffe 2000b; Hardt och Negri 2003.

[4] Boltanski 2002, s. 7 ff. Se även Boltanski och Chiapello 2007.

”Postmodernitetens teoretiker förhåller sig till det postindustriella samhället och sociologins moderniseringsteorem på samma sätt som de teoretiker som talade om modernitetens kris vid sekelskiftet förhöll sig till det liberala samhället och den liberala politiska teorin”.[5]

2. Alain Touraine och de nya sociala rörelserna

En av de första samhällsvetarna som använde det periodiserande begreppet *det postindustriella samhället* var Alain Touraine. Han var även en av de första som mot bakgrund av protesterna 1968 försökte att formulera en teori om sociala rörelser. Det teoretiska angreppssätt som Touraine använde – exempelvis i *Le mouvement de mai ou le communisme utopique* från 1968 eller i *La société post-industrielle* från 1969 – kom i många avseenden att tillföra rörelsestudierna ett nytt begreppsligt ramverk, strukturerat kring föreställningen om *nya* sociala rörelser.[6]

Touraine hade sin yrkesbakgrund inom det slags industrisociologi som frodades under 1950- och 1960-talet. Inom detta paradigm undersökte han bland annat arbetares inställning till ny teknik och hur ett klassmedvetande skapades i dessa moderniseringsprocesser. Touraines forskningsprogram skilde sig dock från likartade undersökningar genom hans strävan att distansera sig från den institutionaliserade politikens intressen. Den ”handlingssociologi” (*une sociologie de l'action*) som Touraine pläderade för grundade sig i hans misstro mot att skapa kunskap endast åt stat och företag. Målsättningen var i stället en aktiv kunskapsintervention i förhållande till kollektiva aktörer såsom sociala rörelser. Det handlade om att tillsammans med aktörerna själva analysera deras aktiva skapande av nya meningar och reaktioner på de förändringar som de upplevde i sin vardag.[7]

---

[5] Wagner 2001a, s. 81.

[6] På svenska skulle titlarna lyda ”Majrörelsen eller den utopiska kommunismen” respektive ”Det postindustriella samhället”. Av dessa kommer här användas den senare titeln samt främst *La voix et le regard* (”Rösten och blicken”) från 1978. Jag har huvudsakligen använt mig av de engelska översättningarna (Touraine 1971; Touraine 1981), även om citat och resonemang har korrigerats gentemot de franska originaltexterna (Touraine 1969; Touraine 1978).

[7] Wagner 2001a, s. 61.

Genom Touraines vidare studier av sociala rörelser kom detta forskningsprogram att baseras på en särskilt utvecklad metodologi som benämndes ”sociologisk intervention”.[8]

En av huvudteserna i Touraines analys av 1968 års franska ”majrörelse” och dess internationella motsvarigheter var att dessa protester borde ses som uttryck för en övergripande samhällsomvandling. Industrisamhället och dess institutionella arrangemang för att hantera den sociala frågan var på väg att efterträdas av en annan samhällsformation. Även om Touraine menade att detta samhälle kunde beskrivas som ”postindustriellt” eller ”teknokratiskt” använde han i huvudsak termen ”det programmerade samhället” (*la société programmée*) då denna beskrev samhällsformationen utifrån dess ”produktionssätt och ekonomiska organisation”.[9] I likhet med industrisamhället var detta samhälle kapitalistiskt och utmärktes av en konflikt mellan två huvudsakliga klasser. Men om ”egendom var de gamla härskande klassernas princip för medlemskap, bestäms den nya härskande klassen först och främst utifrån kunskap, det vill säga utbildningsnivå”.[10] Den dominerade klassen definieras i sin tur av ”sitt beroende av den styrda utvecklingens mekanismer och därmed av den sociala och kulturella anpassningens verktyg”.[11] I det programmerade samhället handlar därmed kampen först och främst om kunskapens användning och kontrollen över information. Den dominerade klassen utkämpar så en kamp för ”personlig och kollektiv identitet mot styrning” och de platser och roller de tilldelats inom den rådande samhällsformationen.[12]

---

[8] I korthet syftade denna ”intervention” till att skapa ett samspel mellan aktivisterna och forskarna som kan främja gruppens självanalys och förändring. Forskarens roll här var varken den distanserade observatörens, sympatisörens eller identitetsskaparens. Snarare handlade det om att för såväl forskaren som aktivisterna bejaka möjligheten att gruppen förändrades under denna intervention. Se Touraine 1978; Brincker och Gundelach 2005.

[9] Touraine 1969, s. 7.

[10] Ibid., s. 73 f.

[11] Ibid., s. 77.

[12] Ibid.

I motsats till industrisamhällets dominerade klass, arbetarrörelsen, anses den ”nya klassen” i vardande ”handla politiskt och kulturellt i större utsträckning än ekonomiskt” och vara ”mindre benägna till rent institutionellt handlande utan [snarare kräva] utökat kollektivt självstyre [*auto-gestion*]”.[13] Utifrån denna analys ses studentrörelsen som en del av ”själva den sociala rörelsens handlande, det vill säga en historisk aktörs kamp för att ta kontroll över samhällsutvecklingens verktyg och resultat, en kamp som utkämpas mot en eller flera motståndare med motsvarande men motsatt strävan”.[14] I senare skrifter ser Touraine även kvinnorörelsen, miljörörelsen och franska regionalistiska kamper som uttryck för denna nya sociala rörelse.[15] Han gör då även en analogi med arbetarrörelsen – som dessutom rymmer en implicit periodisering – genom att föreslå att den nu centrala kampen för ”kollektivt självstyre” motsvarar ”den sociala rättvisans plats i arbetarnas kamper och frihetens plats i striderna mot det politiska och ekonomiska herraväldet i handelssamhällena”.[16] På detta sätt såg inte Touraine som många andra teoretiker som tidigt kommenterade händelserna 1968 protesterna som ett uttryck för en mer begränsad kris inom universitetsväsendet eller bland ungdomen. Protesterna signalerade en förändring av större mått. Dock sågs omvandlingarna och kamperna i huvudsak som en nationalstatlig angelägenhet, trots att protesterna hade internationell spridning.[17] Intressant med Touraines tidiga analys av studentprotesterna är att den innehåller en rad av de beståndsdelar som senare skulle bli centrala i teorier om ”nya sociala rörelser”. Detta gäller även de inslag som anses skilja ”nya” från ”gamla” sociala rörelser. Dessa särskiljande inslag kan hos såväl Touraine som senare teoretiker sammanfattas med att de ”nya” ofta anses vara

[13] Ibid., s. 103, 104.

[14] Ibid., s. 120.

[15] Touraine 1978, s. 24.

[16] Ibid., s. 35.

[17] I sin jämförelse mellan de underliggande skälen till studentrevolterna i olika länder berör Touraine huvudsakligen växelverkan mellan universitetssystem och politiskt institutionella traditioner, som bägge uppfattas som uttryck för särskilda nationella traditioner. Protesternas internationella karaktär berörs helt kort genom påståendet att ”likheterna stärks av den internationella spridningen av smakriktningar och stilar” (Touraine 1969, s. 162).

orienterade mot kulturella snarare än ekonomiska frågor, att de strävar efter autonomi snarare än institutionell makt och att de aktivt konstruerar kollektiva identiteter snarare än förlitar sig på redan befintliga klassidentiteter.[18] Denna analys grundar sig dessutom ofta i en föreställning om att en förändring av den samhälleliga totaliteten påverkar eller påverkas av de nya rörelserna.

Om Touraine i sin analys tonar ned den traditionella arbetarrörelsens roll menar han dock inte att arbetarklassen eller fackföreningarna är på väg att försvinna.[19] När han beskriver det programmerade samhället menar han tvärtom att de sociala konflikterna fortfarande finns inom den ekonomiska sfären, men att de dessutom har spridits till ”de sociala och kulturella aktiviteterna i sin helhet”.[20] Han använder också fortfarande klassbegreppet. Däremot menar han att andra aktörer i det programmerade samhället har en nyckelroll utformningen av sociala rörelser och att dessa aktörer återfinns i andra delar av samhället. Under 1800-talet fick industriarbetarna en ledande roll inom sin tids sociala rörelse trots att de rent numerärt utgjorde en relativt liten del av samhällsekonomin. I analogi med detta menar Touraine att ”dagens revolutionära krafter tar form inom de mest moderna ekonomiska sektorerna, där kunskap har störst betydelse”.[21] Han menar även att den grundläggande konflikt som arbetarrörelsen var inbegripen i till stor del kommit att institutionaliseras, vilket kan ses som ett mått på dess framgång.[22]

På ett plan tycks Touraines teori om de nya sociala rörelsernas uppkomst ha en liknande struktur som von Steins, i vilken den sociala rörelsen förstås som en

[18] Se exempelvis Buechler 1997, s. 296 f.

[19] Touraine 1969, s. 24.

[20] Ibid., s. 37.

[21] Ibid., s. 135 f.

[22] Touraine uppfattar den svenska ”Saltsjöbadsandans” institutionella ordning och den centrala roll som fackföreningar spelar inom denna som ett tydligt exempel på en sådan institutionalisering av en rörelsekonflikt. En sådan institutionalisering kan förvisso ses som en framgång, men betyder å andra sidan enligt Touraine att det strängt talat inte längre finns någon rörelse. Ibid., s. 179 ff.

förmedling mellan samhälle och stat.[23] Ur ett sådant perspektiv skulle den därmed kunna beskriva hur en historisk förändring av det socialas sammansättning omvandlas till nya institutionella och politiska former. Om man emellertid tar i beaktande Touraines mer uttalade försök att skapa en allmän teori om sociala rörelser är detta just den sorts teoretiska konstruktion som han försöker att undvika. Ett sådant teoribygge sker i huvudsak i hans arbeten efter *La société post-industrielle*, främst i *La voix et le regard* från 1978, även om han redan i den tidigare boken skisserar allmännare teorier. Nyckelbegreppet i Touraines tämligen komplexa teori är ”historicitet”. Trots de associationer en sådan term väcker är syftet att med dess hjälp konstruera ett icke-evolutionistiskt teoretiskt alternativ som därmed inte betraktar rörelser som ”den historiska förändringens verkande kraft”.[24] Därtill söker Touraine i sin teori att ge en central plats åt sociala rörelsers funktionssätt utan att underbygga den med en syn på samhället som en uppsättning statiska roller och institutioner. Hans allmänna teoretiska strävan blir att undvika ett beroendeförhållande till den skenbara visshet som en evolutionistisk teori skulle erbjuda, för att i stället se framtiden som en oavgjord fråga som det står olika aktörer fritt att söka påverka. Utifrån hans allmänna målsättning att skapa en ”handlingssociologi” leder detta Touraine till att definiera sociala rörelser som

> det kollektiva handlandet hos aktörer på högsta nivå, det vill säga klassaktörerna, som kämpar om historicitetens sociala utformning, det vill säga de övergripande kulturella riktningar utifrån vilka ett samhälle normativt organiserar sitt förhållande till omgivningen.[25]

---

[23] Exempelvis Joas (1996, s. 238) ser Touraine som ett exempel på en ”teoretiker som betraktar alla sociala processer i det moderna samhället som förmedlade genom politiken”, vilket för med sig att ”inga ekonomiska, tekniska, vetenskapliga eller över huvud taget kulturella företeelser förblir oberörda av den politiska förmedlingen”.

[24] Touraine 1978, s. 126. Arnason (1986) menar att Touraines avståndstagande från evolutionism i lika hög grad gällde Parsons och strukturfunktionalismen som den sovjetorienterade marxism som han ansåg byggde på samma typ av moderniseringstänkande och inte heller lämnade rum för rörelsers handlade.

[25] Touraine 1978, s. 40.

Det som Touraine kallar historicitet handlar därmed snarare om hur ett givet samhälle organiseras utifrån de föreställningar, normer och institutioner som kan uppfattas som dess gemensamma grund. Utifrån andra begreppsapparater skulle man i stället kunna tala om den hegemoni, dominerande diskurs eller kultur i bredare bemärkelse som håller samman och begripliggör samhället.[26] Inom ramen för denna historicitet utspelar sig varje *social* kamp mellan två motståndare som aktualiserar grundläggande konflikter om hur man ska tolka och agera utifrån de föreställningar, normer och organisationsformer som på den imaginära nivån konstituerar samhället rent historiskt. Touraine använder även termen totalitet (*totalité*) för att beskriva detta och räknar upp vad han ser som tre nödvändiga villkor för att en social rörelse ska kunna existera: identitet (en enhetlig aktör), motstånd (en kamp mot en samhällelig motståndare) och totalitet (en kamp som hänvisar till samhället i sin helhet).[27] Utifrån detta perspektiv betraktas sociala rörelser som *handlingar* snarare än kollektiv, även om de rent historiskt kan anta formen av vissa kollektiv. Mer specifikt har de inom varje samhälle en tendens att komma till uttryck i sådana handlingar som utförs av två motstående klassaktörer, vilka står i ett ömsesidigt beroendeförhållande till varandra, men vilkas förhållande ständigt omförhandlas. I industrisamhället rör det sig om kapitalister och arbetare, i det programmerade samhället om teknokrater och den mångfald av aktörer som samlas inom de nya sociala rörelserna. Med en sådan uppfattning att sociala rörelser utgör handlingar som utförs i anslutning till en viss historicitet riktar man snarare uppmärksamheten mot aktörernas kreativa kapaciteter och deras förmåga att omtolka och förändra givna situationer. Det intressanta blir kort sagt vad som gör det möjligt att skapa nya institutioner och samhällsformationer. Det synsätt på sociala rörelser som var dominerande under föregående årtionden utgick ofta från att rörelserna spelade en marginell roll eller utgjorde ett undantag från ordningen. I motsats till ett sådant perspektiv betonar Touraine snarare de sociala rörelsernas centrala roll i samhället: ”De sociala rörelserna utgör det sociala livets stomme och

[26] Exempelvis Alexander (1996) tolkar ”historicitet” främst som kultur i bred bemärkelse.

[27] Touraine 1969, s. 179 ff.; Touraine 1978, s. 109 ff.

[…] producerar sociala praktiker genom sociala och kulturella institutioner och organisationer".[28]

En implicit förutsättning för denna uppfattning är att det finns en viss typ av rådande historicitet. Denna kan tolkas som den modernitetens "imaginära betydelse" som öppnar upp för autonomi och frihet likaväl som för herravälde och disciplinering.[29] I jämförelse med många av de teorier om sociala rörelser som tidigare har diskuterats ger ett sådant synsätt de sociala rörelserna en helt central roll för det moderna samhällets funktionssätt. De betraktas som inget mindre än förutsättningen för infriandet av autonomins löfte, vilket modernitetens diskurs bygger på. På detta sätt tillmäts den politiska gemenskapens självstyre en helt central betydelse. Man skulle kunna tro att detta hos Touraine motsvarades av ett bredare politikbegrepp som inkluderar olika former av socialt handlande som omförhandlar den politiska gemenskapens målsättningar, utsträckning och gränser. Emellertid använder han själv termen "politik" mer restriktivt. Visserligen definieras i *La société post-industrielle* föremålet för politikstudiet som "de sociala rörelserna tillsammans med de samhälleliga förhandlingar som leder till en bestämd form av institutionalisering av konflikter".[30] När han vidareutvecklar sitt synsätt i *La voix et le regard* framträder emellertid en mer begränsad politikdefinition:

> de sociala rörelsernas handlande är inte i grund och botten riktat mot staten och kan inte likställas med politiskt handlande som syftar till maktövertagande. Det är en *klass* handlande, riktat mot en rent samhällelig motståndare. Det kan förekomma närmanden och allianser men aldrig en förening mellan en social rörelse och ett handlande som syftar till att omvandla statsmakten.[31]

---

[28] Touraine 1978, s. 125.

[29] Som tidigare diskuterats (se not 13 i kapitel 1) är en sådan förståelse grundläggande för Wagners modernitetsteori, som tydligt härleder begreppets upphov till Castoriadis filosofi (Wagner 1994, s. 4). Enligt Joas (1996, s. 223) står även Touraines teori i en sådan tacksamhetsskuld till Castoriadis.

[30] Touraine 1969, s. 37.

[31] Touraine 1978, s. 108.

Med detta sätt att resonera blir sociala rörelser en *förutsättning* för politiskt handlande men kan inte själva ses som *uttryck* för politiskt handlande. Politik framställs snarare som avlagringar från tidigare sociala rörelser, liksom det som blir kvar sedan sociala rörelser (i bemärkelsen handlingsformer snarare än kollektiv) har blivit institutionella handlingsformer och arrangemang. Därigenom bestäms politiken av det sociala och kreativiteten hänskjuts till den sociala sfären.

Genom att insistera på att ett samhälles historicitet kännetecknas av *en* konflikts centrala ställning tycks dessutom Touraine mena att de nya sociala rörelsernas mångfald av samhälleliga uttryck i slutändan kan reduceras till varianter av samma grundläggande konflikt. Om detta framstår som en alltför snäv tolkning av Touraine beror det på att han emellanåt i sin konkreta analys har betraktat en rad olika rörelser som uttryck för en ny social rörelse i vardande. Som kandidater till det programmerade samhällets centrala sociala rörelse, dess motsvarighet till industrisamhällets arbetarrörelse, har dock Touraine samtidigt ofta initialt betraktat många ”nya” sociala rörelser, bara för att efter ett par år dra tillbaka kandidaturen när intensiteten i deras kamper har mattats. Samtidigt har Touraine från tid till annan sett många former av politiska uttryck som uttryck för andra sorters rörelser – kulturella, gemenskapsinriktade, moderniseringsinriktade, historiska etc. – för att kunna undvika att beskriva dem som sociala rörelser.[32] Den sociala rörelse som griper in i det programmerade samhällets centrala samhällskonflikt tycks ständigt

[32] I exempelvis *Le voix et le regard* gör Touraine en distinktion mellan sociala och ”kulturella” rörelser. Han menar där att de senare till skillnad från de förra saknar en klassmotståndare och därmed snarare bör ses som moderniseringsrörelser som inte sällan uppbackas av grupperingar inom samhällseliterna (ibid., s. 127 f). I en nyligen utgiven artikel (Touraine 2004) gör han förutom denna distinktion även en åtskillnad mellan sociala och ”historiska” rörelser. Med de senare avses rörelser som bildas kring ”konflikter som uppstår kring historisk förändring”. Dessa ställs i motsats till sociala rörelser som här antas ta form kring ”strukturella konflikter inom en samhällstyp som ställer politiska och sociala makthavare mot dem som underordnas denna makt”, även om han menar att dessa ibland sammanfaller (vilket exemplifieras med fackföreningsrörelsens sammansmältning med socialistiska eller kommunistiska rörelser under industrisamhället). I samma artikel menar Touraine även att ”antiglobaliseringsrörelsen” bör ses som vår tids mest påtagliga historiska rörelse, även om den anses vara mycket löst kopplad till dagens sociala konflikter.

tillhöra den tidsliga kategorin ”inte ännu”, samtidigt som arbetarrörelsens centrala roll inom sin samhällsformation ses som oproblematisk (trots att dess mångskiftande former ibland betonas). Touraines teori sammanbinder epokskiften och vissa sociala rörelser, men förvägrar samtidigt dessa rörelser rollen som historiskt betydelsefulla aktörer. Skälet till detta ska främst sökas i det faktum att hans empiriska iakttagelser kopplas mycket löst till hans mer ambitiösa teoribygge. Kultursociologen Jeffrey Alexander menar att Touraines teori å ena sidan ”antyder att sociala rörelser långt före det postindustriella samhället inte var strider som gällde fördelningen av materiella resurser i och för sig. Snarare var de strider som gällde fördelningen av kulturellt definierade resurser.”[33]

Å andra sidan finner Alexander i Touraines diskussion om skillnaderna mellan industrisamhället och det postindustriella samhället ett ”snävt likställande av 1800-talets kultur med industrisamhällets värderingar” som inte beaktar ”möjligheten att det under 1800-talet fanns ett övergripande system av icke-ekonomiska föreställningar, en sammanhängande uppsättning politiska, rättsliga och sociala idéer som gjorde det möjligt för samtiden att tala om ett demokratiskt eller civilt samhälle”.[34] Förvisso sammankopplar Touraine analysen i sina senare konkreta undersökningar – av exempelvis studentprotester, miljöaktivister och kvinnorörelsen – med sin övergripande teori om det programmerade samhället. Men då tolkas dessa aktörers handlingar främst på ett sätt som understödjer tesen att en ny konflikt (som handlar om autonomi och frihet i strid mot teknokratin) har trätt i stället för en annan (som handlar om social rättvisa), vilken därmed förlorar sin centrala roll.[35] Utifrån den terminologi som jag tidigare använt kan detta dock ses som en relativt begränsad förståelse av strävan efter autonomi. Denna ses här inte främst som något som karaktäriserar moderniteten i sig (såsom en integrerad del av dess historicitet)

[33] Alexander 1996, s. 217.

[34] Ibid., s. 220, 219.

[35] Ibid., s. 222 f. Alexander avser här främst undersökningar som Touraine publicerade i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet.

utan som något som blir betydelsefullt först med industrisamhället.[36] En sådan begränsad uppfattning om autonomi finns dessutom företrädd i Touraines karaktärisering av politik, som han beskriver som institutionaliserade handlingar som står i motsättning till – eller bestäms av – sociala rörelser, detta i motsats till ett synsätt som betraktar autonomi som en grundläggande politisk fråga om hur det gemensamma ska organiseras under frihetens förutsättning.

En liknande kritik kan även riktas mot andra teoretiker inom fältet ”nya sociala rörelser”. Å ena sidan argumenterar många för ett teoretiskt perspektiv som fäster avseende vid hittills obeaktade men betydelsefulla aspekter av sociala rörelser (såsom strävandet efter självstyre, konstruktionen av kollektiva identiteter, inriktningen på ”kulturella frågor”, etc.), vilket implicerar att tidigare teorier inte helt och fullt har kunnat förstå vad sociala rörelser egentligen är. Å andra sidan framställs dessa aspekter som historiskt nya (som blir viktiga först efter den organiserade moderniteten eller industrisamhället), vilket implicerar att det mellan de båda perioderna finns en grundläggande skillnad i hur rörelser fungerar. Touraine med flera är med andra ord ambivalenta i frågan om huruvida förändringen har skett på samhällelig eller på teoretisk nivå. En av Alexanders poänger är här att ”kulturella frågor” – eller snarare frågor som inte bara inbegriper staten och materiella resurser – var mycket betydelsefulla även för tidigare rörelser under moderniteten.[37] Till detta kan fogas att även i dagens samhälle är alltjämt frågor om social rättvisa av stor betydelse för rörelsers kamper (vilket tydligt kommer att framgå av denna avhandlings andra del). Dessutom kan noteras att

[36] Även Alexander (ibid., s. 222) tycks ansluta sig till en sådan mer begränsad förståelse av autonomi när han ställer mot varandra Touraines fokus på ”autonomi och frihet från herravälde” och de ”övergripande normativa diskurser om kollektiv förpliktelse” som han anser att Touraine missar. Emellertid pekar Cohen och Arato (1993, s. 436) på de problem som är förknippade med att tala om ”radikalt diskontinuerliga samhällstyper” samtidigt som man för fram en viss historicitet (i deras fall de sedan lång tid tillbaka existerande civilsamhällena i det västerländska samhället) som förutsättningen för sociala rörelsehandlingar.

[37] För en diskussion om hur rörelser under det tidiga 1800-talet uppvisar karaktäristika som annars brukar tillskrivas ”nya sociala rörelser”, se Calhoun 1993.

betoningen av det nya i kombination med påståendet att rörelseaktörer blir allt mindre intresserade av (institutionellt bunden) politik även banar vägen för en förståelse enligt vilken kamperna är ”blott kulturella” och inte politiska i sig.[38] Därigenom förbiser man lätt att dessa handlingar riktar sig mot i grunden politiska frågor, även om de sker utanför – eller med en annan koppling till – de politiska institutioner och kanaler som etablerades under den organiserade moderniteten. Behovet av att periodisera ska naturligtvis inte underskattas. Dels kan idealtypiska resonemang som överdriver skillnader mellan perioder tydliggöra betydelsefulla drag i samhällsförändringar. Dels är de sätt varpå dominerande institutioner och normer påverkas av rörelsers handlingar alltid beroende av de specifika förhållanden som råder inom historiskt avgränsade samhällsformationer. Teoribildningen bör därmed fortfarande vara historiskt underbyggd, samtidigt som den bör kunna beakta likartade former av samspel och handlingar inom andra modernitetsepoker.

3. Kreativa rum och uttryck

Touraines teori kan anses betydelsefull i flera avseenden. Dels är den ett exempel på hur ett fenomen som senare kom att studeras flitigt tidigt uppmärksammandes, dels har den spelat en avgörande roll för utformningen av senare teorier om sociala rörelser. Liksom många senare teoretiker betraktar Touraine tidigt sociala rörelser som orienterade inte bara mot ekonomiska utan även mot kulturella frågor, samtidigt som han menar att de inte enbart är ute efter att påverka staten eller institutionerna utan att de även är inbegripna i en vidare strävan efter autonomi. Identiteterna betraktas inte som rena återspeglingar av befintliga sociala gruppers verklighet utan snarare som aktiva konstruktioner inom rörelserna. Kamperna kan inte härledas till någon enstaka social eller politisk fråga, utan deras mångfald betonas. Samtidigt genomsyras Touraines framställning av en periodiserande ansats, då han förbinder förändringar i rörelsers handlande med förändringar inom moderniteten. En av dem som vidareutvecklat dessa teman är den italienske sociologen Alberto Melucci. I dennes texter drivs många gånger de idéer som

[38] Se exempelvis Butler 1998.

Touraine i praktiken förhåller sig mer ambivalent till i deras yttersta konsekvenser. Exempelvis förnekar Melucci att det i dag skulle kunna finnas *en* central social rörelse, detta med hänvisning till att dagens samhälle kännetecknas av en allt större komplexitet.[39] Han definierar dessutom politik bredare. Sålunda framhävs att rörelser även måste ses som politiska aktörer. Samtidigt poängterar Melucci att rörelserna i egenskap av aktiva meningsskapare har ytterligare en roll, den sociala, som inte går att reducera till de politiska frågor som lyfts fram. Utgångspunkten för detta synsätt är att politiken i dagens samhälle inte enbart äger rum inom staten utan även på andra beslutsnivåer såväl som i sociala sammanhang utanför de politiska institutionerna.[40]

Touraines teori kan alltså anses ha ökat intresset för den mångfald av sociala, politiska och kulturella grunder på vilka sociala rörelser bildas och agerar politiskt utöver strävan att påverka ekonomiska maktförhållanden eller staten. I min fortsatta diskussion vill jag dock lyfta fram en annan viktig aspekt av Touraines teori. Det gäller då den för honom centrala tanken att rörelser utgör kraftfulla uttryck för samhällets självstyre, samt att det genom rörelsernas konkreta utövande av detta självstyre skapas handlingsformer som senare blir till institutioner. Denna aspekt kan ses som ett genomgående tema i många av senare års teorier om sociala rörelser. Detta skulle kunna sammanfattas så att dessa teorier delar ett fokus på sociala rörelsers *kreativitet*. På en övergripande nivå skulle man kunna tala om ett perspektiv på sociala rörelser enligt vilket de betraktas som uttryck för kreativitet eller som sociala sammanhang som möjliggör eller underlättar kreativitet. Nedan kommer några teorier som kan ses som exponenter för ett sådant synsätt att kortfattat belysas samt placeras in i ett historiskt sammanhang.

---

[39] Som vi tidigare sett utgick även Park och Blumer från rörelsernas mångfald. Deras centrala problematik var det kollektiva handlandet (under frihetliga förutsättningar) snarare än förmedlingen av den sociala frågan. Melucci tycks däremot mena att mångfalden är ett resultat av ett epokskifte och att den därmed utgör ett nytt inslag i rörelsers handlande.

[40] Se exempelvis Melucci 1992, s. 171 ff.; Melucci 1996, s. 287 ff.

Ett exempel på en teori om sociala rörelser där kreativitet kan anses ha en framskjuten ställning är den som utarbetats av sociologerna Ron Eyerman och Andrew Jamison, även om denna intervention i diskussionen om ”nya sociala rörelser” främst sker på gramsciansk grund. Eyerman och Jamison menar att ”[d]et centrala i Touraines synsätt, liksom i vårt, är processen att forma en kollektiv vilja, hur rörelser kommer att se sig själva som kollektiva aktörer med ett historiskt projekt”.[41] Utifrån begreppet *kognitiv praxis* beskriver de sociala rörelser som ”ett kognitivt territorium, ett nytt offentligt utrymme som fylls av dynamisk interaktion mellan olika grupper och organisationer”, vars främsta samhälleliga funktion ligger ”just i skapandet, utformandet, formuleringen av nya tankar och idéer – ny kunskap”.[42] För Eyerman och Jamison är detta grundläggande inte enbart för att kunna förstå sociala rörelser. Det är dessutom centralt för att förstå vetenskapens och kunskapens sätt att fungera, vilket samtidigt gör deras teori till en vetenskaps- eller kunskapssociologi. I linje med det perspektiv som jag själv har anlagt i denna del av avhandlingen – som har betonat sociala rörelsers betydelse för samhällsvetenskapliga teorier – hävdar de att

> på 1700- och 1800-talen utvecklades de olika vetenskapliga disciplinerna till följd av, eller som svar på, frågor om natur och samhälle som väcktes av de sociala rörelserna. […] [På samma sätt kan] nya begreppsliga ramverk, nya intellektuella roller och nya vetenskapliga problem och idéer i vår egen tid direkt tillskrivas de sociala rörelsernas ”kunskapsintressen”.[43]

För Eyerman och Jamison inte bara utmanar sociala rörelser den etablerade makten. Rörelser verkar även som en socialt ”konstruktiv kraft, en grundläggande faktor i mänsklig kunskapsutveckling”.[44] Därmed hänförs sådant som senare framstår som mer övergripande kognitiva förändringar till det skapande av ny kunskap, nya normer och praktiker som initialt skett inom sociala rörelser. Ett sådant resonemang

---

[41] Eyerman och Jamison 2005, s. 31 f.

[42] Ibid., s. 59.

[43] Ibid., s. 58, ändrad översättning (i förhållande till Eyerman och Jamison 1991).

[44] Eyerman och Jamison 2005, s. 52.

företer likheter med den centrala betydelse som Touraine tillmäter konflikterna kring ett samhälles ”historicitet”. Även Eyerman och Jamison hävdar att ”[e]n rörelse begreppsliggör grundläggande motsättningar eller spänningar i samhället” och lägger därmed stor vikt vid kampernas beroende av ett samhälles grundläggande och ofta ambivalenta normer och sedvänjor.[45]

En annan teoririktning som tillmätt sociala rörelser en central betydelse och diskuterat de samhällsteoretiska implikationerna av de nya sociala rörelsernas uppkomst är den ”postmarxistiska” strömning som förknippas med Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, även om dessa i första hand är politiska filosofer och inte sociala rörelseteoretiker.[46] Laclaus och Mouffes teorier kan också sägas tematisera de sociala rörelsernas kreativa kapaciteter och deras koppling till samhällets ”historicitet”. I sina poststrukturalistiskt influerade teorier framhåller de att det sociala och det politiska står i ett i sista hand kontingent förhållande till varandra. Därmed betraktas formeringen av politiska identiteter och världsåskådningar som det primära i utvecklingen av politiska kollektiv på ett sätt som inte reducerar dem till de strukturer som socialt underbygger dem.[47] Även om sociala rörelsers handlande anses vara betingat av en begränsad uppsättning diskurser och kopplat till konkret erfarna orättvisor (varigenom det finns ett implicit förmedlingstema i deras teori), framstår handlandet som den punkt där politiska interventioner och innovationer på ett grundläggande plan omdefinierar betydelsen av det sociala.[48] Laclau och Mouffe

[45] Ibid., s. 60, ändrad översättning.

[46] I stora drag kan Laclaus och Mouffes teoretiska projekt sägas bygga på en vidareutveckling av Antonio Gramscis hegemoniteori.

[47] Se exempelvis Laclau och Mouffe 1985, Mouffe 2000b och Laclau 2000.

[48] En mer långtgående argumentation i denna riktning finns företrädd hos filosofen Jacques Rancière (1998) i dennes diskussion om betydelsen av begreppet ”politik”. Rancière betraktar vissa sociala grupperingars kamper för att inkluderas i den politiska gemenskapen som tydliga exempel på politiskt handlande i egentlig mening. Det politiska i deras kamper ligger, menar Rancière, främst däri att de benämner en orätt, vilket gör det möjligt att skapa ett politiskt kollektiv. Därmed blir det inte längre en fråga om att sociala grupperingar blir politiska. Tvärtom ser Rancière uppkomsten av sociala grupperingar som ett resultat av politiska interventioner som syftar till att inkludera de exkluderade. Ett sådant perspektiv ger föga plats åt teorier om ”klassmedvetandets” framväxt inom en befintlig social

betonar därigenom rörelsernas kreativa förmåga att omforma politiska dagordningar på ett sådant sätt att till synes motstridiga konkreta krav och missnöjen vävs samman till ett samlat uttryck för en gemensam åskådning. Även i Mouffes senare arbeten är denna betoning av kreativa kapaciteter central. Detta är inte minst tydligt i hennes framhållande av åtskillnaden mellan ”politik” och ”det politiska”, där det förra står för institutionaliserade former av politiskt handlande medan det senare inbegriper sådana politiska handlingsformer som utmärks av en i grunden konfliktfylld relation mellan två aktörer.[49]

Ett allmännare synsätt på betydelsen av sociala rörelser, men även andra former av kollektivt handlande, återfinns i Michael Hardts och Antonio Negris arbeten. Dessa befinner sig också utanför fältet sociala rörelsestudier, men har genom sitt uppmärksammande av nya aspekter av kollektivt och rörelseanknutet handlande i allt större utsträckning gett impulser till fältet.[50] Genom begreppet *mängden* (*the multitude*) söker Hardt och Negri att beskriva det politiska och sociala kollektiv som i synnerhet genom den globala rättviserörelsens protester formeras i dag, vilket drivs av en vilja att skapa nya former av demokratiskt styre och samhällsorganisation i riktning mot ökad autonomi.[51] Den förmåga till skapande som utmärker mängden begreppsliggörs som *konstituerande makt*, vilken anses stå i motsättning till den *konstituerade makt* som präglar den institutionaliserade politiken.[52] I en av Negris

---

gruppering eller om en social grupperings historia innan den politiserades. Perspektivet belyser dock några intressanta mekanismer i det sätt varpå rörelser växer fram. Exempelvis kan vi peka på att det sätt att betrakta och behandla kollektiva grupper som avgränsade och naturliga enheter är en effekt av de politiska handlingar som en gång mobiliserade grupperna i fråga, samt att uppmärksammandet av en specifik orätt kan leda till gruppidentitetsbildning inom grupper som gör anspråk på erkännande som politiska aktörer. Se även Rancière 2005 och Arsenjuk 2005.

[49] Se exempelvis Mouffe 2000a; Mouffe 2005.

[50] Se exempelvis Chesters och Welsh 2006.

[51] Hardt och Negri 2003; Hardt och Negri 2007. För en diskussion om detta begrepps upprinnelse i 1600-talsfilosofen Spinozas samhällsteori, samt om hur begreppet kan förstås i anslutning till fenomen som sociala rörelser, se Gustavsson 2005b.

[52] Negri förhåller sig till detta begrepp såsom det traditionellt har diskuterats inom rättsvetenskapen, där det söker att klargöra hur en ny rättsordning kan införas. Det till synes paradoxala i en sådan

böcker, som helt ägnas detta begrepp, hävdar han att ”den konstituerande maktens praktik har varit den ingång genom vilken mängdens demokratiska vilja (och därmed den sociala frågan) har trätt in i det politiska systemet”.[53] Men samtidigt menar Negri att den konstituerande makten ”motsätter sig konstitutionalisering” och därmed inte ska betraktas ”enbart som något som skapar konstitutionella normer och strukturerar konstituerade maktformer utan främst som ett subjekt som reglerar den demokratiska politiken”.[54] Med ett sådant synsätt får föreställningen att kamper underifrån på ett avgörande sätt formar ett samhälles institutioner, gemensamma praktiker och normer en tydligt framskjuten ställning. Människans kreativa handlande får en central roll och betraktas som en kollektiv strävan efter att ständigt förändra rådande normer, praktiker och institutioner i riktning mot ökat kollektivt självstyre. Redan i en artikel från 1967 sammankopplar Negri i en sådan anda den moderna välfärdsstatens födelse med arbetarrörelsens kamper.[55] Här används John Maynard Keynes teorier för att illustrera tesen att välfärdsstatens interventionistiska politik inte enbart var en reaktion på hotet om revolution eller ett försök att bryta udden av arbetarrörelsens kamper genom att integrera rörelsen i staten. Negri ser även välfärdspolitiken som ett försök att samtidigt erkänna och integrera dessa kampers kreativa element i den kapitalistiska ekonomin utan att behöva överskrida densamma.[56] Därigenom är en central tanke även för Negri, liksom för Hardt, att rörelsers kamper är kopplade till genomgripande förändringar i den samhälleliga organisationen och av samhälleliga normer. Hardt och Negri har även en periodiserande ansats i det att de betraktar ekonomins och statens organisation

---

situation är att ett revolutionärt övertagande av statsmakten ur en synvinkel kan betraktas som högförräderi, medan det ur en annan synvinkel kan betraktas som ett legitimt sätt att införa en ny rättsordning. Inom den traditionella rättsvetenskapen har den konstituerande makten därmed betraktats som ”källan för skapande av konstitutionella normer – det vill säga förmågan att skapa en författning och därmed att bestämma de grundläggande normer som strukturerar statsmakten”. Negri 1999, s. 2.

[53] Ibid., s. 11.

[54] Ibid., s. 1.

[55] Negri 2000/1967, s. 106 ff. För texten i sin helhet, se Hardt och Negri 1994, s. 23 ff.

[56] Negri 2000/1967, s. 113.

under en period som reaktioner på kamper som ackumulerats under en tidigare period. Exempelvis uppfattas protesterna 1968 tillsammans med 1950- och 1960-talens antikoloniala kamper som den drivande kraften bakom de samhälleliga omstruktureringar som följde på dessa händelser. Detta är en ansats som uppvisar vissa likheter med Touraines.

De exempel som hittills har anförts på den våg av teorier om sociala rörelser som uppkom efter protesterna under 1960- och 1970-talen har främst belyst den europeiska teoriutvecklingen. Även om många forskare sedan 1980-talet har talat om en avtagande skillnad mellan europeiska och amerikanska studier av sociala rörelser, formulerades i USA de första reaktionerna på ”sextioåtta” huvudsakligen utifrån andra premisser än i Europa, där Touraines intellektuella inflytande var större.[57] Den inriktning som kom att dominera fältet sociala rörelsestudier i USA från 1970-talet och framåt var den så kallade ”resursmobiliseringsteorin” (eller Michiganskolan), som förknippas med namn som John McCarthy, Mayer Zald, Charles Tilly och Doug McAdam.[58] Denna ingalunda homogena skolbildning byggde på en kritik av det förut dominerande studiet av kollektivt *beteende*, vilket kom att omformuleras till studiet av kollektivt *handlande*. Med sin utgångspunkt i teorier om rationella aktörer – det som i kapitel 1 benämndes teorier som utgår från individuell rationalitet – betraktade man inom denna skolbildning snarast sociala rörelser och deras deltagare som aktörer som i första hand handlade strategiskt *inom* det politiska systemet. Detta utgjorde ett tydligt brott med kollektivt beteendetraditionen, vars grundantaganden fortfarande vilade på Le Bonsk grund och inom vilket sociala rörelsers handlingar i huvudsak betraktades som stridande mot eller rent av som ett hot mot den rådande politiska ordningen. Dessa teoretiker betraktade sociala rörelsers handlingar inte som opolitiska avvikelser eller handlingar utanför politikens sfär utan snarare som ”en politikens förlängning med andra medel, som kan analyseras som intressekonflikter precis på samma sätt som andra former av politisk kamp”.[59] I

[57] Se exempelvis Eyerman och Jamison 2005, s. 32 f.; della Porta och Diani 1999, s. 14.

[58] Snow och Davis 1995, s. 191; Buechler 2000, s. 34 ff.; Cohen och Arato 1993, s. 419 ff.

[59] Buechler 2000, s. 34.

McCarthys och Zalds version av teorin framställs aktivisterna snarast som kreativa entreprenörer, vilka genom skapandet av rörelseorganisationer och mobiliserandet av olika former av resurser främjar såväl sitt egenintresse som rörelsens politiska målsättningar.[60] I Tillys modell, som starkt betonar kampernas politiska karaktär, står snarare rörelserna eller de organisationer som utgör dem i centrum. Dessa betraktas som grupper inbegripna i en strategiskt inriktad kamp om politisk makt i konkurrens med andra grupper i samhället, där möjligheterna till framgång betingas av förmågan att organisera, mobilisera och utnyttja de möjligheter som ges.[61] McAdam utvecklar det senare temat hos Tilly genom sin betoning av den roll som ”politiska möjlighetsstrukturer” (*political opportunity structures*) spelar för att rörelser ska nå politisk framgång.[62]

En annan aspekt av resursmobiliseringsparadigmets inriktning på strategiskt handlande och kreativa förhållningssätt till den politiska möjlighetsstrukturen är att den ger en annan betydelse åt protesternas bakomliggande sociala och normativa orsaker. McCarthy och Zald menar exempelvis att Smelsers uppfattning att ”strukturella spänningar” är en förutsättning för att sociala rörelser ska uppstå inte är en tillräcklig eller ens helt korrekt förklaring, eftersom det i ett samhälle *alltid* finns grundläggande konflikter och anledning till missnöje.[63] Det viktiga är enligt deras mening därför att undersöka *hur* konflikter och missnöje politiseras, det vill säga hur entreprenörer inom sociala rörelser finner kreativa vägar att nyttja dessa företeelser i syfte att nå sina politiska mål. Vidare pekar de på att rörelser genom sina politiserande handlingar även skapar konflikter och missnöje.[64] Rörelserna reagerar alltså inte bara på befintliga sociala och normativa konflikter, utan skapar även nya perspektiv som utmanar de rådande samhälleliga normerna, som i sin tur kan

[60] McCarthy och Zald 1977.

[61] Tilly 1978.

[62] McAdam 1982. Se även Tarrow 1994, s. 17 f.

[63] McCarthy och Zald 1977, s. 1214 ff.

[64] Ibid., s. 1215.

påverka samhällets allmänna föreställningar, om ”rörelseentreprenörerna” använder tillgängliga resurser på ett kreativt sätt.

Den amerikanska resursmobiliseringsskolan fick under 1980-talet konkurrens av riktningar som liksom Touraine och Melucci främst betonade rörelser som skapare av mening och som fäste mindre vikt vid deras roll som strategiskt handlande aktörer, även om dessa riktningar initialt låg närmare Chicagoskolans tradition än vad som kallades det europeiska ”identitetsparadigmet”.[65] Under senare år har även försök gjorts till synteser mellan dessa olika skolbildningar samtidigt som, vilket tidigare konstaterats, de amerikanska och europeiska synsätten har kommit att integreras.[66] Men även om man utgår från de första amerikanska reaktionerna på händelserna 1968 kan de uppfattas som en omorientering som syftade till att förstå sociala rörelser som politiska och kulturella aktörer, vilkas kreativa handlande var av stor betydelse för samhället. Såväl amerikanska som europeiska studier av sociala rörelser utgick från likartade skeenden.

4. Politik i kris – nya former av politik

De ovan diskuterade teorierna kan betraktas som försök att formulera kunskap som begripliggör en rad former av ovisshet som är nära kopplade till den organiserade modernitetens nedgång, åtminstone om vi utgår från de europeiska och amerikanska erfarenheterna. Avslutningsvis ska i detta kapitel därför diskuteras de sociala, politiska och kunskapsmässiga förändringar som dessa teorier om sociala rörelser kan uppfattas som reaktioner på. *För det första* uppmärksammar de den fråga som ofta har benämnts representationens kris. Det gäller då representation i två olika bemärkelser. Dels den politiska representationens kris, dels en kris för samhällets representation i abstraktare bemärkelse, det vill säga det sätt varpå det återges och

[65] I denna mer kulturellt orienterade analys kom exempelvis Chicagosociologen Erving Goffmans teorier att tjäna som utgångspunkt i den ”tolkningsramsanalys” (*frame analysis*) som kommit att spela en viktig roll i studiet av de kulturella meningar som produceras inom sociala rörelser.

[66] I vad som kan ses som en syntes av dessa olika perspektiv talar McAdam, Tarrow och Tilly (2001, s. 4 ff.) snarare om ”protestpolitik” (*contentious politics*), i syfte att ytterligare ”utmana gränsen mellan institutionaliserad och icke-institutionaliserad politik”.

begripliggörs inom exempelvis vetenskap. När det gäller den första av dessa båda slag av representation kan konstateras att de institutioner och praktiker som ”konventionaliserades” under den organiserade moderniteten i stor utsträckning byggde på representation av sociala kollektiv genom masspartier som var organiserade inom nationalstatens ram. Sedan 1960-talet har dock detta institutionella arrangemang, som tidigare betraktades som politikens främsta uttrycksform, börjat förlora sin tidigare självskrivna roll. Detta har tagit sig uttryck i såväl minskad klassröstning som sjunkande andel aktiva eller medlemmar i politiska partier i flertalet samhällen.[67] Samtidigt har det yttrat sig däri att nya politiska aktörer har tagit sig in i det parlamentariska systemet eller slagit rot utanför det.[68] På det senare är sociala rörelser ett tydligt exempel. Dessa nya politiska aktörer har dessutom formerats utifrån andra kategorier än klass – utifrån exempelvis politiska frågor om miljö, fred och invandring – eller företrätt kollektiv som inte främst är klassbaserade, till exempel kvinnor, studenter, invandrare, sexuella minoriteter, etc. Just dessa nya aktörers inträde i politikens sfär är ofta föremålet för de ovannämnda teorierna om (nya) sociala rörelser. Vidare är det ofta centralt för många av de rörelser som studeras att ifrågasätta eller problematisera själva den politiska representationstanken. ”Det personliga är politiskt” utropade 1970-talets kvinnorörelse, vilket kan vara en god illustration på hur betydelsen av ”politik” kom att breddas inom dessa sammanhang. Det politiska var inte nödvändigtvis liktydigt med de politiska institutionerna, utan ansågs även ha att göra med arbetsplatsen, familjen och andra vardagliga relationer eller gemenskaper. Dessa förändringar har även beledsagats av minskad tilltro till, och ibland direkt undvikande av, de etablerade politiska institutionerna. En annan breddning av politikförståelsen gällde dess geografiska nivå. Många rörelser har sedan 1960-talet varit påtagligt internationellt orienterade, i synnerhet freds- och miljörörelsen samt den

[67] Se exempelvis Oskarson 1994; Holmberg 1999.

[68] Nya aktörer inom det parlamentariska systemet är till exempel de gröna, feministiska, regionalistiska och främlingsfientliga partier som sedan 1970-talet har uppstått i en rad västeuropeiska länder och kommit att utmana den etablerade partistrukturen. Noteras bör även att många av dessa partier har sina rötter i de nya sociala rörelserna. Se exempelvis Kitschelt 1993 och Rohrschneider 1993.

internationella solidaritetsrörelsen. Till grund för detta ökade intresse för internationella frågor har ofta legat en betoning av det ökade ömsesidiga beroendet mellan olika delar av världen, vilket har ansetts göra den nationella politiken otillräcklig.

Även när det gäller det andra slaget av representation, det vill säga det sätt varpå samhället begripliggörs eller återges, kan de ovannämnda teorierna uppfattas som interventioner i en pågående kris. Under den organiserade moderniteten och i synnerhet under efterkrigstiden dominerade teorier som begripliggjorde samhället utifrån funktionalistiska och evolutionistiska modeller samhällsvetenskaperna.[69] För många av de nya teoretikerna blev uppmärksammandet av sociala rörelser och deras kreativitet ett sätt att bryta med dessa statiska synsätt. I den nya förståelsen av samhället tillskrevs rörelserna en betydelsefull roll som icke-statiska aktörer med förmåga att ständigt föra in nya impulser och innovationer i systemen.

Det sökande efter kunskap som kunde begripliggöra den ovisshet som uppstod till följd av den organiserade modernitetens nedgång handlade emellertid inte enbart om representationens kris. Det finns även, *för det andra*, inom de ovannämnda teorierna ett intresse för kulturella förändringar i riktning mot mångfald, individualisering och nya former av gemenskap. Ofta sägs en sådan utveckling karaktärisera dagens samhälle, i kontrast till den organiserade modernitetens enhetliga och institutionaliserade kollektiva former. De politiska krav och praktiker som förbinds med protesterna 1968 ses därmed som uttryck för eller förelöpare till en mer omfattande förändring inom moderniteten, som berör tolkningen av frihetens villkor i anslutning till det dagliga livets normer och sedvänjor. *För det tredje* relaterar dessa teorier ofta till förändringar i samhällsekonomins organisation. Det talas ofta om att de industriella produktionsmetoderna och de institutionaliserade klasskonflikterna har minskat i betydelse. I deras ställe lyfts fram andra faktorer som i dag anses ha större betydelse inom ekonomin, till exempel konsumtion, hälsa,

[69] Här avses amerikanska sociologer som Parsons, Merton och Lazarsfeld. Se exempelvis Wagner 1994, s. 111 ff.

flexibilitet, information, tjänsteproduktion, etc. Om fackföreningar och arbetsplatskonflikter tidigare ansetts vara centrala för sociala rörelser är det vanligt att inom de nya teorierna antingen tona ned betydelsen av dessa fenomen eller komplettera beskrivningen av dem med framhållandet av andra konfliktpunkter inom samhällsekonomin. *För det fjärde* tillmäts inom dessa teorier de sociala rörelsernas kreativa kapaciteter en central betydelse. Detta ska ställas mot den tidigare uppfattningen enligt vilken rörelser ansågs existera i den sociala ordningens marginaler eller helt enkelt ansågs företräda denna ordnings motsats. Ur ett sådant perspektiv framstår rörelser som destruktiva och reaktiva snarare än kreativa. Den nya betoningen av kreativitet blir därmed ett sätt att begreppsliggöra framväxten av nya associationsformer som bättre korresponderar mot de samhällsförändringar som samtidigt postuleras. I rörelsernas krav och experimenterande med nya normer och handlingsformer ses en källa till innovation och förnyelse. Bortom den organiserade modernitetens förhållandevis statiska och hierarkiska former uppfattas detta som kreativa försök att skapa andra sätt att organisera mänskligt handlande som i slutändan kan leda till att nya institutioner etableras.

I avhandlingens nästa del, som huvudsakligen är inriktad på mitt empiriska material om den globala rättviserörelsen, ska jag initialt diskutera några av de teoretiska utvecklingsriktningar som har att göra med senare års samhällsförändringar. Om tidigare Paris gator åren 1848, 1871 och 1968 har fått tjäna som illustrativ utgångspunkt för beskrivningen av vissa teoretiska utvecklingsriktningar kommer jag i det följande rikta blicken mot det årtionde som förflöt mellan två andra massdemonstrationer i två andra storstäder: Berlin 1989 och Seattle 1999. Mitt intresse kommer då att inriktas mot tre centrala teman inom de senare årens samhällsvetenskap: globalisering, individualisering och civilsamhälle. Innan dess ska vi dock avrunda avhandlingens första del genom att i nästa kapitel återvända till och summera diskussionen om de tre problematikerna inom studier av sociala rörelser.

Kapitel 5. Förmedling, kollektivt handlande och kreativitet under bestående och nya förutsättningar

I de föregående kapitlen har undersökts framväxten av tre problematiker som har varit centrala för kunskapsproduktionen om sociala rörelser under moderniteten. Detta har skett främst utifrån en läsning av tre samhällsteoretiker, nämligen Lorenz von Stein, Gustave Le Bon och Alain Touraine, vilka har betraktats som paradigmatiska exempel på de tre problematikerna i fråga: *sociala rörelser som förmedling*, *sociala rörelser som kollektivt handlande* samt *sociala rörelser som kreativitet*. I detta kapitel ska jag samla upp och teoretiskt renodla slutsatserna från denna läsning. Innan kapitlets syfte tydliggörs ytterligare ska jag återknyta till utgångspunkterna för min läsning.

En av mina utgångspunkter har varit att sociala rörelser är ett politiskt fenomen som hör moderniteten till och som sedan sitt genombrott har spelat en central roll för politikens och demokratins utveckling mot en massföreteelse. Genom sociala rörelsers interventioner och innovationer har såväl den institutionaliserade politiken som våra uppfattningar om politik ständigt utsatts för ett omvandlingstryck. Därigenom har också tidigare exkluderade grupper inkluderats och tidigare ouppmärksammade frågor upptagits i den politiska sfären, samtidigt som politikens former förändrats genom denna process. I detta avseende har skisserandet av de tre problematikerna fungerat som ett sätt att belysa hur framväxten av sociala rörelser varit kopplad till politikens massifiering.

En andra utgångspunkt i min läsning av sociala rörelseteorier har varit att denna kunskap har sociala och politiska förutsättningar. Här har Peter Wagners modernitetsteori spelat en central roll. Behovet att skapa kunskap om sociala rörelser har betraktats som en konsekvens av den frihetstanke som ligger till grund för det moderna samhällets självförståelse alltsedan brottet med en av religionen stadfäst världsbild. Med detta tillstånd följer också ett behov av att förstå, förutsäga och föregripa den ovisshet som friheten ger eller kan ge upphov till. De synsätt på sociala

rörelser som bildats utifrån sådana behov under olika perioder har jag i detta sammanhang beskrivit som *bestående problematiker*. Som ordet ”bestående” antyder ska de inte uppfattas så att de sakta utvecklas till fulländning. Snarare handlar det om att betona att vissa kunskapsbehov aldrig blir helt tillfredsställda under moderniteten och därmed tenderar att återkomma, om än i olika skepnader och med olika svar. Därför har jag lyft fram sådana viktiga historiska sammanhang där en viss problematik haft en central samhällelig betydelse, oavsett när den först formulerades. Därmed har jag kunnat belysa den kontextuellt förankrade betydelse som tillmätts det politiska handlandet i de konkreta historiska sammanhang det ägt rum. Samtidigt har jag visat på det bestående i problematikerna genom att lyfta fram hur de även senare i historien har styrt förståelsen av sociala rörelser.

En tredje utgångspunkt har varit att dessa problematiker kan ses som reaktioner på modernitetens olika kriser. Här har jag utgått från den periodisering som är central för Wagners modernitetsteori. Den första av dessa problematiker – förmedlingsproblematiken – kan kopplas till ”den sociala frågans” uppkomst och det faktum att ny kunskap söktes för att komma till rätta med den ohållbara exkludering av arbetarklassen som kännetecknade ”den begränsade liberala moderniteten”, som samtidigt markerar inledningen på modernitetens första kris. Den andra problematiken – den om kollektivt beteende – formulerades under denna första kris kulmen och var ett sätt att begripliggöra det massans hot som eliterna såg förkroppsligad i den framväxande arbetarrörelsen. Den tredje problematiken – den om kreativitet – får stor betydelse vid begripliggörandet av studentprotesterna 1968 och ”den organiserade modernitetens” nedgång. Dessa protester sammanfaller därmed med inledningsskedet av modernitetens andra kris. Under denna kris har de ”konventionaliserade” former av handlande och de kunskapsformer som dominerade under den organiserade moderniteten kommit att ifrågasättas på en rad punkter. Genom min periodiserande ansats har jag velat belysa de sociala och politiska grunderna till att vissa problematiker har dominerat tematiseringen av sociala rörelser under vissa modernitetsperioder, medan andra inte har varit speciellt framträdande. Samtidigt har jag velat visa att kriserna eller övergångarna mellan

dessa perioder i stor utsträckning har anknutit till de förändringskrav som burits fram av sociala rörelser.

Genom att lyfta fram dessa problematiker har jag inte velat göra en typologi över varandra uteslutande kategorier, så att varje teori om sociala rörelser kan betraktas som ett rent uttryck för någondera av dessa problematiker. De kan inte heller betraktas som de enda logiskt möjliga problematikerna. Snarare ska de förstås som ett sätt att belysa tre aspekter i studiet av sociala rörelser som har inverkat på hur jag själv har kommit att förstå fenomenet i allmänhet och mitt eget forskningsobjekt – den globala rättviserörelsen – i synnerhet. I stället för att röra mig mot mer specialiserade modeller väljer jag alltså att utgå från huvuddragen i det jag ser som breda betydelsefulla tankeströmningar.

I detta kapitel ska jag, utifrån det som framkommit av läsningen av de olika rörelseteorierna, på ett övergripande och mer abstrakt plan renodla dessa problematikers bestående drag och visa på några av de teoretiska konsekvenser som följer av dem. Jag vill samtidigt peka på hur de tematiserar centrala samhällsvetenskapliga teman om politikens villkor under moderniteten och därmed deras fortsatta relevans. Vidare kommer jag att precisera vilka frågeställningar som dessa problematiker kan bidra med i min analys av den globala rättviserörelsen. Att tänka utifrån dessa problematiker blir därmed ett sätt att strukturera mina övergripande frågeställningar inför avhandlingens empiriska del.

Utöver min ansats att strukturera mina frågeställningar utifrån dessa bestående problematiker – som alla handlar om hur olika samhällsvetenskapliga problem har formulerats – kommer jag även att betrakta dem som uttryck för allmännare föreställningar om sociala rörelser. Detta kommer att ske i nästa del av avhandlingen, när jag i kapitel 11 analyserar den representation av den globala rättviserörelsen som framträder i den svenska offentliga debatten. Detta ligger i linje med min utgångspunkt att de tre problematikerna inte bara styr samhällsvetenskapens framställning av sociala rörelser, utan även påverkar

kunskapsproduktionen utanför akademin. Vi såg till exempel att Le Bon verkade inte i första hand inom akademin, utan som popularisator av akademiska idéer i den offentliga debatten. Det var så hans texter om massans beteende fick genomslag och det var genom dessa kanaler de kom att läsas av sådana som var eller skulle bli inflytelserika politiker. Även andra teoretiker, speciellt inom den marxistiska traditionen, har haft arenor och offentligheter utanför akademin som främsta verksamhetsfält. Troligen kan de tre problematikernas bestående karaktär även tillskrivas det faktum att de inte enbart blev en akademisk angelägenhet, utan fick stor betydelse i de debatter som fördes i offentligheter och semioffentligheter som sociala rörelser. Därför kommer jag framöver att relatera den svenska offentliga debatten om den globala rättviserörelsen till dessa problematiker, för att se i vilken utsträckning de styr en allmän förståelse av dagens protester.

Ett andra syfte med kapitlet är att sammanfatta några ytterligare saker som framkommit i diskussionen om de tre bestående problematikerna. Om vi ser de bestående problematikerna som tankefigurer som styr det sätt varpå vi betraktar och ger mening åt sociala rörelser, finns det samtidigt andra underliggande antaganden som präglat begreppsliggörandet av dem. Detta anknyter till den initiala diskussionen i det första kapitlet om *hur*, *var* och *när* sociala rörelser har betraktats som ett politiskt fenomen. Jag pekade då på att samhällsförändringar under senare årtionden kommit att utmana tidigare gängse föreställningar och teorier om vari politik består, samt var och när den äger rum. De tre underliggande antaganden som jag kort kommer att beröra är de rumsliga respektive tidsliga aspekterna av sociala rörelser samt hur detta samhällsfenomen har begripliggjorts i anslutning till föreställningar om ”det politiska” respektive ”det sociala”. Att här på ett mer övergripande plan diskutera de rumsliga, tidsliga och politiska aspekterna av sociala rörelser – såsom de uppfattats inom de teorier som uppmärksammades i de föregående kapitlen – blir därigenom ett sätt att tydliggöra mina utgångspunkter inför avhandlingens nästkommande, empiriskt inriktade del.

1. Förmedling

Den första problematiken är *sociala rörelser som förmedling*. Denna problematik är nära sammankopplad med von Steins ursprungliga uppfattning enligt vilken ”den sociala rörelsen” var en rörelse från samhället till staten som gjorde de tidigare orepresenterade proletärerna delaktiga i den liberaldemokratiska staten. Orsaken till rörelsens uppkomst ansågs vara de oförutsedda sociala konsekvenserna av det frihetliga tillståndet, i form av misär och marginalisering, i kombination med det faktum att frihetstankens genomslag fick till följd att de bredare lagren vägrade finna sig i dessa sociala och politiska ojämlikheter. Även hos Sombart finner vi ett rörelsebegrepp som opererar längs dessa linjer. Hos Marx handlar det snarare om att den förmedlande rörelsen leder till ett självstyre som bygger på varken stat eller representation. Vissa inslag i Alain Touraines teori om det programmerade samhällets nya sociala rörelser kan hänföras till en förmedlingsproblematik (även om han med sin teori just försöker bryta med en sådan problematik), då de beskriver hur en förändring i samhällets ekonomiska och sociala organisation föder en ny social rörelse som strävar mot ökat självstyre.

Inom förmedlingsproblematiken fungerar rörelsen som förmedlande länk. En orätt, en samhällskonflikt eller en hittills ouppmärksammad spänning inom samhället förs genom den sociala rörelsen från den politiska maktens marginaler till staten eller var nu den politiska makten anses finnas. Det rör sig därmed om en tidslig eller historisk rörelse. Samtidigt är rörelsen en rumslig rörelse, då den syftar till att överbrygga två nivåer av samhällslivet eller sammanföra två sociala enheter. Detta behöver inte nödvändigtvis innebära att nivåerna likställs, sammansmälts eller tar varandras plats. Förmedlingen kan även förstås som *representation*. Genom den sociala rörelsen får de tidigare orepresenterade en röst där den politiska makten utövas. Samtidigt blir en sådan förmedling indirekt. De som tidigare saknade röster är aldrig helt närvarande på den plats där makten utövas. Därför behöver de representanter, som kan fungera som deras företrädare eller ersättare (dessa representanter kan förstås komma från deras egna led). Representation ska här inte heller förstås endast som ett politiskt begrepp, utan också som en fråga om att avbilda, återge eller identifiera. En

sådan representation kan ta formen av alltifrån kulturella identiteter till statistiska kategorier. Om en grupp eller ett intresse ska representeras där makten utövas måste den eller det kunna skiljas från andra grupper eller intressen. Det som representeras måste ha en enhetlig identitet. Samtidigt måste de som blir representerade känna att de är del av det som deras representanter representerar – en cirkulär logik som historiskt sett trots allt har varit verkningsfull. Även om representationen innebär en indirekt delaktighet, har den ändå under modernitetens lopp utökat den kollektiva autonomin, då den gjort det möjligt för nya grupper att delta i samhällets styre.

Vi har tidigare sett hur förmedlingsproblematiken rent historiskt kan uppfattas som en reaktion på arbetarrörelsens och ”den sociala frågans” uppkomst, även om den sedan dess återkommit i andra varianter när liknande frågor om hur fler ska inkluderas i den politiska gemenskapen har rests. Den bärande tanken är att problem och konflikter som har sin grund i samhällets organisation – alltså inte enbart former av marginalisering, förtryck och exploatering som har sin grund i ekonomins funktionssätt – ger upphov till ett kollektivt handlande som syftar till att introducera ”nya” frågor i den offentliga debatten, att uppnå representation i politiska institutioner eller att på ett mer grundläggande plan omstrukturera samhällets maktrelationer. Inom denna mer makroorienterade problematik blir de centrala frågorna: Under vilka omständigheter – sociala, politiska, ekonomiska, kulturella eller diskursiva – uppstår en social rörelse? Vilka är de grupper – bildade utifrån social position, identitet, etc. – som bär upp rörelsen? Vilka krav på social och politisk utjämning för rörelsen fram? Och i vilken utsträckning och i vilka former sker denna förmedling in i den politiska gemenskapens institutioner?

Detta är frågor som än i dag är relevanta vid studiet av sociala rörelser. Den förändring i samhällets sociala, ekonomiska och politiska organisation som är relevant för mina syften är globaliseringen. Frågan är om globaliseringens avigsidor ger upphov till en ”ny social fråga” och en ny förmedlande rörelse.[1] Några i

[1] Ett sådant synsätt på globaliseringen, som kan hänföras till förmedlingsproblematiken, har exempelvis freds- och konfliktforskaren Hans Abrahamsson (2003, s. 24 f). I dennes teori framställs den globala

sammanhanget relevanta frågor är: Kan senare års protester kring globaliseringsfrågor betraktas som en förmedling av krav sprungna ur marginalisering, förtryck och exploatering, som syftar till ökad politisk delaktighet och social jämlikhet? Vilka grupper utgör den globala rättviserörelsens sociala bas? Mot vilka politiska institutioner riktas rörelsens kritik och krav? Och har institutionernas politik förändrats som en följd av protesterna?

2. Kollektivt handlande

Den andra problematiken är *sociala rörelser som kollektivt handlande*. Dess historiska upprinnelse är det sätt på vilket Le Bon, men även andra teoretiker som sysselsatte sig med ”massans psykologi”, betraktade arbetarrörelsens handlingar som ett farligt uttryck för ett massbeteende som hotade den sociala och politiska stabiliteten. Dessa teoretiker sökte att förstå och hantera vad frihetstankens genomslag innebar ifall individerna verkligen gjorde bruk av sin frihet. Främst handlade det om att förstå vilka faktorer som fick enskilda individer att agera som ett kollektiv, det vill säga att förstå hur handlandet övergick från att vara individuellt till att bli kollektivt. I detta sammanhang kan vi även nämna Durkheims religionssociologi, i vilken han diskuterar den centrala roll som symboliskt handlande, ritualer och kollektiva representationer spelar vid bildandet av kollektiva grupper såsom sociala rörelser. Det är även mot bakgrund av denna problematik som Robert Park och Herbert Blumer formulerar teorin om ”kollektivt beteende”, vilken kom att bli en

---

rättviserörelsen som ”en andra rörelse” som utgör en social och demokratisk motrörelse till den marknadsexpansion som förknippas med globaliseringen. Abrahamssons teori är inspirerad av Karl Polanyi (2002/1944), som beskrev hur 1800-talets industrialism och marknadsexpansion följdes av en ”andra rörelse” som bland annat bestod av arbetarrörelsens kamper och välfärdsstatens framväxt. Den franske sociologen Michel Wieviorka, en av Touraines medarbetare, sätter på ett liknande sätt den globala rättviserörelsen i samband med vad han beskriver som ”den nya sociala frågan” (Wieviorka 2003, s. 32 f). Även i Hardts och Negris diskussioner om den globala rättviserörelsen och ”mängden” berörs denna aspekt när uppkomsten av dagens protester kopplas till globaliseringens omstrukturering av politik, samhälle och ekonomi (Hardt och Negri 2007).

dominerande riktning inom amerikansk forskning om sociala rörelser.[2] Inom denna tradition ses sociala rörelser som ett av många uttryck för ett grundläggande kollektivt beteende. Ett sådant grundläggande beteende anses kunna ta sig mindre komplexa uttryck, exempelvis individers ”myllrande” eller bildande av folkhopar, likaväl som mer komplexa uttryck, såsom sociala rörelser, som kan leda till att nya samhällen skapas.

Inom denna problematik är den huvudsakliga frågeställningen inte förhållandet mellan ett socialt bestämt kollektiv och de politiska institutionerna. Problematiken utgår snarare från förhållandet mellan individen och kollektivet. Huvudfrågor är här hur det kommer sig att enskilda individer bildar kollektiv, hur dessa kollektiva enheter handlar och vad det är som håller dem samman. Vidare handlar det om vilka konsekvenser dessa nya gruppbildningar får, både för individerna och för de normer och institutioner som tillsammans bildar den sociala ordningen. Inom denna problematik blir det ofta en fråga om att finna de mekanismer hos det individuella handlandet som får människor att agera gemensamt. Mer sällan förbinds dessa handlingsformer med specifika samhällsformationer eller epoker, utan de uppfattas i regel som uttryck för mänskligt handlande i allmänhet. Ibland har det inom denna inriktning funnits en tendens att förklara politiska protester och rörelseaktiviteter utifrån psykologiska eller socialpsykologiska generaliseringar som bygger på starka ontologiska antaganden om människans natur, så till exempel hos de ”masspsykologiska” teoretikerna. Antagandet om en normalitet har lett somliga att betrakta vissa former av kollektivt handlande som avvikelser från samhälleliga normer. Därvid har det handlat om att förklara varför vissa individer avviker från de konventionella och institutionaliserade former som de socialiserats in i och i stället väljer att delta i ”okonventionella” former av kollektivt handlande.

---

[2] Om massan för de tidiga ”masspsykologiska” teoretikerna framstod som ett hot mot den politiska stabiliteten på grund av att den var *alltför aktiv*, kom den att under 1950-talet bland Park och Blumers efterföljare i den ”andra Chicagoskolan” snarare att anses som *alltför passiv*. Hos exempelvis William Kornhauser sågs så massbeteendet som något som ledde till politisk passivitet och atomisering. Se exempelvis Cohen och Arato 1993, s. 418.

Den historiska upprinnelsen till denna problematik var den rädsla för arbetarrörelsen och massan som fanns inom samhällets eliter vid tiden kring förra sekelskiftet. Senare teorier som haft sin grund i denna problematik – såsom Chicagoskolan och dess efterföljare – har dock inte haft några sådana förutsättningar, utan har vägletts av ett allmänt intresse för hur individer bildar kollektiv och hur de interpersonella mekanismerna verkar inom en rörelse. Det har ofta handlat om att undersöka den dynamik på mikronivå som leder till att en rörelse bildas och hålls samman, genom processer som symbolisering, ritualer, meningsskapande, etc. Vidare har det handlat om att söka förstå vilka faktorer som leder till att handlingsmönster, arbetsfördelningar och hierarkier bildas eller reproduceras inom kollektiven genom de enskildas handlingar. Med utgångspunkten i individens interaktion med sin omgivning kan även följa ett intresse för de personliga motiven för detta handlade och hur de påverkas av den kollektiva dynamiken. Hur förstår den enskilde individen sin anslutning till och deltagande i rörelsen, och hur kan denna självförståelse tolkas? Det blir därmed en viktig fråga hur individernas aktivism påverkar deras övriga handlingar och värderingar och vice versa.

Det finns inom ramen för denna problematik vissa teman och frågeställningar som är intressanta vid en undersökning av samtida rörelser, inte minst den globala rättviserörelsen. Mer specifikt handlar det om att undersöka hur de enskilda aktivisterna inom denna rörelse agerar samfällt, vilka sociala mekanismer som håller rörelsen samman och vilka specifika individuella motiv som aktivisterna har för sitt engagemang.[3] I sammanhanget relevanta frågor är: Vilka former av handlande upplevs göra rörelsen enhetlig, trots att den består av en mångfald av olika aktörer

[3] Många forskare och samhällsteoretiker har intresserat sig för hur aktivismen inom den globala rättviserörelsen tycks präglad av en kombination av samfällt kollektiv handlande och ett flertal politiska motiv, identiteter och handlingsrepertoarer. Exempelvis använder Hardt och Negri sitt begrepp ”mängden” för att beskriva hur politiska kollektiv med olika målsättningar och taktiker kan agera samfällt utan att ge upp sin specifika karaktär (Hardt och Negri 2007). På ett liknande sätt menar rörelseforskarna della Porta, Andretta med flera (2006, s. 240 f.) att rörelsen hålls samman av ”sammansatta identiteter” snarare än en enhetlig identitet.

med delvis olika politiska målsättningar, identiteter och erfarenheter? Vilka former av politiskt handlande använder rörelsens aktivister och vilken roll spelar exempelvis toppmötesprotesterna och de sociala forumen i dessa sammanhang? Vilka individuella motiv har aktivisterna för att ansluta sig till rörelsen och varför prioriteras en sådan form av politiskt engagemang framför mer konventionella former (exempelvis politisk partianslutning)? Och påverkar rörelsens transnationella karaktär de sätt varpå aktivisterna handlar?

3. Kreativitet

Den tredje problematiken är *sociala rörelser som kreativitet*. Redan i Durkheims diskussion om hur ”kollektiv hänförelse” etablerar ritualer och symboler som grundlägger nya kollektiv och i Webers beskrivning av den karismatiska auktoritetsformen som ”den specifikt ’skapande’ revolutionära makten i historien” uttrycks ett behov av att förstå vad som leder till att normer och institutioner som inte direkt kan härledas till traditionen eller den rådande samhällsordningen uppkommer.[4] Detta är även ett vanligt tema inom traditionen ”kollektivt beteende”, exempelvis hos Blumer som betraktar det kollektiva beteendets olika former som stadier i vad som kan utvecklas till en ny social ordning. Jag har dock i första hand sökt koppla denna problematik till de teorier som sökte att begripliggöra protesterna 1968 och de ”nya sociala rörelsernas” uppkomst. Detta har främst gjorts i anslutning till Touraines teori, i vilken såväl de nya sociala rörelserna som sociala rörelser i allmänhet tillerkänns en kreativ kapacitet.[5] Även andra teorier om nya sociala

[4] Heidegren 2002, s. 333; Weber 1987/1924, s. 197 ff.

[5] I sin diskussion om olika synsätt på kreativitet inom samhällsvetenskaperna identifierar den tyske sociologen Hans Joas (1996, s. 70 ff.) fem ”kreativitetsmetaforer” som sedan upplysningen varit betydelsefulla för förståelsen av mänskligt skapande och mänsklig kreativitet. Det han kallar expressions- eller uttrycksmetaforen kopplas till den för den tyska idealismen centrale Johann Gottfried Herder, produktions- och revolutionsmetaforen till Marx och marxismen, livsmetaforen till förra sekelskiftets ”livsfilosofi” (exempelvis den franske filosofen Henri Bergson) och intelligensmetaforen till den amerikanska pragmatismen och John Dewey. Vidare menar Joas (1996, s. 207 ff.) att teorier om kollektivt handlande och sociala rörelser är tydliga exempel på kreativitetens centrala roll inom samhällsteorierna. Två huvudexempel är Chicagoskolans (Park, Burgess och Blumer) och Touraines

rörelser har använts för att illustrera denna problematik, exempelvis Eyermans och Jamisons uppfattning att rörelser kan ses som kreativa miljöer där nya kunskaper och världsbilder växer fram. Jag har uppfattat dessa teorier som försök att begripliggöra de nya rörelser och handlingsformer som framstod som ett tydligt brott med ”den organiserade modernitetens” enhetliga former för autonomins utövande, och som banade väg för mer pluralistiska, expressiva och experimentella uttryck för självstyre.

Inom denna problematik är huvudfrågan inte förmedlingen mellan redan befintliga grupper och institutioner eller dynamiken mellan individ och kollektiv i förhållande till konventionella normer och institutioner, utan det sätt varpå nya handlingsformer, kunskaper, institutioner och normer skapas. Det blir en fråga om att betona kreativitet och att söka förstå vad i det mänskliga handlandet som möjliggör förändring. Det kan handla om att se sociala rörelser som uttryck för kreativt handlande i sig, men även om att se rörelser som sociala rum som underlättar eller underblåser kreativa processer och skapandet av nya praktiker, normer eller kunskaper. I vissa fall uppfattas en sådan kreativ kraft stå i motsättning till institutionaliserade handlingsformer eller som den kraft som får institutionerna att ständigt omstruktureras. Därmed blir den samtidigt en aspekt av autonomin. Med tanke på den politiska öppenhet som frågan om självstyre och frihet alltid implicerar under moderniteten, handlar det om att söka lösningar som utvidgar autonomin och därmed omskapar det politiskas etablerade former.

Dessa frågor är relevanta för min egen undersökning av den globala rättviserörelsen. Denna rörelse skulle utifrån kreativitetsproblematiken kunna ses som en plats där nya världsbilder, kunskaper, handlingsformer samt politiska lösningar och

---

teorier. Joas menar dock att Chicagoskolan inte hade frigjort sig från ”masspsykologins” inflytande, vilket ledde till att det kollektiva handlandets konsekvenser uppfattades som oplanerade och oavsiktliga och därmed till att aktörernas rationella kapaciteter underskattades. För en genomgång av Joas eget synsätt, se Heidegren 2002, s. 331 ff.

institutioner växer fram.[6] Några i sammanhanget relevanta frågor blir därmed: Kan vi i senare års protester se uppkomsten av nya former av politiskt handlande? Vilken roll spelar de sociala forumen för att skapa nya kunskaper, organisationsformer och världsbilder? Kan man i dessa rörelsemiljöer se framväxten av nya förhållningssätt till demokrati och politik? Och finns det inom rörelsen kreativa förslag på hur det som uppfattas som problematiskt med globaliseringen ska kunna åtgärdas på institutionell eller annan nivå?

4. Det sociala och det politiska inom rörelser

Som konstaterades i kapitel 1 kan diskursen om ”det sociala” ses som ett politiskt-filosofiskt försök att begripliggöra de politiska ovissheter som modernitetens genombrott och den därtill knutna frihetstanken medförde. Det fordrades hållbara modeller som kunde visa vilka mänskliga band som var gynnsamma respektive ogynnsamma för autonomin. De nya vetenskaperna om det sociala såg samtidigt inte bara samhället som en aspekt av ”det politiska”, utan sökte tvärtom att förklara politiska skeenden utifrån de sociala strukturer som man ansåg styrde det mänskliga handlandet.

Vi har tidigare sett hur begreppet ”social rörelse” spelade just denna roll när det först formulerades av von Stein. Läsningen av de olika teorierna har emellertid visat att sociala rörelser sällan har uppfattats som politiska. Anledningarna till detta har varierat. Ibland har rörelserna framställts som opolitiska och irrationella för att ge argument för att de inte borde inkluderas i den politiska gemenskapen. På detta är Le Bons teori ett tydligt exempel. Till viss del finns även en sådan tendens redan hos von Stein, i vars teori den sociala rörelsen måste sammansmälta med politiska krafter för allmän rösträtt i ”den sociala demokratin” för att inte hemfalla åt klassegoism och

[6] Ett sådant perspektiv på den globala rättviserörelsen anläggs exempelvis av den portugisiske sociologen Boaventura de Sousa Santos (2006), som menar att de sociala forumen innebär en förnyelse av politikens former (för ett liknande perspektiv, se även Sen 2007). Inom denna problematik återfinns återigen Hardt och Negri (2007), vilkas teori på ett övergripande plan betonar kreativitetens roll, men som dessutom ser den globala rättviserörelsens experiment med nya organisatoriska och politiska former som ett uttryck för ”mängdens” kreativitet.

vad vi i dag skulle benämna proletariatets diktatur. Ibland har tendensen att ”avpolitisera” tvärtom handlat om en vilja att inkludera, med argumentationen att det politiska återspeglar de sociala villkor som i praktiken begränsar jämlikt deltagande i det politiska styret. Detta är tydligt hos Marx och inom den marxistiska traditionen, där liberalismens löften om politisk jämlikhet kritiseras för att vara otillräckliga och omöjliga att infria så länge social ojämlikhet råder.[7] von Stein argumenterar på likartat sätt när han med sin tanke om ”den sociala demokratin” betonar att demokrati inte är möjlig så länge som det råder extrema sociala ojämlikheter mellan den politiska gemenskapens medlemmar. Andra teoretiker har rätt och slätt betraktat sociala rörelser som ett sätt för marginaliserade eller andra grupper att utöva sina politiska rättigheter och kräva utvidgad autonomi. Allt som allt har dessa olika synsätt på och användningar av ”det sociala” och ”det politiska” skapat en ambivalens i frågan huruvida sociala rörelser ska betraktas som främst politiska eller sociala företeelser.

Som tidigare antytts ser jag sociala rörelser som ett politiskt fenomen. Sociala rörelser är lika lite som institutionaliserad politik en ren reflex av underliggande sociala relationer. Det politiska handlandets betydelse – oavsett om det rör sig om parlamentariker, partimedlemmar eller aktivister inom sociala rörelser – måste förstås i förhållande till ”det politiska”. I vår tid, det vill säga under moderniteten, innebär detta att handlandet bör förstås i förhållande till idén om den politiska gemenskapens rätt till självstyre – med avseende på dess procedurer, innehåll och utsträckning – och dess medlemmars jämlika rätt att delta i dessa aktiviteter och ifrågasätta hur de handhas. Det handlar kort sagt om autonomi, det socialas eller samhällets rätt till politiskt självstyre. Men för att förstå hur detta självstyre fungerar måste vi även ta med frågan om politikens sociala grunder i beräkningen. Den politiska gemenskapen är även en social gemenskap. Jämlikheten mellan dess medlemmar är avgörande för deras faktiska deltagande i diskussioner och beslut som rör det gemensamma. Frågor om social jämlikhet blir därmed en central aspekt av rätten till medlemskap i den politiska gemenskapen. I min undersökning kommer

[7] Se exempelvis Marx, *Om judefrågan*. Marx 1995/1844, s. 21 ff.

ett sådant synsätt att vägleda mitt sätt att uppfatta både de politiska och de sociala aspekterna av sociala rörelser och deras handlingar.

5. Obunden och oviss framtid: sociala rörelser i tiden

I inledningen till denna del diskuterades sociala rörelser och politik i anslutning till den nya tidsuppfattning som vann terräng med modernitetens genombrott. Denna innebar, för att citera Koselleck, att en ”ny förväntningshorisont” öppnades upp för vad som var politiskt möjligt.[8] Före upplysningen och revolutionerna i Frankrike och Nordamerika hade politik förståtts främst utifrån en cyklisk tidsuppfattning som en bestämd uppsättning modeller för politiskt styre som följde på varandra. Med moderniteten och frihetens villkor öppnades möjligheten för en oändlig mängd av tänkbara politiska gemenskaper och associationsformer som kunde förverkliga självstyret. Sociala rörelser är ett tydligt exempel på ett sådant politiskt handlande som hör moderniteten till. Exempelvis sociologen Håkan Thörn menar att sociala rörelser är inriktade på att skapa en annan ordning och uttryck för handlingar som på ett grundläggande plan är orienterade mot framtiden.[9]

När det gäller begreppsbildningen kring sociala rörelser har vi emellertid i denna genomgång sett många exempel på hur rörelserna inordnats i analytiska modeller som syftar till att på teoretisk nivå kringskära denna radikala öppenhet gentemot framtiden. Att prognosticera med hjälp av modeller som reducerar antalet tänkbara framtida utfall hör naturligtvis samhällsvetenskapen till, men sådana ansatser bör samtidigt ses i ljuset av de politiska föreställningar som teoretikerna i fråga omfattade eller som var dominerande i de sociala miljöer som de tillhörde. Den visshet man sökte med hjälpa av sina olika modeller uttryckte därmed olika politiska hållningar. Om arbetarrörelsens ökade aktiviteter i Le Bons teori betraktas som ett tillfälligt undantagstillstånd i den rådande ordningen, som skickliga ledare måste hantera om inte civilisationen skulle duka under, ser Marx samma rörelse som en bekräftelse av den oundvikliga övergången till kommunism. Marx var emellertid

[8] Koselleck 1979, s. 73 ff. Se även Koselleck 2004/1979, s. 94 ff.

[9] Thörn 1997b, s. 16, 48.

inte bara samhällsteoretiker, utan även en rörelseintellektuell, vars tankar tydligt influerade arbetarrörelsen. Hans teorier illustrerar därmed även hur föreställningar om att framtiden var tydligt utstakad och att man hade historiens vindar i ryggen under en viss tid var grundläggande för en central rörelse. Inom andra rörelser och under andra perioder har andra förhållningssätt till framtiden dominerat, med tidshorisonter koncentrerade till nuet.[10]

De sociala rörelsernas tidsliga aspekt kommer också den att bli viktig i denna studie för att förstå hur aktivister inom en samtida social rörelse uppfattar nuet och framtiden. Är aktivismen inriktad mot infriandet av utopiska projekt eller är det politiska handlandet huvudsakligen orienterat mot nuet?

6. Nationellt bunden politik: sociala rörelser i rummet

I inledningen diskuterades uppfattningarna om politikens naturliga geografiska hemvist. Det konstaterades då att politik ofta har studerats inom nationellt avgränsade institutioner och offentligheter och att de politiska aktörerna främst har setts som nationella aktörer. Det folk som har legat till grund för folkstyret har i det närmaste uteslutande uppfattats som ett nationellt folk. Denna ”territoriella partiskhet” eller ”metodologiska nationalism”, för att använda sociologen Ulrich Becks uttryck, gäller även forskningen och teorierna om sociala rörelser.[11] Förståelsen av var någonstans rörelser agerar, vilka som är deras motståndare, på vilka grunder deras identitet konstrueras, vilka politiska och kulturella strukturer de agerar utifrån och så vidare vilar ofta på rumsliga antaganden som sätter nationen i främsta rummet.[12]

---

[10] Ibid.

[11] Beck beskriver denna ”metodologiska nationalism” som ”explicita eller implicita antaganden om nationalstaten som en maktens reservoar för sociala processer och det nationella som nyckeln till studiet av övergripande sociala, ekonomiska och politiska processer”. Beck 2002, s. 21. Se även Thörn 2003.

[12] Utöver inriktningen på det nationella skulle man även kunna säga att studiet av sociala rörelser har utmärkts av en ”eurocentrism” (se exempelvis Thörn 2003), något som i synnerhet gäller de teorier från och om Västeuropa och USA som har diskuterats i avhandlingens inledande kapitel.

De teorier om sociala rörelser som redovisats i föregående kapitel var, om än ofta underförstått, strukturerade kring det nationella rummet. Redan von Stein analyserade den sociala rörelse som han såg i ett specifikt land, Frankrike. Han menade att de franska förhållandena skilde sig från de tyska i den grad att det tyska ödet snarare var förbundet med ”den nationella rörelsen”. Ett sådant sätt att betrakta den sociala rörelsen föll sig naturligt trots att arbetarrörelsen vid tiden kring 1848 kunde betraktas som ett transnationellt nätverk av lokalt förankrade aktivister. Betoningen av det nationella blir än kraftigare vid sekelskiftet, vilket blir inte minst tydligt hos Sombart och Le Bon och deras syn på sociala rörelser. Om von Stein i huvudsak hade förstått det nationella som ett lands politiska institutioner, menade Le Bon att institutionerna var direkta uttryck för kulturella nationalkaraktärer, något som även ansågs ha följder för rörelsers möjligheter att påverka dem. Men även i Touraines tidiga analys av de internationellt utspridda studentprotesterna 1968 förstås sociala rörelser i första hand som knutna till nationella strukturer.

Antagandet att sociala processer huvudsakligen äger rum inom den nationella sfären har blivit allt svårare att upprätthålla i en tid då sociala band allt oftare överskrider nationella gränser. Detta gäller inte minst en samtida social rörelse som den globala rättviserörelsen. Med demonstrationer som riktas mot övernationella och internationella institutioners toppmöten och sociala forum som samlar aktivister från stora delar av världen blir denna rörelse svår att uppfatta som enbart nationell. De ”politiska möjlighetsstrukturer” som rörelser agerar utifrån är inte längre med nödvändighet nationella.[13] Det är inte heller möjligt att undersöka dessa politiska handlingar utan att reflektera över vår förståelse av den politiska gemenskapens och därmed demokratins förändringar. Om politikens och folkstyrets plats till en början var stadens begränsade rum, åtminstone i ett fåtal av antikens städer eller

[13] Man kan naturligtvis fråga sig om de någonsin har varit det. Som vi kommer att se senare i avhandlingen har sociala rörelser till och från under hela moderniteten varit involverade i transnationella utbyten och nätverk. Dessutom skulle man kunna peka på att många rörelser ibland blivit brickor i mellanstatliga konflikter och mottagit stöd av andra stater än de som de varit verksamma inom, vilket definitivt har påverkat den politiska möjlighetsstruktur de agerar utifrån.

renässansstäderna, blev den sedermera det nationella rummet. Nationen var fortfarande ett begränsat rum, med det kom ändå – i synnerhet inom samhällsvetenskaperna – att betraktas som en plats där ett universellt och enhetligt system för politik förverkligades. I dag, då nationalstatens politiska sfär blir alltmer sammanflätad med andra nationalstaters, samtidigt som en del av dess tidigare befogenheter delegeras till eller övertas av övernationella strukturer, blir det nationella perspektivet möjligt att ifrågasätta. Det är inte längre självklart att självstyret huvudsakligen förverkligas på nationell nivå, eller att olika politiska aktörer främst definierar sig utifrån sin nationalitet och betraktar sitt politiska projekt som nationellt.

Dessa utvecklingstendenser kommer att bilda utgångspunkt för min egen studie samtidigt som den nationella inriktning som har präglat studiet av politik och sociala rörelser kommer att problematiseras. Utifrån min förståelse av politikens geografiska nivå blir det intressant att uppmärksamma en rad frågeställningar av typen: På vilken geografisk nivå befinner sig de institutioner och aktörer som den globala rättviserörelsen motsätter sig eller kritiserar? Vilka föreställningar om var någonstans politiken borde ha sin geografiska hemvist omfattas av rörelsens aktivister, och vari består deras politiska projekt rent rumsligt? Och hur förhåller sig slutligen deras målsättningar till deras transnationella politiska handlingar?

I avhandlingens nästa del ska en rad av de frågor som har diskuterats i detta kapitel belysas närmare, utifrån min egen empiri och annan forskning om den globala rättviserörelsen. Det första kapitlet i del två kommer dessutom att förankra denna analys av den globala rättviserörelsen i några av dagens centrala samhällsvetenskapliga teorier om moderniteten och dess förändringar, inriktade på globalisering, individualisering och civilsamhälle.

Del 2:
Den globala rättviserörelsen, globaliseringen och politikens förändringar

Kapitel 6. Globalisering, individualisering, civilsamhälle

1. Den organiserade modernitetens nedgång och framväxten av en ny modernitet

i. Från 1968 till murens fall

Protesterna 1968 och de nya sociala rörelser som växte fram kring denna tid och framåt var i huvudsak ett västligt fenomen. Studentrevolter hade förvisso flammat upp detta år även i andra delar av världen, i öst såväl som syd.[1] Men det var främst i de välfärdskapitalistiska liberala demokratierna som detta uttryck för den organiserade modernitetens kris fick störst genomslag. Om ’68 i väst blev en symbolisk startpunkt för en intensiv omförhandling av samhälleliga institutioner och normer, kom Pragvåren och olika studentuppror i öst att motas tillbaka under mer eller mindre brutala former, vilket fick samhällsförändringarna att frysa inne. De studentuppror som ägde rum i olika sydamerikanska länder samma år slogs också ner brutalt och gjorde inget större avtryck i den politiska utvecklingen. Miltärdiktaturer eller svaga demokratier fortsatte att prägla kontinenten. Likadant förhöll det sig i de delar av syd där folkliga mobiliseringar och befrielsekamper nyligen hade drivit fram en avkolonisering, även om dessa många gånger hade inspirerat studenternas uppror i väst. På global nivå tycktes alltså inte den organiserade modernitetens mer auktoritära varianter rubbas av radikaliseringsvågen 1968.

Dessa diktaturer började dock att falla i olika delar av världen under 1970-talet och tidigt 1980-tal. I Sydeuropa och delar av Latinamerika drevs dessa processer många

[1] Begreppet *syd* används genomgående i avhandlingen för att beskriva de delar av världen som i andra sammanhang brukar kallas utvecklingsländer, postkoloniala stater eller tredje världenländer. Detta relativt nya begrepp, som används både inom forskning och i aktivistsammanhang, utgår från den globala fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser. Eftersom flertalet ekonomiskt starka länder (med undantag av Australien och Nya Zeeland) finns på det norra halvklotet används i dessa sammanhang *nord* för att beskriva motsatsen till syd.

gånger fram av sociala rörelser och andra civilsamhälleliga aktörer som kyrkan.[2] En liknande utveckling skedde under de följande åren även i andra delar av världen, exempelvis i apartheidregimens Sydafrika och den auktoritära staten Sydkorea.[3] Statssocialismens sammanbrott från och med slutet av 1980-talet framstår ändå som det främsta symboliska brottet med dessa varianter av den organiserade moderniteten, även om detta var en process som i många länder drevs fram av olika rörelser redan under 1970-talet.[4] Som symboliska framstår i synnerhet de måndagsdemonstrationer i Östtyskland som inom ett par månaders lopp hösten 1989 ledde till regimens fall. Bilderna av östberlinare som kvällen den 9 november monterar ned Berlinmuren bit för bit och förenar sig med invånarna i Västberlin har ofta tjänat som illustration för slutet på en epok. De idéer om att göra upp med de gamla institutionerna som hade framförts på många håll världen över 1968, strävan efter en mer demokratisk och frihetlig och mindre hierarkisk samhällsordning, tycktes först nu få sitt globala genomslag. De kollektiva identiteter, nationsbyggen och varianter av den organiserade moderniteten som hade skapats för att lösa ”den sociala frågan” förmådde inte längre övertyga medborgarna om att de gav dem samma autonomi som de en gång hade gjort. Frågan var vilket slags modernitet som nu tog form, eller som redan hade tagit form, och vad denna skulle innebära för politikens former.

I kapitel 4 skisserades några teman som förenade de teorier som från 1970-talet formulerades för att förstå de nya sociala rörelsernas uppkomst. Vi såg då att dessa teoretiska interventioner ofta betonade rörelsernas koppling till vad som sågs som mer omfattande samhällsförändringar eller ett epokskifte. De nya sociala rörelserna ansågs antingen förebåda eller uttrycka en allmän förändring i människors förhållningssätt till politik, institutioner och normer i sin dagliga livsföring. Nyckelteman i sammanhanget var de traditionella institutionernas och representationens kris, den minskade betydelsen av tillhörighet till kollektiv som

[2] Cohen och Arato 1993, s. 60 ff.; Jong-Hwa och Wagner 2006, s. 169 ff.; Jiménez och Calle 2007, s. 80.

[3] Thörn 2006; Jong-Hwa och Wagner 2006, s. 166 ff.

[4] Cohen och Arato 1993, s. 46 ff., 68ff.; Jensen och Miszlivetz 2006; Kaldor 2004, s. 73 ff.

klass, nation och kärnfamilj, nya konflikter kring en postindustriell produktion, framväxten av ett nytt slags politik ”underifrån” samt en betoning av mångfald, nya gemenskaper, aktivt individuellt identitetsskapande och kreativitet.

Många av dessa teman har även under åttio- och nittiotalet varit centrala för forskare som med mer övergripande samhällsteorier försökt att göra reda för politikens förändrade förutsättningar under en fas av moderniteten då tidigare styresformer har övergivits eller tycks vara på väg att luckras upp. Syftet med detta kapitel är att lyfta fram ett par tongivande sådana teorier samt deras centrala begrepp: *globalisering*, *individualisering* och *civilsamhälle*. Dessa begrepp har åtminstone sedan 1990-talet haft en central plats inom den samhällsvetenskapliga diskussionen. Den som vill diskutera övergripande samhällsförändringar måste på ett eller annat sätt förhålla sig till dem. Samtidigt har begreppen en konkret relevans för min analys av den globala rättviserörelsen.

ii. Tre perspektiv på modernitetens förändringar i vår tid

Innan jag mer ingående behandlar dessa begrepp – det vill säga hur jag förstår dem och vilken roll de kommer att spela i fortsättningen – ska jag koppla dem till kapitlets inledande historieskrivning och den rörelse som är föremål för min avhandling. Dels handlar det om vilken roll som sociala rörelser har tillmätts i teorierna om modernitetens förändring, dels om hur den globala rättviserörelsens framväxt kan förstås utifrån dessa övergripande samhällsteorier, som vann insteg i huvudsak före rörelsens genombrott.

Ett första centralt sätt att uppfatta dessa övergripande samhällsförändringar är att se dem som uttryck för en *globalisering* av ekonomi, politik, kultur och information. Den gränsöverskridande spridningen av information och värderingar genom nya kommunikationsformer har ansetts påverka och destabilisera även slutna nationalstater. Med globaliseringen underkastas världens alla delar en likartad ekonomisk och kulturell utveckling, som ingen enskild stat kan stå emot. En sådan utveckling har förknippats med framväxten av kommunikations-, organisations- och

auktoritetsformer som inte är bundna till specifika territoriella enheter som nationalstaten, utan som kan ta sig uttryck i gränsöverskridande nätverksstrukturer eller i vad sociologen Anthony Giddens har kallat ”abstrakta system”.[5]

I diskussionerna om denna globala utveckling har emellanåt sociala rörelser framställts som reaktiva krafter som erbjuder sina deltagare en tillfällig men flyktig fristad från den rotlöshet och ovisshet som följer av globaliseringen och dess oundvikliga omstrukturering av samhället. En sådan tendens finns exempelvis i sociologen Manuel Castells teori om globaliseringen och informationssamhället. I en av de böcker där han framlägger sin teori diskuterar han olika sociala rörelser och deras förhållande till globaliseringen. De sociala rörelsernas förhållningssätt till globaliseringen präglas i huvudsak av att de är ”reaktiva och defensiva snarare än bärare av ett socialt projekt” menar Castells.[6] Samtidigt menar han att användandet av kommunikationskanaler med global räckvidd har gett rörelserna ökade möjligheter att både sprida sitt budskap och knyta aktivisterna samman i en decentraliserad nätverksstruktur.[7]

En annan vanlig uppfattning har varit att utvecklingen beskriver en radikaliserad *individualisering*. Man har menat att de enskilda medborgarna inte längre finner sig i att deras livsprojekt pressas in i färdigstöpta och kollektiva former som klass, nation och familj.[8] En sådan utveckling har ofta betraktats som resultatet av värderingsförskjutningar samt av den materiella trygghet och de individuellt baserade rättigheter som den ekonomiska utvecklingen och välfärdsstaten har möjliggjort. Till detta bör man även foga förändringar i ekonomins sätt att fungera, till exempel arbetsmarknadens ”flexibilisering” och ökade inslag av ”valfrihet” i förhållande till välfärdstjänster, som lägger ett större ansvar på den enskilde

[5] Castells 2000; Giddens 1996.

[6] Castells 2000, s. 120 ff. Som undantag från denna regel nämner Castells miljörörelsen och den feministiska rörelsen.

[7] Ibid.

[8] Beck 1996, s. 134 ff.

individen för att upprätthålla sin ekonomiska trygghet och forma sitt liv.[9] I linje med antagandet om kollektivens minskade betydelse totalt sett har man även ansett att det politiska handlandet håller på att individualiseras. De politiska partiernas och fackföreningarnas medlemsras har satts i samband med individers allt större benägenhet att agera politiskt på egen hand eller engagera sig i nya sociala rörelser. De senare har ansetts erbjuda större utrymme för individens självförverkligande och identitetsskapande än de ”gamla” sociala rörelserna. Samtidigt har de nya rörelserna betraktats som mindre inriktade på att genom politiska institutioner påverka den övergripande samhällsutvecklingen.

Denna individualisering av politiken beskriver sociologen Ulrich Beck som framväxten av en ”subpolitik”. En sådan bidrog enligt hans mening även till att bringa statssocialismen på fall. Enligt Beck tvingade olika medborgargrupper, uppståndna ur ett ”organisationslöshetens och den övervakade konformismens tomrum”, ”enbart genom att samlas på gatorna statsmakten till återtåg”.[10] Giddens talar i stället om framväxten av en ”livspolitik”. Tidigare dominerades moderniteten av en ”emancipatorisk politik”, menar Giddens. Denna var orienterad mot att skapa rättvisa och jämlikhet bland medborgarna, så att de på lika villkor kunde delta i den politiska gemenskapens göranden och låtanden.[11] Livspolitiken, vars uppkomst han spårar till feminismens och studentrörelsens politisering av ”det privata”, betraktas däremot som ”ett självförverkligandets politik” som bygger på valfrihet och är mer orienterad mot frågor om individuella livsval än mot socioekonomiska jämlikhetsfrågor.[12]

Dessa två synsätt på samhällsutvecklingen – som uttryck för globalisering eller för individualisering – tenderar att samexistera hos samma teoretiker som två sidor av ett och samma mynt. Castells menar exempelvis att de centrala motpolerna i det

[9] Se exempelvis Sennett 1999.

[10] Beck 1996, s. 140.

[11] Giddens 1999, s. 248 ff.

[12] Ibid., s. 252 ff.

samhälle som växer fram är ”nätet och jaget”.[13] I centrum av analysen står de alltmer frikopplade individernas ingångar till och plats i gränsöverskridande och territoriellt lösgjorda nätverksstrukturer. Beck talar om hur upplösningen av industrisamhällets livsformer till förmån för ett globalt risksamhälle innebär att individen inte längre kan räkna med den stabilitet och trygghet som kollektiva identiteter som klass, nation och familj en gång skänkte. Det åligger nu individerna själva att utifrån en reflexiv hållning ”forma, iscensätta och lappa ihop sina liv”.[14] Även hos Giddens finns liknande tankegångar. Som en konsekvens av att individerna i dagens samhälle ”urbäddas” ur traditionella gemenskaper menar han att de blir alltmer utlämnade åt ”abstrakta system”, som de på egen hand måste utveckla ett aktivt förhållningssätt till.[15] Även om en sådan framställning av samhällsutvecklingen beskriver viktiga övergripande skeenden tenderar den att bli något polariserad och grovhuggen, vilket Peter Wagner påpekar:

> Många av dagens sociologiska idéer löper samman i uppfattningen om institutionernas försvagade grepp över människorna, en utveckling som kallas ”individualisering”, och en samtidig försvagning av de nationella och statliga institutionernas sammanhållning, som kallas ”globalisering”. […] När dessa begrepp sammanförs tenderar de att framställa sådana sociala fenomen som finns ”emellan” människorna och världen som något som är på väg att försvinna. Empiriskt kan detta påstående knappast finna stöd.[16]

Utifrån Wagners moderniseringsteori skulle vidare föreställningen att dessa två utvecklingstendenser är komplementära kunna ses som en variant av synen på moderniteten som ett spänningsförhållande mellan frihet och disciplin, eller mellan autonomi och rationellt herravälde. De blir då inget annat än en sentida upprepning av historien om hur människan i och med brottet med traditionens förutsägbarhet kastas ut i en radikal ovisshet samtidigt som hon i förverkligandet av sin autonomi tenderar att skapa själlösa maktstrukturer som riskerar att ånyo göra henne

[13] Castells 1999, s. 17.

[14] Beck 1996, s. 134.

[15] Giddens 1996, s. 84 ff.; Giddens 1999, s. 32 ff.

[16] Wagner 2001a, s. 165.

omyndig, vilket framtvingar ett aktivt förhållningssätt till dessa två tendenser. Utifrån en sådan övergripande uppfattning om moderniteten handlar det om att se de specifika sociala konstellationer som detta spänningsförhållande periodvis resulterar i. De ovannämnda teorierna fördjupar sig sällan i sådana frågeställningar. Tyngdpunkten ligger i stället på vad som ses som en radikalisering av den individuella autonomin och en expansion av det rationella herravälde som i dag yttrar sig i globaliseringen.

I sammanhanget bör också betonas att globalisering och individualisering ingalunda är nya teman inom samhällsvetenskaperna. Redan Marx och Engels skrev i *Kommunistiska manifestet* att världsmarknadens förverkligande vid 1800-talets mitt innebar ökade kommunikationer välden över, ett ökat ömsesidigt beroende nationer emellan och tendenser till en gemensam kultur på bekostnad av de lokala och nationella traditionerna.[17] Som vi såg i kapitel 2 betonade även Sombart kapitalismens internationellt ”centripetala” krafter när han kring förra sekelskiftet diskuterade den sociala rörelsens uppkomst. Vid samma tid beskrev Durkheim individualiseringen som en effekt av det moderna samhällets alltmer differentierade arbetsdelning, som innebar ökad autonomi och fler valmöjligheter för individerna.[18] I kapitel 3 såg vi hur den friställda individen var en viktig utgångspunkt för problematiken kollektivt handlande, som växte fram kring förra sekelskiftet. För sociologer som Park och Blumer handlade det om att undersöka hur fria individer efter brottet med traditionen skapade nya kollektiva handlingsformer för att förverkliga sin autonomi.

Om vissa av dagens teorier om individualisering och globalisering har haft en tendens att bortse från vad som sker ”emellan” dessa sociala processer kan detsamma inte sägas om det som här har kallats ett tredje dominerande synsätt på samhällets och politikens förändringar under senare år. Dess huvudsakliga tankegång är att vi i någon bemärkelse bevittnar framväxten eller återkomsten av ett

[17] Marx och Engels 1998/1848, s. 15f.

[18] Honneth 2004, s. 463.

civilt samhälle.[19] Detta civila samhälle har ofta setts som en medborgarnas reaktion mot alltför starka nationalstater. Oavsett om vi talar om auktoritära kommandoekonomier eller liberaldemokratiska välfärdsstater har man talat om en sfär som är relativt autonom i förhållande till statens interventioner och kontroll.[20] I vissa fall har denna civilsamhällets renässans betraktats som en reaktion mot det sociala tomrum som den tilltagande individualiseringen och globaliseringen skapar. I andra fall har begreppet helt enkelt använts för att beteckna sådana sociala fenomen som varken kan hänföras till stat eller marknad (och ibland inte heller till privatsfären).[21] Det har därvid handlat om aktörer och arenor som bär upp ett slags civil offentlighet och möjliggör en fortlöpande kommunikation medborgare emellan, vilket har betraktas som ett väsentligt inslag i en fungerande demokrati. I detta sammanhang ses ofta nya medborgarinitiativ och olika sociala rörelser som en viktig motvikt till staten och marknaden eller som något som delvis ersätter de kollektiva tillhörigheter som anses ha förlorat sin dominans.

I kapitel 1 bekantade vi oss med de historiska rötterna till begreppet om det civila samhället i form av de diskussioner som i synnerhet i upplysningens kölvatten föregrep begreppsliggörandet av samhället eller ”det sociala”. I dessa diskussioner handlade det ofta om att undersöka de mellanmänskliga band som låg utanför statens domän och det politiska men som samtidigt utgjorde deras förutsättning. Under senare delen av 1800-talet och under 1900-talet kom dock begreppet att träda i bakgrunden. Det är främst från och med 1980-talet som det återigen får relevans i samband med framväxten av demokratirörelser i auktoritära stater i Östeuropa eller Latinamerika.[22] Under 1990-talet blev begreppet ett allt naturligare inslag i diskussionerna om ekonomins och samhällets globalisering: man talade nu om

[19] Cohen och Arato 1993, s. 32 ff.

[20] Kocka 2004, s. 67. För en diskussion om begreppets renässans i den svenska debatten, se Amnå 2005, s. 12 ff. och Trägårdh 2007a.

[21] Cohen och Arato 1993, s. 10; Kocka 2004, s. 68 f. Dessa författares definition av det civila samhället skiljer sig åt främst i det avseendet att Kocka inte inkluderar privatsfären och familjen i sin definition.

[22] Kocka 2004, s. 67.

framväxten av ett globalt civilsamhälle.[23] Om civilsamhället vid sin återkomst kring 1980 ofta definierades i motsats till staten har det under senare tid allt oftare definierats i motsats till den globala ekonomin och dess logik.[24]

Gemensamt för dessa definitioner av civilsamhället är att det senare identifieras som en ”annan sfär”, skild från ekonomin och staten (och ibland privatsfären), inom vilken det sociala handlandet präglas av en annan logik än inom andra samhällssfärer. Socialhistorikern Jürgen Kocka menar att man därutöver kan urskilja ytterligare ett sätt varpå denna samhällssfär brukar framställas. Ofta betraktas nämligen civilsamhället som ett ofullbordat projekt och en plan för en möjlig samhällsutveckling, vilket ger begreppet en utopisk dimension.[25] Om det civila samhället för upplysningstänkarna var ett sätt att föreställa sig hur ett självstyrande samhälle skulle kunna gestalta sig i framtiden, ser vi i dag på liknande sätt hur föreställningen om ett globalt civilsamhälle inte bara beskriver dess framväxt utan även ser det som önskvärt.

Utöver dessa tre synsätt på senare års samhällsförändringar kan även nämnas uppfattningen att förändringarna bekräftar den liberaldemokratiskt kapitalistiska samhällsmodellens slutliga seger.[26] Med 1990-talets ingång och det kalla krigets slut ansågs den historiska utveckling mot frihet som hade inletts med upplysningen vara vid vägs ände. En sådan uppfattning måste dock betraktas som historielös, då den bortser från de förändringar av den liberaldemokratiska kapitalismen som drevs fram av bland annat protestvågen 1968, en utveckling som inleddes årtionden före statssocialismens fall. Rimligare vore att säga att den liberaldemokratiska kapitalismen till skillnad från de statssocialistiska kommandoekonomierna överlevde just på grund av att den förra tvingades till förändring på vissa grundläggande punkter.

---

[23] Kaldor 2004, s. 73 ff.

[24] Kocka 2004, s. 67.

[25] Ibid., s. 69 f.

[26] Se i synnerhet Fukuyama 1992.

iii. En ny protestvåg

Att åtminstone diagnosen om ”historiens slut” har blivit svår att upprätthålla illustrerades av ytterligare en symbolisk händelse som inträffade nästan exakt ett årtionde efter Berlinmurens fall. Vi talar här om protesterna i Seattle mot Världshandelsorganisationen vid månadsskiftet november-december 1999, som samtidigt innebar den globala rättviserörelsens mediala genombrott. Den största av de demonstrationer som hölls i Seattle var med sina 50 000 deltagare en av de största manifestationerna i USA under de senare årtiondena. De krav som restes i demonstrationerna utgick i stor utsträckning från en skarp kritik av den globaliserade kapitalismen och de negativa sociala effekter som denna ansågs ha haft under senare år. Demonstrationerna ägde rum i det land som närmast förknippats med denna utveckling och i en stad som genom att husera transnationella företag som Microsoft hade kommit att symbolisera ”den nya informationsekonomin”. Bland demonstranterna återfanns deltagare från miljörörelsen och anarkistiska grupperingar uppblandade med fackföreningsaktivister och kyrkliga grupper. Att dessa protester inte var en politisk engångsföreteelse blev tydligt då de åren därpå följdes av många toppmötesdemonstrationer och sociala forum i hela världen.

Seattledemonstrationerna och det uppsving i rörelseaktiviteter som de ledde till visade åtminstone att påståendet att kapitalismen nu stod utan utmanare eller kritiker var dåligt underbyggt eller ett uttryck för önsketänkande. I andra avseenden både bekräftar och motsäger den globala rättviserörelsens framväxt de ovan diskuterade, ingalunda likalydande samtidsdiagnoser som fick stort genomslag under nittiotalet. Å ena sidan bekräftade de nya sociala rörelsernas delaktighet i dessa protester att det politiska engagemanget sökte sig andra former än de traditionella. Å andra sidan motsade fackföreningarnas starka närvaro i Seattle synpunkten att traditionella politiska aktörer hade förlorat i betydelse. Å ena sidan riktades protesterna mot globaliseringen, vilket tycktes ge dem rätt som ansett att de sociala rörelserna var främst reaktiva i förhållande till denna utveckling. Å andra sidan framfördes förändringskrav som talade om nya eller förändrade globala

institutioner, vilket tycktes motsäga samma tes. Dessutom skulle framväxten av detta slags rum mellan de globala institutionerna och den globala marknaden kunna tolkas som ett globalt civilsamhälle i vardande.

Detta slags frågor kommer att behandlas i de följande kapitlen, där de undersöks utifrån min egen empiri. Dessförinnan ska jag i detta kapitel redovisa hur jag själv förhåller mig till begreppen globalisering, individualisering och civilsamhälle. Det handlar framför allt om att tydliggöra begreppens förhållande till sociala rörelser, politik och politiskt handlande. Här kommer jag även att återknyta till de tre problematiker som diskuterades i avhandlingens första del.

iv. Konturerna av en tredje modernitet

Innan jag ger mig i kast med de tre begreppen bör något sägas om deras förhållande till det perspektiv på modernitet och samhällsförändring som anläggs i denna avhandling. Det handlar dels om vad som utgör modernitetens kärna, dels om hur vi bör förstå epokskiften inom moderniteten. Tidigare i kapitlet konstaterades att diskussionen om individualisering och globalisering som parallella utvecklingstendenser återspeglar uppfattningen att moderniteten beskriver ett spänningsförhållande mellan autonomi och rationellt herravälde. Det konstaterades också att varken globalisering, individualisering eller civilsamhälle är nya teman inom samhällsvetenskaperna. För att kunna förklara förändringar *inom* moderniteten utifrån dessa begrepp bör vi därför bilda oss en uppfattning om hur och varför globaliseringens, individualiseringens och civilsamhällets former har förändrats under de senaste trettio–fyrtio åren.

Ett sätt att förstå dessa förändringar inom moderniteten är att liksom Giddens apropå individualiseringen tala om en radikalisering av utvecklingen.[27] Problemet med en sådan lösning är att den framställer ett samhällsfenomen – i detta fall individens autonomi och sociala friställdhet under moderniteten – som en linjär utveckling, vars betydelse successivt ökar år för år. Utifrån ett sådant synsätt blir det

[27] Carleheden 2007, s. 95.

svårt att göra reda för hur det kommer sig att autonomins förverkligande har tagit sig olika uttryck vid olika tidpunkter under moderniteten. Det blir exempelvis svårt att se de arrangemang som karaktäriserade det som här har kallats den organiserade moderniteten som ett steg i riktning mot ökad frihet, eftersom ett viktigt värde under denna period var att individer slöt sig till posttraditionella kollektiv som klass, nation och familj. I legitimeringen av dessa former kan man identifiera en specifik syn på frihet som utgick från att den bättre förverkligades inom korporatistiska arrangemang och att tillhörighet till olika kollektiv var en förutsättning för autonomins förverkligande.[28] Sådana arrangemang bör alltså inte uppfattas som en tillfällig kompromiss mellan ett praktiskt behov av att hantera ”den sociala frågan” och en principiell vilja att utöka friheten. Snarare bör de uppfattas som den form som autonomin konkret tog sig under denna specifika period. En analys som beaktar dessa kvalitativt olika former för autonomins förverkligande bör alltså snarare utgå från en modell av olika perioder *inom* moderniteten. Dessutom blir det utifrån en sådan analys rimligt att uppfatta den organiserade modernitetens nedgång inte så att moderniteten i sig skulle vara till ända, vilket ibland har påstått, utan så att en ny modernitetsperiod har inletts.[29]

I kapitel 1 diskuterade jag Peter Wagners modernitetsteori och de perioder som han anser att moderniteten i väst har genomgått. I kapitel 2, 3 och 4 utgick jag från denna periodisering när jag beskrev framväxten av tre olika problematiker inom teoribildningen om sociala rörelser. Det handlade då om att se hur ”den begränsade liberala moderniteten” genom ”modernitetens första kris” övergick till ”den organiserade moderniteten”, vars nedgång började med ”modernitetens andra kris” som inleddes kring 1960-talet. Som antyddes i kapitel 1 talar Wagner om framväxten av en tredje modernitet, ”den utökade liberala moderniteten”, även om han menar att dess konturer är för vaga för att man definitivt ska kunna uttala sig om dess

[28] Ibid., s. 111.

[29] Här avses teorier om postmodernitet enligt vilka vårt samhälle inte längre kan beskrivas utifrån begreppet modernitet, även om många sådana teorier har lett till värdefulla insikter om vad som jag snarare skulle se som förändringar *inom* moderniteten.

innehåll.[30] Sociologen Mikael Carleheden är mindre försiktig än Wagner och söker på grundval av den senares teori att skissera de idealtypiska dragen hos just en sådan tredje modernitet, på både mikro- och makronivå.[31]

Jag tror det är vanskligt att se sådana idealtypiseringar som annat än provisoriska försök att fånga ”vår” modernitetsperiods inre logik (som bekant lyfter Minervas uggla först efter en epoks slut). Jag delar därmed Wagners försiktighet inför ett sådant projekt. Dessutom bör man framhålla att Wagner i sin teori lägger stor vikt vid modernitetens kriser, det vill säga de perioder då den dominerande logiken för människornas livsföring och institutionernas form omförhandlas och omvandlas på ett grundläggande sätt. Modernitetens första kris daterar Wagner till perioden från 1800-talets mitt till åren kring förra sekelskiftet. I analogi med antagandet om en sådan lång period av strukturell omvandling skulle man kunna förvänta sig att inte heller modernitetens andra kris går över genast utan att vi fortfarande befinner oss mitt i den. Samtidigt bör man betona att de institutionella former och föreställningar hos ”den organiserade moderniteten” som kom att bli dominerande efter modernitetens första kris fanns tydligt närvarande i krisperiodens omförhandlingsprocesser, i form av utopiska förslag, samhällsexperiment och frambrytande sociala former. Som vi tidigare har sett dominerade diskursen om ”den sociala frågan” under lång tid innan den en bit in på 1900-talet fick tydligt institutionaliserade former. Vi har även sett hur de sociala rörelserna hade ett slags privilegierad roll i dessa processer, då de var pådrivande i de kunskaps- och idéprocesser som uppmärksammade både problem kring och lösningar på denna fråga. Därför kan just studiet av sociala rörelsers förhållande till olika frambrytande sociala former vara ett sätt att tydliggöra huvudtendenserna i ett epokskifte.

Med ovannämnda förbehåll ser jag alltså en skissering av huvuddragen i den nya moderniteten som ett fruktbart sätt att förstå hur en samtida social rörelse samspelar med de nya sociala konfigurationer som växer fram efter den organiserade

[30] För Carlehedens kritik av Wagners försiktiga hållning, se Carleheden 2007, s. 103.

[31] Carleheden 2001; Carleheden 2007.

modernitetens nedgång. I mitt försök att tillämpa denna tankegång på min egen undersökning kommer jag när det gäller individualisering att utgå från och problematisera Carlehedens skiss över en tredje modernitet. När det gäller de andra begreppen kommer jag i första hand att utgå från andra samhällsteoretiker.

I fortsättningen av detta kapitel kommer jag att diskutera det specifika i vår epoks globalisering, individualisering och civilsamhälle med avseende på de politiska handlingsformer och föreställningar inom sociala rörelser som växt fram i och med den organiserade modernitetens nedgång och framväxten av en tredje modernitet. Hur tolkas och förverkligas autonomin under vår epok jämfört med den föregående epoken och vilka konsekvenser får detta för sociala rörelser, politiska institutioner och politiskt handlande?

2. Globalisering

Utmärkande för ”den organiserade moderniteten” var att den socialt och politiskt strukturerades kring nationalstatens institutioner och kring föreställningen om nationell tillhörighet. Den ökade politiska autonomi som var en följd av massdemokratins intåg i och med denna moderna epoks konsolidering vilade främst på nationell grund. Det var som medborgare av en nation som man fick politiska rättigheter. Det var genom den nationellt organiserade välfärdsstaten som sociala rättigheter skapades för att möjliggöra den jämlikhet mellan medborgarna som krävdes för att hålla den politiska gemenskapen samman. Förvisso utvecklades främst under slutet av denna period internationella system för att samordna de nationella ekonomierna (exempelvis Bretton Woods-systemet) samt internationella institutioner för att främja mänskliga rättigheter och fred på global nivå (exempelvis Nationernas förbund och FN), men i allt väsentligt var det kring nationen som de sociala och politiska frågorna kretsade.

I avhandlingens första del menade jag att denna utveckling, i vilken sociala rörelser spelade en central roll, kan ses som en reaktion på den sociala frågans politiska sprängkraft. Jag pekade på att sociala rörelser även var pådrivande i de processer

som långt senare bidrog till denna epoks nedgång. De nya sociala rörelserna bidrog till att föreställningen om nationen som politikens naturliga hemvist sattes i fråga. Denna politiska enhet ansågs inte kunna hantera gränsöverskridande fenomen som miljöförstöring eller kärnvapenupprustning, som hotade hela planeten. Samtidigt ansågs det inte vara tillräckligt att se till den nationella jämlikheten. Rörelserna började kämpa mot förtryck och ojämlikheter i andra delar av världen och framhöll vikten av internationell solidaritet. Genom dessa kamper knöts band med aktivister i andra länder, som lättare kunde upprätthållas genom ökade möjligheter att resa och kommunicera. Som vi tidigare har sett riktade sig den nya kritiken ofta mot staten. Många gånger skedde detta med stöd av de idéer om ”globala värden” som kodifierades av de internationella institutioner som skapades efter andra världskriget (exempelvis FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna). Denna inriktning på internationell politik och globala värden har även fortsättningsvis spelat en central roll för sociala rörelser, vilket de senare årens rörelseprotester vittnar om. Protesterna har i stor utsträckning riktats mot de ekonomiska internationella institutionernas politik under de senaste årtiondena, som har ansetts ha negativa sociala effekter.

Denna politiska omorientering hos de sociala rörelserna återspeglar allmänna kulturella, sociala och politiska förändringar som vid sidan av ekonomins alltmer gränsöverskridande karaktär ofta tagits till intäkt för en tilltagande globalisering. De pekar även på att sociala rörelsers aktiviteter i allt större utsträckning tycks strukturerade kring globala frågor och formulera en kritik mot globala fenomen. Frågan är hur man kan förstå denna förändring i anslutning till min periodiserande ansats och framväxten av en tredje modernitet. Detta kräver, till att börja med, en tydligare definition av begreppet globalisering. Min egen karaktäristik av globaliseringen kommer i stort att utgå från sociologen Saskia Sassens uppfattning.[32] Jag kommer även att klargöra i vilka avseenden som globaliseringen i detta sammanhang skiljer sig från andra begrepp som ibland använts för att beskriva

[32] Sassen 2007.

samma utveckling, till exempel transnationalisering, internationalisering och avnationalisering.

i. Globalisering, internationalisering, transnationalisering och avnationalisering

Ett vanligt sätt att beskriva globaliseringen är att se den som en process varigenom allt fler sociala relationer blir allt mindre förankrade i en specifik och begränsad lokal miljö.[33] Ur ett längre historiskt perspektiv kan man konstatera att en sådan process har varit karaktäristisk för moderniteten ända från början och att framväxten av globala sociala nätverk inleddes ännu tidigare.[34] Även nationalstatsbildningen, som sammanförde begränsade, lokala miljöer till större nationella enheter, framstår som en del i denna utveckling. Som uttryck för en övergripande globalisering går att betrakta även *internationalisering* det vill säga den process under vilken det etableras allt fler relationer *mellan* framför allt nationella institutioner, organisationer eller andra fenomen. Så är också fallet vad gäller *transnationaliseringen*, som betecknar ett ökat antal relationer och handlingar som *överskrider* nationsgränserna. Samma sak kan sägas om *avnationalisering*, som här används för att beskriva hur sådana relationer som tidigare strukturerades kring nationen i allt större utsträckning struktureras kring större geografiska enheter. Om allt detta kan ses som olika uttryck för en ständigt tilltagande globalisering under moderniteten blir begreppen svåra att skilja åt och att använda för att förklara förändringar inom moderniteten. Det gäller därför dels att visa vilken roll dessa olika processer har spelat under specifika historiska skeenden, dels att knyta dem till specifika sociala fenomen och då i synnerhet till sociala rörelser.

Om vi till att börja med undersöker hur begreppen kan förklara specifika historiska skeenden kan vi exempelvis se hur nationalstatens stärkta ställning under den organiserade moderniteten minskade de transnationella utbytena i förhållande till den föregående modernitetsperioden. Detta gäller allt ifrån nationalstatens ”monopolisering” av människors rörlighet över nationsgränser (genom införandet

[33] Se exempelvis Scholte 2000.

[34] Thörn 2002, s. 225 f.

av passkontroller och identitetshandlingar) till omdirigeringen av ekonomiska transaktioner och handel till nationella marknader (genom tullar, importrestriktioner och valutakontroller).[35] Samtidigt innebar nationalstatens stärkta ställning ett ökat antal internationella utbyten. Sammantaget pekar detta på den nationella nivåns centrala roll under den organiserade moderniteten. Globala utbyten mellan lokala platser i olika delar av världen skedde *via* den nationella nivån, genom att de internationella utbytena stärktes på de transnationella utbytenas bekostnad. Om vi betraktar utvecklingen sedan 1970-talet kan vi se hur *både* internationella och transnationella utbyten ökar.[36] Som vi snart ska se tenderar dessa utbyten även att vara strukturerade kring den globala nivån. Därmed kan de uppfattas som ett uttryck för avnationalisering.

Om vi i stället kopplar dessa begrepp till specifika sociala fenomen – här aktivism inom sociala rörelser – blir användningen av dem något annorlunda. I ett sådant sammanhang blir det viktigt att se hur begreppen kan användas i en konkret undersökning, det vill säga hur de kan operationaliseras. Om exempelvis fackföreningsaktiva i Malmö och Köpenhamn samarbetar utan inblandning av några nationella fackliga organisationer bör detta i första hand ses som uttryck för transnationell aktivism. Det rör ju sig varken om global aktivism (eftersom samarbetet sker mellan två lokala platser belägna ett fåtal mil från varandra) eller om internationell aktivism (eftersom den nationella nivån inte är inblandad). När det gäller andra aspekter av aktivismen kan man dock med fördel tala om ”globalisering” och ”den globala nivån”. Jag tänker framför allt på den kollektiva identitet som håller en rörelse samman och ger mening och riktning åt dess handlingar. Därutöver bör man framhålla de i dag allt viktigare handlingsformer som gör det potentiellt möjligt att delta globalt, exempelvis Internets territoriellt utspridda nätverksstruktur för kommunikation och informationsspridning.

---

[35] Torpey 1997; Hirst och Thompson 1998, s. 29 ff.

[36] Thörn 2002, s. 226.

I min undersökning av den globala rättviserörelsens ”globala aspekter” är det främst två av de ovanstående begreppen som jag kommer att använda. Aktivisternas och rörelsens handlingar kommer att uppfattas som i första hand *transnationella*, då merparten av de gränsöverskridande handlingarna i strikt bemärkelse inte är globala. Termen *global* kommer att användas framför allt med avseende på deras kollektiva identitet, men även på sådana handlingsformer som underbyggs av globala kommunikationsformer. Om de sociala rörelsernas politiska handlande och föreställningar under den organiserade moderniteten strukturerades kring nationalstaten blir alltså frågan i vilken grad detta gäller även dagens rörelser. Det bör förvisso betonas att varken transnationella handlingar eller globala identiteter är något nytt för de sociala rörelserna. Innan vi återvänder till frågan om hur dagens globaliseringsprocess bör förstås ska jag säga något om deras historia.

ii. Transnationella sociala rörelser före vår tids globalisering

Den gränsöverskridande spridningen av rörelsers idéer och protest- och organisationsformer har varit omfattande under många av radikaliseringsvågorna sedan 1800-talets början. Exempelvis ledde 1848 års franska februarirevolution till ett flertal arbetarrevolter i olika europeiska länder.[37] I Sverige utbröt de så kallade marsoroligheterna i Stockholm 1848, under vilka arbetare och andra grupper krävde allmän rösträtt. Den nya vänsterns framväxt under 1960-talet är ett annat exempel på den transnationella spridningen av idéer och organisationsformer.[38] Studentprotesterna våren 1968 skedde nästan samtidigt utifrån likartade idéer – i Berkeley såväl som i Belgrad, i Prag såväl som i Paris, i Buenos Aires såväl som i Tokyo – oavsett det kalla krigets uppdelning av världen eller andra skiljelinjer.[39] Speciella protestformer, som formats i en specifik nationell kontext, har många gånger spridit sig till helt andra områden eller återupptagits långt senare. Så är exempelvis fallet med Gandhis icke-våldsstrategi. Denna uppkom initialt bland amerikanska kristna pacifister som gjorde motstånd mot slaveriet under 1800-talets

[37] Hobsbawm 1981, s. 22 ff.

[38] McAdam och Rucht 1993.

[39] Arrighi, Hopkins och Wallerstein 1989, s. 97 ff.

början. Detta motstånd kom att inspirera den indiska självständighetskampen, som i sin tur under 1950-talet kom att inspirera medborgarrättsaktivister i USA såväl som fredsrörelsen i stora delar av världen.[40]

I aktivismens spridning har också specifika rörelseorganisationer eller nätverk varit viktiga. Arbetarrörelsen framstår här som ett bra exempel, med sina gränsöverskridande internationaler. Såväl förstamajdemonstrationer som kraven på åtta timmars arbetsdag hade sin upprinnelse i den amerikanska arbetarrörelsens mobiliseringar under mitten av 1880-talet. Den spridning som skedde genom andra internationalens nätverk gjorde dessa protestformer till centrala angelägenheter för hela den internationella arbetarrörelsen.[41] I en bredare bemärkelse kan internationalerna även ses som tidiga transnationella forum för aktivister från olika länder, som erbjöd en gemensam struktur för diskussioner om målsättning, ideologi och strategi. Poängteras bör även att dessa ofta syftade till att skapa en global kollektiv identitet. Aktivisterna skulle i första hand vara lojala med ”proletärer i alla länder” och inte med klassmotståndare av samma nationalitet.

Det faktum att de sociala rörelsernas handlingsformer alltmer började likna varandra bör även kopplas till transnationella strukturella omständigheter – såsom de sociala problem som industrisamhället skapade, studenternas likartade erfarenheter i en tid då universiteten expanderade etc. – som underlättade upptagandet av strategier och idéer från andra länder. Även om politiken först och främst uppfattades som en nationell angelägenhet och protester i huvudsak riktades mot nationella institutioner var de sociala och politiska villkor som kritiserades avhängiga av transnationella processer, eller rörde institutioner och idéer som genomgick en likartad utveckling i stora delar av världen.

[40] Vinthagen 2005, s. 130 ff.

[41] Waterman 1998, s. 19.

Detta leder oss tillbaka till frågan om vår tids förändring av det politiska och sociala rummets geografiska nivåer – och föreställningen om dessa. Frågan är vilka effekter detta kan ha för politiskt handlande, institutionaliserad politik och sociala rörelser.

iii. Vår tids globalisering

I populära framställningar uppfattas globaliseringen många gånger som en statens kapitulation inför det globala kapitalet, som en omfattande avreglering av marknaden på global nivå som gör det praktiskt taget omöjligt att bedriva politik genom nationalstatens institutioner.[42] Själv vill jag anlägga ett perspektiv som ser denna utveckling som en förändring i regleringens former. Det blir då snarare fråga om att betrakta de omvandlingar i ekonomins och samhällets organisering som ofta betecknas som globalisering som en förändring av *hur* marknaden och ekonomin regleras och *vem* som i sista hand gör det.[43]

Genom denna omreglering struktureras styrningen av marknaden i allt mindre utsträckning utifrån de enskilda nationella ekonomiernas dagordningar, utan i stället i allt större utsträckning utifrån globala målsättningar. Denna process har utmärkts av att olika internationella institutioner för globalt ekonomiskt samarbete, som även om de formellt styrs av nationalstaterna, har stärkts på deras bekostnad. Så är exempelvis fallet med de internationella institutioner som bildades efter andra världskriget för att främja Bretton Woods-avtalets samordning av nationella ekonomier: Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken. I dag är deras roll snarare att främja vissa finans- och penningpolitiska normer, vilket leder till en indirekt reglering av enskilda nationalstaters utgiftsnivåer och penningpolitik. En liknande roll spelar Världshandelsorganisationen (WTO), som reglerar handelsflöden och etableringsrättigheter för företag, samt den makroregionala organisationen EU, som övertagit ännu fler av nationalstatens tidigare beslutskompetenser (främst med avseende på handel). Ett annat viktigt

[42] Se exempelvis Martin och Schumann 1997.

[43] Sassen 2007; Sassen 2004. Se även Hardt och Negri 2003.

internationellt samarbetsorgan är G8, som samlar de ekonomiskt mäktigaste nationalstaterna.

I förhållande till de globala institutionerna är nationalstaten i rent formell bemärkelse självstyrande. Dessutom spelar fortfarande ett fåtal nationalstater – i synnerhet USA – en dominerande roll i världsekonomin och världspolitiken. Men om en nationalstats politik avviker alltför mycket från de globala målsättningarna kan de globala och makroregionala institutionerna rikta en rad informella såväl som formella sanktioner mot staten i fråga, som i vissa avseenden sätter detta självstyre ur spel. I sin karaktäristik av globaliseringen menar sociologen Saskia Sassen att både nationalstater och internationella institutioner har varit pådrivande i denna utveckling. Globaliseringsdynamiken är för det mesta inte någon yttre kraft, utan något som sker inom nationella institutioner på grund av förändringar av dem. Därför bör den i strikt bemärkelse betraktas i första hand som en avnationalisering.[44]

Sassen pekar även på att det under de senaste årtiondena har växt fram en mängd transnationella aktörer som de facto har regleringsförmåga. Dessa är inte direkt knutna till internationella organ men är orienterade mot globala målsättningar. De verkar för att etablera nya transnationella system, nätverk och normer. Ett exempel på en sådan aktör är World Economic Forum, en informell mötesplats där företagsledare och ledare för mäktiga stater och internationella organ knyter kontakter och drar upp riktlinjer för världsekonomins och världshandelns omvandling. Andra exempel på sådana överlappande och decentraliserade ordningar som i dag växer sig starkare är finansiella nätverk för värdepappershandel, en mängd specialiserade privata normbildande organisationer som globalt reglerar specifika näringsgrenar, globala skiljedomsinstitut som löser tvister mellan ekonomiska aktörer utan att blanda in nationella domstolar, transnationella aktivistnätverk som talar å det globala civilsamhällets vägnar, etc.[45] Även om Sassen menar att nationalstaten är den mest komplexa organisationsform

[44] Sassen 2007, s. 293–360.

[45] Ibid. Se även Sassen 2006.

som människan hittills har skapat – en form som troligen även framgent kommer att vara den mest betydelsefulla – menar hon att den förändras allteftersom den inordnas i en global ordning.

Utmärkande för Sassens analys är att hon försöker att undvika att förklara de senaste tjugo-trettio årens globalisering med att en sådan utveckling ligger i linje med en övergripande tendens till globalisering under moderniteten. Hennes metod är i stället att analysera den historiska utvecklingen av tre ”kapaciteter” som hon menar har varit centrala för en rad samhällsformationer: territorium, makt och rättigheter. Under olika epoker har dessa organiserats enligt olika ”strukturerande logiker” i olika ”sammansättningar” (*assemblages*). Ibland har de tre kapaciteterna varit samlade på en hand, ibland utspridda på flera. De sammansättningar som Sassen själv analyserar motsvaras av den feodala, den nationalstatliga och den globala ordningen. Om makt och rättigheter under nationalstatens epok centraliserades till specifika territorier menar hon att dessa kapaciteter i dag i allt mindre utsträckning är knutna till geografiska enheter. I detta sammanhang inriktar hon sig på de ”brytpunkter” som signalerar att en specifik kapacitet ”byter spår”. Det kan exempelvis röra sig om Bretton Woods-systemet, som fram till en viss punkt hade funktionen att skydda nationalstaterna från utländska ekonomiska aktörer. Men efter denna brytpunkt (som Sassen daterar till 1980-talet) blir funktionen den omvända – att öppna nationella marknader för globala ekonomiska aktörer. Utifrån vårt teoretiska ramverk skulle man kunna uttrycka detta så att globaliseringsprocesserna under den organiserade moderniteten stärkte nationalstaten, medan samma processer i dag försvagar den. De ”brytpunkter” som Sassen talar om kan då uppfattas som de tidpunkter då specifika verksamheter övergår från att vara strukturerade kring en centraliserad nationalstat till att i stället vara strukturerade kring en global eller transnationell men decentraliserad logik.

Denna utveckling påverkar både politiken och demokratin. Merparten av de politiska besluten fattades och den huvudsakliga politiska makten utövades under huvuddelen av 1900-talet inom nationalstatens gränser (åtminstone i de länder i nord

som var suveräna i egentlig bemärkelse). Det ”folk” som åberopades för att skapa politisk legitimitet sammanföll med invånarna i ett specifikt nationellt territorium. Det politiska deltagandet var knutet till de rättigheter som det nationella medborgarskapet garanterade. I dag bevittnar vi en utspridning av nationalstatens makt till en mängd olika nivåer och institutioner som i mindre utsträckning sammanfaller med det nationella territoriet.[46] Denna maktspridning förändrar naturligtvis förutsättningarna för både institutionaliserade politiska aktörer, såsom partier, och icke-institutionella aktörer, såsom sociala rörelseorganisationer. Att påverka samhällsutvecklingen och introducera nya politiska frågor blir i en sådan situation svårare, eftersom det inte finns något bestämt maktcentrum att vända sig till.[47] Om det nationella parlamentet inte längre är den plats där de avgörande besluten fattas måste kritik och protester riktas mot andra beslutsnivåer. Samtidigt finns det inte på dessa nya beslutsnivåer den insyn eller de kanaler till inflytande som olika rörelser inom nationalstaterna under årtionden tillkämpat sig.

Försvagningen av de traditionella kanalerna till inflytande är dock inte enbart en följd av överföringen av makt från nationalstaten till internationella eller makroregionala institutioner. Denna utveckling kan också sättas i samband med det tryck som globala institutioner kan utöva eller med den globala spridningen av vissa normer för beslutsfattande. Men det finns samtidigt utvecklingstendenser inom själva nationalstaterna och deras partiväsenden som undergräver de traditionella vägarna till politiskt inflytande. Jag tänker till exempel på partipolitikens professionalisering, partiernas minskade behov av aktiva medlemmar och de nationella regeringarnas ökade makt på deras parlaments bekostnad.[48] Dessa tendenser innebär samtidigt att det en gång offentliga i allt större utsträckning omvandlats till privata eller semiprivata system, vilket gör det svårare att kräva insyn och utkräva ansvar.[49] Till detta kommer andra privatiseringar (av exempelvis

[46] Brecher, Smith och Costello 2000, s. 33–45.

[47] Jämför Hardt och Negri 2003.

[48] Ahrne och Papakostas 2003; Gustavsson 2005a; Sassen 2007, s. 243 ff.

[49] Sassen 2007, s. 266 ff. Se även Sassen 2006.

hälsovård, utbildning, pensionssystem etc.), som överför delar av det sociala medborgarskapet till privata aktörer. Sassen menar att såväl det politiska som det sociala medborgarskapet alltmer naggas i kanten. Tendensen till avnationalisering innebär en reducering av den skillnad mellan privat och offentligt som har varit grundläggande i de liberaldemokratiska staterna och som har legat till grund för de nationella offentligheter inom vilka politiken i stort utformades, samtidigt som den överlag försvagar banden mellan nationalstaten och dess medborgare.[50]

Samtidigt pekar Sassen på framväxten av nya former av ”medborgarskap” som inte med nödvändighet är knutna till nationalstaten.[51] Här görs en analogi med den medeltida staden, som blev den plats där det framväxande borgerskapet sakta tillkämpade sig de rättigheter som kom att bli betydelsefulla för dess framtida ställning som dominerande klass, för den klass som dominerades (arbetarna) och för den nationalstatliga liberala demokratin i sin helhet. Utifrån iakttagelsen att underordnade eller exkluderade grupper historiskt sett ofta själva har skapat eller genomdrivit rättigheter som sedan blivit allmänna, menar hon att framtidens politiska subjekt, klasser och rättigheter bör sökas i motsvarande omständigheter i dag. I linje med detta menar Sassen att gränsöverskridande aktivistnätverk också driver på globaliseringsprocessen och bidrar till skapandet av globala rättigheter och identiteter, fast till skillnad från exempelvis internationella institutioner inte på global nivå utan på lägre geografiska nivåer. Detta pekar på framväxten av nya former av transnationell politik, som även om den inte nödvändigtvis har global utbredning är orienterad mot globala målsättningar och strukturerad kring globala normer.[52] Uppkomsten av sådana transnationella politiska miljöer skulle även kunna betraktas som frambrytande former av nya politiska offentligheter.[53]

---

[50] Sassen 2007, s. 359, 420 ff.

[51] För liknande resonemang, se Arendt 2004/1951; Agamben 2004.

[52] Sassen 2007, s. 418 ff.

[53] Carleheden 2001, s. 107.

Allt detta pekar mot att politiska och sociala processer i dag i allt större utsträckning struktureras kring globala eller transnationella organisationsformer eller målsättningar, och allt mindre som under den organiserade moderniteten kring den nationella sammansättningen. De institutionella former varigenom autonomin förverkligades under den organiserade moderniteten är under omvandling och vi borde söka efter konturerna av andra former för autonomins förverkligande.[54]

Frågan är hur ett fenomen som den globala rättviserörelsen ska förstås ur ett sådant perspektiv. Som vi tidigare konstaterade har rörelsens protester kommit att riktas mot den globala kapitalismen. I analogi med den sociala frågan vid förra sekelskiftet, som tematiserade sociala och politiska jämlikheter på i huvudsak nationell nivå, ser vi nu hur ett slags ”global social fråga” formuleras kring den ojämlikhet och exkludering som globaliseringen anses skapa. Innebär detta att protesterna bör tolkas som ett försvar för den nationalstatligt realiserade politiska autonomi som under senare år blivit allt hårdare ansatt? Eller bör rörelsens kritik tvärtom betraktas som ett försök att etablera nya rättigheter och offentligheter och därigenom främja den politiska autonomin på transnationell eller global nivå, i överstatliga eller andra former? Och vilka följder får den förändrade och i högre grad avnationaliserade politiska möjlighetsstruktur som vi här har skisserat för denna sociala rörelses möjligheter att påverka den politiska dagordningen och samhällsutvecklingen i stort? I avhandlingens kommande kapitel kommer dessa frågor att behandlas utförligare och undersökas utifrån min egen empiri.

3. Individualisering

Den ”organiserade moderniteten” byggde i mångt och mycket på att autonomin förverkligades i kollektiva former. Det var genom tillhörigheten till olika kollektiv – i synnerhet klass, nation och kärnfamilj – som individen blev delaktig i de övergripande sociala och politiska processerna. Den individuella ingången till den institutionaliserade politiken bestod framför allt i medlemskap i klassbaserade partier. Genom denna representation tänktes alla medborgare ha något parti som

[54] Ibid.

indirekt förde deras talan. Medlemskap i partier, fackföreningar och andra organisationer skapade inte bara möjligheter att delta i politiska processer, utan även former av identifikation och trygghet som bidrog till att strukturera och reproducera den enskilda individens livsföring.

I avhandlingens första del menade jag att sociala rörelser var centrala för att driva fram dessa korporatistiska arrangemang genom sin formulering av den sociala frågan. Många av de kollektiva handlingsformer som blev institutionaliserade under denna epok hade sin upprinnelse i sociala rörelser. Jag har även framhållit att sociala rörelser, framför allt de nya sociala rörelserna, långt senare spelade en central roll vid denna epoks nedgång. Inom dessa rörelser satte man i fråga att den representativa partistrukturen och de därmed förknippade institutionerna skulle vara det enda sättet att bedriva politik på. Politik ansågs vara något som inte enbart handlade om makten i parlamentet – utan även om makten i hemmet, på arbetsplatsen och i bostadsområdet. Politiska partier och fackföreningar ansågs vara alltför hierarkiska, snäva och enhetliga. Inom de nya sociala rörelserna bejakades politiska former som möjliggjorde mångfald, individuellt uttryck och kreativitet. Det representativa systemet ansågs vara alltför begränsat i det att det reducerade politiken till ett uttryck för olika klasspositioner. De nya sociala rörelserna grundade sig på andra sociala tillhörigheter, såsom kön, generation, sexualitet, etnicitet, etc., och har därför ofta beskrivits som ”identitetspolitiska”. I andra fall formerades rörelserna kring frågor som ansågs beröra hela mänskligheten, såsom freds-, miljö- och andra överlevnadsfrågor. I åter andra fall formades ”alternativrörelser” kring en vilja att skapa andra livsformer än de i samhället dominerande, vilket exempelvis var fallet med den ”gröna vågen”. På det hela taget har de nya sociala rörelsernas förhållningssätt till politik ansetts präglat av ett sökande efter nya politiska utrymmen *utanför* den institutionaliserade politiken. Samtidigt har det individuella självförverkligandet blivit en allt viktigare drivkraft i rörelseengagemanget, på bekostnad av en vilja att underkasta sig kollektiva och systemorienterade målsättningar.

Den förändring i det politiska handlandets former som de nya sociala rörelserna stod för har ofta ansetts samtidigt förebåda och uttrycka en radikaliserad individualisering i vår tid. I den tidigare diskussionen om individualisering såg vi att denna ansågs avspegla en ökad vilja bland människor att oberoende av kollektiva tillhörigheter forma sitt liv och uttrycka sin politiska hållning genom individuella val. Vi såg att Giddens har menat sig se framväxten av en ”livspolitik”, som är mer inriktad mot självförverkligande än den jämlikhetsskapande ”emancipatoriska politik” som tidigare präglade samhället. Beck talar i stället om framväxten av en ”subpolitik”, inom vilken politiska utrymmen söks utanför de politiska institutionerna och sådana kollektiva organisationsformer som utgår från klass.

Tidigare i detta kapitel antyddes att senare års rörelseprotester delvis motsäger denna utveckling. Det framhölls då att traditionella kollektiva politiska aktörer som fackföreningar har varit centrala under dessa protester, att frågor om globala sociala orättvisor har blivit allt viktigare samt att globala institutioner har kritiserats för den politik de för. Samtidigt påpekades att protesterna ändå har skett i former som kan anses återspegla den antihierarkiska och mångfaldsorienterade inställning till politiskt handlande som de nya sociala rörelserna formulerade. Frågan är hur man kan förstå en sådan synbarligen motsägelsefull utveckling i anslutning till frågan om en tredje modernitets framväxt. För att kunna besvara denna fråga måste vi till att börja med närmare definiera några av de andra begrepp som använts för att beskriva denna utveckling.

i. Individualiseringens förändrade former

Som vi tidigare såg har begreppet individualisering använts för att beskriva både en generell tendens under moderniteten och en tidsmässigt mer avgränsad radikalisering av samma tendens under de senare årtiondena. Det konstaterades då att begreppet är alltför oprecist för våra syften. En förklaring av förändringar *inom* moderniteten kräver exaktare begrepp. Samtidigt påpekades att tanken om en radikaliserad individualisering kan bli problematisk om man inte betraktar den föregående modernitetsperiodens konkreta metoder för att öka individens frihet som

ett kvalitativt annorlunda förverkligande av autonomin utan enbart som ett uttryck för en lägre grad av autonomi. Utifrån en periodiserande ansats kommer jag därför i ett första led att skissera hur tolkningen av den individuella autonomin och dess begränsningar har förändrats i och med framväxten av en tredje modernitet. Detta kommer att ske på grundval av Carlehedens Wagnerinspirerade skiss av formerna för en tredje modernitet, som kommer att kopplas till begrepp och teorier som har använts för att beskriva sociala rörelsers förhållande till vår tids individualisering. I ett andra led kommer dessa resonemang att tillämpas på den globala rättviserörelsens framväxt.

I sin skiss av den tredje modernitetens livsföringsformer kontrasterar Carleheden denna epok mot de två föregående. I fokus står de sätt varpå autonomins institutionaliserade former har legitimerats under dessa tre modernitetsepoker.[55] Intressant här är att uppmärksamma skillnaden mellan vår tid och vad Carleheden kallar ”organisationens tidsålder”, det vill säga i Wagners språkbruk den organiserade moderniteten.[56] I förhållande till den första moderniteten, präglad som den var av de asketiska ideal som Weber hade härlett från den protestantiska etiken, menar Carleheden att den organiserade moderniteten är förenad med en kollektivisering av autonomin och en därtill hörande etik. De institutioner som växer fram under denna period legitimeras med hänvisning till en tillhörighets- och lojalitetsetik. Enligt denna betraktas gruppen som den främsta källan till kreativitet och framsteg, samtidigt som grupptillhörighet ses som en viktig del i individens utveckling. En sådan samhällelig självförståelse var förutsättningen för framväxten av en rad centrala institutioner som masspartiet, den representativa demokratin, den omfördelande välfärdsstaten och det allmänna medborgarskapet.[57] Det handlar alltså om institutioner som på bred front bidrog till en massifiering av demokratin och till en hållbar lösning på den sociala frågan. Dessa institutioner var förvisso hierarkiska,

[55] Carleheden 2007. Se även Lindgren 2007.

[56] Hartmann och Honneth (2006) beskriver i en likartad analys denna periods senare fas med uttrycket ”den socialdemokratiska eran”.

[57] Carleheden 2007, s. 107 f., 111 f.

vilket bidrog till elitistiska och paternalistiska drag i deras sätt att fungera, men de möjliggjorde samtidigt en ökad frihet för den enskilde individen.[58] Detta gäller inte minst i det svenska ”folkhemmet”, som formades utifrån idéer både om social jämlikhet och individuell autonomi.[59] Med den organiserade modernitetens institutioner blev det möjligt för folkflertalet att förverkliga en individuell frihet som tidigare enbart hade varit de övre klasserna förunnat.[60] I tidigare kapitel såg vi hur samhällsteoretiker som Sombart och Le Bon i sina diskussioner om den enskilda individens förhållande till samhället och till kollektiv som sociala rörelser just var sysselsatta med att förstå framväxten av detta slags institutioner.

Den period som följer på den organiserade moderniteten benämner Carleheden ”autenticitetens tidsålder”. I sin idealtypiska framställning lyfter han fram de livsföringsideal som utmärker denna tredje modernitetsepok. Till skillnad från den andra modernitetens tillhörighets- och lojalitetsetik menar han att vår tids autonomisyn grundar sig på ett ideal om självförverkligande. I stället för att finna mening i tillvaron på grundval av samhörighet med ens klass, familj, nation, organisation eller yrke blir i dag mening något som man förväntas skapa på egen hand, som ett uttryck för ens autenticitet.[61] Om de tidigare modernitetsepokerna i väst var orienterade mot frågor om materiell standard tas denna i dag för given. I stället bejakas det som statsvetaren Ronald Inglehart har kallat ”postmateriella värderingar”.[62] I den konkreta livsföringen innebär autenticitetsidealet att kreativitet snarare än produktivitet eller lojalitet anammas.[63] Enligt Carleheden utgår en sådan

[58] Ibid., s. 112.

[59] Trägårdh 2007a, s. 28 f.

[60] Hartmann och Honneth 2006, s. 43.

[61] Jämför Beck 1996.

[62] Carleheden 2007, s. 113; Inglehart 1977.

[63] I sammanhanget kan Carlehedens val av metonym för att beskriva denna modernitetsepok ifrågasättas. Genom att låta strävan efter ”autenticitet” representera periodens anda – och under denna idealtyp inordna kreativitet, självförverkligande etc. – blir det svårt att förstå kollektiva former av kreativitet och autonomisträvan, som jag ser som centrala aspekter av vår tids kulturella självförståelse, i synnerhet sådana de kommer till uttryck inom sociala rörelser. En bättre lösning vore kanske att ta sin utgångspunkt i dessa två senare aspekter – och exempelvis tala om ”den autonoma kreativitetens

autonomitolkning från att frihet uppfattas som ”frihet att utveckla och realisera sin personliga eller kollektiva identitet”. På den politiska nivån blir resultatet livspolitik och identitetspolitik i stället för fördelningspolitik.[64]

Som vi märker beskriver denna framställning drag som har ansetts typiska för de nya sociala rörelsernas politiska handlande och värderingar. Även om Carleheden nämner dessa rörelser bör vi fördjupa resonemanget i detta sammanhang och närmare undersöka hur sociala rörelsers politiska handlande kan sättas i samband med den tredje modernitetens livsföringsideal. En lämplig utgångspunkt för detta är Håkan Thörns beskrivning av hur vår tids individualisering präglar förhållningssätten till politik både inom och utanför sociala rörelser.

ii. Livspolitiska handlingsformer

I en vidareutveckling av Giddens begrepp ”livspolitik” talar Thörn om framväxten av olika ”livspolitiska strategier” och ”livspolitiska handlingsformer”.[65] Liksom Giddens kopplar han överlag samman framväxten av sådana strategier med de nya sociala rörelsernas uppkomst och deras vilja att politisera sociala sfärer och handlingar som tidigare ansetts opolitiska. Centrala är problematiseringen av gränsen mellan privat och offentligt, som bland annat tog sig uttryck i kvinnorörelsens paroll om att ”det personliga är politiskt”, och uppmärksammandet av det egna handlandets roll för att reproducera eller motverka orättvisor, ojämlikheter och missförhållanden i samhället. Idealet om självstyre blir därmed inte bara en fråga om vad som sker i det offentliga livet. Även det egna vardagslivet blir något som bör bli föremål för en demokratisering. De nya sociala rörelserna har därför betraktat politik som något mer än vad som sker i parlamenten och de politiska partierna. De folkvaldas lagstiftning har setts som en otillräcklig metod för

---

tidsålder”. Kreativitetsbegreppet rymmer dessutom några av autenticitetsbegreppets viktigare intellektuella rötter, exempelvis romantikens betoning av uttryck/expression och det förra sekelskiftets livsfilosofi. Jämför not 5 i kapitel 5 samt Joas 1996, s. 70 ff.

[64] Carleheden 2007, s. 116. Jämför Brown 2001.

[65] Thörn 2002, s. 178 ff.

att förändra samhället. I stället har man fört fram sådana politiska handlingsformer som ger medborgarna möjlighet att åstadkomma politisk förändring utan att behöva gå vägen via den institutionaliserade politiken.

En central livspolitisk handlingsform som Thörn beskriver är konsumentbojkotten.[66] Detta sätt att bedriva politik har blivit allt vanligare bland sociala rörelser, för att skapa medvetenhet om olika frågor. Tidvis har även bredare grupper av medborgare kunnat mobiliseras i olika bojkotter. Två kända exempel är bojkotten av varor från apartheidens Sydafrika eller av viner från det kärnvapenprovande Frankrike. Även om sådana kampanjer alltid genomförs utifrån en föreställning om att man agerar tillsammans med andra för att nå ett specifikt politiskt mål har de ökat möjligheterna att agera politiskt utan att tillhöra en organisation. Andra former av mer individualiserat politiskt handlande som blivit vanligare är inköp av miljö- eller rättvisemärkta varor samt källsortering.[67] Dessa handlingsformer kan i sin tur ses som uttryck för antingen ”livsstilspolitik” eller ”livsformspolitik”. Med det förra avser Thörn sådant handlande som syftar till att politisera ens livsstil, det vill säga uttrycka ens politiska hållning genom medvetna konsumtionsval eller bojkotter. ”Livsformspolitik” avser däremot mer kollektivt orienterade försök att systematiskt bygga strukturer för alternativ livsföring, till exempel institutioner och normer, som dagens samhälle inte ger utrymme för.[68] Dessa handlingsformer har förvisso blivit viktigare i och med de nya sociala rörelsernas uppkomst, men det bör samtidigt poängteras att de ingalunda är nya. Som vi såg tidigare har sociala rörelser alltid bedrivit politik även i andra former än den partipolitiska, politiserat frågor om ”livsstil” och skapat alternativa institutioner. Här kan nämnas nykterhetsrörelsens politisering av alkoholkonsumtionen, arbetarrörelsens bildande av konsumentkooperationen som ett alternativ till vinstdrivande kapitalistiska företag och fackföreningsrörelsens traditionella kampmetoder, såsom strejker och blockader. Det intressanta i denna periodiserade framställning är just att bruket av många av

[66] Ibid., s. 182 ff.

[67] Se exempelvis Sörbom 2002; Sörbom 2005; Micheletti 2003.

[68] Thörn 2002, s. 183.

dessa handlingsformer antingen minskade i omfattning eller institutionaliserades under den organiserade moderniteten men under senare årtionden återigen har blivit allt vanligare.

Så långt kan vi se dessa förändringar av politikens former som uttryck för sociala rörelsers vilja att omtolka autonomin i riktning mot en mer frihetlig och inkluderande ordning. Carleheden menar dock att den tredje moderniteten kännetecknas inte bara av ökad frihet, utan även ökad disciplinering. Om analysens förutsättning är att varje modernitetsepok struktureras kring ett spänningsförhållande mellan autonomi och rationellt herravälde bör bägge dessa komponenters konkreta former belysas. Det finns till exempel under den tredje moderniteten inte bara större frihet till självförverkligande, menar Carleheden, utan även ett imperativ om att man *bör* förverkliga sig själv eller söka autentiska uttrycksformer för sitt handlande.[69] I en liknande anda talar sociologen Axel Honneth om att kravet på självförverkligande i dag har kommit att bli institutionaliserat och att det används för att stärka systemets legitimitet.[70] I arbetslivet ställs krav på att de anställda ska vara flexibla och initiativtagande. I utformandet av välfärdstjänster blir den enskilde individens egna val och ansvarstagande alltmer centrala. I samhället i stort görs allt oftare de offentliga systemen privata eller semiprivata, vilket utöver den ökade effektiviteten legitimeras just med hänvisning till att det sägs främja möjligheterna att på egen hand forma sitt liv. Ibland hamnar sådana målsättningar i konflikt med den ”emancipatoriska politik” som präglade den organiserade moderniteten, eftersom de undergräver de socialt och politiskt jämlikhetsskapande arrangemang som upprättades för att hantera den sociala frågan. Inte sällan legitimeras politiken med hänvisning till globaliseringen eller de målsättningar som internationella eller makroregionala institutioner har slagit fast.

[69] Carleheden 2007, s. 117.

[70] Honneth 2004, s. 467.

Som vi tidigare har sett är det just sådana förändringar som den globala rättviserörelsen har kommit att tematisera i förhållande till globaliseringsfrågan. Att säga att denna rörelse helt och hållet är ett barn av sin tid tycks därmed leda tanken fel. Snarare bör rörelsen anses stå i ett spänningsförhållande till dessa bägge sidor av den tredje modernitetens livsföring.

iii. Den artistiska kritikens genomslag

Ett intressant perspektiv på detta spänningsförhållande anläggs av sociologen Luc Boltanski i dennes samtidsanalys. Denna analys, som nämndes som hastigast i kapitel 4, tar sin utgångspunkt i protesterna 1968 och vilken roll den kritik som då framfördes kom att spela för de efterföljande årens samhällsförändringar. Boltanski menar att dessa protester genomsyrades av två sorters samhällskritik, som han benämner ”social kritik” och ”artistisk kritik”.[71] I detta sammanhang skulle vi kunna tolka dessa som två olika förhållningssätt till autonomifrågan. Boltanski menar att dessa två förhållningssätt på intet sätt är nya, utan att de under hela moderniteten har präglat samhällskritiska sociala rörelsers inställning till det rådande samhällets och i synnerhet kapitalismens brister. Den sociala kritiken har ofta uppmärksammat frågor om ojämlikhet, fattigdom och exploatering, samtidigt som den har misstrott den sorts individualism som undergräver samhällets solidaritet och jämlikheten mellan människor.[72] Den typiska representanten för denna kritik är enligt Boltanski arbetarrörelsen. Den organiserade moderniteten bör tvivelsutan ses som en reaktion på detta slags kritik, såsom den formulerades genom ”den sociala frågan”. Den artistiska kritiken hade däremot sin sociala bas bland intellektuella och konstnärer, som menade att kapitalismen och industrialismen gjorde människan till en endimensionell varelse. Denna kritik har snarare baserats på ett motstånd mot förtryck (exempelvis mot fabrikens disciplin eller marknadens dominans),

[71] Boltanski 2002, s. 8 f. Se även Boltanski och Chiapello 2007, där begreppet *critique artistique* har översatts till ”konstnärlig kritik”. Även om ”artistisk kritik” inte är en helt lyckad översättning, tror jag att den bättre än ”konstnärlig kritik” fångar kreativitetsaspekten samtidigt som den är mindre kopplad till en specifik yrkesgrupp.

[72] Boltanski 2002, s. 6.

massamhällets likriktning och tendensen att allt fler sociala relationer blir till varor. Dess ideal har snarare varit befrielse och individuell autonomi, uppfattade utifrån en föreställning om det unika och autentiska.

I 1960-talets radikaliseringsvåg var enligt Boltanski bägge dessa former av kritik centrala i protesterna, men de samhällsförändringar som följde låg mer i linje med den artistiska kritiken och skedde på den sociala kritikens bekostnad. Omstruktureringen av arbetslivet i riktning mot självstyrande grupper, flexibel arbetstid och prestationslöner var en reaktion på den artistiska kritiken och kom att förändra arbetslivets utformning i stort. Samtidigt försvagades de institutioner som en gång hade skapats för att desarmera den sociala kritiken. Inkomstskillnaderna ökade, men accepterades eftersom man upplevde att de gamla hierarkierna och befälsordningarna saknades i det nya arbetsliv som växte fram. Boltanskis poäng är att protesterna 1968 ledde till en större samhällelig omstrukturering, men att endast den artistiska kritiken fick politiskt genomslag. Den sociala kritiken blev däremot ännu hårdare ansatt än förut och dess krav på jämlikhet kom under de kommande årtiondena att tonas ned inom de sociala rörelserna. I stället drevs politiska krav som kopplades till den artistiska kritiken, som betonade individuell autonomi, autenticitet, kreativitet och mångfald.[73] Som vi tidigare har sett är detta en central politisk klangbotten inom de nya sociala rörelserna, inte bara i deras politiska prioriteringar utan även i deras syn på hur politik bör bedrivas. Boltanskis resonemang belyser därmed de nya sociala rörelsernas tveeggade inflytande på samhällets omstrukturering från den organiserade moderniteten till vår tids modernitet samt dessa rörelsers egen förändring under denna process.

Ett liknande resonemang, som handlar om hur det politiska systemet har påverkats av de nya sociala rörelserna, förs av statsvetarna Herbert Kitschelt och Robert Rohrschneider. Den förre pekar på hur de nya sociala rörelsernas mer ”frihetliga” (*libertarian*) hållning har påverkat den parlamentariska vänstern i riktning mot frågor

[73] Ibid., s. 9.

som rör individuella val och kollektiv självorganisering.[74] Rohrschneider framhåller för sin del att dessa rörelser har inneburit att nya politiska partier har bildats i Europa, främst miljöpartier och partier framsprungna ur ”den nya vänsterns” organisationer.[75] Men även de traditionella vänsterpartiernas (socialdemokraternas och kommunisternas) politiska program och sätt att organisera sig har i stor utsträckning påverkats av dessa strömningar. Detta har inneburit att den feministiska rörelsens och miljörörelsens frågor har fått en framskjuten plats på den politiska dagordningen, samtidigt som även traditionella partier sökt mindre hierarkiska och mer deltagarorienterade organisationsformer.

Allt som allt pekar detta på förändrade politiska målsättningar och arbetssätt, både för samhället i sin helhet och för de sociala rörelserna, förknippade med sådana värderingar som kan kopplas till det som Boltanski benämner den artistiska kritiken. Om den organiserade moderniteten innebar att politiken strukturerades kring den sociala frågan och att det politiska handlandet skedde inom enhetliga organisationer och i hierarkiska former, har framväxten av en tredje modernitet förstärkt autenticitetsaspekterna både hos politikens sakfrågeinriktning och hos det politiska handlandet i stort.

iv. Den sociala kritikens återkomst

Frågan är hur man kan betrakta den globala rättviserörelsens framväxt i förhållande till Boltanskis resonemang. Boltanski nämner själv den franska strejkvågen 1995 och globaliseringsprotesterna som exempel på en den sociala kritikens pånyttfödelse.[76] I dessa protester ser han ett försök att omförhandla den balans mellan social trygghet och individuell autonomi som blev resultatet av 1968 års protester. På ett liknande sätt talar Honneth om ”den sociala frågans återkomst”.[77] Han menar att just den flexibilisering och ökade osäkerhet på arbetsmarknaden som har legitimerats utifrån

[74] Kitschelt 1993, s. 15.

[75] Rohrschneider 1993.

[76] Boltanski 2002, s. 11.

[77] Honneth 2004, s. 474 f.

ett ideal om individuell autonomi nu åter har aktualiserat sådana frågor om jämlikhet och exkludering som en gång restes i anknytning till den sociala frågan. Till dessa politiska förändringar kan man även foga det faktum att politiska partier och klassbaserade sammanslutningar som fackföreningar – vars organisationssätt har ansetts stå i motsättning till de nya sociala rörelserna – har varit centrala inom den globala rättviserörelsen. Visserligen har dessa förändrats just under intryck av de nya sociala rörelsernas kritik. Men deras närvaro samt det faktum att globaliseringsprotesterna ofta riktar sig mot internationella eller makroregionala institutioner antyder ändå att den globala rättviserörelsen inte i likhet med de nya sociala rörelserna i första hand söker utrymmen för politiskt handlande utanför institutioner och partipolitik.

Innebär då dessa förändringar att den ”emancipatoriska politiken”, för att använda Giddens uttryck, har återkommit på ”livspolitikens” bekostnad, eller innebär de snarare att jämlikhetsfrågor har införlivats i en rörelsekultur som är präglad av livspolitiska ideal och handlingsformer? För det senare talar det nämnda förhållandet att den globala rättviserörelsen i många avseenden använder sig av de nya sociala rörelsernas politiska handlingsrepertoar samtidigt som den till stor del utgörs av organisationer och aktivister från samma rörelser. Om vi antar att den globala rättviserörelsen förebådar frambrytande sociala och politiska former i samhället i stort, på samma sätt som de nya sociala rörelserna en gång gjorde detta, blir det intressant att undersöka hur spänningsförhållandet mellan ”artistisk kritik” och ”social kritik” – eller mellan ”livspolitik” och ”emancipatorisk politik” – hanteras inom denna rörelsemiljö. Organiserar sig den globala rättviserörelsen på ett sådant sätt att strävan efter social utjämning, gemensamma projekt och nya former av tillhörighet låter sig kombineras med självförverkligande, kreativitet och mångfald samt en ovilja mot att underordna sig kollektiva målsättningar och bli representerad? Vilka livsföringsideal är vägledande i en sådan process och hur kopplas konkret det egna politiska deltagandet till den övergripande politik- och demokratisynen bland aktivisterna i den globala rättviserörelsen? I analogi med Thörns sammankoppling av ”livspolitik” med sociala rörelsers bejakande av ”livspolitiska handlingsformer”

kunde man fråga sig om ett förnyat intresse för ”emancipatorisk politik” motsvaras av stärkta ”emancipationspolitiska handlingsformer” i betydelsen strävan efter jämlika och inkluderande politiska organisationsformer. Kan man i dessa förhållningssätt se en förskjutning i synen på autonomins förverkligande under vår modernitetsepok? Detta slags frågor kommer jag i de följande kapitlen undersöka mer utförligt utifrån min egen empiri.

4. Civilsamhälle

Det civila samhället har länge uppfattats som ett i första hand nationellt samhälle.[78] En del samhällsteoretiker har därför menat att globaliseringen innebär inte bara att nationalstaten förändras, utan även att civilsamhället upplöses. Så menar exempelvis Michael Hardt och Antonio Negri att den globala men decentraliserade kapitalistiska ordning som växer fram inte behöver det slags förmedlande kanaler mellan stat och samhälle som civilsamhället en gång utgjorde.[79] Vi finner även liknande tankar hos Castells. För honom innebär framväxten av ett globalt nätverkssamhälle att de nationella organisationer och institutioner som utgjorde civilsamhället ersätts av en radikaliserad motsättning mellan det globala och det lokala, eller mellan ”nätet och jaget”.[80] Båda dessa teorier fångar den organiserade modernitetens nedgång genom att uppmärksamma hur de nationellt strukturerade kollektiv som denna vilade på förlorar i betydelse. Samtidigt uttrycker deras beskrivning av det som träder i denna ordnings ställe den hållning som kritiserades tidigare i detta kapitel. Det handlar om tendensen att se den tredje moderniteten som ett tillstånd under vilket den enskilde individen, som söker förverkliga sin autonomi, nästan helt på egen hand måste förhålla sig till de globala abstrakta systemens rationella herravälde.[81] Min egen utgångspunkt har i stället varit att det även under den tredje moderniteten bildas och

[78] Olesen 2005b, s. 419.

[79] Hardt och Negri 2003, s. 275 f.

[80] Castells 2000, s. 20 ff.

[81] När det gäller Hardt och Negri bör dock tilläggas att deras projekt består i att beskriva framväxten av ”det gemensamma” (*the common*), som i detta sammanhang skulle kunna tolkas som kollektiva handlingsformer som inte utgår från en gemensam identitet eller tydligt avgränsade sociala entiteter. Se exempelvis Hardt och Negri 2007, s. 236 ff.

ombildas mellanliggande kollektiva former för social interaktion som ger autonomin en konkret mening. På detta bör den globala rättviserörelsen ses som ett framträdande exempel.

Det är just sådana mellanliggande sociala fenomen som getts en central plats i teorier om det civila samhället. Detta gäller både 1980-talets diskussioner om det civila samhället som en demokratisk motvikt till en alltför stark stat och dagens diskussioner om ett globalt civilt samhälle som en demokratisk motvikt till en alltmer globaliserad kapitalism. På ett övergripande plan menar Wagner att detta intresse för civilsamhället bör ses som en reaktion på den organiserade modernitetens kris. Tillsammans med närliggande tankeströmningar – till exempel det återuppväckta intresset för republikanismens samhällsteorier och diskussionerna om ”deliberativ demokrati” – menar han att diskussionen om det civila samhället har medfört ett ökat fokus på frågor om kollektivt självbestämmande.[82] I dessa diskussioner om det civila samhället har ofta sociala rörelser tillmätts en avgörande roll.[83] Ett exempel är Jürgen Habermas, som utifrån sin distinktion mellan ”system” och ”livsvärld” menar att livsvärlden inrymmer interaktionsformer som inte styrs av de logiker som präglar de övriga samhällssfärerna (det vill säga makt och pengar). Detta har setts som en förutsättning för att skapa en offentlighet inom vilken sociala rörelser och andra aktörer kan diskutera den politiska gemenskapens göranden och låtanden.[84] De sociala rörelserna har även en framskjuten roll i den korsbefruktning av civilsamhälles- och globaliseringsteorier som skett under senare år. Hos exempelvis Mary Kaldor definieras det globala civilsamhället så som ”den globala process där individer debatterar, övar inflytande på och framförhandlar ett pågående socialt kontrakt, eller en uppsättning sociala kontrakt, med den politiska och ekonomiska maktens centra”.[85] För henne handlar en sådan process om en

[82] Terrier och Wagner 2006b, s. 223, 226.

[83] Se exempelvis Cohen och Arato 1993.

[84] Se exempelvis Habermas 1994a.

[85] Kaldor 2004, s. 109.

”demokratiserande globalisering” framdriven av sociala rörelser, enskilda organisationer och aktivistnätverk.[86]

Det som förenar dessa olika synsätt är föreställningen om att en välfungerande demokrati kräver en mångfald av sociala rörelser, enskilda organisationer och andra frivilliga sammanslutningar såväl som offentligheter för fri debatt som inte är styrda vare sig av statens eller av marknadens logik. Detta implicerar i sin tur specifika normativa förhållningssätt till politik, som skulle kunna beskrivas utifrån olika demokratimodeller. Frågan är då hur dessa företeelser – sociala rörelser, offentligheter och demokratiuppfattningar – förhåller sig till det civila samhället i stort. Och vad innebär globaliseringen för deras vidkommande? Ett klargörande av begreppens förhållande till civilsamhället kommer att följas av en diskussion om vad det innebär att tala om ett globalt civilsamhälle, hur man kan förstå offentligheter som bildas på transnationell nivå samt vilka demokratimodeller som vi bör sätta i samband med förändringarna av det politiska handlandet.

i. Civilsamhälle, offentligheter och sociala rörelser

Begreppet om det civila samhället såsom det ofta används i dag är som konstaterades förut mångtydigt. Utifrån Jürgen Kockas allmänna karaktäristik noterades dock att det civila samhället brukar framställas som en annan sfär, vid sidan av (men samtidigt anknuten till) stat och ekonomi, som rymmer en annan handlingslogik än andra samhällssfärer. Men samtidigt pekar Kocka på att det finns en utopisk dimension i begreppet i det att det ofta betecknar ett ännu inte infriat, önskvärt projekt.[87]

Civilsamhällets utopiska dimension kan tyckas skapa en dubbelhet i begreppet. Det blir både en empirisk beskrivning av sociala strukturer i faktiska samhällen och ett ideal att jämföra verkligheten med. Även om det är viktigt att ha denna dubbelhet klar för sig i den konkreta analysen bör påpekas att samma dubbelhet finns hos en

[86] Ibid., s. 23.

[87] Kocka 2004.

rad centrala samhällsvetenskapliga begrepp, såsom demokrati eller marknadsekonomi. Dessa avser inte endast institutioner eller sociala handlingsformer, utan fungerar även som måttstockar på i vilken utsträckning de lever upp till demokratins eller marknadens ideal. I detta sammanhang kan de därför ses som ett uttryck för hur autonomifrågan tolkas under en given period av moderniteten.[88] Det är också så jag kommer att behandla begreppet civilsamhälle och den diskussion som har förts kring detta – som både en beskrivning av befintliga aktörer, handlingsformer och sociala rum och en specifik tolkning av autonomifrågan. Frågan är hur denna sfärs förhållande till stat, marknad, offentligheter och sociala rörelser närmare bestämt ska förstås.

För sociologerna Jean Cohen och Andrew Arato behövs för det första, om man ska kunna tala om ett civilsamhälle, någon form av offentlighet.[89] Inom en sådan finns institutioner för kommunikation och kultur inom vilka medborgarna fritt kan delta i ett samtal om den politiska gemenskapens normer och institutioner, utan att varken staten eller marknadens aktörer inskränker denna frihet. Viktigt att påpeka är att sådana offentligheter inte är samma sak som civilsamhället i sin helhet, men dock en central del av det. Vidare pekar Cohen och Arato på att även om stat och civilt samhälle är åtskilda så påverkar de och griper in i varandra. Staten beslutar ytterst om de rättsliga ramar som skyddar och begränsar civilsamhällets aktiviteter samt understödjer institutioner som främjar offentlig debatt. Samtidigt får staten legitimitet genom de samtal om statens politik som fritt förs i civilsamhället. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att förhållandet mellan civilsamhälle och stat historiskt sett har skilt sig mellan olika länder. Som vi tidigare såg var en av huvudpoängerna i 1980-talets diskussioner om civilsamhället just att individuella friheter och rättigheter bäst garanterades genom denna sfärs autonomi från staten. Här hänvisade man framför allt till det civila samhällets omintetgjorda autonomi i auktoritära stater i Östeuropa och Latinamerika. Ur ett sådant perspektiv framstår dock det svenska fallet som speciellt, eftersom Sverige (i likhet med vissa av sina

[88] Carleheden 2007, s. 97 ff.

[89] Cohen och Arato 1993, s. 10 f.

grannländer) har haft både en stark och på många samhällsområden intervenerande statsmakt och ett välutvecklat civilsamhälle grundat i en demokratisk och deltagarorienterad tradition.[90] Det är därför viktigt att ta i beaktande de specifika förhållanden som karaktäriserar förhållandet mellan stat och civilt samhälle i ett visst land eller en viss region.

Cohen och Arato menar vidare att det civila samhället skiljer sig från marknaden därigenom att det inte styrs av dess penninglogik.[91] Samtidigt påverkar denna logik i praktiken det civila samhället, exempelvis genom att en del av de institutioner som möjliggör det offentliga samtalet – exempelvis medierna – till stor del styrs av marknadens logik. När det gäller sociala rörelser menar Cohen och Arato att dessa ”syftar till både politisk och social demokratisering” och ”utgör det dynamiska elementet i processer som skulle kunna realisera de moderna civila samhällenas positiva potential”.[92] Därigenom ger de en framskjuten plats åt sociala rörelser och betraktar dem som aktörer som inom det civila samhället verkar för ökad politisk autonomi utifrån föreställningen att det sociala formar även politikens förutsättningar. Därmed likställer de inte heller sociala rörelser med civilsamhället.

En annan distinktion som bör göras är den mellan offentligheter och sociala rörelser.[93] Även om sociala rörelser kan vara pådrivande i bildandet av nya offentligheter, bör de senare i första hand uppfattas som rum för social interaktion som till skillnad från sociala rörelser inte behöver falla tillbaka på en kollektiv identitet eller syfta till kollektivt handlande.

ii. Globalt civilsamhälle

I diskussionen om globaliseringen tidigare i detta kapitel konstaterades att nationalstatens roll i dag förändras och att den politiska makten i större utsträckning

[90] Trägårdh 2007a.

[91] Cohen och Arato 1993, s. 10 f.

[92] Ibid., s. 415.

[93] Se exempelvis Olesen 2005b, s. 425.

struktureras kring transnationella eller globala institutioner, målsättningar och normsystem. Det påpekades också att icke-institutionaliserade politiska aktörer som opererar på samma geografiska nivåer – såsom transnationella aktivistnätverk, organisationer och rörelser – har blivit allt fler. Frågan är om det måste finnas en global stat för att man ska kunna tala om ett globalt civilsamhälle. Det ligger i detta sammanhang något i Hardts och Negris samt Castells karaktäristik av globaliseringen, i så motto att de pekar på att den globala ordningen inte garanteras av en stat i den nationalstatliga bemärkelsen. Internationella institutioner må i vissa avseenden ha global regleringsförmåga men de har i dag inte samma genomgripande roll som de nationalstatliga institutionerna hade under den organiserade moderniteten.

Men även om någon global stat inte existerar bör man, i linje med de resonemang som tidigare fördes om globaliseringen, kunna tala om ett globalt civilsamhälle som varken utgörs av globala marknadsaktörer eller internationella eller överstatliga institutioner. Det är i första hand i denna bemärkelse jag själv kommer att tala om det globala civilsamhället: som ett samlingsnamn för rörelser, organisationer, nätverk och kampanjer som har global spridning. Det globala civilsamhället betraktas alltså inte som en aktör i sig.[94] Det globala civilsamhället bör uppfattas som en mångfald heterogena aktörer. Ett annat utmärkande drag hos denna mångfald av aktörer och kampanjer är att de struktureras kring globala målsättningar, i den meningen att de ofta åberopar befintliga eller kräver nya globala normsystem eller institutioner. I exempelvis kraven på att olika aktörer ska efterleva FN:s mänskliga rättighetskatalog eller på att globala miljö- eller finansskatter ska införas finns en tydlig referens till globala målsättningar. Därutöver skulle man kunna tala om ett globalt civilsamhälle i den utopiska bemärkelsen. Det handlar då om föreställningen om att maktförskjutningen till makroregionala och internationella institutioner måste följas av en globalisering av sådana civilsamhälleliga aktiviteter som kan uppväga de demokratiska brister som en sådan ekonomisk globalisering har lett till.

[94] För en kritik av teorier där det globala civilsamhället har betraktats som en aktör i sig, se ibid., s. 421.

iii. Transnationella offentligheter

En central aspekt av det civila samhället är alltså förekomsten av offentligheter. Det är i sådana som kritik kan framföras, alternativa förhållningssätt spridas och en dialog föras med såväl motståndare som sympatisörer. I brist på tillträde till etablerade offentligheter har sociala rörelser i många fall skapat sina egna offentligheter. Ett exempel är grundandet av arbetarpressen, ett annat bildandet av alternativa mötesplatser för föreläsningar och debatter, såsom studiecirklar eller ”teach-ins”. Även om det finns en mängd offentligheter i dagens samhälle – som överlappar varandra, som sammanfaller med varandra eller som helt saknar kontakt med varandra – har man traditionellt talat om förekomsten av en nationell offentlighet, ett föreställt rum inom vilket den nationella politiska gemenskapens stora frågor diskuteras.[95]

På samma sätt borde man i dag kunna tala om en global offentlighet, även om en sådan framstår som långt mer fragmentarisk och splittrad än de nationella offentligheterna någonsin gjorde. Det bör uppfattas som en viktig aspekt av ett globalt civilt samhälle att det bildas transnationella offentligheter, som syftar till att skapa det slags rum som krävs för ett pågående samtal om den globala politiska gemenskapens göranden och låtanden. Som exempel på sådana transnationella offentligheter kunde anföras de alternativmöten som sedan 1970-talet allt oftare arrangerats samtidigt med de internationella institutionernas toppmöten, men även digitala kommunikationskanaler som e-postgrupper och hemsidor.

Rörelseforskaren Thomas Olesen menar att föreställningen om *en* global offentlighet ligger alltför långt från den empiriska verkligheten för att vara ett lämpligt analytiskt verktyg.[96] Han menar att ett mer operationaliserbart begrepp är ”transnationella offentligheter”. I detta begrepp lägger han att offentligheterna är rotade på en mängd geografiska nivåer – såväl lokalt och nationellt som transnationellt – samt att de

[95] Thörn 2007.

[96] Olesen 2005b. För en delvis avvikande uppfattning, se Thörn 2007, s. 903.

förmedlas genom medier och kommunikationsteknik. Samtidigt är de intimt förbundna med sådana sociala sammanhang där människor fysiskt möter varandra.[97]

I senare kapitel kommer jag att diskutera och undersöka några offentligheter som är betydelsefulla för den globala rättviserörelsen, både på transnationell nivå och på lägre geografiska nivåer. Intressant här är att se i vilken utsträckning rörelsen skapar egna alternativa offentligheter, i vilken utsträckning man förlitar sig på befintliga offentligheter och hur dessa processer påverkar rörelsens agerande i stort.

iv. En demokratisyn för den tredje moderniteten?

Det allt större intresset för civilsamhället skulle även kunna tolkas mot bakgrund av förskjutningen i samhällets demokratiuppfattning. Utifrån min periodiserande ansats skulle det handla om hur tolkningen av den politiska autonomin har förändrats i och med den organiserade modernitetens nedgång och framväxten av en tredje modernitet. Utifrån sociologen David Helds typologi över olika ”demokratimodeller” kan man se ”den konkurrensgrundade elitdemokratin” och den ”pluralistiska” demokratimodellen som utmärkande för två varianter av den organiserade moderniteten.[98] Den förra lägger tonvikten på tydliga former av rättsstatlig ansvarsdelning, medan den senare mer korporativa modellen betonar olika intressegruppers betydelse. Båda modellerna framhåller emellertid konkurrensen mellan olika eliter inom det politiska partisystemet och representationen av väljare och intressen i olika organ som demokratins kärna.[99] Båda betonar också att demokratin inte bör massifieras i alltför stor utsträckning, det vill säga att medborgarna bör ägna sig åt politiskt deltagande enbart i begränsad omfattning.

---

[97] Olesen 2005b, s. 420.

[98] Held 1997, s. 197 ff., 247 ff. Den förra kopplar Held till ekonomen Joseph Schumpeter (och även i stor utsträckning Weber), medan den senare förknippas med statsvetaren Robert Dahl.

[99] Cohen och Arato 1993, s. 24 f.

Held menar dock att dessa modeller råkade i kris från och med 1960-talets slut och att andra demokratimodeller vann terräng på deras bekostnad. Den första av dessa är den modell för ”lagstyrd demokrati” (*legal democracy*) som utgår från en nyliberal föreställning om att statens åtaganden bör minimeras, såväl i civilsamhället som i välfärdsfrågor. Dessutom förespråkas arrangemang som minskar möjligheterna för intressegrupper (i synnerhet fackföreningar), och i vissa avseenden även för parlamentet, att påverka statens politik (exempelvis rörande penningpolitiken, som ska skötas av en fristående byråkrati).[100] Den andra är den ”deltagardemokratiska” modellen, som går att se som ett uttryck för de nya sociala rörelsernas kritik och politiska ideal.[101] Denna modell skiljer sig från tidigare direktdemokratiska visioner i det att den inte ser direktdemokrati på alla samhällsnivåer som ett alternativ till demokratisk parlamentarism. Snarare menar den att statens institutioner måste göras mer demokratiska, ofta med hänvisning till de faktiska ojämlikheter i ett samhälle som försvårar det politiska deltagandet för vissa grupper. Samtidigt ger denna modell sociala rörelser en viktig roll i den vidare demokratiseringen av samhället. Till dessa två modeller kunde man foga den ”deliberativa” demokratisyn som sedan 1980-talet har blivit betydelsefull.[102] För denna uppfattning har den offentliga debatten varit central, främst som ett ideal för hur politik bör bedrivas. Man har ansett att demokratin ytterst får sin legitimitet genom att olika kontrahenter debatterar på ett sätt som ger företräde åt det goda argumentet, under former som garanterar insyn och öppenhet. De sociala rörelserna har setts som en sådan viktig kontrahent, som måste tillåtas att delta i de demokratiska överläggningarna.

Om den lagstyrda modellen syftar till att begränsa sociala rörelsers inflytande över staten, tillmäter både det deltagardemokratiska och det deliberativa synsättet sociala rörelser en viktig roll. De lyfter också fram den sorts frågor som varit centrala för teorierna om civilsamhället. Dessa två demokratimodeller ansluter därtill i stor utsträckning till de uppfattningar om politik som vi tidigare har sett är typiska för de

[100] Held 1997, s. 313 ff.

[101] Ibid., s. 325 ff.

[102] Se exempelvis Habermas 1994b. Se även Terrier och Wagner 2006b, s. 230.

nya sociala rörelserna. Det deltagardemokratiska synsättet ligger i linje med viljan att demokratisera fler samhällssfärer och uppmärksammandet av demokratins sociala grundvalar, medan den deliberativa demokratisynen betonar allas lika deltagande i öppna beslutsprocedurer. Som vi såg i avhandlingens inledning har emellertid statsvetaren Iris Marion Young menat att det finns en motsättning mellan dessa uppfattningar just i synen på sociala rörelsers gängse protestrepertoarer.[103] Kärnpunkten i Youngs kritik är att den ”aktivistiska” demokratisynen bottnar i en uppfattning om strukturella ojämlikheter, som leder till att vissa aktörer anses ha större makt att besluta vilka frågor som ska finnas på den politiska dagordningen. Utifrån en sådan ståndpunkt blir det svårt att se sig inbjuden till ett ”deliberativt” samtal på jämlika villkor. Young exemplifierar med protesterna kring internationella institutioners toppmöten under senare år och menar att kritiken mot dessa överläggningar är en kritik dels av de frågor som diskuteras under mötena, dels av diskussionens slutna och exkluderande former. En ”deliberativ” demokrat skulle däremot enligt Young uppfatta dessa protester så att aktivisterna vände samtalet ryggen och mena att de i stället borde söka dialog med sina politiska motståndare. Den troliga aktivistiska motkritiken skulle enligt hennes mening bestå i att man genom att delta i sådana deliberativa procedurer skulle legitimera den ojämlikhet och dominans som dessa procedurer vilar på. Youngs kritik visar på en spänning mellan olika uppfattningar om vad demokrati innebär i praktiken. Den är relevant för det sätt på vilket sociala rörelser betraktas i den offentliga debatten likaväl som för aktivisternas eget sätt att resonera i dessa frågor.

I anslutning till dessa olika demokratiuppfattningar blir det intressant att undersöka för det första vilka allmänna demokratiideal aktivisterna i den globala rättviserörelsen omfattar, för det andra vilken roll de menar att sociala rörelser spelar i dagens politiska system och för det tredje vilka demokratiuppfattningar som aktivisterna ansluter sig till när det gäller den egna rörelsens organisation och beslutsfattande. Frågan är också hur aktivisterna uppfattar det specifikt svenska

[103] Young 2001.

förhållandet mellan sociala rörelser och det politiska systemet i en tid av tilltagande globalisering.

I detta kapitel har några av de begrepp som varit centrala för förståelsen av de senaste årtiondenas samhällsförändringar satts i samband med sociala rörelser, politik och det politiska handlandets förutsättningar. Utifrån en periodiserande ansats har globaliseringens, individualiseringens och civilsamhällets konturer under en tredje modernitet skisserats. Utifrån dessa diskussioner har jag pekat ut några övergripande frågeställningar för mitt studium av den globala rättviserörelsen, för att se hur en samtida social rörelse samspelar med framväxten av en tredje modernitets sociala konfigurationer. I de kommande kapitlen kommer dessa frågor att undersökas utifrån min egen empiri. I nästa kapitel introduceras bakgrunden till den globala rättviserörelsen och det sociala forumet, framför allt i förhållande till globaliseringen. Därefter, i kapitel 8, undersöks rörelsens sociala sammansättning och forumens betydelse för aktivisterna. Kapitel 9 undersöker de transnationella aspekterna av rörelsens och aktivisternas handlande och värderingar, medan kapitel 10 koncentrerar sig på aktivisternas syn på demokrati och politik, i synnerhet i anslutning till diskussionerna om individualisering, livspolitik och demokratisyn. I kapitel 11 står frågan om hur rörelsen representeras i medierna i centrum, som ett exempel på aktivisternas förutsättningar att agera i den politiska offentligheten.

Kapitel 7. Den globala rättviserörelsen och de sociala forumen

Det föregående kapitlets diskussion om globalisering, individualisering och civilsamhälle handlade om vad som ansetts vara sentida förändringar i det politiska handlandets villkor på både mikro- och makronivå. Det är nu dags att ta sig an denna avhandlings huvudsakliga empiriska undersökningsobjekt: *den globala rättviserörelsen*. I detta kapitel kommer rörelsen samt en av dess främsta uttrycksformer – det sociala forumet – att presenteras. Det främsta syftet med kapitlet är att mot bakgrund av föregående kapitels diskussioner – om sociala rörelser i allmänhet och om globaliseringen – beskriva den globala rättviserörelsens framväxt. Jag vill förutom att ge en kortare historisk bakgrund även inleda en diskussion om vad denna rörelse och dess protester kan anses uttrycka i fråga om politisk förmedling av olika samhälleliga konflikter. En relevant fråga är dessutom huruvida den globala rättviserörelsen verkligen går att betrakta som *en* sammanhängande rörelse. Ett andra syfte med kapitlet är att kortfattat presentera de enkätdata och intervjuer som kommer att användas i de följande fyra kapitlen, samt att föra några övergripande resonemang om metodöverväganden kring denna empiri.

1. Den globala rättviserörelsens framväxt

Om såväl rörelseaktivism som politik i allmänhet under längre tid främst ansetts försiggå inom nationalstatens gränser, så överskrider vår tids protester och aktivism i allt större utsträckning dessa gränser. Frågan är då vilka specifika sociala och politiska omständigheter som har lett fram till den globala rättviserörelsens framväxt. På den teoretiska nivån skulle denna fråga kunna ställas utifrån ”resursmobiliseringsskolans” begreppsapparat. Frågan skulle då vara vilken ”politisk möjlighetsstruktur” som bidragit till att denna typ av protester uppkommer just nu. Man skulle även utifrån förmedlingsproblematiken kunna fråga sig vilket slags sociala och politiska ojämlikheter som ger upphov till den globala rörelse som rättviserörelsen bildar.

i. Globaliseringsprotesternas uppkomst och bakomliggande samhällsförändringar

Trots att gränsöverskridande rörelseaktivism inte är något nytt menar rörelseforskarna Donatella della Porta och Sidney Tarrow att det finns nya särdrag hos dagens transnationella aktivism – varpå den globala rättviserörelsen utgör det främsta exemplet – vilka kan kopplas samman med mer övergripande samhällsförändringar.[1] En första sådan är de geografiska gränsernas förändrade roll. Övergången till ett mindre auktoritärt politiskt system har i ett flertal länder (exempelvis i Latinamerika eller i det forna Sovjetblocket) inte bara gjort det möjligt för rörelser och rörelseorganisationer att arbeta mer öppet. Det har även blivit lättare att samarbeta med motsvarande aktivistgrupper i andra länder. På ett liknande sätt har strävan efter ökad politisk regional integration i olika delar av världen (EU, Latinamerika) underlättat utbyten över gränserna. Att det blivit billigare och enklare att resa över stora geografiska avstånd spelar nog även in i detta sammanhang. En andra viktig samhällsförändring är den nya informations- och kommunikationsteknikens spridning. E-postens och Internets ökade tillgänglighet har underlättat organisering av kampanjer och evenemang samt bildat nya offentligheter inom vilka rörelserna kan sprida sitt budskap. Men det som della Porta och Tarrow ser som den enskilt viktigaste samhällsförändringen under de senaste åren är ändå de internationella och övernationella institutionernas ökade makt samt de politiska och sociala följderna av deras maktutövning. Vi talar här om institutioner som Internationella valutafonden (IMF), Världsbanken, Världshandelsorganisationen (WTO) och EU – om deras politiska dagordningar samt om de sociala och ekonomiska effekter som dessa har haft över hela världen.[2]

I föregående kapitel diskuterades hur dessa processer både på och ovan den nationalstatliga nivån har påverkat möjligheterna för politiska aktörer som sociala rörelser att få inflytande över samhällsutvecklingen. Genom stärkandet av övernationella politiska organ, avnationaliseringsprocesser (samt även från dessa

[1] Tarrow och della Porta 2005, s. 228 ff.

[2] Se även Sassen 2007.

fristående, inre omvandlingar av nationalstaten) och framväxten av transnationella system för att reglera olika delar av samhället har beslutsfattandet blivit allt mindre transparent och de folkvalda församlingarnas roll alltmer kringskuren. Därmed förändras maktutövningens *form*, vilken gör att den politiska och ekonomiska makten i mindre utsträckning sammanfaller med nationalstaten och i större utsträckning med övernationella organ. Utifrån ett sådant perspektiv på de senaste årens samhällsomvandlingar förefaller det rimligt att anta att även politiska protester skulle genomgå motsvarande förändringar. Om de globala och makroregionala institutionernas ökade makt gör att det nationella parlamentet eller den nationella regeringen inte längre är de naturliga motparterna – att rikta kritik mot eller kräva förändring av – kan fenomen som toppmötesdemonstrationer tolkas som pragmatiska reaktioner på en sådan förändring. När politiken avnationaliseras och platsen för beslutsfattande flyttas, förändras även måltavlan för de protesterandes protester. De transnationella offentligheter inom vilka kritik skulle kunna framföras mot de nya formerna av beslutsfattande är dock svagt utvecklade i jämförelse med de nationella offentligheterna. Genom toppmötesdemonstrationerna väljer därför kritikerna att möta den transnationaliserade makten på de platser där den sammanträder. Men även om kritikerna söker utöva inflytande över besluten genom att söka upp de internationella och övernationella institutionerna, saknar dessa den grad av transparens samt de möjligheter till ansvarsutkrävande och påverkan som länge har kännetecknat de nationella institutionerna, bland annat som ett resultat av de sociala rörelsernas kamper. Detta kan ses som ytterligare ett skäl till protesterna. Genom demonstrationer och kampanjer påtalas det demokratiska underskott som institutioner som WTO, IMF eller EU dras med, i alla fall jämfört med de nationalstater som har en fungerande demokrati.

Protesterna har emellertid inte bara riktat sig mot politikens förändrade *form*, utan även mot dess förändrade *innehåll*. Den transnationaliserade politiska ordningens ”demokratiska underskott” kan svårligen isoleras från de substantiella förändringarna i den förda politiken. Protesterna har ju inte gällt internationella institutioner i allmänhet. Exempelvis har FN sällan kritiserats, trots att denna

institution knappast kan ses som ett demokratiskt föredöme (med ett säkerhetsråd som genom vetorätten domineras av ett fåtal maktstarka länder). Måltavlan för kritiken har snarare varit de internationella organ som stått för en politik som varit mer inriktad på ekonomisk frihet än jämlikhet och social rättvisa, exempelvis WTO, IMF och EU. Den politik som dessa organ har bedrivit har i många avseenden underminerat de värn mot finansiell spekulation och social dumpning som en mer ekonomiskt sluten nationalstat kunde erbjuda. Den så kallade ”Washingtonsamsynen” (*Washington consensus*, som syftar på den ekonomisk-politiska inriktning som Washingtonbaserade institutioner som IMF och Världsbanken har haft under de senaste årtiondena)[3] har effektivt satt ur spel en rad av de former av ekonomisk reglering som kännetecknade den keynesianska och nationalstatsbaserade välfärdsstaten.

Många av senare års protester har därför uppmärksammat frågor som välfärdsstatens nedmontering, u-ländernas ökande skuldbörda, finansmarknadernas avreglering och formerna för världshandelns omreglering. Kring dessa frågor har också specifika organisationer och kampanjer skapats. Så bildades exempelvis Attac i Frankrike utifrån kravet på en skatt på globala finansiella transfereringar, kyrkornas världsomfattande kampanj Jubel 2000 utifrån krav på avskrivning av tredje världens skulder samt den mer nätverksinriktade mobiliseringen mot det planerade globala investeringsavtalet MAI (*Multilateral Agreement on Investment*).[4] Miljöaktivister har organiserat sig transnationellt för att protestera mot att miljölagstiftning betraktas

[3] Förre chefsekonomen för Världsbanken Joseph Stiglitz ser budgetåtstramning, privatisering och marknadsliberalisering som denna samsyns tre grundpelare under 1980- och 1990-talen. Stiglitz 2003, s. 65 ff.

[4] Ghimire 2005; Thörn 2002, s. 35 f.; Desai och Said 2001, s. 60 f.; Dyer-Witheford 1999, s. 229 f. Andra viktiga transnationella civilsamhälleliga kampanjer under senare år har varit kampanjen mot landminor (1992) och kampanjen för internationella brottmålsdomstolen (1995) (se exempelvis Pianta och Marchetti 2007, s. 37). Dessa visar att civilsamhälleliga kampanjer inte enbart kritiserat befintliga eller motsatt sig nya övernationella fördrag eller institutioner, utan även krävt inrättandet av nya globala institutioner och fördrag.

som handelshinder i de regelverk som skapas för global handel.[5] Fackföreningar har kritiserat den omstrukturerade regleringen av rörligheten för varor, kapital och arbetskraft utifrån de effekter denna har haft för de lönearbetande, vilket lett till såväl gemensamt transnationellt agerande som värnande av snävare nationella arbetarintressen.[6] I stället för den ”frihandel” som varit central för nationella regeringar och övernationella institutioner har olika grupperingar krävt en mer ”rättvis handel” som även tar producenternas sociala villkor i beaktande.[7]

På lokal nivå har kritiken mot nya former av global reglering tagit sig uttryck i allt ifrån indiska bönders protester mot att transnationella företag använder de nya regelverken för att ersätta traditionella utsäden med genmanipulerade grödor till samarbeten mellan amerikanska och sydafrikanska aidsaktivister med krav på att afrikanska länder ska undantas patentregler som omöjliggör tillverkning av billiga bromsmediciner, eller peruanska och indiska fackföreningars kamp mot den typ av privatiseringar som deras länder rekommenderats av globala ekonomiska institutioner och långivare.[8] Kritiken mot ekonomins omreglering har även utsträckts till vad som uppfattats som en pågående utbredning av marknadsrelationer till allt fler livsområden. Här kan vi exempelvis finna Reclaim the streets-aktivister som genom arrangemang av gatufester kritiserar stadsrummets kommersialisering och medieaktivister som genom sitt ”kulturjammande” undergräver de multinationella företagens reklambudskap genom att använda deras form- och bildspråk i syfte att göra konsumenter mer medvetna och kritiska.[9]

Dessa politiska frågor har dessutom undan för undan fått ökad uppmärksamhet under de senaste 20–30 åren, för att främst från 1990-talets mitt och i synnerhet efter WTO-demonstrationerna i Seattle 1999 på olika sätt leta sig in i det offentliga

[5] Faber 2005.

[6] Waterman 2005; Wingborg 2001.

[7] Ghimire 2005.

[8] Lindberg 2006, s. 304 f.; Friedman och Mottiar 2005; Shepard 2002, s. 14 f.; Kim 2001; Uba 2007.

[9] Duncombe 2002, s. 218 ff; Wettergren 2005. Se även Klein 2001.

samtalet och leda till olika former av mobiliseringar. Protesterna har ibland såsom under de omfattande franska strejkerna 1995 mot nedskärningar och en planerad pensionsreform gällt hur nationella regeringar skär ned i eller ”anpassar” sina välfärdssystem till vad en mer globaliserad ekonomi har ansetts kräva.[10] I andra fall har kampanjer organiserats på transnationell basis mot planerade internationella avtal eller mot den politik som bedrivs av redan befintliga övernationella institutioner. Två exempel på global nivå är den år 1996 inledda Jubel 2000-kampanjen och kampanjerna mot det planerade MAI-avtalet 1997–98, ett exempel på makroregional nivå protesterna mot det nordamerikanska handelsavtalet NAFTA (som trädde i kraft 2004).[11]

Sammantaget kan man alltså se hur kritiken mot de globala institutionernas demokratiska brister och överföringen av makt till dem har tvinnats samman med en kritik av den nyliberala ekonomiska politiken och den allmänna utbredningen av marknadsrelationer i samhället. Även om denna kritik har utgått från olika och ibland till synes motsatta verklighetsbeskrivningar och intressen har den ändå förhållit sig till aspekter av vad som kan betraktas som en genomgripande samhällsförändring. Kritiken och protesterna har utöver de många transnationella kampanjerna främst yttrat sig i toppmötesdemonstrationer mot globala institutioner och alternativa möten. Dessa politiska handlingsformer uppkom dock inte i och med WTO-demonstrationerna i Seattle 1999 eller World Social Forum i Porto Alegre i Brasilien 2001. Det är förvisso viktigt att konstatera att det har skett en radikal ökning av detta slags protester under åren som följt efter Seattledemonstrationerna, såväl som en allmän ökning av transnationella civilsamhälleliga nätverk och kampanjer.[12] Ett flertal toppmötesdemonstrationer och sociala forum har under 2000-talet samlat hundratusentals människor, samtidigt som tillfällena för sådana mobiliseringar har mångdubblats.[13] Denna kapacitet att mobilisera ett väldigt stort

[10] Sommier och Combes 2007, s. 113. Se även Svenning 2000, s. 46 ff.

[11] Desai och Said 2001, s. 62 f.; Thörn 2002, s. 35 f.; Castells 2000, s. 143; Foster 2005.

[12] della Porta et al. 2006, s. 234.

[13] Pianta och Marchetti 2007, s. 39 ff.

antal människor kanske bäst illustreras av den av rörelsen initierade globala fredsdemonstration som den 15 februari 2003 fick uppskattningsvis mellan 12 och 15 miljoner människor att demonstrera mot USA:s planerade krig mot Irak i fler än 700 städer och i över 60 länder.[14]

Samtidigt måste man dock peka på 1980- och 1990-talens, i viss mån även 1970-talets, förelöpare till dessa massdemonstrationer och sociala forum. Före Seattle hölls redan på åttiotalet massdemonstrationer under de globala institutionernas toppmöten.[15] Bland de större och mer betydelsefulla tidigare demonstrationerna i nord kan nämnas den som hölls mot Världsbanken och IMF i Västberlin 1988 eller mot de förhandlingar som ledde fram till WTO i Bryssel 1990.[16] Även i syd hölls redan under åttiotalet massdemonstrationer mot IMF:s politik.[17] Samtidigt har det från sjuttiotalet och framåt i samband med FN:s stora temakonferenser och andra globala institutioners toppmöten (exempelvis 1984 i samband med ett G7-möte) arrangerats ”alternativkonferenser” under vilka rörelser, organisationer och NGO:s har kunnat stärka sina transnationella band.[18] Här brukar FN:s miljökonferens i Stockholm 1972 ses som betydelsefull, eftersom detta var det första toppmötet under vilket det arrangerades en alternativkonferens.[19] Det som dock skiljer de sociala forumen från de tidigare alternativkonferenserna är att de har varit fristående arrangemang med en bredare målsättning, som alltså inte bara arrangerats som ett svar på ett toppmöte som hållits i samma stad. Det interkontinentala möte mot nyliberalismen som Zapatistgerillan sammankallade i Mexiko 1996 brukar även nämnas som en till sin organisatoriska form likartad föregångare till World Social Forum.[20]

---

[14] Vinthagen 2003, s. 237.

[15] Den första toppmötesdemonstrationen i samband med en internationell organisations möte hölls i Köpenhamn 1970, när Världsbanken höll sitt möte där. Björk 2002.

[16] Gerhards och Rucht 1992; Brecher, Smith och Costello 2000, s. 12.

[17] Seddon och Zeilig 2005; Ergon 2003, s. 46 ff.

[18] Thörn 2002, s. 154.

[19] Vid denna konferens initierades även för första gången ett slags dialog mellan toppmötet och alternativkonferensen och de andra protester som hölls i anslutning till toppmötet. Björk 2002.

[20] Leite 2005, s. 44; Olesen 2005a, s. 176; Glasius och Timms 2006, s. 191.

Tydligen är alltså de nya protest- och mobiliseringsformerna nära kopplade till förändringar i makten över ekonomin och samhället på global nivå samt till de globala ekonomiska institutionernas stärkta ställning. Oaktat övriga skillnader kan man peka på de historiska parallellerna till den allmänna utbredning av marknadsrelationer som 1800-talets Västeuropa bevittnade, ur vilken steg en social rörelse, framdriven av krav på demokratiskt deltagande och rättvisare sociala villkor. Det vi ser i dag är hur liknande marknadsprocesser fördjupas på global nivå, vilket även denna gång åtföljs av en social rörelse.

ii. Globaliseringskritikens innebörd

Ovanstående diskussion om källorna till den globala rättviserörelsen och globaliseringskritiken, samt deras samband med den politiska och ekonomiska maktens omvandlingar, antyder att det vore alltför enkelt att betrakta protesterna som ett motstånd mot globaliseringen i sig. Denna aspekt av rörelsens protester kommer att undersökas grundligare i nästa kapitel. Redan utifrån ovanstående översikt kan dock konstateras att globaliseringskritiken till stor del har handlat om bristande demokratisk legitimitet hos de globala och regionala institutioner som i allt större utsträckning reglerar ekonomi och samhälle. Dessa har inte ansetts erbjuda tillräckliga möjligheter till insyn eller ansvarsutkrävande och deras beslutsfattande eller politiska dagordning har ansetts svår att påverka. Utöver en sådan demokratiorienterad kritik har protesterna dessutom riktats mot den faktiska politik som institutionerna i fråga har fört, en ekonomisk politik med nyliberala förtecken vars marknadsinriktning har ansetts skapa sociala problem. Därmed innebär varken kritiken om bristande demokrati eller kritiken om socialt förödande ekonomisk politik ett motstånd mot varje form av globalisering, utan tycks snarare handla om en vilja att globaliseringen ska ta sig andra former än de nuvarande.

Samtidigt bör man framhålla att protesterna ibland delvis eller helt har utgått från en kritik av själva avnationaliseringsprocesserna. Vad en sådan kritik innebär är inte helt självklart och måste sättas i samband med vem som framför den. Förlusten av,

eller snarare rädslan för att förlora, de sociala skyddsnät som kännetecknat välfärdsstaterna i nord kan naturligtvis leda till en kritik av att man över huvud taget underordnat sig en mer global ekonomisk-politisk ordning (en kritik som kan yttra sig i krav på att Sverige går ur EU eller lämnar WTO). Men denna kritik kan även riktas mot de globala institutionerna, för att de inte tar tillräckliga sociala hänsyn (i form av till exempel krav på att WTO bör ändra sitt regelverk) eller för att de försvårar välfärdsarrangemang på nationell eller lokal nivå (i form av till exempel krav på att EU:s inre marknad inte ska omfatta arbetsmarknadslagstiftningen). Därmed inte sagt att man förkastar internationella och övernationella institutioner i sig. Kritiken kan lika gärna leda till krav på reformerade eller nya globala institutioner. På det senare är Attacs krav på en global skatt på finansiella transfereringar ett exempel, då detta implicerar ett slags global reglering.[21] Utöver dessa ståndpunkter finns det även inom rörelsen aktörer som förkastar nationella såväl som internationella institutioner (exempelvis genom krav på ett samhälle byggt på decentralistiska principer eller ett samhälle utan stat).

Synen på nationalstaten och internationella institutioner tenderar även att skilja sig något mellan de rörelser och organisationer som finns i syd och den övriga globala rättviserörelsen.[22] Betydelsen av ordet nationalstat är i dessa sammanhang av historiska skäl något annorlunda. Många rörelser har såväl kolonialt förtryck som nationell befrielsekamp relativt färska i minnet. För många har de beroendeförhållanden som var förknippade med kolonialismen inte upphört, utan snarare ändrat form. Globaliseringen kan därmed ses som ett uttryck för att vissa länder i nord försöker återvinna herravälde över länder i syd som relativt nyligen frigjorts. Därför är hävdandet av det nationella oberoendet vanligare bland rörelserna i syd (genom krav på såväl statssocialism som klassisk marknadsekonomisk keynesianism).[23] Men här finns även de som inte sätter sitt hopp till vare sig nationalstaten eller de globala institutionerna, utan söker lösningar

[21] Patomäki 2007.

[22] Reese et al. 2006; Smith et al. 2007, s. 123 ff.

[23] Artner 2004; Anheier, Glasius och Kaldor 2005, s. 191.

bortom befintliga modeller för styre (exempelvis de lokaldemokratiska försöken i Latinamerika), såväl som de som tror att det går att reformera de befintliga globala institutionerna.[24]

Dessa skillnader visar att ord som ”globalisering”, ”nation”, ”nationalstat” och ”övernationell” tillmäts olika betydelser beroende på specifika historiska erfarenheter av nationalstatens förhållande till andra aktörer, erfarenheter som kan vara utpräglat lokala, nationella eller makroregionala. Detta gör att det finns en rad olika sätt att analysera vad globalisering står för inom den globala rättviserörelsen. Man skulle kunna säga att den ”politiska möjlighetsstruktur” som rörelsen i olika länder har att förhålla sig till fortfarande skiljer sig på grund av olikheter i de nationella politiska strukturerna, traditionerna och identiteterna. Samtidigt har vi sett att vissa föreställningar om globaliseringen har fått transnationell spridning inom den globala rättviserörelsens nätverk, vilket bidrar till att gemensamma synsätt på dessa processer skapas. Dessutom får de globala och övernationella institutionernas ökade betydelse till följd att en global eller åtminstone transnationell politisk möjlighetsstruktur växer fram, inom vilken rörelsens nätverk, organisationer och aktivister oavsett nationell tillhörighet kan skapa nya utrymmen för och former av politiskt handlande.[25] Mellan dessa poler – etablerade nationella identiteter och politiska möjlighetsstrukturer respektive framväxande globala dito – kan vi troligen finna det växelspel genom vilket faktiska nätverk, kampanjer och mobiliseringar tar form. I kapitel 9 ska jag mer ingående undersöka just spänningen mellan det nationella och det transnationella handlandet inom den globala rättviserörelsen i Sverige, men redan i nästa kapitel kommer frågor om likheter och olikheter mellan olika nationella delar av den globala rättviserörelsen att beröras. Först ska vi dock komplettera den ovan skisserade bakgrunden till rörelsens framväxt – som i första hand inriktade sig på generella utvecklingstendenser i världen – genom att peka på några specifika svenska processer som varit betydelsefulla och som bör tas i

[24] Linton 2005; Vera-Zavala 2003.

[25] della Porta 2007a, s. 19.

beaktande när man söker förstå de olika uppfattningar om det globala och det nationella som finns företrädda inom den svenska delen av rörelsen.

iii. Den svenska rörelsekontexten och "den globala frågan"

Avhandlingens empiriska del utgörs till största delen av en fallstudie av nationella yttringar av ett gränsöverskridande fenomen. Mitt huvudsakliga material är enkätdata och intervjuer med svenska aktivister samt texter ur svensk dagspress. Det kan därför vara befogat att lyfta fram några typiska drag hos den globala rättviserörelsens svenska del. Det rör sig om dess organisatoriska och politiska sammansättning samt om huvuddragen i olika reaktioner på "den globala frågan". Eftersom rörelsen bör betraktas som heterogen såväl som relativt föränderlig handlar det här inte om någon ömsesidigt uteslutande typologi över olika åsiktsblock. Det kan bara bli fråga om en kortare genomgång av några betydelsefulla mobiliseringar. Det handlar då om sådana mobiliseringar som möjliggjorts av förändringar i den politiska möjlighetsstrukturen, som inneburit att befintliga politiska aktörer har formerat sig i nya allianser eller att nya aktörer har uppkommit. Samtidigt skulle man här kunna tala om återmobiliseringar av äldre rörelsesammanhang, nätverk och allianser.[26] Det handlar därmed om att identifiera de idé- eller organisationsmässiga rörelsesammanhang som har spelat en viktig roll för rörelsens formering i Sverige.[27]

En specifik omständighet är 1994 års svenska folkomröstning om EU-medlemskap. Den rörelsekontext som mobiliserades av denna fråga i Sverige innehåller även några av de aktörer som varit betydelsefulla i skapandet av den globala rättviserörelsen. Medan frågan om medlemskap i detta övernationella organ i andra europeiska länder även politiserades utifrån nationalistiskt eller främlingsfientligt inriktade anti-EU-diskurser skedde politiseringen i Sverige i stort sett uteslutande

[26] Jämför ibid., s. 18.

[27] Detta är fortfarande ett relativt outforskat område. De tolkningar som här framförs av de olika aktörernas åsikter och betydelse är därför, om de inte stödjer sig på forskning eller andra dokument som anges i noter, mina egna och bygger på allmänna intryck, observationer samt samtal med människor aktiva inom denna rörelsekontext.

utifrån en vänsterdiskurs. Även efter EU-folkomröstningen har kravet om att Sverige bör ge upp sitt medlemskap framförts av såväl vänsterpartiet som miljöpartiet, liksom av andra aktörer som är viktiga inom den globala rättviserörelsen (i många fall sådana som tillhör de ”gamla sociala rörelserna”, exempelvis vissa LO-fackförbund, men även en rad vänsterorganisationer med rötter i 1960-talets ”nya vänster”). Att detta sätt att förhålla sig till ”den globala frågan” även varit starkt efter folkomröstningen kan illustreras av det faktum att den första stora mobiliseringen inom den globala rättviserörelsen i Sverige delvis kom att präglas av frågan om EU-medlemskapet. Av de största demonstrationerna som hölls i anslutning till EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001 var den ena (som organiserades av ”Nätverket Göteborg”) tydligt orienterad mot krav på svenskt utträde ur EU och ett avståndstagande från EMU. I plattformen till den andra stora demonstrationen (som organiserades av ”Göteborgsaktionen”) krävdes inte utträde utan ”ett annorlunda Europa”. I denna plattform kritiserades EU:s nuvarande politiska inriktning, vilken ansågs nyliberal och brista i demokratisk förankring och sociala hänsynstaganden.[28] Inom forskningen har man ansett att det svenska EU-motståndets diskurs – som ibland benämns ”euroskepticism” – utmärks av att överstatlighet framställs som något som hotar den nationella suveräniteten och det folkliga deltagandet i politiken, och därigenom själva demokratin, samtidigt som den hotar vad som betraktas som en utpräglat nationell välfärdsmodell som ökat både jämlikheten och den individuella autonomin.[29] Detta förhållningssätt till ”den globala frågan” bygger på ett försvar av de svenska nationalstatliga institutioner som förknippas med nationellt

[28] Peterson 2002, s. 57 ff.; Wennerhag 2002a. För de bägge nätverkens respektive plattformar och paroller, se Wijk 2002, s. 57 ff. Det bör här noteras att skillnaden mellan dessa bägge nätverk främst låg i de plattformar de samlades kring, inte i att de var helt åtskilda på organisations- eller aktivistnivå. Den största skillnaden på organisationsnivå bestod i att en rad organisationer inte ville ställa sig bakom det krav på utträde ur EU som fanns i Nätverket Göteborgs plattform. Bland de deltagande organisationerna i Göteborgsaktionen återfinns dock så gott som alla organisationer som medverkade i Nätverket Göteborg. På aktivistnivå deltog sannolikt merparten i bägge nätverkens demonstrationer.

[29] Jacobsson 1997, s. 296; Sunnus 2004; Trägårdh 2007a, s. 27 ff. I sammanhanget kan konstateras att ”euroskepticism” är en något missvisande benämning, då merparten av EU-motståndet på vänsterkanten i Sverige inte handlat om en skepsis mot Europa utan snarare mot EU:s institutioner.

självbestämmande, demokrati och välfärd och det folkhemsbygge som dessa institutioner anses värna. Under 1990-talet har emellertid även andra former av reaktioner framträtt mot vad som kan betraktas som globaliseringens effekter, vilka gett upphov eller förhållit sig till andra tolkningsramar.

Under slutet av 1980- och det tidiga 1990-talet tilltog även i Sverige – liksom tidigare i andra europeiska länder – konflikterna i samhället om vilken roll som gränser och medborgarskap bör spela. Även detta kan ses som reaktioner på globaliseringsprocessen. Kring sådana konflikter växte främlingsfientliga organisationer och nätverk fram, men samtidigt skapades nätverk och nya grupper som motarbetade dessa främlingsfientliga aktörer. Denna mobilisering innefattade aktörer som ”flyktinggömmare” (ofta med bakgrund i nya sociala rörelser, kyrkan eller olika vänstergrupper), humanitärt inriktade grupper och traditionella vänstergrupper, men även grupperingar som utmärktes av sin tydligt antifascistiska dagordning och sitt bruk av direkta aktionsformer.[30] Under 1990-talet kom de sistnämnda, vilka rörelseforskaren Abby Peterson har benämnt ”militant vänsterinriktade aktionsgrupper”, att bli centrala i uppmärksammandet av feministiska, miljö-, djurrätts- och tredjevärldenfrågor, som överskred deras ursprungliga dagordning, som utgick från frågor om invandring, flyktingar och motstånd mot främlingsfientlighet.[31] I stor utsträckning har dessa nätverk under lång tid varit anknutna till ”autonomistiska” eller anarkistiska politiska strömningar och rörelser i andra delar av Europa, vilkas historia dock går tillbaka till 1960- och 1970-talen.[32] Det bör också poängteras att dessa europeiska nätverk var involverade i de tidiga toppmötesprotesterna. Exempelvis var de tyska *autonomen* betydelsefulla för organiseringen av demonstrationerna mot IMF och Världsbanken i Västberlin 1988.[33] I Sverige kom denna rörelsemiljö under 1990-talet att påverka vänsterscenen i allmänhet genom att föra in nya frågeställningar och aktionsformer. Den kan också

[30] Hebert och Jacobsson 1999.

[31] Peterson 2001, s. 36 ff.

[32] Katsiaficas 1997; Wennerhag 2002a.

[33] Katsiaficas 1997, s. 12, 131.

sägas ha spelat en viktig roll för den globala rättviserörelsens framväxt. Globaliseringsorienterade organisationer, nätverk och aktionsformer såsom ”de vita overallerna” och ”Globalisering underifrån” har utgått från den. Det var också aktörer ur denna autonomistiska kontext som under demonstrationerna i Göteborg valde att enbart delta i den ovan nämnda icke ”euroskeptiska” demonstrationen. Exempelvis Peterson menar att den diskurs som varit dominerande i dessa sammanhang har byggt på att man bejakar att Sverige blir mer mångkulturellt och att det som tidigare ansågs vara ”internationell politik” har blivit en del av den svenska vardagen, vilket anses möjliggöra direkta solidaritetshandlingar på hemmaplan och inte bara solidaritet med andra folk på distans.[34] Även om en sådan diskurs inte behöver stå i strid med EU-motståndets diskurs, tenderar den att framkalla en annan hållning till nationalstaten. I stället för att försvara nationalstaten handlar det här oftast om att helt avvisa staten som önskvärd eller trovärdig aktör, exempelvis i fråga om hur den utövar kontroll över människors rörlighet. Samma synsätt anläggs även på övernationella institutioner som EU.

Ytterligare en miljö som har varit synnerligen betydelsefull för den globala rättviserörelsens framväxt i Sverige är den som binds samman av ett engagemang i frågor om internationell solidaritet eller humanitär omsorg. Denna miljö är tämligen heterogen och ingalunda ny. Snarare bör den ses som ett fält som till stor del präglas av de nya sociala rörelsernas mobiliseringar i internationella solidaritets-, freds- och miljöfrågor under 1960- och 1970-talet, men som samtidigt har äldre rötter i kyrkans och arbetarrörelsens solidaritetsarbete. Inom vissa av rörelserna har denna miljö benämnts ”alternativrörelsen”.[35] Dessa olika organisationer och nätverk har ofta en längre erfarenhet av att delta i väl utvecklade transnationella samarbeten och nätverk. Två betydelsefulla exempel skulle kunna vara miljörörelsen och anti-apartheidrörelsen. Vad beträffar den svenska miljörörelsen (i synnerhet organisationen Jordens vänner) kom denna i stor utsträckning att påverkas av mobiliseringarna kring FN:s miljökonferens i Stockholm 1972, då den knöts upp till

[34] Peterson 2001, s. 53.

[35] Se exempelvis Björk 2007.

de transnationella nätverk som bildades i samband med denna händelse.[36] Svenska organisationer som Afrikagrupperna arbetade å sin sida aktivt genom de transnationella nätverk som utgjorde anti-apartheidrörelsen.[37] Bland eller i anslutning till dessa internationella solidaritetsorganisationer finns dessutom en rad institutionaliserade och ibland semistatliga aktörer som arbetar med tredje världen- och biståndsfrågor, till exempel Svenska kyrkan och andra samfund (exempelvis Diakonia), paraplyorganisationen Forum Syd (som bland sina medlemmar räknar alltifrån Röda korset och Unicef till Svenska Naturskyddsföreningen, politiska partier och kyrkor) eller arbetarrörelsens och fackets organisationer för internationellt arbete (främst Palmecentret och LO-TCO:s biståndsnämnd). Under 1990-talet kom inom dessa sammanhang ett större fokus att riktas mot frågor som kunde kopplas till globaliseringen av samhälle och ekonomi. De två främsta uttrycken för detta kan sättas i samband med två internationella mobiliseringar som tidigare nämnts: dels kyrkornas arbete inom Jubel 2000 för att minska tredje världens skuldbörda (där Svenska kyrkan tog tydlig ställning), dels kampanjen mot MAI-avtalet inom vilken Forum Syd var drivande för att väcka opinion. Bägge dessa kampanjer kom under 1990-talets senare hälft att i den svenska debatten föra in globala rättvisefrågor som lyftes av de globala nätverk som var centrala inom den framväxande globala rättviserörelsen. Även om dessa mycket olikartade organisationer knappast kan föras till någon gemensam diskurs i fråga om synen på globaliseringen, kan de ändå ses som uttryck för en ”globalreformistisk” eller ”globalkritisk” hållning som granskar och kritiserar framväxande globala system och maktförhållanden utifrån ett globalt rättvise- och fördelningsperspektiv. En specifik organisation som kan sägas företräda en variant av denna hållning är Attac, som inledde sin verksamhet i Sverige år 2000. Ingen enskild organisation har nog i Sverige kommit att i så hög grad förknippas med globaliseringskritiken och den globala rättviserörelsens framväxt som Attac. Organisationen skulle även kunna sägas vara tydligt globalt orienterad i ”den globala frågan”, med tanke på dess krav

[36] Jamison et al. 1990, s. 28 ff. Jordens vänner i Sverige bildades inför FN-konferensen som en svensk avdelning av *Friends of the Earth*.

[37] Thörn 2006, s. 203 ff.

på reformer av övernationella och makroregionala institutioner, som förutsätter globala maktstrukturer (för beskattning av kapitaltransaktioner).[38] När det gäller aktörerna inom denna skisserade, heterogena miljö kan konstateras att en del av dem (exempelvis Attac) medverkade enbart i den icke ”euroskeptiska” av de två stora demonstrationerna i Göteborg 2001, medan merparten (främst de mer institutionaliserade aktörerna) deltog enbart i det breda civilsamhälleliga ”fritt forum”, som under toppmötesdagarna upplåts åt organisationer som arrangerade seminarier i globaliseringsrelaterade frågor.[39]

Man kan alltså tala om tre större mobiliseringar i Sverige under 1990-talet som har tagit avstamp i ”den globala frågan”. Det rör sig om en ”euroskeptisk” diskurs som tar sin utgångspunkt i en kritik mot överstatlighet, som ansetts utgöra ett hot mot svenska demokratiska och välfärdsinstitutioner; en ”autonomistisk” diskurs kring frågor om gränsernas och medborgarskapets roll, som varit kritisk mot både de nationella och de överstatliga institutionerna; samt en ”globalreformistisk” eller ”globalkritisk” diskurs kring frågor om internationell solidaritet som yttrat sig i kritik av och krav på reformer av övernationella institutioner och avtal, som i sin nuvarande utformning ansetts underminera social och politisk jämlikhet på global nivå. Åtminstone de två senare har som vi sett även varit tydligt knutna till transnationella mobiliseringar under samma period och bör därmed inte betraktas som isolerade svenska händelser. Därutöver kunde även andra mobiliserande frågor, mer eller mindre knutna till ”den globala frågan”, nämnas. Ett sådant exempel är de protester (från exempelvis fackföreningar) som under mitten av 1990-talet riktades mot nedskärningar i offentlig sektor, nedskärningar som från regeringshåll ofta motiverades med den svenska ekonomins större utsatthet för internationellt tryck. Sådana händelser tycks dock inte ha haft lika stor betydelse för rörelsen i Sverige som för rörelsen i andra länder (exempelvis 1995 års protester i Frankrike), även om de ledde till tillfälliga mobiliseringar och kopplingar mellan olika aktörer. Till viss

[38] Uggla 2006. För en beskrivning av svenska Attac, se även Gawell 2006, s. 45 ff.; Zackariasson 2006, s. 28 ff.; Sörbom 2006, s. 267 ff.

[39] Se Uhnoo 2002.

del kan den relativa frånvaron av dessa slags protester förklaras av att regeringen under merparten av 1990-talet hade nära band till fackföreningsrörelsen.

Denna genomgång har framför allt syftat till att visa på hur olika mobiliseringar med anknytning till ”den globala frågan” har skapat nya kopplingar mellan olika aktörer och därigenom genererat likartade synsätt på dessa frågeställningar. De tre ”mobiliseringssammanhang” som ovan uppfattats som betydelsefulla bör därmed inte betraktas som enhetliga block inom rörelsen. Man skulle kunna kategorisera de enskilda aktörerna inom dessa mobiliseringar utifrån andra tillhörigheter, exempelvis deras allmänna politiska tendens eller deras historiska tillhörighet till specifika rörelser (såsom miljörörelsen eller fackföreningsrörelsen). I nästa kapitel kommer några indikationer att ges på hur viktiga dessa enskilda organisationer och nätverk är inom den globala rättviserörelsen i Sverige.

För att redan nu ge en bättre överblick över rörelsens framväxt bör jag dock säga något om några viktiga aktörer som inte nämnts i den korta, historiskt orienterade genomgången, då de är svårplacerade i dessa olika mobiliseringar kring ”den globala frågan”. Det gäller främst sådana aktörer som i huvudsak har spelat rollen att tillföra resurser (genom att ställa sin organisatoriska infrastruktur till förfogande eller genom at underlätta eller ge finansiell hjälp till olika arrangemang) och som kanske inte i samtliga fall går att se som en del av rörelsen. Några av dessa har redan nämnts i samband med de internationella solidaritetsorganisationerna (Forum Syd, Jubel 2000, Palmecentret) och EU-motståndet (fackförbunden), men här bör även Arbetarnas bildningsförbund (ABF) och LO nämnas. ABF eftersom man har bistått sådana arrangemang som sociala forum, då många av dess medlemsorganisationer medverkat i dem, och LO eftersom man, främst genom LO-idédebatt, underlättat seminarier och möten mellan rörelser.[40] När det gäller uttalat politiskt stöd för den globala rättviserörelsen samt gräsrotsorienterad medverkan i dess aktiviteter, kan

[40] Wennerhag et al. 2006, s. 23, 201.

det dock konstateras att den svenska fackföreningsrörelsen i jämförelse med facket i andra europeiska länder engagerat sig mer sparsamt.[41]

iv. En eller flera rörelser?

Den ovan förda diskussionen om ”den globala frågans” möjliga betydelser (i Sverige såväl som på andra håll) visar å ena sidan att föreställningarna inom den globala rättviserörelsen till viss del skiljer sig mellan rörelsens aktörer. Det har konstaterats att skillnader kan finnas mellan regioner, länder och lokala platser, men även mellan olika organisatoriska och politiska segment av rörelsen. Sådana skillnader kan bero på olika lokala och nationella erfarenheter av nationalstaten, nationaliteter, nationalism, globalisering, kolonialism, globala och makroregionala institutioner – vilket leder till olika sätt att närma sig ”den globala frågan” – men även på de olika aktörernas politiska och ideologiska utgångspunkter. Å andra sidan kan vi se centrifugala krafter som underblåser ansatserna till en gemensam transnationell identitet. En sådan kraft kan på sina håll vara starkare än de krafter som binder olika aktörer till nationellt eller lokalt färgade politiska möjlighetsstrukturer. Om man ska kunna betrakta alla dessa politiska uttryck – eller åtminstone större delen av dem – som en global rörelse bör man kunna tala om en gemensam transnationell identitet hos de olika aktörerna.

Detta leder oss in på en mer generell diskussion om en viktig aspekt av den globala rättviserörelsen: går den att betrakta som *en* rörelse? Genom beskrivningen av rörelsens framväxt har vi visserligen sett att en mängd aktörer kritiserar likartade motståndare och den politik dessa står för, men samtidigt formuleras denna kritik utifrån olika politiska perspektiv, vilket leder till olika syn på politiska lösningar. Även de organisatoriska formerna och de politiska handlingsrepertoarerna skiljer sig åt. En del rörelseforskare har därför (framför allt i de tidiga kommentarerna om rörelsen under 2000-talets början) inte gärna velat beskriva detta sammanflöde av

[41] Samtidigt kan konstateras att LO, som medlem av fackföreningsinternationalen FFI, har drivit ”globala frågor” (exempelvis rätten till internationella sympatiåtgärder), samt att man på nationell nivå tillsammans med andra aktörer initierat kampanjer kring sådana frågor. Sörbom 2006, s. 272 ff.

protestaktiviteter som en rörelse, då rörelserna har ansetts alltför heterogena i fråga om vilka frågor som lyfts fram eller i sin sociala eller politiska sammansättning.[42] Andra forskare och samhällsteoretiker har snarare sett heterogeniteten som en specifik (och innovativ) egenskap hos rörelsen och dess sätt att organisera sig, vilken möjliggör ett kollektivt handlande utan att de enskilda aktörerna behöver underordna sig någon tydligt avgränsad identitet, verklighetsbeskrivning eller politisk handlingsrepertoar.[43] Förekomsten av breda, tillfälliga ”regnbågskoalitioner” såväl som en arbetsdelning utifrån ”kompletterande roller” inom heterogena rörelser har dock påvisats redan i tidigare forskning, som rör de ”nya sociala rörelsernas” utveckling under 1980- och 1990-talet.[44] Som diskuterades i avhandlingens första del har dessutom ett allmänt drag hos de ”nya sociala rörelserna” (till skillnad från de ”gamla”) sedan deras uppkomst under 1960- och 1970-talen ansetts vara att de för fram en kritik mot ”den organiserade modernitetens” konventionaliserade och socialt och politiskt homogena sätt att verka politiskt (det vill säga genom masspartier, representativa politiska system och olika korporatistiska arrangemang). I stället har den politiska aktivismen tenderat att ske i mer obundna och nätverksinriktade former med betoning på mångfald, individualisering och autonomi. Sådana tendenser bör naturligtvis även sammankopplas med mer övergripande samhällsförändringar, som påverkar vilka former det kollektiva politiska handlandet tar sig.

Man skulle även kunna sätta i fråga om arbetarrörelsen alltid varit socialt, organisatoriskt och politiskt homogen, vilket ofta är utgångspunkten då den ställs mot de nya sociala rörelserna.[45] En sådan bild kan anses formad av det faktum att arbetarrörelsen genom sin institutionalisering i allt större utsträckning tagit just sådana former, även om det funnits perioder av motverkande tendenser. Historiskt

[42] Se exempelvis Eyerman och Jamison 2005, s. 203 ff; Touraine 2004.

[43] Se exempelvis della Porta et al. 2006, s. 240 f.; Hardt och Negri 2007, s. 258 ff., 335 ff.

[44] Peterson 1997; Boström 2001, s. 272 ff. För en mer samhällsfilosofisk diskussion om detta, se Mouffe 2000b. Se även Thörn 2006, s. 192 f., för en diskussion om anti-apartheidrörelsen som en heterogen ”rörelse av rörelser”.

[45] Se exempelvis Calhoun 1993.

har arbetarrörelsen i Sverige rymt såväl reformistiska, anarkistiska som kommunistiska tendenser, vilket implicerar olikheter i organisationsform, handlingsrepertoar och politiska målsättningar, men även varit ett dynamiskt och mångtydigt fält inom vilket en rad frågor förutom arbetares rättigheter har formulerats och förhandlats, exempelvis frågor om nykterhet, bildning, kvinnors rättigheter etc.[46] Det faktum att en rörelse är heterogen utesluter inte att man identifierar den som en rörelse, även om en sådan identifikation sällan görs omedelbart utan etableras först med tiden.

För trots den heterogenitet som utmärkt dessa protest- och aktivistmiljöer – från arbetarrörelsen till den globala rättviserörelsen – har de oftast karaktäriserats som *en* rörelse, då det ändå funnits element som bundit olikartade aktörer samman och gjort det relevant att betrakta det vid första anblick heterogena som ett sammanhållet, avgränsbart socialt fenomen. Även om heterogeniteten har betonats kraftigare inom senare årtiondens teorier om sociala rörelser (i jämförelse med exempelvis Sombart) har vi tidigare i avhandlingen sett att rörelseteorier alltsedan Lorenz von Steins tid har haft det gemensamt att de uppfattar förekomsten av en kollektiv identitet, ideologi, kosmologi eller ett kollektivt klassmedvetande som betydelsefull för en social rörelse. Ibland har man även velat tala om en gemensam syn på verkligheten med utgångspunkt i det faktum att de som ingår i den har likartade sociala erfarenheter eller villkor (såsom klass, kön, generation, etc.). Lika ofta har man velat placera rörelsers handlande utanför staten och den institutionaliserade politiken. Sociala rörelser har sådana aktörer ansetts vara som primärt för ”politik med andra medel” än de gängse inom (och mellan) stater. Ytterligare en viktig karaktäristik har, speciellt i senare årtiondens teorier om nya sociala rörelser, varit att sociala rörelser utmärks av att de utgör nätverk inom vilka såväl organisationer som individer deltar. En rörelse kräver alltså inte medlemskap – vilket krävs i en organisation – men kan mycket väl inrymma ett flertal organisationer inom vilka vissa aktivister är medlemmar, såväl som enskilda individer utan någon organisationstillhörighet.

[46] Se exempelvis Wennerhag 2002b; Olofsson 1988.

Utifrån dessa tre viktiga aspekter av vad som konstituerar en social rörelse menar rörelseforskaren Donatella della Porta att den globala rättviserörelsen bör betraktas som en social rörelse och som *en* social rörelse.[47] För det första eftersom man ger uttryck för en gemensam identitet, både i det sätt varpå ett ”vi” konstrueras och det sätt varpå motståndaren konstrueras. De som är aktiva i denna miljö ser sitt engagemang som en del av en rörelse, vilken även beskrivs som ett globalt fenomen och en kamp för gemensamma målsättningar. Motståndaren är ofta – vilket vi tidigare har diskuterat – globalt eller transnationellt verkande institutioner, vilkas politik har ett globalt genomslag. Dessutom beskriver många aktörer som står utanför rörelsen – medier, politiker, oavsett om de är motståndare till rörelsen eller ej – miljön som en rörelse. För det andra menar della Porta att det dominerande sättet att handla politiskt inom denna miljö är protester mot och försök till påverkan av institutioner och samhällsprocesser i första hand utanför statens institutioner. Detta framgick tidigare i detta kapitel av beskrivningen av rörelsens framväxt, där toppmötesdemonstrationernas och de sociala forumens roll betonades. Slutligen menar della Porta att denna miljö utmärks av just sin nätverkstruktur, inom vilken ryms en rad organisationer av olika karaktär tillsammans med enskilda individer som verkar inom den. Det är genom sitt deltagande i dessa nätverk och de kampanjer, arrangemang och diskussioner som pågår inom dem som aktivisterna blir en del av rörelsen.

v. Egna utgångspunkter i definition, benämning och operationalisering av rörelsen

Liksom della Porta kommer jag preliminärt att utgå från att denna protestmiljö är att betrakta som *en* social rörelse. Huruvida ett sådant antagande är hållbart kommer att prövas med hjälp av mitt empiriska material. Det faktum att materialet huvudsakligen berör svenska aktivister kan i detta sammanhang ses som en svaghet, med tanke på de globala eller transnationella drag som tillskrivs rörelsen. För att pröva min tes hållbarhet kommer jag därför att använda komparativt material från likvärdiga enkätundersökningar gjorda med aktivister från andra länder. Vidare kommer jag konsekvent att kalla rörelsen ”den globala rättviserörelsen”. Som vi

[47] della Porta 2007a, s. 6 f.

senare kommer att se har även andra benämningar använts både inom och utom rörelsen. Det kommer då framgå att det namn som flest rörelseaktivister använder är just ”den globala rättviserörelsen”. Eftersom jag anser att aktörernas självskattning är betydelsefull kommer även jag att använda detta namn. Benämningar som arbetarrörelsen, medborgarrättsrörelsen och fredsrörelsen är alla sprungna ur dessa rörelser självförståelse. Ytterligare ett argument är att just detta namn är gängse inom internationell forskning.[48] Jag kommer dock inte att föra någon diskussion kring uppkomsten av detta namn och hur man kan förstå begrepp som ”rättvisa” i detta sammanhang.

En annan viktig fråga i sammanhanget är hur man bör operationalisera undersökningen av denna rörelse. Redan i diskussionen ovan om vad som konstituerar en rörelse användes olika kriterier som inte helt sammanfaller med varandra. Exempelvis behöver inte de som *identifierar sig* med en rörelse nödvändigtvis vara samma personer eller ens innefatta de som *deltar* i en rörelses aktiviteter (vilket är två olika kriterier för att fastslå huruvida någon är en del av en rörelse). Tidigare forskning har visat att de som identifierar sig med en rörelse oftast är många fler än de som verkligen deltar i dess aktiviteter (vilket inte förefaller så märkligt om man tänker på skillnaden mellan partisympatier och partimedlemskap).[49] Samtidigt kan man säkert finna exempel på personer som deltar i en rörelses aktiviteter trots att de inte identifierar sig med den, även om detta nog är mindre vanligt. Dessa aspekter av metodövervägandena kommer inte att ytterligare beröras i detta kapitel, men utförligare i avhandlingens appendix om metod. Emellertid kan nämnas att det dominerande kriteriet för urval av de aktivister inom den globala rättviserörelsens som antingen har intervjuats eller svarat på enkäter har varit att de måste delta i en för rörelsen central aktivitet. I den konkreta analysen av enkätmaterialet kommer ibland ett identifikationskriterium att läggas till deltagandekriteriet, men i huvudsak utgår analysen från dem som deltar. Deltagande avser medverkan i en av de dominerande formerna för rörelsens

[48] Se exempelvis della Porta 2007b.

[49] Kriesi 1989.

aktiviteter: *de sociala forumen*. Efter den omfattande uppmärksamhet som den globala rättviserörelsen fick under toppmötesdemonstrationerna har de sociala forumen alltmer kommit att betraktas som rörelsens huvudsakliga uttrycksform.[50] På dessa och under planeringen inför dem kommer den globala rättviserörelsens olika aktörer samman, bland annat för att diskutera sitt framtida gemensamma handlande. Det är dags att något utförligare beskriva det sociala forumet.

vi. Det sociala forumet

Som modell för de sociala forumen står World Social Forum (WSF). Detta arrangerades första gången i januari 2001 i den sydbrasilianska staden Porto Alegre. Drivande för forumets tillkomst var en rad brasilianska organisationer – främst arbetarpartiet PT, den fackliga centralorganisationen CUT och de jordlösa lantarbetarnas organisation MST – samt franska Attac. Forumet var tänkt som ett gräsrötternas svar på de ekonomiska eliternas möte World Economic Forum, som sedan sjuttiotalet hållits i schweiziska Davos. I stället för att samla näringslivets toppar och makthavare från ekonomiskt mäktiga stater och internationella institutioner skulle man erbjuda en mötesplats för rörelser, organisationer och aktivister från hela världen, därtill i syd. Parollen var ”en annan värld är möjlig”. Till detta första forum kom cirka 20 000 deltagare.[51]

Sedan dess har sju sociala världsforum hållits, varav fyra i Porto Alegre. År 2004 hölls världsforumet i indiska Mumbai, år 2006 hölls ett decentraliserat eller ”polycentriskt” forum i Bamako (Mali), Caracas (Venezuela) och Karachi (Pakistan) och år 2007 hölls världsforumet i kenyanska Nairobi. År 2008 planeras återigen ett geografiskt utspritt världsforum kallat ”day of mobilisation and global action”, denna gång inte arrangerat på ett fåtal ställen utan på en mängd lokala platser. År 2009 kommer forumet återigen att hållas i Brasilien, denna gång i Amazonasregionen.[52] Även om forumet hållits på olika ställen i världen är det främst

[50] Glasius och Timms 2006.

[51] IBASE 2007.

[52] World Social Forum 2007a.

Porto Alegre som kommit att förknippas med rörelsen, på samma sätt som Davos förknippas med World Economic Forum. Antalet deltagare har tenderat att bli allt fler med åren. Vid 2004 års forum i Mumbai uppgick deltagarantalet till kring 115 000 och vid 2005 års forum i Porto Alegre till kring 155 000.[53] Dock kan noteras att forumet i Nairobi 2007 hade ett lägre deltagarantal, nämligen 75 000.[54] Redan efter det första WSF började sociala forum att arrangeras på en mängd olika platser, antingen regionalt, nationellt, lokalt eller med en specifik tematisk inriktning. Bland olika forum som hållits kan nämnas Genoa Social Forum, Pan Amazonas Social Forum, Palestine Social Forum, World Syndicate Social Forum och Skåne Social Forum.[55] Nämnas bör också European Social Forum (ESF), som varit mycket betydelsefullt för den europeiska delen av rörelsen. År 2002 hölls det första ESF i italienska Florens och år 2003 hölls forumet i Paris, bägge med ett deltagarantal kring 60 000.[56] År 2004 var London värd för ESF och 2006 organiserades forumet i Aten. Nästa europeiska sociala forum kommer att hållas 2008 i Malmö.

Politiskt är grunden för alla sociala forum i stort sett densamma. Främsta inspiration och riktmärke är den principförklaring för WSF som antogs av de arrangerande brasilianska organisationerna efter det första forumet. I denna slås fast att World Social Forum är en ”öppen plats för reflektion, demokratisk debatt av idéer, formulering av förslag, fritt utbyte av erfarenheter och sammanlänkning för effektiv aktion av grupper och rörelser i det civila samhället som motsätter sig nyliberalismen och en värld dominerad av kapitalet och all slags imperialism”.[57] Dessa är de enda politiska åsikter man behöver dela för att kunna arrangera eller delta på ett socialt forum. Det finns dock vissa begränsningar i vilka som får delta, som utgår från hur deltagarna verkar politiskt. Exempelvis får enligt WSF:s

[53] IBASE 2007.

[54] World Social Forum 2007b.

[55] Glasius och Timms 2006. Författarna uppskattar att antalet arrangerade lokala sociala forum år 2004 var 74, att antalet nationella sociala forum samma år var 23 och att de regionala och tematiska forumen var 12 till antalet.

[56] della Porta och Andretta 2007.

[57] ”World Social Forums principförklaring”, återgiven i Ergon 2003, s. 239 ff.

principförklaring inte militärt inriktade politiska organisationer medverka på forumen. Inte heller politiska partier får delta, däremot deras medlemmar som enskilda individer.[58] Dessa förbehåll till trots har den inkluderande hållningen inneburit att forumen oavsett tema och arrangörsort ofta har blivit mycket breda både i fråga om innehåll och om deltagare.

När det gäller forumens organisatoriska form betonas det starkt i WSF:s principförklaring att forumet ”samlar och länkar endast samman organisationer och rörelser från det civila samhället i världens länder – det har inte för avsikt att bli ett organ som representerar världens civila samhälle” samt att ingen är ”auktoriserad att å forumets vägnar ge uttryck för positioner som påstås vara alla deltagares”.[59] Forumet ska alltså inte betraktas som en beslutande församling. Det har inga system för formell representation och tar inga kollektiva beslut såsom forum. Denna skepsis mot formell representation innebär inte att den enskilda forumdeltagaren inte tillåts att företräda sin organisations åsikter och medlemmar. Tvärtom är forumet till för möten mellan organisationer och rörelser. Snarare handlar det om att forumet inte ska betraktas som en politiskt beslutsfattande instans, utan som en mötesplats för diskussioner, formulering av förslag, utbyte av erfarenheter och initiativ till politiskt samarbete. Däremot finns det utrymme för enskilda organisationer som deltar vid WSF att ta initiativ till politiska uttalanden. Ett återkommande sådant är det som kallas ”de sociala rörelsernas upprop” (*Call of Social Movements*), vilket är ett uttalande om aktuella politiska frågor som även innehåller initiativ till gemensamma politiska aktioner. Detta görs dock av deltagande organisationer och inte i WSF:s namn. De förutnämnda demonstrationerna den 15 februari 2003 i protest mot USA:s planerade invasion av Irak är ett exempel på ett sådant initiativ, vilket ursprungligen

[58] Dock bör framhållas att politiska partier många gånger varit viktiga för att organisera de sociala forumen genom att bidra med eller underlätta tillgången till olika resurser, exempelvis genom att tillhandahålla sin organisatoriska infrastruktur, genom direkta penningbidrag eller genom att ha stort inflytande i de kommuner eller regioner där forumen arrangerats ha underlättat tillgång till offentliga lokaler. Se exempelvis Andretta och Reiter 2007.

[59] Ergon 2003, s. 240.

togs vid det europeiska sociala forumet i Florens 2002 men upptogs i det upprop som antogs vid WSF 2003.

I stora drag kan alltså forumet beskrivas som en relativt informell mötesplats för diskussioner, kontaktknytande och utformning av gemensamma kampanjer och mobiliseringar. Huvuddelen av aktiviteterna vid forumet består i seminarier och workshops, även om det finns inslag av mer mobiliserande aktiviteter som demonstrationer. Så arrangerades vid 2003 års WSF under fem dagar över 1200 seminarier, workshops och liknande aktiviteter.[60] Trots ambitionen hos forumets initiativtagare att främst låta det vara en mötesplats för samtal – vilken tydligt kommer till uttryck i WSF:s programförklaring – har det framkommit uppfattningar om att forumet snarare borde utvecklas till en ”ny international” av sociala rörelser, som själv kan fatta politiska beslut.[61] Andra har sett en fara i att liksom tidigare rörelser institutionaliseras – med tillhörande hierarkier och byråkrati – och inga mer omfattande förändringar i forumets uppläggning har heller hittills skett.[62] Dock bör noteras att en förändring skedde vid 2007 års forum i Nairobi, som delvis kan ses som ett svar på kritiken, i och med att forumets sista dag helt uppläts åt planeringsmöten inför framtida samarbeten och kampanjer.[63] På denna punkt har även det europeiska sociala forumet skiljt sig något från WSF. Utifrån sin undersökning av de europeiska sociala forumen menar rörelseforskarna Lorenzo Mosca och Isabelle Sommier att man i dessa diskussioner kan urskilja två konkurrerande föreställningar om vad forumet är och bör vara.[64] Dels föreställningen om forumet som ett *rum* (för möten, utbyten och debatter mellan rörelser, organisationer och individer), dels föreställningen om forumet som en *rörelse* i sig (som omsätter forumets diskussioner i gemensamma ställningstaganden och kampanjer). I anslutning till föregående kapitels diskussion skulle detta kunna ses

[60] IBASE 2003.

[61] Se exempelvis Löwy 2004.

[62] Se exempelvis Whitaker 2004, en av initiativtagarna till WSF.

[63] Andersson 2007.

[64] Mosca och Sommier 2007. För en diskussion om motsvarande debatter inom WSF, se Santos 2006, s. 120 ff. samt Smith et al. 2007, s. 31 ff.

som en skillnad mellan offentlighet och rörelse. I fallet ESF har enligt Mosca och Sommier balansen mellan dessa synsätt i större utsträckning än i fallet WSF lett till en ökad betoning av att forumet också ska främja gemensamt kollektivt handlande, men utan att detta sker på bekostnad av det andra synsättet. Man bör notera att en sådan skillnad mellan ESF och WSF inte är så stor i praktiken, trots de programmatiska uttryck den tar sig. På sitt sätt kan det ”de sociala rörelsernas upprop” som antas vid varje WSF sägas kringgå principförklaringens regelverk, vilket de facto gör det möjligt att värna forumet som ett öppet rum samtidigt som rörelsens aktörer kan göra gemensamma uttalanden. På så sätt blir forumet en hybridform mellan offentlighet och rörelse.

Ytterligare en diskussion som förts kring forumet har gällt formerna för dess förberedande och koordinerande organisering. Relativt tidigt riktades kritik mot att WSF:s lokala organisationskommitté (som består av åtta organisationer) – vilken slutligen bestämde arrangemangets uppläggning och fastställde huvudteman, plats och så vidare – var för sluten, vilket senare ledde till att dess ”internationella råd” (bestående av representanter från över hundra organisationer) kom att spela den viktigaste rollen för de beslut som fattades.[65] Det europeiska sociala forumet kom dock redan från början att välja en annan modell för planering och koordinering. Dess ”förberedande råd” var öppet för alla organisationsrepresentanter som önskade att delta och man hade som målsättning att fatta beslut med konsensus.[66]

---

[65] Mosca och Sommier 2007. Se även Santos 2006, s. 48 ff.

[66] Mosca och Sommier 2007. Ytterligare en skillnad mellan ESF och WSF som påtalas av författarna är att det europeiska forumet i större utsträckning har tillåtit representanter för politiska partier att medverka som just partiföreträdare samt att det varit mer öppet för partiers medverkan vid forumet.

Även i Sverige har sociala forum hållits med World Social Forum som förebild.[67] De första hölls hösten 2002: Östergötland Social Forum i Norrköping och Skåne Social Forum i Lund. Under 2003 hölls ett socialt forum i Uppsala samt ett mindre i Västra Frölunda. Andra helgen i maj 2004 hölls parallella sociala forum i Lund, Stockholm, Uppsala och Umeå, följda en vecka senare av Göteborgs sociala forum. Organisatörerna motiverade detta med att man ville betona att det rörde sig om lokalt förankrade arrangemang, utan behov av tillresta deltagare från andra delar av landet. Samtidigt ville man dra fördel av nationell samordning och uppmärksamhet. På de tre största av dessa forum – forumen i Lund, Göteborg och Stockholm – genomfördes den enkätundersökning som utgör en del av denna avhandlings empiri. Under 2005 arrangerades forum i Göteborg, Uppsala samt i Norrköping, samt 2006 återigen i Norrköping samt i Lund. Under 2007 har arrangerats forum i Uppsala, Norrköping och Lund. I de flesta fall har man använt ett slags plattform inspirerat av World Social Forums principförklaring med smärre modifieringar.[68] Liksom ESF har de lokala sociala forumen organiserats av öppna planerings- eller samordningsgrupper.

De svenska forumen har ofta utgjorts av seminarier, kulturarrangemang, workshops och olika möten. I jämförelse med WSF och ESF har de haft färre inslag av gemensamma uttalanden, även om konkreta kampanjer har fötts ur de möten som

[67] Det bör dock nämnas att det har existerat snarlika arrangemang parallellt med de sociala forumen i Sverige. Så kallade socialistiska forum har arrangerats i bland annat Umeå, Örebro, Stockholm och Malmö. Noterbart är att detta namn började användas redan i slutet av nittiotalet, alltså före både Seattledemonstrationerna och World Social Forum. De socialistiska forumen har också haft innehållsliga likheter med de sociala (se Nordvall 2002). Det har även arrangerats så kallade feministiska forum i Stockholm, Göteborg och Malmö. Ytterligare en typ av forum som hållits i Sverige är Fritt forum, som arrangerades samtidigt med EU-toppmötet i Göteborg 2001. Detta forum var ett underifråninitiativ som syftade till att ge plats åt alla de föreningar och rörelser som ville anordna aktiviteter parallellt med toppmötet. Även detta forum (som fick del av de statliga medel som avsatts för att involvera civilsamhälleliga aktörer under det svenska EU-ordförandeskapet) organiserades utan inspiration från World Social Forum, men kom samtidigt att på liknande sätt erbjuda en arena för en mångfald av politiska röster.

[68] För en detaljerad redogörelse av dessa modifieringar, se Wennerhag et al. 2006, s. 90 ff.

skett under dem.[69] Liksom på den globala nivån har organisationen Attac varit drivande för att etablera de sociala forumen i Sverige. Samtidigt har ett stort antal andra organisationer varit involverade i arbetet. Vid de tre undersökta forumen deltog 130 (Stockholm), 71 (Göteborg) respektive 118 (Lund) olika organisationer.[70] Det har rört sig om solidaritetsgrupper, folkbildningsorganisationer, fackföreningar, människorättsorganisationer, miljöorganisationer, feministiska grupper och så vidare. Vilka specifika organisationer det rör sig om kommer att tas upp i samband med nästa kapitels analys. Innan vi i nästkommande kapitel ger en mer uttömmande bild av dem som deltog på de lokala sociala forum som enkätundersökningarna genomfördes vid ska dock sägas något om den empiri som är central för de kommande kapitlen.

2. Om materialet: Enkätundersökningar och intervjuer

Huvuddelen av det material som analyseras i detta kapitel och de följande kapitlen utgörs av enkätdata och intervjuer. Till grund för analysen ligger därmed inte som i en del rörelseforskning organisationer eller nätverk, utan enskilda individer.[71] Det är alltså främst aktivisternas egna förhållningssätt till och deras personliga upplevelser och reflektioner över deras engagemang och över politik i allmänhet som står i centrum för analysen. Alla personer som svarat på frågor (antingen genom enkäter eller i enskilda intervjuer) har deltagit vid lokala sociala forum, antingen som organisatörer eller som vanliga deltagare. Som tidigare sagts – och som motiveras ytterligare i metodappendixet – har sådant deltagande i de sociala forumen likställts med deltagande i den globala rättviserörelsens svenska del i allmänhet. Det är nu dags att kortfattat presentera enkätdata och intervjuer. Denna framställning är schematisk. För uttömmande metodresonemang hänvisas till metodappendixet.

---

[69] Nätverket Gemensam välfärd, som verkar mot privatisering av offentliga resurser, uppstod till exempel genom ett initiativ som togs vid ett lokalt socialt forum.

[70] Wennerhag et al. 2006, s. 73.

[71] Till exempel kan en analys av organisationer eller nätverk (av organisationer) utgå från enkäter som riktas till organisationer, intervjuer som genomförs med organisationsföreträdare eller text- eller diskursanalys av organisationers dokument. Se exempelvis Klandermans och Staggenborg 2002, s. xv f.

i. Enkätundersökningen och komparativa analysdata

Enkätundersökningen genomfördes av mig tillsammans med fyra andra forskare (Hilma Holm, Johan Lindgren, Henrik Nordvall och Adrienne Sörbom) under tre lokala sociala forum som arrangerades i maj 2004 i Lund, Göteborg och Stockholm.[72] Totalt 1066 enkäter samlades in med en total svarsfrekvens om 48 procent. I Lund insamlades 528 enkäter, i Göteborg 273 och i Stockholm 265. Det totala deltagarantalet vid de tre lokala sociala forumen har uppskattats till 9 100.[73] I stora drag innehöll enkäten frågor om aktivisternas politiska och organisatoriska erfarenheter, deras förtroende till institutioner och andra politiska aktörer, inställningen till olika politiska krav kopplade till globaliseringen samt frågor om social bakgrund.

Som tidigare konstaterats är den globala rättviserörelsens självbild att den består av nätverk som överskrider nationsgränser och kontinenter samt arbetar för liknande politiska frågor. Om detta stämmer kunde man tänka sig att rörelsens deltagare, oavsett var de finns i världen, har liknande politiska åsikter och värderingar. Kanske kunde man även förvänta sig likheter i den sociala sammansättningen. Ett sätt att undersöka om detta är fallet är att jämföra aktivister i den svenska delen av den globala rättviserörelsen med aktivister i andra länder. De svenska enkätdata kommer därför att jämföras med enkätundersökningar från sociala forum i andra delar av världen som genomförts under liknande omständigheter som den svenska. Det rör sig främst om de enkätundersökningar som genomförts vid Genoa Social Forum 2001 i Italien och vid European Social Forum 2002 i Florens, Italien.[74] Den senare undersökningen omfattar utöver de italienska aktivisterna även data för franska, spanska, tyska och brittiska aktivister. Dessa kommer främst att användas vid undersökningen av politiska åsikter och förtroenden för institutioner och andra aktörer. Vid jämförelser av rörelsens sociala och politiska sammansättning kommer

[72] Skåne Social Forum hölls i Lund 6–9 maj, Stockholms sociala forum den 7–9 maj och Göteborgs sociala forum den 14–16 maj.

[73] Se metodappendix samt rapporten om enkätundersökningen, Wennerhag et al. 2006.

[74] Andretta et al. 2003; della Porta 2005a; della Porta et al. 2006.

även användas enkätundersökningar som genomförts vid de europeiska sociala forumen i Paris 2003 och Aten 2006, vid World Social Forum i Porto Alegre 2003 och 2005, i Mumbai 2004 samt vid de polycentriska WSF som genomfördes 2006 i Caracas, Venezuela och Bamako, Mali och slutligen en undersökning som genomförts vid två australiensiska lokala sociala forum.[75] Det faktum att jämförelsematerialet nästan uteslutande har insamlats vid transnationella sociala forum med deltagare från många olika länder, medan de svenska enkätdata har insamlats vid lokala forum med i stort sett bara svenska deltagare, bör kort kommenteras. För att undvika problem med jämförbarheten kommer jag inte att jämföra alla forumens deltagare med varandra, utan bara de deltagare som hör hemma i det land där det undersökta forumet har arrangerats. Tillresta deltagare lyfts alltså bort i dessa jämförelser. Undantaget från detta är den undersökning som gjordes vid ESF 2002 i Italien, från vilken data även för tillresta aktivister från andra nationer kommer att användas. Man kunde anta att sammansättningen bland dem som deltar i ett forum i sitt närområde skiljer sig från sammansättningen bland dem som reser till ett annat land för att delta i ett forum.[76] I de den italienska undersökningen jämförs med den svenska och det finns en signifikant skillnad mellan de svenskar som deltagit vid ett europeiskt eller världsomfattande socialt forum och dem som inte har det kommer detta att anges.

[75] Agrikoliansky och Sommier 2005; Sommier och Combes 2007; della Porta och Andretta 2007; IBASE 2003; IBASE 2005; IBASE 2007; Méllo 2004; Bramble 2006.

[76] Det bör påpekas att de tyska, spanska och brittiska respondenterna var relativt få till antalet (mellan 84 och 150 personer av varje nationalitet i ett totalt urval om cirka 2 400 aktivister). Eftersom i detta fall ett mindre antal respondenter kan ge upphov till större systematiska avvikelser väger dessa siffror lättare. I synnerhet gäller detta den brittiska gruppen av aktivister, då flertalet britter som svarade på enkäten var medlemmar av det trotskistiska partiet Socialist Workers Party (Andretta et al. 2003, s. 198). Siffrorna kan antas säga mer om denna del av den brittiska rörelsen än om den brittiska delen av rörelsen i sin helhet, som även består av en rad andra betydelsefulla aktörer (se exempelvis Rootes och Saunders 2007, s. 128 ff.).

ii. Intervjuer med aktivister

De intervjuer som används i analysen har genomförts med två grupper av aktivister. Den första gruppen utgörs av aktivister som har ingått i ”samordningsgruppen” vid ett av de lokala sociala forum som enkätundersökningen genomfördes vid. Totalt genomfördes under 2006 fem semistrukturerade intervjuer och en fokusgruppsintervju med aktivister från denna samordningsgrupp. Varje intervju varade mellan en och två timmar. Vid intervjuerna användes en intervjuguide som utgick från några övergripande teman.[77] Den fokusgruppintervju som genomfördes hade dock ett mindre deltagarantal än vad som från början var planerat: endast tre personer.[78] Detta betraktas här emellertid inte som något som diskvalificerar intervjumaterialet i fråga, eftersom dynamiken inom fokusgruppen motsvarar de krav som vanligen ställs på sådana intervjuer.[79] De personer som har intervjuats ur ”samordningsgruppen” (som, om man räknar med fokusgruppens deltagare, utgör fler än hälften av dem som arbetade inom denna grupp) hade olika organisatorisk och politisk bakgrund. Bland dem fanns aktivister som var eller tidigare hade varit aktiva inom Attac, Miljöförbundet Jordens Vänner, socialdemokraterna, vänsterpartiet, en solidaritetskommitté samt olika nätverk som arbetade mot Irakkriget, sjuttiotalets kvinnorörelse, studentprotesterna under 1968, ABF, Syndikalisterna och ett fackförbund inom LO. De intervjuade bestod till hälften av kvinnor och till hälften av män. Ålderssammansättningen var blandad: den yngsta aktivisten var strax över 20 år och den äldsta strax under 60 år.

Den andra gruppen av intervjuade bestod av fem aktivister som deltog på World Social Forum i Nairobi 2007 och som var eller tidigare hade varit organisatörer för

---

[77] Dessa teman var ”lokala sociala forum”, ”politik, rörelser och politiska partier” samt ”globala frågor och globalt engagemang”. För intervjuguiden i sin helhet, se bilaga 2.

[78] Inom litteraturen brukar gruppstorlekar på fem till sju eller sex till tio deltagare anses lämpliga. Se Blee och Taylor 2002, s. 107.

[79] Här avses främst det faktum att fokusgruppintervjuer, till skillnad från intervjuer med enskilda individer, i detta sammanhang möjliggör en inblick i hur rörelsens kollektiva identitet och gemensamma handlingsstrategier konstrueras och förhandlas i interaktionen mellan de olika aktivisterna. Ibid., s. 107 ff.

lokala sociala forum i Sverige.[80] Fyra av dessa hade arbetat med två av de lokala sociala forum vid vilka enkätundersökningarna genomfördes 2004 och den femte med ett annat lokalt socialt forum. Dessa intervjuer var i allmänhet något kortare än i den andra gruppen, mellan tjugo minuter och en timme. Den kortare intervjutiden och det faktum att en del intervjuer genomfördes ”på plats” under stressade omständigheter gjorde att intervjuguiden användes mer selektivt. Även här hade de som intervjuades olika organisatorisk och politisk bakgrund, exempelvis i Attac, socialdemokraterna, ABF och Afrikagrupperna. En av de intervjuade hade även erfarenhet av arbete i ESF:s ”förberedande råd”. Av dem som intervjuades var tre kvinnor och två män. Inom denna grupp var ålderssammansättningen inte lika spridd som i den första gruppen: alla de intervjuade var födda på 1970-talet.

Ett av skälen till att göra intervjuer med dessa två grupper var att i vissa frågor kunna kontrastera åsikterna mellan dem som hade arbetat med ett lokalt socialt forum men inte deltagit vid ett World Social Forum (vilket var fallet för samtliga i den första gruppen, även om två hade varit med på ett ESF och en hade varit med om Seattledemonstrationerna) och dem som hade erfarenhet av bådadera. Därigenom kan man se huruvida erfarenheten av det sociala forumet som en i huvudsak lokal händelse skiljer sig från erfarenheten av forumet som både en lokal och en global erfarenhet. Ytterligare ett skäl till att intervjua den andra gruppen var att det efter den första intervjurundan uppkom nya frågor (delvis under dessa intervjuer), som jag ville ge fler aktivister tillfälle att reflektera över. Det bör nämnas att jag i den konkreta analysen till största delen utgår från intervjuerna med den första gruppen, dels eftersom dessa genom att vara längre gav ett fylligare material, dels eftersom intervjuerna med aktivisterna i den andra gruppen gjordes relativt sent i skrivandeprocessen.

---

[80] För att få fram de svenska lokala sociala forumaktivister som besökte WSF 2007 användes ”snöbollsurval”, det vill säga jag frågade på plats dem jag visste hade varit med om att arrangera lokala sociala forum om de visste huruvida fler svenskar med samma erfarenhet också deltog vid forumet i Nairobi.

Intervjuerna kommer att användas för att komplettera den analys som görs utifrån enkätdata. Genom att utöver kvantitativa data använda kvalitativt material blir det möjligt att få en än mer övergripande bild av de olika värderingar, politiska synsätt och erfarenheter som finns hos rörelsens aktivister och vilken betydelse de tillskriver dessa. Därigenom kan man visa på *hur* man inom en rörelsemiljö av detta slag reflekterar över sådana frågor där det finns en genomgående samstämmighet och identitetskänsla bland aktivisterna. Min analys kommer huvudsakligen att fokusera på *likheter* mellan de olika aktivisternas reflektioner och åsikter. Anledningen är att jag vill lyfta fram de element som håller samman rörelsens kollektiva identitet. Jag kommer dock även lyfta fram vissa frågor som det finns olika åsikter om, det vill säga *olikheter* mellan aktivisterna, vilka kan antyda pågående diskussioner mellan olika ståndpunkter inom rörelsen. Inom tidigare forskning har det betraktats som ett av den globala rättviserörelsens främsta särdrag att den möjliggör olika politiska ståndpunkter och handlingsstrategier inom en gemensam tolkningsram.[81] De likheter och olikheter i åsikter och reflektioner som framkommer i en kvalitativ analys kan visa hur en sådan flexibel tolkningsram är beskaffad. På så sätt handlar det i mindre utsträckning om att sätta den enskilde aktivistens biografi och personliga reflektioner i centrum för analysen än att utifrån enskilda utsagor och reflektioner få fram det som framstår som en gemensam diskurs. I fokusgruppintervjun tas ytterligare ett steg i riktning mot denna diskurs, då intervjuaren har en mindre styrande funktion i ett sådant samtal.[82] Livsbiografiska aspekter kommer dock att tas med i analysen i de fall detta krävs för en bredare förståelse av aktivisternas värderingar och handlingar.

De intervjuade har tilldelats fingerade namn, som kommer att presenteras i nästa kapitel. Samtidigt kommer att anges varje intervjupersons politiska och organisationsmässiga bakgrund. Skälet till avidentifieringen är att jag i min analys är mindre intresserad av exakt vem som har sagt vad. Nedtonandet av aktivisternas individuella biografier är uttryck för samma avvägning. Även om det vid enstaka tillfällen diskuteras om vissa faktorer som har fått aktivisterna att bli engagerade

[81] della Porta et al. 2006, s. 240 f.

[82] Se exempelvis Blee och Taylor 2002, s. 107 ff.

inom rörelsen, är jag framför allt intresserad av att se hur de oavsett bakgrund resonerar kring vissa frågeställningar och därigenom belysa hur meningar konstrueras *inom* ett specifikt socialt sammanhang.

En sak som bör påpekas är att det finns en skillnad i urvalet mellan dem som intervjuats och dem som har svarat på enkäter. Enkäturvalet utgick från *alla* som besökte ett av de tre forumen, medan intervjuurvalet utgick från dem som organiserade forumen (och därmed inte exempelvis från ett slumpmässigt urval ur hela populationen av forumdeltagare). Detta är att betrakta som ett strategiskt urval, som jag vill motivera med att jag ville få det kvalitativa intervjumaterialet från de mest aktiva inom detta för rörelsen betydelsefulla arrangemang. Jag antog att det fanns en större reflexivitet över rörelsens organisation och övergripande politiska arbete och målsättningar just bland dem som lägger en större del av sin vakna tid på forumet. Dock kommer jag i senare kapitel att undersöka huruvida det finns några systematiska skillnader i social bakgrund, åsikter och organisatoriska samt politiska erfarenheter mellan denna grupp (dem som i enkäten uppgav att de var ”organisatörer” eller ”volontärer”) och övriga forumdeltagare.

Kapitel 8. Rörelsens sammansättning och forumets roll

I föregående kapitel tecknades en kortare historik över den globala rättviserörelsen och dess framväxt ur både globalt och svenskt perspektiv. Dessutom beskrevs det sociala forumet som en av rörelsen främsta uttrycksformer. I detta kapitel ska enkätdata och intervjuer användas för att ge en mer heltäckande bild av den globala rättviserörelsen. Ett första syfte med kapitlet är att belysa rörelsens sociala och politiska sammansättning. Detta kommer främst att ske utifrån egna enkätdata över rörelsens aktivister i Sverige samt för den komparativa analysens skull data från motsvarande enkätundersökningar i andra delar av världen. Ett andra syfte är att diskutera det sociala forumets betydelse för rörelsen. Hur ska denna form av kollektivt handlande förstås och vilken roll spelar det för aktivisterna?

1. Vilka deltar i den globala rättviserörelsen?

Tanken att en social rörelse uttrycker en vilja hos samhällets exkluderade eller marginaliserade grupper att bli jämlika deltagare i den politiska gemenskapen och dess centrala institutioner har varit central inom rörelseteorier alltsedan Lorenz von Stein formulerade sin teori. Från början avsågs framför allt arbetarklassen, men som vi såg i avhandlingens första del har senare årtiondens teorier utgått från att rörelser kan skapas även utifrån andra gemensamma sociala villkor, såsom generation, kön, sexualitet etc. Vid sidan om detta sätt att karaktärisera sociala rörelser har förekomsten av en kollektiv identitet setts som ett betydelsefullt element för att hålla samman och ge mening och riktning åt rörelsens politiska handlande. I synnerhet inom de teorier som avsåg förklara de ”nya sociala rörelsernas” uppkomst betonades att en sådan kollektiv identitet inte med nödvändighet utgår från en social grupptillhörighet, särskilt inte i de slag av rörelser som reser frågor som inte primärt berör någon specifik grupp, utan människor i allmänhet (såsom freds- eller miljörörelsen). Samtidigt har andra teorier om samma rörelser menat att man i dessa

kan se en annan klassammansättning än hos arbetarrörelsen, att rörelserna är förankrade i en ”ny klass” eller i vissa skikt av medelklassen.[1]

I föregående kapitel konstaterades att den globala rättviserörelsens mobiliseringar och nätverk har ansetts sammanföra en heterogen skara av aktivister och organisationer, såväl från de ”gamla” som från de ”nya” sociala rörelserna. Ett antal olika politiska och organisatoriska traditioner och olika sätt att arbeta politiskt har sammanförts genom rörelsens nätverk och mobiliseringar. Denna heterogenitet till trots har aktiviteterna ansetts äga rum inom ramen för en kollektiv identitet, vilken gett utrymme för dessa olikheter samtidigt som den byggt på gemensamma föreställningar om globaliseringen och tillhörigheten till en global rörelse. I detta kapitel ska några av dessa frågor kring rörelsens sociala och politiska bas undersökas närmare. Det handlar om rörelsens sociala, demografiska, organisatoriska och politisk-ideologiska sammansättning samt om graden av identifikation med själva rörelsen bland aktivisterna. Genom den transnationella jämförelsen – som inkluderar länder från världsdelarna Europa, Sydamerika, Asien, Afrika och Oceanien – kan även en bild ges av skillnader mellan olika nationella rörelsemiljöer, vilket blir ett sätt att pröva huruvida man utifrån dessa variabler kan säga att rörelsen är en och densamma oavsett var någonstans i världen aktivisterna befinner sig.

i. Rörelsens sociala och demografiska sammansättning

De sociodemografiska variabler som här undersöks är ålder, kön, sysselsättning samt två indikatorer på klass: socioekonomisk position (enligt socioekonomiskt index) och utbildningsnivå.[2] I tabell 8.1 redovisas några nyckeltal i procent med avseende på aktivister från Sverige, Italien, Tyskland, Storbritannien, Frankrike, Spanien, Brasilien, Venezuela, Indien, Mali och Australien. Som framgår av tabellen har inte alla jämförda variabler funnits tillgängliga för alla nationella grupper av aktivister.

[1] Se exempelvis Pakulski 1995, s. 63 ff.; Buechler 1997, s. 309 ff.

[2] Socioekonomiskt index är det traditionella svenska måttet på social klass utifrån position i arbetslivet. Se Statistiska centralbyrån 1982.

För att göra framställningen mer översiktlig har antalet intervaller och delvariabler reducerats i tabellen.[3]

[3] Exempelvis redovisas inte alla åldersintervall (eftersom det resonemang som förs i texten inte kräver detta) eller procenttal för båda könen (eftersom det enbart fanns två möjliga svar på denna fråga).

Tabell 8.1. Sociala och demografiska data för rörelsens aktivister i olika länder

	Aktivisternas nationalitet (%)										
	Europa						Sydamerika		Asien	Afrika	Oceanien
	Sverige	Italien	Tyskland	Storbritannien	Frankrike	Spanien	Brasilien	Venezuela	Indien	Mali	Australien
Ålder											
Under 26	48	56	56	27	25	66	37	37	31*	31	25
26–35 år	24	27	20	25	31	12	27	25	32*	31	33
36–45 år	8	8	11	27	–	8	19	15	18*	17	–
Kön											
Kvinna	56	46	50	41	51	54	51	47	45*	24	54
Utbildningsnivå											
Universitetsutbildning	47	25	34	73	70	58	76	75	63	66	66
Sysselsättning											
Student	46	60	65	20	24	57	41*	37	–	24	35
Arbetslös	6	5	4	7	10	4	–	6	–	6	9
Fast anställd	21	20	18	57	41	24	–	–	–	–	31
Deltids- eller tillfälligt anställd	13	6	5	6	9	6	–	–	–	–	29
Frilans eller egenföretagare	4	7	8	8	8	9	8*	12	–	7	11
Socioekonomisk position (för yrkesarbetande)											
Arbetare	34	13	4	24	2	9	–	–	–	–	11
Lägre eller mellantjänsteman	34	41	40	31	53	47	–	–	–	–	75
Högre tjänstemän	27	46	56	45	42	44	–	–	–	–	
Jordbrukare	0	3	0	1	0	6	–	2	–	7	–
Antal enkätsvar (N)	**1 066**	**1 786**	**84**	**150**	**2 198**	**116**	**635**	**800**	**1267**	**800**	**210**

Kommentar: Alla data i denna tabell och i tabell 8.2 är tagna från den svenska enkätundersökningen, undersökningarna vid ESF 2002 och 2003, vid WSF 2004, 2005 och 2006 samt en undersökning gjord vid Brisbane och Sydney Social Forum 2004. När det gäller siffrorna för de franska aktivisterna bör dock noteras att de avser alla som svarade på enkäten under detta forum, men att dessa till 84 procent var fransmän. Samma förhållande gäller de siffror för de brasilianska och indiska aktivisterna som är markerade med en asterisk, vilka avser hela populationen (vilken till 80 respektive 84 procent utgjordes av brasilianare respektive indier). Avsaknad av jämförelsedata markeras med ett streck. För källor samt en mer utförlig redogörelse av hur de olika undersökningarnas data har konverterats till jämförbara kategorier, se bilaga 4.

Bland de svenska aktivisterna är ungefär hälften (48 procent) 25 år eller yngre och omkring en fjärdedel (24 procent) mellan 26 och 35 år. Som jämförelse med befolkningen i sin helhet kan sägas att 71 procent av de svenska forumdeltagarna är födda antingen på 1970- eller 1980-talet, medan den andel som är född under dessa årtionden inom den svenska befolkningen i sin helhet är 25 procent.[4] De yngres dominans är påfallande även bland de andra ländernas aktivister, även om en del nationers aktivister har en något högre genomsnittsålder än de svenska.[5] Denna åldersfördelning kan alltså sägas vara karakteristisk för rörelsen. Den bekräftar den inom rörelseforskningen vanligen gjorda iakttagelsen att sociala rörelser attraherar främst yngre människor.[6] I ett svenskt politiskt sammanhang kan det konstateras att detta påtagligt skiljer rättviserörelsen från exempelvis partipolitiken, där medelålders och äldre dominerar.[7]

När det gäller kön är 56 procent av de svenska aktivisterna kvinnor och 44 procent män. En jämn könsfördelning återfinns bland alla de övriga ländernas aktivister förutom bland aktivisterna i Mali, där enbart 24 procent är kvinnor. Det finns alltså totalt sett en större andel aktiva kvinnor inom den globala rättviserörelsen än exempelvis inom den av män dominerade partipolitiken.[8] Noteras bör även något som inte framgår av tabellen på grund av avsaknad av jämförelsedata, nämligen att andelen svenska aktivister som är födda utomlands är 11 procent, vilket kan jämföras med andelen utrikes födda i politiska partier i Sverige, som är 4 procent.[9]

---

[4] Wennerhag et al. 2006, s. 43.

[5] Denna övervikt av yngre människor har även iakttagits vid enkätundersökningar som genomförts vid andra sorters mobiliseringar av rörelsen. I en amerikansk undersökning, som genomfördes vid en fredsdemonstration organiserad av rörelsen i Washington DC år 2002, var endast omkring en tredjedel av de deltagande över 30 år. Se Adler och Mittelman 2004.

[6] Se exempelvis Pakulski 1995, s. 68.

[7] Vogel et al. 2003, s. 108.

[8] Dock har i svensk forskning konstaterats att skillnaden mellan kvinnors och mäns deltagande i föreningslivet har minskat under de senaste decennierna. Se exempelvis SOU 2000:1; Vogel et al. 2003.

[9] Andelen utrikes födda inom hela svenska befolkningen är 11 procent. (Vogel et al. 2003). Bland de utrikes födda av de svenska aktivisterna utgör de som är födda i Iran den största gruppen, följd av dem som är födda i Danmark, Finland, Chile och Tyskland.

När det så gäller vad som kan ses som ett första mått på klass, nämligen utbildning, kan det konstateras att en hög andel av de svenska aktivisterna är välutbildade. Så hög andel som 47 procent har någon form av universitetsutbildning, medan motsvarande siffra för den svenska befolkningen i ett likartat åldersintervall är 21 procent.[10] I flertalet av de jämförda länderna har över 50 procent av aktivisterna universitetsutbildning. De enda undantagen är de italienska och de tyska aktivisterna (vilka också är de nationella rörelsemiljöer som har högst andel unga deltagare). Den höga andelen högutbildade får genomslag på sysselsättningen. 46 procent av de svenska aktivisterna studerar (vid universitet, gymnasium eller grundskola), 21 procent har fast anställning och 19 procent har en osäkrare ställning på arbetsmarknaden genom att vara arbetslösa, deltidsanställda eller tillfälligt anställda. Den höga andelen studenter präglar sammansättningen av aktivister även i ett flertal andra länder, men inte Storbritannien, Frankrike och Mali (vilkas rörelsemiljöer också har lägst andel unga deltagare). Liksom de svenska aktivisterna har en relativt låg andel av de andra europeiska ländernas aktivister fast anställning, återigen med undantag för de brittiska och franska aktivisterna. Bland de jämförda nationella grupperna av europeiska aktivister är andelen som har en osäker situation på arbetsmarknaden mellan 10 och 20 procent.

Vad vidare beträffar det andra måttet på klass, socioekonomisk position, har merparten av de jämförda europeiska och australiensiska aktivisterna tjänstemannayrken, om man ser till dem som yrkesarbetar (det vill säga de som inte studerar och som har ett arbete eller som står till arbetsmarknadens förfogande). Andelen arbetare är dock genomgående låg. På denna punkt avviker emellertid de

[10] Bohlin och Ungdomsstyrelsen 2003, s. 30. Åldersfördelningen i Ungdomsstyrelsens undersökning visar sig ligga relativt nära åldersfördelningen i enkätundersökningen från de lokala sociala forumen. Ungdomsstyrelsens åldersfördelning ser ut som följer (forumundersökningens fördelning inom parentes): yngre än 20 år: 18,9 procent (9,0 procent); 20–24 år: 27,0 procent (32,8 procent); 25–29 år: 29,5 procent (20,4 procent); 35–74 år: 24,6 procent (27,8 procent). Noteras bör att åldersintervallet 30–34 år, vilket i vår undersökning utgör 9,3 procent av dem som svarat på enkäten, saknas i Ungdomsstyrelsens rapport.

svenska aktivisterna något, då 34 procent av de yrkesarbetande svenska aktivisterna är arbetare.[11] Ännu lägre för att inte säga nästan helt frånvarande är andelen jordbrukare, vilken är som högst (7 procent) i Mali.[12]

På en övergripande nivå ligger dessa data om klass i linje med vad som har framförts genom de förutnämnda teorierna om de nya sociala rörelsernas sociala sammansättning. Dessa rörelser har ansetts vara socialt dominerade av någon form av medelklass eller vad som ibland har kallats ”den nya medelklassen”.[13] Med den ”nya” medelklassen avses då en medelklass som till skillnad från den traditionella, som ofta arbetade inom handel och på kontor, i stället är verksam inom akademiska yrken inom främst offentlig sektor eller inom kultur- och informationssektorn. Många av aktivisterna är universitetsstuderande eller har redan en universitetsexamen, vilket ger dem goda chanser att bli anställda inom tjänstemannayrken och därmed antingen träda in i en medelklassposition eller reproducera föräldrarnas klassposition. Detta till trots kan konstateras att det även finns en relativt hög andel aktivister med ett mer utsatt läge på arbetsmarknaden, samt en mindre andel arbetare. Jag kommer snart att kommentera detta, men först ska kort den organisatoriska och politiska sammansättningen redovisas.

ii. Rörelsens organisatoriska och politiska sammansättning

De nationella aktivistgruppernas organisatoriska erfarenheter (tidigare såväl som nuvarande) varierar. Generellt kan dock sägas att en hög andel av aktivisterna har bred erfarenhet av olika typer av politiskt arbete, vilket framgår av tabell 8.2 (i vilken data för rörelsens organisatoriska och politiska sammansättning redovisas). De organisationskategorier som det finns stor erfarenhet av är politiska partier, fackföreningar, miljöorganisationer, sociala frivilligorganisationer, kvinnoorganisationer och studentorganisationer. I den svenska

[11] De yrkesarbetande utgör 40 procent i den svenska undersökningen.

[12] Denna siffra bör dock sättas i samband med det faktum att 80 procent av Malis arbetsstyrka är sysselsatt inom jordbruket.

[13] Se exempelvis Kriesi 1989.

enkätundersökningen fanns dessutom ytterligare en kategori som saknades i övriga forumundersökningar, nämligen ”internationell solidaritetsorganisation”, som hela 48 procent hade erfarenhet av.[14] Intressant är också att ingen enskild organisationskategori dominerar (bortsett från den brittiska gruppen), vilket pekar på förekomsten av en organisatorisk mångfald.[15] Skillnaden i organisationer som aktivisterna är aktiva inom tycks inte heller vara beroende på om de finns i nord eller syd. Även om jämförelsedata mellan nord och syd oftast inte är möjliga att uppbringa just vad gäller organisationer pekar ändå de data som går att jämföra och materialet i sin helhet på att ingen enskild organisationskategori dominerar, samt på att aktivisterna är engagerade i en mängd olika organisatoriska former. Man kan även konstatera att det ofta rör sig om den sorts organisationer som främst sedan 1990-talet har mobiliserats kring globaliseringsrelaterade frågor i transnationella kampanjer och nätverk. Likheten mellan de nationella miljöerna kan därmed troligen tillskrivas det faktum att rörelsemiljön förenar eller återmobiliserar dessa transnationella nätverk. I den process varigenom aktörer har inkluderats i rörelsen torde inte enbart nationella nätverk varit betydelsefulla, utan minst i lika hög grad de nätverk som sedan tidigare funnits på transnationell nivå.

---

[14] Denna kategori fanns med för att möjliggöra jämförelser med den svenska föreningslivsundersökningen, som gjorts utifrån hela befolkningen. (Se Vogel et al. 2003). Det bör även sägas att valmöjligheterna skilde sig åt i de olika undersökningarna med avseende på vilka typer av organisationer som kunde anges. Den svenska undersökningens tio alternativ utgick i stort (med några modifikationer) från den undersökning som genomfördes vid ESF i Florens 2002. I den franska undersökningen fanns en lång rad av andra organisationstyper (totalt 21 stycken). Det större antalet svarsalternativ kan vara en orsak till den mindre organisationserfarenheten, eftersom förekomsten av fler och mer specifika alternativ kan ha gjort att de som svarade på de franska enkäterna inte valde de mer generella organisationskategorier som dem med färre antal svarsalternativ skulle ha sorterat in sina erfarenheter under.

[15] Som konstaterades i not 76 i kapitel 7 finns det anledning att ifrågasätta denna grupps representativitet just i fråga om organisationserfarenhet.

Tabell 8.2. Politiska data för rörelsens aktivister i olika länder

	Aktivisternas nationalitet (%)										
	Europa						Sydamerika		Asien	Afrika	Oceanien
	Sverige	Italien	Tysk-land	Spanien	Storbri-tannien	Frank-rike	Brasi-lien	Vene-zuela	Indien	Mali	Austra-lien
Organisationserfarenhet											
Politiskt parti	39	30	28	27	79	40	*27*	*25*	*14*	*26*	42
Social rörelse eller organisation	–	–	–	–	–	–	*56*	*53*	*70*	*36*	–
NGO	–	32	66	56	64	–	*19*	*24*	–	*29*	–
Fackförening	49	26	29	28	77	24	*11*	*19*	–	*30*	*19*
Kvinno- eller feministisk organisation	26	16	17	39	36	8	–	–	–	–	*11*
Miljöorganisation	42	43	48	47	55	18	*7**	–	–	–	*33*
Social frivilligorganisation	39	49	41	53	57	12	–	–	–	–	*24*
Religiös rörelse eller religiöst samfund	16	20	20	12	18	12	–	–	–	–	*11*
Invandrarorganisation	6	27	33	47	67	–	–	–	–	–	–
Studentorganisation	30	56	46	51	83	27	–	–	–	–	*14*
Ej medlem av organisation vid forumet	*32*	*66*	*49*	*66*	*18*	*22*	–	–	–	–	–
Identifikation på höger-vänsterskalan											
Vänster	75	84	83	82	97	74	80*	74	–	31	72
Definierar sig inte utifrån höger-vänsterskalan	20	15	17	16	2	19	13*	17	–	45	20
Identifikation med rörelsen											
Hög grad av identifiering	72	76	60	81	88	84	–	–	–	–	69
Antal enkätsvar (N)	**1 066**	**1 786**	**84**	**116**	**150**	**2 198**	**635**	**800**	**1 267**	**800**	**210**

Kommentar: Siffror som avser ”organisationserfarenhet” och är kursiverade avser *nuvarande* engagemang i organisationer, medan icke kursiverade siffror avser både nuvarande och tidigare engagemang. I övrigt, se kommentar till tabell 8.1 samt bilaga 4.

Organisationsmångfalden vid själva forumet kan illustreras av ytterligare en fråga som fanns med i den svenska undersökningen men inte i de andra, som gällde vilka av de vid forumet närvarande organisationerna som aktivisten var medlem i. De avgivna svaren på denna fråga visade på ett stort antal organisationer. Totalt angav de 1066 enkätsvararna 184 organisationer. Samtidigt framkom att inte någon specifik organisation dominerade vid de svenska lokala sociala forumen. Den största enskilda organisationen var Attac, som knappt en tiondel (8 procent) av deltagarna var med i.[16] Även efter en kategorisering av alla dessa organisationer utifrån deras ”politiska tendens” visade det sig att mångfalden i organisationernas politiska målsättningar eller huvudsyften var stor.[17] Den vanligast förekommande ”politiska tendensen” bland organisationerna var ”bistånd och solidaritet” (21 procent), följd av ”miljö” (17 procent), ”mänskliga rättigheter” (15 procent), ”globaliseringskritisk” (13 procent) och ”bildning och kultur” (9 procent). En hög andel är alltså aktiva inom organisationer som brukar räknas till de nya sociala rörelserna. Samtidigt är en relativt hög andel aktivister aktiv inom vänsterorganisationer. Detta framgår om man slår samman de många olika politiska tendenser som har sitt ursprung i arbetarrörelsen (socialdemokrater, vänsterpartister, syndikalister, anarkister med flera från såväl ”den äldre vänstern” som 1960-talets ”nya vänster” och organisationer som bildats därefter). Det framkommer då att 22 procent av de svenska aktivisterna tillhör någon form av vänsterorganisation, att jämföra med den andel som tillhör organisationer kopplade till de nya sociala rörelserna, som utgjorde 35 procent. Bland de deltagande vid forumet finner vi alltså aktivister från både de gamla och de nya sociala rörelserna samt från de nya organisationer som under de senaste 10–20 åren bildats kring globaliseringsinriktade frågor.

---

[16] De därefter följande organisationer som hade fler än 15 medlemmar vid forumen var Amnesty (6 procent), Ordfront (5 procent), SAC Syndikalisterna (4 procent), Ung vänster (4 procent), Miljöförbundet Jordens Vänner (2 procent), UBV (Utbildning för biståndsverksamhet) (2 procent), vänsterpartiet (2 procent), Individuell människohjälp (2 procent), Rädda barnen (2 procent), Greenpeace (2 procent), socialdemokraterna (2 procent) samt Svensk-kubanska föreningen (2 procent). För en fullständig sammanställning, se Wennerhag et al. 2006, s. 250 ff.

[17] Bedömningen av organisationernas ”politiska tendens” utgår från de målsättningar som dessa anger som sina främsta (exempelvis i stadgar eller andra viktiga offentliga dokument). Se ibid., s. 75.

De olika organisationskategorierna kan till viss del ses som en indikator på vilka politiska frågeställningar som engagerar aktivisterna, eftersom många organisationer är orienterade mot en specifik politisk fråga. Den svenska enkätundersökningen ger dessutom ytterligare en indikator på politiska intresseområden. En öppen fråga i enkäten gällde vilka globala politiska krav som deltagarna ansåg var viktigast att driva i dag. Vid kodningen av svaren identifierades omkring trettio grundläggande politiska frågor, vilka sedan fördes samman till tre övergripande frågeområden.[18] Bland dem som svarare på frågan ansåg 30 procent att de viktigaste kraven gällde miljö- och klimatfrågor. De därefter mest förekommande enskilda politiska kraven rörde fred/krig (18 procent), demokrati (18 procent), rättvis handel (16 procent), kvinnors rättigheter (15 procent), fördelning/klyftor (14 procent), mänskliga rättigheter (14 procent) och skuldavskrivning (12 procent). Om dessa mer eller mindre specifika sakfrågeområden slås samman i tre övergripande block blir bilden en annan. Frågor om global ekonomi och social rättvisa (frågor om till exempel konflikten mellan arbete och kapital, välfärd, fördelning, tredje världens ekonomiska situation och makten över den globala ekonomin) uppmärksammas då av så hög andel som 75 procent. Frågor som utgår från ett rättighets- och demokratiperspektiv och betonar gruppers och individers intressen och rättigheter (exempelvis mänskliga rättigheter, kvinnors situation och antirasism) uppmärksammas av 43 procent, medan civilisationsfrågor och geopolitiska frågor (som rör såväl miljö och klimat som krig, fred och stormakternas dominans) uppmärksammas av 51 procent. De allra flesta forumdeltagarna lägger alltså stor vikt vid frågor som rör ekonomi och social rättvisa på global nivå. En hög andel uppmärksammar också frågor kring rättigheter, demokrati, civilisation och geopolitik. När det gäller denna öppna fråga finns dock inga jämförelsedata att tillgå i de övriga undersökningarna.[19] I enkäten

[18] För en redovisning av hur olika typer av svar tolkades, se ibid., s. 230 ff.

[19] En liknande fråga ställdes i den franska undersökningen vid ESF 2003, som gällde aktivisternas politiska motiv till att delta i forumet. De tre mest förekommande angivna skälen i denna undersökning var ”den bristande jämlikheten mellan Nord och Syd” (15 procent), ”nedskärningar i den offentliga sektorn” (14 procent) samt ”miljöfrågor” (12 procent). Sommier och Combes 2007, s. 118.

ställdes även politiska frågor som specifikt rörde aktivisternas inställning till internationella institutioner. Detta gjordes även i undersökningen vid ESF 2002, vilket möjliggör jämförelser mellan olika länders aktivister. Dessa frågor kommer dock att behandlas utförligare i kapitel 9.

När det gäller organisationserfarenhet finns det vidare bland aktivisterna en viss andel som över huvud taget inte tillhör någon av de organisationer som deltar vid forumet. I den internationella jämförelsen varierar denna andel mellan omkring 20 procent (för britterna och fransmännen) och omkring 65 procent (för italienarna och spanjorerna), medan de svenska aktivisterna återfinns däremellan. Detta pekar på att det inom rörelsen även finns en grupp aktivister vars deltagande vid forumet inte är en del i deras engagemang i en organisation (eftersom de närvarar vid forumet utan att vara medlem i en vid forumet medverkande organisation). Detta skulle kunna vara ett uttryck för att det inom rörelsen finns en grupp aktiva, vilka föredrar mindre formaliserade och mer nätverksinriktade former av politisk aktivism framför medlemskap i organisationer och politiska partier. Huruvida så är fallet kommer att undersökas i ett kommande kapitel.

Ytterligare en aspekt av rörelsens politiska sammansättning är hur aktivisterna placerar in sig på höger-vänsterskalan. En stor majoritet (75 procent) av de svenska aktivisterna anser sig vara vänster i någon bemärkelse.[20] Den andra stora gruppen är de 20 procent som inte vill placera sig politiskt utmed vänster-högerskalan.[21] De som identifierar sig som höger eller mitten-höger är med andra ord mycket få. Vänstersympatiers dominans är påtaglig även inom de andra nationella kontexterna i den globala rättviserörelsen. Bland de övriga europeiska eller bland de sydamerikanska och australiensiska aktivisterna anser sig minst tre fjärdedelar vara vänster i någon bemärkelse. Enbart aktivisterna från Mali avviker i detta avseende

[20] Fördelat mellan olika grad av vänsteridentifikation anser sig 20 procent av de svenska aktivisterna tillhöra ”yttersta vänstern”, 43 procent ”vänstern” och 12 procent ”vänster-mitten”.

[21] Av de svenska aktivister som inte ville placera sig utmed vänster-högerskalan identifierade sig 32 procent med miljöpartiet, medan 43 procent inte identifierade sig alls med något parti.

genom att 31 procent av dem identifierar sig som vänster men däremot så hög andel som 45 procent inte kopplar sitt politiska ställningstagande till vänster-högerskalan.[22]

Även aktivisternas identifikation med rörelsen är omfattande. Så hög andel som 72 procent av de svenska aktivisterna identifierar sig i stor utsträckning med den globala rörelsen.[23] För de övriga europeiska samt de australiensiska aktivisterna ligger motsvarande siffra mellan 60 och 88 procent.[24] Denna höga identifikationsgrad visar på förekomsten av en kollektiv identitet, det vill säga att en hög andel av aktivisterna identifierar sig med vad som anses vara en global rörelse. Bland de svenska aktivisterna är denna identifikation ännu mer omfattande bland dem som någon gång har deltagit vid ett ESF eller ett WSF.[25]

iii. Hur rörelsens sociala och politiska bas kan förstås

Dessa sociodemografiska, organisatoriska och politiska data har visat att det finns en rad likheter mellan den globala rättviserörelsens sammansättning i länder som har olika politiska traditioner och strukturer. Vidare visar de på förekomsten av en kollektiv identitet, åtminstone om man ser till de undersökningar där frågor om identifikation med rörelsen i sin helhet har ställts. På en övergripande nivå tycks dessa data över rörelsens sociala och politiska grunder dessutom visa att rörelsen har en för nya sociala rörelser typisk sammansättning. För detta talar förekomsten av

---

[22] Av de maliska aktivisterna ansåg sig dock enbart 13 procent vara högerorienterade. IBASE 2007, s. 39.

[23] Detta avser dem som i enkäterna svarat att de identifierar sig ”ganska mycket” eller ”väldigt mycket” med rörelsen i sin helhet. Övriga svarsalternativ på frågan var ”inte alls” och ”lite”. I samband med frågan beskrivs denna rörelse enligt följande: ”Sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 har man talat om framväxten av en globalt omfattande rörelse. Rörelsen består av många organisationer, nätverk och enskilda och har ingen tydligt samordnande ledning, men kan ändå ses som en rörelse.”

[24] Även i undersökningen av Genoa Social Forum påvisas en sådan omfattande identifikation med rörelsen (71 procent). Andretta et al. 2003, s. 199.

[25] 88 procent av dessa uppvisar en hög identifikation. I övrigt skiljer sig denna grupp från övriga aktivister, i fråga om de data som redovisas i tabellerna 8.1 och 8.2, i det att de är något mer vänsterorienterade (88 procent), något mindre obundna av vänster-högerskalan (12 procent) samt har något större erfarenhet av aktivism inom feministiska eller kvinnoorganisationer (37 procent) och studentorganisationer (44 procent).

exempelvis miljöaktivister, feministiska aktivister och internationell solidaritetsaktivister samt den höga andelen av vad som socioekonomiskt kan betraktas som medelklass. Samtidigt ser vi en något mindre förekomst av det slags organisationer som brukar förknippas med de gamla sociala rörelserna, exempelvis fackföreningar och politiska partier på vänsterkanten. Sammantaget innebär detta att andelen arbetare är relativt låg. Även om en stor majoritet av aktivisterna liksom i de gamla sociala rörelserna identifierar sig med vänstern kan detta ses som uttryck för ett slags ”medelklassradikalism”.[26] Frågan är hur man ska förstå den sociala och politiska sammansättning som kännetecknar den globala rättviserörelsen i anknytning till såväl äldre som nyare teorier om sociala rörelser.

Å ena sidan kan vi peka på en kontinuitet i fråga om vilka som engagerar sig i rörelsen. Forskning har visat att framför allt unga engagerar sig inom sociala rörelser, vilket även gäller den globala rättviserörelsen. Kontinuitet kan vi peka på även i den meningen att någon form av välutbildad medelklass dominerar denna liksom andra nya sociala rörelser. Ytterligare en kontinuitet i förhållande till tidigare sociala rörelser är att en hög andel organisationer förknippade med de nya sociala rörelserna även har en central roll inom den globala rättviserörelsen.

Å andra sidan kan vi peka på förändringar. Exempelvis kan vi se en relativt stor förekomst av den typ av ”gamla” sociala rörelseorganisationer – ofta framsprungna ur den sociala frågan (som diskuterades i avhandlingens första del) – som i teorierna om de nya sociala rörelserna antogs vara på tillbakagång eller ha utvecklats till institutionaliserade aktörer. Dessutom har en rad nya organisationer eller grupper tillkommit, som samlas kring frågor om den ekonomiska globaliseringens sociala och politiska effekter. Inom den globala rättviserörelsen sammanförs alltså både ”gamla” och ”nya” sociala rörelseorganisationer, samtidigt som det inom dess hägn skapas nya politiska aktörer. Intressant att notera i detta sammanhang är något som inte framgår av tabellerna, nämligen att andelen arbetare är något högre inom de ”gamla” sociala rörelsernas organisationer (fackförbund och partier på

[26] Se exempelvis Eder 1995.

vänsterkanten), vilket förvisso var väntat. Mindre väntat var att samma förhållande gäller organisationer av sentida datum som är orienterade mot globaliseringsfrågor (såsom Attac eller automistiska organisationer). Andelen arbetare är däremot lägre inom sådana organisationer som brukar kopplas samman med 1960- och 1970-talets nya sociala rörelser, orienterade mot exempelvis frågor om internationell solidaritet och miljö.[27] Även om aktivisterna till absolut största del tillhör något slags medelklass och framför allt är aktiva inom nya sociala rörelseorganisationer, innebär alltså den organisatoriska sammanlänkningen – mellan de gamla, de nya och vad man skulle kunna kalla de ”ny-nya” sociala rörelser som bildats i anslutning till globaliseringsrelaterade frågor – att även människor med annan socioekonomisk position blir engagerade i rörelsen.

Ytterligare en aspekt av den sociala sammansättningen är att relativt många aktivister har en osäker position på arbetsmarknaden genom att vara arbetslösa, deltidsarbetande eller tillfälligarbetande. Exempelvis menar Donatella della Porta i analysen av ESF-enkätundersökningarna att den globala rättviserörelsen (åtminstone i Europa) utmärks av att många av dess aktiva befinner sig i en sådan osäker situation. Detta sätter hon i samband med liknande utvecklingstendenser i ett flertal europeiska länder sedan 1990-talet, nedskärningar i den offentliga sektorn, förändringar av arbetsrätten, uppkomsten av en mer ”flexibel” tjänstmarknad, etc.[28] Kring sådana frågor har även nya organisationer bildats, såsom det europeiska nätverket ”Euromarches”, som arbetar mot arbetslöshet och osäkra förhållanden på arbetsmarknaden.[29] Denna utveckling i Europa har lett till bildandet av nya, mer aktivistorienterade fackliga organisationer samtidigt som stora fackförbund har radikaliserats. Många av dessa nya eller radikaliserade fackförbund har dessutom blivit centrala aktörer inom den globala rättviserörelsen. I Sverige har denna utveckling inte varit lika påtaglig, men det mer aktivistorienterade SAC är en av de

[27] Andelen yrkesarbetande som är arbetare i de tre omnämnda grupperna är 44, 46 respektive 22 procent. Wennerhag et al. 2006, s. 191, 211.

[28] della Porta 2005b, s. 16 ff.

[29] För ”Euromarches”, se della Porta et al. 2006, s. 35.

större aktörerna i detta sammanhang.[30] Dessa utvecklingstendenser behöver naturligtvis inte kopplas enbart till de fackliga organisationer som traditionellt har organiserat arbetarklassen. Även om fackföreningar som organiserar medelklassyrken tycks vara frånvarande i detta sammanhang (med undantag för SAC, som till viss del organiserar sådana yrkesgrupper) har sådana aktörer under senare tid uppmärksammat hur en globaliserad arbetsmarknad gör deras yrken mer utsatta genom ökad konkurrens och nedskärningar i trygghetssystem och offentlig sektor.[31]

Huruvida dessa gruppers närvaro kan ses som ett uttryck för en större osäkerhet på arbetsmarknaden – som i förlängningen skulle kunna kopplas till nedskärningar i välfärden, framväxten av en mindre arbetarvänlig och mer ”flexibel” arbetsmarknad, etc. – är svårt att utifrån dessa data säga något om. Däremot finns det i denna miljö, som domineras av nya sociala rörelseorganisationer och medelklass, viktiga fackliga och andra organisationer som sysslar med dessa frågor, som för övrigt är centrala för rörelsen i sin helhet.[32] Därmed kunde man säga att den tilltagande ekonomiska ojämlikheten och den sociala och politiska exkluderingen – vad som skulle kunna ses som vår tids ”sociala fråga” – blir en politisk fråga genom rörelsens försorg. Det bör dock betonas att denna formuleras främst i anslutning till globaliseringsprocessen i stort, samt att detta sker främst utifrån en politisk snarare än en social position.

---

[30] På de tre svenska lokala sociala forumen angav 4 procent av aktivisterna att de var aktiva inom SAC men bara 2 procent att de var aktiva inom LO eller något av dess förbund, trots att 11 procent angav att de var medlemmar i något LO-förbund och 10 procent att de var medlemmar i SAC. 20 procent av aktivisterna var medlemmar i TCO- eller SACO-förbund, men ingen var aktiv i dessa. Se Wennerhag et al. 2006, s. 250 ff.

[31] Se exempelvis tjänstemannaorganisationen TCO:s rapport om globaliseringens effekter, Mörtvik och Rautio 2007. För en policyorienterad diskussion om vilka politiska effekter en ökad utsatthet för denna grupp skulle kunna få, se även det brittiska försvarsdepartementets strategidokument för 2007–2036. I detta beskrivs som ett möjligt scenario att medelklassen på grund av minskad välfärd och ökad konkurrens på arbetsmarknaden enar sig transnationellt för att värna sina intressen. DCDC 2006, s. 96.

[32] Som tidigare påpekades ansåg tre fjärdedelar av aktivisterna i den svenska enkätundersökningen att de viktigaste globala politiska frågorna rör den globala ekonomin och social rättvisa. Se även Wennerhag et al. 2006, s. 82.

Det faktum att denna rörelsemiljö är medelklassdominerad – och inte arbetarklassdominerad så som arbetarklassen traditionellt har definierats – förtar inte värdet av en analys som pekar på att rörelsen uppmärksammar frågor om ekonomisk jämlikhet och social och politisk exkludering. Som vi sett drabbas även medelklassen av ökad social och ekonomisk osäkerhet, även om det är svårt att utifrån enkätdata belägga att en sådan osäkerhet leder till aktivism inom den globala rättviserörelsen. Men detta konstaterande är inte tillräckligt om vi vill förstå kopplingen mellan klass, rörelseaktivism och politik i detta sammanhang. Frågan om betydelsen av klass i analyser av sociala rörelser bör även problematiseras på ett mer övergripande plan.

För det första bör man ställa sig kritisk till den premiss som många teorier om nya sociala rörelser vilar på, implicit eller explicit. De förutsätter att de ”gamla” sociala rörelserna dominerades av arbetarklass medan de nya domineras av medelklass. En del forskare har till exempel menat att politisk aktivism även i ett längre historiskt perspektiv har dominerats av människor som rent socioekonomiskt tillhör någon form av medelklass.[33] Utifrån ett sådant perspektiv skulle man antagligen med dagens måttstockar se de aktivister inom förra sekelskiftets arbetarrörelse som var hantverkare som medlemmar av medelklassen.[34] Vissa yrkesgruppers professionalisering eller proletarisering gör klassbestämning utifrån yrke svår om man anlägger ett längre historiskt perspektiv. Samma svårigheter uppstår om man bestämmer klass utifrån yrken som organiseras fackligt av tjänstemannafack respektive arbetarfack (vilket delvis görs i den svenska klasskategoriseringen SEI). Det påstående som framförs i många teorier om nya sociala rörelser, att medelklassen i dag till skillnad från förr är engagerad inom sociala rörelser, är alltså problematiskt eftersom man lika gärna kunde säga att dessa sociala grupper alltid varit framträdande inom sociala rörelser. Orsaken till att sådana historiska

[33] Se exempelvis Pakulski 1995, s. 61.

[34] Man skulle här även kunna påpeka att det bland arbetarrörelsens företrädare fanns människor från de högsta samhällsskikten, även om de rent numerärt var få inom rörelsen i sin helhet.

jämförelser är svåra att göra är troligen det faktum att sociala rörelser ofta utgörs av individer som tillhör sociala grupper som över tid har varit klassmässigt svårbestämda.[35]

För det andra är det viktigt att betona att förhållandet mellan klass och sociala rörelser även avgörs av politiserande och kulturella processer. Det är inte bara så att klass är en ”social möjlighetsstruktur” som betingar och sätter gränser för sociala rörelsers handlingar; det handlar även om att sociala rörelser genom sin kamp förändrar klasstrukturen och våra kulturella föreställningar om vad klass innebär.[36] Arbetarrörelsens artikulering av en arbetaridentitet bör därmed inte ses som en ideologisk återspegling av arbetarnas sociala position, utan snarare som en politisk intervention som bildade kulturella föreställningar om klass och gjorde klass betydelsefullt i ett politiskt sammanhang.[37] Även om denna artikulering syftade till att värna en specifik grupps socioekonomiska intressen framför andra gruppers intressen var det även en intervention som kom att förändra den kulturella och politiska betydelsen av klass. Resultatet blev exempelvis den under den organiserade moderniteten centrala tanken om att politiken strukturerades utifrån tillhörighet till klassmässigt avgränsade partier och organisationer. Utifrån ett sådant resonemang har vissa forskare å andra sidan menat att de nya sociala rörelserna har bidragit till att återigen förändra den kulturella betydelsen av klass, genom att utgå från intressen hos de grupper som tillskrevs en svårbestämd mellanposition i industrisamhället.[38]

Utifrån denna problematisering av kopplingen mellan klass och sociala rörelser kan man alltså konstatera dels att man bör skilja mellan socioekonomisk klass och den identitetsrelaterade aspekten av klass (som har att göra med kultur och politik), dels att historiska förändringar i dessa sociala och kulturella strukturer gör det

[35] Jämför Kocka 2007.

[36] Eder 1995, s. 25.

[37] Jämför Laclau och Mouffe 1985; Rancière 1998.

[38] Eder 1995, s. 27.

komplicerat att göra meningsfulla jämförelser över tid. Det material som funnits att tillgå för min egen analys berör framför allt den socioekonomiska aspekten. Den kulturella eller politiska betydelsen av klass har därmed inte belysts i sig. Dock torde man utifrån övriga frågor som har ställts kunna sluta sig till att den globala rättviserörelsen inte bärs upp av någon tydlig klassidentitet, även om den politik som den förespråkar har tydliga klassmässiga konsekvenser i det att den uppmärksammar frågor om ekonomisk ojämlikhet samt social och politisk exkludering. Det som karaktäriserar rörelsen är dock snarare en vänsterorienterad föreställning om att man utgör en sammanlänkning av olika typer av rörelser, organisationer och aktivister som alla har olika ingångar i diskussionerna om globaliseringens sociala och politiska effekter. Som har sett vi ovan yttrar sig detta i närvaron av både politiska grupperingar som företräder vissa sociala grupper – till exempel fackföreningar, kvinno- och invandrarorganisationer – och sådana politiska grupperingar som artikulerar frågor som inte rör någon specifik grupp, utan människor i allmänhet – till exempel freds-, miljö- och internationell solidaritetsorganisationer. De två frågorna vilken roll globaliseringsfrågan spelar i skapandet av en gemensam förståelse av samhällets utveckling och de möjliga likheterna mellan aktivisterna kommer att beröras i ett senare kapitel. Först ska vi ge en närmare bild av vad det sociala forumet betyder för aktivisterna.

2. Vad betyder det sociala forumet för aktivisterna?

Hittills har vi undersökt vilka politiska, sociala och organisatoriska aspekter som konstituerar den globala rättviserörelsen som kollektiv. Detta har skett på grundval av enkätdata, vilket har gett en överblick över såväl de svenska aktivisterna som aktivisterna från andra länder och världsdelar. Den fråga som nu kommer att diskuteras är vad det sociala forumet betyder för de enskilda aktivisterna. Det handlar då inte så mycket om deltagandets bakomliggande sociala och politiska mekanismer som om aktörernas självförståelse. I samband därmed kommer jag även att undersöka hur aktivisterna förhåller sig till den bild av rörelsen som framträdde tidigare i detta kapitel: att den rymmer en organisatorisk och politisk mångfald samtidigt som rörelsens deltagare delar en kollektiv identitet. Om det nu finns ett slags kollektiv identitet, vilken är dess kärna och var går dess gränser? Dessa frågor kommer att belysas utifrån vissa enkätdata (såväl från den svenska undersökningen som från forumundersökningar i andra länder), men i huvudsak utifrån de intervjuer som jag genomfört med aktivister som har varit med om att arrangera lokala sociala forum i Sverige. Före denna genomgång ska jag kort presentera de enskilda aktivister som intervjuats med avseende på deras politiska och organisatoriska bakgrund.

i. De intervjuade aktivisternas politiska och organisatoriska bakgrund

Liksom framkom tidigare i kapitlet om forumens organisatoriska sammansättning har de intervjuade organisatörerna en rad olika erfarenheter av olika former av politiskt engagemang. Här kommer de olika personerna och deras organisationsbakgrund att kort presenteras, med de fingerade namn de har tilldelats. Inom den första gruppen har vi till att börja med Stig, som under 1990-talet blev engagerad i ett LO-fackförbund och även i ett riksdagsparti. Nu är han dock mestadels engagerad inom ABF. Kristina har sedan 1970-talet varit engagerad i olika sociala rörelser och aktivistgrupper. Hon var från början aktiv inom kvinnorörelsen och gick senare in i ett riksdagsparti, men i dag är hon framför allt engagerad i en facklig organisation och sakfrågeinriktade grupper. Emma har varit med i Attac sedan organisationen bildades 2001, men har även varit medlem i en

miljöorganisation. Marina är aktiv inom en miljöorganisation, men kom redan under 1990-talets slut i samband med studier i ett annat land i kontakt med olika aktivistnätverk. Henry blev aktiv under åren kring 1968 och var under en kort period medlem av ett av de mindre partier som bildades under åren efter 1968. Efter engagemang inom olika alternativrörelser på 1970-talet trappades engagemanget ned, för att återupptas under slutet av 1990-talet. En av de tre deltagarna i fokusgruppen, Lars, är aktiv inom ett riksdagsparti och de två övriga, Annika och Niklas, är aktiva inom en solidaritetskommitté mot Irakkriget. Inom den andra gruppen – de lokala sociala forumorganisatörer som besökte WSF i Nairobi 2007 – är också spridningen mellan olika typer av organisationserfarenheter relativt stor. Therese har under några år arbetat inom internationella solidaritetsorganisationer, medan Hanna relativt nyligen har engagerat sig inom Attac. Både Marcus och Anna har varit med i Attac ett antal år och tidigare medverkat vid både European Social Forum och World Social Forum. Anna har dessutom varit aktiv inom ESF:s förberedande råd. Slutligen är Fredrik aktiv inom ABF och ett riksdagsparti, vars ungdomsförbund han även varit aktiv inom ett antal år.

ii. Aktivisternas skäl till att delta i de sociala forumen

En av de frågor som ställdes i den svenska enkätundersökningen berörde de enskilda aktivisternas motiv till att besöka det lokala sociala forumet. Frågan som ställdes i enkäten var öppen. Svaren grupperades sedan enligt ett kodschema, för att kunna visa på de övergripande dragen. Därav framkom att de vanligaste anledningarna att delta i forumet var att man ville *lyssna eller lära* (35 procent), att man *allmänt uppskattade forumet* (23 procent), att man *hjälpte till med organisationsarbete* genom att exempelvis stå vid ett bokbord (19 procent), att man ville *möta andra engagerade eller knyta kontakter* (18 procent) eller att man var *intresserad av politik* (14 procent). Eftersom frågan var öppen och inga fasta svarsalternativ erbjöds är det svårt att dra några mer långtgående slutsatser utifrån svaren.[39]

[39] Man kan förmoda att svarsfrekvensen blir lägre vid öppna enkätfrågor än vid fasta svarsalternativ. Samtidigt är denna typ av frågor mindre styrande, vilket möjliggör mer oväntade svar. För en diskussion om öppna enkätfrågor och tolkningen av dessa, se Wennerhag et al. 2006, s. 230.

Skälen till deltagande i det sociala forumet undersöktes även i några av de enkätundersökningar som genomförts i andra länder, då emellertid med fasta svarsalternativ (och möjlighet att välja ett flertal svar). I den undersökning som genomfördes vid World Social Forum i Porto Alegre 2005 var det främsta skälen till deltagande att man sökte *erfarenhetsutbyte* med andra deltagare (50 procent).[40] En nästan lika hög andel (48 procent) motiverade sitt deltagande med att *forumet bidrog till ett rättvisare globalt samhälle* och 42 procent med att det på forumet fanns en *demokratisk debatt om idéer*. I den tidigare anförda australiensiska undersökningen vid två lokala sociala forum angav 72 procent att de *sökte information* och 52 procent att de ville *skapa kontakter*.[41]

Den allmänna bild som framträder utifrån dessa enkätundersökningar är att forumet betraktas som ett sätt att skapa eller upprätthålla kontakter med andra aktivister i syfte att utbyta erfarenheter eller politiska idéer och debattera i demokratiska former, men även som ett sätt att själv söka mer kunskap och information i vissa frågor. Det är alltså framför allt kognitiva aspekter som lyfts fram, det vill säga sådant som rör det kollektiva utbytet och vidareutvecklingen av kunskaper och världsbilder.[42] Dessa åsikter bland forumdeltagarna tycks bekräfta den bild av forumet som en öppen mötesplats, ett torg eller en offentlighet snarare än en politisk aktör, som åtminstone initiativtagarna till WSF har velat framhäva. Frågan är nu vad de som är aktivare inom rörelsen anser i dessa frågor och hur de resonerar kring såväl det lokala som det globala forumets roll.[43]

---

[40] IBASE 2005, s. 62.

[41] Bramble 2006, s. 304.

[42] Jämför Eyerman och Jamison 1991.

[43] Den svenska enkätundersökningen visar på en skillnad mellan forumdeltagarna och forumorganisatörerna. Om man jämför de 55 aktivister som i enkäten angav att de var organisatörer eller volontärer med övriga forumdeltagare visar det sig att en högre andel av organisatörerna (25 procent) än av de övriga (16 procent) betonar värdet av att möta andra aktivister eller knyta kontakter.

iii. Det sociala forumets funktion

I diskussionen under intervjuerna om vad som är viktigast med det lokala sociala forumet menar alla de intervjuade ur samordningsgruppen att forumet är ett sätt att *skapa nya kontakter* mellan olika grupper och aktivister. Frågan berörs även i intervjuerna med de forumorganisatörer som besökte WSF i Nairobi. Betydelsen av nya kontakter motiveras med att man tycker att vissa organisationer borde göra mer saker tillsammans, komma bort från gamla organisatoriska låsningar och utveckla arbetsformer som inte skapar hierarkier eller utestänger folk. Marina uttrycker detta på följande vis:

> En viktigt grej tycker jag är att man försöker komma bort från blocktänkandet inom alternativrörelsen. Man kan inte förbättra världen som liten miljöorganisation bara, eller som liten utomparlamentarisk vänstergrupp. Så jag kände att den där processen, att man försöker samsas med alla dessa grupper på en ganska jämlik nivå, det är jätteviktigt. Att man försöker utveckla den processen lokalt. […] Det är egentligen det samordningsgruppen gör, att de anordnar en mötesplats och att man försöker ta hänsyn till så många röster som möjligt och ge alla lika utrymme.

Det handlar alltså om en vilja att bereda plats för diskussioner om världens tillstånd och hur den kan och bör förändras. Många beskriver detta som en ny och väldigt positiv upplevelse jämfört med tidigare erfarenheter av att organisera gemensamma arrangemang. De som har varit eller är partiaktiva jämför erfarenheten av att vara med om att arrangera ett forum med partierfarenheten, som ofta beskrivs som mer hierarkisk och trög. Bägge dessa aspekter kommer att belysas i ett senare kapitel i samband med diskussionen om aktivisternas syn på politiskt engagemang och demokrati. En av de saker som då kommer att beröras är forumdeltagarnas betoning av mångfald. Ett exempel är Anna, som förklarar varför hon tycker att det sociala forumet är en bra arbetsform:

> Tanken bakom är ju att folk från olika bakgrund med någorlunda politisk samsyn, i några delar men inte alla, ska komma samman och diskutera med varandra och utbyta erfarenheter. Det är liksom det som är grundtanken.

Samtidigt som Anna betonar mångfalden menar hon att de som sammanstrålar på forumet sedan tidigare förenas av en ”någorlunda politisk samsyn”. Lars från fokusgruppen ställer sina tidigare erfarenheter av organisationer som inte drar jämnt mot situationen på forumet, där samma aktörer kan upptäcka att de har likartade värderingar och projekt: ”På ett sådant här ställe så träffar de ju varandra och det blir ytterligare ett bra ställe att upptäcka att man faktiskt delar kanske 95 procent av åsikterna”. Även om de intervjuade aktivisterna använder olika namn för denna miljö – ”vänstern”, ”alternativrörelsen”, ”de samhällskritiska krafterna” och ofta ”de som är mot nyliberalismen” – betraktar de den som någorlunda sammanhållen. Att aktivisterna är intresserade av likartade politiska frågor och omfattar likartade politisk-ideologiska perspektiv såg vi tidigare i detta kapitel i samband med genomgången av den globala rättviserörelsens politiska sammansättning.

iv. Principförklaringen som sammanbindare och avgränsare

När samtalen kommer in på frågan om vilka som ”hör hemma” på forumet (och följaktligen även inom den globala rättviserörelsen) och vilka som inte gör det går åsikterna något isär. Alla tycks mena att flertalet organisationers närvaro vid forumet är oproblematisk, men vissa av aktivisterna uttrycker en skeptisk hållning till ett mindre antal aktörer. Denna skepsis har olika orsaker och gäller närvaron av alltifrån politiska partier eller regerings- och statsföreträdare till alltför ”opolitiska” NGO:s. Ofta hänvisas till diskussioner som förts inom samordningsgruppen kring dessa frågor. I ett senare kapitel kommer att diskuteras skillnaderna mellan aktivister med olika organisatorisk bakgrund – främst partiaktiv bakgrund eller ej – i deras syn på arbetet med det lokala sociala forumet och inom den globala rättviserörelsen. Här ska vi dock i första hand beröra den kollektiva identitetsbildningen kring forumet och vad aktivisterna anser att denna består i. Det kriterium för om någon ”hör hemma” på det sociala forumet, som flertalet intervjuade talar om, gäller huruvida organisationer eller enskilda individer ställer upp på forumets principförklaring, som har formulerats med World Social Forums principförklaring som förebild. Exempelvis Henry menar att:

> Det måste ju finnas någon sorts gräns, givetvis, men det är ju inte enkelt att dra den. […] Det finns ju i början på varje forum en principförklaring och likaså i år, och då var det en avgränsning om att man måste motsätta sig nyliberalismen i princip och det är den breda gränsen.

I föregående kapitels beskrivning av det sociala forumets och WSF:s framväxt och funktion sades det att en av forumets grundpelare är att samla de ”grupper och rörelser i det civila samhället som motsätter sig nyliberalismen”. Att principförklaringen har en central betydelse inte bara för organisatörerna utan även för forumdeltagarna antyds av de undersökningar som gjorts vid WSF 2005 och 2006. I dessa framkommer att *högst* 28 procent av deltagarna *inte* känner till innebörden i WSF:s principförklaring.[44] Några motsvarande data finns dock inte för de svenska lokala sociala forumen.

På det lokala sociala forum där flest intervjuer med organisatörer genomfördes hade den egna programförklaringen för de två första arrangemangen en något annorlunda lydelse än World Social Forums. Vid dessa tillfällen valde man att skriva att deltagarna *inte* fick vara *för* nyliberalismen. Vid de senare forumen lade man sig dock närmare WSF:s ursprungliga principförklaring och skrev helt enkelt att forumdeltagarna måste vara *mot* nyliberalismen. Detta fick dock till följd att vissa organisationer valde att inte delta. Detta gällde exempelvis Amnesty, vilket några av aktivisterna såg som både beklagligt och märkligt eftersom Amnesty International sedan tidigare stod bakom WSF:s principförklaring på internationell nivå. Vissa av de intervjuade ser detta som exempel på det kontextbundna i även en till synes global fråga. Den politiska vokabulären har olika laddningar i olika politiska sammanhang, enligt bland andra Marina:

---

[44] Bland de aktivister som är tillresta från andra kontinenter är andelen som inte känner till principförklaringen högst 21 procent i de enkätundersökningar som genomfördes i Porto Alegre 2005 och i Caracas och Bamako 2006. Bland dem som bor i de länder där forumen hölls är motsvarande siffra högst 29 procent. IBASE 2005, s. 56; IBASE 2007, s. 54.

> Pratar man om nyliberalismen i Sverige är det ett ganska laddat begrepp. Vi har märkt det med vissa grupper […] Nu har vi haft en ny principförklaring, nu tar vi ställning mot nyliberalismen, och då vill de inte vara med, det tycker de är för politiskt. Men jag tror att i andra länder så är det inte alls kontroversiellt att säga att man är mot nyliberalismen, så där… det kan vara en skillnad, från land till land.

Andra aktivister reflekterar på liknande sätt över det kontextbundna i politiska paroller och krav. Möjligheten att bilda nya politiska allianser betraktas som avhängig av lokala eller nationella traditioner. De konkreta erfarenheterna av hur de lokala principförklaringarna har diskuterats fram har för vissa lett till insikten att lokala och nationella förutsättningar måste vägas in när en global identitet ska konkretiseras i ett mer begränsat geografiskt sammanhang. Anna menar exempelvis att:

> det handlar ju om att man får anpassa principförklaringen till de lokala förutsättningarna. Men det är ju ganska tydligt ändå att det är en del av samma projekt, att det känns på något sätt. Inte så att man känner att under [det lokala sociala forumet] att jag är med i en del av en global process, det är snarare det att man tar det globala till det lokala.

Vi kommer att få anledning att återkomma till hur aktivisterna ser på förhållandet mellan de globala och de lokala aspekterna av deras politiska handlande.

v. Forumet som ett offentligt politiskt rum eller som politisk aktör

Aktivisterna reflekterar över forumets betydelse även på andra sätt. Många gånger framhäver de exempelvis att verksamheten inom de egna organisationerna är otillräcklig och ibland för snäv. Stig menar exempelvis att ”[o]fta när man gör någonting, så är det de egna medlemmarna man når, och inte till någon utanför”. Mot detta ställs det sociala forumet, som betraktas som mer öppet mot omvärlden. Det krävs ingen medlemsbok för att delta i forumets politiska arbete och diskussioner. En del ser samtidigt forumet som en plats varifrån den politiskt

intresserade kan ta steget in i specifika rörelser eller organisationer. Annika menar exempelvis att:

> Det enda forumen kan åstadkomma är att människor träffas och att man förmår dra in folk som inte annars, tidigare varit engagerade i frågor, dra in dem i olika rörelser. Det ser jag som forumens främsta uppgift. Jag ser inte någon samhällsomstörtande potential alls i själva forumen, utan det är vad som sker utanför forumen, men just att forumen kanske kan bli en fot in i politiskt engagemang för många människor.

Forumets roll som mötesplats belyses även ur andra perspektiv, där man framhåller inte så mycket att organisationer kan mötas som att man som individ kan bekanta sig med nya politiska perspektiv och delta i en kollektiv kunskapsprocess. Denna synpunkt är vanligast bland de forumorganisatörer som besökte World Social Forum i Kenya och som på världsforumet inte hade någon organisationsroll utan var vanliga deltagare. Just möjligheten till möten med nya idéer och deltagandet i en kollektiv kunskapsprocess lyfts fram av Fredrik:

> Sen tror jag att vitsen med den intellektuella processen är att det är ett möte mellan aktivister och forskare och politiker, organisationsmänniskor. Att det finns ett samtal där, att det är de senaste rönen som får fotfäste i aktivistgrupper och i rörelser och bland ledare, samtidigt som det är en process mot andra hållet också.

Även om alla menar att forumets huvudsakliga uppgift är att knyta samman människor och skapa rum för diskussioner verkar det dock finnas olika åsikter om vad detta bör leda till på kort eller lång sikt. Om Annika i citatet ovan förhöll sig skeptisk till att forumet *i sig* kan ge upphov till kollektiv politiskt handling vill andra tvärtom att kollektiv politisk handling ska växa ur dessa sammanhang i större utsträckning än hittills. Detta anknyter till den tidigare beskrivna spänningen mellan forumet som en *offentlighet* och forumet som en *rörelse*, en spänning som har lett till diskussioner kring både WSF och ESF. Henry menar exempelvis att:

> Det har ju mest varit torg och det är det som är lättast att göra, det blir ju en mässa, det blir ett torg. Men för att det ska bli en rörelse så måste man ju ha någon sorts gemensam målsättning och då räcker det ju inte bara att vara mot nyliberalismen, man måste vara för någonting och enas om någonting man ska göra, positivt.

På det lokala forum där Henry varit aktiv har det inte antagits några uttalanden av det slag som brukar antas vid varje WSF och ESF genom ”de sociala rörelsernas upprop”. Henry menar att sådana uttalanden vore ett sätt att ge mer utrymme för gemensam handling på forumet. När Therese, en av de lokala sociala forumaktivister som var på WSF i Kenya, diskuterar denna fråga apropå världsforumet är hon för sin del skeptisk till att man skulle kunna främja gemensam handling utöver uppropet:

> [A]tt ha gemensam handling med 75 000 personer från olika delar av världen, det tror jag är lönlöst att ge sig på. Det kommer att bli ”vi vill ha en bättre värld, det är det vi kommer överens om, vi vill ha en annan värld”, det kommer att bli urvattnat ett sådant dokument, om alla ska stå bakom det.

vi. Världsforumets symboliska betydelse

Som tidigare nämndes hade ingen av samordningsgruppens aktivister besökt något World Social Forum. Detta blev därför inget samtalsämne i intervjuerna med den första gruppen, däremot med de aktivister som besökte WSF 2007. Det kan vara intressant att se hur dessa reflekterar över världsforumets betydelse. Med tanke på att alla i samordningsgruppen beskriver det lokala sociala forumet som främst ett sätt att skapa nya kontakter och nätverk skulle man kunna tänka sig att de som deltar i ett WSF på motsvarande sätt betraktar även världsforumet som en möjlighet till att knyta kontakter med andra lokala aktivister i andra delar av världen. Emellertid ser inom denna grupp bara ett fåtal detta som en viktig funktion hos WSF. Det uttrycks en allmän skepsis mot föreställningen om att WSF främst skulle vara en arena för att skapa nya transnationella nätverk och kontakter. Även om de flesta inom denna grupp säger sig ha knutit nya kontakter vid världsforumet i större eller mindre utsträckning menar merparten att denna sammankomst främst fyller andra viktiga funktioner. Anna uttrycker detta på följande sätt:

> Jag tror man åker dit för att få inspiration, till nittio procent, sen till nio procent för att lära sig någonting, och en procent för att lära ut någonting. Dela med sig av egna erfarenheter, eller förmedla information som man har. När det funkar bra, då är det en extrem kick, som man tar med sig hem och det är väldigt inspirerande och det är en inspiration man kan förmedla till andra också. […] Det skapar verkligen känslan av att hela världen hänger ihop. Det är vi. Det är inte vi och de.

Denna roll hos WSF att inspirera framhålls även av andra. Fredrik jämför arrangemanget med ”en helg” eller ”en festlighet” och menar att ”det enda man kan göra är att man manifesterar och får ett visst erfarenhetsutbyte och lite energi och så åker man hem och fortsätter. Och så gör man nytta där…”. Världsforumet blir det som ger den ”energi” man behöver för det vardagliga lokala engagemanget på hemmaplan. Han menar också att de som åker till WSF blir präglade av denna erfarenhet under lång tid framöver i deras sätt att se på världen och på politikens möjligheter:

> De som i dag är tjugo bast och går på det här, de förändras för livet, de kommer att vara påverkade av det här fortfarande om åttio år, eller sextio i alla fall. […] [D]et som det ger är den här energin. Det ger någon sorts glöd, någon storts hopp om en bättre värld och att man ser att man inte är ensam, man kanske knyter kontakter, man får tag på ett nytt material eller en ny metod eller någonting. Man ser sig själv i ett sammanhang.

Även Hanna framhåller betydelsen av att ”se att andra människor har samma slags engagemang”. Världsforumet ses därigenom som något som gör föreställningen om att man är en del av en global rörelse konkret och gripbar. Även om flertalet av WSF-besökarna menar att världsforumet förvisso kan leda till nya kontakter och vänskaper menar de att Internet utgör det främsta medlet för att knyta nya och upprätthålla gamla band inom rörelsen. Att nya digitala kommunikationsmedel har varit betydelsefulla för framväxten av olika transnationella nätverk och den globala rättviserörelsen konstaterades i föregående kapitel. Vissa av de intervjuade

aktivisterna menar dock att man bör se personliga möten under de transnationella forumen som ett viktigt komplement till den digitala kommunikationen. Exempelvis Marcus framhåller detta:

> Även via Internet så går man ju officiella vägar ofta. Om man inte har någon aning om vem du kontaktar så kontaktar du ”chefen”. På forumet kontaktar du den du möter, som du tycker verkar hålla på med det som du tycker är intressant. Det blir andra vägar. […] Man kan nästan säga som så att de här forumen, sedan de började i Porto Alegre, för mig har [de inneburit att det] har öppnats massor med dörrar, verkligen. Plus att det finns kontakter som jag använder mig av. Och den här gången har man öppnat en ny dörr, framför allt i Afrika.

Det personliga mötet kan med andra ord inte ersättas av den Internetbaserade kommunikationen, även om denna är det vanligaste sättet att upprätthålla kontakter hos dem som är aktiva inom olika transnationella nätverk. Vissa framhåller också att personliga möten underlättar den dagliga e-postkommunikationen. Exempelvis menar Anna att ”ju större avståndet är, desto viktigare blir det att träffa dem fysiskt. […] Det är jättesvårt att ge sig ut på en e-postlista där man inte har en aning om vad det finns för folk på den och försöka skapa kontakt […] Man behöver ett ansikte på dem man skriver till.”

Alla dessa reflektioner pekar på att världsforumet i första hand uppfattas som en händelse som bekräftar, fördjupar och upprätthåller både faktiska och föreställda sociala band inom rörelsen. Därmed tillmäts det ett slags symbolisk betydelse. Världsforumet och det europeiska sociala forumet betraktas som sammankomster som ger ”inspiration” eller ”energi” samt gör det möjligt att se sig själv i ett sammanhang och erfara att andra delar ens engagemang. Men det handlar även om att forumet möjliggör personliga möten på ett sätt som inte e-postlistor tillåter. Det personliga mötet blir något som fördjupar den digitala kommunikationen och gör de sociala nätverk som denna sker inom mer gripbara. Frågan är nu hur man kan förstå den symboliska betydelse som aktivisterna tillmäter World Social Forum.

I avhandlingens första del diskuterades att forskning som bedrivits utifrån den kollektiva beteendeproblematiken har betraktat vissa av sociala rörelsers aktiviteter som ett slags ritualer, som grundlägger eller befäster en kollektiv identitet eller en gemensam föreställningsvärld. Detta är tydligt i Le Bons och Durkheims diskussion om hur nya symboler och ritualer inom arbetarrörelsen eller under revolutionära ögonblick kunde skapa sammanhållning och mening på ungefär samma sätt som symboler och ritualer spelar en betydelsefull roll inom religioner. Ett sådant synsätt kan lätt leda till föreställningen att dessa ritualer uttrycker ett slags grundläggande religiöst behov hos människan som tagit sig sekulära former eller att de återfaller på förmoderna interaktionsformer (vilket åtminstone inte var Durkheims mening). Gentemot en sådan tolkning menar sociologen Randall Collins att ”interaktionsritualer” inte ska förstås som dyrkan av gamla traditioner eller som en mekanism för att reproducera de sociala strukturerna sådana de alltid har varit.[45] I stället betraktar han interaktionsritualen som en ”förändringsmekanism” och sätter den i samband med sådana historiens nyckelmoment under vilka gamla sociala strukturer rivs upp och lämnas. De exempel han ger på sådana ögonblick är franska revolutionen (som även Durkheim talar om i sin diskussion om ritualer), medborgarrättsrörelsens genomslag under 1960-talet i USA och statssocialismens sammanbrott vid decennieskiftet 1989–1990.

Kärnan i detta slags ritualer, menar Collins, är att de utgör en mekanism som kopplar en känsla av delaktighet och gemenskap till vissa symboler, vilket för den enskilde leder till såväl förhöjd ”emotionell energi” som vilja att aktivt handla utifrån de värderingar som lyfts fram i sammanhanget. Ritualer är enligt Collins inte enbart något som hör till det extraordinära och bryter normaliteten, utan de är centrala även i mer vardagliga och ordinära sammanhang, där de fungerar som ett stöd för normaliteten. Med en sådan mikrosociologiskt orienterad förståelse kan man närma sig de intervjuade aktivisternas betoning av världsforumens symboliska betydelse. Det som lyfts fram är just hur forumbesöket ger den energi eller inspiration som behövs för att upprätthålla det vardagliga engagemanget. Även om det är möjligt att

[45] Collins 2004, s. 42 ff.

delta i transnationella nätverk genom Internetbaserad kommunikation anses inte detta ge samma direkta upplevelse av samhörighet. På så sätt anses dessa symboler underlätta reproduktionen av vissa sociala sammanhang. Samtidigt bör denna funktion ställas i samband med det faktum att WSF och de sociala forumen utgör en ny form av kollektivt politiskt handlade. Det blir då en fråga om att betrakta dem som en interaktionsritual vars funktion är att grundlägga en ny form av handlande och en därmed förbunden kosmologi. Detta är naturligtvis ingalunda forumens ”egentliga” funktion. Vi har tidigare sett att aktivisterna menar att det sociala forumet fyller en rad andra grundläggande funktioner, främst att de ökar möjligheterna att kommunicera, knyta kontakter samt sprida och diskutera idéer. Samtidigt kan det noteras att just den symboliska funktionen tycks vara viktig för världsforumet.

vii. En modest förväntningshorisont

Som vi har sett i intervjuerna tycks aktivisternas syn på det sociala forumets roll bottna i att man eftersträvar ett *öppet* projekt. Visserligen menar man att forumet utgår från avståndstagandet från nyliberalismen, vilket drar upp en gräns för den kollektiva identiteten. Denna begränsning av mångfalden grundar sig dock inte i att alla eftersträvar ett specifikt politiskt projekt eller uppställer en entydig vision om ett framtida samhälle. Kan man då över huvud taget säga att aktivisterna delar en viss förväntningshorisont och bild av framtiden? Under intervjuerna frågade jag aktivisterna var de trodde att rörelsen skulle befinna sig om tio till tjugo år och vad man trodde att den har åstadkommit då.

När de intervjuade reflekterar över denna fråga visar det sig att vissa har en dyster förväntningshorisont, medan andra ser framtiden an med viss tillförsikt. Exempelvis menar Kristina att hon tror att ”det ändå kommer bli ganska mycket sämre några år framåt” och att det politiska arbetet måste inriktas mot att ”behålla de rättigheter vi har”. I den mån en positiv utveckling kan anas, menar hon att det inte rör sig om ”någon större samhällsförändring, men öar av små förbättringar”. Andra aktivister framhåller kraftigare de små förändringarna. Stig menar exempelvis: ”Är man bara

tillräckligt enträgen, så kanske om tio-tjugo år så blir det en attitydförändring." Fredrik menar att detta är något som ligger i detta slags politiska engagemangs natur:

> Jag tror att alla sådana här processer tar oerhört lång tid. Det är bara att ta klimatfrågan. Vi hörde ju om det för 25 år sedan, om den globala uppvärmningen […] som någon radikal forskare hade kastat fram och som sågades av alla, och så växer det i medvetandet och i dag så är alla övertygade om att det är så.

Man är alltså överens om att detta slags processer tar tid. Samtidigt vill en del av aktivisterna lyfta fram det inflytande man anser att rörelsen redan har utövat över samhällsdebatten och att man utifrån denna erfarenhet kan räkna med mer inflytande framöver. Anna tror till exempel att:

> [M]an kommer att börja uppnå ganska mycket […] i hur det pratas om saker, vad som står på den politiska agendan. Det har vi ju redan gjort i mångt och mycket. Det är ju helt och hållet rörelsens förtjänst, skuldavskrivningar och alla de här grejerna, globala beskattningar. Jag tror att det inte är alls omöjligt att det finns någon typ av global beskattning om tio år.

Här sätts förändringar i samhällsdebatten i samband med rörelsens framväxt och politiska agerande. Det egna agerandet uppfattas som betydelsefullt för att samhällsförändringar ska komma till stånd. Huruvida det finns olika indikationer på att de frågor som rörelsen har drivit har blivit betydelsefulla i samhällsdebatten kommer att diskuteras utförligare i kapitel 11. Dock kan redan nu konstateras att även om aktivisterna hyser olika förhoppningar om *vad* som är möjligt och *hur snart* det är möjligt har de ändå det gemensamt att de betonar att denna typ av politisk påverkan tar tid och att den sker i "små steg". Ingen tror att någon omedelbar samhällsomvälvning står för dörren. Även om många vill lyfta fram en del konkreta alternativ som rörelsen har föreslagit vill ingen peka på någon enskild övergripande samhällsmodell som rörelsen bör verka för. En del av aktivisterna tycks mena att

detta återspeglar en viss hållning inom rörelsen. Detta kan illustreras med Marcus svar på frågan om var någonstans rörelsen befinner sig om tio år:

> Det är en jättesvår fråga, det är en för lång tidshorisont för att över huvud taget fundera över. Jag tror att det här forumet, den här rörelsen, den är väldigt mycket, den utgår väldigt mycket från vad som är här och nu. […] så att lägga sådana här tioårsprojektioner det är nästan per definition galet… […] den sortens utopier tror jag inte riktigt finns med. Det är mer att man orienterar sig utifrån vad läget är nu och så har man kanske en ett- eller tvåårshorisont. Själv trivs jag med det. Jag behöver inte den slutgiltiga kartan. Så länge man känner att man gör framsteg.

På ett liknande sätt uttrycker Hanna, när jag frågar henne om hennes framtidsprognos har förändrats av besöket på WSF, en ovilja att orientera sitt handlande utifrån en tydligt utmejslad bild av framtiden:

> Nej, det har den inte, men å andra sidan har jag aldrig haft någon framtidsprognos… (skratt) Den är alltid öppen. […] För trodde man inte att möjligheten fanns och hade man inte det här hoppet så skulle man ju över huvud taget inte orka engagera sig.

Det viktiga tycks alltså vara att man inte målar upp alltför långsiktiga framtidsbilder, oavsett om de är positiva eller negativa. En liknande hållning ger Therese uttryck för:

> Tio år, ingen aning… Det är klart att man tror att det gör någon skillnad, för annars skulle det ju inte funka över huvud taget. Ens engagemang bygger ju på att man själv tror att man kan göra något slags skillnad. Samtidigt som man tycker det ger en själv någonting.

Aktivisternas förhållningssätt till framtiden kännetecknas alltså av en misstro mot möjligheten att förverkliga en helt annan samhällsmodell och en ovilja att sia om utvecklingen. Anspråken är modesta, vilket yttrar sig i att man framhåller att ”saker tar tid” och att man måste ”hålla framtiden öppen” för att agera politiskt utifrån situationen ”här och nu”. Denna öppenhet inför framtiden kan också kopplas till

World Social Forums paroll ”en annan värld är möjlig”, som i mångt och mycket har kommit att förknippas med den globala rättviserörelsen. På ett plan handlar denna paroll om en kritik av vad som uppfattas som ett förhärskande synsätt i samhället om att utvecklingen bara kan ske inom ramen för en specifik samhällsordning, nämligen den rådande. Man säger alltså att samhället *skulle kunna* utvecklas utifrån andra värderingar och andra former av samhällsorganisation än de som i dag dominerar. Stig är inne på detta spår i anslutning till citatet ovan när han säger att det är viktigt att se att politisk förändring *är möjlig*: ”Det finns ingen naturlag, som en del, framför allt på högersidan, försöker inbilla oss.” Att säga att det finns andra möjliga sätt att organisera samhället än det nu rådande betraktas som en viktig politisk handling. Mot det som betraktas som en nyliberal uppfattning att samhället bara kan organiseras på *ett* sätt ställs en mer pluralistisk uppfattning. Därigenom slår parollen ”en annan värld är möjlig” fast en öppenhet inför framtiden. Den talar inte om någon *specifik annan värld* och säger inte att en annan värld är *nödvändig*. Även detta tycks vara en hållning som många av aktivisterna identifierar sig med genom sin ovilja att specificera en viss samhällsmodell som de önskar genomdriva i hela samhället. I de två följande kapitlen kommer detta synsätt att knytas an till både synen på globaliseringen och till demokrati och politik. Redan nu kan dock något sägas om hur man kan förstå en sådan hållning gentemot framtiden.

I avhandlingens första del diskuterades förhållandet mellan modernitetens ”förväntningshorisont” och den typ av politiskt handlande som sociala rörelser företräder. Denna diskussion fördes i anslutning till historikern Reinhardt Koselleck, som menar att det moderna samhället, till skillnad från samhället före upplysningen, kännetecknas av en ”ny förväntningshorisont” inom vilken framtiden avtecknar sig som radikalt annorlunda och möjlig att omskapa av mänsklig hand. I samband med denna diskussion sades att sociala rörelser ägnar sig åt ett politiskt handlande som utgår från en sådan förväntningshorisont. Detta har även sagts av Håkan Thörn, som har menat att sociala rörelser är intimt sammanbundna med föreställningen om att det är möjligt att med ”kollektivt handlande skapa en radikalt annorlunda

ordning".[46] Thörn hävdar att det i och med de nya sociala rörelserna skett i en förändring i den tidshorisont som olika rörelser agerar utifrån. Om exempelvis arbetarrörelsen satte sitt *aktiva handlade* i samband med vad som sågs som en *historiskt nödvändig* utveckling, kom exempelvis studentrörelsen och den feministiska rörelsen att ställa sig kritiska till uppfattningen att man hade att förhålla sig till en nödvändig utveckling för att i stället hävda *nuet* eller *vardagen* som utgångspunkt för det politiska handlandet.[47] I stället för att projicera sin bild av ett annat samhälle på framtiden och göra revolutionen eller reformen till dess garant, tog man här sin utgångspunkt i det förhandenvarande och vardagliga. En sådan samtidsdiagnos kan ansluta till idén om "de stora berättelsernas död", även om Thörn menar att dessa förändringar snarare ska ses som en "tendens" och att det fortfarande skapas nya berättelser utifrån vilka rörelser organiserar sitt handlande.[48] Exempelvis pekar han på att framtiden är i högsta grad närvarande hos miljörörelsen, för vilken den spelade en viktig roll inför utsikten om en möjlig ekologisk eller nukleär katastrof. Till detta skulle man kunna foga 1970-talets vänsterrörelse, vars aktivister många gånger ställde i utsikt drastiska samhällsförändringar inom ett par år.[49] Liksom inom den tidiga arbetarrörelsen anknöt det egna handlandet till en föreställning om en nära förestående och nödvändig större samhällsomvälvning.

Med sådana perspektiv på förväntningshorisonterna inom sociala rörelser för ögonen kan man konstatera att aktivismen inom den globala rättviserörelsen inte utgår från någon tro på att det nya samhället är nära förestående, en föreställning som präglade stora delar av den tidiga arbetarrörelsen såväl som 1970-talets vänsterrörelse. Man har inte heller någon tydligt utmejslad framtida samhällsmodell. Gentemot vad som uppfattas som nyliberalismens uppfattning om nödvändigheten

---

[46] Thörn 1997b, s. 16.

[47] Ibid., s. 157, 399 ff. Se även Melucci 1992, s. 208.

[48] Thörn 1997b, s. 403. I diskussionen om "de stora berättelserna" är förgrundsgestalten Jean-François Lyotard. För en diskussion om Lyotard i anslutning till arbetarrörelsens idémässiga förändringar, se även Gustavsson 2004.

[49] Se exempelvis min magisteruppsats om den svenska vänsterorganisationen Förbundet Kommunist. Wennerhag 2000.

av det rådande samhället framhålls möjligheten att organisera samhället på en rad olika sätt. Rörelsen tycks inte heller ensidigt fokusera på nuet. Aktivisterna inom rörelsen betonar att det i första hand gäller att utgå från ”här och nu” och att samhällsförändring förvisso tar tid men är möjlig. Tron på människans möjlighet att genom kollektivt handlande själv forma sin framtid – vad som i avhandlingens första del beskrevs som autonomins centrala roll under moderniteten – är central när aktivisterna reflekterar över sina förväntningar på framtiden. I senare kapitel kommer att diskuteras hur dessa föreställningar om framtiden kan förstås vad gäller aktivisternas syn på globalisering, politiskt handlande och demokrati.

3. Slutsats

I detta kapitel har jag undersökt den globala rättviserörelsens sociala och politiska sammansättning samt den betydelse som rörelsens aktivister tillmäter det sociala forumet. Det empiriska materialet har varit intervjuer med och enkätdata för svenska aktivister inom rörelsen. Dessa data har kunnat analyseras komparativt med hjälp av liknande data för den globala rättviserörelsen i andra delar av världen.

Rörelsens sammansättning beskriver både kontinuitet och förändring i förhållande till tidigare sociala rörelser. Exempelvis är merparten av rörelsens aktivister unga, vilket brukar anses utmärka sociala rörelser i allmänhet. Den globala rättviserörelsens organisatoriska och sociala sammansättning har också likheter med de ”nya sociala rörelserna” från 1960-talets slut och framåt. En hög andel organisationer är inriktade mot miljöfrågor och internationella solidaritetsfrågor och socioekonomiskt sett tillhör merparten av aktivisterna en högutbildad medelklass. På andra punkter skiljer sig sammansättningen från de nya sociala rörelserna. Den relativt stora förekomsten av organisationer som brukar ses som del av de gamla sociala rörelserna, såsom fackföreningar och politiska partier på vänsterkanten, är ett exempel. Dessutom medverkar ett flertal nya organisationer som har bildats utifrån frågor som rör globaliseringen. Dessa karaktäristika tycks vara ett genomgående drag hos rörelsen i alla länder som jämförts, med några smärre avvikelser.

Överlag utmärks den globala rättviserörelsen av en sammanlänkning mellan en rad olika organisationer, vilket visar på en mångfald i vilka politiska frågor som engagerar. Även om de sakpolitiska utgångspunkterna är många finns det ett stort intresse bland de deltagande aktivisterna och organisationerna för politiska frågor som uppmärksammar ekonomisk ojämlikhet samt social och politisk uteslutning i ett globalt perspektiv. Detta kan sägas peka på en förändring i förhållande till de nya sociala rörelserna, som har ansetts vara mer orienterade mot kulturella än mot ekonomiska frågor.[50] Enkätdata visar att aktivisterna trots mångfalden i organisationer och sakpolitiska utgångspunkter i stor utsträckning identifierar sig med rörelsen i sin helhet. Därutöver uppfattar sig en stor majoritet av aktivisterna som vänster i någon bemärkelse. Tillsammans med det gemensamma politiska intresset för globala rättvisefrågor anger dessa data huvuddragen i rörelsens kollektiva identitet. Samma sak kan sägas om de jämförda nationella rörelsemiljöerna. Man kan därför säga att rörelsens kollektiva identitet har en spridning över gränser mellan länder och kontinenter.

I intervjuerna framkommer att mångfalden av organisationer och perspektiv betraktas som något värdefullt. Samtidigt sägs det att det finns en underliggande värdegemenskap och därmed gränser för vilka som kan delta på forumet eller i rörelsen. Framför allt avståndstagandet från nyliberalismen framhålls som det politiska ställningstagande som håller rörelsen samman. I intervjuerna framhålls även World Social Forums principförklaring som ett slags nyckeldokument som uttrycker rörelsens grundprinciper och huvudsakliga politiska hållning, även om aktivisterna betonar att man i användandet av principförklaringen måste vara flexibel och anpassa den till lokala och nationella politiska förutsättningar. Vad vidare beträffar aktivisternas syn på rörelsens framtida utveckling och roll betonar intervjupersonerna värdet av att ta små och långsiktiga steg för att möjliggöra samhällsförändringar. De är skeptiska till värdet av att göra upp grandiosa planer för ett framtida idealsamhälle.

[50] Se exempelvis Buechler 1997, s. 296 f.

Både av enkätdata och intervjuer framgår att forumet i första hand betraktas som en möjlighet till utbyten och utveckling av kunskaper och en gemensam syn på världen, vad som kan förstås som ett slags kollektiv kunskapsprocess. Samtidigt vill många lyfta fram det sociala sammanhang som forumet utgör som något som kan forma sig till eller i sig utgöra ett nätverk som kan handla politiskt med större kraft än vad enskilda organisationer förmår. Det finns en ambivalens i frågan om forumet *enbart* ska betraktas som ett ”torg” eller en offentlighet, det vill säga en öppen och inkluderande plats för kollektiva kunskapsprocesser, eller om det även ska kunna fungera som en politisk aktör som gör egna uttalanden. Oavsett hur de enskilda aktivisterna resonerar kring denna balansgång menar alla att forumet bör underlätta politiska handlingar som syftar till samhällsförändringar.

Ytterligare en sak som framkommer i intervjuerna är att i synnerhet världsforumet har en symbolisk betydelse. Här betonas att deltagandet i världsforumet eller det europeiska sociala forumet framför allt ger ”energi” eller ”inspiration”, vilket anses fördjupa det vardagliga, lokala engagemanget. Forumet kan därmed betraktas som en form av kollektivt handlande som på ett symboliskt plan grundlägger och understödjer ett nytt rörelsesammanhang, dess politiska handlingsformer och kosmologi. De som ingår i Internetbaserade transnationella nätverk betonar vikten av de personliga mötena under dessa sammankomster med sådana personer som man annars bara kommunicerar med digitalt. Dessa möten anses göra nätverken mer konkreta och gripbara.

Föregående kapitel tog till utgångspunkt att den globala rättviserörelsen bör betraktas som en rörelse. I detta kapitel har jag utifrån enkätdata och intervjuer visat att det finns fog för detta. Dessutom har jag tecknat några betydelsefulla drag av den kollektiva identitet som håller rörelsen samman och ger mening och riktning åt dess deltagares politiska handlingar, föreställningar och förhoppningar. I de två nästkommande kapitlen kommer diskussionen att fördjupas kring två centrala aspekter av denna kollektiva identitet och den därmed förbundna kognitiva

praxisen: dels den centrala roll som tillmäts globaliseringsfrågan och den transnationella aktivismen, dels frågor kring demokrati och politiskt deltagande.

Kapitel 9. Global politik och transnationellt engagemang

Att den tidiga globaliseringsdiskussionen saknade ett civilsamhälleligt perspektiv påpekades i ett tidigare kapitel. Detta gäller även den akademiska och offentliga diskussionen i Sverige under 1990-talet om dessa frågor. I denna figurerade icke-institutionaliserade aktörer som sociala rörelser knappast alls och om de nämndes var det snarast som exempel på krafter som ville försvara nationen eller det lokala gentemot globaliseringen.[1]

När så den globala rättviserörelsen först uppmärksammades i den svenska debatten var det kanske inte så märkligt att protesterna fick just denna inramning. Även om rörelsen fick ett stort medialt genombrott i stora delar av världen i samband med demonstrationerna mot WTO i Seattle i december 1999, dröjde det till september 2000 innan rörelsen blev en fråga i den svenska offentliga debatten.[2] I en artikel på *Dagens Nyheters* debattsida gick en rad borgerliga opinionsbildare, ekonomer och politiker – bland andra Alf Svensson, Mauricio Rojas, Birgitta Ohlsson och Göran Skytte – till storms mot det man kallade ”globaliseringsmotståndarna”.[3] Skälet var de toppmötesdemonstrationer som just skulle hållas i Prag, mot Internationella valutafonden. Artikelförfattarna menade att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen var ”en brokig skara höger- och vänsterextremister, gatuhuliganer och domedagsprofeter” som ville ”bygga upp murar som inskränker människornas, varornas, kapitalets, teknikens eller kulturens fria rörlighet” och som ”hatar de olika regionala eller globala överenskommelser och organisationer som underlättar ett

[1] För böcker som påverkade den svenska debatten, se exempelvis Martin och Schumann 1997 och Hirst och Thompson 1998. En tidig exponent för uppfattningen att sociala rörelser är i huvudsak reaktiva i förhållande till globaliseringen är Castells 2000, s. 78 ff.

[2] För en av de första svenska genomgångarna av demonstrationerna i Seattle och deras bakgrund, se Larsson 2001.

[3] Alf Svensson, Mauricio Rojas, Gunilla Carlsson, Karin Pilsäter, Stig-Björn Ljunggren, Göran Skytte, Ulf Kristersson, Carl Rudbeck, Gunnar Strömmer, Johan Norberg, Merit Wager, Erik Hörstadius, Tove Lifvendahl och Birgitta Ohlsson, ”Alf Svensson om IMF-protesterna : 'Dags att stoppa huliganerna'”, i *Dagens Nyheter*, 26 september 2000.

friare flöde av resurser, individer eller idéer över nationsgränserna". Vidare menade de att aktivisterna ville "hindra människorna från att välja fritt" samt att deras verklighetsåskådning "bottnar i en djup misstro mot den individuella friheten".

I den debatt som därpå följde mötte detta inlägg mycket kritik från andra framstående aktörer. Två representanter för den socialdemokratiska regeringen – finansminister Bosse Ringholm och utrikeshandelsminister Maj-Inger Klingvall – menade, även om de distanserade sig mot de mer våldsamma protesterna, att de frågeställningar som lyftes fram av olika organisationer och aktivister måste tas på allvar och att regeringen för sin del hade gjort detta i sin politik.[4] Ärkebiskop K G Hammar och andra framstående företrädare för svenska kyrkor försvarade också aktivisterna i sin egenskap av representant för en viktig aktör inom rörelsen, Jubel 2000-kampanjen för avskrivning av tredje världens skulder.[5] Debatten kom att leda till ett ökat allmänt intresse för grupper, organisationer och nätverk med anknytning till den globala rättviserörelsen som redan fanns eller höll på att formeras i Sverige. Vid årsskiftet bildades den svenska sektionen av Attac, en händelse som fick mycket utrymme i medierna. Mer än andra kom denna organisation att symbolisera "den nya rörelsen". Även om epiteten "globaliseringsmotståndarna" och "anti-globaliseringsrörelsen" även fortsättningsvis användes var den mediedebatt som följde på Pragartikeln något mer nyanserad än den bild som gavs i denna. I samband med demonstrationerna i anslutning till EU-toppmötet i Göteborg juni 2001 återkom emellertid den mer negativa rapporteringen om rörelsen.[6]

Ett första syfte med detta kapitel är att problematisera just föreställningen om att de protester som under senare år har haft globaliseringen som tema i huvudsak utgör

---

[4] Bosse Ringholm och Maj-Inger Klingvall, "Förkastligt angrepp, Svensson", i *Dagens Nyheter*, 29 september 2000.

[5] K G Hammar, Dositej Motika, Krister Andersson, Thord-Ove Thordson och Lennart Molin, "Ärkebiskopen KG Hammar attackerar Alf Svensson : 'Kd-ledaren ohederlig'", i *Dagens Nyheter*, 1 oktober 2000.

[6] För en mer detaljerad genomgång av den svenska medieframställningen av den globala rättviserörelsen, se kapitel 11.

ett reaktivt försvar av nationalstaten, som motsätter sig globaliseringen i sig. Detta aktualiserar en rad frågor. Vilken syn har egentligen aktivisterna inom den globala rättviserörelsen på globala institutioner jämfört med nationalstaten? Ser de sig som del av en *anti*-globaliseringsrörelse, som är emot globaliseringen i sig och som försvarar nationalstaten, eller förstår de sig snarare som del av en rörelse som vill ha en *annan* sorts globalisering? Kan denna rörelse med andra ord ses som ett försvar av de nationella former för politisk förmedling och självstyre som en gång uppnåtts, eller snarare som en ansats till en politisk förmedling av ”den globala frågan” som inbegriper en demokratisering av övernationella institutioner? Menar rörelsens aktivister att motsättningen mellan det globala och det nationella är en central konflikt, eller uppfattar de snarare andra nivåer för beslutsfattande – såsom den lokala nivån eller den makroregionala nivån (exempelvis EU) – som mer betydelsefulla för politiskt styre och politisk gemenskap? För att få svar på dessa frågor kommer jag att analysera data från enkätundersökningen samt intervjuerna med svenska aktivister inom den globala rättviserörelsen.

Det andra syftet med kapitlet utgår från det faktum att den globala rättviserörelsen inte enbart *uppmärksammar* frågor om globaliseringen. Den kan även uppfattas som ett globalt fenomen i sig. Som vi tidigare har sett har lokala, nationella och makroregionala sociala forum organiserats i stora delar av världen. Samtidigt har de organiserats utifrån en global förebild, det vill säga World Social Forum. En viktig del av rörelsens självbild är att den är en *global* rörelse, bestående av nätverk som överskrider nationsgränser och kontinenter. Det blir därmed intressant att undersöka i vilken utsträckning aktivisterna inom den globala rättviserörelsen verkligen är globala, eller transnationella, i sitt engagemang. Vilka konkreta transnationella politiska handlingsformer är betydelsefulla inom denna rörelsemiljö? Och vilka transnationella erfarenheter har enligt de intervjuade aktivisterna varit betydelsefulla för deras engagemang? Hur anser de att dessa kommit att påverka deras syn på globalisering och politik?

Kapitlets tredje syfte är att mer specifikt undersöka politiska åsiktslikheter och åsiktsskillnader mellan rörelsens aktivister i olika länder. I föregående kapitel framgick att det fanns sociala och politiska likheter mellan aktivister från olika länder. Detta bekräftar delvis rörelsens bild av sig själv som globalt utspridd och relativt enhetlig oavsett i vilka länder dess aktivister bor. Man skulle därför kunna förvänta sig att dess deltagare också har liknande attityder till globalisering och politik. För att undersöka om det finns en samsyn i vissa politiska frågeställningar kommer resultaten från den svenska enkätundersökningen att jämföras med data för aktivister från andra delar av världen. Därutöver kommer diskuteras frågan om vad de intervjuade uppfattar som ”typiskt svenskt” och hur de reflekterar över skillnader i åsikter och politiskt handlande jämfört med aktivister i andra länder.

1. För eller emot globalisering?

i. Att namnge rörelsen

Detta kapitel har tagit sin utgångspunkt i den tidiga offentliga debatten om den globala rättviserörelsen i Sverige. Makten över hur en rörelse benämns eller framställs i den offentliga debatten är alltid viktig såväl för rörelsen själv som för dem som motsätter sig den. Detta är oftast en ojämn och dynamisk process, där olika benämningars och beskrivningars dominans i förhållande till andra kan ses som en återspegling av rörelsens framgångar eller motgångar. Blir det ens egen eller ens politiska motståndares beskrivning som dominerar medierapporteringen? I ett samhälle där information som sprids via medier får allt större betydelse kan den dynamik som skapas av mediernas framställning ha en stor betydelse för en rörelses utveckling. Detta är en dynamik som formar dess handlingsformer och kan skapa såväl som rycka undan möjligheter till politiskt handlande.[7] I kapitel 11 kommer denna växelverkan mellan rörelsen och det sätt varpå den framställs att undersökas mer i detalj.

Kampen om den globala rättviserörelsens benämning i den offentliga debatten tycks främst handla om vilken bild av rörelsens inställning till globaliseringen som olika

[7] Se exempelvis Gitlin 1980, s. 24 ff; Peterson 2001, s. 143 ff.

aktörer vill främja. I det svenska sammanhanget kunde man även tänka sig att det har handlat om att främja en bild av rörelsen som ligger i linje med den i förhållande till andra EU-länder mycket utbredda uppfattningen att globaliseringen ger positiva effekter (vilket den citerade artikeln om Prag skulle kunna ses som ett uttryck för).[8] Man skulle kunna anta att olika benämningar av rörelsen återspeglar den bild av rörelsen som vissa aktörer vill främja, oavsett om detta sker i medierna eller inom rörelsen själv. Har vi att göra med en rörelse som är *emot globaliseringen i sig* (anti-globaliseringsrörelsen)? Eller handlar det snarare om en rörelse som är *kritisk* till globaliseringen (den globaliseringskritiska rörelsen)? Kan den tvärtom anses *verka för* globaliseringen eller vara ett *uttryck för* densamma (globaliseringsrörelsen)? Utgör den rent av en *gräsrötternas* globalisering (globalisering underifrån)? Är det centrala hos denna rörelse att den är *för global rättvisa* (globala rättviserörelsen eller rörelsen för global rättvisa)?[9] Kanske består dess specificitet i något annat än frågan om det globala. Är dess främsta kännemärke att den är *mot kapitalismen* (den antikapitalistiska rörelsen), att den *arrangerar sociala forum* (forumrörelsen) eller att den är *en sammanlänkning av ett flertal rörelser* (en rörelse av rörelser)?[10]

I den ovan citerade debattartikeln av Alf Svensson med flera kom ett av de perspektiv som varit välrepresenterade i svenska medier tydligt till uttryck, nämligen det som framhåller att protesterna är emot globaliseringen i sig. Frågan är då om denna syn på globaliseringsrörelsen har dominerat i svenska medier, eller om även andra perspektiv har varit vanliga. Ett sätt att få en uppfattning om detta är att undersöka hur rörelsen har namngetts. Diagram 9.1 visar förekomsten av de

[8] För en jämförelse mellan olika nationella opinioner i denna fråga, se Eurobarometer 2003.

[9] Dessa två benämningar behandlas i min undersökning som ett och samma namn, eftersom båda kan härledas till den engelska beteckningen ”global justice movement”.

[10] Utöver nämnda namnförslag har i Sverige även gallicismen ”alterglobaliseringsrörelsen” (från franskans *altermondialistes*) samt den närliggande benämningen ”alternativa globaliseringsrörelsen” sparsamt förekommit. För en diskussion om hur rörelsen benämns, som nämner även de ytterligare förslagen ”den civilsamhälleliga rörelsen” och ”världsdemokratirörelsen”, se Monbiot 2005, s. 10.

vanligaste benämningarna under åren efter demonstrationerna i Seattle 1999 i fem av de största svenska dagstidningarna.[11]

Diagram 9.1. Hur rörelsen benämns i svensk dagspress

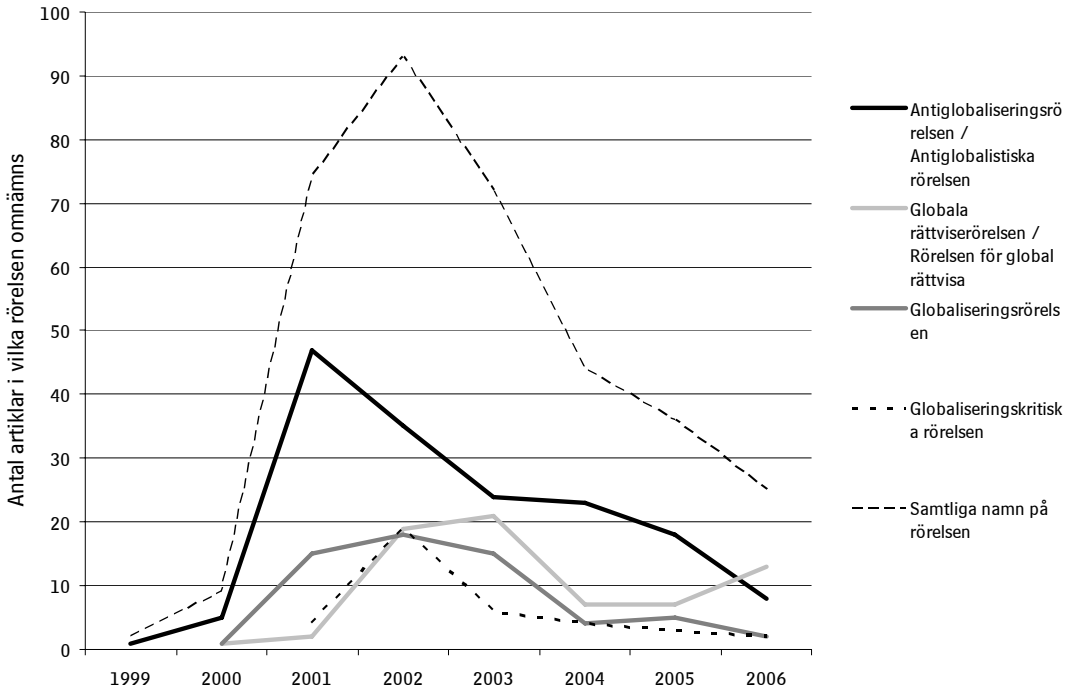

Kommentar: Avser 355 artiklar som har publicerats i *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen*, *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet*. Den sammanslagna kategorin inkluderar även ”antikapitalistiska rörelsen”, ”alterglobaliseringsrörelsen / alternativa globaliseringsrörelsen”, ”globala solidaritetsrörelsen”, ”forumrörelsen” och ”rörelse av rörelser”. Dessa förekommer dock sparsamt, nämligen i totalt 7 procent av alla artiklar.

Det perspektiv som framhåller rörelsens motstånd mot globaliseringen i sig dominerar som synes benämningarna i dagspressen. Detta gäller i synnerhet den tidiga rapporteringen, särskilt åren 2000 och 2001. Från och med år 2001 blir ett flertal andra benämningar allt vanligare. Bland dessa är de mest frekventa ”globaliseringsrörelsen” samt ”globala rättviserörelsen” (alternativt ”rörelsen för global rättvisa”). Överlag sker en förskjutning i dagspressens framställning av

[11] Denna information har tagits fram genom sökningar på ett antal av rörelsens vanligast förekommande namn i databaserna Retriever (före detta Mediearkivet) och Presstext. De dagstidningar som ingått i sökningen är *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen*, *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet*. För frågor av metodologisk karaktär rörande denna delundersökning, se kapitel 11, där textanalysen presenteras i sin helhet, samt appendix om metod.

rörelsen, från en huvudsaklig betoning av globaliseringsmotståndet till en beskrivning av rörelsen som en aktör som önskar ”en annan globalisering”. Men fortfarande är namnet ”anti-globaliseringsrörelsen” det mest använda under senare år, undantaget år 2006. Ett namn som också förekommit men som inte redovisas i diagrammet är ”Attac-rörelsen”. Högst troligt är att detta namn ibland har använts synonymt för rörelsen i dess helhet och inte endast avsett den enskilda rörelseorganisationen Attac. Eftersom innebörden av denna benämning inte bidrar till min analys (då den inte säger något om rörelsens syfte eller målsättningar) samtidigt som det är oklart om den avser rörelsen i sin helhet eller endast organisationen Attac har denna benämning utelämnats i jämförelsen. Det kan dock noteras att benämningen ”Attac-rörelsen” används i 124 artiklar under hela den undersökta perioden, varav 90 procent publiceras under åren 2000–2002, efter vilket benämningen i stort sett försvinner ur rapporteringen.[12] Över huvud taget kan noteras att medierapporteringen om den globala rättviserörelsen är som mest omfattande åren 2001–2003, för att därefter mattas av.

Frågan är då hur aktivisterna själva benämner rörelsen. På samma sätt som dagspressens benämningar kan antas återspegla en kamp på den offentliga arenan om hur rörelsen ska definieras – mellan den själv och dess motståndare – torde skillnader i aktivisternas egna namn på rörelsen visa på de olika uppfattningarna inom rörelsen om vad den är eller borde vara. Den enkät som delades ut vid de lokala sociala forumen innehöll därför en fråga om vilket eller vilka av de mest förekommande namnen som forumdeltagarna själva brukade använda.[13] I diagram 9.2 redovisas resultatet.

[12] Se även kapitel 11, not 21.

[13] Frågan löd i sin helhet: ”Sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 har man talat om framväxten av en globalt omfattande rörelse. Rörelsen består av många organisationer, nätverk och enskilda och har ingen tydligt samordnande ledning, men kan ändå ses som en rörelse. Vilket eller vilka av följande namn brukar du själv använda för denna rörelse?”.

Diagram 9.2. Hur rörelsen benämns av aktivisterna själva

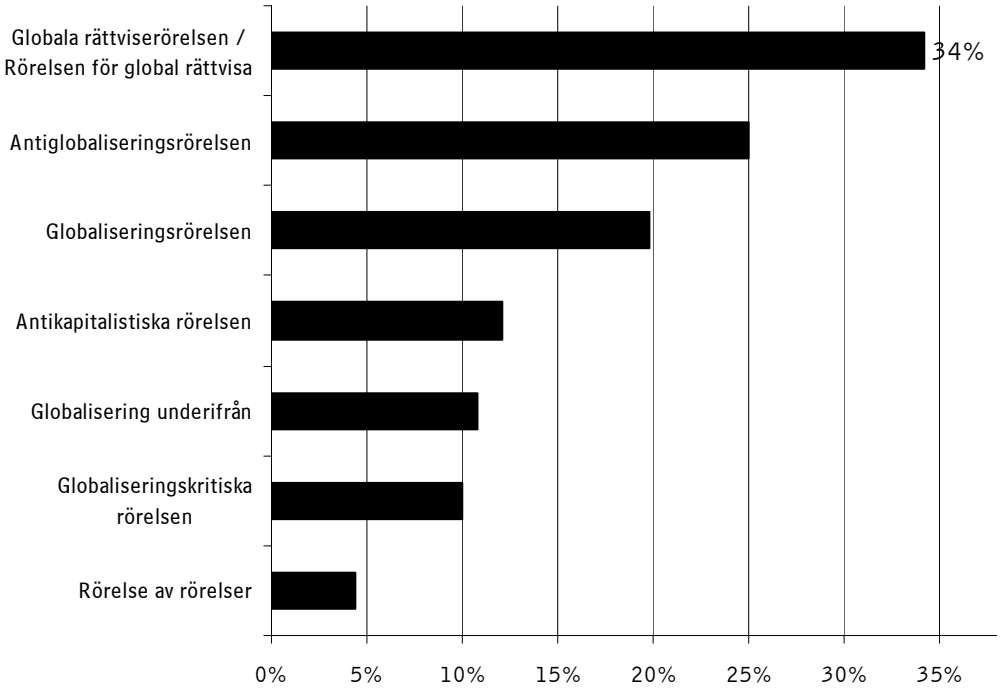

Kommentar: Utöver de fasta alternativen i enkäten kunde man även föreslå egna benämningar på rörelsen. Det vanligaste förslaget (som gavs av tio enkätsvarare) var ”alterglobaliseringsrörelsen”. Det var också möjligt att markera fler än ett namn. Av dem som markerade namn över huvud taget (och inte svarade ”har ingen åsikt”) markerade 20 procent två namn och 10 procent tre eller fler.

Till skillnad från dagspressens benämningar är det namn som flest aktivister använder ”globala rättviserörelsen” (alternativt ”rörelsen för global rättvisa”), som 34 procent föredrar. Dock använder ändå 25 procent namnet ”antiglobaliseringsrörelsen”. Det tredje mest använda namnet är ”globaliseringsrörelsen”, som 20 procent anger. Om man räknar in även ”globalisering underifrån” (11 procent) tycks alltså en så hög andel som 55 procent av aktivisterna välja en benämning som betonar rörelsens kamp för en rättvisare globalisering, som ser rörelsen som en globaliseringens tillskyndare alternativt som ett uttryck för globaliseringen i sig eller som mer specifikt framhäver gräsrötternas globala engagemang. En majoritet väljer alltså att inte betona rörelsens motstånd mot globaliseringen i sig. Detta blir än tydligare när man jämför dem som har angett att de identifierar sig ganska eller väldigt mycket med rörelsen med dem som har en

lägre grad av identifikation. [14] Bland dem som har högst grad av identifikation använder 41 procent namnet ”globala rättviserörelsen” och 13 procent ”globalisering underifrån”. I bägge fallen är det en dubbelt så hög andel som hos dem som har lägre identifikation med rörelsen. Frånsett att 15 procent bland dem med hög grad av identifikation använder namnet ”antikapitalistiska rörelsen” (vilket också är en mer än dubbelt så hög andel som hos dem med lägre grad av identifikation), avviker inte namnanvändningen mellan dem som har hög grad av identifikation och dem som har låg dito. Trots att en majoritet av aktivisterna använder namn som antyder att rörelsen kämpar för en annan globalisering eller är ett uttryck för globaliseringen i sig tycks det ändå finnas en ganska stor mångfald i benämningen av rörelsen. Förutom de 25 procent som gärna betonar att rörelsen är emot globaliseringen i sig finns även andra perspektiv företrädda, exempelvis det som framhåller att rörelsen är emot kapitalismen eller att den är en rörelse av rörelser.

Om man utgår från de namn som aktivisterna inom den globala rättviserörelsen själva helst använder (och antar att de återspeglar deras inställning till globaliseringen) tycks det alltså finnas lite fog för påståendet att de som står bakom senare års protester i globaliseringsfrågor skulle vara emot globaliseringen i sig. Genom de namn som används framhålls snarare att man vill ha en rättvisare och mer demokratisk globalisering. För att få en mer övergripande bild av vad aktivisterna förstår med globalisering vänder vi nu åter till intervjuerna med de personer som har varit involverade i organiseringen av lokala sociala forum.[15]

---

[14] I anslutning till enkätens fråga om vilket namn på rörelsen man brukade använda (se not 13 ovan) ställdes även frågan: ”När det gäller denna rörelse, hur mycket identifierar du dig med A. En specifik organisation inom rörelsen, B. Rörelsen i sin helhet”. Svarsalternativen var ”Inte alls”, ”Lite”, ”Ganska mycket” och ”Väldigt mycket”, där de två förra svarsalternativen indikerar en avsaknad av eller en låg grad av identifikation och de två senare en hög grad av identifikation.

[15] I detta kapitel kommer min undersökning främst att utgå från den första gruppen av intervjuade aktivister, det vill säga dem som var engagerade i samma lokala sociala forums ”samordningsgrupp”.

ii. Att problematisera globaliseringen

När det gäller själva ordet globalisering finns det en allmän vilja hos de aktivister som intervjuats att problematisera begreppet och inte se det som ett endimensionellt ord som man har att anamma eller avvisa. På ett allmänt plan betraktar flertalet av de intervjuade ”globalisering” som *ett neutralt ord* som i sig varken är bra eller dåligt. Det viktiga är *hur* globaliseringsprocessen förstås och hur den kan förändras. Niklas från fokusgruppen framhåller exempelvis att ”globaliseringen är ju inget annat än en process, det handlar om vem som ska ha makten över den och vilken väg den ska välja. Globaliseringen i sig går väl inte att… den är väl inget att stoppa”. Globaliseringsprocessen upplevs ha *både positiva och negativa aspekter*, som öppnar för olika sorters politiska val och strategier. Som framgår av det ovanstående citatet väljer en del att beskriva globaliseringen i mer neutrala ordalag, eftersom man anser att det rör sig om processer som sker med nödvändighet eller på grund av särskilda omständigheter, vilket skapar en situation som måste hanteras oavsett hur aktörerna ställer sig till dessa processer.

Globaliseringens *negativa* aspekter sammankopplas främst med den ökade makt som privata (i synnerhet transnationella) storföretag och globala ekonomiska institutioner (som WTO, IMF och Världsbanken) har fått. Dessa betraktas som i dag alltför fristående från sådana krafter som tidigare uppvägde dem. Ofta ser de intervjuade aktivisterna denna utveckling som ett resultat av nyliberal ekonomisk politik. Som exempel på konsekvenser av denna maktförskjutning anförs allt ifrån det faktum att globaliseringen gör det möjligt för storföretagen att kringgå nationalstaternas lagar och regler, vilket skapar miljöproblem och sociala orättvisor i både nord och syd, till ökningen av finansiell spekulation samt storföretagens allt större möjligheter att utöva inflytande över staternas ekonomiska politik, vilket undergräver finansieringen av välfärden likaväl som löntagarnas rättigheter. En del väljer att använda ordet globalisering på ett mer specifikt och begränsat sätt. Ett sådant förhållningssätt ger bland andra Marina uttryck för:

> När jag pratar om globalisering så är det mest den ekonomiska globaliseringen som jag menar. Att man har institutioner som IMF och Världsbanken som sitter och styr i andra länder och tvingar u-länder att privatisera och avveckla offentlig sektor och så, och att det finns jättestora företag som får alltmer makt.

Vidare finns det bland de aktivister som utgår från en mer traditionell (eller marxistisk) vänsterdiskurs en tendens att beskriva globaliseringen som en process som sker av nödvändighet. Exempelvis Henry menar att globaliseringen inte är något annat än ett uttryck för de ”tendenser som är naturliga inom kapitalet, att lägga under sig nya marknader i hela världen och forma den efter sitt beläte”. Globaliseringen föreställs ha en längre historia och ses som en förlängning av tidigare perioders kolonialism och imperialism. Bland dessa aktivister finns dessutom sådana som insisterar på att använda ordet ”imperialism” snarare än globalisering. Åter andra beskriver globaliseringen på ett mer pragmatiskt sätt, i den bemärkelsen att man diskuterar den inte i förhållande till historiserande ”stora berättelser” utan i anslutning till konkreta sakfrågor. I en sådan anda menar exempelvis Emma helt enkelt att ”det handlar om hur saker och ting ser ut i världen och att vissa problem blir väldigt akuta i takt med globaliseringen”.

Å andra sidan framhåller samtliga intervjupersoner sådant som de uppfattar som *positiva* aspekter av globaliseringen. Utifrån ett sådant perspektiv föreställs globaliseringen minska avstånden och öka kommunikationen människor emellan genom människors ökade rumsliga rörlighet och ny kommunikationsteknik som Internet och e-post. I motsats till kapitalets och storföretagens rörlighet betonas de större möjligheterna att möta människor och rörelser från andra länder. Kristina reflekterar över ordet globalisering på följande sätt: ”Det som är bra är kontakter mellan de sociala rörelserna […] Vi får mycket mer alternativ kunskap”. Den information och kunskap som massmedierna erbjuder ställs mot den information och de insikter som kan erhållas genom nya transnationella nätverk och möten, vilka anses göra det möjligt att skapa nya former av solidaritet och nya världsbilder. För en del är dessa möjligheter tydligt kopplade till personliga erfarenheter av transnationella rörelseaktiviteter. Så menar sig Emma ha fått ”en annan världsbild”

genom sådan aktivism och tar som exempel ett möte med ett europeiskt nätverk för nationella organisationer inom rörelsen:

> man får en helt annan förståelse för frågorna när folk från tjugo olika länder säger ”så här drabbar det oss i vårt land och vi vill att…” […] Det handlar om människor och konflikter inom länder och det handlar om olika intressen. Det handlar om att jag har något gemensamt med många andra i många andra länder, snarare än att jag i första hand är svensk och sedan åker utomlands […] Jag tycker det är väldigt tydligt på internationella möten, när man hör till exempel en ekonom tala om skuldproblematiken eller någon jordbrukare, det blir väldigt tydligt att det inte är någon sorts välgörenhetsengagemang […] utan att man jobbar med samma frågor på olika ställen, att de har någon sorts gemensam förståelse av varför man gör det och vad man vill uppnå.

Emma och flera med henne betonar därmed att globaliseringen skapar ett större ömsesidigt beroende mellan jordens olika delar, mellan folk såväl som mellan rörelser, vilket åtföljs av en större medvetenhet om detta ömsesidiga beroende. I likhet med Emma framhåller andra att allt detta möjliggör en aktivism som inte enbart handlar om att visa solidaritet på avstånd och att kämpa för att förbättra någon annans situation i en helt annan del av världen. Globaliseringen anses ha världsomfattande effekter som påverkar såväl nord som syd. När det gäller rörelser och aktivism, anses globaliseringen skapa större möjligheter för en gemensam förståelse av dagens situation, vilken främjar den gemensamma utformningen av alternativ till den rådande ordningen.

iii. Ett försvar för nationalstaten?

När aktivisterna tillfrågas vad de anser om den dominerande mediebilden – att de skulle tillhöra en ”antiglobaliseringsrörelse” – menar samtliga att en sådan framställning av rörelsen är alltför grovhuggen och orättvis. I likhet med vad som antyddes i analysen av enkätmaterialet ifrågasätter flertalet av de intervjuade uttryckligen det påstående som ibland förs fram att rörelsens aktivister främst ägnar

sig åt att försvara nationen eller nationalstaten mot globaliseringens faror. Stig uttrycker detta på följande vis:

> Jag tror faktiskt inte att folk inom forumrörelsen är mot globalisering. Men de är mot den typen av globalisering som är i dag […] Då är det klart, då kallas man bara antiglobalister. Men man frågar aldrig vad man vill. Jag kan inte tänka mig någon inom forumrörelsen som inte tycker att den som odlar kaffe i Brasilien inte skulle få sälja det till Sverige och andra länder, på rättvisa villkor. Eller tvärtom, om man gör en produkt här, att man inte skulle få sälja den i Brasilien. […] I och för sig finns ju miljörörelsen som bygger på att man ska göra allting lokalt och aldrig skicka någonting, men jag tror ändå det är en minoritet…

Det finns emellertid även de som i princip inte har några problem med att kalla sig ”antiglobalister”. För Henry handlar det inte om att vara emot globaliseringen som *form* – det vill säga tillväxten av globala processer i allmänhet – utan snarare om att vara emot *innehållet* i dagens globalisering. Marina beskriver denna hållning som att vara emot den ekonomiska globaliseringen och skulle inte ha några problem att använda etiketten ”antiglobalist”, men väljer att inte göra det av strategiska skäl. Marina menar vidare att exempelvis nej-sidan under EMU-folkomröstningen 2003 i Sverige förhöll sig alltför okritisk till nationalstaten och anser det vara viktigt att problematisera nationalstatens föreställda enhetlighet, då denna ofta döljer och konserverar ojämlika utbyten och resursfördelningen mellan regioner inom ett land. Vidare menar hon sig vara ”anhängare av subsidiaritetsprincipen inom EU […] Man ska behandla en fråga på rätt nivå. Är det en lokal fråga så ska man ha demokratiskt inflytande på lokal nivå”.

Man kunde alltså säga att motviljan eller den skeptiska inställningen inom rörelsen till dagens ekonomiska globalisering handlar om en allmän kritik av det demokratiska underskottet på *alla* nivåer, ibland i kombination med ett framhållande av det önskvärda i att politiska beslut i första hand fattas på lokal nivå. Utifrån denna övergripande och principiellt hållna diskussion om vad globaliseringen innebär kan man dock inte dra några långtgående slutsatser om vad aktivisterna

inom den globala rättviserörelsen anser om de konkreta institutioner som påverkas av globaliseringsprocessen. Därför ska vi nu övergå till att utifrån enkätmaterialet undersöka aktivisternas hållning till olika globala, makroregionala och nationella institutioner.

2. Vad bör hända med politiken i den globala tidsåldern?

Några av frågorna i den enkät som delades ut vid tre svenska lokala sociala forum gällde vad man tyckte borde ske med en rad institutioner på nationell, övernationell och global nivå. Dessa frågor ställdes också i den enkät som delades ut vid 2002 års European Social Forum i Florens och som besvarades av aktivister med olika europeiska nationaliteter.[16] Detta gör det möjligt att jämföra svenska aktivister och aktivister från andra europeiska länder inom den globala rättviserörelsen, för att se huruvida man åtminstone på europeisk nivå har likartade åsikter i dessa frågor.[17] Jämförelsen kan indikera om det finns en gemensam och gränsöverskridande politisk identitet inom rörelsen, eller om fortfarande nationell tillhörighet är mer betydelsefullt för ens attityd gentemot nationella, makroregionala och globala institutioner.

i. Attityder gentemot nationella, makroregionala och globala institutioner

I diagram 9.3 redovisas de som svarade att de instämde ganska mycket eller helt i olika påståenden om hur nationella, internationella och globala institutioner borde förändras. De påståenden som högst andel svenska aktivister instämmer i är att FN bör stärkas (67 procent) samt att nya institutioner för globalt styre bör skapas (62 procent). Andelen svenska aktivister som anser att de nationella regeringarna bör stärkas är mycket lägre (29 procent). Påståendet att EU eller andra överstatliga institutioner bör stärkas instämmer en ännu lägre andel i (12 procent).[18] En majoritet

[16] Andretta et al. 2003; della Porta et al. 2006.

[17] När det gäller den brittiska gruppen av aktivister, se not 76 i kapitel 7.

[18] I enkäten exemplifieras ”andra överstatliga institutioner” med några regionala samarbeten som syftar till ekonomiskt samarbete eller integration: Mercosur (Latinamerika), Nafta (Nordamerika inklusive Mexico) och Arabförbundet.

tycks därmed anse det viktigare att stärka institutioner med global räckvidd än en central nationell institution som regeringen. Dock är inställningen bland de svenska aktivisterna till EU och överstatliga institutioner ljummare, vilket förefaller gå emot den övriga tendensen. En rimlig tolkning i detta fall är att man vid besvarandet av frågan främst avser EU, och mindre övernationella institutioner i allmänhet.

Diagram 9.3. Attityder till nationella, övernationella och globala institutioner

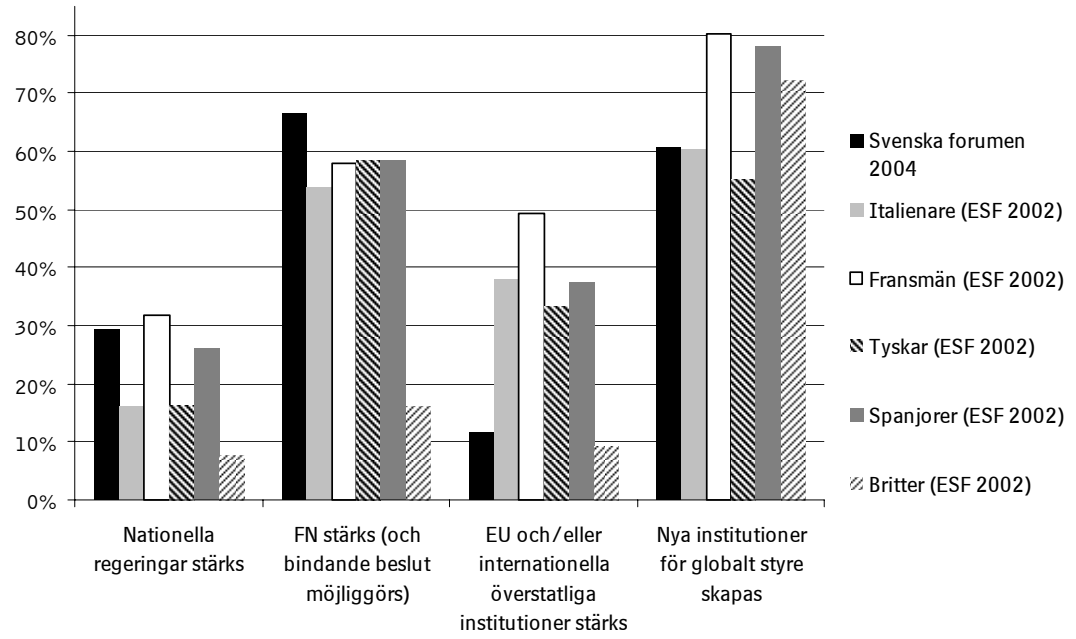

Kommentar: Staplarna återger svarsalternativen ”instämmer ganska mycket” och ”instämmer helt” av sammanlagt fyra svarsalternativ för frågan: ”Vad är, enligt dig, nödvändigt för att uppnå rörelsens mål?”. Jämförelseuppgifterna är hämtade från enkätundersökningen vid ESF 2002 i Florens.[19]

I jämförelse med de enkätdata som samlades in vid ESF i Florens avviker även på denna punkt svenskarna (tillsammans med britterna) mest. Skälet till detta ska med största sannolikhet sökas i det inflytande som 1994 års EU-folkomröstning utövade över den svenska debatten (vilket diskuterades i ett tidigare kapitel). I jämförelse med motsvarande rörelsemiljöer i Italien, Frankrike och Tyskland – som alla har varit medlemmar av Europeiska gemenskapen sedan dess start 1957 – kom i Sverige inte frågan om EG-medlemskap att politiseras förrän efter de nya sociala rörelsernas genombrott under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal. Som tidigare har diskuterats

[19] della Porta et al. 2006, s. 207.

brukar de nya sociala rörelserna – med sin betoning av autonomi och självbestämmande – i motsats till de gamla tillskrivas en vilja att decentralisera makten snarare än att erövra etablerade institutioner.[20] Samtidigt kan man hävda att idéer som vanligen kopplas till ”äldre” rörelser (på vänsterkanten) är ett viktigt inslag i ”euroskepticismen”, som ofta betonar de nationellt utvecklade välfärdsinstitutionerna.[21]

När det gäller synen på nationalstaten finns det i allmänhet stora skillnader mellan aktivisterna från de olika länderna. Detta skulle delvis kunna förklaras med enkätfrågans formulering, det vill säga frågan hur aktivisterna ställde sig till påståendet att de nationella regeringarna borde stärkas. Det handlade alltså om regeringar och inte om nationella institutioner i allmänhet. Man skulle kunna ledas att tro att svaren återspeglar regeringssituationen i de olika länderna, det vill säga om en vänsterregering suttit vid makten eller ej. Detta förklarar dock inte mycket, eftersom de länder som vid tillfället hade vänsterregeringar eller mitten-vänsterregeringar var Sverige, Tyskland och Storbritannien. Både de franska och de spanska aktivisterna, som bägge kommer från länder som vid tillfället hade högerregeringar, uttrycker exempelvis en större vilja att stärka de nationella regeringarna, medan tyska och brittiska aktivister, som bägge kommer från länder med mitten-vänsterregeringar, är mindre benägna att stärka de nationella regeringarna.

Trots dessa skillnader vill allt som allt en mycket lägre andel stärka de nationella regeringarna än de som vill stärka eller bygga nya globala institutioner. Med undantag för inställningen till EU tycks det alltså finnas en relativ samsyn mellan olika europeiska aktivister i frågan om vilka institutioner man tycker bör stärkas.

[20] Buechler 1997, s. 296.

[21] Sunnus 2004.

Genomgående vill många fler stärka, reformera eller skapa nya globala institutioner än de som vill stärka en nationell institution.[22]

Den svenska enkätundersökningen innehöll två påståenden som inte fanns med i Florensenkäten. Det första var att ”globala institutioner som Världsbanken, WTO och IMF bör reformeras”, vilket hela 70 procent instämde i helt eller ganska mycket. Detta visar ännu tydligare att det finns en grundläggande vilja att reformera befintliga globala institutioner. Liksom i aktivisternas benämning av rörelsen framkommer här att majoriteten vill ha en rättvisare och mer demokratisk globalisering. Det andra påståendet var ”kapitalismen bör avskaffas”, vilket hela 65 procent instämde i helt eller ganska mycket. Kraven på reformering eller skapande av nya globala institutioner tycks alltså även till viss del vara kopplade till en kritik av kapitalismen.[23]

ii. Viljan att förhandla med globala, makroregionala och nationella institutioner

Ytterligare en enkätfråga berörde aktivisternas syn på globala, överstatliga och nationella institutioner. Den löd: ”Vilka institutioner och aktörer utanför rörelsen är det viktigt att förhandla med?”. Svaren på denna fråga borde säga något om dels hur stor viljan inom den globala rättviserörelsen är för att inlåta sig i samtal med eventuella motparter, dels hur legitima dessa motparter anses vara. Diagram 9.4 visar hur hög andel som ansåg att det var ”viktigt” eller ”mycket viktigt” att förhandla med en rad institutioner. En liknande fråga ställdes vid den enkätundersökning bland italienska aktivister som genomfördes vid Genoa Social Forum år 2001. Graden av instämmande kunde emellertid i denna enkät anges endast binärt, med ”ja” eller ”nej”. Därför har i diagrammet svarsfrekvensen för

[22] En enkätundersökning som genomfördes vid World Social Forum 2005 visar att andelen som vill skapa demokratiska globala institutioner är mycket högre än andelen som vill stärka nationalstaten, men att denna skillnad var något mindre bland deltagarna från syd än bland deltagarna från nord. Smith et al. 2007, s. 125.

[23] Det visar sig att av de 65 procent som ville avskaffa kapitalismen ville 64 procent i sin tur reformera globala institutioner och 64 procent skapa nya institutioner. Dessa två senare påståenden hade i svaren högst grad av samstämmighet med påståendet om kapitalismens avskaffande.

Genuaundersökningens ”ja” likställts med den svenska enkätens sammantagna svarsfrekvens för alternativen ”mycket viktigt”, ”viktigt” och ”delvis viktigt” (och följaktligen har alternativen ”nej” och ”oviktigt” likställts med varandra). Man skulle kunna mena – oavsett de faktiska svarsalternativen, men med hänvisning till ”enkätsvarandets psykologi” – att det hade varit rimligare att konvertera en fyrdelad skala genom att slå ihop svarsalternativen två och två (i stället för den valda 1–3-lösningen). Detta förändrar emellertid inte de komparativa resultaten särskilt mycket, vilket jag kommer att visa i löptexten genom att ange utfallen för bägge konverteringsalternativen.

Diagram 9.4. Vilja till förhandling med olika aktörer

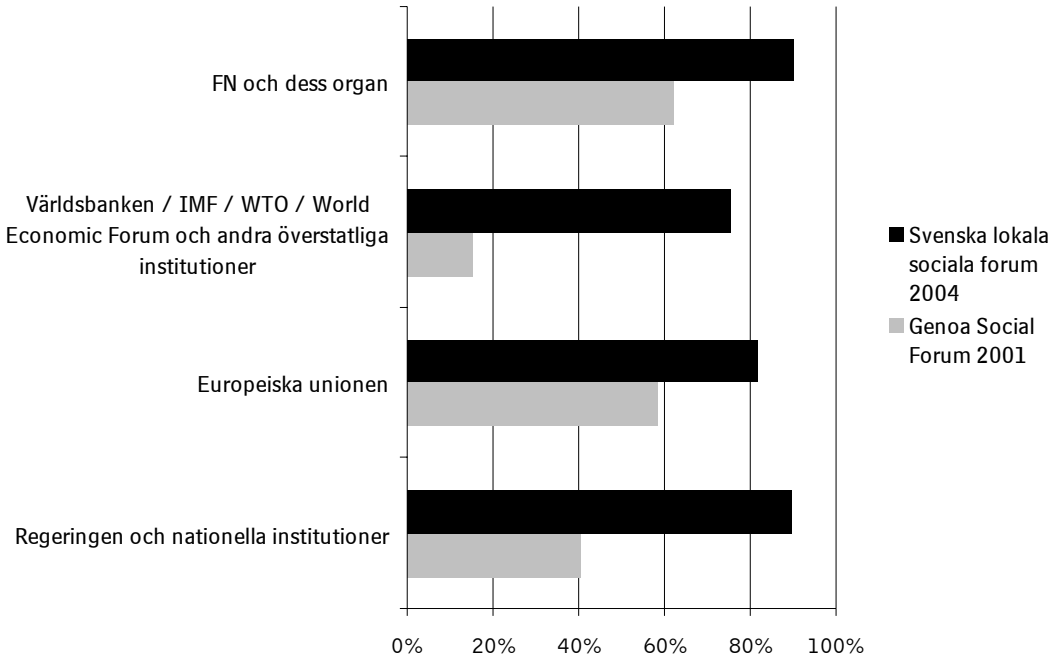

Kommentar: Data från enkätundersökningen vid Genoa Social Forum har gjorts tillgängliga av de forskare som genomförde den.

Majoriteten av de svenska aktivisterna hyser en allmän vilja att förhandla. Denna vilja är störst när det gäller FN och dess organ (90 procent vill förhandla och 74 procent ser det som viktigt eller mycket viktigt). Viljan att förhandla med Världsbanken, IMF, World Economic Forum (WEF) och andra överstatliga institutioner är något lägre (75 procent vill förhandla och 54 procent anser det vara viktigt eller mycket viktigt). När det gäller EU är siffrorna likartade (82 respektive 54

procent). I den tidigare diskussionen om diagram 9.3 konstaterades att aktivisternas vilja att reformera eller skapa nya institutioner på global nivå är mycket större än deras vilja att stärka nationella institutioner. När det gäller aktivisternas förhandlingsvilja menar de emellertid att det är viktigare att förhandla med de nationella institutionerna (90 procent vill förhandla och 71 procent ser det som viktigt eller mycket viktigt) än med de globala och övernationella institutionerna, med undantag för FN. Aktivisterna vill alltså i större utsträckning reformera eller skapa globala institutioner än stärka de nationella, men samtidigt är deras vilja att inlåta sig i samtal med dem som styr dagens globala institutioner mindre än deras vilja att förhandla med dem som företräder de nationella institutionerna (och FN).

Hur skiljer sig då de svenska aktivisterna från aktivister från andra europeiska länder, när det gäller viljan att förhandla med olika institutioner? Om den svenska undersökningens data ställs mot siffrorna från Genuaundersökningen (vilket också görs i diagram 9.4) finns tydligtvis bland de italienska aktivisterna en mindre vilja att förhandla. Endast med FN och EU vill en majoritet av aktivisterna förhandla (62 respektive 58 procent). En mycket låg andel vill förhandla med andra överstatliga institutioner (16 procent) och en förhållandevis låg andel vill förhandla med den nationella regeringen (41 procent).[24] De svenska aktivisterna tycks alltså ha en mycket mer uttalad vilja att förhandla med olika institutioner än de italienska aktivisterna. De enda institutioner man har en likartad vilja att förhandla med är FN och EU. Dessa stora skillnader återspeglar troligen en skillnad i nationella politiska traditioner, ett tema jag kommer att utveckla senare i kapitlet. Redan här kan dock sägas att det tycks finnas en skillnad mellan dessa nationella politiska kulturer i inställningen till förhandling, eller åtminstone i synen på vilken grad av samarbete mellan rörelsen och institutioner som är godtagbar eller eftersträvansvärd. Detta leder oss in på frågan om förtroende.

[24] Dessa enkätfrågor var något annorlunda formulerade i Genuaundersökningen, där World Economic Forum inte nämndes tillsammans med Världsbanken, IMF och WTO som exempel på överstatliga institutioner och där endast den nationella regeringen (och inte de nationella institutionerna) nämndes.

iii. Förtroende för institutioner

Ett sätt att förklara de svenska aktivisternas större vilja att förhandla med institutioner kan vara att förtroendet för institutioner är större bland de svenska aktivisterna såväl som i den svenska allmänna opinionen. Tabell 9.1 redovisar hur hög andel av några nationella grupper av aktivister samt motsvarande nationella befolkningar i sin helhet som har förtroende för en rad institutioner och politiska aktörer. Data för aktivisterna är tagna från den svenska enkätundersökningen samt den undersökning som gjordes vid ESF 2002 i Florens. Data för de nationella befolkningarna är tagna från en Eurobarometerundersökning som genomfördes år 2002.

Av tabellen framgår att de svenska aktivisterna har större tilltro till FN och den nationella regeringen än aktivisterna från de andra länderna, ett förhållande som går igen i skillnaderna mellan de nationella befolkningarna i fråga. Samma skillnad i förtroende kan noteras i fråga om mer institutionaliserade civilsamhälleliga aktörer som politiska partier samt, åtminstone när det gäller de nationella befolkningarna, fackföreningar. I förtroendet för sociala rörelser – som i Eurobarometers opinionsundersökning motsvaras av NGO:s och frivilligorganisationer – skiljer sig varken de svenska aktivisterna eller den nationella befolkningen särskilt mycket från de övriga. Dock är förtroendet för EU mycket lägre i Sverige, både hos befolkningen som helhet och bland aktivisterna. Det låga förtroendet för EU delar svenskarna i huvudsak med britterna.

Tabell 9.1. Förtroende för institutioner och politiska aktörer

	Procent utifrån ursprungsland					
	Sverige	Italien	Frankrike	Tyskland	Spanien	Storbrit-annien
FN	50	17,7	27,7	37,0	17,4	8,2
FN	73	57	44	48	58	55
EU	9	22,3	12,5	10,0	10,2	3,4
EU	29	62	42	42	57	27
Den nationella regeringen	25	3,4	9,3	8,5	1,8	2,7
Den nationella regeringen	54	33	30	37	48	33
Politiska partier	33	18,9	22,7	6,0	14,4	22,1
Politiska partier	23	15	13	17	24	15
Fackföreningar i allmänhet	49	8,7–62,6**	67,4	37,7	45,3	71,9
Fackföreningar i allmänhet	46	34	36	34	37	39
Sociala rörelser*	85	86,1	95,6	85,2	92,7	84,4
NGO:s	43	39	42	30	69	30
Frivilligorganisationer	50	57	63	48	68	63
Antal (N) enkätsvar	918–982	138–145	126–136	76–83	106–111	136–147

Kommentar: Den icke skuggade texten i tabellen avser den andel aktivister som angav att de hade ”ganska stort” eller ”stort” förtroende (på en fyrgradig skala). Den skuggade texten avser den andel som hade förtroende (på en tvågradig skala) bland de olika nationella befolkningarna i en Eurobarometerundersökning som genomfördes våren 2002.[25] Siffrorna för aktivisterna från andra länder än Sverige är tagna från den enkätundersökning som genomfördes vid European Social Forum 2002 i Florens.[26] Antalet enkätsvar avser enbart aktivistgrupperna.
* I den svenska enkäten hette det ”sociala rörelser och föreningar”.
** Den enkät som distribuerades på italienska under ESF saknade det allmänna alternativet ”fackföreningar” och specificerade i stället frågan genom att räkna upp tre olika italienska fackföreningar. Den redovisade siffran motsvarar det spann som skillnaden i förtroende mellan dessa sträckte sig över.

En rimlig slutsats är att den allmänna opinionen i de olika länderna påverkar åsikterna inom de nationella rörelsemiljöerna. Även om aktivisternas förtroendenivåer många gånger återfinns inom samma intervall oavsett i vilket land de är verksamma – vilket pekar på en samsyn inom rörelsen som sträcker sig över nationsgränserna – tenderar samtidigt *skillnaderna* mellan de europeiska aktivisterna

[25] Eurobarometer 2002.

[26] della Porta et al. 2006, s. 202.

att återspegla skillnader mellan de nationella befolkningarna. Detta visar att även om rörelsemiljön på många sätt kan anses vara transnationell, så förverkligas aktivismen fortfarande inom de nationella politiska gemenskaperna, som påverkar aktivisternas syn på olika politiska aktörer. Alltså spelar fortfarande de nationella politiska möjlighetsstrukturerna en betydande roll för hur stort genomslag olika politiska hållningar får.

Ett annat sätt att ställa frågan om i vilken grad nationell tillhörighet påverkar de politiska åsikterna är att undersöka det lokala sammanhangets påverkan. Mothypotesen skulle då vara att det lokala sammanhanget är mer betydelsefullt än det nationella, vad gäller politiska åsikters genomslag. Eftersom det svenska enkätmaterialet baserar sig på enkäter som samlades in vid tre olika lokala sociala forum kan denna hypotes undersökas utifrån en jämförelse mellan de tre forumens enkäter.[27] När det gäller de ovan diskuterade frågorna om synen på globala, makroregionala och nationella institutioner finns dock inga särskilt påtagliga och statistiskt signifikanta skillnader mellan aktivisterna på de olika svenska orterna. Den största skillnaden gäller EU, där andelen som vill stärka eller har ett stort förtroende för denna institution är något högre vid Skåne Social Forum, även om dessa siffror fortfarande är mycket låga i jämförelse med aktivisterna från andra länder.[28]

På det hela taget har samtliga aktivister som har undersökts – oberoende av i vilket land (eller i vilken region) de bor – ett mycket stort förtroende för sociala rörelser och ett ganska stort förtroende för fackföreningar. Dessa förtroendenivåer är dessutom i allmänhet högre bland aktivisterna än bland de nationella befolkningarna. Det förhåller sig tvärtom med aktivisternas förtroende för politiska partier och

[27] Här bör också noteras att 80 procent av samtliga forumdeltagare i enkätundersökningen kom från den kommun som forumet arrangerades i eller från en grannkommun.

[28] Vid Skåne Social Forum ansåg 16 procent att EU borde stärkas, vilket är en dubbelt så hög andel som vid Göteborgs sociala forum (8 procent) och Stockholms sociala forum (6 procent). Denna skillnad gäller även den andel som hade stort förtroende för EU (Skåne: 14 procent; Göteborg: 7 procent; Stockholm 5 procent).

institutioner, som de i allmänhet har mindre förtroende för än de nationella befolkningarna har. Aktivisterna tenderar därmed ha större förtroende för icke-institutionaliserade politiska aktörer än för institutionaliserade politiska aktörer, vilket antyder en föreställning om politik och demokrati som föredrar gräsrotsorienterade former av politik framför sådana former som bygger på representation och är mer institutionaliserade till sin natur.

Dessa frågor om politikens och demokratins betydelse för aktivisterna i allmänhet kommer jag att återkomma till i nästa kapitel. I detta kapitel ska dock vidare diskuteras sådana frågor om demokrati som har att göra med politikens transnationalisering samt hur man kan förstå de skillnader som har konstaterats mellan svenska och övriga aktivister. Trots skillnaderna på vissa områden bör betonas att det finns stora likheter aktivisterna emellan i frågan om hur man anser att politiska institutioner fungerar i dag och hur de bör förändras. I de fall så inte är fallet tenderar skillnaderna i förhållande till de nationella befolkningarna att samvariera aktivistgrupperna emellan. Sådana likheter måste hänföras till förekomsten av en gemensam tolkningsram inom rörelsen, vilken i sin tur inte skulle vara möjlig utan ett gränsöverskridande upptagande av liknande världsbilder som understöds av en gemensam identitet.

iv. Globalisering, institutioner och demokrati

Den svenska enkätundersökningen visar att aktivisterna har ett kritiskt förhållningssätt till hur dagens globala institutioner styrs. Men samtidigt anser de det viktigt att dessa globala institutioner reformeras eller att det skapas nya. En mycket låg andel vill stärka de nationella institutionerna. Även om det finns en mer djupgående kritik, vilken bland annat tar sig uttryck i krav på kapitalismens avskaffande, finns det en grundläggande reformvilja i det att en majoritet förespråkar förhandlingslösningar. Krav som i dagens allmänna debatt skulle uppfattas som revolutionära kombineras alltså med en reformistisk hållning. Den senare är inte minst viktig för de svenska aktivisterna, som uttrycker en stark vilja att

förhandla med såväl globala som nationella institutioner i syfte att uppnå rörelsens mål.

Frågan är då vad de intervjuade aktivisterna från en av de lokala sociala forumens samordningsgrupp anser om dessa globala institutioner, framför allt i fråga om möjligheterna att göra dem mer demokratiska. Vad innebär i praktiken den stora viljan att reformera eller skapa nya globala institutioner och vilka föreställningar ligger bakom en sådan vilja?

Även om ingen av intervjupersonerna ser det som en framkomlig väg att återvända till nationalstaten sådan den fungerade före globaliseringen och inte heller förespråkar en isolationistisk politik, finns det skillnader i hur de förstår de globala och makroregionala institutionernas ökade tryck mot de nationella institutionerna. När det gäller globaliseringens inverkan på den nationalstatliga demokratin menar Emma att det är ”uppenbart att många beslut flyttas från riksdagen eller till exempel till EU eller WTO, men jag tror inte att vi hade en jättebra demokrati innan som förstörs nu av globaliseringen. Det kanske tvingar fram andra former av demokrati”.

Andra intar emellertid en mer skeptisk attityd, så exempelvis Marina: ”Som det är nu tycker jag nog att man inte ska flytta mer makt till globala arenor, eftersom demokratiskt inflytande inte riktigt finns där”. Åter andra framhåller att de nationella och lokala sammanhangen måste betraktas mer pragmatiskt, eftersom det fortfarande är på dessa arenor som politiken äger rum, något som inte minst gäller sociala rörelsers politiska handlande. I en diskussion om var någonstans aktivismen framför allt äger rum menar Henry att man förvisso med hjälp av transnationella kontakter kan:

> …göra vissa bojkotter och grejor tillsammans, men den enda verkliga politiska kraften sker på gatan, och gatan är där man bor. […] Jag skulle gärna haft mer internationell solidaritet. Man svänger sig med ordet men det är väldigt svårt att genomföra det i praktiken, annat än med vissa gester, så att säga. Den konkreta politiken förs ju på gatan.

Om några talar om en verklighet som *sätter gränser* för det politiska handlandet, betonar andra snarare de *nya möjligheter* som följer med globaliseringen. På ett övergripande plan är spännvidden stor mellan de intervjuade i frågan om vilken geografisk nivå som anses lämplig för såväl institutionaliserad politik som sociala rörelsers politiska aktivism. Denna mångfald upplevs emellertid inte som ett problem. Det finns en stark medvetenhet bland de intervjuade om att rörelsen rymmer olika åsikter. Detta faktum ses som en styrka, eftersom det tvingar fram betydelsefulla diskussioner som samtidigt sker utifrån gemensamma värderingar. Detta lyfts exempelvis fram av Niklas:

> Jag tycker ofta att de grundläggande värderingarna är desamma. Det är samma hotbilder man vänder sig mot, men sedan gör man olika prioriteringar, olika tolkningar om vad som är de bästa medlen att använda. Även om man är världsfederalist så behöver man ju inte alla gånger vara emot en folkrättslig nationalist, eller vad vi ska kalla det, eftersom det ena [perspektivet] egentligen bygger på det andra, eller kan göra. Det kan mycket väl uppstå en dialog, eller en kompromiss mellan de två ståndpunkterna, som jag uppfattar det. Det går inte att bygga en världsregering om inte deltagarna är likvärdiga och parter med integritet. En världsregering skulle mycket väl kunna tänkas, men det förutsätter ju att länderna är oberoende och demokratiska, att man själv styr så att säga oavhängigt i det landet.

Det som förenar aktivisterna blir därmed ett pragmatiskt sökande efter nya politiska konstellationer som kan erbjuda mer demokratiska styresformer, oavsett vilken geografisk nivå det gäller. Detta uttrycks genom att man problematiserar hur globala, makroregionala såväl som nationalstatlig institutioner i dag fungerar.

v. Politiska alternativ till dagens globalisering

Åsiktsmångfald präglar också aktivisternas diskussioner om möjliga alternativ till de maktkonstellationer som kännetecknar dagens värld. De intervjuades åsikter om hur en annan utveckling bör gestalta sig följer ofta traditionella skiljelinjer inom det politiska tänkandet. Så skiljer sig exempelvis aktivisterna åt i det att en del vill ändra

befintliga institutioner och en del skapa nya. En del tecknar främst visionära förslag, medan andra för fram radikal kritik och åter andra är mer pragmatiska och sakfrågeorienterade.

Stig intar en reformistisk hållning genom att teckna en långsiktig vision om en demokratisk världsregering. Han ser gärna att befintliga institutioner reformeras och blir mer demokratiska. Han ser en radikalisering av EU:s politik som ett första strategiskt steg, som rörelsen borde arbeta för. För Stig utgör inte heller spridningen av politiska beslut till olika geografiska nivåer något principiellt problem:

> vem accepterar inte FN:s deklaration om mänskliga rättigheter? Det [beslutet] är ju fattat på en helt annan nivå än vår egen. […] där har vi i bästa fall haft en människa möjligtvis som fått vara med i den inre kretsen och diskutera och rapportera till oss […] Det är inte ens säkert att vi har haft en representant. Så jag tror det är möjligt. […] Det får bli utsedda representanter från folket som får sätta sig att förhandla, i de stora övergripande frågorna.

Andra är mer skeptiska till möjligheterna att skapa institutioner som är verkligt demokratiska, åtminstone i en värld som präglas av dagens maktrelationer. Möjligheterna till global demokrati uppfattas som nära kopplade till frågor om social rättvisa och fördelning. Marina tar som exempel dagens WTO. Varje land har inom denna organisation en representant, men samtidigt är representanternas medarbetarstaber olika stora, vilket anses göra besluten mindre demokratiska i praktiken. Detta leder henne till en mer skeptisk hållning: ”Har man ett världsparlament, hur blir det då, har USA en representant med en stab på tvåhundra människor och Ghana en representant utan stab, vad är jämlikheten i det?”.

Det råder delade meningar om befintliga överstatliga organisationer – som EU, WTO och IMF – är möjliga att reformera eller om de i grunden bör omstöpas, om de bör ersättas med nya institutioner eller om det ens finns något behov av dem. Gemensamt för aktivisterna är dock viljan att inrätta institutioner som är mer öppna och demokratiska än dagens, varvid betonas nödvändigheten av att problematisera

grundläggande föreställningar om demokrati och representation. Alla av de intervjuade framhåller att rörelser bör verka för sådana förändringar. Det talas ofta om att ”rörelsen”, andra rörelser, civilsamhälleliga aktörer eller allmännare ”folket” måste vara delaktiga i förändringen eller skapandet av institutioner. Sådana kan inte utan vidare tänkas ut i abstrakta termer och sedan implementeras. Exempelvis menar Annika att: ”Man kan inte ha något slags rörelse som står utanför […] och rulla tummarna och uppfinna krav. Det måste utgå från vad folk faktiskt är tvungna att kräva i vardagen. […] Det måste i grunden handla om en kamp för ett värdigt liv som kommer underifrån”. En sådan sammankoppling mellan vardagens bekymmer och politisk förändring – som ställs i motsats till abstrakta politiska modeller – framhäver även de sociala band som är förutsättningen för en verkligt demokratisk politik.

Denna typ av överväganden handlar emellertid inte så mycket om att aktivisterna gör upp detaljerade framtidsplaner som de vill att rörelsen ska arbeta för på global nivå som att de reflekterar över olika slags politiska handlingsmöjligheter. Även om de intervjuade har sina tankar om fördelarna med nya styrelseformer, ligger tyngdpunkten i deras resonemang på olika former av kritik och problematiseringar. Samtidigt talar de om behovet av att intensifiera de gemensamma diskussionerna om dessa frågor. De menar att formulerandet av alternativ troligtvis kommer och måste ta tid, eftersom man vill att förslagen ska vara genomtänkta och diskussionerna involvera ett stort antal människor. I ett sådant sammanhang anses både de sociala forumen och rörelsen i allmänhet spela en central roll. Denna inställning i frågor om hur politiken och institutionerna bör vara utformade i en globaliserad värld ligger väl i linje med vad som framkom i föregående kapitel. Då konstaterades att aktivisterna i sin bild av rörelsens framtid var skeptiska till alltför långsiktiga och detaljerade framtidsplaner och att de gärna framhöll att politiska förändringar måste ske i små steg. I stället för tydligt utmejslade och entydiga föreställningar om hur nya institutioner bör utformas och nya levnadsformer gestaltas vill man i första hand att en kontinuerlig diskussion om dessa frågor inleds. Dagens situation anses först och

främst utmärkas av en allmän avsaknad av diskussioner om globaliseringens konsekvenser, vilket är något som Emma framhåller:

> Folk frågar ju hela tiden, ”vad är ert alternativ, vad vill ni liksom, varför håller ni på och bråkar sådär”. […] Det finns säkert jobb tio år till med att diskutera hur globaliseringen sker i dag, vilka maktförhållanden och hur Sveriges regering agerar på det globala handlingsplanet, innan man egentligen behöver ha ett konkret förslag på hur det ska vara. […] För mig så är det minst lika viktigt att folk börjar tänka på de här frågorna över huvud taget än att jag ska få igenom mitt förslag om hur jag tycker att det ska vara. Jag bara ser att det inte fungerar som det är nu…

Hittills har detta kapitel handlat om aktivisternas syn på globaliseringen och det nationella i anslutning till frågor om politik och demokrati. De frågor som har avhandlats har rört två centrala delar av rörelsens självbild, dels att den inriktar sig på frågeställningar som har att göra med globaliseringen, dels att den är en globalt utspridd aktör som ger uttryck för likartade idéer om globaliseringen oavsett var i världen aktivisterna befinner sig. Härnäst ska undersökas en annan central del av rörelsens självbild, nämligen att aktivisternas politiska handlande är gränsöverskridande eller globalt till sin karaktär.

3. Transnationellt politiskt handlande inom rörelsen

Som diskuterades i ett tidigare kapitel kan det nationella politiska rummets minskade betydelse anses inverka på de sociala rörelsernas möjligheter att påverka de politiska institutionerna. Detta förklarar inte endast varför vår tids protester i större utsträckning riktas mot globala makthavare och institutioner, utan även varför medborgarna i mindre utsträckning engagerar sig i nationella politiska strukturer som partiväsendet. När det gäller aktivism, i synnerhet gräsrotsaktivism, bör man dock fråga sig vad som går förlorat i och med en sådan utveckling. I vad mån försvinner faktiska nationella arenor för engagemang snarare än *en föreställning* om det nationella? I kapitel 8 visade jag att det finns en stark känsla av gränsöverskridande identifikation med den globala rättviserörelsen bland dess aktivister, oavsett deras ursprungsland. Låt oss nu utifrån det svenska

enkätmaterialet se i vilken utsträckning aktivisternas politiska handlingar verkligen är globala eller transnationella.

i. Aktivismens geografiska nivåer

En av de frågor som ställdes i enkäten gällde i vilken utsträckning man deltog i ”rörelse- eller föreningsaktiviteter” på en rad olika geografiska nivåer. Diagram 9.5, där svarens fördelning redovisas, visar att den stora majoriteten aktivister är engagerade framför allt på lokal nivå. 62 procent av alla forumdeltagare är kontinuerligt aktiva på lokal nivå (det vill säga uppger att de deltar ”ofta” eller ”mycket ofta” i lokala aktiviteter). Motsvarande andel för den nationella nivån är 24 procent och för den globala 11 procent. Oavsett om aktivisterna inom rörelsen känner sig som en del av en global rörelse, och oavsett om politik anses vara något som främst försiggår på nationell nivå, ser vi att merparten av aktivismen i denna rörelsemiljö sker inom geografiskt bestämda sociala nätverk på det lokala planet. Denna omständighet ligger i linje med vad en av de intervjuade, Henry, tidigare uttryckte: ”den enda verkliga politiska kraften sker på gatan, och gatan är där man bor”. Intressant är även att skillnaden mellan dem som är mycket aktiva på nationell respektive global nivå inte är överdrivet stor. Dessutom är graden av kontinuerligt deltagande i rörelseaktiviteter på de båda makroregionala nivåerna – den nordiska och den europeiska nivån – lägre än graden av deltagande på den globala nivån.

Diagram 9.5. Engagemangets geografiska nivåer

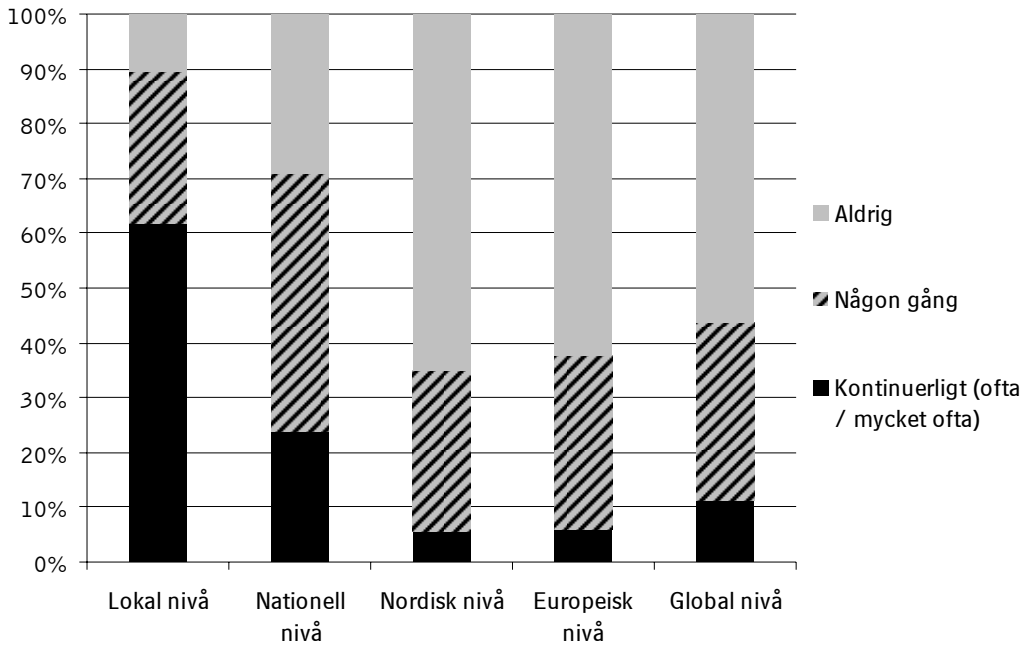

Kommentar: Avser enkätfrågan: ”Hur mycket deltar du i rörelse- eller föreningsaktiviteter på följande nivåer?”.

Avsaknad av jämförelsestatistik för andra grupper såväl som över tid gör det dess värre svårt att dra några större växlar på dessa data. Analysen får därför begränsas till förhållandet mellan aktivismens olika geografiska nivåer inom den undersökta populationen. Dessa data visar dock att aktivism på global nivå är nästintill lika betydelsefullt som aktivism på nationell nivå. Troligen har även andelen kontinuerligt engagemang på global nivå ökat under senare år, eftersom denna rörelsemiljös nätverk har expanderat kraftigt under denna tid. Utifrån dessa data skulle man kunna anta att den kontinuerliga globala aktivismen är en förlängning av ett engagemang på nationell organisationsnivå eller i nationella nätverk, i den meningen att man företräder sin nationella organisation eller sitt nationella nätverk i ett globalt sammanhang. I så fall skulle det röra sig om ett internationellt snarare än ett globalt engagemang. Emellertid anger bara drygt hälften (57 procent) av dem som kontinuerligt deltar (det vill säga ofta eller mycket ofta) i rörelse- eller föreningsaktiviteter på global nivå, att de kontinuerligt deltar i rörelse- eller föreningsaktiviteter på nationell nivå. Detta tyder på att de aktivister som är mer

engagerade än genomsnittet inte behöver gå via den nationella nivån för att utöka sina transnationella kontaktytor och att de kan mer eller mindre oförmedlat bli mycket aktiva på global nivå.

ii. Aktivisternas erfarenhet av transnationellt handlande

Oaktat iakttagelserna i det föregående avsnittet tycks merparten av den kontinuerliga aktivismen fortfarande ske på lokal nivå. Hur stora är då erfarenheterna av transnationell aktivism inom den svenska delen av den globala rättviserörelsen? I diagram 9.6 redovisas en rad sådana transnationella rörelseerfarenheter, av både kontinuerlig och tillfällig karaktär. Den specifika transnationella erfarenhet som högst andel delar är deltagande i internationella aktioner eller arrangemang. 51 procent uppger att de har deltagit någon gång och 11 procent att de gör det kontinuerligt (det vill säga ofta eller mycket ofta). Även om få har ett kontinuerligt gränsöverskridande engagemang har de flesta deltagit i sådana aktiviteter någon gång i form av utrikes rörelsearrangemang. En relativt hög andel (20 procent) uppger att de själva någon gång har varit med om att organisera sådana arrangemang. Färre har erfarenhet av sociala forum i andra länder. 9 procent har deltagit vid något av de (vid undersökningstillfället två) europeiska sociala forumen, medan 5 procent har deltagit vid något World Social Forum (som vid undersökningstillfället hade hållits fyra gånger). I jämförelse med den andel forumdeltagare som över huvud taget har medverkat vid ett tidigare socialt forum (oavsett om det hålls på lokal, europeisk eller global nivå), som är 36 procent, är dessa andelar relativt höga. Intressant är även att 46 procent av forumdeltagarna har haft e-postkontakt med aktivister i andra länder, även om bara 14 procent kontinuerligt upprätthåller sådana kontakter. Detta pekar på de digitala kommunikationsformernas betydelse för den gränsöverskridande aktivismen, då de gör det möjligt att aktivt delta i transnationella nätverk utan att man rent fysiskt behöver mötas. Eftersom det hypotetiskt är möjligt att ansluta sig till Internet oavsett var någonstans i världen man befinner sig skulle detta redskap för kommunikation och social interaktion kunna möjliggöra ett verkligt globalt politisk handlande som inte blott är föreställt.

Diagram 9.6. Transnationell aktivism

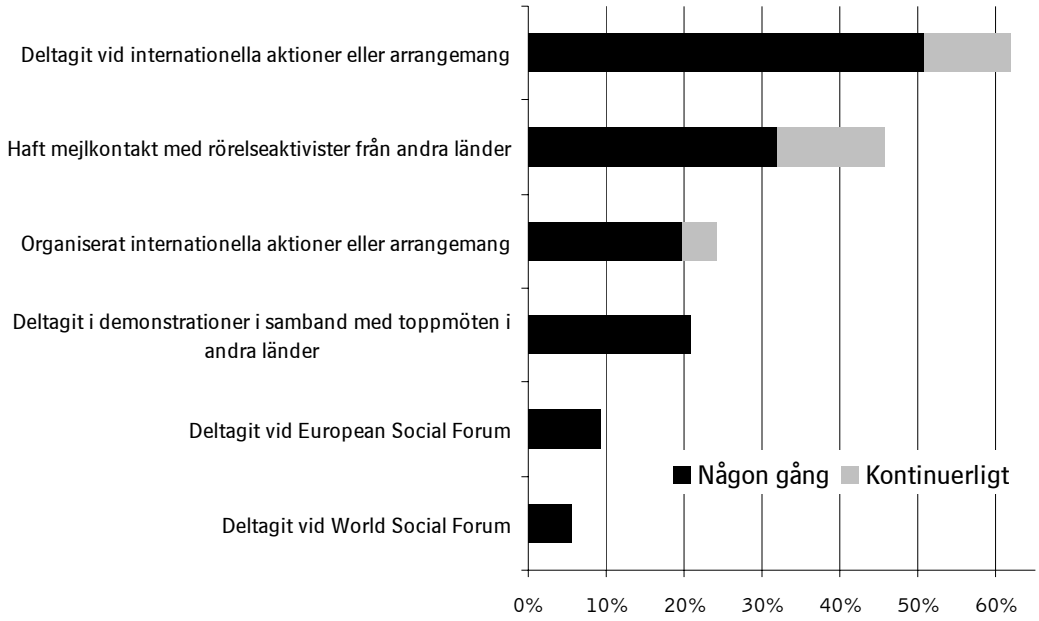

Kommentar: Staplarnas svarta del avser den andel som har medverkat i dessa aktiviteter ”någon gång” och den grå delen avser den andel som gör det kontinuerligt, det vill säga ”ofta” eller ”mycket ofta”. När det gäller deltagande i toppmötesdemonstrationer eller vid European eller World Social Forum kunde man i enkäten endast markera att man deltagit i dessa ”någon gång”.

Vad avser aktivisterna mer konkret när de i enkäten fyller i att de är aktiva ”ofta” eller ”mycket ofta” på lokal, nationell eller global nivå (vilket här tolkas som ett kontinuerligt engagemang på de geografiska nivåerna i fråga)? Ägnar sig exempelvis de som är mycket aktiva på lokal nivå huvudsakligen åt former av aktivism som med fördel utövas i närmiljön? Är de som är mycket aktiva på global nivå främst sysselsatta med att organisera internationella arrangemang och inte speciellt delaktiga i exempelvis flygbladsutdelning? För att undersöka detta gjordes en analytisk uppdelning av den grupp aktivister som var kontinuerligt aktiva på lokal, nationell eller global nivå. Eftersom man kan vara aktiv på flera nivåer samtidigt utgick uppdelningen från den högsta geografiska nivå på vilken den enskilde enkätsvararen hade ett kontinuerligt engagemang. Detta sätt att gruppera enkätsvaren visar inte vilka former av aktivism som är mest omfattande på varje geografisk nivå, men väl vilken typ av aktivism som dominerar bland dem som är kontinuerligt aktiva på respektive nivå. Mellan dessa grupper finns en viss överlappning, eftersom exempelvis den som är kontinuerligt aktiv på global nivå

naturligtvis även kan vara det på lokal nivå.[29] Med detta i beaktande kan trots allt en jämförelse påvisa övergripande skillnader. I tabell 9.2 redovisas resultatet av den jämförande analysen. Själva analysen inkluderade alla de enkätfrågor som avsåg erfarenhet av olika former av politiskt handlande, typer av organisationer, transnationella rörelseaktiviteter samt Internetrelaterat engagemang.[30] Här redovisas dock enbart de skillnader mellan de olika grupperna som är statistiskt signifikanta.

[29] Av dem som var kontinuerligt aktiva på den lokala nivån, var 23,5 procent samtidigt kontinuerligt aktiva på nationell nivå och 13,1 procent på global nivå. Av dem som var kontinuerligt aktiva på den nationella nivån, var 27 procent samtidigt kontinuerligt aktiva på global nivå.

[30] Detta innebär alla underfrågor till enkätfrågorna 16, 17, 20 och 21. När det gäller fråga 16, har enbart de former av politiskt handlande som man deltagit i under det senaste året medtagits. För dessa frågor, se bilaga 1.

Tabell 9.2. Skillnader i engagemang mellan dem som är kontinuerligt aktiva på lokal, nationell och global nivå

	Högsta geografiska nivån för kontinuerligt engagemang (procent)					
	Lokal	Nationell	Global	Totalt (%)	Cramer's V	
Kontinuerlig transnationell aktivism och användning av IT						
Deltagit i internationella aktioner eller arrangemang	6	16	51	16	,440	***
Organiserat internationella aktioner eller arrangemang	1	7	24	6	,351	***
Haft mejlkontakt med rörelseaktivister från andra länder	7	27	48	19	,387	***
Besökt sajter med "alternativ information"	40	57	58	47	,173	***
Organisationsrelaterade erfarenheter						
Religiös rörelse eller samfund	15	15	26	17	,111	*
Internationell solidaritetsorganisation	50	62	71	56	,166	***
Kontinuerlig aktivism (deltagit under senaste året)						
Påverkat någon att rösta på ett visst politiskt parti	35	50	39	39	,126	***
Varit aktiv i ett politiskt parti	25	36	31	29	,105	*
Delat ut flygblad	62	79	74	68	,161	***
Deltagit på ett möte för organisation, parti eller nätverk	87	96	88	89	,123	**
Strejkat	4	7	13	6	,129	***
Demonstrerat	75	89	81	79	,145	***
Deltagit i en "sit-in"	11	19	20	14	,122	**
Deltagit i en bojkott	38	50	51	43	,128	***
Deltagit i en husockupation	3	8	12	6	,149	***
Antal enkätsvar (N)	**378–393**	**165–170**	**106–111**	**649–674**		

Kommentar: Avser de 674 forumdeltagare som har angivit att de deltar kontinuerligt (ofta eller mycket ofta) i rörelseaktiviteter på lokal, nationell eller global nivå. Använt sambandsmått är Cramer's V. * avser signifikans på 5%-nivån, ** signifikans på 1%-nivån och *** signifikans på 0,1%-nivån.

Föga förvånande framgår det att det är vanligare bland dem som är kontinuerligt aktiva på global nivå (51 procent) att ofta eller mycket ofta delta i internationella aktioner eller arrangemang än bland dem som är kontinuerligt aktiva på nationell (16 procent) eller lokal nivå (6 procent). Det förhåller sig likadant med dem som brukar organisera sådana aktioner eller arrangemang. När det gäller gränsöverskridande användning av informationsteknik kan en liknande skillnad noteras. Av de globalt mycket aktiva använder 48 procent ofta e-post för att kommunicera med aktivister i andra länder, medan 27 procent av de nationellt

mycket aktiva och 7 procent av de lokalt mycket aktiva återkommande ägnar sig åt transnationell e-postkommunikation.

När det så handlar om andra former av protesthandlingar, såsom ”sit-ins” (sittstrejker, trafikblockader eller liknande), bojkotter, demonstrationer och flygbladsutdelning kan man påvisa vissa oftast mindre skillnader mellan grupperna. Så är även fallet när det gäller organisationserfarenheter, det vill säga om man någon gång har deltagit i eller varit medlem av olika typer av organisationer. Exempelvis har en högre andel (71 procent) av dem som är kontinuerligt aktiva på global nivå någon gång varit medlemmar av en internationell solidaritetsorganisation jämfört med de kontinuerligt aktiva på nationell (62 procent) och lokal nivå (50 procent). Det visar sig också att den grupp som har ett kontinuerligt engagemang som högst på nationell nivå i större utsträckning än de andra två grupperna är aktiva inom politiska partier eller har försökt att övertyga någon att stödja ett visst parti. Detta kan sägas illustrera det faktum att aktivism inom politiska partier är tydligare kopplad till nationalstatens strukturer än aktivism inom ickeinstitutionaliserade organisationer eller nätverk. Mer förvånande är att graden av organisationserfarenhet av religiösa rörelser eller samfund är högre (26 procent) bland dem som är globalt mycket aktiva än i de andra två grupperna (15 procent i båda fallen). I stora drag kan denna jämförelse sägas visa att ett kontinuerligt engagemang på global nivå är förenat med ett mycket mer omfattande deltagande i internationella aktioner och evenemang och en mycket mer omfattande användning av transnationell e-postkommunikation, utan att detta sker på bekostnad av deltagande i andra former av aktivism.

I allmänhet kan dessa data sägas visa att engagemanget inom den globala rättviserörelsen i huvudsak är lokalt. Det nationella engagemanget rör sig (liksom det troligen alltid har gjort) om något i första hand föreställt, det vill säga en identifikation aktivister sinsemellan som delar nationalitet eller är medlemmar av samma nationella organisationer eller nätverk utan att för den skull egentligen känna eller ens träffa varandra. Men man kan även se uttryck för en annan logik. Genom

deltagandet i transnationella mobiliseringar och genom kontinuerliga e-postkontakter med aktivister i andra länder blir inte omfattningen av den kontinuerliga globala aktivismen påtagligt mindre än den kontinuerliga nationella aktivismen. Den globala aktivismen kommer till uttryck i deltagandet i och organiserandet av rörelsearrangemang i andra länder, liksom i Internet-förmedlad kommunikation som sammankopplar aktivisterna i potentiellt globala nätverk. Genom sådana handlingar, som understöds av en i allmänhet hög identifikation med den globala rörelsen i sin helhet, kan det växa fram en global föreställd gemenskap, delvis på bekostnad av den alltjämt dominerande nationella föreställda gemenskapen.

iii. Transnationella erfarenheter som distinktion

Om det har visat sig att den andel av samtliga aktivister som har kontinuerliga transnationella erfarenheter är relativt låg, kan man naturligtvis fråga sig om sådana erfarenheter finns i större utsträckning bland dem som har en centralare roll inom rörelsen. Det handlar i detta sammanhang om sådana organisatörer som har positioner som gör det möjligt för dem att utöva ett större inflytande över planering och genomförande av rörelsens arrangemang och aktiviteter. Det sägs ofta att nya sociala rörelser saknar tydliga gränser mellan ”vanliga deltagare” och ledare, eftersom rörelserna inte sällan saknar en formell organisationsstruktur.[31] Trots detta förefaller det plausibelt att det även inom en rörelse – om än temporärt, under en viss aktivitet eller ett visst arrangemang – finns en kärna av aktivister som är mer centrala för verksamheten än andra.

Ett sätt att pröva denna tes utifrån det svenska enkätmaterialet är att undersöka de 5 procent som i enkätundersökningen angav att de var volontärer vid eller organisatörer av forumet. En allmän jämförelse gjordes därför mellan denna grupp och de övriga 95 procent som inte sade sig vara organisatörer eller volontärer, för att på det sättet undersöka vilka skillnader som finns mellan dessa grupper med

[31] Se exempelvis Offe 1985.

avseende på exempelvis social sammansättning, organisationserfarenheter och erfarenheter av transnationellt politiskt handlande.

I diagram 9.7 visas några av de variabler där man tydligt kan se en skillnad mellan forumorganisatörerna och de övriga deltagarna, främst med avseende på transnationellt politiskt handlande och andra transnationella erfarenheter. När det gäller social bakgrund finns bara två statistiskt signifikanta skillnader mellan de två grupperna, dels att 34 procent av forumorganisatörerna har arbetarföräldrar (enligt SEI:s klassifikation), vilket är en högre andel än bland de övriga (23 procent), dels att en större del av forumorganisatörerna är födda utanför Sverige (19 procent jämfört med 10 procent bland de övriga). Vad beträffar organisationserfarenheter har forumorganisatörerna i större utsträckning erfarenhet av engagemang inom miljöorganisationer (61 procent jämfört med 44 procent hos den övriga gruppen), internationella solidaritetsorganisationer (75 procent jämfört med 50 procent) och studentorganisationer (51 procent jämfört med 31 procent). Dessutom framkommer att den andel som är aktiv inom organisationen Attac är mycket högre bland forumorganisatörerna (24 procent jämfört med 7 procent hos den övriga gruppen). Även i det allmänna engagemanget skiljer sig grupperna åt: 51 procent av organisatörerna har angett att de har en organisatorisk roll i ett parti, ett nätverk eller en annan organisation. Endast 33 procent av de övriga anger att de har en sådan roll.

På en central punkt skiljer sig forumorganisatörerna mer genomgående från de övriga: erfarenhet av transnationellt engagemang. På sitt sätt kan några av de ovannämnda skillnaderna även ses som transnationella erfarenheter (exempelvis det att vara född i ett annat land och sedan ha flyttat till Sverige) eller engagemang i globala rättvisefrågor (inom solidaritetsorganisation eller Attac). Bland organisatörerna av forumet hade 16 procent deltagit i World Social Forum (jämfört med 5 procent hos de övriga) och 31 procent i European Social Forum (jämfört med 9 procent). Hela 48 procent hade organiserat internationella aktioner eller arrangemang, jämfört med 23 procent bland de övriga. 60 procent hade erfarenhet av e-postkontakt med aktivister i andra länder (jämfört med 45 procent hos den övriga

gruppen). Dessutom anser sig forumorganisatörerna i större utsträckning vara aktiva på europeisk nivå (samt förvisso även på lokal och nationell nivå).

Diagram 9.7. Skillnader mellan organisatörer av forumet och övriga

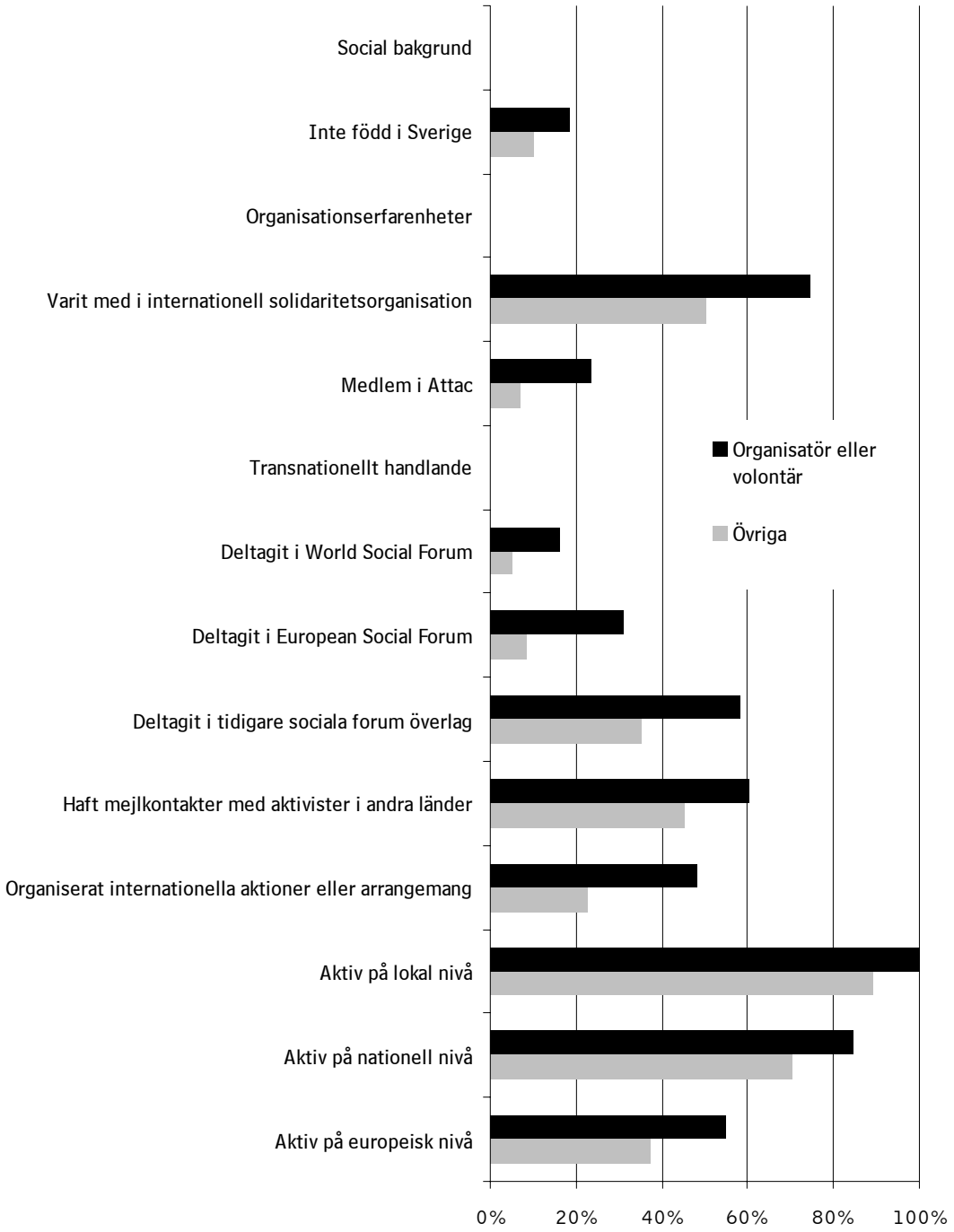

Kommentar: Staplarna för mejlkontakt med aktivister i andra länder, organisation av internationella aktioner samt deltagande i rörelseaktiviteter på lokal, nationell och europeisk nivå avser enkätens svarsalternativ ”någon gång”, ”ofta” och ”mycket ofta” (det vill säga alla svarsalternativ förutom ”aldrig”). Övriga staplar redovisar svaren på binära ”ja eller nej”-frågor eller de sammanställda resultaten av binärt tolkade öppna frågor.

Dessa data antyder att transnationella erfarenheter av olika slag är en tillgång i detta slags rörelsesammanhang. Större sådana erfarenheter utgör troligen en värdefull tillgång som underlättar engagemanget inom rörelsen. Många transnationella kontakter torde exempelvis göra det lättare att uppnå en mer central position, eftersom en viktig del av rörelsens självbild att man är sammanlänkad med andra aktivister jorden över. Men även om transnationella erfarenheter tycks spela en central roll inom den globala rättviserörelsen är det svårt att utifrån våra data uttala sig exakt om vilka förhållanden och mekanismer som ligger bakom detta. Exempelvis kan man fråga sig om aktivisterna har transnationella erfarenheter som fått dem att ansluta sig till rörelsen eller som förändrat deras syn på politik och demokrati. Genom att återvända till intervjuerna med medlemmarna av samordningsgruppen och deras egna reflektioner över vad det gränsöverskridande engagemanget har inneburit för dem kan förståelsen av dessa aspekter fördjupas.

iv. Personliga erfarenheter av globaliseringen

En av de tidigare citerade organisatörerna av ett lokalt socialt forum diskuterade kopplingen mellan de positiva aspekterna av globaliseringen och de egna erfarenheterna av transnationell aktivism. Vi har nu med hjälp av data från enkätundersökningen sett att forumdeltagarna i allmänhet och forumets organisatörer i synnerhet har stora erfarenheter av transnationellt politiskt handlande. Det gäller främst handlingsformer som kan ske vara individuella (exempelvis att ha e-postkontakter med aktivister i andra länder), men även mer kollektivt orienterade handlingsformer (såsom deltagande i sociala forum eller toppmötesdemonstrationer i andra länder). Detta är en bild som de intervjuade forumorganisatörerna bekräftar.

I fråga om användning av informationsteknik beskriver en del av de intervjuade sin egen användning av e-post som ett sätt att få information från aktivister i fjärran länder och samtidigt som ett verktyg för att upprätthålla varaktiga kontakter med sådana aktivister. Emma illustrerar betydelsen av e-post genom ett exempel på hur

information från Zimbabwe Social Forum, som skulle användas i en utställning vid det lokala sociala forumet, kunde erhållas över natten trots det långa avståndet. Henry talar om sin erfarenhet av att genom e-post ”nätverka” med dels människor som han hade träffat tidigare under en toppmötesdemonstration, dels människor som han kände endast genom digitala möten, i syfte att diskutera olika politiska frågor eller organisera gemensamma aktioner.

I kapitel 7 konstaterades att något som kommit att karaktärisera denna rörelsemiljö är de platser för transnationella möten mellan aktivister som emellanåt har skapats. Först rörde det sig om motdemonstrationer i samband med globala eller makroregionala institutioners toppmöten, men under senare år har det i allt större utsträckning kommit att handla om sociala forum som organiserats på global eller makroregional nivå. Några av de intervjuade ur samordningsgruppen nämner att de deltagit vid denna typ av tillfälliga sammankomster. Två av dem, Emma och Marina, har dessutom under en längre period deltagit i rörelseaktiviteter utomlands. Marina var under sin tid som student i USA aktiv i en mindre rörelseorganisation. Detta engagemang ledde henne till att delta i mobiliseringen inför och under Seattledemonstrationerna 1999. Även om de kontakter som knöts under denna period inte längre upprätthålls menar hon att ”på andra sätt har det varit jätteviktigt för mitt engagemang, och syn på saker och så. Just att man lär sig att folk ser annorlunda på saker och ting. Det var min första erfarenhet av icke-hierarkisk organisering…”. Den andra personen som har längre aktivistisk erfarenhet utomlands är Emma. Hon studerade i Frankrike i början av 2000-talet, där hon blev involverad i samma organisation som hemma i Sverige och deltog i rörelsens lokala demonstrationer. Denna erfarenhet ser hon som betydelsefull, dels eftersom sättet att organisera demonstrationer gav inspiration och nya idéer, dels då erfarenheten av fransk politik ledde till ett större förtroende för det svenska politiska systemet: ”[i Frankrike] är ju den politiska klassen mycket tydligare, där känns det som att folk i allmänhet har mycket längre till sina politiker, även om det finns politikerförakt här och det krävs vissa saker för att bli politiker”. Dessa exempel pekar på hur mer varaktiga erfarenheter av rörelseaktivism i andra länder, men inom samma

rörelsemiljö, bidrar till en spridning av politiska handlingsformer. De ger en bättre insikt om andras lokala och nationella villkor, samtidigt som de gör det lättare att reflektera över ens egna villkor.

Kopplingen mellan engagemang i internationella frågor och betydelsefulla transnationella erfarenheter är naturligtvis inte ett helt nytt fenomen. En av de äldre aktivisterna, Henry, talar exempelvis om sina ungdomserfarenheter av att lifta i Nordafrika och Spanien under slutet av 1960-talet. Han ser den kontrast mellan den då oavbrutna tillväxten i efterkrigstidens Sverige och den fattigdom och brist på demokrati som upplevdes i de länder som besöktes som en grundläggande erfarenhet, som ledde till politisk aktivism vid hemkomsten till Sverige. Henry menar att erfarenheter av detta slag troligen bidrog till att forma det politiska medvetandet hos många ungdomar inom samma generation. Detta är dock något som han anser har förändrats hos dagens ungdomsgeneration: ”De behöver ju inte ens resa, de har ju ganska dåliga förhållanden jämfört med vad vi hade i början på 60-talet, när det gäller jobb så har man ju fått en standardförsämring. För oss gick ju alla kurvor uppåt. […] [D]e som varit unga nu, de senaste tio åren, har ju bara fått det sämre”. Även om det finns anledning att tro att liknande erfarenheter av fattigdom fortfarande görs än i dag under besök i andra länder, och att dessa kan leda till aktivism vid hemkomsten, pekar detta citat ändå på en skillnad i vilka personliga erfarenheter som är betydelsefulla för 1960-talets respektive dagens radikaliseringsvåg.[32] Detta bör sättas i samband med intervjupersonernas uppfattning att det i dag finns en allt större känsla av ömsesidigt beroende och att den ekonomiska globaliseringen erfars i alla delar av världen.

De olika personliga erfarenheterna av globaliseringen betraktas emellertid inte som något alltigenom positivt och oproblematiskt. Om rörelsers handlingsutrymme å ena sidan anses bli större tack vare Internet, e-post, billigare och enklare resande etc. och

[32] I en etnologisk studie av aktivister från bland annat ett lokalt socialt forum i Sverige understryks tidigare transnationella erfarenheters betydelse för engagemanget, allt ifrån att studera utomlands till att delta i volontärarbete i länder i syd (Zackariasson 2006, s. 69 ff.).

detta ses som något positivt betonar de intervjuade å andra sidan att dessa processer medför vissa speciella problem.

Exempelvis framhåller Emma och Marina, som båda har längre erfarenhet av rörelseengagemang i andra länder, att även om det var möjligt att delta i aktiviteter, så satte alltid språket och den lokala eller nationella organisationskulturen gränser för deltagandet. Emma menar att ”det är ju svårt att fullt ut vara i med diskussioner [på möten]. […] Och det behöver ju inte bara vara det att man inte har språket, modersmålet, utan [det gäller också] det politiska språket”. Marina beskriver sina erfarenheter av att växa upp i ett annat europeiskt land och att flytta till Sverige först i samband med universitetsstudier. Hon upplevde visserligen att det var relativt enkelt att bli aktiv i en svensk organisation, men menar samtidigt att det är mycket lättare att komma in i ett nytt organisationssammanhang om man har ”med sig ett sätt att tänka och att man är bekant med organisationsstrukturen och så […] Ja, det hade jag ju inte, det försvårade för mig att komma med”. Dessa exempel visar att både kulturella och politiska personliga resurser spelar stor roll och att frånvaron av sådana kan skapa barriärer för den som vill engagera sig.

Ett annat slags tvivel som luftas i fråga om aktivismens och rörelseaktiviteternas globalisering är att denna kräver tillgång till ekonomiska resurser. En del av intervjupersonerna (främst de som inte har rest till toppmötesdemonstrationer och sociala forum i andra länder) talar om problemen med resekostnader i samband med transnationella möten mellan individer och organisationer inom rörelsen. Även om Internet och e-post betraktas som goda alternativ till ”verkliga” möten framhåller somliga att dessa nya kommunikationsformer fordrar att man har tillgång till datorer och uppkopplingar, vilket inte alltid är fallet för aktivister i andra delar av världen.

v. Att förbinda det lokala forumet med forum i andra delar av världen

Ytterligare en fråga gäller forumens transnationella karaktär. Denna fråga anknyter delvis till föregående kapitels diskussion om det sociala forumets betydelse för aktivisterna. Då framkom att ett relativt fåtal av de aktivister som hade besökt World

Social Forum i Nairobi 2007 betraktade världsforumet som främst en arena för att knyta nya transnationella kontakter. Frågan är vad aktivisterna anser om kopplingarna mellan det lokala sociala forumet och världsforumet och över huvud taget forum i andra länder. Under senare år har nätverk etablerats för att öka de direkta kontakterna mellan olika lokala sociala forum, både på europeisk nivå och på världsnivå. Syftet har varit att underlätta en löpande diskussion om de lokala sociala forumens utveckling, möjliggöra erfarenhetsutbyten och skapa förutsättningar för att kunna genomföra gemensamma projekt.[33] När dessa transnationella kontakter mellan olika lokala sociala forum diskuteras i fokusgruppen uttrycks emellertid en mer skeptisk inställning till deras värde:

> Lars: [D]et är klart det är trevligt om folk reser runt och träffas lite, men det kostar ju massa pengar…
>
> Niklas: […] De flesta deltagande organisationerna är ju i sig själva delar av internationella rörelser. Forumet kan ju inte bli ytterligare någon, det är ju bara en mötespunkt för de här rörelserna. […] Alla rörelserna är ju internationella.
>
> Lars: [...] Vi kan ju inte förflytta, nu när vi är tjugo stycken som jobbar här eller fem eller tio, vi kan inte förflytta oss för att jobba i ett annat forum… Vi har ju inte de resurserna. Vi kan ju diskutera vad som gått bra eller dåligt och sånt, vi kan ju stödja Danmark [Social Forum] lite grann kanske. […]
>
> Niklas: Men däremot bevakar man ju varandra. Man har ju folk som har varit på de andra [forumen] och som rapporterar …
>
> Annika: […] [S]ka man få hit internationella gäster så kräver det ju att man har pengar att hosta upp eller om man ska åka och rent fysiskt träffa folk som jobbar med andra forum så kräver det ju pengar.

I denna diskussion blir det tydligt att forumen betraktas som främst *lokala* mötesplatser, där olika transnationella aktörer sammanlänkas med den lokala aktivismen och eventuellt även med den lokala politiken. Det är framför allt medverkande organisationer, som är inbegripna i internationellt samarbete, eller individer som deltar i mindre formaliserade transnationella nätverk, som anses stå

[33] Intervju med Pierre George, 28 januari 2005, under World Social Forum i Porto Alegre.

för de transnationella kontakterna. Forumets roll blir därmed att sammankoppla alla dessa organisatoriska och personliga nätverk på lokal nivå. På så sätt anses forumet knyta band mellan det lokala och det globala. Vidare menar de intervjuade att även andra kontakter och samarbeten som sträcker sig bortom det lokala forumet, exempelvis kontakter och samarbeten på nationell nivå, kan vara väl så problematiska som de transnationella (därför att de är tidskrävande, innebär höga resekostnader etc.).

En något annorlunda inställning till dessa frågor har den grupp aktivister som besökte WSF i Nairobi (vilka hittills inte har inkluderats i detta kapitels analys). Bland dessa hade två av de intervjuade, Therese och Anna, under världsforumet medverkat på just nätverksmöten som syftade till att stärka banden mellan de lokala sociala forumen samt mellan dessa och World Social Forum. Anna hade redan vid European Social Forum i London varit med om att etablera ett sådant nätverk mellan europeiska lokala sociala forum. Hon betonar att detta är en process som har tagit lång tid: ”det inte är förrän nu, efter sju års forum, efter sju års samarbete i den globala rättviserörelsen, som man bestämmer sig för att göra kopplingar mellan det lokala och det globala”. Therese å sin sida berättar om ett nätverksmöte hon var på i Nairobi, där det fanns ett tydligt önskemål bland såväl aktivister från lokala sociala forum som hos representanter för WSF:s organisationskommitté om att stärka sådana band:

> den kontakten finns inte mellan personer i dag, mellan organisationskommittén på WSF och de lokala forumen […] I går var ju Chico Whitaker med på ett av de mötena som handlade om lokala sociala forum och det visar ju att de vill att det ska ner på en lokal nivå, för att det är där i många fall man faktiskt kan påverka. Det är ju där vi har våra politiker och allting, vi har ju dem på hemmaplan.

Även om det bland WSF-deltagarna tycks finnas en större tilltro till möjligheterna att knyta band mellan olika lokala sociala forum och tydligare sammankoppla de nätverken till vad som sker på World Social Forum visar dessa intervjuer att det är på den lokala nivån som man anser att arbetet inom rörelsen framför allt måste ske.

Det finns ytterligare en aspekt av vilka nätverk och kontakter som World Social Forum främjar, som kan vara intressant att lyfta fram i detta sammanhang. Detta framhålls av Fredrik, som har besökt två världsforum.[34] Han ser det som ”ironiskt” att han på det globala forumet har fått ”väldigt bra kontakt med svenskar, alltså människor som man kanske i och för sig känner eller känner till […] Även om man då inte kanske får bästa vänner i andra delar av världen så händer någonting med de svenskar som åker dit också, som man kanske inte ska underskatta.” Det som betraktas som en global händelse för alltså närmare samman aktivister från olika delar av rörelsen, som dock har samma nationalitet. Det faktum att man är utomlands tillsammans tycks stärka de nationella banden och skapa nya former av kontakter som kan komma till nytta hemma i det vardagliga engagemanget. En liknande synpunkt framförs av Anna. Hon pekar på att det lokala sociala forum som hon tillsammans med andra drog igång i sin hemstad var en frukt av hennes deltagande vid European Social Forum i Paris 2003. Under det europeiska sociala forumet stärktes banden mellan aktivister från samma stad, vilket tillsammans med inspirationen från detta arrangemang kom dem att vilja genomföra något liknande hemma på lokal nivå.

Uppfattningen att kontakter mellan olika rörelser eller aktivister huvudsakligen sker på transnationell nivå kan alltså i någon mån sägas vara missvisande. För den stora majoriteten av aktivister är det lokala sammanhanget den huvudsakliga platsen för engagemanget – vilket det förmodligen alltid har varit. För de flesta aktivister hör det fortfarande till ovanligheterna att delta i en demonstration eller ett arrangemang i en annan stad eller att aktivt samarbeta med aktivister från andra platser kring ett gemensamt projekt, även om de bor i samma land. Den stora skillnaden i dag torde bestå i de nya tekniska möjligheterna att knyta kontakter med i princip vem som helst – oavsett om personen finns i samma stad, i samma land, på samma kontinent eller någon annanstans i världen – och skapandet av en global eller transnationell kollektiv identitet, som understödjer och legitimerar sådana relationer. I den svenska

[34] Detta ligger även i linje med mina egna observationer vid de World Social Forum som jag har besökt.

enkätundersökningens data framkom att kontinuerlig aktivism sker framför allt på lokal nivå samt att de som är mycket aktiva på lokal nivå inte är särskilt många fler än de som är mycket aktiva på global nivå. På så sätt kan ur det lokala vardagsengagemangets perspektiv det nationella vara lika fjärran som det globala. Men genom Internet kan det globala och det nationella vara lika nära som det lokala.

4. Att se det ”typiskt svenska”

En fråga som från tid till annan berördes i intervjuerna var frågan om ”svenskhet”, det vill säga vad som kan anses vara ”typiskt svenskt” i förhållande till andra nationaliteter. Denna fråga blir intressant för min analys då den kan belysa de skillnader i attityder och förtroenden mellan aktivister från olika länder som framgick av tidigare redovisade enkätdata, fast här i stället utifrån aktivisternas egna tolkningar. På ett övergripande plan kan en sådan reflexivitet över ”svenskhet” även betraktas som ett av de sätt varpå globaliseringsprocessen gör rörelseaktörer mer medvetna om de faktorer som konstituerar den nationella identitet som man förutsätts dela. Det kan handla om att bli varse vissa nationella traditioner, konventioner eller förhållningssätt inom det egna landets politiska sfär i jämförelse med de länder man har fått erfarenhet av genom kortare eller längre vistelser eller genom möten med aktivister från andra länder. Apropå Emmas reflektioner över betydelsen av hennes egna transnationella erfarenheter noterades tidigare i kapitlet att dessa slags processer kan anses utmana den ”normalitet” som dessa nationella traditioner tillskrivs, samtidigt som det gör dem mer synliga.

Ett förhållande som uppfattas som ”typiskt svenskt” bland de intervjuade är det traditionellt lilla avståndet mellan politikerna och folket eller mellan sociala rörelser och statliga institutioner. Exempelvis menar Marina – som vuxit upp i ett annat europeiskt land – att den egna erfarenheten av ”Göteborgshändelserna” (det vill säga demonstrationerna och kravallerna under EU-toppmötet i juni 2001) skilde sig från flertalet svenskfödda personers erfarenhet. Själv upplevde hon inte dessa händelser – varken kravallerna eller polisvåldet – som omskakande eller som en källa till besvikelse över det politiska systemet. Däremot menar hon att flertalet svenskar som

deltog i demonstrationerna i stor utsträckning förlorade förtroendet för polisen och de statliga institutionerna i allmänhet (huruvida det förhåller sig så kommer att undersökas utifrån enkätmaterialet i nästa kapitel). Marina själv tolkar detta så att ”en del hade ju ett visst förtroende för polisen och det hade inte jag så jättemycket. Men jag tror lite grann att det är den svenska modellen som finns, att polisen har man förtroende för. Så det var nog kanske det som var skillnaden mellan mig och andra”. I en mer allmän diskussion i ämnet menar hon att Sverige i jämförelse med andra länder har ”en jättestor folkrörelsetradition”. Även om denna tradition anses vara starkare än i ursprungslandet – och långt mycket starkare än i USA (som hon även har en längre personlig erfarenhet av) – betraktas den svenska rörelsemiljön som dominerad av ett ”stort mittfält” där de som deltar i föreningslivet gör detta endast mycket sporadiskt. Å andra sidan menar Marina att de aktivister som är mycket aktiva och inte drar sig för att skapa konflikt eller väcka debatt med okonventionella medel ofta betraktas med misstänksamhet som ”de som stör”. En sådan folkrörelsetradition anses emellertid ha förlorat sin betydelse i Sverige. Om det tidigare fanns etablerade kontaktytor mellan sociala rörelser och politiska partier är den intervjuade mer skeptisk till att så verkligen är fallet i dag.

Även andra intervjupersoner tillmäter denna ”tradition” stor betydelse. Sverige betraktas som ett samhälle där kopplingarna mellan sociala rörelser och staten har haft en grundläggande roll. Detta anses ha möjliggjort ett politiskt system som är mindre hierarkiskt än i andra länder och som leder till ett högt förtroende för institutioner och ett mindre avstånd mellan väljarna och de folkvalda. En del menar dock att detta system i praktiken är avskaffat, medan andra menar att det är hotat och att Sverige riskerar att bli som ”andra länder” (en tanke som uttrycker en föreställning om ett slags svensk ”exceptionalism”).[35] Stig menar exempelvis: ”Om man tänker sig tio-tjugo år framåt så kommer det [i Sverige] antingen gå åt det hållet som det är i många andra länder, att det är en politisk maktelit, eller så har man lyckats vända och bli folkligare rörelser igen.”

[35] Jämför Trägårdh 2007b, s. 2.

En annan aspekt av denna ”typiskt svenska” folkrörelsetradition är det enligt många av de intervjuade vanliga påståendet att Sverige har en låg konfliktnivå inom politiken. I detta sammanhang betonar de intervjuade att svensk politik ofta kännetecknas av förhandlingar och samförstånd snarare än av öppna konflikter och ett konfliktinriktat politiskt handlande. För dem som är aktiva i detta slags rörelsesammanhang, där man lätt klassas som ”de som stör”, kan naturligtvis denna omständighet uppfattas som ett dilemma. Man upplever att det i Sverige finns en tradition av att lyssna på rörelser och ta deras kritik på allvar, men oftast under förutsättning att de undviker konfrontation och konflikt (som de å andra sidan ofta måste söka för att få uppmärksamhet). Men även denna samförståndstradition anses vara utmanad, delvis som en följd av processer som är kopplade till globaliseringen. Under en diskussion om hur det kommer sig att vissa typer av politiskt handlande är vanligare och mer accepterade i Frankrike än i Sverige belyses detta tema i fokusgruppens samtal:

> Niklas: [Sverige] är ett ganska trögt förhandlingssamhälle. Även de stora reformerna kom ju genom tröga förhandlingar…
>
> Annika: Och under dem, aktiv kamp som drev fram. Det måste finnas ett tryck. Det är inte bara att man kan komma överens om idéer.
>
> Niklas: Naturligtvis, det behövs ju rörelser och tryck. Men det är sällan, det har väl aldrig varit en dominans för det här våldsamma uttrycket, eller kupper eller revolter. De stora reformerna i Sverige har dessutom skett under internationellt tryck. Rösträtten kom med trycket från öster. Sverige är ett litet försiktigt land, som följer med de stora vågorna.
>
> Annika: […] Dels har man uppnått väldigt mycket genom social trygghet och så där, men sedan å andra sidan har vi lärt oss att sätta vår tilltro till att lagen är till för oss, polisen är till för oss och att allt är ordnat till det bästa för oss. […] Och fackföreningsrörelsen här är ju väldigt negativ till allt som inte har med lag och ordning att göra, medan man i Frankrike har en helt annan tradition av arbetsplatskamp och gatukamp och sådant. […] Fast jag tror nog mer att vi går mot det franska hållet än att de går mot vårt håll. Förtroendet för socialdemokratin och fackföreningsrörelsen tror jag luckras upp en del.

Tidigare talade aktivisterna om att det saknas konstruktiva förhandlingar och dialog om vad som sker med demokratin och jämlikheten under globaliseringen, det vill säga att det saknas ett pågående och förutsättningslöst samtal både rörelser sinsemellan och i offentligheten. När det traditionellt svenska förhållandet mellan rörelser och staten förs på tal blir dock förhållningssättet mer ambivalent. Man vill väcka uppmärksamhet, men vill samtidigt varken klassas som bråkstakar eller slukas upp av samförståndsinriktade inviter från statens eller de politiska partiernas sida. Detta kan förstås som ett sätt att omförhandla ”svenskheten”. Å ena sidan är man öppen för ”nya” politiska handlingsformer som kommer från rörelser ”utomlands”, det vill säga protestrepertoarer som betraktas som ovanliga i Sverige. Å andra sidan är man medveten om att det finns en allmän misstänksamhet i den svenska allmänna debatten mot rörelser som tar till ”våldsamma” handlingsformer, vilket begränsar ens egen politiska handlingsrepertoar. Å ena sidan präglas försöken till omförhandling av svenskhet av en vilja att skydda det som upplevs som en unik svensk ”folkrörelsetradition”, det vill säga delvis institutionaliserade men nära band mellan folket och politikerna eller mellan rörelser och staten. Å andra sidan uppfattas denna tradition ha en pacificerande verkan på rörelserna, då de lätt inkorporeras i strukturer som är nära knutna till staten.

De intervjuades tankar kan tydligt kopplas till den komparativa analys av länderdata som presenterades tidigare i kapitlet (i tabell 9.1 och diagram 9.4). För det första visade det sig i den komparativa analysen att de svenska aktivisterna inom den globala rättviserörelsen hade en mycket mer påtaglig vilja att förhandla med staten såväl som med andra institutionaliserade aktörer. För det andra uppvisade de svenska aktivisterna ett högre förtroende för en rad institutioner jämfört med aktivister från en rad andra europeiska länder, samtidigt som den svenska befolkningens förtroendenivåer var högre än hos de andra ländernas befolkningar. Förhandlingsviljan och den höga förtroendenivån bland svenska aktivister såväl som bland svenska medborgare i gemen pekar tydligt mot en politikuppfattning som är mycket lite inriktad mot konflikt eller strid. Det är emellertid svårt att sammankoppla det som i intervjuerna beskrivs som en svensk ”folkrörelsetradition”

med de förtroendenivåer som framkommer i enkätdata. Varken de svenska aktivisternas förtroende för sociala rörelser eller den nationella befolkningens förtroende för NGO:s eller frivilligorganisationer skiljer sig markant från genomsnittet i övriga länder. Emellertid är förtroendet för både fackföreningar och politiska partier – som kan betraktas som potentiella förmedlande länkar mellan rörelser och staten och som i sig kan vara ett mellanting mellan rörelse och institution – något högre hos den svenska befolkningen än hos de andra nationella befolkningar som jämförelsen gjordes med.

Det är naturligtvis inte en fråga om olika ”nationalkaraktärer”, utan snarare om vilka specifika villkor som en rörelse (eller för den delen andra aktörer) verkar under i ett visst nationellt sammanhang. Det handlar om förutsättningar som kan begränsa likaväl som öka en rörelses utsikter till framgång. Dessa villkor kan vara strukturer med en längre eller kortare historia. Det kan handla om vilka politiska möjlighetsstrukturer som är förknippade med en viss statsapparat, men även om mer djupgående stämningar som genomsyrar samhället i stort. I Sverige har det ofta observerats att staten och mer institutionaliserade aktörer som politiska partier tenderar att i sin politik ta upp frågeställningar som sociala rörelser har uppmärksammat. Enligt rörelseforskarna Ron Eyerman och Andrew Jamison kan denna omständighet vara en anledning till att den svenska miljörörelsen under 1970-talet aldrig blommade ut till en rörelse i sin egen rätt.[36] Snart blev nämligen en rad av rörelsens krav och kritikpunkter upptagna i partiernas program och omsatta i parlamentariska beslut, samtidigt som rörelseorganisationer anlitades för att utforma regeringens politik. Liknande iakttagelser har gjorts av Håkan Thörn beträffande den svenska anti-apartheidrörelsen. Även om dess centrala organisationer inte tilläts delta direkt i utformningen av statens politik, rekryterades aktivister till tjänstemannaposter samtidigt som organisationerna med tiden kom att få stort inflytande över den svenska regeringens hållning gentemot Sydafrika.[37] Den höga institutionaliseringsgradens baksida eller åtminstone tysta följeslagare tycks vara en

[36] Jamison et al. 1990, s. 41 ff.

[37] Thörn 2006, s. 84 ff.

låg konfliktnivå, både de facto och normativt. På detta är den globala rättviserörelsens framväxt i Sverige ett tydligt exempel, vilket kort berördes i början av detta kapitel. Efter rörelsens genombrott hösten 2000 riktade regeringen och andra institutionaliserade aktörer stort intresse mot de nya frågor och organisationer som förknippades med rörelsen. Men efter EU-toppmötet i Göteborg 2001 och det som beskrevs som våldsamheter i samband med demonstrationerna kom samma aktörer att intressera sig mindre för att förknippas med protesterna. Å andra sidan fick, för att ta ytterligare ett exempel, den djurrättsaktivism som under 1990-talet allmänt betraktades som våldsam några år senare sitt genomslag på den politiska dagordningen, vilket bland annat resulterade i inrättandet av den statliga Djurskyddsmyndigheten.

Förklaringen till denna ”samförståndsanda” kan naturligtvis sökas i historien (exempelvis det faktum att Sverige inte varit krigförande sedan 1814 eller haft några inbördeskrig på ett antal århundraden) eller kanske i en bredare ”mentalitet”.[38] Relevantare i detta sammanhang torde emellertid vara de specifika politiska utvecklingsprocesser och maktbalanser som under moderniteten har lett fram till dagens svenska samhälle och politiska institutioner. Det handlar därmed om att problematisera den ibland omhuldade bilden av Sverige som ett land i vilket samförståndsandans rötter obrutet löper århundraden tillbaka i tiden.[39]

Diskussionerna om den svenska samförståndsandan har ofta kretsat kring det stora inflytande som svensk arbetarrörelse och socialdemokrati har utövat över det moderna svenska samhället samt frågan om de konflikt- eller de konsensusinriktade inslagen i rörelsens strategier möjliggjorde dess framgång. Historikern Eva Österberg pekar exempelvis på att Sverige under 1920- och 1930-talen hade den högsta

[38] Etnologen Åke Daun talar om att den ”svenska mentaliteten” kan ha drag av konfliktundvikande och en ovilja att förknippas med dem som bråkar, även om sådana attityder knappast begränsar sig till svenskar. Daun 1996, s. 74 ff., 156.

[39] För en kort och kritisk sammanfattning av den sentida svenska historieforskningens debatter om ”den svenska modellens” äldre rötter, se exempelvis Linderborg 2001, s. 382 ff.

organisationsgraden bland arbetare och samtidigt den högsta strejkfrekvensen i Europa, en konfliktnivå som förbyttes i sin motsats när väl arbetarrörelsen under 1930-talet lade grunden för sin fortsatta politiska dominans.[40] Österberg menar samtidigt att arbetarrörelsens protesthandlingar fram till denna punkt med internationella mått var relativt fredliga, även om det förekom att såväl rörelse som statsmakt tog till andra, våldsammare metoder i denna kamp.[41] Sociologen Walter Korpi uppfattar de politiska och sociala konflikter som arbetarrörelsen var inbegripen i under 1900-talets första årtionden som en förutsättning för 1930-talets ”historiska kompromiss” mellan fackföreningarna och arbetsgivarna, vilken tog sig uttryck i en korporatistisk stat inom vilken den institutionaliserade arbetarrörelsen spelade en stor roll.[42] Enligt Korpi kunde en sådan ordning grundläggas tack vare de ”maktresurser” som arbetarrörelsen mobiliserade. Andra förklaringar som kan belysa sociala rörelsers nära koppling till den svenska staten utgår från socialdemokraternas försök att under 1920- och 1930-talen sammankoppla rörelser med den framväxande välfärdsstatens institutioner, för att på detta sätt undvika att dessa institutioner kom i händerna på de traditionella makteliterna inom den statliga byråkratin.[43]

Alla dessa förklaringar tycks peka på att arbetarrörelsen uppnådde en maktposition genom att agera som rörelse, det vill säga även genom att agera på ett mer konfliktorienterat och icke-institutionellt sätt, samtidigt som man efter erövringen av maktpositionen kom att välja andra, mer institutionellt orienterade strategier som dock samtidigt byggde på ett inkluderande förhållningssätt till olika rörelser. Dessutom legitimerades även fortsättningsvis den nya positionen utifrån föreställningen om den ”folkrörelsetradition” som de intervjuade aktivisterna talar om. Här skulle man kunna påminna om Peter Wagners tidigare diskuterade

[40] Österberg 2002, s. 38 ff.

[41] Här anförs som exempel sprängningen av strejkbrytarfartyget Amalthea 1908, demonstrationerna 1917 och Ådalenkravallerna 1931. Ibid.

[42] Korpi 1983, s. 45 ff.

[43] Se exempelvis Nilsson och Nyström 2005, s. 286 ff.

beskrivning av hur ”den organiserade moderniteten” innebar en ”konventionalisering” av vissa sociala praktiker, detta mot bakgrund av de politiska konflikter som var förknippade med ”den sociala frågan”. En sådan konventionalisering minskade antalet möjliga politiska protestformer och tenderade att göra dem mer institutionaliserade. Utifrån Wagner kan vi även peka på att försvagningen av ”den organiserade modernitetens” institutionella strukturer kan sättas i samband med de rörelseprotester som uppkommer redan under slutet av 1960-talet, det vill säga med de nya sociala rörelsernas kritik och alternativa synsätt på politik. Det var i dessa sammanhang som en mer systematiskt utarbetad kritik av dessa institutionella arrangemang först fick genomslag i Sverige, en kritik som för ett antal år även ledde till en ökning av vilda strejker och andra mer stridslystna politiska handlingsformer på arbetsplatserna.[44] Globaliseringens krafter har vidare kommit att få de olika nationalstatliga modeller som grundlades under 1900-talet att skaka i sina grundvalar, vilket även påverkar den låga konfliktnivå och de nära band mellan rörelser och stat som ansetts kännetecknа svensk politik. Som exempel kan anföras fackföreningarnas minskade maktresurser till följd av ökad internationell konkurrens, men även det faktum att nya normer och föreställningar om politik ”utifrån” påverkar sociala rörelser, vilket vi i detta kapitel har sett prov på. Men på idéplanet tycks fortfarande bilden av den ”typiskt svenska” kompromissen som gjorde slut på årtionden av split ännu sätta gränser för vad som är politiskt möjligt, detta för såväl sociala rörelser som för mer institutionaliserade politiska aktörer.

5. Slutsats

Detta kapitel utgick från det faktum att den globala rättviserörelsen ofta ansetts vara emot globaliseringen i sig eller företräda ett reaktivt försvar av nationen eller nationalstaten, samtidigt som aktivismen har betraktats som ett globalt fenomen. Med hjälp av enkät- och intervjudata över aktivister från den svenska delen av den globala rättviserörelsen (samt en kvantitativ textanalys av svensk dagspress) har denna binära opposition mellan det globala och det nationella problematiserats. Jag har velat söka klarhet i huruvida rörelsen kan betraktas som antiglobal eller om den

[44] Korpi 1983, s. 51.

snarare uttrycker en vilja till en annan globalisering. Ett andra syfte har varit att undersöka huruvida aktivisternas politiska handlande är transnationellt. Ett tredje syfte har varit att utifrån komparativ enkätdata se om rörelsens aktivister i olika länder har en likartad syn på globalisering och politik.

För det första visar enkätdata att etiketten ”antiglobaliseringsrörelsen” (den vanligaste i dagspressen) är missvisande. En majoritet (55 procent) av aktivisterna föredrar namn som betonar rörelsens kamp för en rättvisare globalisering, som framställer rörelsen som att den är för eller ett uttryck för globaliseringen eller framhåller rörelsens globala gräsrotsengagemang. Bland dem som i hög grad identifierar sig med rörelsen är denna andel ännu högre. Detta till trots använder fortfarande 25 procent av aktivisterna namnet ”antiglobaliseringsrörelsen”. I intervjuerna talar samtliga aktivister både om globaliseringens negativa och dess positiva aspekter. Som negativa ses den nyliberala ekonomiska politikens dominans, de transnationella företagens stora makt samt de processer som underminerar den sociala välfärden, löntagarnas rättigheter och miljöskyddet. Som positiva aspekter ses de större möjligheterna att resa, träffa och upprätthålla kontakter med människor och rörelser samt få alternativ kunskap och nya insikter. Globaliseringsprocesserna anses leda till ett ökat ömsesidigt beroende mellan människor i världen, något som förmodas dels underlätta konstruktionen av världsomspännande politiska identiteter, dels skapa nya möjligheter för rörelser att handla politiskt.

För det andra visar enkätundersökningen att en mycket låg andel aktivister vill stärka nationalstaten. En majoritet vill stärka eller reformera befintliga globala institutioner eller skapa nya. Även om många uttrycker en radikal kritik av kapitalismen är sådana åsikter sammankopplade med en utbredd reformvilja och en vilja att förhandla med ens motståndare. En sådan tendens framkommer även i den internationella komparativa jämförelsen. Denna visar att viljan att reformera eller skapa nya globala institutioner bland aktivisterna i de jämförda europeiska länderna överlag är större än viljan att stärka de nationella institutionerna. De svenska aktivisterna (samt de brittiska) tror dock mindre på möjligheterna att stärka EU,

vilket pekar på ”euroskepticismens” betydelse inom delar av den rörelsemiljö ur vilken den globala rättviserörelsen växt fram i Sverige. Det finns bland aktivisterna från de olika europeiska länderna ett mycket stort förtroende för icke-institutionaliserade aktörer som rörelser och fackföreningar, men en mer skeptisk inställning till politiska partier och institutioner. Därmed omfattas ett synsätt på politik och demokrati som framhåller gräsrotsaktivism och samhällsförändringar underifrån. Här visar dock den komparativa länderjämförelsen att de svenska aktivisterna har större förtroende för institutioner och institutionaliserade rörelseaktörer (såsom politiska partier) än aktivisterna från de andra europeiska länderna. Bland de intervjuade aktivisterna finns det heller ingen som ser som den främsta uppgiften att försvara nationalstaten. Snarare uttrycks en vilja att ifrågasätta och problematisera det sätt varpå nationalstatliga *och* globala institutioner i dag fungerar. När det gäller möjliga alternativ till dagens institutionella ordning kommer aktivisterna med en rad förslag. Här finns allt ifrån personer som har världsfederalistiska idéer till sådana som talar om decentralisering och lokaldemokrati, allt ifrån personer som vill att mer makt ska överföras till globala eller överstatliga nivåer (under förutsättning att dessa organiseras på ett annat sätt än i dag) till sådana som inte vill se mer makt överföras till global nivå (såsom den ser ut i dag), allt ifrån personer som vill reformera eller drastiskt omstöpa dagens globala institutioner till sådana som inte vill ha några globala institutioner över huvud taget. Gemensamt för dessa diskussioner om alternativ till dagens globala ordning är att de uttrycker ett pragmatiskt sökande efter nya maktkonstellationer som är mer demokratiska och transparenta, samtidigt som grundläggande föreställningar om demokrati och politisk representation problematiseras. Det finns en gemensam uppfattning om att politiska förändringar måste komma underifrån, genom ett brett folkligt deltagande och en omfattande rörelseaktivism. Även om olika möjliga framtidslösningar övervägs finns en misstro mot ”storslagna framtidsplaner”, vilket konstaterades redan i det förra kapitlet. De intervjuade vill hellre se en öppen och förutsättningslös diskussion om dessa frågor, vilka anses debatteras alltför sällan i dag. Det handlar om att tänka att ”en annan värld är

möjlig" och om att diskutera olika möjligheter snarare än att trosvisst propagera för ett visst system eller en viss utopi.

För det tredje visar det sig att erfarenheterna av transnationellt engagemang är ganska omfattande bland de svenska aktivisterna. Omkring hälften av dessa har någon gång sänt e-post till aktivister i andra länder eller deltagit vid internationella aktioner eller arrangemang. De som gör detta återkommande är dock färre till antalet. Inte heller de som någon gång varit på World Social Forum eller European Social Forum är särskilt många. De som varit organisatörer eller volontärer vid det lokala sociala forumet har fler transnationella erfarenheter än övriga aktivister. Även intervjupersonerna beskriver personliga erfarenheter av transnationellt politiskt handlande. Sådana erfarenheter anses i vissa fall ha förändrat eller berikat aktivisternas världsbild i och med att de kommit i kontakt med nya former av rörelseorganisering eller fått en bättre förståelse av de politiska förhållandena i andra länder. En del menar att de genom att uppleva liknande utvecklingsprocesser såväl hemma som utomlands har fått en starkare känsla av det ömsesidiga beroendet mellan människor i världen.

Vissa hyser dock tvivel om engagemangets transnationella aspekter. En del talar om att olika språk och politiska kulturer, liksom begränsade penningresurser och begränsad tid (för resor, långdistanssamarbeten etc.) kan sätta gränser för den transnationella aktivismen. Med tanke på sådana omständigheter betraktas det lokala sociala forumet som främst en lokal begivenhet, som inte kräver några större transnationella eller nationella samarbeten, eftersom de organisationer som deltar vid forumet ofta har egna internationella eller globala kontakter. Det lokala forumet anses snarare vara den knytpunkt där dessa olika aktörer sammanlänkas lokalt. I denna fråga avviker dock något den grupp aktivister som deltog vid World Social Forum i Kenya 2007. Även om de talar om det lokala engagemangets centrala roll ser de det samtidigt som viktigt att fler band skapas mellan de lokala sociala forumen eller mellan de lokala och de transnationella forumen. Det lokala engagemangets centrala roll bekräftas av enkätundersökningen, som visar att huvuddelen av

engagemanget inom rörelsen äger rum på det lokala planet. Bland aktivisterna är 62 procent kontinuerligt aktiva på lokal nivå, medan enbart 24 procent är det på nationell och 11 procent på global nivå. Trots att det ofta sägs att politik är något som hör det nationella planet till är alltså en stor majoritet aktiva främst lokalt, samtidigt som den andel som är kontinuerligt aktiv på global nivå inte skiljer sig nämnvärt mycket från den som är det på nationell nivå.

Trots att denna rörelsemiljö hålls samman av föreställningen om att man tillhör en global rörelse äger dess aktivism alltså framför allt rum på lokal nivå. Det förhållandet att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen visserligen emellanåt deltar i transnationella protestevenemang, men ändå är starkt förankrade på den lokala nivån, har betonats av Donatella della Porta, som tillsammans med sina medarbetare har studerat rörelsen.[45] Att anföra den globala rättviserörelsen som ett exempel på transnationell aktivism kan därför vara något missvisande, i alla fall om man förstår begreppet bokstavligt. Det förhåller ju sig inte så att en företrädesvis nationell aktivism plötsligt har blivit transnationell eller global. Även om aktivismen överskrider nationsgränser vore det mer korrekt att beskriva den som ”translokal”. På detta sätt framstår det nationella som något i huvudsak imaginärt, som förvisso har materiella effekter och strukturerar tankar och förgivettaganden om politikens rätta plats.[46] Emellertid kompletteras, eller kanske utmanas, i detta rörelsesammanhang föreställningen om det nationella av en föreställning om det globala, vilken bildas utifrån en gemenskapskänsla mellan aktivister från olika delar i världen.

Därmed kommer vi in på något som sociologen Saskia Sassen har identifierat som ett analytiskt problem i fråga om den motsatsställning mellan det nationella och det globala som präglar stora delar av globaliseringsforskningen.[47] Sassen menar att det många gånger fördunklar mer än förklarar att beskriva de förändringar som följer

[45] della Porta et al. 2006, s. 235.

[46] Jämför Anderson 1993, s. 21.

[47] Sassen 2007, s. 16 ff.

med globaliseringen som nationella processer, system eller normer som blir globala. Konkreta sociala fenomen sker många gånger (och har kanske gjort så under en längre tid) på olika geografiska nivåer och i anknytning till det nationella såväl som det globala, det lokala såväl som det internationella, makroregionala, mikroregionala etc. Ett mer detaljerat studium kan visa att något kan vara förankrat i lokala mikroprocesser samtidigt som det är kopplat till globala nätverk, upprätthåller en föreställning om det globala och bidrar till att skapa globala normer. På detta sätt förstår Sassen gränsöverskridande aktivism: som processer som är orienterade mot globala målsättningar och strukturerade kring globala normer. Därigenom kan de ses som en del av globaliseringen, men till skillnad från exempelvis globala institutioner driver de inte på globaliseringen på global nivå, utan i så fall på mycket lägre geografiska nivåer, vilket pekar mot nya former av transnationell politik som är lokalt förankrade.[48]

Emellertid har det som kan ses som en föreställning om det nationella alltjämt betydelse.[49] Därför är det – för att avsluta denna summering med en fjärde punkt – viktigt att lägga märke till att både enkätundersökningen och intervjuerna antyder att den svenska delen av den globala rättviserörelsen på vissa sätt urskiljer sig, vilket återspeglar speciella nationella traditioner eller politiska möjlighetsstrukturer. Exempelvis uppvisar de svenska aktivisterna i enkätundersökningen en mycket större vilja att förhandla med sina motståndare och en större tilltro till olika institutioner. De intervjuade talar om en svensk ”folkrörelsetradition”, med vilken de menar ett litet avstånd mellan folket och politikerna eller mellan rörelser och staten. Denna tradition sätts i samband med vad som uppfattas som en låg konfliktnivå inom politiken. I detta sammanhang uttrycker de intervjuade en osäkerhet kring denna ”folkrörelsetraditions” öde – som upplevs vara på tillbakagång eller hotad – samt i vissa avseenden även en vilja att omförhandla denna tradition, med tanke på de nya villkor som globaliseringsprocesserna medfört.

[48] Sassen 2007, s. 418 ff.

[49] Jämför Anderson 1993.

Kapitel 10. Livspolitiska handlingsformer, organisationstillhörighet och demokratisyn

Ett centralt antagande i avhandlingen har varit att politik och politiskt handlande inte inskränker sig till statens politiska institutioner och de politiska partierna. Utifrån ett sådant antagande har jag lyft fram sociala rörelser som ett tydligt exempel på det slags politik utanför staten som under moderniteten har spelat en central roll för den politiska gemenskapens funktionssätt och historiska omvandlingar. Den tidigare diskussionen om hur ”den sociala frågan” uppkom och hanterades pekade på hur sociala rörelser blev direkt eller indirekt betydelsefulla för framväxten av massifierade demokratiformer. Dessa tog sig uttryck framför allt i masspartier och korporativa arrangemang, som fick stor betydelse för politiken under ”den organiserade moderniteten”. De ”nya sociala rörelserna” å sin sida har sammankopplats med de samhällsförändringar som från 1960-talet ledde till den organiserade modernitetens kris. Dessa rörelser kom tidigt att kritisera den politiska representationstanken, som de ansåg för demokratiskt otillräcklig. I stället förespråkades ofta ett deltagardemokratiskt synsätt, som såg det egna deltagandet som centralt och utgick från en bredare syn på politik. Under samma period har den representativa demokratins institutioner överlag ansetts råka i en legitimitetskris. Minskat valdeltagande, minskat förtroende för politiker och centrala politiska institutioner samt medlemsras inom de politiska partierna och deras ungdomsförbund har ofta tagits till intäkt för detta.

I kapitel 6 problematiserades två sentida, sammanlänkade processer som har kopplats till denna kris och framväxten av en tredje modernitet: globalisering och individualisering. I förra kapitlet diskuterades globaliseringen utifrån aktivismen inom den globala rättviserörelsen. Det framkom då att aktivisterna med utgångspunkt i ”den globala frågan” förde fram idéer om nya former av transnationell politik eller politik i allmänhet, samtidigt som globaliseringen gjorde dem medvetna om den nationellt baserade demokratins brister såväl som förtjänster. I detta kapitel ska individualiseringen samt det som ofta beskrivs som framväxten av

livspolitiska förhållningssätt kopplas till aktivisterna inom den globala rättviserörelsen. Till skillnad från ”globalisering” är ”individualisering” eller ”livspolitik” knappast ord som aktivisterna själva rör sig med. Däremot kan de belysa en viss typ av processer som har att göra med politikens förändringar under senare år.

1. Individcentrering eller livspolitik?

Inom samhällsdebatt såväl som forskning har framväxten av nya sociala rörelser, partiernas och fackföreningarnas minskade medlemstal och det traditionella partisystemets kristecken överlag ofta kopplats till frågan om en radikaliserad individualisering. Tillhörighet till kollektiv som sociala klasser sägs ha allt mindre betydelse i vardagen och för individens politiska ställningstagande. Detta sätt att resonera kan exemplifieras med verklighetsbeskrivningen som görs i den statliga Demokratiutredningens slutrapport från år 2000:

> [Individcentreringen växer] på samhällscentreringens bekostnad. Med individcentreringen följer emellertid en tvekan att låta sig räknas in i något kollektiv eller som medlem i någon grupp. Av detta följer att man är tveksam till att låta någon annan företräda en. […] I stället förstärks en norm, förvisso kollektiv, där individens frihet blir central. Hävdandet av egna anspråk är avgörande. […] Men om inte individcentreringen kombineras med medborgardygder som empati och solidaritet, kan en egoism breda ut sig.[1]

Tillsammans med en ökad kritik mot den parlamentariska demokratins funktionssätt kopplas denna ökade ”individcentrering” till uppkomsten av nya sociala rörelser.[2] För mitt eget vidkommande blir en sådan sammankoppling mellan nya sociala rörelser och en ökad ”individcentrering” intressant att anknyta till min egen empiriska undersökning av den globala rättviserörelsens aktivister.

---

[1] SOU 2000:1, s. 56, 59.

[2] Ibid., s. 89, 36. I betänkandet ses dock inte de nya sociala rörelserna som något alltigenom negativt, utan tvärtom menas att en levande demokrati förutsätter att ”[l]ivskraftiga sociala rörelser ska få växa och skapa utrymme för självbestämmande”. SOU 2000:1, s. 245.

I kapitel 6 diskuterades vad begreppen individualisering och livspolitik implicerar i förhållande till politik. Där konstaterades att en radikaliserad individualisering ofta har syftat på människors *ökade vilja att agera politiskt* i frågor som tidigare ansågs höra till den privata sfären (i motsats till politikens offentliga sfär) samt i sådana former där det individuella uttrycket och självförverkligandet får företräde framför individens tillhörighet till homogena organisationsformer. Det handlar sålunda om en ökad vilja att inte bindas av tillhörigheter till på förhand definierade och kollektiva identiteter, konventioner och institutioner, vilket har kommit till uttryck inte minst i de nya sociala rörelsernas sätt att bedriva politik. Oviljan att låta sig bindas av kollektiva strukturer kan ses som en del i framväxten av ”livspolitiska handlingsformer” eller som ett genomslag för en ”artistisk kritik”, vilka på olika sätt har lett till att förhållandet mellan kollektiv och individ tolkas annorlunda inom såväl sociala rörelser som samhället i stort.[3] Analysen i detta kapitel kommer att kretsa kring frågan om vår tids individualisering och de livspolitiska handlingsformerna är betydelsefulla för aktivisterna inom den globala rättviserörelsen, eller om tvärtom förhållningssätt som bygger på kollektiv tillhörighet har fått en förnyad betydelse i och med denna rörelse.

Som livspolitiskt orienterade kommer jag i analysen att förstå sådana politiska handlingar som kan utföras på egen hand eller sådana värderingar som understödjer självförverkligande och politiskt handlande oberoende av tillhörigheter till politiska partier och institutioner. Som organisations- eller tillhörighetsorienterade förstår jag sådana handlingar som kräver medlemskap i någon form av organisation och därmed blir strukturerade kring tillhörighet till en grupp, samt sådana värderingar som ger prioritet åt lojalitet med kollektivet eller arbete gentemot politiska institutioner. Väl att märka är att en sådan distinktion mellan livspolitiskt och

[3] Thörn 1999, s. 456 ff.; Boltanski 2002. Se även Boltanski och Chiapello 2007. Det handlar här alltså inte om ”individualism”, vilket snarare bör förstås som en specifik föreställning eller ideologi om individens roll i samhället snarare än en beskrivning av en samhällelig process. Se exempelvis Lundberg 2005, s. 43 ff.

organisationsorienterat handlande inte är en distinktion mellan individuellt och kollektivt handlade, eftersom alla former av politiskt handlande är *mer eller mindre* kollektivt orienterade. Livspolitiska handlingsformer är *ett slags* kollektiva politiska handlingsformer.[4] Skillnaderna är bara de att de inte kräver formell organisationstillhörighet och att de sker mot bakgrund av värderingar som betonar oberoende från formella politiska institutioner.

i. Politiskt deltagande inom sociala rörelser

Inom den statsvetenskapliga forskningen om politiskt deltagande har definitionen av politiskt deltagande breddats med tiden.[5] Från att ursprungligen ha avsett endast väljarbeteenden inkluderas nu även sådant som ursprungligen kallades ”okonventionella politiska aktiviteter”, men som i dag oftare benämns ”protestaktiviteter” eller ”manifestationer”, vilka innefattar sådant som deltagande i demonstration, bojkotter och namninsamlingar, men ibland även deltagande i husockupationer och politiskt motiverad egendomsförstörelse. Det rör sig alltså om politiska handlingsformer som i stor utsträckning ingår i (nya) sociala rörelsers gängse protestrepertoar. Forskningen har lyft fram att sådana former av politiskt handlande har ökat över tid, samtidigt som deltagande i aktiviteter knutna till partisystemet har minskat.[6] Tonvikten har legat på att förklara *varför* individer inlåter sig i politiskt handlande, det vill säga vilka värderingar eller sociala omständigheter som får den enskilde medborgaren att på olika sätt engagera sig politiskt.[7] Det har framkommit att de som deltar i ”manifestationer” – i större utsträckning än partiaktiva – har starka bakomliggande ”kollektiva incitament” och väljer just sådana politiska handlingsformer som ger stort utrymme ”att själv precisera det politiska budskapet”.[8]

---

[4] Jämför Micheletti 2003.

[5] Se exempelvis Esaiasson och Westholm 2006, s. 12 ff.

[6] Ibid., s. 20 ff.

[7] Se exempelvis Bäck, Teorell och Westholm 2006.

[8] Ibid., s. 65. Utifrån sådan empiri är det dock svårt att säga huruvida individer som deltar i manifestationer ingår i en rörelse, eftersom det i medborgarundersökningarna inte ställs någon direkt fråga om man har deltagit i en rörelses aktiviteter (däremot om man är medlem i en ”aktionsgrupp”

Även om en sådan slutsats tycks ligga i linje med de politiska handlingsformer som diskuterats i denna avhandling bör ändå skillnaden mellan vilka grupper som undersöks poängteras. Denna skillnad består däri att jag undersöker personer som redan är aktiva inom ett specifikt rörelsesammanhang, det vill säga inte medborgare i allmänhet. Redan genom att delta i den ”manifestation” som det sociala forumet utgör (och dessutom uppge att man identifierar sig med rörelsen i fråga) ägnar sig de undersökta aktivisterna åt politiskt deltagande, oavsett vad som har lett dem till detta deltagande. Givet att man har olika ingångar till denna rörelsemiljö (genom sociala rörelseorganisationer och partier men även rent individuellt, det vill säga oavsett medlemskap i sådana organisationer) blir det intressanta i stället att undersöka eventuella skillnader i uppfattningar om politiskt engagemang och användning av politiska handlingsformer.

ii. Radikaliserad individualisering och förlorat förtroende för politiken?

Syftet med detta kapitel är att undersöka hur ett samtida politiskt rörelseengagemang kan förstås i anslutning till tesen om den radikaliserade individualiseringen samt till det faktum att allt färre medborgare engagerar sig politiskt i traditionella former och att fler är skeptiska till den representativa demokratins sätt att fungera. Enkätmaterialet från de lokala sociala forumen samt intervjuerna med forumorganisatörerna kommer att användas för att söka svar på denna fråga. Dessutom kommer jämförelser göras med enkätmaterial från sociala forum i andra länder.

För det första kommer jag att ta upp hur forumdeltagarna ser på politik och politiskt handlande och hur de själva handlar politiskt. Detta kommer att kopplas till diskussionen om livspolitiska handlingsformer respektive ett ”traditionellt engagemang” som grundar sig på organisationstillhörighet och inriktar sig mot politiska institutioner. Vilken uppfattning om demokrati, politik och valdeltagande

---

eller har arbetat i en sådan) eller om man identifierar sig med någon specifik rörelse (däremot om man identifierar sig med något specifikt politiskt parti).

uttrycker aktivisterna och vilka typer av politiskt handlande använder de sig av? Vilka politiska aktörer och institutioner får en framskjuten plats i den syn på politik som aktivisterna omfattar? Vill de i första hand handla politiskt genom organisationer eller tillmäts individens enskilda, av organisationer obundna politiska handlingar större betydelse? Kombineras dessa två politiska handlingsriktningar?

För det andra kommer jag att undersöka aktivisternas förtroende för sådana institutioner och aktörer som ofta anses grundläggande för den representativa demokratin. Vad anser aktivisterna inom den globala rättviserörelsen om samhällsinstitutioner, partier och andra politiska aktörer? Hur stort förtroende har forumdeltagarna för dem? Ses de som möjliga motparter i den politiska process som man själv är eller vill vara delaktig i?

För att ytterligare sprida ljus över denna andra fråga kommer jag att undersöka även aktivisternas syn på händelserna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001, eftersom denna kan antas stå i samband med deras förtroende för eller syn på olika samhälleliga institutioner. Har forumdeltagarnas förtroende för de etablerade politiska institutionerna förändrats efter det som hände under dessa junidagar?

2. Forumdeltagarnas erfararenheter av och syn på politiskt handlande

Enkäten hade en fråga som gällde huruvida aktivisterna under det senaste året eller över huvud taget hade ägnat sig åt någon eller några av 16 olika politiska aktiviteter. Tanken med frågan var att täcka in en rad möjliga sätt att arbeta politiskt, alltifrån sådana former av handlande som traditionellt har sammankopplats med politik och som ansluter till föreställningen om att politiskt engagemang främst hör till partier och organisationer – i form av partipolitisk aktivitet, mötesdeltagande, flygbladsutdelning och strejkande – till sådana som kan uppfattas som mer livspolitiska former av kollektivt handlande, till exempel konsumentbojkotter och namninsamlingar.

För att kunna ge en bild av vad denna enkätdata säger mer allmänt behövs någon form av jämförelsematerial. Här har använts Ungdomsstyrelsens undersökning från 2002, i vilken ett antal likartade frågor om erfarenhet av politisk aktivitet ställdes.[9] Genom jämförelsen kan man få en uppfattning om hur forumdeltagarnas erfarenhet av politiska aktiviteter förhåller sig till erfarenheterna inom ett motsvarande ålderssegment av den svenska befolkningen. Även undersökningen från Genua Social Forum i Italien 2001 har använts för jämförelsen.

I diagram 10.1 redovisas skillnaderna mellan forumdeltagarnas och den svenska befolkningens politiska erfarenheter. Eftersom ålderssammansättningen i vår undersökning inte är riktigt densamma som i Ungdomsstyrelsens undersökning redovisas i diagrammet endast intervallet 20–24 år (vilket motsvarar en tredjedel av vårt urval). I texten nedan hänvisas dock inte till tabellen utan till bägge undersökningarnas *totala urval*.

[9] Bohlin och Ungdomsstyrelsen 2003, s. 30. För skillnaden i åldersfördelning mellan enkätundersökningen från de lokala sociala forumen och Ungdomsstyrelsens undersökning, se not 10 i kapitel 8. För en genomgång av svenska folkets erfarenheter av en rad olika politiska handlingsformer, se även Petersson och Demokratirådet 1998.

Diagram 10.1. Forumdeltagarnas tidigare politiska erfarenheter jämfört med den svenska befolkningen

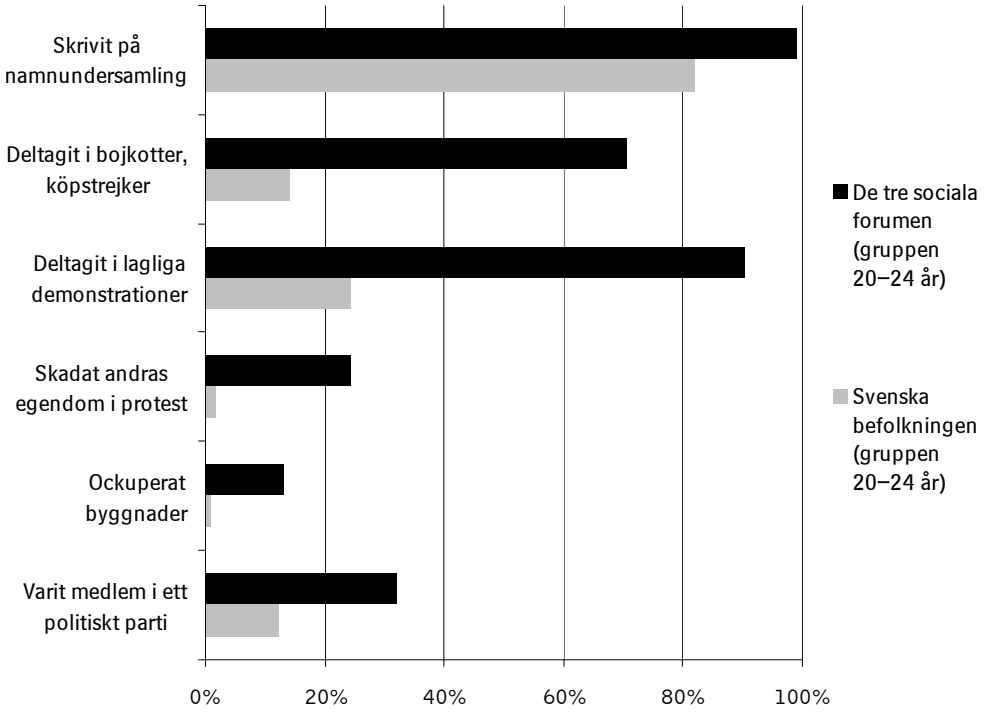

Kommentar: Avser former av politiskt deltagande som man har erfarenhet av. Jämförelsematerial är *De kallar oss unga,* Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003. Jämförelsen omfattar intervallet 20–24 år, vilket i vår undersökning motsvarar 347 personer och i Ungdomsstyrelsens undersökning 991 personer.

Enkätsvaren visar tydligt att det bland forumdeltagarna finns en rad olika sätt att arbeta politiskt: några mer livspolitiskt orienterade, andra mindre. Aktivismen sträcker sig från livspolitiskt orienterade handlingsformer som deltagande i konsumentbojkotter till organisationsorienterade handlingsformer som partiaktivism. 20 procent av forumdeltagarna har varit aktiva i ett politiskt parti *under det senaste året* och 41 procent uppger att de *någon gång* varit aktiva i ett politiskt parti (en siffra som inkluderar dem som varit aktiva under det senaste året).[10] Under det senaste året har 53 procent av aktivisterna delat ut flygblad (med största sannolikhet för en organisations räkning) och 5 procent strejkat. 72 procent

[10] I jämförelse med åldersmässigt motsvarande urval av den svenska befolkningen i dess helhet är andelen forumdeltagare med erfarenhet av partiarbete hög. I Ungdomsstyrelsens undersökning anger 15 procent att de någon gång har varit med i ett politiskt parti. Motsvarande siffra för Genuaundersökningen är 32 procent.

har någon gång deltagit i en bojkott av något slag (38 procent under det senaste året) och 90 procent har någon gång demonstrerat (71 procent under det senaste året). Dessa siffror kan jämföras med ett liknande ålderssegment för hela befolkningen (det vill säga Ungdomsstyrelsens totala urval), där 26 procent någon gång har demonstrerat och 22 procent någon gång deltagit i en bojkott.[11] Till detta kommer att 11 procent av forumdeltagarna under det senaste året har deltagit i en ”sit-in” (sittstrejk, trafikblockad eller liknande), 9 procent ägnat sig åt egendomsförstörelse i politiskt syfte och 15 procent spelat politisk gatuteater eller politisk musik.

i. Partimedlemmar, organisationsanslutna och andra rörelseaktivister

Inledningsvis i detta kapitel konstaterades att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen har olika ingångar till deltagande i rörelsens aktiviteter. Vi har redan konstaterat att det bland dem som deltar på forumet finns en relativt stor grupp partimedlemmar. Dessutom finns en grupp individer som är medlemmar i olika slags rörelseorganisationer, företrädesvis sådana som anses kopplade till de nya sociala rörelserna (vilket vi kan sluta oss till då det fanns en fråga i enkäten om man var medlem i någon eller några av de organisationer som medverkande vid forumet).[12]

Ytterligare en grupp är de forumdeltagare som uppger att de inte tillhör någon av de organisationer som medverkar vid forumet. Dessa kan förvisso vara aktiva inom andra organisationer, men deras ingång till forumet är individuell, eftersom de inte uppfattar sig vara knutna till någon av de medverkande organisationerna. Man kunde tänka sig att denna grupp består av människor som av någon anledning (till exempel av nyfikenhet eller i sällskap med en bekant) sökt sig till forumet men som inte ser sig som en del av den globala rättviserörelsen. Mot denna tolkning talar dock att hela 67 procent i gruppen icke-medlemmar identifierar sig ganska mycket eller

[11] Bohlin och Ungdomsstyrelsen 2003. Avser ”delta i lagliga demonstrationer” samt ”delta i bojkotter, köpstrejker”.

[12] När det gäller vilka vid forumet medverkande organisationer som flest deltagare uppgav sig vara medlemmar av, se not 16 i kapitel 8.

mycket med rörelsen i dess helhet (att jämföra med 75 procent av dem som är organisations- eller partimedlemmar).[13] Dessutom deltar många i denna grupp i aktiviteter som specifikt kan kopplas till den globala rättviserörelsen. I demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg juni 2001 deltog 26 procent av dem som inte är medlemmar i någon organisation, en siffra som inte skiljer sig från dem som är medlemmar i organisation eller parti. Även deltagande i den globala fredsdemonstrationen den 15 februari 2003 är högt i gruppen icke-medlemmar, nämligen 55 procent (att jämföra med 68 procent i den andra gruppen).

Inom den globala rättviserörelsen finner vi alltså dem vilkas deltagande i rörelsen anknyter till traditionellt partipolitiskt engagemang, dem vilkas deltagande anknyter till engagemang i nya sociala rörelseorganisationer och dem som inte alls har någon (redovisad) organisationsanknytning. Forskning har, som konstaterats tidigare, visat att individer motiveras till olika former av politiskt deltagande på olika grunder. Exempelvis framhåller de som använder politiska handlingsformer förknippade med nya sociala rörelser gärna möjligheterna att själva kunna ”precisera det politiska budskapet”, medan samma behov inte finns hos partiaktiva.[14] Frågan är om liknande skillnader kan påvisas även mellan dem som trots olika ingångar har valt att engagera sig i samma rörelse, det vill säga den globala rättviserörelsen. Ett sätt att undersöka detta är att jämföra de tre ovannämnda grupperna: partiaktiva, övriga organisationsanslutna samt dem som inte är organisationsanslutna. För att förvissa oss om att det verkligen rör sig om individer som anser sig tillhöra den globala rättviserörelsen har dessutom ett identifikationskriterium lagts till. I det följande medräknas därför inte dem som på frågan om man identifierar sig med rörelsen i sin helhet har svarat ”inte alls”. I tabell 10.1 redovisas likheter och skillnader mellan dessa grupper med avseende på vilka mer eller mindre livspolitiskt orienterade

[13] Avser frågan ”hur mycket identifierar du dig med en specifik organisation inom rörelsen respektive rörelsen i sin helhet?”, som hade svarsalternativen ”inte alls”, ”lite”, ”ganska mycket” och ”väldigt mycket”.

[14] Bäck, Teorell och Westholm 2006, s. 65.

handlingsformer man använder (samt olika uppfattningar om rörelseengagemang, en fråga som vi ska återkomma till senare).

Tabell 10.1. Uppfattning om och former av deltagande bland partiaktiva, övriga organisationsaktiva samt icke organisationsanslutna vid forumen

	Olika kategorier av forumdeltagare (%)					
	Med i parti senaste året	Med i organisation vid forumet (ej parti)	Icke organisations-anslutna	Totalt (%)	Cramer's V	
Grad av engagemang						
Volontär eller organisatör vid forumet	4	8	3	6	,10	*
Aktiv på lokal nivå	99	96	81	92	,27	***
Politiskt deltagande (under det senaste året)						
Försökt påverka någon att rösta på ett parti	82	23	26	36	,48	***
Strejkat	10	4	5	6	,09	*
Deltagit på möte för organisation, parti eller nätverk	97	83	52	76	,41	***
Deltagit i en "sit-in" (sittstrejk, trafikblockad eller liknande)	19	10	12	12	,11	*
Delat ut flygblad	87	57	30	55	,40	***
Demonstrerat	88	76	66	75	,18	***
Skrivit under namninsamling eller petition	96	87	79	86	,16	***
Deltagit i en bojkott	54	40	34	41	,14	***
Uppfattning om politiskt engagemang						
Bejakande av åsiktsmångfald	85	92	89	90	,09	*
Organisationsinriktat och strategiskt	74	45	51	53	,22	***
Livspolitiskt och expressivt	51	78	76	72	,23	***
Sympatiserar ej med något parti	7	48	49	40	,34	***
Antal enkätsvar (N)	**172–180**	**407–435**	**265–284**	**849–891**		

Kommentar: Avser de 902 forumdeltagare som angett att de på någon nivå identifierar sig med rörelsen i sin helhet. Kategorin "icke organisationsanslutna" avser de forumdeltagare som angett att de inte är med i organisation som medverkar vid forumet. De tre första frågorna under rubriken "Uppfattning om politiskt engagemang" avser dem som har svarat att de instämmer "ganska mycket" eller "instämmer helt" i tre olika påståenden. I enkäten löd dessa "Diskussion och mångfald i åsikter är ett värde i sig" (i tabellen "Bejakande av åsiktsmångfald"), "Bindande majoritetsbeslut och en gemensam strategi är en förutsättning för politisk framgång" (i tabellen "Organisationsinriktat och strategiskt") samt "Det är viktigare att aktivera sig och ta ställning än att vara medlem i en organisation" (i tabellen "Livspolitiskt och expressivt"). Använt sambandsmått är Cramer's V. * avser signifikans på 5%-nivån, ** signifikans på 1%-nivån och *** signifikans på 0,1%-nivån.

Tydligt är att gruppen partipolitiskt aktiva i större utsträckning än de två andra grupperna ägnar sig åt traditionella former av politiskt handlande.[15] Denna grupp har i större utsträckning försökt att påverka någon att rösta på ett politiskt parti, men även delat ut flygblad eller deltagit på ett möte. Dessutom ägnar sig de partipolitiskt aktiva i större utsträckning åt livspolitiska handlingsformer, exempelvis deltagande i bojkotter och namninsamlingar. Individerna inom denna grupp har alltså ett mycket högt allmänt deltagande och både det kollektivt orienterade och individualiserade politiska handlandet är frekvent. Trots detta är skillnaden i huruvida man anser sig vara aktiv på lokal nivå relativt liten de tre grupperna emellan. Skillnaden mellan dem som är parti- eller organisationsanslutna och dem som inte är det är inte heller särdeles stor vad gäller deltagande i politiska aktiviteter som kan förmodas kräva mer organiserade sammanhang. Exempelvis framgår av tabell 10.1 att 52 procent av gruppen icke-medlemmar någon gång under det senaste året har deltagit på ett möte (för organisation, parti eller nätverk) och att 30 procent av dem har delat ut flygblad.

Det finns ytterligare en grupp som inte ryms i tabellen, men som är intressant att kommentera. 30 procent i gruppen organisationsmedlemmar och 20 procent av dem som inte är medlemmar i någon organisation eller något parti har angett att de *tidigare* varit med i ett parti men inte längre är det. Beslutet att inte längre vara med i ett parti skulle kunna tolkas som ett uttryck för att man vill arbeta med politik *på andra sätt* än vad partipolitiken med sin koppling till det parlamentariska systemet erbjuder. Man skulle då kunna tänka sig att den som någon gång har varit aktiv i ett politiskt parti men som inte har varit det under det senare året i större utsträckning ägnar sig åt mer individuellt orienterat politiskt handlande (såsom att delta i bojkotter eller skriva på namninsamlingar).

[15] Denna kategori bör inte uppfattas som representativ för partimedlemmar i allmänhet, då de partier de partiaktiva forumdeltagarna anger sympatier för nästan uteslutande är vänsterpartier. Av de partiaktiva anger 33 procent sympati med vänsterpartiet, 15 procent med miljöpartiet och 14 procent med socialdemokraterna. Övriga partier har sympatier från 8 procent eller mindre.

Intressant nog visar emellertid en jämförelse mellan partiaktiva, före detta partiaktiva och dem som aldrig varit med i ett parti (siffrorna för de två senare grupperna redovisas inte i tabellen) att de partiaktiva ägnar sig åt individuellt orienterat politiskt handlande i mycket större utsträckning än de tidigare partiaktiva. Exempelvis har 96 procent av de partiaktiva under det senaste året skrivit under en namninsamling eller petition, medan 83 procent av de före detta partiaktiva har gjort samma sak (motsvarande siffra för dem som aldrig varit aktiva i ett politiskt parti är 84 procent). Samma sak gäller bojkotter, som 54 procent av de partiaktiva säger sig ha deltagit i under det senaste året, medan endast 39 procent av de före detta partiaktiva har gjort detta (bland dem som aldrig varit aktiva inom ett politiskt parti är siffran 37 procent). Återigen visar sig de partiaktiva ha högst allmän aktivitetsgrad.

ii. Forumdeltagarnas syn på politiskt handlande

I enkäten fick forumdeltagarna ta ställning till några påståenden om politiskt handlande och politisk organisering. Dessa påståenden antogs representera principiella skillnader i synen på relationen kollektiv–individ eller tillhörighet–självförverkligande i politiska sammanhang. De tre påståendena avsåg att belysa vilket värde forumdeltagarna tillmäter (strategiskt inriktat) organisationsorienterat politiskt handlande respektive (expressivt) livspolitiskt handlande samt åsiktspluralism och diskussion, frågor som på olika sätt kan anses visa vilka former av individuellt uttryck man vill ge utrymme för i denna rörelsemiljö. Utifrån tidigare resonemang är det rimligt att anta att uppfattningar om hur man vill verka politiskt påverkas av om man är partiansluten, om man är organisationsansluten eller om man deltar i rörelsen på individuell grund. Därför undersöktes även skillnaden mellan dessa tre grupper. Även detta resultatet redovisas i tabell 10.1.

I påståendet som avsåg att belysa synen på pluralism och värdet av diskussion, vilket löd ”diskussion och mångfald i åsikter är ett värde i sig”, instämde 90 procent av samtliga individer ganska mycket eller helt. Skillnaden mellan grupperna är mycket liten. Påståendet verkar således vara tämligen okontroversiellt inom den

globala rättviserörelsen. Det tycks som om rörelsens mångfald inte bara är ett faktum, utan även uppfattas som ett viktigt värde bland dem som är aktiva inom detta sammanhang.

Åsikterna om påståendena ”det är viktigare att aktivera sig och ta ställning än att vara medlem i en organisation” samt ”bindande majoritetsbeslut och en gemensam strategi är en förutsättning för politisk framgång” varierar desto mer. Dessa påståenden kan också anses uttrycka rakt motsatta åsikter om värdet av organisationsorienterat respektive livspolitiskt handlande. Dessutom understryker det förra påståendet det expressiva handlandets betydelse (värdet av att *själv* och *obehindrat* ge *uttryck* för sitt ställningstagande), medan det senare betonar betydelsen av strategiskt inriktat handlade (värdet av att *gemensamt* och *enhetligt* åstadkomma *politisk förändring*). Av dem som var partimedlemmar instämde 74 procent helt eller delvis i påståendet att ”bindande majoritetsbeslut är en förutsättning för att nå politisk framgång”. Den siffran kan jämföras med dem som var med i en organisation (45 procent) respektive dem som inte var organisationsanslutna (51 procent). Förhållandet är närmast det omvända när det gäller påståendet ”det är viktigare att ta ställning och aktivera sig än att vara medlem i en organisation”.

Det finns även här, i likhet med vad som tidigare noterats, skillnader mellan dem som är partiaktiva och dem som gått ur partier eller aldrig gått med. Bland dem som tidigare har varit aktiva i ett parti instämmer 74 procent ganska mycket eller helt i det påstående som i tabellen kallas ”individuellt och expressivt”, medan 57 procent av de nu partiaktiva instämmer ganska mycket eller helt i samma påstående. Även de som aldrig varit partiaktiva instämmer i hög grad i detta påstående (78 procent). Bland de partiaktiva är den andel som instämmer ganska mycket eller helt i det påstående som i tabellen kallas ”kollektivt och strategiskt” dock högre (74 procent), medan en lägre andel av de före detta partiaktiva (54 procent) instämmer i motsvarande grad. De aldrig partiaktiva instämmer här i något lägre grad (46 procent). Vare sig det beror på de värden som främjas av partiorganisationerna eller på de människor som söker sig till dessa, värderar alltså partiaktiva och icke

partiaktiva inom rörelsen individuellt engagemang och individuella avvikelser olika. Det skäl som många gånger anges till att man inte engagerar sig politiskt i ett parti – att man måste ”köpa hela paketet” – kan därmed ha visst fog för sig. Det bör dock påpekas att det inte rör sig om starkt polariserade åsiktsmönster mellan de olika grupperna, utan snarare om gradskillnader.

Frågan är nu vad som framkommer om aktivisternas syn på partipolitik och rörelseengagemang i intervjuerna med personerna från samordningsgruppen för ett av de lokala sociala forumen.

iii. I stället för tröga hierarkier och smala dagordningar

Bland de åtta intervjuade personerna från samordningsgruppen fanns mycket olika erfarenheter av partipolitik och rörelseorganisationer. En person var aktiv inom ett parti, två var passiva medlemmar och en hade för flera årtionden sedan under en kortare tid varit aktiv inom ett parti. En person var för närvarande aktiv inom SAC, en hade tidigare varit mycket aktiv inom ett LO-fackförbund. I övrigt var de intervjuade i större eller mindre utsträckning aktiva inom Attac, miljöorganisationer och internationella solidaritetsorganisationer. Trots dessa skillnader i bakgrund betraktar de intervjuade sitt nuvarande engagemang inom en rörelse på ganska likartade sätt. De har också en likartad inställning till partipolitiskt engagemang.

I likhet med vad som framkom i föregående kapitel apropå den svenska ”folkrörelsetraditionen” uttrycker de intervjuade även i denna fråga en besvikelse över vad som upplevs som en utveckling mot elitpartier, inom vilka politikerna tappar alltmer av sin förankring hos folket. Dessutom anses ofta partiernas dagordningar vara alltför snäva, i det att de inte tar upp sådana politiska frågor som man själv är intresserad av, samtidigt som även själva organisationsformen upplevs som snäv. Emma, som saknar partierfarenhet, uttrycker detta på följande sätt:

> Jag tycker det är ganska viktigt vad man säger och gör. Jag vill inte bara göra någonting för att någon annan har tänkt ut att det är bra, utan jag vill ha någon sorts kontroll själv

> vad jag engagerar mig i. Så fort man går med i en organisation så tappar man ju lite av den friheten. […] [J]ag har ju hört på många som tycker att det är så skönt och befriande att vara med till exempel i Attac, att det finns inte samma tröga hierarkier och att det är högt i tak och att alla lyssnar på alla. Det finns inte samma tröghet, som jag tror är en anledning till att unga inte vill vara med i politiska partier.

Denna betoning av det individuella uttrycket – ”vad man säger och gör” – och inställningen att man inte vill inordna sig i en fast och hierarkisk struktur ligger väl i linje med vad som ovan framkom i analysen av enkätsvaren. Som vi då såg omfattades denna åsikt framför allt av dem som inte var med i partier, men även av omkring hälften av de partiaktiva. I intervjuerna lyfts denna kritik även av dem som är partimedlemmar. Även dessa talar om ”trögheten” inom partier, vilket framkommer i följande citat från Kristina, som är partimedlem:

> Jag är fortfarande medlem men jag är inte speciellt aktiv längre. Det är för mycket strategier och dokument och så nu, inför det här med… Jag tycker att det har blivit en valmaskin nu och jag vill inte delta i det. […] Jag har blivit så otålig, jag vill att det ska hända saker. Att sitta och traggla i en partiförening blir så…

Kristina beskriver sin erfarenhet av att arbeta med forumet som ”befriande”, bland annat eftersom ”vi fick saker gjorda”. Stig, som tidigare varit mycket aktiv inom en fackförening, beskriver sina upplevelser på ett liknande sätt och säger apropå arbetet med forumet att det var ”härligt att göra något konkret och inte bara prata om politik och världsproblemen”. På detta sätt ställs partiernas ”tröghet”, deras hierarkier och snäva dagordningar i motsats till det politiska handlade som aktivisterna anser att forumet eller liknande rörelsesammanhang möjliggör. Inom rörelsen finns utrymme att själv bestämma hur och med vilka frågor man vill arbeta politiskt, samtidigt som den anses möjliggöra gemensam handling (”att få saker gjorda”) och gemensamma samtal i former som är öppna och inkluderande (att det är ”högt i tak” och att ”alla lyssnar på alla”). Exempelvis Marina ställer den gemensamma och inkluderande handlingen mot partiernas ”kompromissande eller maktspel”. Emma talar om samma sak, men påpekar samtidigt att avsaknaden av hierarkier och positionsstrider

inom rörelsen beror på andra realiteter: ”Det finns ingen mening med att ha makten över Attac, på något sätt, som det finns om man har ett parti där det ska väljas personer till en valsedel som sedan faktiskt har makten och tar beslut i en kommun”.

Trots denna kritik av partiernas sätt att fungera i dag kan en del av dem som inte varit partiaktiva tänka sig att bli det – om partierna breddade sina dagordningar eller ändrade sina arbetsformer. Den grundläggande kritiken mot partiernas sätt att fungera och vilka politiska frågor de arbetar med handlar alltså inte om ett avståndstagande från partier i sig. Stig beskriver det lokala sociala forumet som en möjlighet att påverka partierna så att de i större utsträckning återknyter till folket på det sätt som anses typiskt för ”folkrörelsetraditionen”:

> det kan ju också vara så att partierna väljer att lyssna och tänka som så att ”det finns faktiskt saker som ni tycker som vi behöver ta åt oss”. Och kan man göra det så kanske man känner att man kan öka förtroendet för politikerna igen. […] [Partierna] måste närma sig forumrörelsen, samtidigt som forumrörelsen måste närma sig partipolitiken, men inte bli partipolitisk.

Andra är mer skeptiska till att låta partier spela en avgörande roll på forumet. Som nämnts i ett tidigare kapitel är en viktig diskussionspunkt inom rörelsen just partiers medverkan vid forumen, där den vanligaste lösningen är att partimedlemmar medverkar som individer men att partiernas sidoorganisationer (ungdoms-, student- och kvinnoförbund etc.) tillåts delta. Trots detta menar de som ser dessa principer som viktiga att rörelser på ett mer allmänt plan har en viktig funktion att fylla gentemot politiska partier och partipolitiker. Exempelvis Emma menar att ”det är ganska viktigt för ett samhälle att politikerna vet att inom nästan alla frågor finns det intresseorganisationer som är insatta som håller på och frågar, varför gör ni så här?”. Detta pekar på att man anser sig stå i ett speciellt förhållande till den partipolitiska sfären: man är den som introducerar tidigare ouppmärksammade frågor, som politiker tvingas att förhålla sig till, eller den som driver på för att politikerna ska infria sina löften. I en tid då partierna anses vara på väg att bli ”elitpartier” utan koppling till folket vill man vara den legitimerande eller förmedlande länk mellan

folk och politik som traditionellt fanns *inom* de politiska partierna (i alla fall inom ”folkrörelsetraditionen”). Detta kopplas även till ens demokratisyn, vilket framgår av följande citat från Kristina:

> Och där har ju ändå de här sociala rörelserna en jättestor betydelse ändå, för det är ju ändå inte någon som kommer och skänker oss någon demokrati. Det är väl också någonting som man hela tiden måste ta, erövra och hålla kvar.

Med en sådan syn blir demokratin inget oföränderligt system av institutioner utan snarare ett spänningsförhållande mellan institutionerna och icke-institutionaliserade politiska aktörer som sociala rörelser. Denna bild, som framträder i intervjuerna med de svenska forumaktivisterna, liknar den som framkommit i tidigare forskning om den globala rättviserörelsen. I sin analys av de enkätundersökningar som gjordes vid Genua Social Forum 2001 och European Social Forum i Florens 2002 menar exempelvis Donatella della Porta (som också grundar dessa slutsatser på fokusgruppintervjuer som gjordes med deltagare vid ESF i Florens) att en kritisk inställning till partipolitik är ett utmärkande drag hos aktivisterna inom den globala rättviserörelsen. Denna kritiska hållning ska inte bara tolkas som missnöje med de traditionella politiska formerna. Det handlar även om en kritik mot partipolitikens professionalisering och den försvagning av demokratin som enligt de aktivister som della Porta studerat har skett under senare år. Samtidigt menar hon att uppvärderingen av andra sätt att agera politiskt, och viljan att skapa nya demokratiska offentligheter, visar på en tydlig ambition att omdefiniera och bredda politikbegreppet. En liknande kritik mot partipolitiken och en vilja att agera politiskt på andra sätt framträder i intervjuerna med de svenska aktivisterna i samordningsgruppen, som menar att partipolitiken är både alltför hierarkisk och alltför professionaliserad. Vi har sett att sådana synpunkter även bland de svenska aktivisterna till viss del är kopplade till vad som kan ses som ett bredare politik- och demokratibegrepp (denna fråga kommer att behandlas vidare senare i kapitlet). För della Porta förstås utvecklingen bäst som en del av en större förändring av det politiska engagemangets former. Om nittiotalet såg ett minskat engagemang inom

den institutionaliserade politiken till förmån för livspolitiska handlingsformer som konsumentbojkotter och ”livsstilspolitik”, vilka inte riktade sig direkt mot institutioner, tycks den globala rättviserörelsen kombinera skepsisen mot traditionella former av politik med ett konkret arbete för att förändra institutioner och därigenom komma till rätta med globala orättvisor.[16]

Även om den andel som någon gång varit aktiv inom partier var något lägre i Genua (32 procent) än vid de svenska forumen (41 procent) pekar della Portas analys på uppfattningar som även finns företrädda bland de svenska aktivisterna. För dem som är aktiva inom den globala rättviserörelsen är politik ofta något mer än partipolitik, och flertalet aktiva har aldrig ens varit medlem i ett politiskt parti. Samtidigt innebär inte betoningen av självförverkligande och individuellt uttryck inom det politiska engagemanget att aktivisterna vill undvika den institutionella politiken. I det föregående kapitlet framkom exempelvis, apropå synen på globala och nationella institutioner, att så hög andel som 70 procent av de svenska aktivisterna anser att ”globala institutioner som Världsbanken, WTO och IMF bör reformeras” och 62 procent att ”nya institutioner för globalt styre bör skapas”. Kritiken mot partiernas sätt att fungera, vilken ibland kombineras med en ovilja att engagera sig i dem, leder inte heller till att man avstår att arbeta för att påverka partier, men att man gör det på andra och mer gräsrotsorienterade sätt. Misstron mot partier handlar mest om en ovilja att arbeta *inom* dem så som de nu är organiserade. Det finns alltså en vilja både att verka kollektivt och att förändra befintliga eller skapa nya institutioner.

Om det ligger något i det som della Porta säger, och om vi får tro resultaten från enkät- och intervjumaterialet från de svenska lokala sociala forumen, kan det ointresse för politiska institutioner som inom tidigare forskning har ansetts kännetecknа de nya sociala rörelserna inte utan vidare tillskrivas dagens rörelser. Samma sak kan sägas om Giddens begrepp ”livspolitik”, som ju lyfter fram främst sådana aspekter av det politiska handlandet som saknar direkt samband med det

[16] della Porta 2005a, s. 191 ff.

institutionaliserade politiska systemet. En rörelse som den globala rättviserörelsen kan svårligen passas in i sådana samtidsdiagnoser. De frågor som är centrala inom rörelsen, det vill säga intresset för ökad global ekonomisk och social rättvisa, har inte bara att göra med den egna vardagens snäva fält. Många aktivister uttrycker dessutom en vilja att reformera eller skapa nya institutioner för att öka den sociala och politiska jämlikheten. I det senare fallet riktar man sina krav mot institutioner inom eller med anknytning till det parlamentariska systemet. Toppmötesprotesterna, som alla har riktats mot internationella institutioners toppmöten, vittnar på så sätt om att befintliga institutioner ses som en motpart vilken man strävar efter att påverka.

Frågan är vad denna vilja att reformera och skapa nya institutioner innebär för aktivisternas demokratisyn i stort. Vilken inställning har de till sådana institutioner som traditionellt sett har förknippats med politik, såsom riksdag och regering, och andra politiska aktörer, såsom fackföreningar och sociala rörelser? Här blir det fråga om att undersöka förtroendet för olika politiska institutioner och synen på den parlamentariska demokratin i allmänhet. Kan de livspolitiska handlingsformerna sättas i samband med en allmän misstro mot det politiska systemet såsom det ser ut i dag? Denna fråga behandlades till viss del i det förra kapitlet, fast då med tonvikt på internationell jämförelse. Med utgångspunkt i samma fråga ska vi här ytterligare fördjupa diskussionen om aktivisternas syn på politiskt handlande och demokrati.

3. Förtroende för institutioner, politiska aktörer och demokrati

Ett sätt att mäta människors tilltro till det politiska systemet är att undersöka förtroendet för politiska institutioner och politiska aktörer. På så sätt vill man ge en bild av hur stor legitimitet dessa maktcentra har hos folket. Frågan är med andra ord i vilken mån folk i allmänhet tycker att maktens män och kvinnor förvaltar sitt uppdrag väl samt i vilken mån man över huvud taget anser att dessa maktpositioner och maktstrukturer har något berättigande.

Lennart Weibull och Sören Holmberg talar om förtroende som både ”en mekanism för att reducera social komplexitet i det vardagliga livet” och ”en relationsgemenskap mellan människa och institution”.[17] Förtroende är med andra ord något människor känner sinsemellan, men det finns också med som en aspekt av vårt förhållningssätt till politiska institutioner överlag. En känsla av förtroende gör det lättare att agera i vardagslivet och får samhället att fungera smidigare. På ett djupare plan kan man med detta synsätt se ”förtroende” som ett bekvämlighetens raster som vi låter våra intryck filtreras genom för att lättare kunna ta ställning. Utifrån sociologen Niklas Luhmanns resonemang i frågan skulle man kunna tala om förtroende som en nödvändig ”komplexitetsreduktion”, som måste ske för att inte de enskilda aktörerna ska bli lamslagna inför det moderna samhällets komplexitet.[18] Man vet vilka man kommer att ha störst förtroende för redan innan man har hört argumenten, eftersom all information helt enkelt inte låter sig värderas av en enskild människa. I denna bemärkelse blir förtroende ett uttryck för individens specifika världsåskådning. Samtidigt menar alltså Holmberg och Weibull att förtroende är ”en relationsgemenskap”. Ett sådant synsätt innebär i sin tur att förtroende ses som ett kitt som håller samman ett samhälle. Förtroende uppfattas som en förutsättning för samhörighet, och den enskildes samhörighet med specifika institutioner mäts genom förtroendefrågor. Bristande förtroende för viktiga samhällsinstitutioner blir därmed ett uttryck för sprickbildningar i gemenskapen, för brister i systemet. Här blir förtroende en fråga om att folkmajoriteten delar den världsåskådning som anses vara grundläggande för vårt samhälle, exempelvis demokratin. Allmänhetens tilltro till demokratin – demokratins konkreta institutioner här och nu, men även demokratin som ideal – blir något som kan mätas utifrån förtroendet för en rad nyckelinstitutioner.

För de sociala rörelserna handlar det å andra sidan många gånger om att rucka på dessa förgivettagna och gemenskapande förtroenden. Beroende på vilken rörelse vi talar om kan det handla om att peka på att vissa institutioner inte alls verkar i den

[17] Weibull och Holmberg 2002, s. 35 f.

[18] Luhmann 2005.

anda de säger sig göra eller för de ändamål de säger sig främja, att vilja ha andra institutioner eller att verka för ett helt annat samhälle. Det handlar sålunda om att etablera helt nya världsåskådningar, eller åtminstone att peka på att vissa dominerande föreställningar är oförenliga med andra (exempelvis att ett samhälle som anses vara demokratiskt på en rad punkter kan vara odemokratiskt eller förtryckande).

Därför blir det inte helt självklart att man i ett rörelsesammanhang ska tolka exempelvis bristande förtroende för partier som bristande förtroende för partisystemet i sig, för det politiska systemet i dess helhet eller för demokratin som idé. Demokratins främsta aktörer – till vilka de sociala rörelserna bör räknas – praktiserar ju just demokrati i en konfliktfylld terräng och genom att skapa konflikter. Genom den politiska konflikten polariseras åsikter om samhällsinstitutionernas inriktning och kanske till och med vara. Ett lågt förtroende för en viss institution hos dem som praktiserar demokrati kan utifrån ett sådant resonemang snarare ses som en vilja att bättre värna den idé som institutionen sägs förvalta. Holmberg och Weibull talar om ”ett slags grundläggande nivå där förtroende och handling går samman”, och menar att den som är berörd av en verksamhet eller praktiserar den också tenderar att ha högt förtroende för den. De tar som exempel att personer ”som ofta handlar med aktier har större förtroende för banker än de som inte aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet”.[19] Det är dock inte säkert att ett sådant resonemang till fullo går att tillämpa på dem som praktiserar demokrati. Man kan hursomhelst inte härleda en allmän tilltro till demokratin som idé från det förtroende som enskilda individer har för specifika demokratiska institutioner. Snarare kan man i ett sådant förtroendemönster urskilja vilka institutioner som anses fungera som de borde eller vilka institutioner eller aktörer som man anser är viktigast för demokratin. Det handlar alltså snarare om *vilken* demokratiuppfattning man omfattar. Hos aktivister

[19] Weibull och Holmberg 2002, s. 54 f.

inom den globala rättviserörelsen är ett lågt förtroende för politiker och institutioner rimligen kopplat till ideologiska ställningstaganden.[20]

i. Forumdeltagarnas förtroende för institutioner och politiska aktörer

Om vi, trots dessa invändningar, utgår från Holmbergs och Weibulls resonemang borde förtroendet för institutioner kunna fungera som ett slags måttstock för tilltron till demokratin inom den globala rättviserörelsen. Detta kan undersökas utifrån enkätmaterialet från de lokala sociala forumen. Detta gjordes till viss del redan i förra kapitlet, där förtroendet för institutioner jämfördes mellan aktivister i olika länder. I detta kapitel handlar det om att jämföra rörelseaktivisternas förtroende med det svenska folkets förtroenden. De förtroenden som jämförs avser en rad politiska aktörer och institutioner som representerar olika sätt att bedriva politik. För att göra detta används data från Riks-SOM-undersökningen 2004 (som gjordes ett par månader efter den svenska enkätundersökningen). Dessutom kommer skillnader mellan olika grupper av aktivister att undersökas. Liksom tidigare i kapitlet kommer de tre grupperna partimedlemmar, organisationsmedlemmar och icke organisationsanslutna att jämföras. Redan i föregående kapitels internationellt komparativa analys konstaterades att institutionaliserade aktörer åtnjuter ett lägre förtroende bland aktivisterna än bland de nationella befolkningarna. Samtidigt kunde påvisas ett högre förtroende för civilsamhälleliga aktörer. Frågan är då om de olika sätten att arbeta politiskt inom olika delar av den globala rättviserörelsen även innebär att man har olika förhållningssätt till olika politiska aktörer och institutioner. Frågan är också hur de olika grupperna förhåller sig till den svenska befolkningen i sin helhet. Finns det större likheter inom rörelsen än mellan enskilda grupper i förhållande till hela befolkningen?

För att kunna göra lättöverskådliga jämförelser med SOM-undersökningen används dess ”balansmått” över institutionsförtroende, vilket redovisas i tabell 10.2, utifrån

[20] Detta har tidigare framkommit i intervjuer med aktivister från bland annat djurrättsrörelsen. I dessa uttrycks en djup misstro mot det politiska systemet, men ändå är dessa ”alternativdemokrater” politiskt aktiva. Möller 2000, s. 179.

samma grupper som användes i tabell 9.1 samt SOM-undersökningens balansmått. Detta mått räknas fram genom att man drar det låga förtroendet från det höga förtroendet (det vill säga den procentuella andelen högt förtroende minus den procentuella andelen lågt förtroende). På så sätt kan man se var balanspunkten hamnar mellan dem som har angett lågt förtroende och dem som har angett högt förtroende. Utifrån ett sådant mått visar det sig att forumdeltagarna i allmänhet har något lägre förtroende för de politiska partierna (-36) än befolkningen i dess helhet (-31). Bland dem som varit aktiva inom ett politiskt parti under det senaste året är dock förtroendet högre (-5) än bland befolkningen i sin helhet. Det förhåller sig dock tvärtom i grupperna icke partianslutna organisationsmedlemmar (-45) och icke organisationsanslutna forumdeltagare (-43).

Tabell 10.2. Förtroende för institutioner och politiska aktörer, balansmått

	Olika kategorier av forumdeltagare (%)				
	Med i parti senaste året	**Med i organisation vid forumet (ej parti)**	**Ej organisationsanslutna**	**Deltagare vid de sociala forumen, totalt**	**Svenska befolkningen (SOM-undersökningen 2004)**
Politiska partier	-5	-45	-43	-36	-31
Sociala rörelser och föreningar	70	85	72	78	*saknas*
Fackföreningar i allmänhet	12	1	-6	1	-20
LO	-8	-41	-38	-33	*saknas*
SAC	-23	24	8	9	*saknas*
Attac	32	53	28	41	*saknas*
Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten	39	44	30	38	*saknas*
Regeringen	-62	-54	-53	-55	-13
Riksdagen	-25	-30	-26	-28	-7
EU	-93	-85	-82	-86	-39
FN	-17	5	-1	-2	26
Lokala institutioner	7	-7	-3	-3	*saknas*
Rättsväsendet	-44	-44	-47	-45	25
Polisen	-49	-57	-62	-57	43
Media	-82	-80	-76	-79	21

Kommentar: Avser i likhet med tabell 10.1 de 902 forumdeltagare som angett att de på någon nivå identifierar sig med rörelsen i sin helhet. I tabellen används det balansmått som används i SOM-undersökningen. Vissa av alternativen och antalet svarsalternativ är inte desamma i forumundersökningen som i SOM-undersökningen.[21]

Detta pekar på att erfarenhet av partiarbete leder till ett ökat förtroende för partier i stort, vilket delvis gäller även dem som tidigare har varit partiaktiva. [22] Denna

[21] Det som skiljer den svenska forumenkäten från SOM-undersökningen är att den senare har ett femte, neutralt alternativ (”Varken stort eller litet förtroende”), vilket inte nämnvärt torde förändra balansmåttet. I enkäten från SOM-institutet saknas i två fall exakta motsvarigheter till de alternativ som fanns i den svenska forumenkäten. För att få fram balansmåttet för ”EU” har därför tagits medelvärdet för alternativen ”EU-kommissionen” och ”Europaparlamentet”. För att få fram balansmåttet för ”media” har medelvärdet för ”dagspressen” och ”radio/TV” använts.

[22] Tidigare påpekades att det inom dessa de två grupperna av icke partianslutna finns dem som *tidigare* har varit medlemmar i partier men som inte längre är det. Tidigare forskning (Petersson och Demokratirådet 2000, s. 71 ff.) har noterat att förtroendet för de politiska partierna är som lägst bland dem som tidigare varit partimedlemmar men som inte längre är det, även i jämförelse med dem som aldrig varit partianslutna. Så är emellertid inte helt och hållet fallet med den undersökta populationen, då balansmåttet för partianslutna är -5, för tidigare partianslutna -29 samt för aldrig partianslutna -49.

skillnad i förtroende grupperna emellan kan även tolkas som en skillnad i hur de enskilda aktivisterna vill engagera sig politiskt, det vill säga i mer eller mindre institutionaliserade och enhetliga former. Ett sådant intryck förstärks om man betraktar att de partianslutna aktivisterna har större förtroende för den fackliga centralorganisationen LO än för fackförbundet SAC, medan det bland de ej partianslutna förhåller sig tvärtom. I detta sammanhang kan LO och SAC anses representera två olika typer av facklig organisering. LO och dess medlemsförbund är större organisationer med en mer hierarkisk struktur, där påverkan sker genom kollektiv representation med större inriktning mot förhandling. Inom den mycket mindre organisationen SAC är beslutsfattandet mer decentraliserat, samtidigt som dess aktivister i större utsträckning inspireras av politiska handlingsformer som ligger de nya sociala rörelserna nära. Det kan dock konstateras att det allmänna förtroendet för fackföreningar är större bland aktivisterna (oavsett om de är partianslutna eller ej) än bland övriga befolkningen. Störst förtroende har aktivisterna för civilsamhälleliga aktörer, såsom sociala rörelser och föreningar, bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (i enkäten exemplifierad med LO idédebatt och ABF) samt den enskilda rörelseorganisationen Attac. Förtroendet för dessa skiljer sig inte heller nämnvärt mellan de tre grupperna.

Bland institutionerna får de som egentligen är minst politiserade (och samtidigt mest lokala och globala) störst stöd: lokala institutioner och FN. Forumdeltagarna har dock ett lägre förtroende än den svenska befolkningen för samtliga institutioner för vilka jämförelseuppgifter finns att tillgå. Detta gäller även för gruppen partianslutna. Särskilt lågt förtroende har aktivisterna för EU och medierna, men inte heller regeringen, polisen eller rättsväsendet åtnjuter något högt förtroende. Det bör noteras att förtroendet både för EU och för regeringen är relativt lågt även hos det svenska folket. Desto större är glappet mellan forumdeltagarnas och det svenska folkets förtroende för polis, medier och rättsväsende.

Tydligt i materialet är att det allmänna förtroendet för statliga institutioner är lågt (även om det förra kapitlets jämförelse med deltagare vid sociala forum i andra

europeiska länder visade på ett genomgående högre institutionsförtroende bland de svenska aktivisterna). Det finns däremot hos forumdeltagarna en stark tilltro till civilsamhälleliga aktörer, något som främst yttrar sig i det höga förtroendet för sociala rörelser i allmänhet och några enskilda rörelseaktörer i synnerhet.

ii. Förtroendets bakomliggande dimensioner

Ett sätt att undersöka vilka föreställningar som kan ligga bakom det förtroende som anges är att göra en faktorsanalys. En sådan analys visar på statistisk väg vilka delfrågor i enkäten som återkommande bedöms på ett likartat sätt, vilket blir intressant eftersom liknande bedömningar kan antas återspegla underliggande värderingar (eller handlingsdispositioner). De svar som ges på ett antal delfrågor med hög gemensam ”laddning” kan med en sådan analys uppfattas som svar på ett mindre antal mer grundläggande frågor. Analysen säger dock mindre om skillnader i underliggande synsätt mellan olika grupper av forumdeltagare, då den behandlar populationen som en helhet.

I tabell 10.3 redovisas de tre dimensioner som framkommer vid en faktoranalys av förtroendefrågorna. I den första dimensionen återfinns såväl statens politiska som dess ordningsskapande delar, tillsammans med internationella institutioner, medier och kyrkor. I den andra dimensionen återfinns LO, fackföreningar i allmänhet och politiska partier. Den tredje dimensionen kopplar samman sociala rörelser, Attac och SAC. I två fall är faktorladdningarna tvetydiga, nämligen i fråga om bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (som laddas av både dimension 2 och 3) samt lokala institutioner (som laddas av både dimension 1 och 2).

Tabell 10.3. Faktoranalys av förtroende för institutioner och politiska aktörer (faktorladdningar)

	1	2	3
Rättsväsendet	,80	,20	-,03
Polisen	,78	,19	-,09
EU	,71	,10	-,17
Riksdagen	,70	,48	-,08
Regeringen	,67	,50	-,20
Medier	,63	,11	,08
FN	,62	,31	,16
Kyrkor	,56	-,08	,35
LO	,22	,83	,07
Fackföreningar i allmänhet	,04	,80	,27
Politiska partier	,40	,63	,08
Sociala rörelser och föreningar	,04	,14	,77
Attac	,08	,10	,77
SAC	-,20	,06	,60
Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (ex vis LO idédebatt och ABF)	,10	,49	,47
Lokala institutioner	,43	,48	,07
Förklarad varians	27%	18%	13%

Kommentar: Lösning utifrån egenvärde större än 1.[23] Varimaxrotation. Faktorladdningar <-0,50 eller >0,50 har skuggats i tabellen.

En rimlig tolkning av denna faktoranalys är att den första dimensionen står för etablissemanget i allmänhet och att aktörerna inom den tredje dimensionen ses som genuina rörelseaktörer.[24] Den andra dimensionen fångar däremellan de civilsamhälleliga aktörer som upplevs som både stat och rörelse, det vill säga som delvis en del av etablissemanget. Den tvetydiga laddningen för bildningsförbund och tankesmedjor (exemplifierade med LO idédebatt och ABF) beror troligen på att dessa ses som en länk mellan de två civilsamhälleliga dimensionerna. Även genom detta slags analys framträder samma mönster som tidigare har diskuterats, nämligen att institutioner och politiska aktörer bedöms och kopplas till varandra utifrån grad av institutionalisering eller koppling till statliga maktcentra.

[23] Hair 1998, s. 103 f.

[24] Det bör noteras att det bland förtroendefrågorna inte fanns med några frågor om makthavare inom näringslivet. Denna del av ”etablissemanget” finns alltså inte med i faktorsanalysen.

iii. Förtroende för demokrati och demokrati som praktik

Utifrån tesen att den som utövar en viss praktik också har ett större förtroende för andra som utövar samma praktik, eller för praktiken som sådan, framstår det låga förtroendet inom den globala rättviserörelsen för en rad politiska institutioner som märkligt. Tidigare i kapitlet påvisades ju att vi här har att göra med människor som på en mängd olika sätt är mer politiskt aktiva än genomsnittsmedborgaren – partipolitiskt, genom organisationer och individuellt.

Frågan är också hur man ska värdera det låga förtroendet för sådana institutioner som vanligen anses förkroppsliga demokratin som praktik. Eftersom förtroendet för demokratins icke-institutionaliserade (eller civilsamhälleliga) sida är större än hos den övriga befolkningen, går det knappast att hävda att det låga institutionsförtroendet är ett uttryck för låg tilltro till demokratin som idé. Däremot skulle det kunna röra sig om en skillnad i demokratisyn. En låg tilltro till den parlamentariska demokratins institutioner skulle kunna tolkas som ett förkastande av politisk representation som idé, till förmån för en demokratisyn som betonar deltagande och självstyre.[25]

Mot denna tolkning talar dock att valdeltagandet bland forumdeltagarna är högre än bland befolkningen i dess helhet, vilket framgår av diagram 10.2. Bland dem som var röstberättigade vid det näst senaste riksdagsvalet (år 2002) är valdeltagandet mellan 2 och 20 procent högre än bland motsvarande ålderskategori i den svenska befolkningen. Skillnaden i valdeltagande mellan forumdeltagarna och befolkningen i sin helhet är som störst bland de yngre forumdeltagarna. De som vid förra riksdagsvalet var mellan 19 och 24 år har mellan 16 och 20 procent högre valdeltagande än motsvarande åldersgrupp hos hela befolkningen. För att få en bild av den eventuella motviljan mot den parlamentariska demokratin kunde man i enkäten även ange att man inte röstade i det senaste valet (det vill säga år 2002),

[25] Denna tolkning skulle i så fall ligga i linje med statsvetaren Tommy Möllers (2000) beskrivning av de så kallade ”alternativdemokraterna”, som var politiskt aktiva men som uttryckte en stark misstro mot politiker och det representativa politiska systemet.

eftersom man inte tror på den parlamentariska demokratin. Endast 4 procent av deltagarna i enkätundersökningen uppgav dock att de inte röstade av denna anledning.[26]

Diagram 10.2. Valdeltagandet bland forumdeltagarna jämfört med den svenska befolkningen

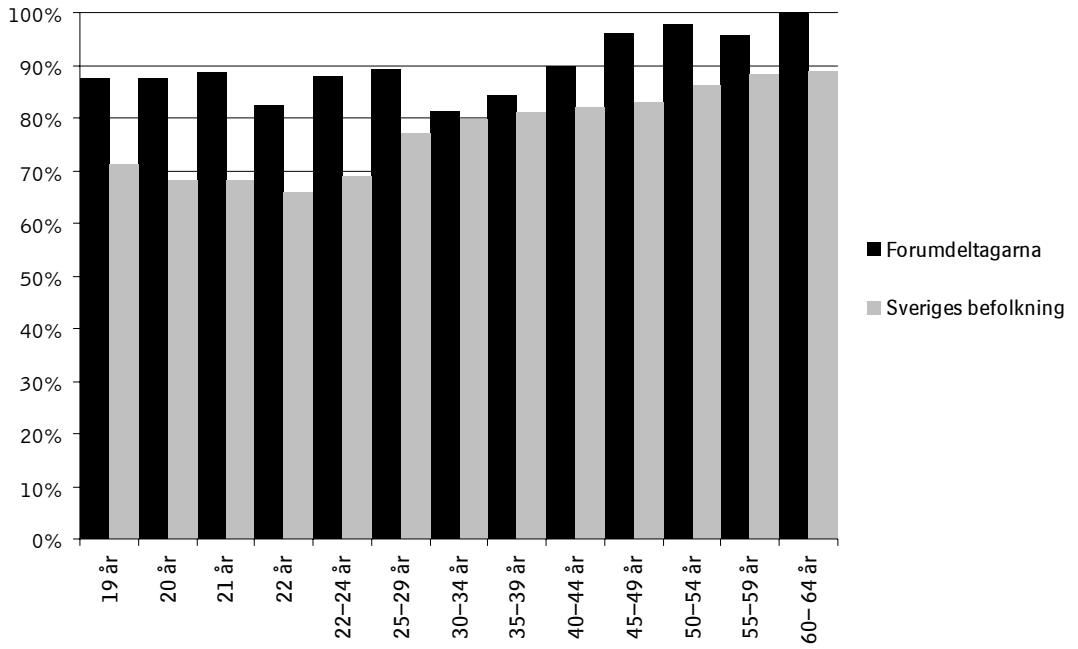

Den låga tilltron till en rad sådana institutioner som förknippas med den parlamentariska demokratin kan därför inte bero på att man förkastar den parlamentariska demokratin som idé, eller ens som medborgerlig praktik. En rimligare tolkning är att den parlamentariska demokratin måhända ses som otillräcklig och till och med misskött, men ändå upplevs som nödvändig och som en möjlighet – i kombination med ett starkt deltagardemokratiskt perspektiv.

[26] Denna låga andel ideologiskt motiverade röstskolkare har noterats även i annan forskning om den globala rättviserörelsen. Vid European Social Forum 2002 i Florens angav 5 procent av dem som svarade på enkäten att de inte hade röstat av detta skäl. Motsvarande andel i den enkätundersökning som genomfördes vid ESF i Aten 2006 var 3 procent. Se Andretta och Reiter 2007, s. 20.

iv. Den ofärdiga demokratin

Tidigare i kapitlet diskuterades den demokratisyn som aktivisterna i samordningsgruppen för det lokala sociala forumet gav uttryck för. Dessa såg det som viktigt att påverka de institutionaliserade politiska aktörerna, samtidigt som de tvekade att *själva* aktivera sig *inom* ett parti. En av de intervjuade talade om att det var viktigt att ständigt ”erövra” demokratin genom att arbeta inom rörelseorganisationer och på gräsrotsnivå, fast ändå i ett dynamiskt växelspel med de institutionaliserade politiska aktörerna. I tidigare kapitel uppmärksammades liknande frågor, i anslutning till aktivisternas diskussion om den svenska ”folkrörelsestraditionen”, som ansågs innebära en tradition av nära band mellan folket och de folkvalda eller mellan staten och de sociala rörelserna. Där diskuterades även aktivisternas upplevda behov av fler offentligheter för samtal och diskussioner om globaliseringen. Liknande synpunkter framkommer i intervjuerna, då med avseende på demokratins roll i samhället i stort. Exempelvis kommer sådana synpunkter upp då jag frågar de intervjuade om deras inställning till den parlamentiska demokratin. Kristina menar:

> Det räcker inte att gå och rösta vart fjärde år, och det är lite det jag sade om det här med de här aktiviteterna, det ska pågå jämt, det ska föras diskussioner, det ska vara på arbetsplatserna och det ska vara i bostadsområdena, att man har verkligt inflytande.

Man förespråkar alltså inte en demokratisyn som förkastar partipolitisk verksamhet eller deltagande i allmänna val. Snarare betonas att demokrati måste vara något som ständigt pågår, som utövas i vardagen och som inte bara består i en enstaka handling under valdagen. Det handlar alltså om en upplevd frånvaro av deltagarorienterade demokratiska procedurer och diskussioner i samhället i stort. Ibland inordnas detta synsätt i en mer historicerande beskrivning, som i följande citat av Emma:

> Samtidigt så säger ju jag och många andra att vi har ju inte kommit så långt, det är bara början, det är inte som att vi har förverkligat demokratin, eller att det räcker som det är nu. Och det beror ju på att många människor känner att de beslut som tas, tas väldigt långt över deras huvuden, och man har ju inget egentligt inflytande. Samtidigt som

> man har mer inflytande än om det hade varit diktatur. […] [Den representativa demokratin är] verkligen jätteviktig och det är många som har kämpat väldigt hårt för att vi ska ha det och det tycker jag är jättebra, men jag tycker inte att man ska slå sig till ro med det. Jag tycker att den ska finnas kvar så långt jag kan blicka in i framtiden men att den måste kompletteras med något annat.

Demokratin framstår alltså som något ofärdigt, som något ännu inte ”förverkligat”. Den representativa demokratin betraktas förvisso som ett framsteg i förhållande till politikens organisation under tidigare samhällsperioder, men detta sätt att organisera samhällets självstyre upplevs som otillräckligt, varför ”det måste kompletteras” med andra former av demokrati. Ytterligare en variant av detta tema, som Henry är ensam om att lyfta fram, är mer traditionellt marxistisk. För honom handlar det om att framhålla att det i ett kommande klasslöst samhälle inte finns behov av demokrati eller politik såsom vi i dag, i ett klassamhälle, förstår dessa begrepp:

> Det gäller alltså att övervinna demokratin till… till någonting annat. Men i väntan på det får man väl ha den klassiska betydelsen av demokrati att makten ska ligga hos folket. Hela makten, även den ekonomiska makten och den följer till stor del ägandet, så ägandet måste också ligga hos folket.

Även om Henry menar att dagens samhällsorganisation på lång sikt bör ersättas av ”någonting annat”, är det hans uppfattning att man under överskådlig tid bör fördjupa den befintliga demokratin samt sprida demokratiska styrelseformer till samhällssfärer där de i dag saknas. På så sätt uttrycker samtliga aktivister en vilja att göra fler samhällssfärer demokratiska på fler geografiska nivåer än i dag, samtidigt som de anser att utövandet av demokrati bör bli mer frekvent och vardagligt. Att det deltagardemokratiska perspektivet gärna lyfts fram kan alltså i mångt och mycket förstås som att aktivisterna framhäver hur de *själva* vill arbeta politiskt. Man tycker inte att det är tillräckligt att rösta på ett visst parti som därefter representerar en, eller att själv vara aktiv inom en partistruktur som man anser ger för lite utrymme åt egna initiativ och alternativa sätt att arbeta politiskt. Samtidigt ser man gärna på ett

allmänt plan ökade möjligheter till vardagligt demokratiskt engagemang i samhället såsom ett *komplement* till eller en *fördjupning* av befintliga demokratiska institutioner. Man vill alltså inte genomdriva direktdemokrati som en *samhällsmodell* som genomsyrar alla livets sfärer. En del av de intervjuade är snarast skeptiska mot att ersätta den representativa demokratin med ett helt annorlunda system, så till exempel Marina:

> Jag tycker i praktiken det är jättesvårt att komma ifrån den representativa demokratin. Man kan väl ha drömmar om att man har plattare demokrati, och direktdemokrati eller så. Jag tycker det är ganska utopiskt att tvinga alla andra människor att gå med på en direkt demokrati, det tycker jag inte att man kan göra heller.

Tidigare forskning om den globala rättviserörelsen har såsom ett gemensamt drag för rörelsens aktivister lyft fram att deras demokratisyn förenar en betoning av direkt deltagande med en misstro mot representativa strukturer och delegering av makt till förmån för mer konsensusinriktade beslutsformer.[27] Detta bekräftas till viss del av mitt eget material. Liksom konstaterades i föregående kapitel handlar aktivisternas synsätt i mycket om att söka mer demokratiska handlingsformer. Samtidigt har man dock inte någon radikalt annorlunda demokratimodell med avseende på samhällets organisation i sin helhet som man aktivt arbetar för att införa. Det deltagardemokratiska perspektivet framträder tydligast i synpunkterna om hur man anser att civilsamhället bör vara organiserat och hur sociala rörelser och föreningar bör verka. Det är i dessa sammanhang som alternativa och mer deltagarorienterade former av politiskt handlade bör finnas som ett komplement till och som en nödvändig förmedlande länk till politikens mer institutionaliserade former. I uppfattningen om dessa civilsamhälleliga former av demokrati är det också tydligt att det finns en mer ”livspolitisk” förståelse av det politiska engagemanget, som gärna knyts an till föreställningen om att demokrati är något som utövas i vardagen. Visserligen menar vissa aktivister att man på sikt bör fördjupa och sprida

[27] Se exempelvis ibid., s. 30 ff.

demokratin till fler samhällssfärer, men denna fråga står inte på dagordningen i dag. Den representativa demokratin anses spela en nödvändig roll, även om man är skeptisk till hur denna institution i dag förvaltas och är orolig för att den inte fungerar som den borde. Detta bristande förtroende till trots ser man det som viktigt att rösta för att bekräfta och stärka det folkstyre som även den indirekta demokratiska representationen innebär. Om man vill koppla detta synsätt till olika ”demokratimodeller” kan man säga att aktivisterna utgår från ett deltagardemokratiskt perspektiv när det gäller det egna engagemanget och rörelseaktivism i allmänhet, men i övrigt från mer pluralistiska demokratiperspektiv, som ger en roll även åt representativa politiska strukturer på olika nivåer, under förutsättning att dessa står i aktiv förbindelse med och kan påverkas av civilsamhälleliga aktörer.[28]

Hittills har analysen i detta kapitel inriktat sig på aktivisternas allmänna uppfattningar om politiskt handlande och demokrati, mot bakgrund av tesen om samhällets radikaliserade individualisering och de ”livspolitiska handlingsformernas” ökade betydelse. Innan kapitlet sammanfattas ska dock ett sidospår beträdas, som anknyter till den tidigare diskussionen om förtroenden för institutioner. Det gäller en hur en specifik politisk händelse i Sverige kan antas ha påverkat de låga förtroendenivåerna för olika institutioner.

4. Göteborgshändelserna 2001

Inom forskningen har man ibland pekat på att specifika händelser som sociala rörelser är involverade i kan påverka aktivisternas verklighetsbild på ett grundläggande sätt. I analysen av enkätmaterialet har demonstrationerna och kravallerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001 framstått som en möjlig sådan händelse, och även som en delförklaring till det låga förtroendet för en rad samhällsinstitutioner. En rad ögonvittnesskildringar och kritiska inlägg från aktivister och debattörer vittnar om att det som hände i Göteborg har fått stor

[28] Se exempelvis Held 1997.

symbolisk betydelse bland aktivister.[29] Oavsett värdet av dessa inlägg för samhällsdebatt och forskning är ambitionen här att förhålla sig till den mer empiriskt grundade forskning bland aktivister som har gjorts på området.[30]

För den enskilde aktivistens del kan erfarenheten av att delta i en avgörande mobilisering, om den blir oväntat positiv eller negativ, innebära att hans eller hennes världsbild på ett genomgripande sätt förändras. Tidigare forskning om sociala rörelser har undersökt på vilket sätt enskilda aktivisters verklighetssyn och livsval har påverkats av händelseförloppen under manifestationer som av sin samtid setts som mycket kontroversiella.[31] Utifrån en sådan ansats har psykologen och pedagogen Kjell Granström gjort en undersökning av aktivister som demonstrerade i Göteborg.[32] I denna framkommer att aktivisternas förtroende för en rad viktiga samhällsinstitutioner har minskat. Det rör sig främst om minskad tilltro till demonstrationsrätten, politiker, likheten inför lagen och polisen. Hos en del av de intervjuade saknades redan förut en sådan tilltro, vilket gör att själva händelserna i Göteborg för dem spelade mindre roll.[33] I Maria Zackariassons studie av aktivister inom den globala rättviserörelsen framkommer på ett liknande sätt att Göteborgshändelserna varit av avgörande betydelse såväl för dem som själva varit

[29] Se exempelvis Wijk 2002, Löfgren och Vatankhah 2002, Jarl och Moodysson 2003; Gassilewski 2006 och Abrahamsson 2006.

[30] Av de forskningsrapporter som har skrivits med anledning av Göteborgshändelserna kan bland annat nämnas Peterson och Björk 2002, Liliequist och Lundälv 2002 samt Hellström och Åkerström 2001. Även Maria Zackariasson diskuterar i sin etnografiska studie av den globala rättviserörelsen betydelsen av Göteborgshändelserna (Zackariasson 2006).

[31] Ett exempel är Doug McAdams forskning om en konkret och betydelsefull kampanj som genomfördes av medborgarrättsrörelsen i USA under tidigt sextiotal, ”the Freedom Summer Project”. I en jämförelse mellan dem som var med om aktionen och dem som hade anmält sig till den men inte antogs, eller av andra skäl inte medverkade, visar McAdam att inte bara de medverkandes politiska uppfattningar och framtida engagemang, utan även deras yrkesval, familjeliv och tillgång till sociala kontaktnät påverkades av denna upplevelse, såväl kortsiktigt som långsiktigt. Se McAdam 1989.

[32] Granström och Styrelsen för psykologiskt försvar 2002.

[33] Ibid., s. 53 f.

där som för dem som enbart hört sina vänner berätta om tilldragelsen.[34] Till skillnad från Granström understryker Zackariasson händelsernas betydelse för en ökad politisk aktivism. De negativa erfarenheterna av framför allt polisens handlande men också mediernas beskrivningar och analyser har för dessa intervjupersoner lett till ett ökat engagemang.

Genom det kvantitativa materialet från de svenska lokala sociala forumen kan vi ta reda på om det som framkom i dessa två studier är en erfarenhet som delas av flera. I samband med enkätens fråga om förtroende fanns en fråga om hur förtroendet för en rad institutioner och politiska aktörer påverkades av händelserna i Göteborg. Frågan löd: ”Hur har ditt förtroende för dessa [politiska aktörer och institutioner] påverkats efter demonstrationerna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001?”. På denna fråga kunde man svara att förtroendet var oförändrat, att det hade minskat eller att det hade ökat. Eftersom enkäten besvarades både av personer som deltog i demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg och av sådana som inte gjorde det, kan vi dessutom se om det finns en skillnad i hur dessa gruppers förtroende för politiska institutioner har förändrats efter Göteborgshändelserna.

I diagram 10.3 redovisas förändringarna i förtroendet för hela urvalet. Det framgår tydligt att förtroendet för institutionerna i fråga har minskat efter det som hände i Göteborg 2001. Förtroenderaset gäller främst statens ordningsbevarande institutioner, där så hög andel som 73 procent upplever sig ha fått mindre förtroende för polisen och 70 procent har fått mindre förtroende för rättsväsendet. Även medierna har mer än hälften (58 procent) av de tillfrågade fått ett minskat förtroende för. Men även förtroendet för andra institutioner och aktörer av mer politisk karaktär – såsom regeringen, riksdagen, de politiska partierna och EU – har sjunkit hos en relativt hög andel av de tillfrågade. De enda som förtroendet har ökat markant för är sociala rörelser och föreningar samt organisationen Attac (även om det finns en mindre andel som har fått mindre förtroende för dessa).

[34] Zackariasson 2006.

Diagram 10.3. Förändring i förtroende efter EU-toppmötesdemonstrationerna i Göteborg juni 2001

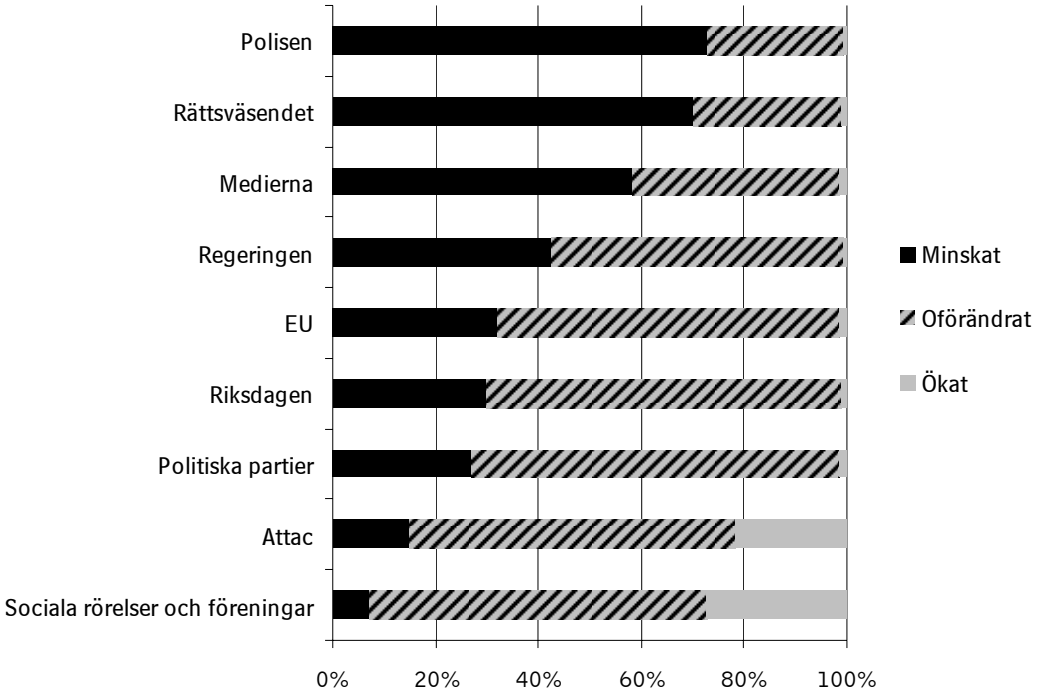

Granström tar i analysen av fokusgruppintervjuerna upp ett möjligt förhållande som är svårt att helt och hållet bortse ifrån och som skulle kunna påverka förtroendet ytterligare i negativ riktning: det förhållandet att vissa redan före Göteborg saknade förtroende för vissa institutioner och därför inte har fått mindre förtroende för dem på grund av vad som hände där. Genom att undersöka hur hög den andel är av dem som angett oförändrat förtroende efter Göteborg som anger obetydligt förtroende kan man få en precis bild av denna effekt. Här framkommer att av dem som angett oförändrat förtroende så hade 32 procent obetydligt förtroende för polisen redan före demonstrationerna. Motsvarande förtroende för rättsväsendet i denna grupp är 25 procent och för medierna 36 procent. För EU är motsvarande siffra 45 procent, vilket visar på att många av dem som inte påverkades i sitt förtroende redan tidigare brast i tillit till denna institution. För regering, riksdag och politiska partier är dock motsvarande andel något lägre, mellan 15 och 20 procent.

Frågan är då om upplevelsen av Göteborgshändelserna på plats påverkar förtroendet för dessa institutioner. Eftersom urvalet till 31 procent består av personer som deltog

i demonstrationerna finns det två grupper att jämföra. Av tabell 10.4 framgår tydligt att det finns en skillnad mellan dessa grupper. Bland dem som var i Göteborg tycks fler ha fått mindre förtroende för en rad institutioner och politiska aktörer än bland dem som inte var det. Detta gäller allt ifrån statens politiska institutioner (riksdag och regering) till dess ordningsbevarande dito (polis och rättsväsende) samt medier och lokala institutioner. Även förtroendet för civilsamhälleliga aktörer har minskat. Detta gäller politiska partier, fackföreningar i allmänhet och LO, en aktör som enligt vad vi tidigare såg upplevs vara delvis knuten till etablissemanget. Men det gäller även aktörer som anses mer centrala inom den egna rörelsen, som Attac, SAC samt bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten. Å andra sidan har en högre andel av dem som deltog i demonstrationerna fått större förtroende för Attac och SAC. Detta tyder på att det bland de aktivister som befann sig i Göteborg finns mer polariserade åsikter om hur dessa aktörer agerade under händelserna. Den enda aktör som fått klart ökat förtroende bland dem som demonstrerade är sociala rörelser och föreningar.

Tabell 10.4. Skillnad i förändrat förtroende mellan dem som var i Göteborg och dem som inte var där

	Minskat förtroende (procent)		Ökat förtroende (procent)		Antal (N)
	Var i Göteborg	Var ej i Göteborg	Var i Göteborg	Var ej i Göteborg	
Lokala institutioner	23	10	3	4	902
Regeringen	57	36	0	1	942
Riksdagen	38	26	1	1	940
EU	36	30	1	2	936
FN	13	9	1	3	933
Politiska partier	40	21	1	2	928
Fackföreningar i allmänhet	18	8	5	3	912
LO	26	12	3	1	899
SAC	15	8	18	7	897
Sociala rörelser och föreningar	8	7	33	25	914
Attac	21	12	26	20	924
Kyrkor	11	8	4	3	924
Medierna	74	51	0	2	932
Rättsväsendet	83	64	0	1	933
Polisen	82	68	0	1	943
Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (ex vis LO idédebatt och ABF)	11	5	9	9	905

Kommentar: De gråmarkerade fälten visar de eventuella skillnader som *ej* är statistiskt signifikanta (på 5%-nivån).

Bland dem som upplevde Göteborgshändelserna på plats har alltså klart fler fått mindre förtroende för en rad centrala samhällsinstitutioner på grund av det som hände. Samtidigt ökade förtroendet för sociala rörelser och några av de civilsamhälleliga aktörer som inom rörelsen upplevs som centrala.

Denna skillnad kan naturligtvis återspegla andra faktorer, förutsatt att de som var i Göteborg på något annat sätt skiljer sig från dem som inte var där. En undersökning av vårt material visar emellertid att få sådana skillnader finns. Socioekonomiskt finns ingen skillnad, inte heller åldersmässigt. Könssammansättningen skiljer sig med 8 procentandelar (bland dem som var i Göteborg är andelen kvinnor 50 procent, bland dem som inte var det 58 procent), men kön påverkar å andra sidan inte förändringen i förtroendet (förutom marginellt i fråga om polisen). Övriga variabler är svåra att jämföra med, eftersom det är svårt att veta om de är orsak till eller tvärtom verkan av en förtroendeförändring. Exempelvis kan medlemskap i en viss organisation ha lett

till ett förändrat förtroende, men man kan lika gärna ha gått med i denna organisation just på grund av ens förändrade förtroende.

Det mesta tyder på att Göteborgshändelserna var en händelse som aktivisterna inom den globala rättviserörelsen tillmäter stor betydelse. Att upplevelserna skulle ha lett till att de har förlorat förtroendet för demokratin som idé är däremot svårt att hävda. En sådan slutsats motsägs av det faktum att förtroendet för en rad civilsamhälleliga aktörer som är väsentliga för demokratin i ett samhälle stärktes efter Göteborgshändelserna.

5. Slutsats

Detta kapitel tog sin utgångspunkt i vad som har beskrivits som en radikaliserad individualisering av människors politiska handlande och en uppkomst av livspolitiska handlingsformer. Ofta har denna utveckling ansetts förklara hur det kommer sig att människor vänder de traditionella och kollektivt orienterade politiska institutionerna ryggen, exempelvis genom minskat valdeltagande och en allt lägre andel partimedlemmar bland befolkningen. Man har pekat på att många söker andra politiska uttrycksformer. Det kan i sådana sammanhang röra sig om ”politisk konsumtion” som sker individuellt även om den motiveras av miljö- eller rättviseskäl. Men man kan även se att människor väljer att engagera sig politiskt i former av mer obunden och flyktig natur, då sådana former i större utsträckning låter individerna själva precisera hur de vill arbeta politiskt och med vilka frågor. Exempel på detta är deltagande i tillfälliga manifestationer, men även i nya sociala rörelser. Därigenom har det demokratiska självstyret ansetts ta nya och mer individualiserade former jämfört med de traditionellt mer kollektivt orienterade formerna av politik. Huvudfrågan i detta kapitel har därmed varit hur man kan betrakta den globala rättviserörelsen och dess aktivister i ljuset av en sådan utveckling. Jag har utifrån eget och komparativt enkätmaterial (som har omfattat den svenska befolkningen) samt egna intervjuer undersökt aktivisternas syn på politiskt handlande, demokrati och de etablerade politiska institutionerna. Det har handlat dels om att ge en allmän bild av engagemangets inriktning, dels om att sätta detta

kollektiva handlande i samband med föreställningen om ett mer livspolitiskt orienterat handlande såväl i samhället som inom rörelser. Med tanke på att de som deltar vid forumet har olika ingångar till sin medverkan – genom partier, genom nya sociala rörelseorganisationer eller individuella – har jag belyst olikheter mellan dessa olika grupper inom rörelsen med avseende på hur man bedriver politik och åsikter om politikens former. Därutöver har undersökts hur Göteborgshändelserna i samband med EU-toppmötet 2001 påverkade aktivisternas förtroende för olika politiska aktörer och institutioner.

När det gäller det politiska engagemangets *former* kan för det första konstateras att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen som grupp har ett mycket större politiskt deltagande än befolkningen som helhet. Man ägnar sig inte bara i större utsträckning åt sådant som ansetts utgöra de nya sociala rörelsernas protestrepertoar (exempelvis demonstrationer) eller mer individualiserade politiska handlingsformer (exempelvis namninsamlingar och köpbojkotter). Aktivisterna deltar dessutom i större utsträckning i traditionella former av politik, så som partiaktivism, och har ett högre valdeltagande än den övriga befolkningen. Den partiaktiva gruppen inom rörelsen är mest aktiv i alla former av politiskt handlade, såväl kollektivt orienterade som sådana politiska handlingar som inte är organisationsberoende. De forumdeltagare som är medlemmar i andra organisationer än partier – ofta nya sociala rörelseorganisationer – är även de mycket politiskt aktiva. Samma sak kan sägas om dem som inte tillhör någon organisation på forumet – och vilkas ingång till forumet därigenom är individuell. Över hälften av dessa har under det senaste året demonstrerat, skrivit under en namninsamling eller deltagit på ett politiskt möte. Detta pekar på att rörelsen ger utrymme för såväl tillhörighetsorienterade som livspolitiska former av politiskt deltagande. Det lösliga rörelsesammanhanget möjliggör ett aktivt deltagande i olika politiska former utan att man behöver representera eller vara medlem i en specifik organisation.

När det gäller det *synsätt* på det politiska engagemanget som framkommer i enkätsvaren kan för det andra konstateras att just åsiktsmångfalden bejakas av

nästan alla aktivister, oavsett organisatorisk bakgrund. Dock kan andra skillnader påvisas beroende på aktivisternas organisatoriska ingång till forumet. Ett strategiskt inriktat politiskt handlande i kollektiva former uppfattas som viktigt av tre fjärdedelar av de partipolitiskt aktiva, men bara av hälften av dem som är med i andra organisationer eller som inte är organisationsanslutna. När det gäller åsikterna om ett expressivt och mer individuellt orienterat politiskt handlande är de procentuella förhållandena de omvända. Detta visar att det finns en skillnad mellan de olika grupperna i betoning av kollektivt respektive individualiserat politiskt handlande, något som antyder att individerna söker sig till olika sorters engagemang utifrån olika värderingar eller att deras tidigare organisationserfarenheter färgar deras värderingar. Samtidigt är skillnaderna inte överdrivet stora, vilket antyder att det finns en korsbefruktning mellan olika sätt att bedriva och betrakta politik eller att de som söker sig till rörelsen har relativt likartade värderingar i dessa frågor oavsett tidigare erfarenheter. Att det finns en hög grad av samstämmighet i synen på politiskt deltagande, rörelseaktiviteter och engagemang i politiska partier framkommer även i de intervjuer som har analyserats i kapitlet. Så är fallet även om det finns olika erfarenheter av politiskt engagemang bland de intervjuade medlemmarna av ett av de lokala sociala forumens samordningsgrupp. Å ena sidan är flertalet av dessa aktivister skeptiska till att *själva* arbeta inom politiska partier, då sådana upplevs vara alltför hierarkiska, vara präglade av en ”tröghet” och ha för snäva politiska dagordningar som inte sammanfaller med de egna politiska intressena. Sociala rörelser och engagemanget kring det lokala forumet anses innebära större möjligheter att själv definiera hur man vill arbeta politiskt. Ett sådant engagemang anses vara mer öppet och inkluderande, samtidigt som man lättare gemensamt kan ”få saker gjorda” och verkligen agera politiskt. Samtliga intervjuade ger uttryck för en sådan inställning, även de som är mer eller mindre aktiva partimedlemmar. Å andra sidan är aktivisterna oroliga för att utvecklingen går mot ”elitpartier” och att politikerna fjärmar sig från sociala rörelser och folket. I ett sådant sammanhang betonas rörelsernas betydelse som en förmedlande länk mellan folket och den institutionaliserade partipolitiken. Rörelserna måste återvitalisera politiken genom att föra in frågor som tidigare inte uppmärksammats i debatten men

samtidigt bevaka politikerna så att de infriar sina löften. Detta anses vara särskilt viktigt i en tid då partierna inte som förut inom ramen för en ”folkrörelsetradition” själva kunde spela en sådan förmedlande roll.

När det för det tredje gäller synen på demokrati och olika politiska institutioner och aktörer i allmänhet kan liksom i det förra kapitlet konstateras att den globala rättviserörelsens aktivister har lägre förtroende än den nationella befolkningen för institutionaliserade och till staten knutna politiska aktörer och institutioner, samtidigt som civilsamhälleliga aktörer åtnjuter ett mycket högt förtroende. Detta stämmer överens med den bild som framkommer i intervjuerna, där aktivisterna anser att civilsamhälleliga aktörer som sociala rörelser spelar en viktig roll men är mer misstrogna till den institutionaliserade politikens sätt att fungera i dag. Mellan de tre aktivistgrupperna – de partiaktiva, de organisationsanslutna samt de som inte är medlem i någon vid forumet medverkande organisation – kan även noteras en viss skillnad i förtroenden. Bland de partiaktiva är exempelvis förtroendet större för såväl partier som mer representationsinriktade civilsamhälleliga aktörer. Noteras bör även att Göteborgshändelserna 2001 tycks ha påverkat aktivisternas förtroende för olika politiska aktörer och institutioner. Förtroendet för institutioner i allmänhet samt för politiska aktörer som är knutna till staten har minskat, medan förtroendet för sociala rörelser och andra civilsamhälleliga aktörer har ökat. Detta gäller för samtliga aktivister, men i synnerhet för dem som deltog i toppmötesdemonstrationerna i juni 2001. Att det låga förtroendet inte bör tolkas så att aktivisterna inte stödjer den institutionaliserade politiska demokratin visar deras höga valdeltagande samt det faktum att enbart fyra procent i enkäten angav att de röstskolkade i det senaste valet av ideologiska skäl. Denna bild förstärks i intervjuerna. I dessa framställs valhandlingen som viktig, men den anses vara otillräcklig. Demokratin betraktas som ett ofärdigt projekt, inom vilket den representativa demokratin måste kompletteras med fler sätt att utöva demokrati på. Redan i föregående kapitel noterades att det fanns en vilja att utvidga demokratin till fler geografiska nivåer än de i dag gängse. Men det finns även en vilja att demokratisera de mer vardagliga sammanhangen, vilket ger uttryck för en

livspolitisk förståelse av det politiska deltagandet. Man menar att demokrati måste utövas ständigt, inte vara vart fjärde år. Samtidigt anläggs ett sådant deltagardemokratiskt perspektiv främst på de civilsamhälleliga aktiviteterna. Det är nära knutet till de egna idéerna om hur man vill verka politiskt. De intervjuade aktivisterna önskar alltså inte ersätta den parlamentariska demokratin med en helt deltagardemokratisk samhällsmodell, utan ser snarare spänningsförhållandet mellan olika former av politiska sfärer som både viktigt och nödvändigt för demokratins fortlevnad och utveckling i stort. I vad som framstår som en konsekvens av den pluralistiska hållningen inom rörelsen vill man inte pådyvla andra enhetliga samhällsmodeller, utan inriktar sig snarare på de sätt varpå man *själv* vill arbeta politiskt. På ett allmänt plan värnar man en pluralistisk demokrati inom vilken starka maktcentra måste uppvägas av gräsrotsaktivism och folkets röst. Uppfattningen att demokratin under senare år har trängts tillbaka leder dock till att man vill stärka gräsrotsengagemangets roll och sprida demokratiska organisationsformer till fler delar av samhället.

Aktivisterna i den globala rättviserörelsen kan alltså anses kombinera livspolitik och livspolitiska handlingsformer med emancipatorisk politik och vad som kunde kallas ”emancipationspolitiska handlingsformer”. Å ena sidan är de aktiva i traditionella politiska organisationer i större utsträckning än befolkningen i övrigt. De intresserar sig för frågor av ekonomisk och systemorienterad karaktär och menar att det krävs en reformering av internationella institutioner för att komma till rätta med de samhällsproblem de identifierar. Rörelsen uppmärksammar därmed i hög grad sådana frågor som Giddens begrepp kallar emancipatoriska (exempelvis genom krav på global rättvisa eller demokratisering av internationella institutioner). Samtidigt understryker de värdet av horisontella, inkluderande och jämlika interna organisationsformer, vilket kunde ses som uttryck för en ”emancipationspolitisk” hållning i organisatoriska frågor. En sådan hållning kan anses bottna i att man gärna uppmärksammar politikens och det politiska engagemangets sociala förutsättningar, det vill säga de strukturer och handlingsmönster som underlättar respektive försvårar människors möjligheter att agera politiskt. Å andra sidan rymmer rörelsen

många aktivister som deltar utan att göra detta på grund av sina band till ett parti eller en organisation. En majoritet anser att det är viktigare att på något sätt aktivera sig och ta ställning än att vara med i en organisation. Många inom rörelsen är skeptiska till hur den parlamentariska politikens representativa institutioner i dag fungerar och framhåller att demokratin måste vara en del av vardagen. Engagemanget tar sig därmed även livspolitiska former, där det egna politiska ställningstagandet och uttrycket samt individens engagemang inte begränsas av representativa och institutionaliserade strukturer. Aktivismen inom den globala rättviserörelsen tycks alltså mer komplex än bilden av radikaliserad individualisering av det politiska engagemanget och de sociala rörelserna.[35] Vår tids politiska individualisering tar sig både livspolitiska och emancipationspolitiska eller tillhörighetsorienterade uttryck. Det är fortfarande relevant att tala om en livspolitisk förståelse av det politiska engagemanget, men de frågor som engagerar går, liksom de handlingsformer som föredras, utöver den egna livssituationen. Man kan med della Porta med flera säga att rörelsen hålls samman av ”sammansatta identiteter”.[36] Det handlar alltså om en rörelse vars aktivister förenar olika former av politiskt handlande och intressen.

Om vi knyter an till den diskussion om tre problematiker som fördes i avhandlingens första del kunde vi betrakta dessa livspolitiska handlingsformer som ett nytt slags kollektivt handlande. Redan när man utifrån problematiken om kollektivt handlande grep sig an uppgiften att studera sociala rörelser – inom den sociologiska Chicagoskolan – så menade både Park och Blumer att även om de använde begreppet ”kollektivt beteende” för att beskriva *ett slags* socialt handlande, så var alla former av socialt handlande att betrakta som kollektiva. Samma sak kan sägas om livspolitiska handlingsformer, eller politiska handlingsformer över huvud taget. Politik bedrivs alltid i förhållande till ett föreställt kollektiv eller utifrån kollektiva värderingar. Den som bojkottar varor från Israel eller Kuba gör det utifrån kollektiva föreställningar om hur samhället bör vara organiserat, och därtill med

[35] Jämför kapitel 6.

[36] della Porta et al. 2006, s. 240 f.

syftet att tillsammans med andra – som man förvisso inte känner – handla som en kollektiv politisk kraft som kan påverka samhällets organisation. Sådant handlande har förvisso förekommit förut, men i en tid då världen knyts närmare samman genom såväl nya elektroniska kommunikationsformer som ett ökat flöde av varor och människor världen över ökar möjligheterna att agera politiskt på detta sätt. För även om de undersökta aktivisterna kraftigt betonar möjligheten att själva uttrycka sig samtidigt som många av dem misstror etablerade kollektiva strukturer för politiskt deltagande, engagerar de sig ändå tillsammans med andra för att uppnå sådant som inte bara kan kopplas till egenintresse eller det privata. Det individuella står inte i motsättning till det kollektiva definitionsmässigt. Den globala rättviserörelsen kan sägas överskrida detta motsatspar, på samma sätt som den överskrider motsatsparet emancipatorisk politik–livspolitik.

Den farhåga som ibland uttrycks över att människor överger kollektiven inom folkrörelserna till förmån för ett mer ”individcentrerat” engagemang inom nya sociala rörelser tycks alltså vara ogrundad. Den individualisering som ett livspolitiskt handlande ger uttryck för kan inte likställas med ett atomiserat och egennyttigt handlande. Den globala rättviserörelsen kan illustrera att det i utrymmet mellan individ och abstrakta institutioner fortfarande skapas politiska gemenskaper som ger utrymme för såväl traditionella som nya former av kollektivt handlande. Dessa gör det möjligt att föra fram egna intressen och värderingar även för dem som inte vill verka politiskt inom parlamentariskt orienterade organisationer eller institutioner.

Kapitel 11. En rörelse representeras – och förmedlas?

Det kan i dag, fyra decennier senare, förefalla lätt överdrivet att det amerikanska nationalgardet 1968 intog ett universitetscampus och där sköt en student till döds. Eller att den franske presidenten, såsom ryktet förtäljer, samma år planerade att fly landet på grund av majoroligheterna.[1] Dessa exempel tyder på att de politiska eliterna i dessa länder upplevde rörelseaktivismen som ett faktiskt hot mot den rådande ordningen. Att motsvarande aktivism togs med ro av den politiska eliten i Sverige visas av exempelvis det faktum att landets utbildningsminister och blivande statsminister på eget bevåg besökte de studenter som hade ockuperat sitt eget kårhus i maj 1968, för att diskutera med dem vad de ville. Det som i Sverige gav upphov till upprörda stämningar var snarare de i internationell jämförelse mycket milda Båstadskravallerna i början av samma månad. Denna aktion, som syftade till att stoppa en tennismatch mellan Sverige och Rhodesia, vars regim bedrev en apartheidliknande politik, fick mycket stort utrymme i media.[2] Att denna händelse beskrevs som en attack ”mot rättsamhället” på en borgerlig ledarsida kan dock synas något överdrivet med tanke på det ringa handgemäng som förekom mellan demonstranter och polis.[3]

Även om händelsen ligger närmare i tiden kan det på samma sätt tyckas överdrivet att en Europaparlamentariker kallade kravallerna i Göteborg i samband med EU-toppmötet i juni 2001 för ”ett hot mot såväl yttrandefrihet som demokrati”.[4] Eller att ledarskribenter på Sveriges andra största morgontidning hävdar att polisen vid detta tillfälle ”skyddade demokratin” (och därmed antyder att det fanns ett reellt hot mot

[1] Se Wagner 1994, s. 141.

[2] Thörn 2006, s. 142 ff.

[3] ”Skandalen i Båstad” (osignerad ledarkommentar), i *Svenska Dagbladet*, 5 maj 1968. För en detaljerad beskrivning av händelserna i Båstad, se Lindblom 1968.

[4] Lisbeth Grönfeldt Bergman, ”Vänsterpartiet visar var de står”, debattartikel i *Göteborgs-Posten*, 27 april 2002.

demokratin).[5] Den som på allvar menar att demokratin – som idé, praktik eller institution – vid dessa tillfällen verkligen skulle ha varit hotad tycks sakna sinne för proportioner. Uttrycket ”hot mot demokratin” signalerar invasion från främmande makt, statskupp eller totalt sammanbrott av samhällsordningen, vilket inte var fallet. Oavsett vad man tycker om det som de mellan 100 och 200 företrädesvis unga individerna i fråga företog sig under några timmar på några gator i rikets andra stad (i anslutning till ett toppmöte till vilket 2 500 poliser hade utkommenderas), förefaller det otroligt att dessa handlingar på ett reellt sätt hotade det demokratiska statsskickets eller de demokratiska värderingarnas fortbestånd.[6]

Naturligtvis ska dessa utsagor inte förstås bokstavligt eller analytiskt, då det rör sig om politisk retorik hämtad från dagspressens opinionssidor. Utsagorna bör i första hand ses som symboliska eller metaforiska. Men retorik är aldrig skild från den sociala verklighet som ligger under det som skrivs i dagstidningar. Många gånger används en tillspetsad metaforik för att rättfärdiga extraordinära åtgärder. Om demokratin beskrivs som hotad av ungdomar som deltar i en kravall, öppnas möjligheten att utföra eller legitimera handlingar som associeras med situationer då det demokratiska statsskicket verkligen kan vara hotat. Att sådana handlingar emellanåt har utförts mot sociala rörelser visar det inledande amerikanska exemplet med önskvärd tydlighet.

Hittills har avhandlingen i första hand sökt beskriva vilka den globala rättviserörelsens aktivister är och vad de tycker och vill. Detta kapitel kommer att handla om hur rörelsen har framställts i en central nationell offentlighet: dagspressen. Frågan som står i centrum är dels hur rörelsen har framställts i medierna, dels vilken betydelse denna mediерepresentation har haft för rörelsen.

---

[5] ”Replik” (osignerat svar på ”Vi hänvisar inte till kravallerna”), *Göteborgs-Posten*, 26 juni 2006.

[6] I den statliga utredning som gjordes om Göteborgshändelserna (SOU 2002:122) hävdas med hänvisning till polismyndighetens utvärdering att antalet ”våldsamma demonstranter” uppgick till 150–200 personer samt att dessa utgjordes av 50–70 ”mycket aktiva stenkastare”. Se Göteborgskommittén 2002, s. 609. Uppgiften om antalet utkommenderade poliser kommer också från denna SOU.

Innan jag närmare presenterar den empiri som kommer att analyseras ska dock något mer allmänt sägas om sociala rörelsers förhållande till medier.

1. Sociala rörelser, medier och representationens betydelse

Att sociala rörelser blir föremål för den typ av krisstämningsmobiliseringar som i exemplen ovan är inget nytt. I de inledande kapitlens diskussion om den ”masspsykologiska” traditionens syn på sociala rörelser såg vi hur en sådan under förra sekelskiftet fick stort genomslag inom såväl samhällsteori som politik och den allmänna diskussionen. Hos tänkare som Gustave Le Bon framstod folkhopen eller massan – ofta illustrerad med arbetarrörelsens gatuprotester – som en samhällsomstörtande kraft som hotade parlamentarismens institutioner. Genom de ”smittspridande” mikrosociala mekanismer som massan uppfordrade antogs ordningen och den individuella självbehärskningen sättas ur spel. För såväl Le Bon som Gabriel Tarde bidrog dessutom det framväxande tryckta nyhetsmediet till att förstärka dessa mekanismer. Den snabba spridningen av nyheter och information till ett stort antal människor – vad som skulle kunna beskrivas som en demokratisering av informationstillgången i ett samhälle – ansågs underminera den rådande ordningen.

Under 1900-talets senare del har den fortsatta medieutvecklingen – främst framväxten av tv-mediet och tabloidtidningarnas allt större inflytande – ansetts vara central för de ”nya sociala rörelsernas” genombrott i slutet av 1960-talet. Enligt Håkan Thörn kom dessa medier att spela en tvetydig roll för de offentliga politiska kommunikationsprocesser som rörelserna var inbegripna i.[7] Å ena sidan blev de en allt viktigare arena för rörelserna att föra ut sitt budskap på. Genom att lära sig behärska de nya mediernas inneboende möjligheter kunde rörelserna föra fram sitt politiska budskap med andra, och kanske mer effektiva, medel än tidigare. Spektakulära och symboliska aktioner gjorde sig bra på bild. Genom teve och den mer bildbaserade tabloiden kunde de få stor och snabb spridning. Men å andra sidan pekar Thörn på att media i allt större utsträckning blivit en aktör i sin egen rätt, med

[7] Thörn 1999, s. 449 f.

makten att forma allmänhetens bild av sociala rörelser. På samma sätt som en bild av en värnlös demonstrant som blir slagen av polis kan väcka stor sympati för en rörelse kan en bild av en maskerad demonstrant som kastar en sten in i ett skyltfönster väcka stor antipati för samma rörelse. Makten över det sätt varpå en rörelse representeras i samhällsdebatten ligger i stor utsträckning hos medierna och deras urval av bildmaterial, texter och aktörer som de låter komma till tals.

I konkreta analyser av hur rörelser har representerats i media brukar framlyftas att nya protester ofta porträtteras som våldsamma eller farliga. I exempelvis Todd Gitlins klassiska studie av 1960-talets amerikanska ”nya vänster” visas hur den tidiga rapporteringen från studenternas Vietnamprotester gärna riktade in sig på våldsamma incidenter under demonstrationer, förlitade sig på myndighetspersoner som källor och framställde protesterna på ett marginaliserande, trivialiserande och polariserande vis.[8] Denna omständighet tillskrivs delvis mediearenans inbyggda begränsningar, då representationen av rörelsens protester kom att följa den form som ofta används för att rapportera om ”avvikande beteenden”, främst inom kriminaljournalistiken. Tids nog lärde sig aktivisterna att samspela med medierna. De begränsade ramarna utnyttjades just genom att aktionerna gjordes spektakulära och bildmässigt talande. Detta kom samtidigt att påverka rörelsen, menar Gitlin. Trots idealen om en platt organisation utan ledare utkristalliserades snabbt ”talespersoner” som hade sådana karismatiska egenskaper som gjorde sig bra i media. En annan effekt blev att nya aktivister sökte sig till rörelsen på grund av det sätt varpå rörelsen representerades i media – såsom spektakulär, potentiellt våldsam och avvikande – vilket inte sammanföll med de ursprungliga aktivisternas önskan om hur den skulle representeras. Detta säger något om hur mediernas representation bidrar till att forma en rörelses identitet. Man bör dock tillägga att medierna ingalunda är någon homogen kategori. Förekomsten av ett flertal medieaktörer kan bidra till att ett fenomen speglas ur olika vinklar. Många gånger skapar dessutom rörelser egna alternativmedier, som tenderar att framställa en rörelse på andra sätt än i de dominerande massmedierna. Men även om vi i dag bevittnar framväxten av

[8] Gitlin 1980, s. 301.

allt fler nya, främst digitala, medier finns det nog fog för att påstå att just massmediernas masskaraktär fortfarande ger dessa ett större allmänt genomslag.

Sammantaget innebär dessa faktorer ofta att såväl en rörelse som dess motståndare använder medierna som en arena för kamp om hur rörelsen representeras. Samtidigt sätter själva mediet gränser för vad som kan representeras. Dessutom påverkas det som representeras – själva rörelsen – av dessa framställningar. Det sätt på vilket en rörelse representeras tenderar också att variera över tid. Ofta är representationen tätt sammanlänkad med den betydelse som rörelsen får som politisk aktör, såväl direkt i samhällsdebatten som indirekt genom det sätt varpå dess idéer och krav ger impulser till politiskt beslutsfattande och samhällsförändringar. Bilden av detta agerande tolkas i sin tur i medierna utifrån uttalade eller outtalade uppfattningar om politik och demokrati, som styr representationen av rörelsen.

2. Den globala rättviserörelsen i svenska medier

Kapitlets syfte är att undersöka hur den globala rättviserörelsen har framställts i svenska medier. Det analyserade materialet omfattar nyhetsbevakning, opinionsmaterial, kulturartiklar och annat material.[9] Urvalet innefattar samtliga artiklar – 355 till antalet – publicerade i de fem största dagstidningarna i Sverige i vilka rörelsen omnämns vid sina olika namn under perioden 1999–2006, det vill säga från det år då rörelsen först omnämndes i svenska medier. Jag kommer att göra en textanalys och använda mig av metoden innehållsanalys.[10] Det material som analyseras är hämtat från två textdatabaser.[11] I dessa databaser återges enbart

[9] För att ge en bild av dessa mediers genomslag redovisas följande procenttal som beskriver respektive tidnings räckvidd varje vardag hos den svenska befolkningen i sin helhet (siffrorna avser 2004): *Aftonbladet* 21 procent; *Dagens Nyheter* 13 procent; *Expressen* (inklusive *Göteborgs-Tidningen* och *Kvällsposten*, eftersom en stor del av det redaktionella materialet är gemensamt) 18 procent; *Göteborgs-Posten* 8 procent samt *Svenska Dagbladet* 7 procent. Källa: Sifo Media 2004.

[10] För en metoddiskussion, se appendix om metod.

[11] De aktuella textdatabaserna är Presstext (för *Dagens Nyheter* och *Expressen*) och Retriever/Mediearkivet (för *Aftonbladet*, *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet*). Det förekommer att artiklar som publicerats i dessa tidningar inte finns med i dessa arkiv (troligtvis på grund av slarv), men vi kan utgå från att detta

brödtext, ingress, rubrik, skribentnamn, artikeltyp och ibland även de bildtexter eller faktarutor som kan vara knutna till den aktuella artikeln. Detta gör att andra aspekter som ibland uppmärksammas i en innehållsanalys – artikelns placering, bildval, rubrikstorlek, etc. – inte kommer att kunna beröras i analysen, även om de påverkar läsningen av en artikel.[12] Vissa tillgängliga fakta såsom textens längd (är det en notis eller ett reportage om flera sidor?) kommer dessutom att utelämnas ur analysen, även om sådana saker också kan påverka läsningen av och genomslaget för en specifik artikel. Andra sådana tillgängliga fakta kommer att beröras bara på ett övergripande plan. Det kan handla om vem som är artikelns författare (är det en okänd skribent eller en central opinionsbildare?) samt vilken typ av artikel (nyhetsartikel, kultursidesmaterial etc.) det rör sig om.

Med särskild tonvikt på hur rapporteringen förändras över tid ämnar jag undersöka vad som uppmärksammas, hur rörelsen och de aktiviteter som den är inbegripen i värderas, i vilken utsträckning dess aktivister får komma till tals och vilken övergripande demokratisyn som underförstås eller uttalas i framställningen av rörelsen. Syftet med analysen blir alltså att kvantitativt visa *hur mycket* rörelsen har uppmärksammats och *i vilka sammanhang* den har uppmärksammats. Denna undersökning kommer att bygga på både en kvantitativ analys (förekomsten av vissa ord eller fenomen i artiklarna) och en kvantitativt uttryckt kvalitativ analys (tolkning av beskrivningars mening). Den kvantitativa innehållsanalysen kommer även att illustreras med textcitat från artiklarna i urvalet. Dessa citat kommer dessutom att diskuteras och tolkas utifrån de olika synsätt på politik och sociala rörelser som berörts tidigare i avhandlingen.

---

sker väldigt sällan och på ett osystematiskt sätt (vilket därmed inte påverkar analysen i sin helhet, med tanke på materialets storlek). Vid databassökningen har de olika namnen för rörelsen sökts med trunkerade variabler (exempelvis ”globaliseringsrörels*”), detta för att få fram alla omnämnanden oavsett om de sker i bestämd eller obestämd form, singularis eller pluralis.

[12] Bergström och Boréus 2000, s. 45.

I slutet av kapitlet förs även en kortare diskussion om rörelsens inverkan på den politiska dagordningen i Sverige. Även denna kommer att grundas i en innehållsanalys av text: dels utifrån mediematerial från samma tidningar som ingår i den övriga textanalysen, dels utifrån riksdagens kammarprotokoll. Kapitlets andra syfte blir därmed att söka svar på frågan om rörelsens frågeställningar har gett avtryck i den nationella mediala offentligheten och i den institutionaliserade nationella partipolitikens främsta offentlighet.

Utöver denna medieorienterade ansats kommer även de som representeras – det vill säga aktivisterna inom den globala rättviserörelsen – att komma till tals. Utifrån intervjuer med dem som organiserat ett lokalt socialt forum kommer vi att se hur man förstår sin egen roll gentemot media, samt få inblick i förhållandet mellan denna roll och rörelsens mediala representation.

i. Tidigare forskning

Som tidigare konstaterats fick den globala rättviserörelsen sitt genomslag i svenska medier i samband med demonstrationerna mot IMF i Prag i september 2000. Även om rörelsen hade omnämnts sporadiskt sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle i november 1999 var det genom debatten hösten 2000 som den fick en central plats i medierna. Efter bildandet av svenska Attac vid årsskiftet 2000–2001 och demonstrationerna i samband med EU:s toppmöte i Göteborg i juni 2001 fick under det kommande året rörelsens aktiviteter stort medieutrymme.

Den forskning som berört framställningen av den globala rättviserörelsen i svenska medier har främst inriktat sig på enskilda arrangemang, aktionsformer eller organisationer. Det har alltså inte rört sig om några analyser av det sätt varpå rörelsen i sin helhet har framställts. Främst har det rört sig om analyser av mediernas bevakning av rörelseaktiviteter inför, under och efter EU-toppmötet i Göteborg juni 2001, men även framställningen av World Social Forum och den enskilda rörelseorganisationen Attac i medierna har analyserats.

När det gäller analyser av mediernas bevakning av rörelseaktiviteter inför och under EU-toppmötet pekar exempelvis sociologen Jonas Parsmo på att ”stereotypa framställningssätt” används när aktivister omskrivs, att de associeras med våld, hot och konflikt samt att aktivisterna sällan får möjlighet att tala om de politiska motiven bakom protesterna.[13] Medieforskaren Patrik Häggqvist talar också om att media genom sin rapportering skapar förväntningar om våld för att sedan fokusera på våldet när det uppkommer, samt att även de aktivister som tar avstånd från våldsamma politiska metoder ges skulden för att våld förekommit.[14] Vidare menar Häggqvist att mediebilden avpolitiserar aktivisterna på så sätt att polisen, och inte de politiker de protesterar mot, framställs som deras motpart. Även statsvetaren Charlotte Fridolfsson talar om att rörelsen avpolitiseras i medieframställningen – exempelvis genom att toppmötets ”verkliga politiska resultat” ställs i motsats till demonstranternas handlingar – och att de ”fredliga demonstranterna” görs medansvariga för de ”våldsamma demonstranternas” beteende.[15] Fridolfsson menar vidare att aktivisterna framställs såsom marginaliserade utifrån traditionellt ”avvikande” stereotyper (kriminella, idioter, irrationell ungdom, utlänningar), samt att det flitiga användandet av krigsmetaforer i rapporteringen ”rättfärdigar militära insatser i samband med politiska protester”.[16] Medieforskaren Olle Findahl talar om förekomsten av ett ”våldsfilter” i det sätt varpå medierna rapporterade om demonstrationerna i Göteborg.[17]

En innehållsanalys av medierapporteringen om Attac under det första halvåret 2001, som genomfördes av statsvetaren Anders Hellström och medieforskaren Marja

---

[13] Parsmo 2002, s. 173 ff. Författaren har gjort en kvalitativ innehållsanalys med vissa kvantitativa inslag av mediebevakningen av händelserna kring EU-toppmötet i Göteborg utifrån tidningsmaterial från den 13 till den 17 juni 2001 i samma tidningar som jag själv analyserar.

[14] Häggqvist 2002, s. 125 ff. Författaren har gjort en kritisk diskursanalys av mediebevakningen av toppmötet utifrån material från *Göteborgs-Posten* den 11–18 juni 2001.

[15] Fridolfsson 2004, s. 83 ff. Författaren har gjort en diskursanalys av tidningsartiklar och etermedial rapportering som berör Göteborgshändelserna, samt av Göteborgskommitténs rapport.

[16] Ibid., s. 85.

[17] Findahl 2002, s. 23 ff.

Åkerström, visar att större delen av materialet (65 procent) av materialet har en neutral ton, men att det ändå finns nästan tre gånger så många negativt (17 procent) som positivt (6 procent) hållna artiklar.[18] Dessutom förbigås ofta Attacaktivisternas krav och uttalanden till förmån för skribenternas egna uppfattningar om organisationen. När det gäller rapporteringen om World Social Forum i svenska medier konstaterar medieforskaren Jan Ekecrantz att det sociala forumet framställs som ”utopiskt” (i bemärkelsen orealistiskt) och mindre ”seriöst” än sin motpart World Economic Forum. Även här löper våldstemat som en underström, därigenom att det ibland understryks att det *inte* har förekommit våld på forumen.[19]

Gemensamt för alla dessa analyser är att våld får en central roll i rapporteringen – genom förväntningar om, förekomsten av eller till och med avsaknaden av våld – samt att rörelsens aktivister oavsett om de tar avstånd från politiska metoder som anses vara våldsamma sammankopplas med detta våld. Rörelsens politiska budskap får dessutom litet utrymme i de fall rörelsen över huvud taget anses politisk. De flesta av dessa analyser berör den initiala bild som gavs av den globala rättviserörelsen i svenska medier efter debatten om Pragdemonstrationerna hösten 2000. Det rör sig nästan uteslutande om material från det första halvåret 2001. Min genomgång kommer att täcka ytterligare fem och ett halvt år, även om en stor del av materialet publicerades under den initiala perioden. Detta gör det möjligt att undersöka i vilken utsträckning en initial framställning av en rörelse förändras, vilket inte den tidigare forskningen har kunnat uttala sig om. Tenderar en viss bild att ”sätta sig” eller förändras den över tiden?

ii. Övergripande om det analyserade materialet

Det tidningsmaterial som har analyserats är, liksom innehållet i en dagstidning, av skiftande karaktär. Huvuddelen utgörs av nyhetsartiklar, som idealt sett skrivs i en rapporterande och balanserad ton där ett flertal berörda aktörer får komma till tals.

[18] Hellström och Åkerström 2001, s. 153 f.

[19] Ekecrantz 2004, s. 126 f. Författaren har gjort en internationellt komparativ diskursanalys av mediebilden av World Social Forum i svenska, brasilianska, ryska och kinesiska medier.

Utöver detta finns opinionsmaterial, såsom ledare, debattartiklar och insändare. I dessa uttrycks vanligen en subjektiv snarare än en balanserad eller neutral ståndpunkt. Därutöver finns även kultursidesmaterial. Detta material utgörs till stor del av recensioner samt kultur- eller samhällsteoretiskt orienterade reflektioner, mer eller mindre polemiskt författade, om händelser i vår samtid eller historia. Utöver detta finns en mängd andra typer av redaktionellt material, såsom information om kommande tv-program, specialavdelningar, etc. Det material som här har analyserats utgörs till övervägande del av nyhetsbevakning (33 procent) och kulturmaterial (33 procent). Allt opinionsmaterial utgör tillsammans 28 procent, fördelade på ledarkommentarer (17 procent), debattartiklar (10 procent) och insändare (1 procent). Övrigt material (tv-påannonser, nöjesreportage, etc.) utgör 5 procent av det totala materialet.

Dessa olika sorters redaktionellt material värderas med största sannolikhet på olika sätt av läsarna.[20] Man kan till exempel tänka sig att opinionsmaterial främst ses som åsiktsyttringar medan nyhetsartiklar uppfattas som någotsånär neutrala rapporter. Min föresats i denna analys har dock varit att behandla allt redaktionellt material lika, då det gemensamt bidrar till att skapa en offentlig representation av den globala rättviserörelsen. Materialet har dock sorterats efter relevans, där graden av relevans har bestämts utifrån om den globala rättviserörelsen har en central roll i artikeln, en biroll eller om den endast är löst kopplad till artikelns innehåll. ”Lös koppling” till artikelns innehåll har den globala rättviserörelsen ansetts ha om artikeln i huvudsak handlar om något annat, men rörelsen ändå omnämns i förbifarten, i en uppräkning, som ett exempel eller en illustration på något. I det analyserade materialet har rörelsen en central roll i 34 procent av texterna, en biroll i 35 procent och är endast löst kopplad till artikelns innehåll i 31 procent av textmaterialet. Eftersom det många gånger är svårt att tolka hur rörelsen representeras i de fall den nämns endast i förbigående och är löst kopplad till artikelns innehåll, kommer merparten av analysen att göras utifrån de texter där den globala rättviserörelsen spelar en central roll eller en biroll.

[20] Se exempelvis Petersson och Hellström 2004, s. 107.

Huruvida användandet av ”den globala rättviserörelsen” eller andra benämningar i artiklarna harmonierar med de teoretiska definitionerna av rörelser är i detta sammanhang mindre intressant. Dock kan konstateras att ordet ”rörelse”, åtminstone när det gäller politiska rörelser med en längre historia, i medierapporteringen ofta åsyftar organisationer genom vilka olika rörelser har tagit sig institutionell form. I fallet den globala rättviserörelsen görs sådana sammankopplingar i stort sett uteslutande med organisationen Attac, vilket emellertid inte sker särskilt ofta.

Det totala antalet omnämnanden av den globala rättviserörelsen kan även ställas mot den omfattning i vilken andra rörelser nämns i samma tidningar under perioden 2001–2006 (den globala rättviserörelsens fick sitt mediala genomslag 2001). Eftersom det ofta är organisationer snarare än rörelser i en vidare bemärkelse som avses är dessa siffror dock ett dåligt mått på rörelsers aktivitet i bemärkelsen massmobiliseringar genom såväl institutionaliserade som icke-institutionaliserade politiska handlingsformer. I jämförelse med de 344 omnämnanden av den globala rättviserörelsen som görs 2001–2006 (med de olika namn som man ger den), omnämns fackföreningsrörelsen 1473, miljörörelsen 730, fredsrörelsen 641 och veganrörelsen 67 gånger. För att problematisera dessa siffror kan dock konstateras att en del av den globala rättviserörelsens aktiviteter i medierna har uppfattats som uttryck för just dessa andra rörelser. Exempelvis planerades den världsomspännande fredsdemonstrationen i februari 2003 mot det planerade Irakkriget vid European Social Forum 2002, för att sedan organiseras genom den globala rättviserörelsens olika nätverk. Dessutom bör det konstateras att en av de saker som utmärkt den globala rättviserörelsen är att den har fört samman – och därmed varit sammansatt av – en del av ovannämnda rörelser, vilket renderat den ett av dess många namn: ”en rörelse av rörelser”.

iii. Rörelsens olika namn och tonen i artiklarna

Rörelsens olika benämningar diskuterades i ett tidigare kapitel. Där visades i ett diagram hur benämningen av rörelsen har varierat över tid i svensk dagspress. I tabell 11.1 återges samma data, med den skillnaden att här även framgår den relativa fördelningen mellan olika benämningar för varje år. Eftersom rörelsen får större uppmärksamhet under vissa år – främst åren 2001–2003 – ger en procentuell framställning en bättre bild av förändringen över tid i vilka benämningar som används. Som tidigare noterats har jag inte låtit urvalet inkludera benämningen ”Attacrörelsen”.[21]

Tabell 11.1. Benämning av rörelsen i svensk dagspress, 1999–2006

	Procent									Antal (N)
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Antiglobaliseringsrörelsen / antiglobalistiska rörelsen	50	56	64	38	33	52	50	32	45	161
Globaliseringsrörelsen	0	11	20	19	21	9	14	8	17	60
Globala rättviserörelsen / Rörelsen för global rättvisa	0	11	3	20	29	16	19	52	20	70
Globaliseringskritiska rörelsen	0	0	5	20	8	9	8	8	11	38
Antikapitalistiska rörelsen	0	11	3	0	0	0	3	0	1	4
Alterglobaliseringsrörelsen / Alternativa globaliseringsrörelsen	0	0	0	0	1	5	0	0	1	3
Globala solidaritetsrörelsen	50	11	3	2	4	2	6	0	3	12
Forumrörelsen	0	0	0	0	1	5	0	0	1	3
Rörelse av rörelser	0	0	3	0	1	2	0	0	1	4
Antal (N)	2	9	74	93	72	44	36	25	355	

[21] Skälet är den oklarhet som finns med avseende på vad som egentligen avses med denna benämning: rörelsen i sin helhet eller bara organisationen Attac. Under åren 1999–2006 förkommer dock denna benämning vid 124 tillfällen. Av dessa förekommer 10 procent under 2000, 69 procent under 2001, 11 procent under 2002, 4 procent under 2003 och resterande andel under de påföljande åren.

Som tidigare har konstaterats tenderar den benämning som är vanligast inom rörelsen – ”den globala rättviserörelsen” – att öka över tid även i dagspressen. Trots detta dominerar benämningar som betonar att rörelsen är emot globaliseringen i sig – ”antiglobaliseringsrörelsen” och ”antiglobalistiska rörelsen” – textmaterialet i sin helhet.

Även om detta sänder signaler om att rörelsen är negativt inställd till globaliseringen, betyder det inte att en negativ bild ges av rörelsen. Därför har materialet analyserats även utifrån vilken ”ton” som präglar framställningen av rörelsen i respektive artikel. Tre kategorier har använts för detta: neutral/balanserad, negativ samt positiv. Utgångspunkten för tolkningen av ”tonen” i det sätt varpå rörelsen framställs har varit att se till skribentens intention, eller vilka värdeladdade samhällsfenomen rörelsen uttryckligen sammankopplas med. Endast i de fall rörelsen beskrivs som bra eller dålig eller uttryckligen sammankopplas med allmänt vedertagna positivt eller negativt laddade samhällsfenomen har tonen tolkats som positiv respektive negativ.[22]

För att illustrera hur dessa tolkningar har gjorts kan några exempel ges. Följande citat är ett bra exempel på vad som tolkats som en negativ hållning till rörelsen:

> Med hjälp av informationstekniken organiserar sig nu reaktionärer mot kapitalism, investeringar och frihandel världen över. […] Att antiglobaliseringsrörelsen växer och har ett grumligt tankegods är dystert…[23]

Det är tydligt att skribenten här är ute efter att framställa rörelsen i dålig dager (exempelvis genom orden ”reaktionärer” och ”grumligt tankegods”). Som exempel på en positiv hållning till rörelsen kan följande citat anföras:

---

[22] Ett exempel på ett värdeladdat samhällsfenomen av positiv karaktär skulle vara ”demokrati”, medan ”antisemitism” är ett exempel på det motsatta.

[23] Sofia Nerbrand, ”Antiglobalister samlas paradoxalt runt jorden”, *Dagens Nyheter*, 19 juli 2000.

> Förslag finns: en internationell skatt, ökat bistånd, skuldavskrivning för de fattigaste länderna, att rädda vård, skolor och vattenresurser undan privatisering. Frågorna tillhör de avgörande för möjligheten att skapa en värld präglad av social rättvisa. Den globala solidaritetsrörelsen behövs. Nu mer än någonsin.[24]

Denna skribent framställer å sin sida tydligt rörelsen som något mycket positivt (den beskrivs som en nyckelaktör för att skapa ”social rättvisa” i världen). Som ett exempel på vad som tolkats som en neutral eller balanserad hållning kan tas följande notis (som här återges i sin helhet):

> Beslutet att starta en fransk-tysk arbetsgrupp för att utreda en Tobinskatt (eller omsättningsskatt) på internationella valutatransaktioner ses mest som en tom gest åt antiglobaliseringsrörelsen, skriver Financial Times. ”Få tror att detta gör att införandet av en skatt har kommit något närmare”, fortsätter tidningen. Tysklands förbundskansler Gerhard Schröder tillkännagav att det blir en arbetsgrupp efter ett toppmöte med Frankrikes president Jacques Chirac och premiärminister Lionel Jospin i veckan. Detaljerna är okända.[25]

Även om det i notisen påstås att rörelsen skulle ha utsatts för något negativt (”en tom gest”) har framställningen av själva rörelsen här tolkats som neutral, eftersom den tillskrivs varken negativa eller positiva egenskaper eller handlingar i och för sig.

Av tabell 11.2 framgår hur tonen i rapporteringen har förändrats under perioden. I denna tabell har de artiklar där omnämnandet av rörelsen har en lös koppling till artikelns egentliga innehåll inte medtagits (på grund av svårigheten att tolka tonen i ett svepande omnämnande), varför det omfattar endast 246 artiklar. Resten av analysen kommer att utgå även från denna del av materialet (och oftast kommer de två artiklarna från år 1999 att utelämnas i procentredovisningar, då det knappa underlaget inte medger några egentliga slutsatser).

---

[24] Jesper Bengtsson, ”Solidariteten behövs mer än någonsin”, *Aftonbladet*, 26 januari 2005.

[25] Björn Carlsson, ”Tobinskatt-utredning mest tom gest”, *Göteborgs-Posten*, 8 september 2001.

Tabell 11.2. Tonen i artiklar om rörelsen i dagspressen, 1999–2006

	Procent									Antal (N)
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Neutral / balanserad	0	29	56	65	42	44	46	65	53	131
Negativ / kritisk	50	29	23	6	12	15	8	12	14	34
Positiv / bejakande	50	43	21	29	46	41	46	24	33	81
Antal (N)	2	7	62	68	50	27	13	17	246	

Som tydligt framgår av tabellen är tonen i rapporteringen neutral eller balanserad i huvuddelen (53 procent) av materialet under hela perioden. Noteras kan också att andelen artiklar med positiv ton är dubbelt så hög som den negativa andelen. Det konstaterades förut att tidigare forskning har visat att mediematerialet om Attac under första halvåret 2001 till största delen höll en neutral ton (65 procent), men att andelen negativt hållna artiklar (17 procent) översteg de positivt hållna artiklarna (6 procent). I det material som har analyserats här är så inte fallet, men samtidigt är 2001 det enda år som andelen negativt färgat material överstiger det positivt färgade materialet. Men efter detta år – året för toppmötesdemonstrationerna i Göteborg – minskar andelen artiklar med negativ ton, samtidigt som andelen artiklar med positiv ton ökar.

Både de positivt och de negativt laddade artiklarna tillhör i hög grad kategorierna kultur- eller opinionsartiklar. Nyhetsrapporteringen har till 89 procent en neutral eller balanserad ton. De artiklar som har en negativ ton utgörs till största delen (62 procent) av ledarartiklar, medan artiklar med positiv ton främst (46 procent) är kulturartiklar och därefter ledarartiklar (22 procent). Detta kan till viss del sägas återspegla institutionella faktorer. Fyra av de fem största dagstidningarna har borgerliga ledarsidor, medan bara en har en socialdemokratisk ledarsida. Detta förklarar nästan helt de ovannämnda 62 och 22 procenten negativt respektive positivt hållna ledarartiklar. Samtidigt finns det (åtminstone i de undersökta tidningarna) en tradition att ha mer vänsterorienterat material på kultursidorna än på ledarsidan, oavsett tidningens politiska färg. Utifrån det resonemang som tidigare fördes om att läsarna troligen vet att värdera nyhets- och opinionsmaterial på olika sätt, är här den viktiga slutsatsen att nyhetsmaterialet – som gör anspråk på att

rapportera snarare än att värdera – nästan uteslutande håller en neutral eller balanserad ton i sin framställning av rörelsen. Detta betyder dock inte att rapporteringen skulle vara värderingsfri. Som vi senare ska se finns det vissa tendenser i *det sätt* varpå rörelsen framställs, tolkat utifrån andra kategorier än tonen i artikeln. Bruket av namnen ”antiglobaliseringsrörelsen” eller ”antiglobalistiska rörelsen” sammanfaller oftast inte med en negativ framställning (även om de artiklar som har en negativ ton tenderar att använda dessa namn).[26] Men samtidigt reproducerar en sådan benämning en föreställning om rörelsen som vi tidigare sett är svår att tillskriva rörelsens aktivister utifrån deras faktiska åsikter. Här har vi delvis att göra med en metodrelaterad begränsning, eftersom den innehållsanalytiska metoden är bäst lämpad för att kartlägga det uppenbara eller direkt uttryckta i en text.[27] Därmed tas de dominerande idéstrukturer utifrån vilka texterna skrivs – med alla deras naturaliserade utgångspunkter och begränsningar – oftast för givet.

En annan intressant aspekt av materialet är i vilken utsträckning rörelsens aktivister kommer till tals.[28] Som tidigare konstaterades har forskning om såväl tidigare rörelser som den globala rättviserörelsen visat att aktivisterna ofta inte får komma till tals i de artiklar som skrivs om rörelsen. I det material som analyserats här figurerar rörelsens aktivister på två sätt. Dels som citerade i olika typer av artiklar, dels som skribenter av främst opinionsartiklar. Av de artiklar där rörelsen har en central roll

[26] Av de artiklar där dessa benämningar används är andelen där rörelsen framställs på ett neutralt eller balanserat sätt 67 procent, medan 25 procent av dessa artiklar framställer den på ett negativt sätt.

[27] Bergström och Boréus 2000, s. 46.

[28] En närliggande fråga är vilka som har skrivit dessa artiklar om den globala rättviserörelsen. Detta kan framstå som ett mått på huruvida en större eller mindre krets av skribenter har bidragit till att forma bilden av rörelsen. Om man undantar de 19 artiklar som har fler än en författare (främst debattartiklar med en lång rad författare) står 155 olika skribenter bakom de kvarvarande totalt 336 artiklarna. Av dessa skribenter har tolv fem eller fler artiklar, som utgör 26 procent av samtliga analyserade texter. Detta pekar på att bilden av rörelsen formats av ett stort antal skribenter, samtidigt som det finns ett mindre antal skribenter som vid upprepade tillfällen skrivit om den. De som skrivit fem eller fler artiklar är nyhetsreportrar (Tove Nandorf, Anders Bolling, Björn Carlsson, Björn Erik Rosin och Karin Henriksson), ledarskribenter (Helle Klein, Jesper Bengtsson och Niklas Ekdal), kulturskribenter (Petter Larsson, Magnus Linton och Stefan Jonsson) samt en ”rörelseintellektuell” (Naomi Klein).

eller en biroll citeras rörelserepresentanter i 43 procent, samtidigt som 11 procent är skrivna av rörelserepresentanter eller vad som kan betraktas som rörelseintellektuella.[29] Om man bara ser till nyhetsartiklarna citeras rörelserepresentanter i 55 procent av fallen.[30] Denna andel visar på en relativt god möjlighet för aktivisterna att komma till tals.

Att någon citeras behöver emellertid inte innebära att personen verkligen får möjlighet att ge sin version av det inträffade eller sin vinkel på en viss fråga. Citat kan användas ”illvilligt” och svepande, där en mening rycks ur sitt sammanhang. Ett bättre mått är kanske därför i vilken utsträckning rörelsens krav eller kritik ges utrymme i en artikel. Tabell 11.3 visar hur rörelsens olika krav och kritik antingen omnämns eller utvecklas i det analyserade materialet.

[29] Under kategorin ”rörelseintellektuella” faller exempelvis skribenter som Naomi Klein, Vandana Shiva och Arundhati Roy, som alla medverkat med kultursidesmaterial.

[30] Andelen nyhetsartiklar där vad som framstår som rörelsens motståndare eller motpart citeras är 30 procent, och i 11 procent av nyhetsartiklarna citeras såväl rörelserepresentanter som motståndare. Kravet på att bägge parter i vad som framställs som en konflikt ska få möjlighet att ge sin syn på saken måste här naturligtvis sättas i samband med den ”scen” artikeln handlar om. I fallet toppmöte med tillhörande demonstration förefaller exempelvis ett sådant krav rimligt, då det rör sig om en ”delad scen”, men i fallet socialt forum handlar det om en egen ”scen” på vilken en aktör framför sitt eget budskap, oberoende av sin motståndare. Ibland delas dessutom nyhetsmaterialet upp i olika artiklar när en större händelse (såsom en toppmötesdemonstration) ska bevakas. I den undersökning som här har gjorts – där inte tillgång till det tryckta materialet funnits (utan bara det material där rörelsen direkt omnämns) – är det därför svårt att se kopplingen mellan dessa olika material. Det är alltså svårt att utifrån dessa siffror dra några egentliga slutsatser om ”balansen” mellan rörelsens och dess motståndares rätt att komma till tals.

Tabell 11.3. Rörelsens krav och kritik i dagspressen, 2000–2006

Plats för rörelsens politiska krav och kritik i artikeln	Procent								Antal (N)
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Krav utvecklas	0	15	9	12	15	31	18	13	32
Krav omnämns (ytligt)	43	26	32	24	22	31	18	27	67
Totalt, krav	43	40	41	36	37	62	35	40	99
Kritik utvecklas	86	23	26	28	26	15	18	26	64
Kritik omnämns (ytligt)	0	48	50	48	41	31	35	45	111
Totalt, kritik	86	71	76	76	67	46	53	71	175
Antal (N)	7	62	68	50	27	13	17	244	

Tydligt i dessa siffror är att det inte ofta utvecklas *vad* den globala rättviserörelsen vill och *varför* den vill detta. Endast i 13 procent av artiklarna utvecklas rörelsens politiska krav, medan de ytligt omnämns i 27 procent av artiklarna. Med ytligt omnämnande avses här kortfattade uppräkningar av krav, exempelvis om det i en artikel nämns att införandet av Tobinskatt har krävts under en demonstration utan att plats ges för några motiv till eller argument för detta. Det talas alltså om att rörelsen vill något, men inte varför. Det är vanligare att rörelsens kritik får större utrymme. I 26 procent av artiklarna utvecklas kritiken, medan den ytligt omnämns i 45 procent av dem. Även här avses med ytligt omnämnande en uppräkning, denna gång av samhällsfenomen som rörelsen sägs vara emot eller kritisk till. Det kan handla om att rörelsen sägs vara mot frihandel eller WTO, utan att detta närmare utreds.

Om man jämför förhållandet mellan kritikens och kravens plats i artiklarna, ser man att det är främst rörelsens kritik som ges utrymme, och inte så mycket dess krav. Detta förhållande kan tolkas så att den globala rättviserörelsen framställs som en aktör som *kritiserar* och *"gör ner"* snarare än formulerar egna förslag på hur världen borde se ut.

3. Representationen av en rörelse

Bilden av gatuprotesten, som är en vanlig representation av sociala rörelser, har en lång historia. Under moderniteten har massornas intagande av gaturummet ofta använts i bild och text för att i Le Bonsk anda frammana en bild av civilisationshotande fara eller för att ge en föreställning om folkmakten i aktion eller vardande. Det är därför inte märkligt att gatudemonstrationen även i dag får en framskjuten roll i framställningen av sociala rörelser. Många gånger är dessutom en central aktionsform för sociala rörelser att just genom sitt antal demonstrera sin potentiella politiska styrka.[31] Men samtidigt bidrar en sådan bild till att framställa aktivisterna som aktörer som främst protesterar och kritiserar. Och den riskerar att falla in i den uppfattning om den våldsamma och hotfulla massan som exempelvis Le Bon gav uttryck för. Litteraturvetaren Stefan Jonsson menar att ”massretoriken” alltsedan Edmund Burkes kritik mot den franska revolutionen har understött uppfattningen om att ”de stora kollektivens inblandning i politiken automatiskt leder till våldsamheter, och den gör att alla politiska våldsamheter automatiskt leder till förslag om att inskränka kollektivens politiska inflytande”.[32] Konsekvensen av detta blir, enligt Jonsson, att det ”uppstår en associationsbana i det allmänna medvetandet som får demokratin att se farlig ut.”

I ett tidigare kapitel diskuterades den globala rättviserörelsens huvudsakliga protestrepertoar. Då konstaterades att det var genom de stora toppmötesdemonstrationerna som rörelsen först fick uppmärksamhet, men att man sedan – mycket på grund av att medierna tenderade att koncentrera sig på de våldsamheter som ibland uppstod under demonstrationerna – genom de sociala forumen ville att medierna skulle rikta större uppmärksamhet på rörelsens politiska idéer och visioner. Frågan blir då hur medierna faktiskt har förhållit sig till rörelsens ökade engagemang i de sociala forumen.

---

[31] Exempelvis della Porta och Diani (1999, s. 174 ff.) beskriver ”antalets logik” som en central logik som formar sociala rörelsers protestrepertoar.

[32] Jonsson 2005, s. 27.

I tabell 11.4 visas hur bevakningen av demonstrationer respektive sociala forum har förändrats över tid. Av tabellen framgår också i hur stor utsträckning artiklar huvudsakligen har handlat om respektive endast omnämnt dessa två mobiliseringsformer.

Tabell 11. 4. Demonstrationer och sociala forum i dagspressen, 2000–2006

	Procent								Antal (N)
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Handlar om demonstration	57	47	29	20	7	0	35	29	72
Demonstration omnämns	43	26	28	48	33	15	12	30	75
Handlar om socialt forum	0	2	28	18	30	15	6	16	40
Socialt forum omnämns	14	6	12	14	4	31	6	11	26
Antal (N)	7	62	68	50	27	13	17	244	

Om man ser till tidsperioden i sin helhet, står demonstrationer i fokus eller omnämns dubbelt så ofta som sociala forum. Även om rapporteringen om demonstrationer minskar något med tiden är den mer omfattande än forumbevakningen alla år utom två.

Den tidigare refererade Ekecrantz har visat att rapporteringen om World Social Forum (WSF) har tenderat att hamna i skuggan av bevakningen av de ekonomiska och politiska eliternas World Economic Forum (WEF).[33] Utifrån omnämnanden i de tidningar som här har analyserats kan en liknande slutsats dras, fast utifrån kvantitativa mått. Mellan åren 2001 och 2006 omnämns i dessa fem tidningar WEF i 276 och WSF i 137 artiklar, det vill säga knappt hälften så ofta.[34] Överlag tycks det alltså fortfarande vara så att rörelsen förknippas mer med demonstrationer än sociala forum, samt att ”motpartens” forum uppmärksammas i större utsträckning.

[33] Ekecrantz 2004.

[34] Detta baserar sig på en sökning som omfattar alla artiklar i dessa tidningar under perioden, inte enbart de där rörelsen omnämns.

Frågan om *hur* rörelsen representeras är dock inte bara en fråga om vilken av dess aktiviteter den huvudsakligen förknippas med. Det handlar även om i vilken utsträckning rörelsen associeras med ”våld”, om den framställs som en politisk aktör och i så fall på *vilket sätt* den framställs som politisk aktör. Dessa tre aspekter ska resten av innehållsanalysen inrikta sig på.

i. Våldets närvaro och frånvaro

Som tidigare konstaterats utgör tankeförbindelsen mellan rörelseaktivism och våld en central beståndsdel i den bild som brukar ges av rörelser, och denna gör sig särskilt påmind i samband med demonstrationer. I det material som analyserats här är denna typ av tankeförbindelser vanligt förekommande. Det kan röra sig om allt ifrån att enskilda förseelser som kan associeras med våld omskrivs i artiklarna till att kopplingen mellan våld och aktivister görs till ett övergripande tema i framställningen. Det kan röra sig om principiellt hållna artiklar, där skribenter medvetet förknippas rörelsen med våld men även artiklar skrivna av aktivister som syftar till att problematisera eller ta avstånd från det våld man förknippas med.

Det bör även noteras att ”våld” i det journalistiska språkbruket av i dag har en glidande betydelse. Rent lexikaliskt betyder ordet i första hand bruk av fysisk styrka mot en annan person, men används ofta – särskilt i dessa sammanhang – även för att beskriva skadegörelse, som ju egentligen riktas mot döda ting. Denna skillnad är inte enbart semantisk, utan har stor praktisk betydelse. Historiskt har exempelvis materiellt sabotage ingått i olika rörelsers protestrepertoarer. Ett sådant handlande måste kunna skiljas från interpersonellt våld. Genom att etikettera allt detta som våld sker en betydelseglidning som innebär att skadegörelse räknas som våld.

Ibland verkar våldstemat i det analyserade materialet generaliserande och leder till att rörelsen i sin helhet associeras med våld, trots att det i samma artikel kan nämnas att endast ett fåtal aktivister har ägnat sig åt skadegörelse eller deltagit i kravaller med polis. I följande exempel från en nyhetsartikel om en toppmötesdemonstration – med rubriken ”Slaget om Barcelona” – framgår detta tydligt:

> Det började fredfullt. Minst 250 000 människor intog i går kväll gatorna i Barcelona för att demonstrera mot de beslut som Göran Person och de andra EU-ledarna fattat. […] Från att under två dagar ha varit EU:s huvudstad förvandlades Barcelona i går kväll till antiglobaliseringsrörelsens huvudstad. […] Demonstrationen började som en gigantisk folkfest […] Demonstranterna spelade musik, sjöng och dansade samtidigt som de protesterade ett kapitalistiskt Europa och mot USA. […] Då förvandlades Barcelona till våldets huvudstad. Ett 50-tal demonstranter satte samtidigt på sig rånarmasker […] Demonstranterna svarade med molotovcocktails och stenar. […] Vid ett tillfälle välte demonstranterna en bil och skrämde vettet ur restaurang- och teaterbesökarna i närheten.[35]

Här förändras definitionen av den kollektiva aktören ”demonstranterna”. Från början är ”demonstranterna” de 250 000 människor som deltar i vad som beskrivs som en folkfest. Därefter förskjuts fokus. Demonstranterna är nu enbart de 50 individer som ägnar sig åt vad som beskrivs som våld. Genom denna glidning blir det senare otydligt vilken grupp som avses när artikelförfattaren säger att ”demonstranterna” välte bilar och kastade sten. Genom att inte göra en distinktion mellan olika typer av demonstranter förknippas *alla* demonstranter med ”våldet”.

Detta sätt att ge samtliga aktivister skulden för enskilda individers handlingar förekommer även i andra artiklar. I en artikel apropå toppdemonstrationerna under G8-mötet i Genua 2001 skrivs exempelvis att ”[m]ånga godtrogna demonstranter lät sig exploateras av provokatörerna”.[36] Även om det i artikeln görs en distinktion mellan ”resande huligansällskap” och ”vanliga demonstranter” så gör artikelförfattaren även de senare ansvariga för kravallerna genom att säga att de *lät sig* exploateras.

---

[35] Per Wendel, ”Slaget om Barcelona: Flera skadade i kravaller efter EU-toppmötet”, i *Expressen*, 17 mars 2002.

[36] Charlotta Friborg, ”Polisvåld”, i *Dagens Nyheter*, 18 januari 2001.

För en del skribenter fungerar kopplingen mellan våld och rörelse som ett sätt att säga att rörelsen inte är politisk och därmed inte värd att ta på allvar. I en kommentar till händelserna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001 menar så en skribent att ”kringresande huliganer i rånarhuvor som vill slåss med polisen har inga argument för eller emot någonting”.[37]

Men det finns även de som menar att man måste lyssna på rörelsen *trots våldet*:

> Man kan och skall bli upprörd över våldet i samband med rörelsens demonstrationer världen över. Men det är oklokt att försöka vifta bort antiglobaliseringsrörelsen som en liten, våldsbenägen sekt med våld som tyngsta argument. Våldsverkarna är en försvinnande liten del av en allt starkare opinion. Människor är oroliga och upprörda över tillståndet i världen. […] De är upprörda över miljöförstöring och över klyftorna mellan rika och fattiga. De oroar sig för att deras jobb ska försvinna utomlands. De visar också engagemang och medkänsla och de vill göra något. Oron måste tas på allvar men analysen bemötas.[38]

Här framställs rörelsens aktivister såsom en passiv indikator. Ett fåtal är våldsamma, men de flesta är bara oroade och upprörda. De visar medkänsla och vill göra gott. Men samtidigt menar skribenten att de saknar förmåga att omsätta sin oro och medkänsla i konstruktivt handlande.

På det hela taget tenderar vad som beskrivs som ”våld” att återkomma i en stor andel av artiklarna. Av tabell 11.5 framgår i vilken utsträckning våldstemat har funnits med i de analyserade artiklar där rörelsen har en central roll eller en biroll.

---

[37] Gunnar Fredriksson, ”Huliganer skapade inte demokratin”, i *Aftonbladet*, 18 juni 2001.

[38] Peter Hjörne, ”Medmänsklig globalisering”, i *Göteborgs-Posten*, 26 augusti 2001.

Tabell 11.5. Sammankoppling mellan våld och den globala rättviserörelsen i dagspressen, 2000–2006

Våld eller skadegörelse	Procent								Antal (N)
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Centralt i artikeln	43	39	18	18	0	8	12	21	51
Omnämns i artikeln	29	24	26	22	22	15	29	24	59
Totalt	71	63	44	40	22	23	41	45	110
Antal (N)	7	62	68	50	27	13	17	244	

Även om det är tydligt att våldstemat blir mindre centralt ju längre tiden går, spelar det fortfarande en stor roll. Vad som dock inte framgår av ovanstående tabell är att det ibland finns en *förväntan om våld* som kan uttryckas mer subtilt. Exempelvis har ett nyhetsreportage om ett seminarium som hölls i Göteborg november 2001 rubriken ”Attac och Afa i fridsam diskussion”, där det är tydligt att ordet ”fridsam” signalerar en förväntan om att aktiviteter som Attac eller Afa är involverade i *inte* är fridsamma.[39] På så sätt kan det i materialet finnas en rad subtilare betydelser, som inte fångas i den kvantitativa genomgången.

Även om förväntan om skadegörelse eller kravaller inför demonstrationer styr framställningen av rörelsen på ett sätt som tenderar att förknippa alla aktivister med ”våld” kan den naturligtvis ha visst fog för sig, med tanke på att det historiskt har förekommit skadegörelse och handgripligheter mellan vissa demonstranter och poliser. Desto märkligare är det faktum att det även i rapporteringen från World Social Forum och andra sociala forum funnits en tydlig förväntan om våld. I en artikel om 2002 års forum i Porto Alegre står följande att läsa:

> Vid entrén delade man inte ut gatsten, rånarluvor och kartor över var stans McDonald’s-restauranger är belägna. I stället fick jag en broschyr tjock som en mindre telefonkatalog över mötets hundratals seminarier, konferenser och workshops. Det våldsammaste jag bevittnade var en svettig uppvisning i capueira, en till dans

[39] Margareta William Olsson, ”Attac och Afa i fridsam diskussion”, i *Göteborgs-Posten*, 18 november 2001.

> maskerad stridskonst som skapades av slavarna på Brasiliens plantager. Frånvaron av våld var ändå anmärkningsvärd.[40]

Här rapporterar skribenten alltså vad han *inte* varit med om. I en nyhetsartikel som handlar om samma års forum används på ett liknande sätt rubriken ”Stormöte utan upplopp”.[41] En av författarna till denna artikel skriver i en annan text från samma evenemang att:

> Den som väntat sig våld och skadegörelse blir besviken. Mötet är lika välordnat som vilket EU-toppmöte som helst. Inklusive kostymklädda vakter, bredbandsuppkoppling och faciliteter. Väluppfostrade deltagare, om än i shorts och sandaler.[42]

Även om det rör sig om ett evenemang som består av seminarier, workshops och kulturaktiviteter – det vill säga aktiviteter som inte har något att göra med skadegörelse eller våld – finns det alltså enligt artikeln ändå rimliga skäl att förvänta sig våld, även om dessa skäl aldrig skrivs ut.[43]

Intressant med detta citat är att det även förmedlar bilden att World Social Forum *nästan* är *som riktig* internationell *politik*, så när som på delegaternas klädsel. Detta leder oss in på tendensen att beskriva rörelsen på ett avpolitiserande sätt.

ii. Avpolitisering och trivialisering

Som inledningsvis konstaterades visar tidigare forskning att såväl sociala rörelser i allmänhet som senare års globaliseringsrelaterade protester ofta framställts på ett

[40] Jesper Huor, ”Globalt motstånd tar gestalt”, i *Svenska Dagbladet*, 17 februari 2002.

[41] Lars Johansson och Tove Nandorf, ”Stormöte utan upplopp”, i *Dagens Nyheter*, 3 februari 2002.

[42] Tove Nandorf, ”Protester för global rättvisa”, i *Dagens Nyheter*, 10 februari 2002.

[43] Att man *inte* borde ”vänta sig våld och skadegörelse” styrks av undertecknads egna observationer vid World Social Forum, European Social Forum och vid svenska lokala sociala forum. Även om det vid främst de världssociala- och de europeiska forumen har hållits stora demonstrationer observerades endast materiell skadegörelse vid forumet i Aten. Där kastade ett fåtal individer, tillhörande grupperingar som av principiella skäl valt att *inte* medverka vid forumet, i samband med demonstrationen sten mot bankfönster och hamnade i handgemäng med både demonstranter och polis.

avpolitiserande och trivialiserande sätt. Detta är också tydligt i det material som analyserats här.

Avpolitisering innebär i detta sammanhang att rörelsen framställs på ett sådant sätt att vi ska förstå att det *inte* rör sig om en politisk aktör – eller att denna aktör *inte* ägnar sig åt politisk verksamhet. I en jämförelse med 1970-talets tyska terroristgrupp Röda Arméfraktionen menar en skribent att

> Dagens antikapitalistiska rörelser är knappast lika tydliga. Måltavla är alla mellanstatliga institutioner: EU, WTO, finansieringsinstitut som Världsbanken och IMF. Det breda fiendespektrumet visar att motståndet är reflexmässigt, inte politiskt genomtänkt. […] [Dessutom] förenas de mer av en allmän idealism (”gör mer för folken i tredje världen”) än av politiska band.[44]

En annan skribent jämför också med Röda arméfraktionen och menar att:

> Andreas Baader var en värre terrorist än vad antiglobaliseringsrörelsen hittills frambringat, men han hade också en teoretisk överbyggnad. Till skillnad från nutidens stenkastare tog han ansvar för våldet, använde förhör och intervjuer till att mässa om den fascistiska staten i stället för till löjliga bortförklaringar. […] Nu handlar det mest om en egotripp […] [Aktivisterna] har tagit […] politikens löften om […] rättvisa bokstavligt. Den självupptagna otåligheten är […] en mera givande förklaring till stenkastandet än bristerna i frihandeln eller EU:s demokratiska underskott. […] En oroande biverkning av den goda, globala, liberala, kapitalismen, säger jag. Ju mer bortskämda vi blir, materiellt och politiskt, desto fler ungar som kräver omedelbar behovstillfredsställelse.[45]

I bägge dessa texter finns en tydlig vilja att säga att aktivisterna egentligen inte drivs av en politisk övertygelse eller ens tänker politiskt. Deras aktivism anses i stället grundad i reflexer, idealism, egocentrism eller bortskämdhet. Detta sätt att framställa

---

[44] Steve Sem-Sandberg, ”Revolutionära ikoner måste avmytologiseras”, i *Svenska Dagbladet*, 3 juli 2001.

[45] Niklas Ekdal, ”Man rappar inte om tålamod”, i *Dagens Nyheter*, 26 augusti 2001.

sociala rörelser och dess aktivister ligger nära Le Bons synsätt, då aktivisterna framställs som om de saknade rationalitet, främst ägnar sig åt förstörelse samt inte är i stånd att förverkliga de ideal de säger sig omfatta (utan snarare verkar mot dem). Det bör här även poängteras att skribenterna ovan inte använder RAF och Andreas Baader som utgångspunkt för sina resonemang för att de sympatiserar med dessa (det mesta talar för att det förhåller sig tvärtom), utan för att trivialisera dagens aktivister.

Det finns även exempel på avpolitisering som inte utgår från en negativ inställning till rörelsen. I nedanstående exempel – en debattartikel skriven av två representanter från ett politiskt ungdomsförbund – görs en åtskillnad mellan vad som är politiskt och vad som inte är det:

> Ett tag såg det ut som om antiglobaliseringsrörelsen skulle kunna vara det forum som fångade upp detta engagemang mot orättvisor världen över. […] Attac och andra enfrågerörelser kan aldrig långsiktigt fånga upp det internationella engagemanget. De kan på sin höjd vara ett komplement till mer övergripande *politiska* rörelser. […] Vår värld är orättvis. Vi vet att det upprör och engagerar många ungdomar. Därför tänker vi […] se till att kanalisera det brinnande engagemanget, se till att ge ungdomar ett radikalt *politiskt* alternativ.[46]

Här framställs rörelsens potentiella deltagare som engagerade och upprörda, men så länge deras engagemang inte kanaliseras genom ett parti förblir det opolitiskt. ”Enfrågerörelser” anses vara enbart ett komplement till ”politiska rörelser”, varmed förstås att de förra inte är politiska.

När det gäller former av trivialisering utöver dem som tidigare nämnts förekommer varianten att omtala ”the usual suspects”. Exempelvis är temat i en artikel att äldre aktivister dominerar rörelsen trots att det mest är ungdomar som är aktiva: ”När massrörelsen mot kriget växte fram såg de välkända personerna från 70-talet sin

[46] Ardalan Shekarabi och Sara Heelge-Vikmång, ”SSU fokuserar på internationella frågor”, i *Göteborgs-Posten*, 7 augusti 2003.

chans: en efter en dök de upp i massmedierna".[47] Bakom detta påstående ligger föreställningen om att det finns en grupp människor – "de välkända personerna från 70-talet" – som inte är värda att ta på allvar.

En annan variant är att rörelsens aktiviteter beskrivs som oseriösa. Detta kan ske med både positiva och negativa undertoner. I en rapport från World Social Forum sägs rörelsen befinna sig i ett vägval mellan att vara en "samling organisationer som surfar fram på sin glada berusning över att äntligen tillsammans våga säga ifrån" och "en politisk kraft med mer av konkret innehåll och riktning".[48] Här ställs "glad berusning" och att "våga säga ifrån" – uttryckt på ett trivialiserande sätt – i motsats till politisk handlingskraft och konkretion. Reportern uttrycker ett tvivel om huruvida det senare är möjligt, eftersom "man inte enats i så grundläggande ställningstaganden som för eller emot kapitalismen." Här kan noteras att det inom exempelvis arbetarrörelsen funnits en återkommande diskussion om inställningen till kapitalismen, utan att man på något sätt diskvalificerat sig som "politisk kraft".

Men det finns även motexempel till dessa former av trivialiseringar. En annan skribent menar exempelvis att "[a]v alla upplevelser World Social Forum erbjuder är välorganiseringen och seriositeten de som gör starkast intryck."[49]

iii. Rörelsen som politisk aktör

Inledningsvis påstods att de olika sätt varpå rörelsen framställs tenderar att uttrycka eller förutsätta vissa föreställningar om politik och demokrati, och vilken plats sociala rörelser har i förhållande till dessa. Utifrån detta påstående har samtliga artiklar i urvalet analyserats i syfte att identifiera vilka av dessa synsätt som är starkast över tid i de fem dagstidningarna. Härvidlag har fyra synsätt identifierats, som delvis korresponderar mot varianter av de tre problematiker som diskuterades i

---

[47] Anders Mildner, "Barnarbete bakom barrikaden", i *Expressen*, 27 april 2003.

[48] Tove Nandorf, "Svårt nå verklig politisk makt", i *Dagens Nyheter*, 10 februari 2002.

[49] Magnus Linton, "I facket ligger nyckeln: World Social Forum i Brasilien blev en idémarknad som vibrerade av lust", i *Expressen*, 5 februari 2002.

avhandlingens början. Enligt det första synsättet är rörelser ett hot mot demokratin och samhällsordningen (vad som skulle kunna ses som ett Le Bonskt perspektiv på sociala rörelser). En andra variant är att rörelser ses som ett symptom på ett problem eller en konflikt i samhället, men att rörelsen själv anses ur stånd att ge uttryck för denna motsättning på ett adekvat sätt (ett synsätt som ligger nära Parsons). En tredje variant är en vidareutveckling av den andra. Skillnaden är att man menar att rörelsen, genom att föra fram nya frågeställningar, utgör en förmedling av samhällsproblem eller intressen in i den institutionaliserade politiken eller offentliga debatten. Den fjärde varianten är orienterad mot rörelsen som kreativ kraft, i detta sammanhang på så sätt att den skapar nya former för politiken. Alla dessa fyra synsätt handlar om den roll som sociala rörelser anses spela i förhållande till det politiska systemet och till politik i allmänhet. För att utveckla hur dessa synsätt tar sig uttryck kommer jag först ta en rad exempel tas från artiklar, för att sedan visa hur deras förekomst procentuellt varierar över tid i hela det analyserade materialet.

a. Hotar eller hindrar ordning och demokrati

Det är främst under den initiala perioden, efter Seattledemonstrationerna 1999 och i samband med Göteborgshändelserna 2001, som vi finner texter där rörelsen eller dess aktivister framställs som ett hot mot samhällsordningen eller demokratin. Ett synnerligen framträdande undertema är att aktivisterna försökte att stoppa ett demokratiskt möte, och därigenom utgjorde ett hot mot demokratin i sin helhet. I en debattartikel som handlar om det rättsliga efterspelet till kravallerna i Göteborg menar exempelvis en skribent att:

> De som åtalats i Göteborg var ute efter att stoppa ett möte mellan EU-ländernas regeringschefer, samtliga demokratiskt valda. Detta om något måste betraktas som ett hot mot såväl yttrandefrihet som demokrati.[50]

Detta tema förekommer även i andra artiklar av mer generell karaktär. En skribent diskuterar på ett liknande sätt när EU:s utvidgning avhandlas:

---

[50] Lisbeth Grönfeldt Bergman, ”Vänsterpartiet visar var de står”, i *Göteborgs-Posten*, 27 april 2002.

> Det har i vinter talats mycket om de s k antiglobalistiska rörelserna […] Det som förenar många av dessa rörelser är en förskräckande brist på tillit till de demokratiska institutionerna. […] [De känner ett] förakt för möjligheten att påverka en politiks inriktning med parlamentariska medel i fria, öppna val. […] Det största hotet mot EU kommer med andra ord inte inifrån EU självt […] utan från den skugga av missnöje unionen kastar genom sin blotta existens. […] Troligtvis växer den ut till en riktig massrörelse och den kommer då att utgöra ett hot inte bara mot EU utan mot den demokratiska processen i samtliga gamla och nya medlemsländer.[51]

Ytterligare ett exempel handlar om ett möte arrangerat av Världsbanken i Oslo:

> När experter och politiker för lågmälda samtal och resonerar om hur fattigdomen i världen ska avhjälpas, samlar antiglobalisterna antiintellektuella krafter som försöker hindra och störa den fria diskussionen under bankens värdskap i Oslo. Fri handel och fritt meningsutbyte verkar hänga ihop. De som är emot det första är ofta även motståndare till det senare.[52]

Tydligt i alla dessa exempel är att rörelsen antingen uttryckligen eller mer subtilt framställs som en antidemokratisk kraft, antingen genom att den stör demokratiska möten eller att den anses vara mot demokratin i sig. Vidare tillskrivs rörelsen negativt laddade attribut såsom missnöje och antiintellektualism. Här underkänns rörelsen som politisk aktör – eller ses åtminstone som en samhällsfarlig sådan – samtidigt som de frågor som den tar upp inte anses vara värda att ta på allvar.

Många gånger formuleras denna uppfattning av rörelsen utifrån ett liberalt synsätt. Men det finns samtidigt de som polemiserar mot den gängse liberala reaktionen utifrån ett liberalt perspektiv. I följande kommentar avhandlas hur protesterna i samband med de internationella toppmötena har bemötts:

---

[51] Steve Sem-Sandberg, ”Växande union knakar i fogarna”, i *Svenska Dagbladet*, 14 februari 2001.

[52] ”ABCDE för kamp mot fattigdom” (osignerad ledarkommentar), i *Svenska Dagbladet*, 25 juni 2002.

> Reaktionerna från samhällets eliter har hittills varit generande lika 1800-talets motstånd mot demokratin. Herrarna söker skydd mot massan; i bunkrar, på båtar, i bergen, på avlägsna slott. Allt för att upprätthålla den rådande regimen. En mer upplyst reaktion har kommit från den internationella pressen, trogen sina liberala ideal. Den säger: mer demokrati, närmare folket. […] det är bra att hundratusentals människor engagerar sig i de frågor som hör de globala orättvisorna till. […] världens viktiga mötesplatser bör bereda plats för medborgare som ger sin syn på saken. […] Jag delar inte antiglobaliseringsrörelsens analys, men jag bejakar dess tro på att vi som medborgare kan välja vilken slags värld vi vill leva i.[53]

b. Enbart kritiserar och protesterar

En del texter framställer rörelsen som en aktör som huvudsakligen kritiserar och protesterar. I de fall denna uppfattning vidareutvecklas kan skribenten mena att det förvisso finns något rimligt i det som rörelsen protesterar mot, men att den själv inte förmår att formulera sin kritik på ett adekvat sätt – eller att det tycks ligga i rörelsens natur att vara blott en passiv indikator på en viktig motsättning i samhället. En skribent diskuterar behovet av att ge de globala ekonomiska institutionerna och globaliseringen i sin helhet en bredare politisk förankring:

> Rimligen är det något av denna tankebana om en balans mellan ekonomi och politik som finns även hos många som engagerat sig i ”globaliseringsrörelsen”. Desto svårbegripligare blir det varför rörelsens huvudmål nu tycks vara att hindra att politiker träffas på internationell nivå. […] Att motsätta sig varje sådant forum och varje organisation på regional nivå, som Europeiska Unionen, är att låta en utopi förhindra vad som går att åstadkomma i den verkliga världen. Men kanske är det här att söka rationella tankar för en rörelse där handlingen alltmer tycks ha blivit sitt eget mål.[54]

[53] PM Nilsson, ”Sommaren i city: Medborgarens återkomst”, i *Expressen*, 25 juli 2001.

[54] Hans Bergström, ”Gatstenens tyngd får inte avgöra”, i *Dagens Nyheter*, 24 juli 2001.

Även om rörelsen anses ha rätt i det som den protesterar mot, framställs dess egna målsättningar (eller rättare sagt de målsättningar som den tillskrivs) som utopiska och dess agerande som irrationellt och enbart handlingsorienterat.

I en del artiklar om World Social Forum framställs rörelsen som en aktör som bara kritiserar och protesterar, men som försöker att ta ett steg mot något annat. I en artikel från forumet 2002 menar reportrarna att:

> Globaliseringsrörelsen vill visa att den är på väg att mogna politiskt. Att de 2 000 organisationer som är samlade i Porto Alegre inte bara är bra på att klaga. Att de också kan samla sig till gemensamma, viktiga inlägg i den internationella politiska debatten.[55]

Rörelsen uppfattas alltså *vara på väg* att mogna politiskt. Denna *mognad* innebär att den går från det som hittills har ansetts utmärka rörelsen – att den bara *klagar* – till att *samla sig* till *viktiga* och *politiska* inlägg.

En liknande tanke om en nödvändig mognadsprocess finns i en annan rapport från World Social Forum 2002:

> …vad som främst efterlystes var konkreta alternativa till dagens globalisering. – Det är mycket nej-sägande här. Nej till IMF, nej till WTO, nej till FTAA, stoppa ditten och stoppa datten. Vi måste bestämma oss vad vi är för, uppmanade den marxistiske historikern Immanuel Wallerstein på ett fullsatt seminarium. […] Ska ett konkret handlingsprogram utvecklas av ett ledarskikt och ska de grupper som inte stöder det uteslutas? Eller ska man vara mot allt som är dåligt och för allt som är bra och skylla bristen på samordning och konkreta resultat på nyliberalismen? För att överleva måste rörelsen navigera förbi dessa uppenbara återvändsgränder till en tredje position […].[56]

Här tycks dock skribenten antyda att det skulle vara möjligt att undvika att hamna i den valsituation som reportrarna ovan menade att rörelsen stod inför.

---

[55] Lars Johansson och Tove Nandorf, ”Stormöte utan upplopp”, i *Dagens Nyheter*, 3 februari 2002.

[56] Jesper Huor, ”Globalt motstånd tar gestalt”, i *Svenska Dagbladet*, 17 februari 2002.

c. Bestämmer dagordningen

Det tredje perspektivet innebär att rörelsen framställs som en kraft som har förmåga att inte bara kritisera och protestera utan även att ”bestämma dagordningen”, det vill säga föra in nya frågor i eller på annat sätt förändra förutsättningarna för det politiska samtalet (inom medierna eller den institutionaliserade politiken). En sådan hållning kan exempelvis yttra sig genom att rörelsen uppfattas ”[representera] en politisk opinion som få regeringar vågar ignorera”.[57]

En del skribenter menar att det är bra att nya frågor förs upp på dagordningen, men att rörelsen samtidigt föreslår fel lösningar på de samhällsproblem som påtalas. I en ledarkommentar (av totalt två) om de lokala sociala forum som arrangerades i Sverige på flera orter samtidigt 2004, menar skribenten att:

> bortom glaskrossarfesterna, diktatorskramarna och pandasminkade revolutionsromantiker, finns också något som nästan är en folkrörelse. Och det är en rörelse som trots sin späda ålder redan fått inflytande över världen. Åtminstone över debatten. När det som så småningom blev World Social Forum-rörelsen först arrangerade demonstrationer i Seattle 1999 mot WTO-mötet där, blev det startskottet för en diskussion om globalisering och utveckling som ännu pågår. De flesta förslag som den globaliseringskritiska rörelsen kommit med skulle skada de fattiga i världen. […] Men ändå, trots att deras förslag så ofta handlar om gamla illa fungerande vänsterrecept, har de gjort gott. För de har tvingat alla andra att fundera över de fattiga. […] Genom den globaliseringskritiska rörelsens motstånd mot frihandel har frihandelsvänner i hela världen tvingats förklara varför fri och öppen handel är bra för de fattiga. […] Vi kan inte vänta oss att deltagarna på Social Forum kommer med rätt lösningar. Men de tvingar oss andra att försöka göra det.[58]

[57] Lars Johansson och Tove Nandorf, ”Stormöte utan upplopp”, i *Dagens Nyheter*, 3 februari 2002.

[58] ”Verklig solidaritet” (osignerad ledarkommentar), i *Expressen*, 6 maj 2004.

Trots de förbehåll skribenten gör – troligen för att tydligt markera avstånd från rörelsen, så att den positiva tonen i artikeln inte ska missförstås – ses ändå rörelsens uppmärksammande av nya politiska frågor som centralt.

I andra fall anses både kritiken och lösningarna vara bra, men de politiska metoder som används otillräckliga för att uppnå det man vill. Rörelser är bra endast på att föra upp nya frågor på dagordningen. För att genomföra förändringar behövs politiska partier.

> De spektakulära protesterna kring internationella toppmöten har spelat ut sin roll. Syftet med dem var att starta debatten och öppna världens ögon för en orättvis världsordning. Det syftet är nu uppnått. Resultatet är ganska enastående. I dag, två år efter Seattle-mötet, talar nästan alla om rättvis handel och skuldavskrivning för u-länderna. […] Nu måste solidaritetsrörelsen börja bearbeta politikerna på ett mer långsiktigt sätt. […] Solidaritetsrörelsen tänker nytt, men partierna kommer även i fortsättningen att ha som uppgift att sammanjämka olika samhällsintressen och föra dem vidare till internationella forum.[59]

Här anses föreligga en tydlig arbetsdelning, där rörelser uppmärksammar nya frågor som sedan partier tar hand om i den praktiska politiska processen.

En variant av samma tema är påståendet att politiska partier ”stjäl showen” för de rörelser som framgångsrikt fört upp nya politiska frågor på dagordningen. I en kommentar till Göteborgskommitténs SOU-betänkande menar exempelvis en ledarskribent att:

> På 1970-talet försökte socialdemokraterna oskadliggöra extremvänstern genom att planka stora delar av dess politiska program. Nu är det energin från antiglobaliseringsrörelsen som ska vitalisera det politiska systemet.[60]

---

[59] Jesper Bengtsson, ”Nu börjar kampen på hemmaplan: Solidaritetsrörelsen slår in på ny väg”, i *Aftonbladet*, 10 november 2001.

[60] Charlotta Friborg, ”Lockelsen i att kasta gatsten”, i *Dagens Nyheter*, 18 januari 2003.

Tydligt för samtliga dessa framställningar är att rörelsen ses som en aktör som uppmärksammar samhällsproblem och formulerar alternativ, som sedan politiska partier eller andra mer etablerade politiska aktörer kan förverkliga eller förkasta. Dess roll är att *förmedla* missnöje, kritiska synpunkter och förändringsförslag till dem som fattar de verkliga politiska besluten.

d. Skapar nya former för politiken

Den fjärde varianten är att rörelsen framställs som en kraft som förändrar politikens förutsättningar, antingen genom att själv (och inte bara dess idéer) inkorporeras i det institutionaliserade politiska systemet eller genom att skapa nya och erbjuda andra former för politiskt handlande och politisk påverkan i samhället.

I en rapport från European Social Forum i Paris 2003 menar en reporter att rörelsen står inför ett vägskäl:

> [S]kall dagens olika antiglobaliseringsrörelser ta plats i etablissemangets uppvärmda plenisalar eller stanna kvar på gatan? […] – Det är en naturlag att den rörelse som vi i dag kallar för alternativ globalisering, trots sin kaotiska och mångfacetterade karaktär, en dag kommer att skaffa sin egen representationsform, säger Bernard Cassen. […] Många nöjer sig inte längre med att vara idéspruta för de etablerade partierna. […] Idéer till ett framtida partiprogram verkar i alla fall inte saknas under Parisforumet. Flertalet förslag börjar med ”Nej till...”, ”Bort med...” eller ”Ned med...”. Men det finns också en del konkreta idéer.[61]

Här kopplas rörelsens förmåga att få upp nya politiska frågor på dagordningen till möjligheterna att den ritar om det partipolitiska landskapet genom lanseringen av ett nytt parti, i likhet med 1970-talets miljörörelse som bildade nya miljöpartier.

---

[61] Magnus Falkehed, ”Här binds ett nät för alternativ globalisering: Rastlös otålighet utmärkte Parismötet”, i *Göteborgs-Posten*, 16 november 2003.

I andra fall omtalas rörelsen som en plats där politikens former i sig rannsakas och där nya politiska former skapas eller diskuteras. I en rapport från World Social Forum 2002 menar en skribent att:

> den storm av kreativ idealitet som väller fram här ska kunna snabba på en globalisering av demokratin […] [H]är finns alla möjligheter att bli smittad av nytänkande […] [F]ramför mig fortsätter sextio tusen människor att pulsera omkring och korsbefrukta varandra på en idémarknad som vibrerar av lust. Jag har aldrig sett något liknande. […] [V]iktigare ändå för den mobilisering Porto Alegre är exempel på är nog fördjupade insikter om parlamentarismens mer generella brister. Att maktkampen mellan […] global demokrati och global oligarki […] inte utspelar sig i parlament utan i första hand på en allt mer konfliktfylld ekonomisk marknad har de senaste åren blivit uppenbart. För alla.[62]

Ibland lyfts just de deltagardemokratiska försöken i själva staden Porto Alegre fram som ett exempel på denna förmåga att skapa nya former för politiken. I en artikel diskuteras detta som:

> ett bevis på att en alternativ utveckling är möjlig. Sedan 1989, då PT vann borgmästarvalet i Porto Alegre, har en radikal politik förts i regionen. […] Vad som väckt internationellt intresse är framför allt satsningen på direktdemokratisk kontroll av budgeten. Sammanfattningsvis går det ut på att invånarna själva fattar beslut om den kommunala budgeten via stadsdelsråd indelade i ämnesområden som sjukvård, skola, kommunikationer med mera.[63]

I en annan artikel beskrivs rörelsens roll som skapare av nya former för politiken mer metaforiskt:

> Ingenting har varit så förlöjligat under de senaste 15 åren som politiskt engagemang. Det har ansetts meningslöst, töntigt, skadligt, ja näst intill ohederligt att ha politiska

[62] Magnus Linton, ”I facket ligger nyckeln: World Social Forum i Brasilien blev en idémarknad som vibrerade av lust”, i *Expressen*, 5 februari 2002.

[63] Jesper Huor, ”Globalt motstånd tar gestalt”, i *Svenska Dagbladet*, 17 februari 2002.

ambitioner. Men detta håller tack och lov på att ändra sig och gatan är återigen scenen där demokratins urberättelse sätts upp.[64]

Genom talet om politikens förfall och den förhoppning som här knyts till att en ursprungsberättelse väcks till liv antyds att rörelsen åtminstone kan släppa lös kreativa krafter som kan skapa nya eller förnyade politiska former.

Avslutningsvis kan de olika perspektiv som ovan har illustrerats med en rad citat kopplas till det innehållsanalyserade materialet i sin helhet. Av tabell 11.6 framgår hur förekomsten av de fyra ovan skisserade perspektiven samt våldstemat förändras under perioden 2000 till 2006 i de artiklar där rörelsen haft en central roll eller en biroll. Tabellen är en kvantitativ sammanställning av kvalitativa tolkningar av framställningen av rörelsen i varje artikel. Siffrorna tar ingen hänsyn till om omdömena är centrala eller svepande. I varje text kan fler än ett omdöme förekomma.

Tabell 11.6. Hur den globala rättviserörelsen framställs som politisk aktör i dagspressen 2000–2006

Hur rörelsen framställs (centralt eller svepande)	Procent								Antal (N)
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Samtliga år	Samtliga år
Förknippas med våld eller skadegörelse	71	63	44	40	22	23	41	45	110
Hindrar demokratiskt valda politiker att mötas	14	11	3	4	4	0	6	6	14
Kritiserar eller protesterar	71	68	60	66	37	8	35	57	140
Bestämmer dagordningen (för politik eller media)	0	24	24	16	30	38	12	22	54
Skapar nya politiska former	0	6	9	10	0	0	6	7	16
Antal (N)	7	62	68	50	27	13	17	244	

Det perspektiv som är vanligast förekommande av de fyra är att rörelsen kritiserar och protesterar, följt av ett perspektiv som betonar våld och skadegörelse. Tydligt är

[64] PM Nilsson, ”Sommaren i city: Medborgarens återkomst”, i *Expressen*, 25 juli 2001.

att framställningen av rörelsen som ett hot mot demokratin, därigenom att den hindrar demokratiskt valda politiker från att mötas, minskar över tid. Även bilden av rörelsen som en aktör som protesterar och kritiserar tenderar att minska över tid. Emellertid innebär inte denna minskade förekomst av vissa perspektiv över tid att andra perspektiv blir mer framträdande.

iv. En förändrad bild?

Inledningsvis ställdes frågan om den bild av rörelsen som etablerades initialt – åren efter WTO-demonstrationerna i Seattle 1999 och i synnerhet kring toppmötesdemonstrationerna i Göteborg 2001 – även fortsättningsvis har dominerat i de svenska medierna. Ovanstående innehållsanalys av sådant material från Sveriges fem största dagstidningar i vilket den globala rättviserörelsen omnämns mellan 1999 och 2006 pekar på både bestående och förändrade framställningar av rörelsen. En viktig aspekt av det sätt varpå rörelsen framställs är det namn den ges i rapporteringen, eftersom med namnet följer idéassociationer om hur rörelsen förhåller sig till globaliseringsprocessen. Detta har diskuterats utförligt i ett tidigare kapitel. Här kan konstateras att de benämningar som framställer rörelsen som motståndare eller kritisk till globaliseringen i sig (antiglobaliserings-, globaliseringskritiska eller antiglobalistiska rörelsen) förvisso dominerar under perioden i sin helhet (56 procent), men att deras andel minskar något med tiden. När det gäller tonen i de analyserade texterna är den över hela perioden oftast neutral eller balanserad (53 procent). Över tid tenderar dessutom den neutrala eller balanserade tonen att bli mer dominerande, samtidigt som de negativt hållna artiklarna minskar över tid och de positivt hållna artiklarna ökar något. I runt hälften av nyhetsartiklarna kommer rörelsens representanter till tals och detta förhållande är relativt stabilt över tid. I halva nyhetsmaterialet är det alltså reportern själv som skapar bilden av vad rörelsen är och vad den vill åstadkomma.

När det gäller den mer allmänna bilden av rörelsen tenderar den att lyfta fram aktivisterna som sådana som kritiserar och protesterar snarare än för fram konkreta politiska förändringskrav. I den del av materialet där rörelsen har en central roll eller

en biroll omnämns eller utvecklas kritiken i 71 procent av artiklarna, medan kraven omnämns eller utvecklas i 40 procent av dem. I bägge fallen utvecklas kraven eller kritik i endast kring en tredjedel av de artiklar där de omnämns. Av de två politiska mobiliseringsformer som främst förknippas med rörelsen – toppmötesdemonstrationer och sociala forum – har medieuppmärksamheten främst riktats mot demonstrationerna. Dessa omnämns eller är centrala i 60 procent av det material i vilket rörelsen har en central roll eller en biroll. Motsvarande andel för de sociala forumen är 27 procent. Detta förstärker ytterligare bilden av rörelsen enligt vilken den består av individer som kritiserar och protesterar, eftersom större uppmärksamhet ägnats åt demonstrationer – som ofta beskrivs som ”protester” – än åt de sociala forumen, som med sin paroll ”en annan värld är möjlig” åtminstone hos rörelserepresentanter brukar framställas som ett forum för att diskutera både kritik och möjliga lösningar och förändringsförslag. Det bör också anmärkas att år 2001 – det vill säga året för toppmötesdemonstrationerna i Göteborg – är ett av de två år då rörelsen får mest medieuppmärksamhet i svensk dagspress.[65] Året därpå, då rörelsen också får stort medieutrymme, får World Social Forum och European Social Forum relativt stor uppmärksamhet. Under detta år publiceras omkring hälften av alla de artiklar i materialet som handlar om sociala forum.[66] Både den nationella händelsen toppmötesdemonstrationen och de internationella sociala forumen tycks därmed ha genererat uppmärksamhet för rörelsen. Dock är intresset för de lokala sociala forumen mindre i det material som analyserats här. De fyra lokala sociala forum som arrangerades samtidigt en helg under 2004 renderade endast två artiklar i de analyserade tidningarna.

Det analyserade materialet bekräftar även den tidigare forskningens iakttagelse att våld och skadegörelse ofta associeras med rörelsen. Även om våldstemat tenderar att

[65] Av alla de artiklar som handlar om demonstrationer (det vill säga sådana artiklar där de inte enbart omnämns) och i vilka rörelsen har en central roll eller en biroll publiceras 40 procent (29 stycken) under 2001.

[66] Av alla de artiklar som handlar om sociala forum (det vill säga sådana artiklar där de inte enbart omnämns) och i vilka rörelsen har en central roll eller en biroll publiceras 48 procent (19 stycken) under 2002.

minska över tid, finns det med i 45 procent av den del av materialet i vilket rörelsen har en central roll eller en biroll. Det handlar i dessa fall inte bara om att skadegörelse eller våldsamma sammanstötningar mellan grupper av demonstranter och polis förekommit, utan många gånger om att det finns en förväntan om våld som uttrycks eller underförstås, eller att mer principiella diskussioner (främst i opinionsmaterial) förs med utgångspunkten att rörelsen är intimt förknippad med våld. Mitt material kan också bekräfta den tidigare forskningens iakttagelse att rörelsen avpolitiseras och trivialiseras. När det så gäller vilket synsätt som dominerar framställningen av rörelsen är det vanligast att rörelsen framställs som en aktör som protesterar och kritiserar, vilket sker i 57 procent av artiklarna, och näst vanligast att artikelförfattaren ansluter till det ovannämnda våldstemat. Dock kan konstateras att den bild av rörelsen enligt vilken den hotar demokratin och hindrar demokratiskt valda politiker att hålla möten blir allt ovanligare över tid. Från att vara företrätt i 11 procent av materialet år 2000 minskar detta perspektiv undan för undan de följande åren.

Som tidigare nämndes har materialet utgjorts av en rad olika typer av redaktionellt dagstidningsmaterial. Det har främst rört sig om nyhetsbevakning (33 procent), opinionsmaterial (28 procent) och kulturartiklar (33 procent). Materialet har trots detta behandlats som en helhet, utifrån antagandet att den sammantagna bilden av en rörelse påverkar den allmänna opinionens uppfattning. Det som innehållsanalysen visar är att den dominerande mediebilden har reproducerat en uppfattning enligt vilken rörelsen är negativ till globaliseringen, förknippad med skadegörelse och våld samt karaktäriserad av kritik och protester snarare än politiskt hållbara alternativ.

Inledningsvis konstaterades att den mediala offentligheten har kommit att spela en allt viktigare roll för rörelser, såväl för deras genomslag som för deras val av politisk strategi. Även en rörelses inre liv tenderar att präglas av det faktum att medierna blivit en allt viktigare arena och aktör. Därför är naturligtvis frågan om genomslaget för rörelsens idéer och förslag har påverkats av den bild av den globala

rättviserörelsen som etablerats. Innan vi vänder till denna fråga, ska vi diskutera ytterligare en aspekt, nämligen aktivisternas och allmänhetens reaktioner på mediebilden.

4. Aktivisternas syn på mediebilden

I den enkätundersökning som ingår som en del av denna avhandling fanns en fråga om vilket förtroende aktivisterna inom den globala rättviserörelsen (år 2004) hade för en rad institutioner och politiska aktörer, däribland medierna. Av dem som svarade på enkäten menade 88 procent att de hade ”obetydligt” eller ”litet” förtroende för medierna.[67] Om man utifrån SOM-undersökningens ”balansmått” för förtroende (som sträcker sig mellan 100 och -100) jämför denna andel med befolkningen som helhet, framgår det att aktivisternas förtroende för medierna är mycket lägre. Balansmåttet för den svenska befolkningen är 21, för aktivisterna -75.[68] Tidigare i avhandlingen har en del av detta låga förtroende kopplats till ett allmänt minskat förtroende bland aktivisterna för vissa samhällelsinstitutioner efter demonstrationerna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001. Andelen som hade fått ett minskat förtroende för medierna efter dessa händelser var 58 procent. Man kan alltså konstatera att det bland den globala rättviserörelsens aktivister finns en svag tilltro till medierna, som de samtidigt är beroende av för att nå ut med sitt budskap.

Även i de intervjuer som jag gjort med aktivister inom den globala rättviserörelsen framkommer en skeptisk hållning till mediernas rapportering av rörelseaktiviteter. Många gånger tar sig denna uttryck i en upplevd skillnad mellan den egna upplevelsen av en händelse och mediernas framställning av den. Marina, som deltog i demonstrationerna i Seattle, menar exempelvis att:

> Upplevelsen var helt annorlunda än vad som kom fram i media. Det var väl lite som vanligt, att det var kravallerna som fick medias uppmärksamhet, men på plats så var

[67] Totalt fanns fyra svarsalternativ.

[68] Weibull och Holmberg 2004. I denna SOM-undersökning användes dock inte beteckningen ”media”, varför ett medelvärde för ”dagspress” och ”radio/tv” har använts.

det jättemånga workshops. Jag var där en hel vecka och jag var på hur många workshops som helst, det var jätteinspirerande. Och den biten hör man aldrig någonting om. Det handlade mest om kravallerna och civil olydnadsaktioner den dagen, vilket också var jätteviktigt, men det var bara halva berättelsen…

Ett liknande glapp mellan det som upplevdes på plats och den bild som sedan blev dominerande i mediernas framkommer också i den fokusgruppsintervju som gjorts. I denna grupp deltog några intervjupersoner i demonstrationerna i Göteborg 2001. Det tycktes som om det fanns en verklighet man själv var del av, och en förmedlad verklighet som man inte alls kände igen. I fokusgruppen framkommer också att det finns olika uppfattningar om hur mediernas framställning påverkar rörelsens genomslag.

Niklas: Jag var i Göteborg. Det som jag minns allra mest var att det var fantastiskt stort och det gav inget avtryck över huvud taget i media på grund av de olyckliga händelserna. Det rapporterades inte om att det var två av de största demonstrationerna i svensk historia […] Och sedan efter det var det åratal av rapportering om polisärenden och brutalitet och så där. Så det tror jag var ett väldigt avbräck för rörelsen i Sverige. […] De här händelserna, våldet tog överhanden. Gemene man i Sverige kom att associera globaliseringsrörelsen med stenkastande anarkister, helt enkelt. […] Sympatierna blev helt förskjutna efter det.

Annika: […] den här analysen att anarkisterna, stenkastarna stal uppmärksamheten från seriösa arrangemang, den tycker jag är helt uppåt väggarna. Media rapporterar ändå om det de vill rapportera om. […] De här demonstrationerna mot EU-toppmötet, hur stora de än är så hade det bara passerat förbi i alla fall. Nu kom i alla fall folk ihåg att det var demonstrationer, att det var våldsamma protester och jag tror faktiskt just att även den våldsamma delen av protesterna skapar ett tryck, att det skrämmer makthavarna på något sätt och de känner att vi kan inte gå hur långt som helst. […]

Niklas: Jag tycker fortfarande att händelserna var ett avbräck i Svenssons sinnelag, för efter det som hände fick man betydligt sämre förtroende ute hos den svenska befolkningen. […] när våldet tar över så att man inte ens ser kraven…

Annika: På teve såg man inte kraven, men på gatorna såg man kraven.

> Lars: Vi har ju alltid media mot oss […] Men jag tror ändå att det finns en stor grupp som ser vad som egentligen händer, ser och hör och följer med, och som blir förbannade så att det i sig genererar fler…

Här framkommer dels en oenighet om den roll medierna faktiskt spelar, dels en oenighet om hur mycket den våldscentrerade framställningen påverkade rörelsens faktiska politiska handlingsutrymme. Det ges uttryck för besvikelse över eller ointresse för den dominerande mediebilden och hur vissa grupper inom rörelsen själva agerade. En annan av intervjupersonerna, Stig, menar att det i medierapporteringen inte framkom ”vad det var man protesterade mot. Vem minns det i dag? Vad var parollerna? […] i dag minns inte någon vad människor ville påverka och förändra”. Fokusgruppsexemplet (vars representativitet är svår att uttala sig om) pekar också på hur medierapporteringen får tydliga återverkningar på det strategiska tänkesättet inom rörelsen. För Niklas var det negativt för rörelsen att vissa individer deltog i kravaller, eftersom medierna då tenderade att fokusera på detta och *tiga om det som egentligen hände*. Annika menade dock att varken mediernas våldstema eller deltagandet i kravaller behöver vara något negativt, eftersom allt detta bidrar till att rörelsen får större medieuppmärksamhet. Här tycks föreställningen om medierna som en möjlig arena på vilken man ostört kan föra fram sitt budskap helt ha övergivits till förmån för idén om att *det spektakulära* och ”våldsamma” ibland är *en förutsättning för* att över huvud taget få *publicitet*.

Här kan även återknytas till vad de intervjuade i ett tidigare kapitel uppfattade som ett svenskt särdrag: den allmänna betoning av förhandling, samtal och konsensus som åtföljs av en skepsis mot konflikt och ”våldsamma” politiska handlingsformer. Här blir uppenbarligen detta upplevda särdrag något som ger de svenska aktivisterna ett annat politiskt manöverutrymme än aktivister i länder där gatuprotester värderas annorlunda.

Den upplevda svårigheten att få medierna att beskriva vad som *egentligen hände* lyfts fram av fler informanter i samband med andra aktiviteter än demonstrationer. Stig

tar så upp erfarenheterna från försöken att få media att bevaka det lokala sociala forumet:

> Vi sliter ju med medierapporteringen även på en sån här sak som vi har haft, som lockar så många människor […] Förra gången var det ju mest att man försökte att blåsa upp det negativa. Men i år var det lite mer saklig rapportering, men ändå ganska lite, tycker jag. […] det är någonting de vill tiga ihjäl. […] [Men] det finns ju ändå trots allt en hel del människor som sprider information till varandra oberoende av massmedia.

Här påtalas också vikten av alternativa informationskanaler som ett alternativ till de dominerande massmedierna. Detta förs även fram av Kristina, som menar att i de ”olika tidningar som jag prenumererar på kommer det ju fram helt andra bilder”.

Emma menar att de egna kontakterna med journalister väcker en större medvetenhet om risker och möjligheter. Utgångspunkten är en intervju i vilken hon företrädde rörelsen:

> [J]ag blev ganska förvånad över hur hårt vinklad artikeln blev. I efterhand förstod jag precis hur det hade gått till, och vilka frågor som han hade ställt för att kunna skriva det han ville skriva. Och jag hade sagt det, ungefär det han hade skrivit, men jag kände mig lite sådär, du vet, ditsatt. På samma gång som jag inser att en viss del av den kritiken är sann. Då börjar man ifrågasätta saker lite mer, när man måste stå för det…

Här talar Emma om en insikt om att vara del av ett strategiskt spel, där mediernas logik gör det svårt att räkna med att en journalist ska föra vidare till allmänheten *rörelsens bild* av hur det *egentligen är*. Även om man upplever sig berätta just detta för journalisten, har denne sina egna syften och rapporteringen styrs av en specifik mediedramaturgi. Därför kommer just de vinklar som stämmer överens med denna dramaturgi att föras fram i artikeln.

En helt annan hållning intar Henry. I en diskussion om vad som har upplevts som en väldigt märklig medierapportering av en del av rörelsen menar han att:

> Så länge etablissemanget självdesinformerar sig själva är det ibland bra. Jag tycker inte att man ska bemöta all den här felinformationen, det är ju bara bra om man har fel uppfattning om sin motståndare. […] Det är frestande att bemöta en del stolligheter, men jag tycker det är bättre att låta bli. Låta dem skriva.

De flesta aktivisterna inom den globala rättviserörelsen har en skeptisk inställning till medierna, men skälen tycks alltså variera. En del menar att det ligger i sakens natur att medierna aldrig kommer att redogöra för hur det egentligen är, medan andra uttrycker oro för risken att framstå i ofördelaktig dager och söker strategier för att hantera detta såväl internt inom rörelsen som externt i kontakter med medierna.

Frågan är dock hur stor betydelse mediebilden har för de bredare folklagrens åsikter om rörelsen. Detta är naturligtvis svårt att undersöka empiriskt, men ett exempel skulle kunna antyda att opinionen varken är opåverkbar eller slaviskt rättar sin åsikt efter mediernas bevakning. I en nationell opinionsundersökning som gjordes av Styrelsen för psykologiskt försvar i september 2001 fanns frågor om hur såväl demonstranter som poliser hade skött sig under Göteborgshändelserna några månader tidigare.[69] I denna instämde fler personer (61 procent) helt eller ganska mycket i påståendet att ”[d]e flesta demonstranter skötte sig bra, bara ett fåtal medförde problem” än i påståendet att ”[p]olisen hanterade oroligheterna på ett kompetent och professionellt sätt” (som 53 procent instämde i helt eller mycket). Trots att tidigare forskning och min egen undersökning pekar på att demonstranter ofta förknippas med våldsamheter, samtidigt som tidigare forskning visar att polisen framställs i mer positiv dager än demonstranterna, tycks opinionen i denna undersökning (som genomfördes relativt kort tid efter Göteborgshändelserna) inte påverkats på något påtagligt sätt av medierapporteringen.[70] Även om vi inte vet hur opinionen hade sett ut med en annan dominerande medievinkel, säger dessa siffror

[69] Bennulf och Styrelsen för psykologiskt försvar 2001, s. 9.

[70] Noteras bör att den period då denna undersökning genomfördes föregick den mer kritiska debatten kring Göteborgshändelserna, som väcktes framför allt efter teveprogrammet *Uppdrag granskning*s kartläggning av händelserna.

ändå något om att det finns andra faktorer än medier som formar den allmänna uppfattningen om en rörelse.

En internationell jämförelse kan dock antyda i vilken utsträckning den svenska mediebilden påverkat opinionen. I en Eurobarometerundersökning som genomfördes 2003 ställdes frågan om ”anti- eller alterglobalistiska rörelser” hade för lite inflytande över globaliseringen. Om en sådan fråga besvaras jakande skulle det kunna tolkas så att man har en positiv inställning till dem. Endast 26 procent av svenskarna ansåg detta, att jämföra med snittet för de då 15 EU-medlemsländerna, som låg på 49 procent.[71] I Italien var motsvarande andel 61 procent. Italienarnas åsikter är här särskilt intressanta, då de demonstrationer mot G8 som hölls i Genua juli 2001 i medierna framställdes som långt våldsammare än de toppmötesdemonstrationer som hölls en månad tidigare i Göteborg. Detta pekar återigen på den nationella kontextens betydelse för en rörelses framgång. Den allmänna svenska ovilja mot konflikt och våldsamma politiska handlingsformer som aktivisterna upplever bör nog inte heller underskattas vid jämförelsen av hur den italienska och den svenska opinionen påverkades av händelserna i Genua respektive Göteborg.[72]

5. En rörelse förmedlas?

En fråga som slutligen ska beröras i detta kapitel är huruvida rörelsens åsikter och krav har lämnat några avtryck. Har man kunnat föra upp nya frågeställningar och kanske också förslag på lösningar på den politiska dagordningen? Ett sätt att angripa denna fråga – och åtminstone antyda ett svar – är att göra en kvantitativ innehållsanalys av samtliga omnämnanden i dagspress av rörelsens centrala krav. Här har jag valt att undersöka tre krav som varit tydligt kopplade till rörelsen och

[71] Eurobarometer 2003.

[72] När det gäller det italienska fallet bör man också betona att italienska dagstidningar i mycket stor utsträckning är (parti)politiserade och att det finns större dagstidningar direkt knutna till centrala aktörer inom rörelsen, samt att den sittande regeringen till skillnad från situationen i Sverige var en högerregering. Allt detta kan säkert även ha bidragit till ökade sympatier för rörelsen.

dess organisationer: Tobinskatt, skuldavskrivning för tredje världens länder samt rättvis handel. För att ha ett jämförelseord som kan förknippas med andra uppfattningar om hur globaliseringens problem bör åtgärdas (som är diametralt motsatta dem som förs fram inom den globala rättviserörelsen) har även förekomsten av ”terroristbekämpning” analyserats. Dessutom har jag lyft in ordet ”globalisering” som en indikator på hur en problematik som är grundläggande för rörelsen har påverkats av rörelsens mobiliseringar. Naturligtvis är det svårt att tala om ett direkt orsakssamband mellan rörelsens mobiliseringar och medieuppmärksamheten för rörelsens krav, men stort samtidigt mediegenomslag för rörelsen och för dess centrala frågor kan ändå fungera som en indikation på att den påverkar den offentliga dagordningen. I diagram 11.1 redovisas omnämnandet över tid av dessa tre krav och av orden globalisering och terroristbekämpning i de fem tidningar som har använts i detta kapitels övriga innehållsanalys.

Diagram 11.1. Omnämnande av krav och ord kopplade till den globala rättviserörelsen i dagspressen, 1995–2006

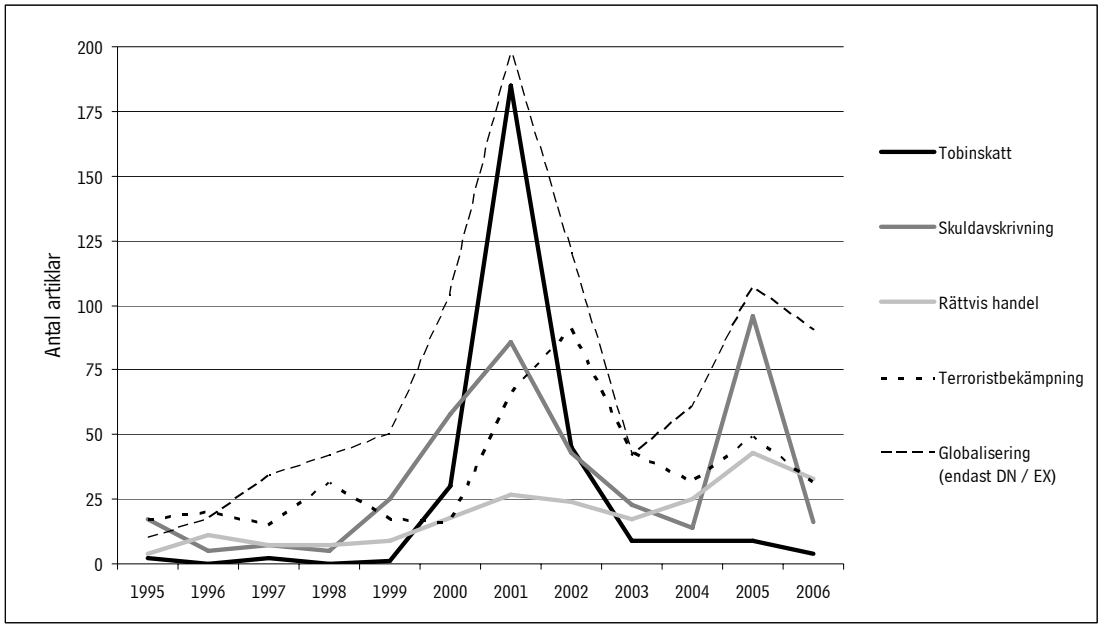

Kommentar: Innehållsanalysen av ordet ”globalisering” har gjorts endast utifrån material i *Dagens Nyheter* och *Expressen*. Skälet är att det annars skulle ha varit svårt att visa på den övergripande utvecklingen i ett och samma diagram.

Som framgår av diagrammet ökar omnämnandet av såväl ”skuldavskrivning” som ”Tobinskatt” i rask takt åren 1999–2001, vilket sammanfaller med åren mellan demonstrationerna i Seattle och Göteborg (samt åren för Attac Sveriges bildande). Därefter minskar de något i antal. Samma utveckling märks för ordet ”globalisering”. Även omnämnandet av ”rättvis handel” ökar stadigt över hela perioden, om än inte lika mycket. Två av kraven har haft fortsatt betydelse i debatten, medan Tobinskatten diskuteras allt mindre med tiden. På vilket sätt dessa krav diskuteras framgår inte av detta diagram, men oavsett om de nämns i positiva eller negativa ordalag är själva omnämnandet en indikation på deras betydelse i den offentliga debatten. I förhållande till jämförelseordet terroristbekämpning nämns rörelsens krav mer under vissa år, mindre under andra. Mycket talar här alltså för att den globala rättviserörelsen lyckats intervenera i och förstärka globaliseringsdiskussionen därigenom att den har fått utrymme för sina politiska krav. Det tycks också förhålla sig så att de år då den globala rättviserörelsen fått mest uppmärksamhet – oavsett om denna varit negativ eller positiv – har även kraven fått mest uppmärksamhet.

Att man blir uppmärksammad i dagspressen behöver inte betyda att man får upp frågor på den politiska dagordningen. Därför bör man även reflektera över hur den institutionaliserade politikens dagordning har påverkats av den globala rättviserörelsens krav. När det gäller den internationella nivån har exempelvis Michael Mann menat att protesterna i Seattle och framöver ”framtvingade genomgripande förändringar i retoriken och smärre förändringar i politiken” hos såväl IMF som Världsbanken.[73] Man kan även notera att G8 under sina senaste möten i större utsträckning än tidigare talat om skuldavskrivningsproblematiken. Alltså tycks de internationella organisationerna i någon mån tagit intryck av protesterna. Men även i parlamentariska församlingar har dagordningen påverkats. I Europaparlamentet bildades under tidigt 2000-tal en tvärpolitisk grupp med uppgift

[73] Mann 2002. Ett annat exempel på genomslaget i politisk-ekonomiska kretsar är att Joseph Stiglitz, före detta chefsekonom på Världsbanken tillika nobelpristagare i ekonomi, lyfter fram många av rörelsens centrala krav och kritikpunkter. Se Stiglitz 2007.

att arbeta med frågan om Tobinskatt.[74] På den nationella nivån finns det exempel på parlament som beslutat om att införa Tobinskatt (även om lagarnas ikraftträdande ofta är förbundet med villkoret att ett tillräckligt stort antal länder har fattat samma beslut).[75]

Ett sätt att undersöka huruvida den globala rättviserörelsen har påverkat de nationella beslutsfattarna i Sverige är att innehållsanalysera omnämnanden i riksdagens protokoll över allt som nämns i kammaren. I diagram 11.2 har detta gjorts utifrån uppgifter i riksdagens kammarprotokoll om hur många gånger per år som något av de tre förutnämnda rörelsekraven samt ”motståndarkravet” terroristbekämpning diskuteras i plenum. Ett kammarprotokoll omfattar en dag, och under den undersökta perioden fanns för varje riksdagsår mellan 112 och 145 kammarprotokoll.

Diagram 11.2. Omnämnanden av rörelsens krav i Sveriges riksdags plenumdebatter, 1995–2006

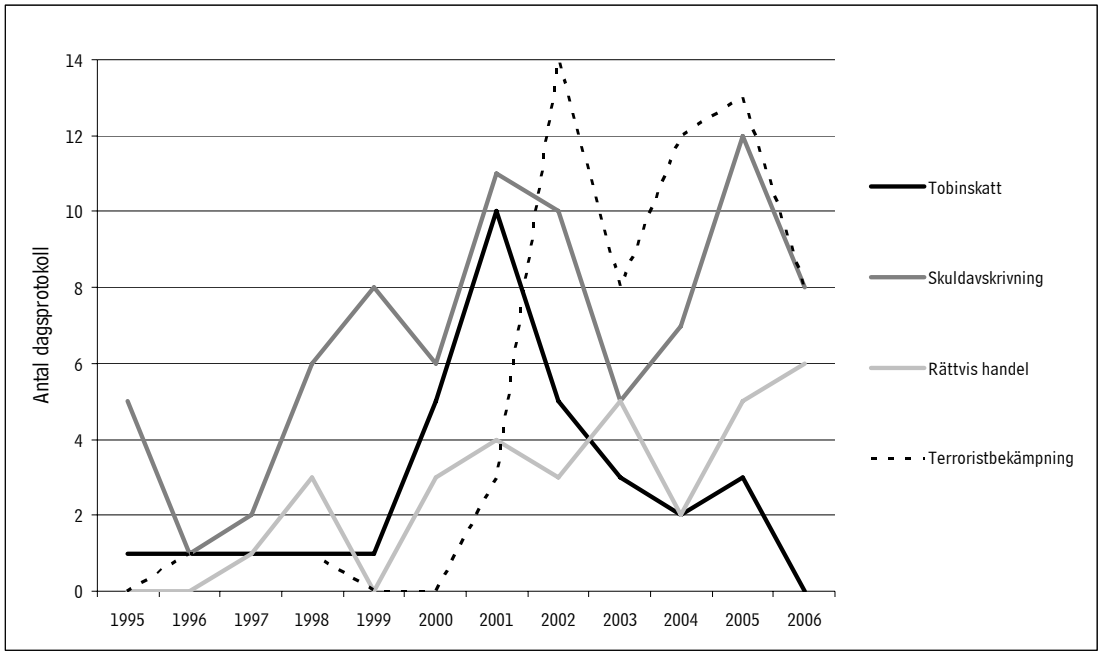

[74] Intervju med den brittiske Europaparlamentarikern Glyn Ford (11 december 2001 i Strasbourg), som för tillfället var sekreterare i Europaparlamentets intergrupp ”Taxation of Capital, Fiscal Systems and Globalisation”.

[75] Patomäki 2007.

Även om det politiska systemet många gånger kännetecknas av en större tröghet än den massmediala politiska debatten kan vi även här se hur de frågor som den globala rättviserörelsen har fört fram får större betydelse åren 1999–2001. Liksom i mediematerialet minskar därefter Tobinskatten i betydelse, till skillnad från kraven på skuldavskrivning och rättvis handel, som får allt större betydelse med tiden. Det tycks alltså även vad gäller den institutionaliserade partipolitiken finnas indikationer på att rörelsens frågor förts in i debatten. Som framgår av diagrammet är inte frågorna helt nya, men de har växt i betydelse efter den globala rättviserörelsens mediala genombrott.

6. Slutsats

I detta kapitel har framkommit att den dominerande bilden av den globala rättviserörelsen i svenska medier har tenderat att framställa rörelsen som negativt inställd till globaliseringen och som en aktör som kritiserar och protesterar snarare än för fram en egen hållbar politik. Därtill har den ofta förknippats med skadegörelse och våld. Det har funnits vissa medierapporter, om än inga tongivande sådana, som i likhet med Gustave Le Bon vid förra sekelskiftet valt att se de framväxande sociala rörelserna som ett hot mot ordning och demokrati. Men även motsatta ståndpunkter – som har velat se rörelsen som en aktör som väcker nya politiska frågor eller som återuppfinner politiken – har förekommit.

Trots den dominerande mediebilden har vi sett indikationer på att rörelsens frågor och krav i allt större utsträckning kommit att uppmärksammas såväl i den nationella offentligheten som i riksdagens plenumdebatter. Om dessa indikationer stämmer, skulle man kunna sluta sig till att rörelsen nått politisk framgång *trots* mediebildens fokus på ”våldsamheter”.

När det gäller sociala rörelsers inverkan på opinionen, det institutionaliserade politiska systemet eller andra mäktiga aktörer talar rörelseforskarna Donatella della

Porta och Mario Diani om tre logiker.[76] Den första är ”antalets logik”, som handlar om att under exempelvis demonstrationer eller välbesökta sociala forum kunna uppvisa att man är många och därigenom söka nå politiskt inflytande. Den andra beskrivs som ”den materiella skadans eller förlustens logik” (*the logic of material damage*) och handlar om att åsamka sin motpart skada, vilket sker till exempel när en fackförening genom en strejk stoppar produktionen och orsakar en förlust hos en arbetsgivare eller när djurrättsaktivister släpper ut minkar från en minkfarm. I ett sådant läge kan motparten helt eller delvis gå rörelsen till mötes för att undvika framtida skador eller förluster. Å andra sidan kan sympatisörer eller den allmänna opinionen skrämmas bort av denna taktik. Den tredje logiken är ”vittnesbördens logik” och handlar om att utsätta sig för risk eller fara och därigenom demonstrera kraften i ens moraliska övertygelse, vilket sker till exempel när miljöaktivister sätter sig framför schaktmaskiner som ska skövla ett naturområde.

Det vi sett i detta kapitel är att mediebilden av rörelsen har förstärkt den andra logiken, trots att huvuddelen av aktivisterna genom sina demonstrationer snarare varit ute efter att agera i enlighet med den första logiken. I intervjuerna gav de flesta aktivisterna uttryck för en besvikelse över att medierna inte skildrade det som *egentligen hände* i Göteborg juni 2001, det vill säga massdemonstrationerna. Dessutom har ett av skälen till att ge de sociala forumen företräde framför toppmötesdemonstrationerna varit rädslan inom rörelsen för att förknippas med ”våldsamheter”. Detta skulle kunna leda till slutsatsen att rörelsen – genom den bild som medierna gett av den – påverkat dagordningen på ett sätt som den inte själv valt och att påverkan skett *på grund av* bilden av rörelsen som våldsam. Men å andra sidan har bevakningen av demonstrationerna varit omfattande, vilket visar att även ”antalets logik” har varit verkningsfull. I det material som analyserats här handlade ju 60 procent av artiklarna om demonstrationer. Om vi ska röra oss med della Portas och Dianis begrepp finns det anledning att misstänka att en kombination av dessa båda logiker ligger bakom rörelsens framgång. Framgången beror med andra ord

[76] della Porta och Diani 1999, s. 174 ff.

både på att man visar att man är många och på att makthavarna genom att lyfta upp rörelsens frågor tror sig kunna undvika framtida ”våldsamheter”.

Samtidigt bör man vara på det klara med att politiken ibland lever sitt eget liv, oavsett vad som förmedlas i medierna, trots mediernas ökade betydelse. Kunskaper om rörelsens krav och kontakter mellan politiker och aktivister förmedlas även utanför den mediala offentligheten. Det finns deltagare inom den institutionaliserade politiken som samtidigt ser sig som en del av eller har centrala positioner inom den globala rättviserörelsen. Som vi sett i tidigare kapitel är en viss andel av aktivisterna aktiva inom partier som finns representerade i riksdagen. Sådana kopplingar gör att rörelsens krav och synsätt finner även andra vägar in i den institutionaliserade politiken än genom den mediala offentlighetens rapportering och debatter.

Det finns ytterligare en viktig aspekt av politikskapande i dagens samhälle. Det offentliga rummet är fortfarande i huvudsak nationellt, men de politiska maktcentrumen är som vi tidigare har diskuterat i allt mindre utsträckning nationella. En rörelses inflytande över den institutionaliserade politikens dagordning utövas på ett flertal geografiska nivåer. Politiska förändringsprocesser som syns på nationell nivå kan först ha slagit rot i det institutionella politiska systemet i FN, på EU-nivå eller i andra EU-länder, för att därifrån föras in i den nationella debatten. Av detta följer att även om en rörelse framställs i ofördelaktig dager i en nationell offentlighet, kan dess krav så att säga komma in bakvägen i den nationella debatten genom att rörelsen haft desto större framgång i andra länder eller inom internationella institutioner. Franska Attacs lyckosamma försök att få gehör för Tobinskatt bland sina politiker kan sålunda för den svenska politiken hypotetiskt spela större roll än svenska Attacs motsvarande kampanjer. Här bör dessutom påpekas att många av de krav som den globala rättviserörelsen driver är internationella till sin karaktär, samt att motparten ofta har identifierats som de över- och internationella institutionerna. Denna problematisering av mediernas bild av sociala rörelser och de senares politiska påverkan i en alltmer globaliserad värld introducerar *post factum* såväl nya metodologiska som teoretiska överväganden i den

hittills förda diskussionen. Vilket förklaringsvärde de har får dock framtida forskning utvisa.

Avslutning

Framväxten av den globala rättviserörelsen kan i många avseenden sägas utmana den under vår modernitetsepok gängse bilden av sociala rörelser och politiskt handlande. På samma sätt som protesternas 1968 ofta betraktas som ett centralt uttryck både för förändringar av de sociala rörelserna i sig och av samhället i stort, kunde man betrakta demonstrationerna i Seattle 1999 samt de toppmötesprotester och sociala forum som har hållits sedan dess som uttryck för både förändrade rörelserepertoarer och framväxten av nya förhållningssätt till politik och samhälle. I denna avhandling har jag utifrån olika slag av empiri undersökt en rad aspekter av den globala rättviserörelsen och dess aktivister. Jag har framför allt undersökt den svenska delen av rörelsen, nämligen deltagare vid och organisatörer av lokala sociala forum, men material från andra länder har möjliggjort en komparativ analys. Det som har framkommit om rörelsen kan sammanfattas i några övergripande iakttagelser, som ska ställas mot den förståelse av sociala rörelser som dominerar forskningen.

1. Den globala rättviserörelsens övergripande drag

Ett första övergripande drag hos den globala rättviserörelsen rör dess förhållande till den institutionaliserade politiken. Det gäller synen på det egna engagemanget och på politiken i stort. Utmärkande för de nya sociala rörelser som bildades åren kring 1968 har ofta ansetts vara att de i stället för att vilja reformera eller överta statens institutioner sökte efter nya politiska utrymmen utanför den representativa demokratins institutioner. Detta kunde ta sig uttryck i skapandet av alternativa sätt att leva eller i ett politiskt engagemang som betonade kreativitet, självförverkligande och mer flexibla associationsformer framför tillhörighet till etablerade politiska organisationer. Vi har sett att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen rent politiskt tillmäter institutioner en viktigare roll, samtidigt som de föredrar mindre institutionaliserade former i det egna politiska engagemanget. Å ena sidan uppfattar de det som centralt att demokratisera såväl övernationella som nationella institutioner. De betraktar den parlamentariska demokratins institutioner som grundläggande och viktiga att värna gentemot de processer som försvagar deras

förankring hos medborgarna. Trots att de har litet förtroende för politiska institutioner anser de det viktigt att påverka dessa och valdeltagandet bland aktivisterna är också mycket högre än bland befolkningen i övrigt. Dessutom är var femte aktivist medlem av ett politiskt parti. Å andra sidan uttrycks en uppfattning enligt vilken ett gräsrotsorienterat engagemang i mindre hierarkiska, snäva och tröga former föredras framför det som de politiska partierna anses erbjuda. När det gäller det egna engagemanget anläggs ett mer civilsamhälleligt perspektiv i det att man betonar värdet av politiskt handlade utanför de politiska institutionerna och partierna, men med syftet att påverka dessa och samhällsutvecklingen i stort med andra medel än de traditionella.

Det första draget gränsar till det andra, nämligen rörelsens anläggande av ett globalt perspektiv på demokrati- och jämlikhetsfrågor. De nya sociala rörelserna kom åren efter 1968 att påverka den politiska dagordningen främst med sin frihetligt inriktade kritik av både staten och marknaden, som låg i linje med rörelsernas ”livspolitiska” bejakande av kreativitet, mångfald och icke-hierarkiska organisationsformer. Kraven på jämlikhet och social rättvisa fick under denna period inte samma genomslag, utan gavs tvärtom allt lägre prioritet i samhället. Även om de frihetliga värdena är viktiga för den globala rättviserörelsens aktivister, har dock uppmärksammandet av ojämlikhet och politisk exkludering på global nivå lett till att den ”emancipatoriska politiken” fått förnyad aktualitet. Central här är föreställningen om att rörelsen hålls samman av kritiken mot den nyliberala politik som tillskrivs såväl de globala ekonomiska institutionerna som nationalstaternas regeringar under de senaste 20–30 åren. Dessutom menar man att globaliseringen inte bara innebär att den nyliberala ekonomiska politiken påverkar hela världen, utan även att den förstärker ett ömsesidigt beroende mellan människor och skapar en gemensam förståelse av situationen i världen, vilket anses öka möjligheterna att på global nivå formulera alternativ till den rådande ordningen. I så måtto kan rörelsen anses formulera vår tids sociala fråga, den globala sociala frågan. Liksom arbetarrörelsen under 1800- och 1900-talet riktar den globala rättviserörelsen kritik mot utbredningen av marknadsprocesser utom demokratisk kontroll – fast denna gång på global nivå –

som underminerar såväl självstyret som dess sociala förutsättningar. Därmed kombineras en livspolitisk hållning till politik med en betoning av ”emancipatorisk politik”, det vill säga frågor om social ojämlikhet och politisk exkludering.

Dessa två första drag kan kontrasteras mot 1990-talets tidiga diskussion om globaliseringen och sociala rörelser. Då framställdes rörelser ofta som reaktiva och gemenskapsinriktade tillflyktsorter från de globala omvandlingarnas tryck, aktörer som inte kunde bidra till en förnyelse av politiken på global nivå. De sågs därmed som än mer fjärmade från institutionerna än de nya sociala rörelserna på 1960- och 1970-talet. I mitt material har det framgått att en sådan beskrivning inte stämmer in på den globala rättviserörelsen. Rörelsen vill inte fly undan globaliseringen utan i stället förändra den och göra den mer demokratisk och socialt rättvis.

Ett tredje drag är rörelsens mångfald, både vad gäller dess organisatoriska och politiska sammansättning och aktivisternas värderingar. Även om det är kring frågor om globaliseringen som rörelsens olika aktörer har samlats är de politiska sakfrågor som engagerar aktivisterna och som de olika organisationerna är inriktade mot många. Den gemensamma kritiken utmynnar inte heller i en tydligt utmejslad framtida samhällsmodell, vilket annars har varit vanligt inom sociala rörelser. Gentemot vad som framställs som en nyliberal uppfattning att samhället bara kan organiseras på *ett* sätt ger man uttryck för en mer pluralistisk hållning i synen på det samhälleliga självstyret. Mot marknadens konformism ställs en idé om mångfald, som också återspeglas i den egna rörelsemiljön. Allt detta innebär dock inte en fragmentering av rörelsen, då merparten av aktivisterna i hög grad identifierar sig med rörelsen i sin helhet.

När det gäller organisationssammansättning kan man tala om en kontinuitet i förhållande till tidigare radikaliseringsvågor. Många av de organisationer som växt fram ur både de gamla sociala rörelserna (arbetarrörelsen och fackföreningsrörelsen) och de nya (miljörörelsen, internationella solidaritetsrörelsen, etc.) återfinns inom den globala rättviserörelsen, vid sidan av nya organisationer som Attac, som har

bildats under det senaste årtiondet och är mer specifikt inriktade på globaliseringsfrågor. Även om en stor majoritet av aktivisterna identifierar sig som vänster är de flesta av dem engagerade inom organisationer som har anknytning till de nya sociala rörelserna. Skillnaden gentemot tidigare är framför allt att de olika organisationerna och rörelserna inte håller sig för sig själva och till enskilda sakfrågor, utan nu från olika håll närmar sig en gemensam diskussion om globaliseringens politiska och sociala utmaningar. Den sociala sammansättningen påminner också om den inom de nya sociala rörelserna: en majoritet av aktivisterna är välutbildade och tillhör socioekonomiskt medelklassen. Samtidigt innebär närvaron av organisationer från de gamla sociala rörelserna i en miljö som domineras av de nya att även andra socioekonomiska grupper såsom arbetare finns företrädda i rörelsen.

Ett fjärde drag är rörelsens skapande av nya politiska rum. Detta gäller framför allt det sociala forumet. Efter mönster från det första World Social Forum i Porto Alegre 2001 har det sociala forumet blivit en välspridd rörelseaktivitet som har skapat rum för politiska samtal och politiskt handlande på kontinental, regional, nationell och lokal nivå. De sociala forumen bör betraktas som ett nytt slags offentligheter, inom vilka erfarenheter utbyts, åsikter bryts samt gemensamma kunskaper och världsbilder växer fram. Genom dessa processer skapas även en gemensam identitet och samhörighet inom rörelsen. Dessutom möjliggör detta slags offentlighet ett gemensamt handlande som syftar till samhällsförändringar. Inom forumens ram planerar man kampanjer och olika projekt samt gör politiska uttalanden. Forumet framstår därmed som ett mellanting mellan offentlighet och politisk aktör. Samtidigt är det ett rum som möjliggör kreativt handlande och skapandet av nya kunskaper. Vid sidan av forumet kan man även lyfta fram den centrala betydelse som olika digitala kommunikationsformer har haft för rörelsen, i det att de har intensifierat de transnationella intellektuella utbytena och utgjort ett betydelsefullt redskap för planering och genomförande av gemensamma kampanjer och arrangemang.

Därmed kommer vi in på ett femte centralt drag hos den globala rättviserörelsen, nämligen dess överskridande av nationen, som ofta har betraktats som politikens naturliga rum. Genom de lokala sociala forumen knyts den lokala aktivismen samman med transnationella nätverk och ger lokal förankring åt en global politisk företeelse. Aktivismen inom den globala rättviserörelsen äger därmed rum på en rad olika geografiska nivåer som sammanbinds med varandra. Å ena sidan har omkring hälften av aktivisterna någon gång deltagit i internationella aktioner eller arrangemang och haft kontakt med aktivister i andra länder genom e-post. Engagemanget sker alltså delvis inom gränsöverskridande nätverk och tar sin utgångspunkt i en global identitet. Å andra sidan är merparten av aktivisterna i huvudsak aktiva på lokal nivå. Det vardagliga engagemanget är långt mer omfattande på den lokala nivån än på den globala, makro-regionala eller nationella nivån. Den nationella politiska scenen anses dock fortfarande vara central för såväl det egna engagemanget som politiken i stort. I intervjuerna kommer detta främst till uttryck i det att intervjupersonerna värnar vad som betraktas som en typiskt svensk ”folkrörelsetradition”. Denna anses bestå i nära band mellan makthavarna och folket, som ger de sociala rörelserna en framträdande roll som länk mellan medborgarna och den institutionaliserade politiken. I jämförelse med aktivister från andra länder har de svenska aktivisterna också ett större förtroende för politiska institutioner samt en större vilja att förhandla med dessa. Detta visar dels på den roll som en nationell politisk kultur fortfarande kan spela i en globaliserad värld, dels på att det svenska civilsamhällets blandning av oberoende gräsrotsengagemang och nära band till staten fortfarande upplevs som en önskvärd modell för självstyre.

Frågan är hur vi kan förstå dessa drag hos den globala rättviserörelsen i förhållande till mer övergripande samhällsförändringar. Det är dags att knyta ihop resonemangen och koppla den globala rättviserörelsen till avhandlingens mer övergripande samhällsteoretiska frågeställningar. Det handlar om att utifrån ett längre historiskt perspektiv uppmärksamma rörelsens förhållande till självstyrets förutsättningar och förändringar under vår modernitetsepok. Först ska jag dock säga

något allmänt om den teoretiska förståelsen av sociala rörelser, modernitet och politiska förändringsprocesser i denna avhandling.

2. Sociala rörelser, autonomi och modernitetens epokskiften

I avhandlingens inledning tog jag min utgångspunkt i den ambivalenta förståelse av de sociala rörelsernas förhållande till demokrati som präglar vårt samhälle. De framställs ömsom som aktörer som skapar och utvidgar demokratin, ömsom som aktörer som obstruerar och destabiliserar den. Mitt syfte har varit att överskrida en sådan dikotomi. Avhandlingens utgångspunkt har varit att sociala rörelser är att betrakta som politiska aktörer och samhälleliga uttryck för den under moderniteten centrala föreställningen om autonomi, det vill säga politiskt självstyre. För att förstå de sociala rörelsernas förhållande till politiken i stort bör man därför sätta dem i samband med dels moderniteten i sig, dels de avgörande förändringar *inom* moderniteten som har skett sedan dess genombrott. Att tala om sociala rörelser handlar därmed om att uppmärksamma en central aspekt av politikens demokratisering eller massifiering i det moderna samhället. Samtidigt måste man i det konkreta studiet av olika sociala rörelser utgå från de specifika tolkningar av autonomin som de under olika modernitetsepoker har fört fram eller motsatt sig.

I avhandlingens första del belystes de olika sätten att begreppsliggöra sociala rörelser sedan de första teorierna om arbetarrörelsen och ”den sociala frågan” formulerades under mitten av 1800-talet. Jag framhöll då att teorier om sociala rörelser bildades utifrån specifika kunskapsbehov som alla kan hänföras till det som sociologen Peter Wagner har benämnt modernitetens kriser, det vill säga perioder under vilka de institutioner och former av livsföring som har dominerat i samhället har omförhandlats i ljuset av autonomifrågan. Dessa försök att skapa kunskap om sociala rörelser är därmed nära förbundna med större förändringar i politikens former och våra föreställningar om politik. Samtidigt har dessa framställningar av sociala rörelser som ett betydelsefullt samhällsfenomen och forskningsobjekt skapat bestående tankefigurer, som vi än i dag använder när vi söker förstå sociala rörelser. Detta slags teoretiska tankefigurer har därmed etablerat *bestående problematiker*, vilkas

uppkomst även bör sättas i samband med grundläggande förändringar inom moderniteten. Wagners tredelade periodisering av moderniteten i väst – från ”den begränsade liberala moderniteten” till ”den organiserade moderniteten” och ”den utvidgade liberala moderniteten” – har i min framställning tjänat som utgångspunkt för att datera dessa epokskiften och förstå deras samhälleliga betydelse.[1]

Den första problematiken – *sociala rörelser som förmedling* – formulerades som ett tidigt svar på den sociala frågan. Denna fråga var i sin tur en reaktion på den franska revolutionens löften om frihet åt alla och kom att handla om strävan hos samhällets socialt och politiskt uteslutna att inkluderas i den politiska gemenskapen genom politisk representation och sociala reformer. Formuleringen av denna problematik kan betraktas som ett uttryck för sökandet efter ny kunskap för att överbrygga den ohållbara exkludering av arbetarklassen som präglade den tidens samhälle. Utifrån Wagners periodisering kunde man hävda att denna problematiks uppkomst markerar inledningen på modernitetens första kris, som innebar en drygt halvsekellång övergång från den första moderniteten till den andra. Den andra problematiken – *sociala rörelser som kollektivt handlande* – formulerades under sent 1800-tal. Den syftade till att förstå hur enskilda individer bildade politiska kollektiv och agerade samfällt och undersöka vilka konsekvenser detta kollektiva handlande hade för de politiska institutionerna och föreställningen om självstyret. Utifrån den periodiserande ansatsen kunde man säga att denna problematik formulerades kring de årtionden då modernitetens första kris kulminerade och ”den andra moderniteten” eller med Wagners term ”den organiserade moderniteten” inleddes. Då var denna problematik ett sätt att begripliggöra det massans hot som eliterna ansåg att den framväxande arbetarrörelsen utgjorde. Den tredje problematiken – *sociala rörelser som kreativitet* – formulerades för att förstå uppkomsten av 1960-talets ”nya sociala rörelser”. Dessa rörelser kritiserade den organiserade modernitetens politiska och sociala konfiguration, som hade vuxit fram som ett svar på den sociala

[1] Som tidigare har sagts bör ordet liberal här främst förstås i anslutning till autonomibegreppet och dess betoning av människans frihet, snarare än i anslutning till liberalismen som politisk filosofi eller ideologi.

frågan men som nu ansågs ha stagnerat i allt för hierarkiska, rigida och demokratiskt begränsade former. Denna problematiks uppkomst sammanfaller med inledningen av det som Wagner benämner modernitetens andra kris.

Parallellt med denna idéhistoriskt orienterade genomgång har jag beskrivit den roll som sociala rörelser har spelat under denna utveckling. Ansatsen har då varit att se sociala rörelser som aktörer som har haft ett slags privilegierad roll under modernitetens epokskiften. Denna roll har handlat dels om att de har varit pådrivande i de idé- och kunskapsmässiga processer genom vilka de olika krisernas samhällsproblem har tematiserats, dels om att de har fört fram möjliga lösningar på kriserna i fråga genom alltifrån utopiska förslag och samhällsexperiment till nya värderingar och handlingsformer. Tanken har varit att ett studium av sociala rörelsers förhållande till olika frambrytande sociala former kan vara ett sätt att tydliggöra huvudtendenserna i ett epokskifte, i synnerhet vad gäller förändringar i självstyrets förverkligande.

Denna del av genomgången har pekat på hur arbetarrörelsens tematisering av den sociala frågan blev betydelsefull för den organiserade modernitetens uppkomst. Under denna andra modernitetsepok förverkligades autonomin i huvudsak genom kollektiva tillhörigheter, exempelvis klass, nation och kärnfamilj. Politisk delaktighet uppnåddes främst genom medlemskap i fackföreningar och klassbaserade partier eller genom valhandlingens indirekta representation. Sedermera, från 1960-talet och framåt, kom de nya sociala rörelserna att kritisera dessa den organiserade modernitetens strukturer. De kritiserade de politiska partierna för att vara allt för hierarkiska, lojalitetsorienterade och knutna till staten och bejakade i stället politiska former som enligt deras mening uppmuntrade mångfald, individuellt uttryck och kreativitet. Inom exempelvis den nya vänstern och den feministiska rörelsen kritiserades gränsdragningen privat–offentligt för att dölja de maktförhållanden som fanns utanför den offentliga sfären.[2] Inom ett flertal rörelser fanns idéer om att även andra samhällssfärer än staten borde genomsyras av demokratins ideal. De nya

[2] Jämför Thörn 2002, s. 177 ff.

rörelserna hade sin grund även i andra sociala tillhörigheter än klass – exempelvis kön, generation, sexualitet, etnicitet etc. – och politiskt förde de fram frågor som fred, miljö och internationell solidaritet. Förhållningssättet till självstyret karaktäriserades av ett sökande efter nya politiska rum utanför den institutionaliserade politiken. Även denna kritik kom att påverka det politiska styret och samhället i stort, exempelvis genom att nya frågor fördes upp på den politiska dagordningen, att arbetssätten inom de politiska partierna förändrades, att nya organisationsformer inom arbetslivet infördes och att ”postmateriella värderingar” fick större genomslag. Frågan är nu vad vår tids politiska handlande innebär för modernitetens omvandlingar.

Central för Wagners modernitetsteori är föreställningen om att den organiserade moderniteten – det vill säga den andra modernitetsepoken i väst – vid åren kring 1960-talets slut drabbades av det han kallar modernitetens andra kris. Denna kris markerar för honom även en övergång mellan den organiserade moderniteten och en tredje modernitet. I analogi med Wagners karaktäristik av modernitetens första kris – som sträckte sig mellan mitten av 1800-talet och 1900-talets första årtionden – och av den organiserade moderniteten – vars former diskuterades och utvecklades redan tidigt under denna kris även om de inte fick en dominerande ställning förrän senare – har jag menat att man kan tänka sig en relativt lång övergång mellan den andra och den tredje moderniteten, samtidigt som man kan anta att de idealtypiska dragen hos den tredje moderniteten redan nu börjar skönjas. Vissa av de institutionella former och föreställningar som senare kom att dominera den organiserade moderniteten var tydligt närvarande redan när den sociala frågan formulerades kring mitten av 1800-talet. De kom sedan att bli alltmer tongivande under den krisperiod som följde under århundradets senare del. Viktiga i denna process var de utopiska förslag, samhällsexperiment och frambrytande sociala former som de sociala rörelserna stod för. Först från 1920-talet och framåt fann denna andra modernitet sina institutionella och stabila former, även om de kunde variera mellan olika länder och ta sig uttryck i alltifrån det svenska folkhemmet och den ”nya given” i USA till statssocialism och fascistiska samhällsmodeller. På samma sätt kunde man tänka sig att de nya sociala

rörelsernas och den globala rättviserörelsens protester binds samman av att de är pådrivande i de processer under vilka den organiserade moderniteten omvandlas till en tredje modernitet, vars former fortfarande är under utveckling.

3. Den globala rättviserörelsens förhållande till vår tids samhällsomvandlingar

Utifrån den ovan beskrivna ansatsen har avhandlingens andra del varit inriktad på den globala rättviserörelsen, som i dag är den rörelse som kanske tydligast griper in i de konflikter kring samhällets självstyre som vår tids stora sociala och politiska omvandlingar aktualiserar. Som vi har sett har denna rörelse vissa drag gemensamma med de nya sociala rörelserna, medan den på vissa andra punkter skiljer sig från dem. Diskussionen om hur man kan förstå dessa likheter och skillnader i förhållande till de senaste årtiondenas större samhällsförändringar har förts utifrån tre av de begrepp som under senare år har varit centrala för att beskriva vår tid: *globalisering*, *individualisering* och *civilsamhälle*.

I anslutning till diskussionen om globaliseringen har jag för det första pekat på hur det politiska handlandets *institutionella* förutsättningar har förändrats under de senaste 20–30 åren. Denna process har i mångt och mycket drivits fram av förändringar inom nationalstaterna. Resultatet av utvecklingen har emellertid blivit att samhällsstyret till viss del har avnationaliserats och att fler reglerande funktioner har överförts till övernationella organ som IMF, EU, WTO och Världsbanken. Den politik som de övernationella organen har rekommenderat staterna har lett till att en rad offentliga funktioner har privatiserats eller gjorts semiprivata.[3] Inom de enskilda nationerna har samtidigt regeringsmakten stärkts på parlamentens bekostnad samtidigt som de politiska partier som ska representera medborgarna får allt färre medlemmar och därmed tappar ett av sina band till folket. Allt som allt kan dessa förändringsprocesser anses ha inneburit en försvagning av banden mellan medborgarna och staten såväl som gränsen privat–offentligt. Det har inte, som i de nya sociala rörelsernas fall, rört sig om en politisering och demokratisering av det privata. Tvärtom har det handlat om att det offentliga har privatiserats eller om att

[3] Jämför Sassen 2007, s. 266 ff.

tidigare offentliga processer har undandragits möjligheten till granskning och politisk påverkan.

Den globala rättviserörelsen kan i dubbel bemärkelse betraktas som en politisk reaktion mot detta. Dels uppmärksammar rörelsen nationalstaternas demokratiska brister och de globala institutionernas demokratiska underskott. Dels formulerar rörelsen vad som kan ses som vår tids sociala fråga, nämligen den tilltagande ojämlikhet som har följt i spåren av de globala institutionernas och nationalstaternas marknadsinriktade politik. Mot privatiseringstendenserna ställs det gemensamma och viljan att demokratisera den globala makten.

Globaliseringen har emellertid inte enbart inneburit avpolitisering, privatisering och utbredning av marknadsrelationer. Vid sidan av dessa processer har även vad som kan ses som nya former av medborgarskap växt fram. De globala normer som har väglett de övernationella organen har skapat nya politiska möjligheter. Parallellt med dessa organ har skapats nya transnationella politiska offentligheter som syftar till att påverka den avnationaliserade ordningen. De sociala forumen och i synnerhet World Social Forum utgör tydliga exempel på detta. Forumen bidrar till att en global gräsrotsidentitet växer fram, att politiska krav på globala rättigheter formuleras och att en transnationell offentlighet för politisk diskussion etableras. Samtidigt är som vi har sett den globala rättviserörelsens aktivism starkt förankrad i det lokala engagemanget. Detta pekar på att även lokalt förankrade processer kan spela en avgörande roll för globaliseringen. Men till skillnad från exempelvis globala institutioner driver inte sådana processer på globaliseringen på global nivå, utan i stället på lägre geografiska nivåer.[4] För även om engagemanget inom den globala rättviserörelsen huvudsakligen är lokalt sker det i anslutning till globala nätverk. Engagemanget grundar sig på en föreställning om det globala och bidrar till att skapa globala normer.

[4] Jämför ibid., s. 418 ff.

Det är viktigt att framhålla att det slags institutionella strukturer som den globala rättviserörelsen står i ett politiskt spänningsförhållande till utgör vad som kan ses som ett ”ofärdigt” maktsystem. Politiska beslut fattas i dag på en mängd olika geografiska nivåer utan att det står klart vem som har det sista ordet. Det finns ingen entydig motståndare att förhålla sig till. Den globala offentlighet som man agerar i är även den både mångtydig och ofärdig. Därmed får de kollektiva identiteter som skapas i opposition till denna makt en mångtydig karaktär. Men i och med att rörelsens kritik och krav riktas mot specifika aktörer på specifika platser – mot globala institutioner under deras toppmöten – utser man en specifik motståndare. Man skapar ett spänningsförhållande mellan sig själv och en av många möjliga motståndare. Därmed kommer debatten att handla om vissa förändringsförslag men inte andra, vilket ger de aktörer som för fram dessa ett problemformuleringsprivilegium som, omsatt i praktisk politik, kan stärka vissa utvecklingstendenser men inte andra. Sådana handlingar eller strategier kan alltså påverka utvecklingen i stort. Rent historiskt kan vi se hur arbetarrörelsens val av motståndare och arenor för att framföra sin kritik kom att göra vissa maktkonfigurationer (i synnerhet den nationella välfärdsstaten) aktuellare än andra.

För det andra har jag i anslutning till diskussionen om individualiseringen pekat på hur det politiska handlandets *kulturella* förutsättningar har förändrats sedan 1960-talets slut. Här blir de nya sociala rörelsernas betydelse för de kulturella värden som i dag är centrala i samhället tydlig. Det faktum att den tillhörighets- och lojalitetsetik som i mycket karaktäriserade den organiserade moderniteten har minskat i betydelse samtidigt som värden som självförverkligande, autenticitet och kreativitet – många gånger kallade ”postmateriella värderingar” – har ökat i betydelse bör delvis tillskrivas den ”artistiska kritik” som framfördes i samband med protesterna 1968.[5] Till sådana kulturella förändringar hör även den ”livspolitiska hållning” som varit betydelsefull för nya sociala rörelser sedan 1960-talet. Inom ramen för en sådan hållning har det egna handlandet fått en central roll och politik har ansetts vara något mer än vad som sker inom statens institutioner och i den representativa

[5] Jämför Carleheden 2007.

demokratins former. Denna kritik har även föranlett politiska partier att förändra sitt arbetssätt och gjort livspolitiska handlingsformer som konsumentbojkotter allt vanligare, vilket vittnar om dess genomslag i samhället.

Den ”sociala kritik” eller ”emancipatoriska politik” – det vill säga krav på ökad jämlikhet och ökad politisk delaktighet – som var en del av protesterna ”sextioåtta” har dock inte fått samma genomslag. Privatiseringstendenserna i samhället har snarare kommit att motverka de strävanden efter social utjämning som kännetecknade exempelvis den organiserade moderniteten.[6] Ibland har dessutom idéer hämtade från den artistiska kritiken använts för att motivera eller legitimera en sådan samhällsutveckling.[7] Föreställningar som individuellt självbestämmande och decentralisering har varit viktiga för skapandet av en ”flexibel” arbetsmarknad, som i slutändan framför allt har inneburit ökad osäkerhet och nya klyftor mellan löntagarna. En liknande argumentation har varit viktig för omvandlingen av många välfärdstjänster till privata eller semiprivata system, som också har ökat ojämlikheten. Kraven på möjlighet till självförverkligande har därmed många gånger omvandlats till krav på ekonomisk produktivitet och effektivitet som har lett till ökad konkurrens men också ökad social utslagning. Denna tveeggade utveckling visar att den artistiska kritiken har fått genomslag på den sociala kritikens bekostnad.

Den förändrade balansen mellan social trygghet och individuell autonomi bör betraktas som en av orsakerna till de senare årens protester kring globaliseringen. Som vi har sett är det just dessa frågor som har varit centrala för den globala rättviserörelsen. Dock har rörelsen kombinerat den återuppväckta ”sociala kritiken” med en frihetlig betoning av mångfald samt icke-hierarkiska och mer lösliga organisationsformer. Genom arbetsmarknadens flexibilisering, de allt fler egna valen i välfärdstjänster, det ökade personliga risktagandet i socialförsäkringssystemen, etc. har de system som skapades för att lösa ”den sociala frågan” i allt högre grad

[6] Jämför Honneth 2004.

[7] Boltanski 2002.

individualiserats. Rörelsen vill däremot att dessa frågor hanteras inom gemensamma snarare än privatiserade system (vilket inte nödvändigtvis behöver innebära en återgång till den organiserade modernitetens former). Detta visar också att individualisering inte med nödvändighet innebär det slags politisering av vardagslivet som de nya sociala rörelserna önskade. En sådan utveckling kan lika gärna innebära en avpolitisering av vardagslivet, i den bemärkelsen att den nya valfrihetsideologin omsätts i system som står ännu längre från det politiska självstyret och den enskilda individens möjlighet att påverka dem.

De nya sociala rörelserna kritiserade den politiska representationstanken och uppdelningen mellan offentligt och privat då de ansåg att en statscentrerad politikuppfattning dolde de ojämlikheter som fanns utanför staten och omöjliggjorde förändringar av dem. Hos aktivisterna inom den globala rättviserörelsen är tonvikten i kritiken en annan. Här handlar det snarare om ett försvar för det offentliga och de politiska institutionerna. Man önskar mer av politisk representation eller andra former av politiskt självstyre som globaliseringsprocessen har urholkat. Man uttrycker en vilja att återupprätta det offentliga i en tid som upplevs vara allt för fokuserad på det privata. Man kunde därför säga att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen förvisso använder de nya former av politik som individualiseringen i sin livspolitiska form har möjliggjort, men i syfte att *politisera* de avpolitiserade och privatiserade systemen och därmed på nytt ge dem en politisk och offentlig mening. I stort skulle man kunna säga man vill återupprätta eller bredda medborgarrollen. Samtidigt innebär aktivisternas livspolitiska förhållningssätt till traditionella organisationsbundna och tillhörighetsorienterade handlingsformer att man önskar skapa även andra slags politiska gemenskaper än de som är knutna till statens institutioner.

För det tredje har jag i anslutning till diskussionen om civilsamhället pekat på hur det politiska handlandets *sociala* förutsättningar har förändrats. Det har handlat om hur de ovannämnda processerna har påverkat de sociala rörelsernas roll som civilsamhälleliga aktörer och deras förhållande till de politiska institutionerna. Om

de sociala rörelserna under den organiserade moderniteten tenderade att institutionaliseras och knytas till staten och dess politiska projekt, har under de senare årtiondena snarare rörelsernas autonomi från staten betonats. På global nivå kan vi se hur sociala rörelser under 1970- och 1980-talet blev centrala aktörer för att genomdriva demokrati i tidigare diktaturer, medan de sedan 1990-talet har kritiserat det demokratiska underskottet hos de allt mäktigare globala institutionerna. För att göra det möjligt att föra fram sådana synpunkter i debatten har man satt igång globala kampanjer och skapat transnationella offentligheter, som har syftat till att göra folkets och gräsrötternas röster hörda även i en mer globaliserad maktordning.

Mot denna bakgrund skulle man kunna se den betydelse som både de sociala forumen och de internetbaserade kommunikations- och informationsnätverken har haft inom den globala rättviserörelsen. De sociala forumen utgör ett slags alternativa offentligheter, som kan ses som en frambrytande social form för gemensamt handlande, dialog och kunskapssökande. De sociala forumen är arenor som inte enbart är orienterade mot en viss politisk fråga eller ens ett visst frågekomplex, utan som även har som syfte att skapa ett nytt slags offentlighet. På samma sätt har rörelsen använt nya digitala kommunikationsmedel som främjar öppenhet och delaktighet på icke-kommersiell basis.

På ett idémässigt plan och med avseende på vår tids dominerande demokratimodeller kunde man säga att ett ”deltagardemokratiskt” förhållningssätt har kommit att utmana den idé om ”lagstyrd demokrati” som har kännetecknat de globala institutionernas politik men även förändringar inom nationalstaten (exempelvis försöken att minska fackföreningarnas inflytande över staten eller strävan att låta penningpolitiken styras av experter snarare än folkvalda politiker).[8] Idéer om att det folkliga inflytandet över staten och statens inflytande över samhället och ekonomin överlag bör minimeras har därmed utmanats av uppfattningar om att både det folkliga inflytandet och det folkliga deltagandet bör maximeras samt att både staten och samhället i stort bör demokratiseras ytterligare.

[8] Jämför Held 1997.

Detta deltagardemokratiska förhållningssätt är framträdande inom den globala rättviserörelsen. Vi har sett att rörelsens aktivister har litet förtroende för politiska institutioner men samtidigt att de i stor utsträckning deltar i val och betonar de representativa politiska institutionernas betydelse. Aktivisternas uppfattning är att dessa institutioner har trängts tillbaka av privata system och har en svagare koppling till medborgarna än förr. Samtidigt framhäver aktivisterna att partierna och institutionerna måste ha en motvikt i de sociala rörelserna och ger överlag uttryck för en demokratisyn som betonar gräsrotsengagemang. Till detta kommer viljan att värna den svenska ”folkrörelsetraditionen”, det vill säga en modell för självstyre som både är rörelse- och institutionsorienterad.

4. En deltagardemokratisk syn på politiken

Inom den globala rättviserörelsen framhålls alltså vad som kunde ses som en deltagardemokratisk syn på politiken, som utgår från både globaliseringens institutionella förändringar och de kulturella förändringsprocesser som förknippas med vår tids individualisering. Låt oss med detta konstaterande återvända till den fråga som togs upp i avhandlingens inledning, om vårt samhälles tvetydiga förståelse av de sociala rörelsernas koppling till demokratin. Det konstaterades då att sociala rörelser ömsom framställs som aktörer som skapar och utvidgar demokratin, ömsom som aktörer som obstruerar och destabiliserar den.

Min egen undersökning har visat att aktivisterna gärna uppfattar sig som centrala aktörer i en väl fungerande demokrati, att de vill fördjupa och bredda demokratin i samhället och att de för fram en mångfald av förslag för att åstadkomma detta. Samtidigt framhåller de att rörelsen i sig måste vara demokratisk, motarbeta hierarkier samt ge plats för mångfald och kreativitet i inkluderande former. Textanalysen av svenska dagstidningar har visat att en motsatt uppfattning om rörelser har varit central för den offentliga bilden av den globala rättviserörelsen. Även om en låg andel av pressmaterialet framställer den globala rättviserörelsen som ett direkt hot mot demokratin, har den dominerande bilden varit att rörelsen

kritiserar och protesterar i stället för att föra fram konstruktiva förslag. Samtidigt har rörelsen i medierna ofta förknippats med skadegörelse och våld.

Att politiska metoder som massdemonstrationer, bojkotter och blockader betraktas som ”odemokratiska” är inget nytt. I avhandlingen har detta illustrerats av de tidiga teorier om massans beteende som formulerades av Le Bon och av vår egen tids framställningar av den globala rättviserörelsen i svensk dagspress. Trots det i vissa tider stora genomslaget för sådana idéer har uppfattningen om antingen aktörernas eller metodernas legitimitet ofta förändrats med tiden, på ett sätt som får motståndet mot dem att i efterhand framstå som märkligt. Exempelvis argumenterade socialdemokratiska ledarsidor år 1960 för att den av LO beslutade bojkotten av sydafrikanska varor inte bara var ett verkningslöst politiskt verktyg, utan att den dessutom innebar att fackföreningarna gav sig in på utrikespolitikens område, där de inte hörde hemma.[9] Denna typ av frågor ansågs höra till den institutionaliserade och mellanstatliga politiken. Att synen på konsumentbojkottens politiska legitimitet sedan dess har förändrats i grunden är tydligt, särskilt om man ser till att den i dag används inte bara av rörelseaktiva utan även inom bredare lager av befolkningen. Detta visar också att betydelsen av samhällets självstyre och demokrati förändras över tid och att sociala rörelser ofta spelar en aktiv roll i detta.

Ifrågasättandet av den globala rättviserörelsens politiska legitimitet har ofta handlat om att den i samband med toppmötesprotesterna har ansetts störa de folkvaldas samtal och därigenom sabotera eller obstruera demokratiskt legitima processer. Utifrån Iris Marion Youngs diskussion om svårigheten att utifrån en deliberativ demokratiuppfattning förstå rörelseaktivismens betydelse för demokratin har jag tidigare menat att denna demokratiuppfattning underskattar den roll som det politiska samtalets former och sociala förutsättningar spelar.[10] Om den deliberativa demokraten menar att aktivisten vänder det demokratiska samtalet ryggen, skulle

[9] Thörn 2006, s. 130 ff. Tidningen i fråga var *Arbetarbladet*, men även *Aftonbladet* använde vissa av dessa argument mot en bojkott.

[10] Young 2001.

aktivisten själv mena att man genom att inte delta i ett sådant samtal undviker att legitimera demokratiskt bristfälliga former av politik. Aktivisten skulle dessutom peka på att de inte heller är inbjudna till toppmötets samtal, att samtalets dagordning har bestämts av toppolitikerna och att samtalet äger rum i slutna rum och exkluderande former. En sådan kritik, som riktar in sig på bristen på reflektion över det politiska samtalets former och förutsättningar, är enligt Youngs mening kärnan i den aktivistiska demokratiuppfattningen. Hon menar att en sådan uppfattning grundar sig i idén att strukturella ojämlikheter även kan finnas i formellt demokratiska system. Det handlar alltså om ett uppmärksammande av demokratins sociala grunder och en syn på demokratin som ett ofärdigt projekt. En demokratisk politik innebär utifrån ett sådant synsätt att demokrati är något som genomsyrar även vardagen, varav följer att de demokratiska styresformernas utsträckning till allt fler samhällssfärer ses som önskvärt samtidigt som man ser ett behov av att skapa sådana sociala förutsättningar som verkligen gör det möjligt för flertalet att delta i politiken.

I avhandlingen har överlag framhållits att sociala rörelser bör betraktas som politiska aktörer och att deras handlande måste sättas i samband med idén om autonomi. Det handlar alltså om den politiska gemenskapens rätt till självstyre och dess medlemmars lika rätt att delta i diskussioner och beslut om självstyrets konkreta utformning, innehåll och utsträckning. Men frågan om självstyre måste bygga på en förståelse av politikens sociala grunder.[11] Den politiska gemenskapen är även en social gemenskap. Jämlikheten mellan dess medlemmar är avgörande för deras faktiska deltagande i diskussioner och beslut som berör det gemensamma. Demokrati är inte möjligt om det råder stora ojämlikheter mellan den politiska gemenskapens medlemmar och om det saknas ett civilsamhälle som gör medborgarna delaktiga i viktiga diskussioner och beslut. Frågan om social jämlikhet sammanfaller därmed med frågan om vilka som har rätt att ingå i den politiska gemenskapen. Politiska och sociala rättigheter blir därmed två sidor av samma mynt.

[11] Jämför Honneth 2003, s. 173 ff. Se även Dewey 2006/1935.

Det var i grunden denna fråga som Lorenz von Stein behandlade när han i mitten av 1800-talet formulerade sin teori om den sociala rörelsen.

Att aktivisterna inom den globala rättviserörelsen ger uttryck för en demokratiuppfattning som tillmäter jämlikhet och faktiskt politiskt deltagande stor betydelse har tydligt framkommit i min undersökning. De menar att den parlamentariska demokratins institutioner och andra former av politik som bygger på representation är minimikrav för en fungerande demokrati, men ser dem samtidigt som begränsade och otillräckliga. För att demokratin ska bli en demokrati värd namnet måste medborgarna också delta i de politiska processerna på en mängd olika sätt: genom engagemang i sociala rörelser, som medlemmar i politiska partier eller i sitt vardagliga handlande. Detta innebär samtidigt att man vill att demokratin ska spridas till fler samhällssfärer. Frågan om hur vårt samhälles självstyre ska organiseras betraktas som en fråga ständigt öppen för diskussion.

Till skillnad från vad som har sagts apropå toppmötesprotesterna motsätter sig inte rörelsen andras offentligheter utan vill att dessa offentligheter ska leva upp till demokratiska ideal om möjlighet till påverkan och deltagande samt öppenhet. Samtidigt skapas genom en av rörelsens främsta handlingsformer – det sociala forumet – nya offentligheter som ger ett stort antal röster tillfälle att göra sig hörda i de frågor om vår tids stora samhällsomvandlingar som annars brukar diskuteras och beslutas av ett fåtal toppolitiker i slutna rum. Samtidigt kritiserar rörelsen den privatisering på det offentligas bekostnad som anses drabba de jämlikhetens sociala grundvalar som demokratin vilar på, det offentliga samtalet och beslutsfattandets möjligheter.

Detta är de övergripande tendenserna inom rörelsen. Som tidigare har framhållits utmärks den globala rättviserörelsen av en mångfald i politiska synsätt. Det finns alltså inom rörelsen en rad frågor där man har olika uppfattningar om hur det samhälleliga självstyret konkret bör utökas. Vi har exempelvis sett hur man inom den svenska delen av rörelsen är mer skeptisk till EU som en möjlighet att stärka

demokratin än i andra delar av Europa. Ett annat exempel är de olika uppfattningarna om värdet av majoritetsbeslut inom den egna organisationen hos de aktivister som är partimedlemmar och hos dem som inte är det.[12] I dessa frågor förs ett pågående samtal inom rörelsen, som visar att den utgör en aktiv rörelseoffentlighet för konkretion av den övergripande demokratiuppfattningen, där olika men besläktade demokratiideal bryts mot varandra.

Rörelsens kritik, förslag och diskussioner kan anses representera en av de två demokratimodeller vilkas inbördes spänningsförhållande markerar de avgörande skillnaderna i demokratiuppfattning under vår modernitetsepok, den tredje moderniteten. Å ena sidan har vi den nyliberalt influerade ”lagstyrda” demokratimodellen, som vill begränsa de sociala intressenas inflytande över staten, begränsa statens inflytande och inskränka den politiska makten till upplysta eliter.[13] Å andra sidan har vi den deltagardemokratiska uppfattning som är central för den globala rättviserörelsen. Här vill man göra politiken mer medveten om sina sociala grunder, inkludera allt fler i politiken och utvidga demokratin i samhället. Striden mellan dessa två synsätt handlar i grund och botten om hur samhällets självstyre kan och bör utformas i en tid då den politiska makten avnationaliseras och rör sig över nationernas gränser.

Vilken roll den globala rättviserörelsen i det långa loppet kommer att spela i denna utveckling är naturligtvis en öppen fråga. Historiskt sett vet vi att sociala rörelser har varit centrala i nationalstatens demokratisering. I avhandlingen har vi sett hur den globala rättviserörelsen tematiserar centrala frågor kring demokratins utformning i en globaliserad politisk ordning. Samtidigt har den själv skapat den sorts demokratiska offentligheter som denna globala ordning hittills har saknat. Inom forskningen har kopplingen mellan sociala rörelser och detta slags frambrytande

[12] För en diskussion om olika demokratiuppfattningar inom den globala rättviserörelsen, med fokus på debatterna kring World Social Forum, se Smith et al. 2007.

[13] Held 1997, s. 313 ff. Som exponenter för denna demokratimodell lyfter Held fram Robert Nozick och Friedrich Hayek, bägge centrala samhällsteoretiker inom den nyliberala idéströmningen.

värderingar och organisationsformer sällan ställts i samband med frågan om demokratins och självstyrets utformning under moderniteten. Eftersom det rör sig om en grundläggande aspekt av demokratins sätt att fungera finns det all anledning att uppmuntra vidare forskning på området. Jag har sökt belysa några centrala aspekter av den globala rättviserörelsens förhållande till dessa för moderniteten grundläggande politiska processer. Att undersöka nyanserna och motsättningarna i rörelsens övergripande deltagardemokratiska uppfattning, att bredda studiet till civilsamhällets nationella respektive globala dimensioner och att undersöka andra samtida rörelser skulle föra forskningen vidare efter dessa linjer.

Appendix om metod

I detta appendix kommer jag att fördjupa mig i några metodfrågor som hittills inte har berörts eller som har nämnts endast i förbigående.

1. Att definiera och operationalisera en social rörelse

Med hänvisning till rörelseforskaren Donatella della Porta och avhandlingens tidigare resonemang definierade jag i kapitel 7 en social rörelse genom att säga att den har en kollektiv identitet (även om den är heterogen), att den handlar politiskt framför allt utanför statens institutioner (även om detta handlande syftar till att förändra staten) samt att förhållandet mellan de i rörelsen ingående individerna och organisationerna utmärks av dess karaktär av nätverksstruktur. Att detta gäller för den globala rättviserörelsen har varit min utgångspunkt, som har bekräftats av undersökningen.

En viktig aspekt av operationaliseringen av en rörelse i en konkret undersökning är att kunna fastställa vilka individer som ingår i den. Här har jag utgått från min definition av sociala rörelser som nätverk. Detta innebär att en social rörelse i motsats till en organisation inte har några medlemmar – i en rörelse är man en *deltagare*.[1] I vissa fall kan en organisation dominera en social rörelse, i andra fall är länkarna mellan olika organisationer det som i praktiken får en rörelse att fungera. Men dessa organisationer utgör inte själva rörelsen. Användbarheten hos själva begreppet består just i att en social rörelse är något annat än en organisation – den saknar den fasta struktur och kontinuitet som kännetecknar organisationen. Det är därför vanligt inom nutida teorier om sociala rörelser att göra en distinktion mellan sociala rörelser och de sociala rörelseorganisationer som verkar inom en rörelse. En sådan operationalisering har metodiska konsekvenser. Detta är en av de frågor som jag kommer att diskutera i förhållande till resonemangen om de olika metoder som jag har använt i denna avhandling.

[1] Ibid., s. 16 ff.

2. Om enkätstudier och sociala rörelser

Enkätundersökningar med sociala rörelser som forskningsobjekt aktualiserar en rad metodiska överväganden. Ett första sådant övervägande gäller populationen. Användningen av kvantitativa, statistiska metoder inom samhällsvetenskaperna grundar sig på antagandet att det som framkommer i en undersökning inte endast gäller det begränsade antal personer som intervjuas. Man tänker sig att undersökningens statistiska data även gäller en större grupp människor varav det stora flertalet *inte* har intervjuats, men som det mindre urvalet av intervjupersoner ingår i. Därmed förutsätts att det urval som görs är *representativt* för en viss population.[2]

Svårigheten att fastslå en populations gränser och vilka som ingår i den varierar från fall till fall. Det är till exempel lätt att (med hjälp av folkbokföring eller motsvarande) avgöra vilka som tillhör en nationalstats population. Om den nationella statistiken dessutom är detaljerad och innehåller systematisk information om populationens storlek är det möjligt att med stor precision fastslå i vilken utsträckning ett urval är representativt. Det är lika lätt att räkna medlemmarna av en organisation, förutsatt att det finns en medlemsmatrikel – även om det kan vara svårt att få fram fler sociala data än de som man kan sluta sig till utifrån namn och postadresser (och eventuellt personnummer).

Utifrån den ovanstående definitionen av sociala rörelser skulle en specifik rörelses population kunna ses som det antal individer som faktiskt deltar i rörelsens aktiviteter. Ett alternativt tillvägagångssätt vore att definiera populationen på grundval av identifikation, vilket också är en central aspekt av sociala rörelser. Populationen blir då det antal individer som uppfattar sig som del av en rörelse eller något lösare sympatiserar med rörelsen. Dessa två alternativ skulle förhålla sig till varandra som partimedlemmen till partisympatisören. Frågan om hur hög andel av Sveriges befolkning som är folkpartister kan ju besvaras med hänvisning antingen till medlemssiffror eller till statistik över partisympatier.

---

[2] Djurfeldt, Larsson och Stjärnhagen 2003, s. 105 ff.

Uppgifter om identifikation med en viss social rörelse finns ibland tillgängliga i enkätundersökningar som har genomförts på en territoriellt avgränsad population. Ett sådant exempel är de frågor som ställdes i en nationell enkätundersökning i Holland.[3] Dessa handlade bland annat om i vilken utsträckning intervjupersonerna *sympatiserade med* ett antal rörelser. Man frågade också om intervjupersonen *var beredd att delta* i dessa rörelsers aktiviteter, eller om de någon gång *hade deltagit* i någon av dem. De två första frågorna kan sägas återspegla olika grader av identifikation, medan den senare berör faktiskt deltagande. I den holländska undersökningen blir det tydligt att dessa olika typer av frågor också ger mycket olika data. Exempelvis uppgav 49 procent i denna undersökning att de sympatiserade med fredsrörelsen och 37 procent att de var beredda att delta i denna rörelse, medan endast 14 procent någon gång hade deltagit i några rörelseaktiviteter.[4] Utifrån dessa data visar det sig finnas ett stort glapp mellan dem som identifierade sig med rörelsen (som sympatiserade med eller var beredda att delta i den) och dem som verkligen hade deltagit (om än bara någon enstaka gång). Enligt rörelseforskaren Bert Klandermans finns alltid ett sådant glapp. För att beskriva dem som är beredda att stödja en specifik rörelse använder han begreppet ”mobiliseringspotential”.[5] Därmed vill han beskriva den *potentiella yttre gränsen* i ett givet ögonblick för en social rörelses population. När det gäller den globala rättviserörelsen finns det dock inga nationella undersökningar som skulle kunna ge ett mått på hur många som identifierar sig med den.[6] Vi måste därför göra en mer precis avgränsning av vår population.

---

[3] Kriesi 1989.

[4] Ibid., s. 1098.

[5] Klandermans 1993, s. 388.

[6] Närmast en sådan siffra kommer vi med den fråga om förtroenden som fanns i SOM-institutets riksundersökning 2003 (Weibull och Holmberg 2004). I denna anger 11 procent att de har ”ganska stort” eller ”mycket stort” förtroende för ”globala proteströrelser”. Motsvarande andel för miljöorganisationer är 57 procent. Även om frågan om förtroende skiljer sig från den holländska undersökningens fråga om huruvida man sympatiserar med en rörelse (man skulle hypotetiskt kunna ha förtroende för någon som man inte sympatiserar med), är det ändå denna fråga som kommer närmast. Men det verkar svårt att

En social rörelse kan ses som ett skiktat socialt fenomen, dock utan några tydliga gränser mellan de olika skikten. Det yttre skiktet utgörs av en rörelses mobiliseringspotential i ett givet ögonblick. De som återfinns i detta skikt har en positiv inställning till rörelsen, och är därför alla *potentiella deltagare*. I nästa skikt återfinns de som tydligt identifierar sig med rörelsen genom att känna sig som en del av den, även om de inte deltar i dess aktiviteter. Om vi ska ta fasta på påståendet att en social rörelse utgörs av dess *faktiska deltagare* bör vi dock snarast inrikta oss på den inre kärna av människor som faktiskt deltar i rörelsens aktiviteter. I denna studie är det dessa människor som utgör en social rörelses population. Inom denna kärna kan man naturligtvis skapa fler underkategorier – de som är medlemmar av olika sociala rörelseorganisationer och de som inte är det, men fortfarande är aktiva inom rörelsen; de som är mycket aktiva – eller organisatörer – och de som endast deltar i aktiviteterna. Man skulle också kunna tänka sig att det finns en del som deltar utan att identifiera sig med rörelsen i fråga. På grund av den senare omständigheten har vissa analyser i denna undersökning utgått från data för dem som deltar i *och* identifierar sig med rörelsen.

Mobiliseringspotentialen förefaller att i många avseenden följa folkopinionens logik. Begreppet mobiliseringspotential kan också sägas fånga den betydelse av ordet rörelse som handlar om bredare ”strömningar” eller ”trender” inom opinionen. Bägge dessa handlar om en individs åsikter, snarare än om hennes handlingar. Åsikter tenderar att fluktuera över tid i större utsträckning än handlingar. Opinioner skiftar oftare än människors handlingsmönster (exempelvis är variationen mellan olika valundersökningar större än mellan de faktiska valutgångarna), och detta är mycket tydligt när det gäller sociala rörelser. Eftersom rörelser ofta uppstår och rör sig vid gränserna för vad som anses som en ”anständig” eller legitim form av politik – beträffande såväl åsikter som politiska handlingssätt – är deras förekomst, analyser, krav och strategier oftast föremål för laddade samtal i den offentliga

---

utifrån denna undersökning ge något annat än en vag bild av gränserna för mobiliseringspotentialen hos vår population.

debatten. En rörelses bana brukar kantas av såväl framgångar som motgångar i legitimitetshänseende. Man kan tänka sig att en opinionsundersökning om sympatierna för den globala rättviserörelsen utförd just före Göteborgshändelserna i juni 2001 hade haft ett helt annat resultat än en undersökning utförd strax efter. En rörelses mobiliseringspotential – eller vilka som identifierar sig med den – kan i hög grad variera över tid.[7] Givetvis kan även det aktiva deltagandet i rörelser vara instabilt. Sociala rörelser uppkommer för att sedan växa eller avta i styrka. På lång sikt kan de dö ut eller bli institutionaliserade i form av organisationer eller partier (ur vilka nya rörelser kan uppstå). För denna undersöknings vidkommande är det dock viktigast att undersöka det faktiska deltagandet i en rörelse vid en specifik tidpunkt.

Detta för oss in på ett andra övervägande med avseende på enkätstudien. Det handlar om frågan om *urvalet* kan ses som representativt för den population jag studerar. Varför valde jag och de fyra forskare som genomförde enkätstudien att studera tre lokala sociala forum?[8] Frågan är alltså om den globala rättviserörelsens population kan härledas från de sociala forumdeltagarna.[9] Svaret på denna fråga bör

---

[7] Att människors identifikation med en social rörelse fluktuerar kraftigt över tid är på inget sätt en företeelse som saknar motsvarigheter bland andra former av socialt handlande. Samma typ av instabila populationer går att finna på andra områden, såsom mode, konsumentbeteende och subkulturer. På alla dessa områden tenderar tillhörigheter att förändras snabbt över tid. Jämför Blumer 1939.

[8] De personer som utförde enkätundersökningen var Hilma Holm, Johan Lindgren, Henrik Nordvall, Adrienne Sörbom samt undertecknad. Diskussionen om metodöverväganden i samband med enkätundersökningar här är därför i stora delar identisk med den som förs i vår gemensamma forskningsrapport *Aktivister*. Se Wennerhag et al. 2006, s. 219 ff.

[9] När det gäller val av lämplig urvalsram för en social rörelseaktivitet i allmänhet förhåller det sig troligen så att de individer som deltar i olika aktiviteter inom en och samma rörelse – som deltar på ett möte, i en demonstration eller i en namninsamling – inte fullständigt överlappar varandra. Se Klandermans och Smith 2002, s. 15. Att det förhåller sig på samma sätt med den globala rättviserörelsen antyds av skillnaden i exempelvis medelålder och social sammansättning mellan de enkätundersökningar som utfördes av della Porta med flera vid sociala forum respektive demonstrationer. Vid såväl Genua som European Social Forum var medelåldern något lägre och andelen studenter något högre än vid exempelvis de demonstrationer som hölls i Rom (och på hundratals andra ställen runtom i världen) den 15 februari 2003 mot det planerade Irakkriget. Se della Porta 2005a, s. 182.

sökas i den diskurs som dominerar den globala rättviserörelsen. Här framställs just de sociala forumen som den främsta rörelseaktiviteten. Efter den omfattande exponering som rörelsen fick under toppmötesdemonstrationerna (och i synnerhet i samband med kravaller) har de sociala forumen ansetts vara den huvudsakliga aktivitetsformen inom den globala rättviserörelsen.[10] Det är under de sociala forumen och i planeringen inför dem som den globala rättviserörelsens aktörer kommer samman. Det är kring de sociala forumen som man diskuterar sitt framtida gemensamma handlande. De sociala forumen anses ha en strategisk betydelse för rörelsens utveckling. Mot denna bakgrund definieras de sociala forumen diskursivt och strategiskt som den globala rättviserörelsens främsta aktivitet. Därmed blir det rimligt att sätta deltagande vid de sociala forumen i samband med deltagande i rörelsen i allmänhet. Denna koppling gäller den globala nivån och torde i stor utsträckning gälla även den lokala nivån. Detta för oss in på frågan om vår faktiska urvalsram – deltagarna vid tre sociala forum arrangerade i Sverige i maj 2004. Dessa var inte endast lokala arrangemang. De var även kopplade till den nationella nivån. Syftet med att arrangera fyra lokala sociala forum (i Lund, Stockholm, Uppsala och Umeå) under samma veckoslut (forumet i Göteborg hölls en vecka senare) var att skapa nationell uppmärksamhet kring dem.

Det exakta antalet deltagare vid de tre svenska lokala sociala forumen är svårt att fastställa. Det beror på att organisatörerna av de tre olika forumen räknade antalet deltagare på olika sätt. I både Lund och Göteborg nedtecknades deltagarantalet för varje seminarium. I Lund rörde det sig om runt 7 300 personer, i Göteborg sammanlagt omkring 2 400. I Stockholm fick deltagarna kvittera ut ett ”deltagarpass” mot en symbolisk avgift för dem som var äldre än 25 år, gratis för dem som var yngre. De som mottog deltagarpass ansågs kort och gott vara deltagare, omkring 1 000 personer. Ett problem med deltagarsiffrorna för Lund och Göteborg är att det inte finns någon information om hur många seminarier varje seminariedeltagare i genomsnitt gick på. Det finns inte heller någon information om dem som deltog på forumet men inte på några seminarier. Det fanns ju på forumen

[10] Glasius och Timms 2006.

även andra aktiviteter än seminarier – exempelvis kulturaktiviteter utomhus och informations- och bokbord för de organisationer som deltog vid forumen. För oss tillhör även de individer som deltog på forumet utan att gå på seminarier enkätpopulationen. Eftersom det saknas information om hur många seminarier som deltagarna i genomsnitt gick på, samt hur många av deltagarna som inte gick på seminarier, genomförde vi ett slumpmässigt mindre stickprov under det sociala forum som hölls i Skåne 2006. Analysen av detta visade att deltagarna i genomsnitt medverkade på omkring 1,5 seminarier, och att omkring 20 procent inte deltog i några seminarier alls. Om dessa siffror gäller även på de andra forumen, betyder det att antalet deltagare var omkring 6 100 i Lund, omkring 2 000 i Göteborg samt 1 000 i Stockholm. Detta skulle innebära att den totala populationen för de tre lokala sociala forumen var omkring 9 100.[11]

Med utgångspunkt från de uppskattningsvis 9 100 deltagarna vid de tre formen gjorde vi ett urval. En första teknisk fråga om urvalsramen gäller vilka vi identifierade som deltagare. Som deltagare räknade vi alla individer som inträdde på forumområdet.

Det andra tekniska övervägandet gäller urvalsramens exakthet. De tre forumområdena var mer eller mindre öppna och dessutom utspridda på fler än en byggnad. Därför valde vi ingångarna till de mest besökta byggnaderna (i Stockholm besökte vi även andra delar av forumet) för att dela ut enkäterna. Vår målsättning var att samla in så många enkäter som möjligt under alla dagar som forumen var öppna. Ibland, när en population är mycket stor (exempelvis en nationell befolkning), kan det vara tillrådligt att begränsa urvalet i en enkätundersökning. Man kan också begränsa urvalet vid en enkätundersökning under ett rörelseevenemang – exempelvis genom att dela ut enkäterna till varannan eller var

[11] Som tidigare noterats hölls även två andra lokala sociala forum under samma helg som i Lund och Stockholm: Uppsala Social Forum och Umeås sociala forum. I Uppsala räknades också antalet människor som deltog vid seminarierna. Totalt noterades omkring 2 400 seminariebesök. Om vi gör samma uppskattning som ovan deltog omkring 2 000 personer. För Umeå finns inga siffror att tillgå.

tredje person som passerar en viss punkt. Risken när alla i en population inte ges möjlighet att svara på en enkät är naturligtvis att urvalet av respondenter inte är identiskt med populationen. Hypotetiskt kan det sätt varpå enkäter delas ut systematiskt diskriminera vissa grupper av individer. I vårt fall fanns det emellertid inte något register över den aktuella populationen eller några andra praktiska förutsättningar för att göra ett obundet slumpmässigt urval (vilket är det ideala i statistiska undersökningar, eftersom det anses garantera att urvalet är representativt). Vi blev tvungna att söka andra urvalsstrategier. Vår ambition var att i största möjliga mån skapa likvärdiga möjligheter för alla i populationen att ingå i vår undersökning. Därför tillfrågades samtliga förbipasserande om de ville besvara enkäten.[12] På de ställen där vi inte kunde stå under hela forumet spreds utdelningstillfällena ut över dagen under alla dagar som forumet hölls. Vi bedömer därför att vår urvalsram i stor utsträckning överensstämmer med vår population (de personer som fysiskt deltog på forumet under de dagar arrangemanget varade).

Ett tredje övervägande om urvalsramen gäller svarsfrekvensen. Den totala svarsfrekvensen var 48 procent (2 233 enkäter delades ut, varav 1 066 lämnades in).[13] Utifrån jämförelser av olika sätt att samla in enkätdata har man kunnat konstatera att enkäter som skickas per post ofta sällan har en svarsfrekvens som överstiger 30 procent, medan intervjuer som genomförs öga mot öga kan generera en svarsfrekvens om 60–70 procent.[14] Följaktligen uppnås högst svarsfrekvens när det finns en personlig och direkt kontakt och när intervjuaren skriver ned svaren. Eftersom vi delade ut enkäterna direkt, samtidigt som respondenterna var tvungna att själva fylla i dem, borde vi hamna någonstans däremellan, vilket vi också gjorde. Något som emellertid är viktigt med svarsfrekvensen är frågan om bortfallet kan anses vara ”systematiskt”, det vill säga om vissa kategorier av individer inom

[12] Detta sätt att finna respondenter användes också av Andretta, della Porta med flera i de enkätundersökningar som utfördes vid Genua Social Forum 2001 och European Social Forum 2002, med hänvisning till att det saknades deltagarlistor. Andretta et al. 2003, s. 38.

[13] I Lund delades 908 enkäter ut och 528 lämnades in, vilket ger en svarsfrekvens på 58 procent. För Göteborg är motsvarande siffror 575 och 273 (48 procent) samt för Stockholm 750 och 265 (35 procent).

[14] Klandermans och Smith 2002, s. 17.

populationen är underrepresenterade bland dem som lämnar in ifyllda enkäter.[15] I en analys av bortfall som har gjorts utifrån två stora SCB-undersökningar har det visat sig finnas skillnader i bortfallsfrekvens mellan olika befolkningsgrupper. Exempelvis tenderar bortfallet att vara större bland ogifta än bland gifta, större bland utrikes födda än bland dem som är födda i Sverige samt större ju äldre människor är. Sådana skillnader har dock kunnat påvisas endast i de fall personer inte har kunnat nås. Bortfall på grund av att medverkan avböjts har blott marginellt kunnat kopplas till skillnader mellan olika befolkningsgrupper.[16] I vårt fall innebar varje utdelad enkät per definition en personlig kontakt. Ett annat skäl till att enkäten inte lämnats in kan vara glömska. Vi hade ingen möjlighet att påminna dem som fick en enkät. Det förefaller dock mindre troligt att det skulle finnas systematiska skillnader i glömska mellan olika grupper i vår population. På det hela taget kan vi dessutom notera att många av de bakomliggande variablerna överensstämde mellan de tre forumen, den relativt stora skillnaden i svarsfrekvensen till trots (35, 48 respektive 58 procent). Att tre delundersökningar i samma enkätundersökning ger ett så likartat resultat talar för en god reliabilitet.[17]

Frågan om svarsfrekvensen bör naturligtvis också sättas i samband med populationens totala storlek. Här kan vi konstatera att vi delade ut enkäter till närmare 25 procent av vår population och fick svar av omkring 11 procent. I jämförelse med andra undersökningar (där populationerna är mycket större, men

[15] Djurfeldt, Larsson och Stjärnhagen 2003, s. 112 f.

[16] Qvist och Statistiska centralbyrån 2000, s. 45 ff.

[17] På basis av detta kan man naturligtvis inte utesluta att vi på ett systematiskt vis missade vissa grupper. Vi identifierade exempelvis en typ av fall som förekom vid ett par tillfällen: de som sade att de ”bara kikade förbi” forumet och att de därför inte deltog i arrangemanget, även om vi försökte övertyga dem om att de gjorde det enligt vårt sätt att se på saken. Eftersom detta bara skedde en handfull gånger påverkade det troligen inte utfallet nämnvärt. Ytterligare en faktor är att enkäten var skriven enbart på svenska. Endast en handfull personer avböjde dock medverkan med hänvisning till att de inte förstod språket.

urvalen inte numerärt större än vårt) är detta ett mycket hög andel. Generellt sett ger ett större urval större precision.[18]

Sammantaget har vi inte funnit att undersökningen skulle ha avgörande systematiska eller slumpmässiga brister. Vår undersökning håller sig inom ramen för vad som internationellt sett i enkätundersökningar om sociala rörelser brukar anses rimligt beträffande bortfall.[19] Mina statistiska beräkningar utgår därför från att urvalet är representativt för den aktuella populationen, även om man naturligtvis inte med bestämdhet kan fastslå att så är fallet.

3. Om intervjuer och sociala rörelser

Det intervjumaterial som använts i avhandlingen utgörs av ett antal semistrukturerade intervjuer samt en fokusgruppintervju. En rad av de mer specifika metodrelaterade aspekterna av detta diskuterades i kapitel 7. Här kommer jag därför enbart att diskutera några övergripande frågor av mer principiell karaktär.

Till att börja med kan konstateras att urvalsproceduren för intervjupersoner skiljer sig åt från den i samband med enkätundersökningar. När man samlar in enkätdata strävar man efter representativitet på ett annat sätt än när man väljer personer för semistrukturerade intervjuer. Den forskare som intresserar sig för sociala rörelser bör välja intervjupersoner på grundval av deras möjlighet att ge en inblick i specifika aspekter av den aktivism man undersöker eller deras tillhörighet till olika delar av rörelsen i fråga.[20] Vid val av intervjupersoner bör man alltså låta sig styras av teoretiska frågeställningar snarare än av krav på representativitet. Det intressanta är hur människor i vissa sociala situationer resonerar kring vissa fenomen, inte hur hög andel som gör det. Som nämndes i kapitel 7 var jag främst intresserad av att intervjua aktivister som var aktivare än genomsnittsaktivisten. Jag antog att dessa

[18] Betydelsen av extremvärden (så kallade ”uteliggare” eller *outliers*) får exempelvis mindre betydelse vid medelvärdesberäkningar ju större urvalet är. Djurfeldt, Larsson och Stjärnhagen 2003, s. 118.

[19] Klandermans och Smith 2002, s. 17 ff.

[20] Blee och Taylor 2002, s. 100.

skulle vara mer reflexiva beträffande rörelsens organisation, politiska arbete och övergripande målsättningar, eftersom de ägnar mycket av sin tid åt sitt engagemang.

Ett allmänt argument för semistrukturerade intervjuer i undersökningar av sociala rörelser är att de bättre än andra metoder kan ge inblick i hur man inom en rörelse förstår sitt eget handlande och hur både individuella och kollektiva identiteter skapas i sådana miljöer.[21] De dynamiska aspekterna av sådana processer framkommer än tydligare i fokusgruppintervjuer, eftersom de görs med ett flertal deltagare från samma rörelsemiljö. Det samtal som uppstår i fokusgruppen kan antas ligga närmare den vardagliga interaktionen aktivisterna emellan, dels eftersom intervjuaren har en mindre styrande roll i ett sådant sammanhang, dels eftersom personerna känner varandra sedan tidigare och som grupp därmed får lättare att falla tillbaka på sitt ”naturliga” sätt att tala med varandra.[22] Fokusgruppintervjun blev därför en värdefull del av min materialinsamling. Den fångade något av den dynamik som finns mellan rörelsens aktivister i diskussioner kring centrala frågor.

4. Om textanalys och sociala rörelser

I avhandlingens sista empiriska kapitel, kapitel 11, görs en textanalys. Metoden som används är kvantitativ innehållsanalys. Vissa metodrelaterade frågor behandlades redan i kapitel 11, men här ska något mer övergripande sägas om den kvantitativa innehållsanalysen. Denna metod syftar till att på ett systematiskt sätt peka på den direkta förekomsten av exempelvis ord, beskrivningar av specifika fenomen eller specifika uttryck för idéer i olika typer av texter, något som lämpligen kan redovisas över tid för att ge en bild av hur förekomsten förändras.[23] Genom den kvantitativa innehållsanalysen får man därmed en bild av vilken plats vissa samhällsfenomen och vissa föreställningar om dessa har i vissa typer av texter. Genom sin inriktning på det direkta textinnehållet skiljer sig denna metod från andra former av textanalys, till exempel diskurs- och idéanalys, som i stället för att som den kvantitativa

[21] Ibid., s. 92 ff.

[22] Ibid., s. 107.

[23] Bergström och Boréus 2000, s. 44 ff.

innehållsanalysen ta de dominerande tankestrukturer utifrån vilka texterna skrivs för givna närmare undersöker deras kvalitativa innehåll.[24]

I min undersökning har det handlat om att se i vilken utsträckning och på vilka sätt den globala rättviserörelsen har framställts i svensk dagspress under ett antal år. Till skillnad från min övriga empiri har det alltså rört sig om framställningar av rörelsen i offentligheten. Om intervjuerna och enkätundersökningen handlade om hur rörelsens aktivister betraktar rörelsen och deras engagemang inom den, handlar den kvantitativa innehållsanalysen om hur rörelsen framställs i medier. Även om det förekommit artiklar som varit signerade av aktivister eller sympatisörer till rörelsen har merparten av det analyserade materialet skrivits av journalister som är externa i förhållande till rörelsen. En viss andel av materialet har också skrivits av opinionsbildare eller andra aktörer som kan betraktas som rörelsens motståndare.

Mitt urval av artiklar har varit teoristyrt i den meningen att jag utgått från att de artiklar där rörelsen nämns vid namn tydligast bidrar till att skapa en massmedial och offentlig bild av den globala rättviserörelsen (till skillnad från artiklar som handlar om rörelsens aktiviteter utan att rörelsen nämns vid namn, eftersom det för läsaren då blir mindre tydligt vem egentligen den aktör är som omtalas i texten).

5. Om att använda olika metoder

Avhandlingens empiri har tagits fram med hjälp av en rad olika samhällsvetenskapliga metoder. Ett sådant förfarande är relativt vanligt inom det aktuella forskningsfältet.[25] Vissa metoder är bättre lämpade än andra för undersökning av vissa aspekter av människans handlande. Genom att kombinera dem har jag strävat efter att ge en mer heltäckande bild av en specifik social rörelse, dess aktivister och dess roll i samhället. Kvantitativ enkätdata har möjliggjort analys av rörelseaktivisternas åsikter, politiska erfarenheter och sociala bakgrund (och förhållandena mellan dessa variabler). Intervjuerna har möjliggjort analys av de sätt

[24] Ibid., s. 46.

[25] Klandermans, Staggenborg och Tarrow 2002, s. 315 ff.

varpå aktivisterna själva reflekterar över sina handlingar och åsikter, både som individer och som del av en rörelse. De textanalyserade tidningsartiklarna har i form av kvantitativa data visat hur rörelsen framställs av viktiga aktörer i den nationella medieoffentlighet som rörelsen och dess aktivister verkar i. Dessa olika typer av empiri har sedan kunnat berika analysen av rörelsen och dess aktivister. Kvantitativ enkätdata har exempelvis kunnat visa på övergripande tendenser i åsikter och handlande, som sedan togs som utgångspunkt i intervjuerna för att ge en bild även av de meningar som aktivisterna tillskriver dessa åsikter och handlingsformer. Frågan om de intervjuade aktivisternas utsagor bör ses som representativa för rörelsen i sin helhet har i sin tur ibland kunnat bedömas utifrån enkätdata. På motsvarande sätt har kvantitativ textanalysdata av hur rörelsen framställs i medierna kunnat ställas mot vad som framkommit i intervjuerna, det vill säga hur aktivisterna själva anser att de framställs i medierna och hur de reflekterar över detta förhållande.

6. Förhållande till studieobjektet

Om man hårdrar forskarens förhållande till sitt studieobjekt kan man tala om att man antingen har en insider- eller en outsiderroll.[26] Detta gäller inte minst forskning om sociala rörelser, som är ett socialt fenomen som ofta utmärks av stark social sammanhållning och av tydliga uppfattningar bland dess deltagare om vilka som är del av rörelsen och vilka som inte är det. Å ena sidan kan man så mena att en insiderroll har den fördelen att man som forskare lättare kan skapa förtroende hos dem som man intervjuar och därmed få tillgång till material som man annars inte skulle ha fått tillgång till.[27] Samtidigt har man redan från början en större tillgång till de gemensamma föreställningar som är betydelsefulla i den studerade miljön, vilket gör det lättare att tolka vad som är centralt och vad som är mer perifert i utsagorna hos dem som intervjuas.[28] Å andra sidan finns det även fördelar med rollen som outsider i förhållande till sitt studieobjekt, då detta är en position som bättre

[26] Blee och Taylor 2002, s. 97 ff.

[27] Ibid., s. 97.

[28] Jämför Schmitz 2007, s. 25 ff.

möjliggör en kritisk reflektion över sådant som tas för givet inom den rörelsemiljö som man undersöker.[29]

Betydelsen av forskarens förhållande till sitt studieobjekt är särskilt stor vid kvalitativa metoder som intervjuer, eftersom insamlandet av sådan empiri förutsätter ett förtroendefullt förhållande mellan forskare och intervjuad samt förståelse av den aktuella miljöns gemensamma föreställningar, vilket möjliggör meningsfulla tolkningar av de intervjuades utsagor. I viss mån kan även detta sägas gälla kvantitativt material såsom enkätundersökningar. Även sådant material kan samlas in under förhållanden som fordrar att de som besvarar enkäterna känner förtroende för forskaren, samtidigt som man måste ha förkunskap om de föreställningar som dominerar den aktuella miljön för att kunna formulera meningsfulla enkätfrågor.

Mitt eget förhållande till studieobjektet, den globala rättviserörelsen, befinner sig någonstans mittemellan dessa idealtypiska roller. Jag har inte varit gräsrotsaktivist inom de miljöer som jag undersökt, men jag har personlig erfarenhet av politiskt engagemang.[30] Det har gjort att jag i vissa avseenden har delat de intervjuades erfarenheter av folkrörelseengagemang, medan mina erfarenheter i andra avseenden har skilt sig från aktivisternas i denna rörelsemiljö. Mitt förhållningssätt gentemot dem som jag har intervjuat har dock varit att framhålla att jag har ett forskarperspektiv och att jag inte ser mig som aktivist som bedriver forskning. Ibland har jag dock sagt mig vara positivt inställd till att människor engagerar sig i globala rättvisefrågor samt redovisat politiska ställningstaganden som förenar mig med aktörer inom rörelsen. Detta förhållningssätt har skaffat mig god tillgång till rörelsemiljön i fråga och ett förtroendefullt förhållande till dem som jag har intervjuat. Samtidigt är min bedömning att många inom denna grupp är positivt inställda till att låta sig intervjuas och få tillfälle att förmedla sina politiska åsikter

[29] Blee och Taylor 2002, s. 97 f. För en diskussion om fall då forskaren har åsikter som direkt strider mot den rörelse som studeras, se Esseveld och Eyerman 1992.

[30] Jag har varit aktiv inom socialdemokratin, främst dess ungdomsförbund och studentförbund. Dessa organisationer utgör i denna heterogena rörelsemiljö två av många mindre aktörer.

och sitt politiska engagemang. Därför kan man anta att min egen bakgrund spelat en mindre roll för tillgången till rörelsemiljön. I den mån min egen bakgrund har spelat roll har det snarare varit i fråga om förståelsen av den allmänna symbolmiljö som utmärker rörelseengagemang, vilket troligen gjort det lättare för mig att se och tolka nyanserna i det aktuella politiska engagemanget. Denna förståelse har dock troligen i större utsträckning formats av min forskning. I sammanhanget har framför allt mina observationer vid de världssociala forum, europeiska sociala forum och lokala sociala forum samt toppmötesdemonstrationer som jag har besökt varit värdefulla.[31]

[31] De aktuella besöken vid sociala forum är World Social Forum i Porto Alegre 2002, 2003 och 2005, i Mumbai 2004 samt i Nairobi 2007, European Social Forum i Florens 2002, i Paris 2003, i London 2004 och i Aten 2006 samt svenska lokala sociala forum i Lund 2002, 2004 och 2006, i Stockholm 2004 och i Göteborg 2004. När det gäller toppmötesdemonstrationer är de aktuella observationstillfällena Göteborg juni 2001, Bryssel december 2001 samt Köpenhamn december 2002, samtliga i samband med EU-toppmöten.

Bilaga 1: Enkätfrågorna

I denna bilaga redovisas den enkät som användes i enkätundersökningen. Samtliga frågor och svarsalternativ anges nedan. I de fall frågan var öppen framgår detta. Vissa frågor skilde sig åt mellan de tre enkäterna. Efter dessa frågor har utmärkts på vilka forum de ställdes (inom hakparentes: [Sk] för Skåne, [St] för Stockholm och [G] för Göteborg). Inledningsvis redovisas även det ”presentationsbrev” som bifogades varje enkät, här den version som användes vid Skåne Social Forum.

Presentationsbrevet:

Enkät för deltagare på Skåne Social Forum 2004 • 6–9 maj i Lund

Vi är några yngre forskare vid Lunds, Linköpings och Stockholms universitet som genomför en undersökning av den rörelse som sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 allt mer uppmärksammats och växt i omfattning. Några av oss är dessutom aktiva inom organisationer inom rörelsen.

Med vår undersökning vill vi ge en rättvisande och nyanserad bild av rörelsen, dess aktivister och sympatisörer. Vår undersökning genomförs parallellt vid både Skåne Social Forum och Stockholms Sociala Forum, i samarbete med organisatörerna för de bägge forumen.

Vi hoppas du vill hjälpa oss med detta. Svara på frågorna i enkäten, lämna tillbaka den ifyllda enkäten till den som gav dig den, eller lägg den i lådan vid ingången märkt ”SSF Enkät”.

Att svara på frågorna tar högst 10 minuter. Flertalet frågor är kryssfrågor. Ditt svar är fullständigt anonymt.

Vi söker dessutom personer som vill berätta mer om vad de anser om rörelsen. Är du en av dem? Lägg i så fall en lapp med namn och kontaktuppgifter (telefon, e-post eller adress) i lådan för insamlingen av enkäterna, så kontaktar vi dig sedan.

Tack på förhand!

Hilma Holm, Lunds universitet	hilma.holm@soc.lu.se
Johan Lindgren, Lunds universitet	johan.lindgren@soc.lu.se
Henrik Nordvall, Linköpings universitet	henno@ibv.liu.se
Adrienne Sörbom, Stockholms universitet	adrienne.sorbom@sociology.su.se
Magnus Wennerhag, Lunds universitet	magnus.wennerhag@soc.lu.se

Enkäten:

1. Födelseår

Öppet svarsalternativ

2. Bor i

1. Malmö-Lundregionen [Sk]
1. Stockholm, stadsdel: *Öppet svarsalternativ* [St]
1. Göteborg, stadsdel: *Öppet svarsalternativ* [G]
2. Annan ort: *Öppet svarsalternativ* [St / G]
2. Övriga Skåne [Sk]
3. Övriga Sverige [Sk]
4. Danmark [Sk]
5. Övriga världen [Sk]

3. Kön

1. Kvinna
2. Man

4. Är du med i någon av de organisationer som deltar vid Skåne / Stockholms / Göteborgs sociala forum?

1. Ja
2. Nej
3. Vet ej

5. Om ja, i vilken/vilka organisation(er)?

Öppet svarsalternativ

6. Har du deltagit på tidigare sociala forum?

1. Skåne Social Forum hösten 2002 [Sk / G]
1. Uppsala Social Forum våren 2003 [St]
2. European Social Forum (Florens 2002 eller Paris 2003)
3. World Social Forum (Porto Alegre 2001–2003 eller Mumbai 2004)
4. Andra lokala eller regionala sociala forum (Köpenhamn 2003, Uppsala 2003, osv) [Sk]
4. Andra lokala eller regionala sociala forum (Skåne 2002, Köpenhamn 2003, osv) [St]
4. Lokala eller regionala sociala forum (Skåne 2002/2004, Stockholm 2004, osv): *Även öppet svarsalternativ* [G]
5. Har ej deltagit på tidigare sociala forum

7. Varför har du valt att besöka Skåne / Stockholm / Göteborgs sociala forum?

Öppet svarsalternativ

8. Har du deltagit i någon eller några av följande demonstrationer?

1. Anti-krigsdemonstrationerna 15 februari 2003 som genomfördes över hela världen

2. Demonstrationerna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001
3. Demonstrationerna i samband med Ecofin-mötet i Malmö april 2001
4. Demonstrationer i samband med toppmöten i andra länder (Genua, Prag, Köpenhamn, osv)

9. Sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 har man talat om framväxten av en globalt omfattande rörelse. Rörelsen består av många organisationer, nätverk och enskilda och har ingen tydligt samordnande ledning, men kan ändå ses som en rörelse. Vilket eller vilka av följande namn brukar du själv använda för denna rörelse?

1. Antiglobaliseringsrörelsen
2. Antikapitalistiska rörelsen
3. En rörelse av rörelser
4. Globaliseringskritiska rörelsen
5. Globalisering underifrån
6. Globaliseringsrörelsen
7. Rörelsen för global rättvisa / Globala rättviserörelsen
8. Har ingen åsikt
9. Eget förslag: *Öppet svarsalternativ*

10. När det gäller denna rörelse, hur mycket identifierar du dig med: (kryssa i ett alternativ per rad)

a. En specifik organisation inom rörelsen
b. Rörelsen i sin helhet

1. Inte alls
2. Lite
3. Ganska mycket
4. Väldigt mycket

11. Vilka är de viktigaste globala politiska kraven som rörelser, nätverk och partier bör driva i dag? – Skriv kortfattat vad du anser.

Öppet svarsalternativ

12. Vad är, enligt dig, nödvändigt för att uppnå rörelsens mål? Ange hur mycket du instämmer i vart och ett av följande påståenden:

a. Att de nationella regeringarna stärks.
b. Att FN stärks (och bindande beslut möjliggörs).
c. Att EU och/eller internationella överstatliga institutioner (Arabförbundet, Nafta, Mercosur) stärks.
d. Att globala institutioner som Världsbanken, WTO och IMF reformeras.
e. Att nya institutioner för globalt styre skapas.
f. Att kapitalismen avskaffas.

1. Inte alls
2. Till viss del
3. Ganska mycket
4. Instämmer helt

13. Vilka institutioner och aktörer utanför rörelsen är det viktigt att förhandla med? (kryssa i en ruta per rad)

a. Regeringen och nationella institutioner
b. EU
c. FN och dess organ
d. Världsbanken / IMF / WTO / WEF och andra överstatliga institutioner
e. Politiska partier i allmänhet
f. Näringslivet

1. Oviktigt
2. Delvis viktigt
3. Viktigt
4. Mycket viktigt

14. När det gäller din syn på engagemang, inflytande och påverkan, hur mycket instämmer du i följande påståenden?

a. Diskussion och mångfald i åsikter är ett värde i sig.
b. Bindande majoritetsbeslut och en gemensam strategi är en förutsättning för politisk framgång.
c. Det är viktigare att aktivera sig och ta ställning än att vara medlem i en organisation.

1. Inte alls
2. Till viss del
3. Ganska mycket
4. Instämmer helt

15.
A: Hur stort är ditt förtroende för följande politiska aktörer och institutioner?
B: Hur har ditt förtroende för dessa påverkats efter demonstrationerna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001? (För varje rad, sätt ett kryss i A- och ett kryss i B-kolumnen).

a. Lokala institutioner
b. Regeringen
c. Riksdagen
d. EU
e. FN
f. Politiska partier
g. Fackföreningar i allmänhet
h. LO
i. SAC
j. Sociala rörelser och föreningar
k. Attac
l. Kyrkor
m. Media
n. Rättsväsendet
o. Polisen
p. Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (ex vis LO idédebatt och ABF)

A. Förtroende
1. Obetydligt
2. Litet
3. Ganska stort
4. Stort

B. Förtroende efter Göteborg 2001
1. Minskat
2. Oförändrat
3. Ökat

16. Har du deltagit i någon eller några av följande aktiviteter vid något tillfälle? – sätt ett kryss per rad.

a. Försökt att påverka någon att rösta på ett visst politiskt parti
b. Varit aktiv inom ett politiskt parti
c. Skrivit under en namninsamling eller petition
d. Delat ut flygblad
e. Deltagit i en studiecirkel
f. Gått på folkhögskolekurs
g. Deltagit på Socialistiskt Forum (ex vis i Malmö, Stockholm, Umeå)
h. Deltagit på ett möte för organisation, parti eller nätverk
i. Strejkat
j. Demonstrerat
k. Deltagit i en ”sit-in” (sittstrejk, trafikblockad eller liknande)
l. Spelat politisk gatuteater eller politisk musik
m. Deltagit i en bojkott
n. Deltagit i en husockupation (av offentlig eller privat byggnad)
o. Egendomsförstörelse (i politiskt syfte)
1. Ja, under senaste året
2. Ja, någon gång
3. Nej

17. Har du någonsin deltagit i eller varit medlem av: (kryssa i flera alternativ om det är aktuellt för dig)

1. Kvinnoorganisation / Feministisk organisation
2. Miljöorganisation
3. Social frivilligorganisation
4. Invandrarorganisation
5. Idrotts- eller fritidsförening
6. Studentorganisation / Studentkår (varit aktiv i)
7. Religiös rörelse eller samfund
8. Internationell solidaritetsorganisation
9. Fackförening
10. Politiskt parti

18. Om du är medlem i en organisation, ett parti eller nätverk – vilket eller vilka av följande alternativ passar in bäst på dig?

1. Betalar enbart medlemsavgift

2. Deltar på enstaka aktiviteter
3. Är aktiv i flertalet aktiviteter
4. Har en organisatorisk roll
5. Är anställd av organisationen, partiet eller nätverket i fråga

19. Hur mycket deltar du i rörelse- eller föreningsaktiviteter på följande nivåer?

a. lokal nivå?
b. nationell nivå?
c. nordisk nivå?
d. europeisk nivå?
e. global nivå?

1. Aldrig
2. Någon gång
3. Ofta
4. Mycket ofta

20. När det gäller internationella rörelseaktiviteter, brukar du: – kryssa för de alternativ som stämmer bäst för dig

a. ha mejlkontakt med rörelseaktivister i andra länder?
b. delta i internationella aktioner eller arrangemang?
c. organisera internationella aktioner eller arrangemang?

1. Aldrig
2. Någon gång
3. Ofta
4. Mycket ofta

21. När det gäller användning av Internet och e-post, har du någon gång:

a. besökt Skåne / Stockholms / Göteborgs sociala forums websajt?
b. besökt sajter med ”alternativ information”? (Indymedia, Yelah, Z-net, m fl)
c. deltagit i namninsamlingar genom e-post eller direkt på hemsidor?

1. Aldrig
2. Någon gång
3. Ofta
4. Mycket ofta

22. Vilken är din huvudsakliga sysselsättning just nu?

1. Tillfällig-/deltidsarbetande
2. Fast anställd
3. Arbetslös
4. Frilans/Egenföretagare
5. Grundskole- eller gymnasieelev
6. Student (högskola/universitet)
7. Pensionerad
8. Annan: *Öppet svarsalternativ*

23. Vilket yrke/arbetsuppgift har du för närvarande, eller hade tidigare? Ange även inom vilken sektor (privat, offentlig, osv).

Öppet svarsalternativ

24. Är du medlem i ett fackförbund?

1. LO-fackförbund
2. TCO-fackförbund
3. SACO-fackförbund
4. SAC
5. Annat fackförbund
6. Arbetar, men är inte med i ett fackförbund
7. Arbetar inte, och är därför inte med i ett fackförbund

25. Vilken är din högsta avslutade utbildning?

1. Grundskola eller motsvarande
2. Gymnasium eller motsvarande
3. Högskola / universitet
4. Doktorandutbildning [Sk / G]
4. Forskarutbildning [St]
5. Annan utbildning:*Öppet svarsalternativ*

26. I vilket land är du född?

Öppet svarsalternativ

27. Under din uppväxttid, vilket huvudsakligt yrke hade den av dina föräldrar som då hade högst inkomst?

Öppet svarsalternativ

28. Vilken högsta avslutade utbildning har/hade den av dina föräldrar som har/hade högst inkomst?

1. Grundskola eller motsvarande
2. Gymnasium eller motsvarande [Sk / G]
2. Yrkesförberedande gymnasium [St]
3. Studieförberedande gymnasium [St]
3. Vet ej [Sk / G]
4. Högskola / universitet
5. Doktorandutbildning [Sk / G]
5. Forskarutbildning [St]
6. Annan utbildning: *Öppet svarsalternativ*

29. I vilket land / vilka länder är dina föräldrar födda?

Förälder 1: *Öppet svarsalternativ*
Förälder 2: *Öppet svarsalternativ*

30. Har någon av dina föräldrar någonsin varit aktiva i en rörelse, organisation, fackförening, parti eller kyrka?

1. Ja

2. Nej
3. Vet ej

31. Vad skulle du vilja kalla dig själv, rent politiskt? (Ej partipolitiskt, utan mer generellt, såsom liberal, kommunist, miljöaktivist, feminist, osv) – Om du behöver, skriv fler än en benämning.

Öppet svarsalternativ

32. Var befinner du dig på den politiska höger-vänsterskalan?

1. Yttersta vänstern
2. Vänster
3. Vänster-mitten
4. Mitten
5. Mitten-höger
6. Höger
7. Yttersta högern
8. Jag definierar inte min politiska åsikt utifrån höger-vänsterskalan

33. Om du anser att du står nära ett politiskt parti, vilket är det i så fall?

1. *Öppet svarsalternativ*
2. Står inget parti speciellt nära
3. Vill inte uppge

34. I det senaste riksdagsvalet: (kryssa för högst ett alternativ)

1. Röstade du
2. Röstade du blankt
3. Röstade du inte, eftersom det inte finns något politiskt parti som ligger nära dina egna värderingar/intressen
4. Röstade du inte, eftersom du inte tror på den representativa demokratin
5. Röstade du inte, eftersom: *Öppet svarsalternativ*
6. Hade du inte rösträtt

35. Har du några ytterligare kommentarer, om enkäten, enskilda frågor, eller något annat du vill lägga till?

Öppet svarsalternativ

Tack för din medverkan! Lägg enkäten i lådan vid ingången märkt ”SSF Enkät”, eller lämna den vid vårt bokbord. [Sk]

Tack för din medverkan! Lägg enkäten i någon av lådorna märkt ”SSF Enkät”. [St]

Tack för din medverkan! Lägg enkäten i lådan vid ingången märkt ”GSF Enkät”, eller lämna den vid vårt bord. Du kan även skicka din enkät till: Magnus Wennerhag, Sociologiska institutionen, Box 114, 221 00 Lund. [G]

Bilaga 2: Intervjuguide

Frågor inom hakparantes ställdes enbart till den grupp aktivister som hade besökt World Social Forum i Nairobi.

Tema 1: Lokala sociala forum

Vilken roll har du haft inom organisatörsgruppen? Hur kom det sig att du engagerade dig i den?

Varför är de sociala forumen ett bra sätt att arbeta politiskt? Vilken roll tror du principförklaringen spelar? Är det enkelt att dra en gräns mellan sådant (organisationer/åsikter) som ”hör hemma” på forumet och sådant som inte gör det? Vilken roll tror du mångfalden (av aktörer och åsikter) spelar? Har det funnits konflikter kring hur man hanterar gränsdragningar? (Hur har de hanterats?)

[Upplever du att det finns en tydlig koppling mellan WSF och det lokala sociala forumet? Har du knutit några nya kontakter under WSF? Hur tror du att ditt vardagliga engagemang kommer att påverkas av / har påverkats av din medverkan på WSF?]

Hur skulle du vilja att forumprocessen utvecklades i framtiden?

Vad har du själv lärt dig genom ditt engagemang med det lokala sociala forumet?

Tema 2: Politik, rörelser och politiska partier

Varför har du engagerat dig i detta rörelsesammanhang? Var det någon konkret händelse eller fråga som påverkade dig?

Var du i Göteborg 2001 för att demonstrera mot EU-toppmötet? (Hur upplevde du det? Hur har det påverkat dig sedan?)

Har du tidigare haft något föreningsengagemang? (Exempel på organisationer?)

Har du varit aktiv inom något politiskt parti? Varför / varför inte längre / varför inte? (Om inte / inte längre: Hur ser du på politiker?)

Vad tror du att rörelsen har bidragit med när det gäller människors möjligheter att engagera sig politiskt? Ser du detta sammanhang som en rörelse? Vilka politiska frågor tror du håller rörelsen samman / delas av alla i rörelsen? Var tror du att rörelsen befinner sig om tio år? Har den lyckats åstadkomma något då?

När det gäller din politiska grundsyn, vad betyder ordet demokrati för dig? Vad anser du om den parlamentariska demokratin? Hur bör samhället göras mer demokratiskt i dag?

Tema 3: Globala frågor och globalt engagemang

När det gäller din grundsyn, vad innebär ordet globalisering för dig? Vad är bra respektive dåligt med globaliseringen? Hur tror du att demokratin påverkas av globaliseringen?

Hur tror du att man bäst arbetar för att komma tillrätta med globaliseringens negativa effekter? I allmänhet / genom rörelsen? Hur vill du själv arbeta för detta?

I media har ibland rörelsen kallats ”anti-globaliseringsrörelse” – vad tycker du om detta sätt att benämna rörelsen? Ibland har den kallats nationalistisk: ligger det något i det?

Varför har du kommit att engagera dig i internationella frågor? Har någon specifik händelse eller fråga varit viktig? Har du samarbetat med aktivister från andra länder eller deltagit på arrangemang i andra länder? (Om ja, har dessa erfarenheter på något sätt förändrat ditt politiska synsätt eller din syn på politisk organisering?) Har du några andra ”internationella erfarenheter” (pluggat utomlands, au pair, backpacking, osv.)? (Om ja, tror du att dessa har påverkat dig politiskt?)

Bilaga 3: Kodschema för textanalys

Kodningen omfattar brödtext, rubriker, ingresser, bildtexter samt tillhörande faktarutor.

Variabel	Kod	Förtydligande
Datum	År, månad, dag	Exempelvis ”19991129”
Tidning	Aftonbladet (1), Dagens Nyheter (2), Expressen (3), Göteborgs-Posten (4), Svenska Dagbladet (5)	
Artikeltyp	Nyhetsbevakning (1), Ledarkommentar (2), Debattartikel (3), Kulturartikel (4), Insändare (5), Övrigt (6)	"Nyhetsbevakning" omfattar även journalister som på nyhetsplats analyserar eller kommenterar, samt nyhetsavdelningar som "ekonomi" och "konsument". "Övrigt" omfattar tv-annonser, nöjesreportage, sport och annat som inte faller inom de övriga kategorierna.
Tonläget i hur rörelsen kommenteras	Neutralt eller balanserat (1), Negativt eller kritiskt (2), Positivt eller bejakande (3), Oklart (4)	Tolkning utifrån vad som framstår som skribentens intention eller vilka värdeladdade samhällsfenomen som rörelsen uttryckligen sammankopplas med. Endast om rörelsen beskrivs såsom något bra/dåligt eller uttryckligen sammankopplas med allmänt vedertagna positivt/negativt laddade samhällsfenomen tolkas tonen som positiv/negativ. Ett exempel på ett värdeladdat samhällsfenomen av positiv karaktär är ”demokrati”, medan ”antisemitism” är ett exempel på det motsatta.

Rörelsens roll i artikeln	Central roll i artikeln (1), Biroll i artikeln (2), Lös koppling till artikelns innehåll (3)	
Citerade eller refererade källor	Rörelserepresentant citeras (1), Motståndare citeras (2), Både rörelserepresentant och motståndare citeras (3), Inga källor citeras (4), Oklart (5)	Avser både direkta citat och refererade resonemang som tillskrivs en person eller organisation. Avser ej artikelns författare.
Skribent rörelseanknuten	Rörelserepresentant har skrivit artikeln (1), Rörelseintellektuell har skrivit artikeln (2)	Med "rörelserepresentant" avses aktivister som talar å rörelsens vägnar eller representerar en inom rörelsen central organisation. Med ”rörelseintellektuell” avses skribenter som tar sig rollen att tala å rörelsens vägnar, om än kritiskt (exempelvis Naomi Klein, Vandana Shiva och Arundhati Roy).
Namn rörelse	Antiglobaliseringsrörelsen / antiglobalistiska rörelsen (1), Globaliseringsrörelsen (2), Globala rättviserörelsen / Rörelsen för global rättvisa (3), Globaliseringskritiska rörelsen (4), Antikapitalistiska rörelsen (5), Alterglobaliseringsrörelsen / Alternativa globaliseringsrörelsen (6), Globala solidaritetsrörelsen (7), Forumrörelsen (8), Rörelse av rörelser (9), Ej dominerande benämning, flertal namn används (10)	Det namn som huvudsakligen används för rörelsen i artikeln. Omfattar omnämnanden såväl i singularis som pluralis.
Socialt forum	Handlar om World Social Forum eller Porto Alegre (1), Handlar om European Social Forum (2), Handlar om lokalt socialt forum (3), Handlar om andra sociala forum eller sociala forum i allmänhet (4), World Social Forum eller	

	Porto Alegre omnämns (5), European Social Forum omnämns (6), lokalt socialt forum omnämns (7), andra sociala forum eller sociala forum i allmänhet omnämns (8), Oklart (9)	
Toppmötesdemonstration	Centralt tema i artikeln (1), Omnämns i artikeln (2)	Avser toppmöten för internationella eller övernationella organisationer som demonstrationer skett i samband med.
Rörelsens politiska krav	Utvecklas (1), Omnämns ytligt (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser omnämnande oavsett om kraven är feltolkade eller felaktigt tillskrivna. Kopplas ej till det namn som används för rörelsen i artikeln. Huruvida något "utvecklas" bör ställas i samband med artikelns längd.
Rörelsens politiska kritik	Utvecklas (1), Omnämns ytligt (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser omnämnande oavsett om kritiken är feltolkad eller felaktigt tillskriven. Kopplas ej till det namn som används för rörelsen i artikeln. Huruvida något "utvecklas" bör ställas i samband med artikelns längd.
Våld eller skadegörelse	Fokus på våld eller skadegörelse (1), Omnämnande av våld eller skadegörelse (2), Våld eller skadegörelse omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser våld eller skadegörelse som utförs av aktivister eller på annat sätt har med aktivisternas handlingar att göra, samt det våld som riktas mot aktivister från polishåll eller dylikt.
Hindrar politiker att mötas	Fokus på att rörelsen hindrar politiker från att mötas (1), Omnämns ytligt att rörelsen hindrar politiker att mötas (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser att rörelsen eller dess aktivister hindrar politiker eller andra makthavare från att mötas (exempelvis på toppmöten) för att diskutera och fatta beslut.

Påverkar den politiska agendan	Fokus på att rörelsen påverkar den politiska agendan (1), Omnämns ytligt att rörelsen påverkar den politiska agendan (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser att rörelsen eller dess aktivister påverkar mediedebatt, den allmänna opinionen samt politiska debatter och beslut.
Kritiserar och protesterar	Fokus på att rörelsen kritiserar och protesterar (1), Omnämns ytligt att rörelsen kritiserar och protesterar (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	
Nya politiska former	Fokus på att rörelsen skapar nya politiska former (1), Omnämns ytligt att rörelsen skapar nya politiska former (2), Omnämns ej (3), Oklart (4)	Avser att rörelsen eller dess aktivister såsom aktörer skapar nya former för politiskt handlande eller beslutsfattande.

Bilaga 4: Kommentar till tabell 8.1 och 8.2

I denna bilaga följer en närmare beskrivning av de data som har använts i tabellerna 8.1 och 8.2. För det första redovisas bakgrundsfakta om de undersökningar varifrån de data som redovisas i tabellerna har tagits. För det andra redovisas hur dessa data har konverterats till jämförbara kategorier, i de fall detta har ansetts påkallat av tydlighetsskäl eller då det finns större skillnader mellan den kategori som används i tabellen och använda källdata.[1] Slutligen redovisas källorna till dessa data.

Fakta om de sociala forum vid vilka undersökningarna gjordes

• Data för *svenska* aktivister kommer från tre lokala sociala forum som anordnades i Stockholm, Lund och Göteborg i maj 2004. Vid dessa forum deltog sammantaget uppskattningsvis 9 100 aktivister.

• Data för *italienska*, *tyska*, *brittiska* och *spanska* aktivister kommer från det första European Social Forum, vilket arrangerades i Florens, Italien i november 2002. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 60 000 personer. Denna undersökning omtalas nedan som den italienska undersökningen.

• Data för *franska* aktivister kommer från det andra European Social Forum, vilket arrangerades i Paris i november 2003. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 60 000 personer.

• Data för *indiska* aktivister kommer från det fjärde World Social Forum, vilket arrangerades i Mumbai i januari 2004. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 115 000 personer.

• Data för *brasilianska* aktivister kommer från det femte World Social Forum, vilket arrangerades i Porto Alegre i januari 2005. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 155 000 personer.

---

[1] Jag kommer inte att vidare beröra frågan om kompatibiliteten mellan de olika nationella undersökningarnas variabler (och de enkätfrågor de bygger på), men genom denna redovisning vill jag visa hur konverteringarna genomförts. För en diskussion om komparativ användning av statistiska data i forskning om sociala rörelser, se della Porta 2002.

• Data för *venezuelanska* aktivister kommer från den del av det sjätte och ”polycentriska” World Social Forum som arrangerades i Caracas i januari 2006. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 72 000 personer.

• Data för *maliska* aktivister kommer från den del av det sjätte och ”polycentriska” World Social Forum som arrangerades i Bamako i januari 2006. Vid detta forum deltog uppskattningsvis 25 000 aktivister.

• Data för *australiensiska* aktivister kommer från två lokala sociala forum som anordnades i Brisbane och Sydney i maj respektive september 2004. Vid dessa forum deltog sammantaget uppskattningsvis 560 aktivister.

Antal enkätsvar

I tabellen redovisas endast det totala antalet besvarade enkäter inom respektive nationell grupp av aktivister, varför det inte framgår hur många som svarat på varje enskild enkätfråga. Det totala antalet besvarade enkäter som redovisas för fransmännen innefattar dock även de 16 procent som inte var fransmän vid detta forum (eftersom de siffror som redovisas avser alla enkätsvar i denna undersökning). När det gäller de indiska och brasilianska aktivisterna har inte funnits tillgång till det exakta antalet besvarade enkäter för respektive nationalitet. Dock finns uppgifter om det totala antalet insamlade enkäter, i Indien 3 800 och i Brasilien 2 540. Eftersom det vid dessa forum gjordes stratifierade urval ur fyra respektive tre grupper kan – givet att delurvalen varit likvärdiga, vilket varit fallet i andra undersökningar genomförda av samma forskargrupp (IBASE) – antalet indiska enkätsvarare uppskattas till 1 267 och antalet brasilianska till 635.

Ålder

• För den franska undersökningen är egentligen de två redovisade åldersintervallerna 0–24 och 25–40 år.

• För den brasilianska undersökningen samt undersökningarna från Indien, Venezuela och Mali är de egentliga åldersintervallerna 14–24, 25–34 och 35–44 år.

• För den australiensiska undersökningen är de egentliga åldersintervallerna 17–24 och 25–34 år.

Utbildningsnivå[2]

• *Universitetsutbildning* motsvaras i den svenska enkäten av högskola, universitet och doktorandutbildning som ”högsta avslutade utbildning”, i den italienska undersökningen av ”university degree”, i den brasilianska undersökningen av ”higher (incomplete and complete) education” och ”master’s / PhD”, i undersökningarna från Venezuela respektive Mali av ”incomplete superior education” och ”master’s / doctorate degree”, i undersökningen från Indien av ”superior completo” och ”mestrado ou doutorado”, samt i den australiensiska undersökningen av ”undergraduate or postgraduate degree”.

Sysselsättning

• *Deltids- eller tillfälligt anställd* motsvaras i den italienska undersökningen av ”irregular employment” och i den franska av ”travail à temps partiel ou par intermittence”.

• *Frilans eller egenföretagare* motsvaras i den italienska undersökningen av ”autonomous” och i den franska av ”indépendent / profession libérale”.

Socioekonomisk status

De data som redovisas under denna rubrik avser enbart procentfördelningen inom kategorin ”yrkesarbetande”, vilken svarar mot dem som (i den svenska undersökningen) kodades under ”fast anställning”, ”tillfälligt eller deltidsanställd”, frilans/egenföretagare”, ”arbetslös”, ”föräldraledig” eller ”arbetsmarknadspolitisk åtgärd”. Data från de övriga undersökningarna har konverterats. Den klassificering som används utgår från Socioekonomiskt index, SEI.[3]

• *Arbetare* motsvarar SEI kod 11–22.

---

[2] Vad gäller utbildningsnivå bör sägas att det alltid är vanskligt att jämföra data av den typ som jag har använt här, då nationella utbildningssystem ofta är mycket olika med avseende på vid vilka åldrar som människor vanligen påbörjar respektive steg i utbildningen samt vilken sorts utbildningar som räknas till den högre utbildningen.

[3] Se Statistiska centralbyrån 1982.

• *Lägre eller mellantjänsteman* motsvarar SEI kod 33–35 och 44–45, i den italienska undersökningen ”white collar employee” samt i den franska ”professions intermédiaires” och ”employés”.

• *Högre tjänstemän* motsvarar SEI kod 54, 55 och 57, i den italienska undersökningen ”higher civil servants”, ”managers” och ”teachers/professors” samt i den franska ”cadres et professions intellectuelles supérieures”.

• *Lantbrukare* motsvarar SEI kod 86–87, i den italienska undersökningen ”agricultural sector”[4], i den franska ”agriculteurs exploitants” samt i undersökningen från Venezuela och Mali ”peasant” (vilket både kan innebära lantbrukare och självägande bonde).

• De data som redovisas från den australiensiska undersökningen är något missvisande då *arbetare* motsvaras av ”clerical, sales or service work”, där den första yrkeskategorin enligt SEI egentligen borde räknas till lägre tjänstemän medan de två senare borde räknas till arbetaryrken. Dessutom redovisas en gemensam siffra för *lägre eller mellantjänsteman* samt *högre tjänsteman*, vilket i den australiensiska undersökningen motsvaras av ”professional or para-professional (teaching, nursing, information technology) work”.

Organisationserfarenhet

Siffrorna för alla européer avser tidigare organisationserfarenhet över huvud taget, medan siffrorna för sydamerikanerna och malierna avser nuvarande engagemang. I tabellen markeras nuvarande engagemang med kursiv text. För australiensarna avser dock kategorin ”politiskt parti” tidigare erfarenhet över huvud taget medan andra kategorier avser nuvarande engagemang.

• Kategorin *sociala rörelser och organisationer*, vilken finns i den brasilianska och den indiska undersökningen, motsvaras i undersökningarna i Venezuela och Mali av ”popular social movements”.

---

[4] Denna variabel avser i den italienska undersökningen egentligen kategorin ”work sector” och ej ”work status”, från vilken de övriga siffrorna för den socioekonomiska statusen har konverterats. Detta innebär att det kan finnas viss överlappning, men med tanke på den låga andel det rör sig om har denna uppgift ändå medtagits.

• Kategorin *kvinno- eller feministisk organisation* motsvaras i den italienska undersökningen av ”women’s rights associations”, i den franska undersökningen av ”organisation féministe” samt i den australiensiska av ”feminist organization”.

• Kategorin *social frivilligorganisation* motsvaras i den italienska undersökningen av ”voluntary association”, i den franska av ”organisation caritative / aide sociale” samt i den australiensiska av ”humanitarian or charitable organization (Australian focus)”.

• Kategorin *religiös rörelse eller samfund* motsvaras i den italienska undersökningen av ”religiuos organization”, i den franska av ”organisation communautés religieuses” samt i den australiensiska av ”religious community/organization”.

• Kategorin *studentorganisation* löd i den svenska enkäten *”varit aktiv i* studentorganisation / studentkår” (eftersom det svenska kårobligatoriet gäller alla studenter och forskarstuderande).

Identifikation utmed höger-vänsterskalan

• Kategorin *vänster* motsvaras i den svenska enkäten av ”yttersta vänstern”, ”vänster” och ”vänster-mitten”, i den italienska undersökningen av ”radical left”, ”left” och ”centre-left”, i den brasilianska av ”left” och ”centre-left” samt i undersökningarna i Venezuela och Mali av ”leftists” och ”center-leftists”.

• Kategorin *definierar sig inte utefter höger-vänsterskalan* motsvaras i den brasilianska undersökningen av ”no position” och i undersökningarna i Venezuela och Mali av ”no political stance”.

Identifikation med rörelsen

Avser dem som svarade att de identifierade sig ”ganska mycket” eller ”väldigt mycket” med rörelsen i sin helhet (de två övriga alternativen var ”inte alls” och ”lite”).[5]

[5] I den svenska enkäten löd denna fråga i sin helhet: ”Sedan demonstrationerna mot WTO i Seattle 1999 har man talat om framväxten av en globalt omfattande rörelse. Rörelsen består av många organisationer, nätverk och enskilda och har ingen tydligt samordnande ledning, men kan ändå ses som

Källor till statistiken

Agrikoliansky och Sommier 2005, s. 15, 116, 134, 161 f., 173, 182; Andretta och Reiter 2007, s. 19 f.; della Porta 2005b, s. 9, 11 ff., 17, 21; della Porta 2007b, s. 66; della Porta och Andretta 2007, s. 10, 82, 84 f.; IBASE 2005, s. 6, 16, 18 f., 28 f., 33 f., 53; IBASE 2007, s. 9, 13 f., 17 f., 32, 39; Méllo 2004, s. 62, 65 ff.; Bramble 2006, s. 293 ff.

---

en rörelse. … När det gäller denna rörelse, hur mycket identifierar du dig med, a. En specifik organisation inom rörelsen, b. Rörelsen i sin helhet".

Källor och litteratur

1. Otryckta källor

i. Intervjuer

Intervjuerna med Marina, Henry, Stig, Emma och Kristina samt fokusgruppintervjun med Annika, Lars och Niklas genomfördes 29 maj, 5 juni, 14 juni, 20 juni, 1 september och 30 augusti 2006. Alla dessa personer, vilkas namn är fingerade, är medlemmar av koordinationsgruppen för ett lokalt socialt forum i Sverige.

Intervjuerna med Hanna, Therese, Marcus, Fredrik och Anna genomfördes 24 januari, 25 januari, 26 januari, 2 april och 24 april 2007. Alla dessa personer, vilkas namn är fingerade, deltog på World Social Forum 2007 i Nairobi och har i Sverige arbetat organisatoriskt med olika lokala sociala forum. Intervjuerna genomfördes i Nairobi, på vägen hem därifrån och i Sverige.

ii. Informanter

Intervju med den brittiske Europaparlamentarikern Glyn Ford (11 december 2001 i Strasbourg), vid det aktuella tillfället sekreterare i Europaparlamentets intergrupp ”Taxation of Capital, Fiscal Systems and Globalisation”.

Intervju med Pierre George (28 januari 2005, under World Social Forum i Porto Alegre), organisatör av workshop vid WSF om nätverk för lokala sociala forum.

iii. Observationer

a. Sociala forum

World Social Forum: Porto Alegre 2002, 2003 och 2005; Mumbai 2004; Nairobi 2007.

European Social Forum: Florens 2002; Paris 2003; London 2004; Aten 2006.

Lokala sociala forum i Sverige: Lund 2002, 2004 och 2006; Stockholm 2004; Göteborg 2004.

b. Toppmötesdemonstrationer

Göteborg, i samband med EU-toppmöte, juni 2001.

Bryssel, i samband med EU-toppmöte, december 2001.

Köpenhamn, i samband med EU-toppmöte, december 2002.

2. Tryckta källor

i. Dagstidningar

”ABCDE för kamp mot fattigdom” (osignerad ledarkommentar), i *Svenska Dagbladet*, 25 juni 2002.

Bengtsson, Jesper, ”Nu börjar kampen på hemmaplan : Solidaritetsrörelsen slår in på ny väg”, i *Aftonbladet*, 10 november 2001.

Bengtsson, Jesper, ”Solidariteten behövs mer än någonsin”, i *Aftonbladet*, 26 januari 2005.

Bergström, Hans, ”Gatstenens tyngd får inte avgöra”, i *Dagens Nyheter*, 24 juli 2001.

Carlsson, Björn, ”Tobinskatt-utredning mest tom gest”, i *Göteborgs-Posten*, 8 september 2001.

Ekdal, Niklas, ”Man rappar inte om tålamod”, i *Dagens Nyheter*, 26 augusti 2001.

Falkehed, Magnus, ”Här binds ett nät för alternativ globalisering : Rastlös otålighet utmärkte Parismötet”, i *Göteborgs-Posten*, 16 november 2003.

Fredriksson, Gunnar, ”Huliganer skapade inte demokratin”, i *Aftonbladet*, 18 juni 2001.

Friborg, Charlotta, ”Polisvåld”, i *Dagens Nyheter*, 29 juli 2001.

Friborg, Charlotta, ”Lockelsen i att kasta gatsten”, i *Dagens Nyheter*, 18 januari 2003.

Grönfeldt Bergman, Lisbeth, ”Vänsterpartiet visar var de står”, i *Göteborgs-Posten*, 27 april 2002.

Hammar, K G, Dositej Motika, Krister Andersson, Thord-Ove Thordson och Lennart Molin. ”Ärkebiskopen KG Hammar attackerar Alf Svensson: ’Kd-ledaren ohederlig’”, i *Dagens Nyheter*, 1 oktober 2000.

Hjörne, Peter, ”Medmänsklig globalisering”, i *Göteborgs-Posten*, 26 augusti 2001.

Huor, Jesper, ”Globalt motstånd tar gestalt”, i *Svenska Dagbladet*, 17 februari 2002.

Johansson, Lars och Tove Nandorf, ”Stormöte utan upplopp”, i *Dagens Nyheter*, 3 februari 2002.

Linton, Magnus, ”I facket ligger nyckeln : World Social Forum i Brasilien blev en idémarknad som vibrerade av lust”, i *Expressen*, 5 februari 2002.

Mildner, Anders, ”Barnarbete bakom barrikaderna”, i *Expressen*, 27 april 2003.

Nandorf, Tove, ”Protester för global rättvisa”, i *Dagens Nyheter*, 1 februari 2002a.

Nandorf, Tove, ”Svårt nå verklig politisk makt”, i *Dagens Nyheter*, 10 februari 2002b.

Nerbrand, Sofia, ”Antiglobalister samlas paradoxalt runt jorden”, i *Dagens Nyheter*, 19 juli 2000.

Nilsson, PM, ”Sommaren i city : Medborgarens återkomst”, i *Expressen*, 25 juli 2001.

”Replik” (osignerat svar på ”Vi hänvisar inte till kravallerna”), i *Göteborgs-Posten*, 26 juni 2006.

Ringholm, Bosse och Maj-Inger Klingvall, ”Förkastligt angrepp, Svensson”, i *Dagens Nyheter*, 29 september 2000.

Sem-Sandberg, Steve, ”Revolutionära ikoner måste avmytologiseras”, i *Svenska Dagbladet*, 3 juli 2001a.

Sem-Sandberg, Steve, ”Växande union knakar i fogarna”, i *Svenska Dagbladet*, 14 februari 2001b.

Shekarabi, Ardalan och Sara Heelge-Vikmång, ”SSU fokuserar på internationella frågor”, i *Göteborgs-Posten*, 7 augusti 2003.

”Skandalen i Båstad” (osignerad ledarkommentar), i *Svenska Dagbladet*, 5 maj 1968.

Svensson, Alf, Mauricio Rojas, Gunilla Carlsson, Karin Pilsäter, Stig-Björn Ljunggren, Göran Skytte, Ulf Kristersson, Carl Rudbeck, Gunnar Strömmer, Johan Norberg, Merit Wager, Erik Hörstadius, Tove Lifvendahl och Birgitta Ohlsson, ”Alf Svensson om IMF-protesterna : ’Dags att stoppa huliganerna’”, i *Dagens Nyheter*, 26 september 2000.

”Verklig solidaritet” (osignerad ledarkommentar), i *Expressen*, 6 maj 2004.

Wendel, Per, ”Slaget om Barcelona : Flera skadade i kravaller efter EU-toppmötet”, i *Expressen*, 17 mars 2002.

William Olsson, Margareta, ”Attac och Afa i fridsam diskussion”, i *Göteborgs-Posten*, 18 november 2001.

ii. Webbsidor

Andersson, Sara (2007). ”Aktionsfokuserat på WSF”, http://attac.se/naetverk/3218/aktionsfokuserat-pa-wsf (hämtningsdatum 22 september 2007).

World Social Forum (2007a). ”Meeting defines mobilisation schedule for WSF 2008 and 2009 process and working groups”, http://www.forumsocialmundial.org.br/noticias_01.php?cd_news=2393&cd_language=2 (hämtningsdatum 23 september 2007).

World Social Forum (2007b). ”World Social Forum 2007 Memorial”, http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=memoria_2007_en (hämtningsdatum 24 september 2007).

3. Litteratur

Abendroth, Wolfgang (1980). *Den europeiska arbetarrörelsens historia* (Lund: Arkiv).

Abrahamsson, Hans (2003). *Det gyllene tillfället : Teori och strategi för global rättvisa* (Stockholm: Leopard förlag).

Abrahamsson, Hans (2006). *En delad värld : Göteborgshändelserna i backspegeln* (Stockholm: Leopard).

Adler, Glenn och James H. Mittelman (2004). ”Reconstituting ’common-sense’ knowledge : Representations of globalization protests”, i *International Relations*, vol. 18, nr 2.

Agamben, Giorgio (2004). ”Bortom mänskliga rättigheter”, i *Fronesis*, nr 14–15.

Agrikoliansky, Eric och Isabelle Sommier (2005). *Radiographie du mouvement altermondialiste : Le second Forum social européen* (Paris: Dispute).

Ahrne, Göran och Apostolis Papakostas (2003). ”Behövs medlemmarna?” i *Sociologisk forskning*, nr 3.

Alexander, Jeffrey C. (1996). ”Collective action, culture and civil society : Secularizing, updating, inverting, revising and displacing the classical model of social movements”, i Marco Diani och Jon Clark (red.), *Alain Touraine* (London: Falmer Press).

Amnå, Erik (2005). ”Scenöppning, scenvridning, scenförändring : En introduktion”, i Erik Amnå (red.), *Civilsamhället : Några forskningsfrågor* (Stockholm: Riksbankens jubileumsfond / Gidlunds förlag).

Anderson, Benedict (1993). *Den föreställda gemenskapen : Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning* (Göteborg: Daidalos).

Andretta, Massimiliano, Donatella della Porta, Lorenzo Mosca och Herbert Reiter (2003). *No global – new global : Identität und Strategien der Antiglobalisierungsbewegung* (Frankfurt am Main: Campus Verlag).

Andretta, Massimiliano och Herbert Reiter (2007). ”Parties, unions and movements : The European left and the ESF”. Paper presenterat vid *ECPR 4th General Conference*, Pisa, Italien, 6 september.

Anheier, Helmut, Marlies Glasius och Mary Kaldor (2005). *Global civil society yearbook 2004/5* (London: SAGE).

Arendt, Hannah (2004/1951). ”Nationalstatens tillbakagång och slutet för de mänskliga rättigheterna”, i *Fronesis*, nr 14–15.

Arnason, Johann (1986). ”Culture, historicity and power : Reflections on some themes in the work of Alain Touraine”, i *Theory, Culture & Society*, vol. 3, nr 3.

Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins och Immanuel Wallerstein (1989). *Antisystemic movements* (London: Verso).

Arsenjuk, Luka (2005). ”Introduktion till Jacques Rancière”, i *Fronesis*, nr 19–20.

Artner, Annamaria (2004). ”Anti-globalization movements : The developments in Asia”, i *Contemporary politics*, vol. 10, nr 3–4.

Bagge, Gösta (1912). ”Organiserad demokrati”, i *Svensk tidskrift*, nr 2.

Barrows, Susanna (1981). *Distorting mirrors : Visions of the crowd in late nineteenth-century France* (New Haven: Yale University Press).

Beck, Ulrich (1996). *Att uppfinna det politiska : Bidrag till en teori om reflexiv modernisering* (Göteborg: Daidalos).

Beck, Ulrich (2002). ”The cosmopolitan society and its enemies”, i *Theory, Culture & Society*, vol. 19, nr 1–2.

Bell, Daniel (1960). *The end of ideology : On the exhaustion of political ideas in the fifties* (Glencoe: The Free Press).

Bennulf, Martin och Styrelsen för psykologiskt försvar (2001). *Opinion 2001 nya hot och risker : Den svenska allmänhetens syn på samhället, säkerhetspolitiken och försvaret* (Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar).

Bergström, Göran och Kristina Boréus (2000). *Textens mening och makt : Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* (Lund: Studentlitteratur).

Björk, Tord (2002). *Toppmötesprotester 1968–2002 : Folkrörelsestudiegruppens rapport 2002:1* (Stockholm: Folkrörelsestudiegruppen). http://www.folkrorelser.nu/toppmotesprotester.

Björk, Tord (2007). ”Vad är alternativrörelsen?” http://www.folkrorelser.nu/alternativnorden/vad.html (hämtningsdatum 5 oktober 2007).

Blee, Kathleen M. och Verta Taylor (2002). ”Semi-structured interviewing in social movement research”, i Bert Klandermans och Suzanne Staggenborg (red.), *Methods of social movement research* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Blumer, Herbert (1939). ”Collective behavior”, i Robert E. Park (red.), *An outline of the principles of sociology* (New York: Barnes & Noble).

Blumer, Herbert (1957). ”Collective behavior”, i Joseph B Gittler (red.), *Review of sociology : Analysis of a decade* (New York: John Wiely and Sons).

Bohlin, Ingrid och Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga : Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003* (Stockholm: Ungdomsstyrelsen).

Boltanski, Luc (2002). ”The left after May 1968 and the longing for total revolution”, i *Thesis Eleven*, nr 69.

Boltanski, Luc och Ève Chiapello (2007). ”Kapitalismens nya anda”, i *Fronesis*, nr 24.

Borch, Christian (2005). ”Urban imitations : Tarde’s sociology revisited”, i *Theory, Culture & Society*, vol. 22, nr 3.

Borch, Christian (2006). ”The exclusion of the crowd: The destiny of a sociological figure of the irrational”, i *European Journal of Social Theory*, vol. 9, nr 1.

Boström, Magnus (2001). *Miljörörelsens mångfald* (Lund: Arkiv).

Bramble, Tom (2006). ”’Another world is possible’ : A study of participants at Australian alter-globalization social forums”, i *Journal of Sociology*, vol. 42, nr 3.

Brecher, Jeremy, Brendan Smith och Tim Costello (2000). *Globalization from below : The power of solidarity* (Cambridge, Massachusetts: South End Press).

Brincker, Benedikte och Peter Gundelach (2005). ”Sociologists in action : A critical exploration of the intervention model”, i *Acta Sociologica*, vol. 48, nr 4.

Brown, Wendy (2001). ”Sårade förbindelser”, i *Fronesis*, nr 6–7.

Buechler, Steven M. (1997). ”New social movement theories”, i Steven M. Buechler och F. Kurt Cylke (red.), *Social movements : Perspectives and issues* (Mountain View, California: Mayfield Publishing Company).

Buechler, Steven M. (2000). *Social movements in advanced capitalism : The political economy and cultural construction of social activism* (New York: Oxford University Press).

Butler, Judith (1998). ”Merely cultural”, i *New Left Review*, nr 227.

Bäck, Hanna, Jan Teorell och Anders Westholm (2006). ”Medborgarna och deltagandeparadoxen : Att förklara olika former av politiskt deltagande”, i Peter Esaiasson och Anders Westholm (red.), *Deltagandets mekanismer : Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser* (Malmö: Liber).

Calhoun, Craig (1993). ”’New social movements’ of the early nineteenth century”, i *Social science history*, vol. 17.

Carleheden, Mikael (2001). ”Rethinking the epochs of Western modernity”, i Mikael Carleheden och Michael Hviid Jacobsen (red.), *The transformation of modernity : Aspects of the past, present and future of an era* (Aldershot: Ashgate).

Carleheden, Mikael (2007). ”Asketism, organisation och autenticitet : Om den strukturella omvandlingen av modern livsföring i väst”, i Carl-Göran Heidegren, Mikael

Carleheden och Bo Isenberg (red.), *Livsföring : Ett sociologiskt grundbegrepp* (Malmö: Liber).

Castells, Manuel (1999). *Nätverkssamhällets framväxt : Informationsåldern*, band 1 (Göteborg: Daidalos).

Castells, Manuel (2000). *Identitetens makt : Informationsåldern*, band 2 (Göteborg: Daidalos).

Chesters, Graeme och Ian Welsh (2006). *Complexity and social movements : Multitudes at the edge of chaos* (London: Routledge).

Cohen, Jean L. och Andrew Arato (1993). *Det civila samhället och den politiska teorin* (Göteborg: Daidalos).

Collins, Randall (1994). *Four sociological traditions* (New York: Oxford University Press).

Collins, Randall (2004). *Interaction ritual chains* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press).

Connell, R W (1997). ”Why is classical theory classical?” i *American Journal of Sociology*, vol. 102, nr 6.

Daun, Åke (1996). *Swedish mentality* (University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press).

DCDC (2006). *The DCDC global strategic trends programme 2007–2036*, tredje utgåvan (Shrivenham, Swindon: DCDC).

della Porta, Donatella (2002). ”Comparative politics and social movements”, i Suzanne Staggenborg och Bert Klandermans (red.), *Methods of social movement research* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

della Porta, Donatella (2005a). ”Multiple belongings, tolerant identities, and the construction of ’another politics’: Between the European social forum and the local social fora”, i Donatella della Porta och Sidney G. Tarrow (red.), *Transnational protest and global activism* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield).

della Porta, Donatella (2005b). *The social bases of the global justice movement: Some theoretical reflections and empirical evidence from the first european social forum* (Geneva: United Nations Research Institute for Social Development).

della Porta, Donatella (2007a). ”The global justice movement : An introduction”, i Donatella della Porta (red.), *The global justice movement : Cross-national and transnational perspectives* (Boulder: Paradigm Publishers).

della Porta, Donatella (2007b). *The global justice movement : Cross-national and transnational perspectives* (Boulder: Paradigm Publishers).

della Porta, Donatella och Massimiliano Andretta (2007). *Global activists : Conceptions and practices of democracy in the European social forums* (Florens: Demos (Democracy in Europe and the Mobilization of Society)). Opublicerat manuskript.

della Porta, Donatella, Massimiliano Andretta, Lorenzo Mosca och Herbert Reiter (2006). *Globalization from below : Transnational activists and protest networks* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

della Porta, Donatella och Mario Diani (1999). *Social movements : An introduction* (Oxford: Blackwell).

Desai, Meghnad och Yahia Said (2001). ”The new anti-capitalist movement : Money and global civil society”, i Helmut Anheier, Marlies Glasius och Mary Kaldor (red.), *Global civil society 2001* (Oxford: Oxford University Press).

Dewey, John (2006/1935). ”Liberalismens framtid”, i *Fronesis*, nr 22–23.

Djurfeldt, Göran, Rolf Larsson och Ola Stjärnhagen (2003). *Statistisk verktygslåda : Samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder* (Stockholm: Studentlitteratur).

Duncombe, Stephen (2002). ”Stepping off the sidewalk : Reclaim the Streets/NYC”, i Benjamin Shepard och Ronald Hayduk (red.), *From ACT UP to the WTO : Urban protest and community building in the era of globalization* (London: Verso).

Durkheim, Émile (1995/1912). *The elementary forms of religious life* (New York: Free Press).

Dyer-Witheford, Nick (1999). *Cyber-Marx : Cycles and circuits of struggle in high-technology capitalism* (Urbana: University of Illinois Press).

Eder, Klaus (1995). ”Does social class matter in the study of social movements? : A theory of middle-class radicalism”, i Louis Maheu (red.), *Social movements and social classes : The future of collective action* (London: Sage).

Ekecrantz, Jan (2004). ”Media discourses on the World Social Forums : Towards comparative analyses”, i *Contemporanea : Revista de Comunicação e Cultura*, vol. 2, nr 2.

Ergon, Jens (2003). *Rörelsernas tid : Från proteststorm till globalt alternativ* (Stockholm: Atlas).

Esaiasson, Peter och Anders Westholm (2006). ”Deltagandets mekanismer”, i Peter Esaiasson och Anders Westholm (red.), *Deltagandets mekanismer : Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser* (Malmö: Liber).

Esseveld, Johanna och Ron Eyerman (1992). ”Which side are you on? : Reflections on methodological issues in the study of ’distasteful’ social movements”, i Mario Diani och Ron Eyerman (red.), *Studying collective action* (London: Sage Publications).

Eurobarometer (2002). *Eurobarometer 57: Spring 2002* (Bryssel: Europeiska kommissionen).

Eurobarometer (2003). *Globalisation : Flash Eurobarometer 151b* (Bryssel: Europeiska kommissionen).

Eyerman, Ron och Andrew Jamison (1991). *Social movements : A cognitive approach* (Cambridge: Polity Press).

Eyerman, Ron och Andrew Jamison (2005). *Sociala rörelser i en ny tid* (Lund: Studentlitteratur).

Faber, Daniel (2005). ”Building a transnational environmental justice movement : Obstacles and opportunities in the age of globalization”, i Joe Bandy och Jackie Smith (red.), *Coalitions across borders : Transnational protest and the neoliberal order* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield).

Findahl, Olle (2002). ”Våldsfiltret : Om mediernas rapportering av demonstrationer från Vietnam till WTO och EU”, i Marianne Liliequist och Jörgen Lundälv (red.), *Gatans politik : Göteborgsdemonstrationerna juni 2001 : Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv* (Gävle: Meyer).

Forstorp, Per-Anders (1997). ”Folkrörelseforskning inifrån : E.H. Thörnberg och den förakademiska sociologin”, i Lars Hansen, Thomas Johansson, Anna-Karin Kollind, Per Månsson och Lennart Svensson (red.), *Sociologi i tiden : Bakgrund, utveckling, framtid* (Göteborg: Daidalos).

Foster, John W. (2005). ”The trinational alliance against NAFTA : Sinews of solidarity”, i Joe Bandy och Jackie Smith (red.), *Coalitions across borders : Transnational protest and the neoliberal order* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield).

Freud, Sigmund (1995/1921). ”Masspsykologi och jaganalys”, i Sigmund Freud, *Valda skrifter* (Stockholm: Natur och kultur).

Fridolfsson, Charlotte (2004). ”Politics, protest and the threatening outside : A discourse analysis of events at an EU summit”, i *Distinktion*, nr 8.

Friedman, Steven och Shauna Mottiar (2005). ”A rewarding engagement? : The treatment action campaign and the politics of HIV/AIDS”, i *Politics & Society*, vol. 33, nr 4.

Fukuyama, Francis (1992). *Historiens slut och den sista människan* (Stockholm: Norstedts).

Gassilewski, Jörgen (2006). *Göteborgshändelserna* (Stockholm: Bonnier).

Gawell, Malin (2006). *Activist entrepreneurship : Attac'ing norms and articulating disclosive stories* (Stockholm: School of Business, Stockholm University).

Gerhards, Jürgen och Dieter Rucht (1992). ”Mesomobilization : Organizing and framing in two protest campaigns in West Germany”, i *American journal of sociology*, vol. 98, nr 3.

Ghimire, Kléber B (2005). *The contemporary global social movements : Emergent proposals, connectivity and development implications* (Geneva: United Nations Research Institute for Social Development).

Giddens, Anthony (1996). *Modernitetens följder* (Lund: Studentlitteratur).

Giddens, Anthony (1999). *Modernitet och självidentitet : Självet och samhället i den senmoderna epoken* (Göteborg: Daidalos).

Ginneken, Jaap van (1989). *Crowds, psychology and politics 1871–1899* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam).

Gitlin, Todd (1980). *The whole world is watching : Mass media in the making & unmaking of the new left* (Berkeley: University of California Press).

Glasius, Marlies och Jill Timms (2006). ”The role of social forums in global civil society : Radical beacon or strategic infrastructure?” i Marlies Glasius, Mary Kaldor och Helmut Anheier (red.), *Global civil society 2005/6* (London: Sage).

Granström, Kjell och Styrelsen för psykologiskt försvar (2002). *Göteborgskravallerna : Identitetsskapande och attitydförändringar genom deltagande i fredliga demonstrationer och våldsamma upplopp* (Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar).

Gustavsson, Klas (2004). *Socialismens liv efter döden* (Stockholm: Atlas).

Gustavsson, Klas (2005a). *Att ”leva för” eller ”leva av” politik : En sociologisk studie av professionaliseringen av politiska partier* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet).

Gustavsson, Klas (2005b). ”Begreppet ’the Multitude’ och sociala rörelser – en kritisk analys”. Paper presenterat vid Nordiska sommaruniversitetets vintersymposium, kretsen ”Samfunnskritikk- og -analyse under globalkapitalismen”, Lund, 6 mars 2005.

Göteborgskommittén (2002). *Göteborg 2001 : Betänkande*, SOU 2002:122 (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Habermas, Jürgen (1994a). ”’En ur förtvivlan född förhoppning’ : En intervju utförd av Mikael Carleheden och René Gabriels”, i *Res Publica*, nr 27.

Habermas, Jürgen (1994b). ”Tre normativa demokratimodeller : Om begreppet deliberativ politik”, i *Res Publica*, nr 27.

Hair, Joseph F., Jr. (1998). *Multivariate data analysis*, femte upplagan. (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall).

Hallberg, Peter (2006). ”The nationalization and popularization of political language : The concept of ’civil society’ in Swedish”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Hallberg, Peter och Björn Wittrock (2006). ”From *koinonìa politikè* to *societas civilis* : Birth, disappearance and first renaissance of the concept”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Hardt, Michael och Antonio Negri (1994). *Labor of Dionysus : A critique of the state-form* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Hardt, Michael och Antonio Negri (2003). *Imperiet* (Göteborg och Stockholm: Glänta produktion och Vertigo i samarbete med Fronesis).

Hardt, Michael och Antonio Negri (2007). *Multituden : Krig och demokrati i imperiets tidsålder* (Hägersten: Tankekraft förlag).

Hartmann, Martin och Axel Honneth (2006). ”Paradoxes of capitalism”, i *Constellations*, vol. 13, nr 1.

Heberle, Rudolf (1951). *Social movements : An introduction to political sociology* (New York: Appleton-Century-Crofts).

Hebert, Niels och Kerstin Jacobsson (1999). *Olydiga medborgare? : Om flyktinggömmare och djurrättsaktivister*, Demokratiutredningens skrift 27, SOU 1999:101 (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Heidegren, Carl-Göran (2002). *Antropologi, samhällsteori och politik* (Göterborg: Daidalos).

Heilbron, Johan (1995). *The rise of social theory* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

Held, David (1997). *Demokratimodeller : Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi* (Göteborg: Daidalos).

Hellström, Anders och Marja Åkerström (2001). *Spegel eller vrångbild : En granskning av medierna under Sveriges EU-ordförandeskap med fokus på EU-utvidgning och Attac* (Stockholm: Institutet för mediestudier).

Hirst, Paul Q. och Grahame Thompson (1998). *Myten om den globala ekonomin* (Stockholm: Atlas).

Hobsbawm, Eric J. (1981). *Kapitalets tidsålder* (Stockholm: Tiden).

Holmberg, Sören (1999). *Representativ demokrati*, Demokratiutredningens skrift nr 24, SOU 1999:64 (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Honneth, Axel (2003). ”Demokrati som reflexiv samverkan : John Dewey och den samtida demokratiteorin”, i Axel Honneth, *Erkännande : Praktisk-filosofiska studier* (Göteborg: Daidalos).

Honneth, Axel (2004). ”Organized self-realization : Some paradoxes of individualization”, i *European Journal of Social Theory*, vol. 7, nr 4.

Häggqvist, Patrik (2002). ”Farhågor och förhoppningar : Göteborgs-Postens bild av protesterna mot EU-mötet sommaren 2001”, i Marianne Liliequist och Jörgen Lundälv (red.), *Gatans politik : Göteborgsdemonstrationerna juni 2001 : Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv* (Gävle: Meyer).

IBASE (2003). *World social forum 2003* (Rio de Janeiro: IBASE (Brazilian Institute of Social and Economic Analyses)).

IBASE (2005). *An x-ray of participation in the 2005 forum : Elements for debate* (Rio de Janeiro: IBASE (Brazilian Institute of Social and Economic Analyses)).

IBASE (2007). *World Social Forum : An x-ray of participation in the policentric forum 2006 : Caracas and Bamako chapters* (Rio de Janeiro: IBASE (Brazilian Institute of Social and Economic Analyses)).

Inglehart, Ronald (1977). *The silent revolution : Changing values and political styles among Western publics* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press).

Jacobsson, Kerstin (1997). *Så gott som demokrati : Om demokratifrågan i EU-debatten* (Umeå: Boréa).

Jamison, Andrew, Ron Eyerman, Jacqueline Cramer och Jeppe Laessøe (1990). *The making of the new environmental consciousness : A comparative study of the environmental movements in Sweden, Denmark and the Netherlands* (Edinburgh: Edinburgh University Press).

Jarl, Stefan och Lukas Moodysson (2003). ”Terrorister – en film om dom dömda” (Stockholm: Folkets Bio). Spelfilm.

Jensen, Jody och Ferenc Miszlivetz (2006). ”The second renaissance of civil society in east central Europe – and in the European Union”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Jiménez, Manuel och Ángel Calle (2007). ”The global justice movements in Spain”, i Donatella della Porta (red.), *The global justice movement : A cross-national and transnational perspective* (Boulder: Paradigm Publishers).

Joas, Hans (1996). *The creativity of action* (Chicago: University of Chicago Press).

Jong-Hwa, Shin och Peter Wagner (2006). ”Pluralized globalization : Civil society in the east Asia and latin America”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Jonsson, Stefan (2001). ”Society degree zero : Christ, Communism, and the madness of crowds in the art of James Ensor”, i *Representations*, nr 75.

Jonsson, Stefan (2005). *Tre revolutioner : En kort historia om folket : 1789, 1889, 1989* (Stockholm: Norstedt).

Kaldor, Mary (2004). *Det globala civilsamhället : Ett svar på krig* (Göteborg: Daidalos).

Karlsson, Sten O. (2001). *Det intelligenta samhället : En omtolkning av socialdemokratins idéhistoria* (Stockholm: Carlsson).

Katsiaficas, George N. (1997). *The subversion of politics : European autonomous social movements and the decolonization of everyday life* (Atlantic Highlands, New Jersey: Humanities Press).

Kim, Richard (2001). ”ACT UP goes global”, i *The Nation*, 9 juli.

Kitschelt, Herbert (1993). ”Social movements, political parties, and democratic theory”, i *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 528.

Klandermans, Bert (1993). ”A theoretical framework for comparisons of social movement participation”, i *Sociological forum*, vol. 8, nr 2.

Klandermans, Bert och Jackie Smith (2002). ”Survey research : A case for comparative design”, i Bert Klandermans och Suzanne Staggenborg (red.), *Methods of social movement research* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Klandermans, Bert och Suzanne Staggenborg (2002). *Methods of social movement research* (Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press).

Klandermans, Bert, Suzanne Staggenborg och Sidney Tarrow (2002). ”Conclusion : Blendning methods and building theories in social movement research”, i Suzanne Staggenborg

och Bert Klandermans (red.), *Methods of social movement research* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

Klandermans, Bert och Sidney Tarrow (1989). ”Mobilization into social movements : Synthesizing European and American approaches”, i Bert Klandermans, Hanspeter Kriesi och Sidney Tarrow (red.), *From structure to action : Comparing social movement research across cultures* (Greenwich, Connecticut: JAI Press).

Klein, Naomi (2001). *No logo : Märkena, marknaden, motståndet* (Stockholm: Ordfront).

Kocka, Jürgen (2004). ”Civil society from a historical perspective”, i *European review*, vol. 12, nr 1.

Kocka, Jürgen (2007). ”Den europeiska medelklassen”, i *Fronesis*, nr 24.

Korpi, Walter (1983). *The democratic class struggle* (London: Routledge & Kegan Paul).

Koselleck, Reinhart (1979). *Vergangene Zukunft : Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag).

Koselleck, Reinhart (2004/1979). *Erfarenhet, tid och historia : Om historiska tiders semantik* (Göteborg: Daidalos).

Kriesi, Hanspeter (1989). ”New social movements and the new class in the Netherlands”, i *The American Journal of Sociology*, vol. 94, nr 5.

Köhnke, Klaus Christian (1996). *Der junge Simmel in Theoriebeziehungen und sozialen Bewegungen* (Frankfurt am Main: Suhrkamp).

Laclau, Ernesto (2000). ”Constructing universality”, i Judith Butler, Ernesto Laclau och Slavoj Žižek (red.), *Contingency, hegemony, universality : Contemporary dialogues on the left* (London: Verso).

Laclau, Ernesto och Chantal Mouffe (1985). *Hegemony & socialist strategy* (London: Verso).

Larsson, Petter (2001). *Proteststormen : Seattle, Prag och revolten mot en orättvis världsordning* (Stockholm: Atlas).

Le Bon, Gustave (1905). *Psychologie des foules* (Paris: Félix Alcan).

Le Bon, Gustave (1912/1895). *Massans psykologi* (Stockholm: Albert Bonniers förlag).

Leite, José Corrêa (2005). *World Social Forum : Strategies of resistance* (Chicago, Illinois: Haymarket Books).

Liliequist, Marianne och Jörgen Lundälv (2002). *Gatans politik : Göteborgsdemonstrationerna juni 2001 : Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv* (Gävle: Meyer).

Lindberg, Staffan (2006). ”Rättvisa, men vilken? : När de förtryckta mobiliseras”, i Åsa Wettergren och Andrew Jamison (red.), *Sociala rörelser : Politik och kultur* (Lund: Studentlitteratur).

Lindblom, Bo (1968). *Fallet Båstad : En studie i svensk opinionsbildning* (Stockholm: Wahlström & Widstrand).

Linderborg, Åsa (2001). *Socialdemokraterna skriver historia : Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm: Atlas).

Lindgren, Johan (2007). ”Kapitalismen och de borgerliga dygderna”, i *Fronesis*, nr 24.

Linton, Magnus (2005). *Americanos : Ett reportage om Latinamerikas nya rebeller* (Stockholm: Atlas).

Loader, Colin (1995). ”Review of Friedrich Lenger, ’Werner Sombart, 1863–1941: Eine Biographie’ (1994)”, i *The American Historical Review*, vol. 100, nr 3.

Luhmann, Niklas (2005). *Förtroende : En mekanism för reduktion av social komplexitet* (Göteborg: Daidalos).

Lundberg, Anders P. (2005). *Om gemenskap : En sociologisk betraktelse* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet).

Löfgren, Mikael och Masoud Vatankhah (2002). *Vad hände med Sverige i Göteborg?* (Stockholm: Ordfront).

Löwy, Michael (2004). ”Mot en ny international?” i *Fronesis*, nr 16–17.

Mann, Michael (2002). *Globalizations : An introduction to the spatial and structural networks of globality* (Los Angeles: Department of Sociology, UCLA). http://www.georgetown.edu/faculty/irvinem/CCT510/Sources/Mann-globalizations.html.

Marcuse, Herbert (1968/1941). *Reason and revolution : Hegel and the rise of social theory* (Boston: Beacon Press).

Martin, Hans-Peter och Harald Schumann (1997). *Globaliseringsfällan : Angreppet på demokrati och välfärd* (Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion).

Marx, Karl (1978/1847). ”Filosofins elände”, i Karl Marx och Friedrich Engels, *Filosofiska skrifter : Skrifter i urval* (Lund: Cavefors / Zenit).

Marx, Karl (1995/1844). ”Om judefrågan”, i Karl Marx, *Människans frigörelse* (Göteborg: Daidalos).

Marx, Karl och Friedrich Engels (1958/1845–1846). ”Die deutsche Ideologie”, i Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (red.), *Karl Marx und Friedrich Engels Werke : Band 3* (Berlin-Ost: Dietz Verlag).

Marx, Karl och Friedrich Engels (1995/1845–1846). ”Den tyska ideologin”, i Karl Marx, *Människans frigörelse* (Göteborg: Daidalos).

Marx, Karl och Friedrich Engels (1998/1848). ”Det kommunistiska partiets manifest”, i *Manifestet 1848–1998 : Kommunistiska manifestet med kommentarer och analyser av 14 forskare och samhällsdebattörer* (Stockholm: Atlas).

McAdam, Doug (1982). *Political process and the development of Black insurgency, 1930–1970* (Chicago: University of Chicago Press).

McAdam, Doug (1989). ”The biographical consequences of activism”, i *American sociological review*, vol. 54, oktober.

McAdam, Doug och Dieter Rucht (1993). ”The cross-national diffusion of movement ideas”, i *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 528, nr 56–74.

McAdam, Doug, Sidney G. Tarrow och Charles Tilly (2001). *Dynamics of contention* (Cambridge: Cambridge University Press).

McCarthy, John D. och Mayer N. Zald (1977). ”Resource mobilization and social movements : A partial theory”, i *American Journal of Sociology*, vol. 82, nr 6.

Méllo, Leonardo (2004). ”Indicadores : Finda a asfixia, a cidadania tem nome e sobrenome”, i *Democracia Viva*, nr 24.

Melucci, Alberto (1992). *Nomader i nuet : Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* (Göteborg: Daidalos).

Melucci, Alberto (1996). *Challenging codes : Collective action in the information age* (Cambridge: Cambridge University Press).

Mengelberg, Kaethe (1964). ”Lorenz von Stein, his life and work”, i Lorenz von Stein, *The history of the social movement in France, 1789–1850* (Totowa, New Jersey: Bedminster Press).

Micheletti, Michele (2003). *Political virtue and shopping : Individuals, consumerism, and collective action* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Michels, Robert (1983/1911). *Organisationer och demokrati : En sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår demokrati* (Stockholm: Ratio).

Miller, Max (2005). ”Introduction”, i Max Miller (red.), *Worlds of capitalism : Institutions, governance and economic change in the era of globalization* (New York: Routledge).

Monbiot, George (2005). *Samtyckets tidsålder : Manifest för en ny världsordning* (Stockholm: Ordfront).

Mosca, Lorenzo och Isabelle Sommier (2007). ”The ESF organizational process in a diachronic perspective”, i Donatella della Porta och Massimiliano Andretta (red.), *Global activists : Conceptions and practices of democracy in the European social forums* (Florens: Demos (Democracy in Europe and the Mobilization of Society)). Opublicerat manuskript.

Mouffe, Chantal (2000a). *The democratic paradox* (London: Verso).

Mouffe, Chantal (2000b). ”Hegemoni och nya politiska subjekt : Med sikte på ett nytt demokratibegrepp”, i *Fronesis*, nr 3–4.

Mouffe, Chantal (2005). *On the political* (London: Routledge).

Möller, Tommy (2000). *Politikens meningslöshet : Om misstro, cynism och utanförskap* (Malmö: Liber).

Mörtvik, Roger och Kjell Rautio (2007). *Kompetent, lojal och otrygg : Medelklassen i den nya globala ekonomin*, TCO granskar nr 2/07 (Stockholm: TCO). http://www.tco.se/63d53292-089d-40b7-b77f-7d9b75fbb0d3.fodoc.

Negri, Antonio (1999). *Insurgencies : Constituent power and the modern state* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

Negri, Antonio (2000/1967). ”Keynes och den kapitalistiska teorin om staten”, i *Fronesis*, nr 3–4.

Nilsson, Anders och Örjan Nyström (2005). *Den sociala demokratins andra århundrade? : Pusselbitar till en ny reformistisk strategi* (Stockholm: Atlas).

Nordvall, Henrik (2002). ”Folkbildning som mothegemonisk praktik?” i *Utbildning och demokrati*, nr 2.

Nye, Robert A. (1975). *The origins of crowd psychology : Gustave Le Bon and the crisis of mass democracy in the Third Republic* (London: Sage Publications).

Offe, Claus (1985). ”New social movements : Challenging the boundaries of institutional politics”, i *Social Research* vol. 4, nr 52.

Olesen, Thomas (2005a). *International Zapatismo : The construction of solidarity in the age of globalization* (London: Zed).

Olesen, Thomas (2005b). ”Transnational publics : New spaces of social movement activism and the problem of global long-sightedness ”, i *Current Sociology*, vol. 53, nr 3.

Olofsson, Gunnar (1988). ”After the working-class movement? : An essay on what’s ’new’ and what’s ’social’ in the new social movements”, i *Acta Sociologica*, vol. 31, nr 1.

Oskarson, Maria (1994). *Klassröstning i Sverige : Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian* (Stockholm: Nerenius & Santérus).

Pakulski, Jan (1995). ”Social movements and class : The decline of the marxist paradigm”, i Louis Maheu (red.), *Social movements and social classes* (London: Sage).

Pankoke, Eckart (1970). *Sociale Bewegung, sociale Frage, sociale Politik : Grundfragen der deutschen ’Socialwissenschaft’ im 19. Jahrhundert* (Stuttgart: Klett).

Papakostas, Apostolis (1995). *Arbetarklassen i organisationernas värld : En jämförande studie av fackföreningarnas sociala och historiska förutsättningar i Sverige och Grekland* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International).

Park, Robert E. och Ernest W. Burgess (1921). *Introduction to the science of sociology* (Chicago: University of Chicago Press).

Parsmo, Jonas (2002). ”Representativa representationer? : Om utomparlamentariska aktörers närvaro i pressens skildring av Göteborgsmötet”, i Abby Peterson och Micael Björk

(red.), *Vid politikens yttersta gräns : Perspektiv på EU-toppmötet i Göteborg 2001* (Eslöv: Symposion).

Patomäki, Heikki (2007). *Global tax initiatives: The movement for the currency transaction tax* (Geneva: United Nations Research Institute for Social Development).

Peterson, Abby (1997). *Neo-sectarianism and rainbow coalitions : Youth and the drama of immigration in contemporary Sweden* (Aldershot: Ashgate).

Peterson, Abby (2001). *Contemporary political protest : Essays on political militancy* (Aldershot: Ashgate).

Peterson, Abby (2002). ”Toppmötets regnbågskoalitioner : Experiment i demokratiska samtal”, i Abby Peterson och Micael Björk (red.), *Vid politikens yttersta gräns : Perspektiv på EU-toppmötet i Göteborg 2001* (Eslöv: Symposion).

Peterson, Abby och Micael Björk (2002). *Vid politikens yttersta gräns : Perspektiv på EU-toppmötet i Göteborg 2001* (Eslöv: Symposion).

Petersson, Bo och Anders Hellström (2004). ”Stereotyper i vardagen : Bilder av ’de främmande’”, i Karin Borevi och Per Strömblad (red.), *Kategorisering och integration : Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag : Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen*, SOU 2004:48 (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Petersson, Olof och Demokratirådet (1998). *Demokrati och medborgarskap : Demokratirådets rapport 1998* (Stockholm: SNS).

Petersson, Olof och Demokratirådet (2000). *Demokrati utan partier? : Demokratirådets rapport 2000* (Stockholm: SNS).

Pianta, Mario och Raffaele Marchetti (2007). ”The global justice movements : The transnational dimension”, i Donatella della Porta (red.), *The global justice movement : Cross-national and transnational perspectives* (Boulder: Paradigm Publishers).

Polanyi, Karl (2002/1944). *Den stora omdaningen : Marknadsekonomins uppgång och fall* (Lund: Arkiv).

Qvist, Jan och Statistiska centralbyrån (2000). *Bortfallsanalys av SCB-undersökningarna HINK och ULF* (Stockholm: Statistiska centralbyrån).

Rancière, Jacques (1998). *Disagreement : Politics and philosophy* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Rancière, Jacques (2005). ”Tio teser om politik”, i *Fronesis*, nr 19–20.

Reese, Ellen, Mark Herkenrath, Chris Chase-Dunn, Rebecca Giem, Erika Gutierrez, Linda Kim och Christine Petit (2006). ”North-south contradictions and bridges at the World Social Forum” (Riverside, California: The Institute for Research on World-Systems, University of California, Riverside). http://www.irows.ucr.edu/papers/irows31/irows31.htm

Ring, Magnus (2007). *Social rörelse : Begreppsbildningen kring ett mångtydigt fenomen* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet).

Rohrschneider, Robert (1993). ”Impact of social movements on European party systems”, i *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 528.

Rootes, Christopher och Clare Saunders (2007). ”The global justice movement in Great Britain”, i Donatella della Porta (red.), *The global justice movement : A cross-national and transnational perspective* (Boulder: Paradigm Publishers).

Sassen, Saskia (2004). ”Mångfaldigandet av gränsöverskridande styrningsmekanismer”, i *Fronesis*, nr 14–15.

Sassen, Saskia (2006). ”Avnationaliserade stater och globala konstellationer : Magnus Wennerhag intervjuar Saskia Sassen”, i *Fronesis*, nr 22–23.

Sassen, Saskia (2007). *Territorium, makt, rättigheter : Sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern* (Stockholm: Atlas).

Schmitt, Carl (2001/1933). *State, movement, people : The triadic structure of the political unity : The question of legality* (Corvallis, Oregon: Plutarch Press).

Schmitz, Eva (2007). *Systerskap som politisk handling : Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet).

Scholte, Jan Aart (2000). *Globalization : A critical introduction* (Basingstoke: Palgrave).

Schumpeter, Joseph Alois (1942). *Capitalism, socialism, and democracy* (New York och London: Harper & Brothers).

Seddon, David och Leo Zeilig (2005). ”Class and protest in Africa : New waves”, i *Review of African Political Economy*, vol. 32, nr 103.

Sen, Jai (2007). ”The World Social Forum as an emergent learning process”, i *Futures*, nr 39.

Sennett, Richard (1999). *När karaktären krackelerar : Personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen* (Stockholm: Atlas).

Shepard, Benjamin (2002). ”Introductory notes on the trail from ACT UP to the WTO”, i Benjamin Shepard och Ronald Hayduk (red.), *From ACT UP to the WTO : Urban protest and community building in the era of globalization* (London: Verso).

Sifo Media (2004). *Orvesto konsument 2004:2 : Räckviddsrapport*. http://www.opinion.sifo.se/html/rackviddsrapporter/OK04_2_Rackvidd.pdf.

Singelmann, Joachim och Peter Singelmann (1986). ”Lorenz von Stein and the paradigmatic bifurcation of social theory in the nineteenth century”, i *The British Journal of Sociology*, vol. 34, nr 3.

Smelser, Neil J. (1962). *Theory of collective behavior* (London: Routledge & Kegan Paul).

Smith, Jackie, Marina Karides, Marc Becker, Dorval Brunelle, Christopher Chase-Dunn, Donatella della Porta, Rosalba Icaza Garza, Jeffrey S. Juris, Lorenzo Mosca, Ellen

Reese, Peter Jay Smith och Rolando Vázquez (2007). *Global democracy and the World Social Forums* (Boulder, Colorado: Paradigm Publishers).

Snow, David A och Phillip W Davis (1995). ”The Chicago approach to collective behavior”, i Gary Alan Fine (red.), *A second Chicago school? : The development of a postwar American sociology* (Chicago: University of Chicago Press).

Sombart, Werner (1898). *Socialism och social rörelse i det nittonde århundradet* (Stockholm: Tiden).

Sombart, Werner (1911). *Socialism och social rörelse* (Stockholm: Björck & Börjesson).

Sommier, Isabelle och Hèléne Combes (2007). ”The global justice movement in France”, i Donatella della Porta (red.), *The global justice movement : Cross-national and transnational perspectives* (Boulder: Paradigm Publishers).

SOU 2000:1 (2000) *En uthållig demokrati! : Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningens betänkande, (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Sousa Santos, Boaventura de (2006). *The rise of the global left : The World Social Forum and beyond* (London och New York: Zed Books).

Statistiska centralbyrån (1982). *Socioekonomisk indelning : SEI = Swedish socioeconomic classification* (Stockholm: Statistiska centralbyrån).

von Stein, Lorenz (1842). *Der Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs : Ein Beitrag zur Zeitgeschichte* (Leipzig: Otto Wigand).

von Stein, Lorenz (1850). *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* (Leipzig: O. Wigand).

von Stein, Lorenz (1921a/1850). *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, första bandet (München: Drei Masken Verlag).

von Stein, Lorenz (1921b/1850). *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, andra bandet (München: Drei Masken Verlag).

von Stein, Lorenz (1921c/1850). *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, tredje bandet (München: Drei Masken Verlag).

von Stein, Lorenz (1964). *The history of the social movement in France, 1789–1850* (Totowa, New Jersey: Bedminster Press).

Stiglitz, Joseph E. (2003). *Globaliseringen och dess kritiker* (Stockholm: Leopard).

Stiglitz, Joseph E. (2007). *Fungerande globalisering* (Göteborg: Daidalos).

Sunnus, Milena (2004). ”Swedish Euroscepticism : Democracy, sovereignty and welfare”, i *European Studies*, vol. 20.

Svenning, Olle (2000). *Vänstern i Europa : De nya liberalerna?* (Stockholm: Atlas).

Svenska Akademien (1962). *Ordbok över svenska språket : Band 23, Rulta-Röxna* (Lund: Lindstedts universitetsbokhandel).

Svenska Akademien (1965). *Ordbok över svenska språket : Band 24, S-Segmentera* (Lund: Lindstedts universitetsbokhandel).

Sörbom, Adrienne (2002). *Vart tar politiken vägen? : Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International).

Sörbom, Adrienne (2005). *När vardagen blir politik* (Stockholm: Atlas).

Sörbom, Adrienne (2006). ”En trög rörelse? : En analys av relationerna mellan LO, Attac och den globala rättviserörelsen”, i Åsa Wettergren och Andrew Jamison (red.), *Sociala rörelser : Politik och kultur* (Lund: Studentlitteratur).

Sörbom, Adrienne och Magnus Wennerhag (2008). ”Jag och resten av världen : Individuell och kollektiv politik inom den globala rättviserörelsen”, i *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 1.

Tarde, Gabriel (1912/1890). *Penal philosophy* (Boston: Little, Brown).

Tarde, Gabriel (1969/1901). ”The public and the crowd”, i Gabriel Tarde (red.), *On communication and social influence : Selected papers* (Chicago: University of Chicago Press).

Tarrow, Sidney G. (1994). *Power in movement : Social movements, collective action and politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

Tarrow, Sidney G. och Donatella della Porta (2005). ”Conclusion : ’Globalization,’ complex internationalism, and transnational contention”, i Donatella della Porta och Sidney G. Tarrow (red.), *Transnational protest and global activism* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield).

Terrier, Jean och Peter Wagner (2006a). ”Civil society and the problématique of political modernity”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Terrier, Jean och Peter Wagner (2006b). ”The return of civil society and the reopening of the political problématique”, i Peter Wagner (red.), *The languages of civil society* (New York: Berghahn Books).

Therborn, Göran (1996). *Europa, det moderna : Samhällen i öst och väst, nord och syd 1945–2000* (Stockholm: Carlsson).

Thompson, Edward Palmer (1991/1963). *The making of the English working class* (London: Penguin).

Thörn, Håkan (1997a). *Modernitet, sociologi och sociala rörelser* (Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet).

Thörn, Håkan (1997b). *Rörelser i det moderna : Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989* (Stockholm: Tiden/Athena).

Thörn, Håkan (1999). ”Nya sociala rörelser och politikens globalisering”, i Erik Amnå (red.), *Civilsamhället : Demokratiutredningens forskarvolymer, volym VIII, SOU 1999:83* (Stockholm: Statens offentliga utredningar).

Thörn, Håkan (2002). *Globaliseringens dimensioner : Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser* (Stockholm: Atlas).

Thörn, Håkan (2003). ”Nya sociala rörelser, globalisering och den sociologiska eurocentrismen”, i *Sociologisk forskning*, nr 2.

Thörn, Håkan (2006). *Anti-apartheid and the emergence of a global civil society* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Thörn, Håkan (2007). ”Social movements, the media and the emergence of a global public sphere : From anti-apartheid to global justice”, i *Current Sociology*, vol. 55, nr 6.

Thörnberg, E H (1912). ”Folkrörelser och samhällsklasser i Sverige”, i *Svensk tidskrift*, nr 2.

Thörnberg, E H (1925). ”Om sociologiens historia och uppgift”, i *Tiden*, nr 3–4.

Tilly, Charles (1978). *From mobilization to revolution* (New York: Random House).

Tilly, Charles (2004). *Social movements, 1768–2004* (Boulder, Colorado: Paradigm Publishers).

Tilly, Charles och Sidney G. Tarrow (2006). *Contentious politics* (Boulder: Paradigm Publishers).

Torpey, John (1997). ”Coming and going : On the state monopolization of the legitimate ’means of movement’”, i *Sociological Theory*, vol. 16, nr 3.

Touraine, Alain (1969). *La société post-industrielle* (Paris: Denoël-Gonthier).

Touraine, Alain (1971). *The post-industrial society : Tomorrow’s social history : Classes, conflicts and culture in the programmed society* (New York: Random House).

Touraine, Alain (1978). *La voix et le regard* (Paris: Seuil).

Touraine, Alain (1981). *The voice and the eye : An analysis of social movements* (Cambridge: Cambridge University Press).

Touraine, Alain (1984). *Le retour de l’acteur : Essai de sociologie* (Paris: Fayard).

Touraine, Alain (2004). ”On the frontier of social movements”, i *Current Sociology*, vol. 52, nr 4.

Trägårdh, Lars (2007a). ”The ’civil society’ debate in Sweden : The welfare state challenged”, i Lars Trägårdh (red.), *State and civil society in Northern Europe : The Swedish model reconsidered* (New York: Berghahn Books).

Trägårdh, Lars (2007b). ”Introduction”, i Lars Trägårdh (red.), *State and civil society in Northern Europe : the Swedish model reconsidered* (New York: Berghahn books).

Uba, Katrin (2007). *Do protests make a difference? : The impact of anti-privatisation mobilisation in India and Peru* (Uppsala: Department of Government, Uppsala universitet).

Uggla, Fredrik (2006). ”Between Globalism and Pragmatism : Attac in France, Germany, and Sweden”, i *Mobilization*, vol. 11, nr 1.

Uhnoo, Sara (2002). ”Demokrati i offentliga rum : En studie av Forum 2001 – det fria ordets festival”, i Micael Björk och Abby Peterson (red.), *Vid politikens yttersta gräns : Perspektiv på EU-toppmötet i Göteborg 2001* (Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion).

Wagner, Gerhard (1993). ”Who’s afraid of ’Dr. Lebon’?” i *Sociological Theory*, vol. 11, nr 3.

Wagner, Peter (1994). *A sociology of modernity : Liberty and discipline* (London: Routledge).

Wagner, Peter (1998). ”Certainty and order, liberty and contingency : The birth of social science as empirical political philosophy”, i Lars Magnusson, Johan Heilbron och Björn Wittrock (red.), *The rise of the social sciences and the formation of modernity : Conceptual change in context, 1750–1850* (Dordrecht: Kluwer Academic).

Wagner, Peter (1999). ”The twentieth century : The century of the social sciences?” i Unesco (red.), *World social science report* (Paris: Unesco Publishing and Elsevier).

Wagner, Peter (2001a). *A history and theory of the social sciences : Not all that is solid melts into air* (London: SAGE).

Wagner, Peter (2001b). ”Modernity : History of the concept”, i Neil J. Smelser och Paul B. Baltes (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, volym 15, Mis–Neu.

Wagner, Peter (2001c). ”Modernity, capitalism and critique”, i *Thesis Eleven*, nr 66.

Wagner, Peter (2001d). *Theorizing modernity : Inescapability and attainability in social theory* (London: SAGE).

Wagner, Peter (2003). ”The uses of the social sciences”, i Theodore M. Porter och Dorothy Ross (red.), *The Cambridge history of science*, volym 7 *: The Modern Social Sciences* (Cambridge: Cambridge University Press).

Wagner, Peter (2006). ”Social theory and political philosophy”, i Gerard Delanty (red.), *Handbook of contemporary European social theory* (London: Routledge).

Wallerstein, Immanuel (1990). ”Antisystemic movements : History and dilemmas”, i Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank och Immanuel Wallerstein (red.), *Transforming the revolution : Social movements and the world-system* (New York: Monthly Review Press).

Waterman, Peter (1998). *Globalization, social movements and the new internationalisms* (London: Mansell).

Waterman, Peter (2005). ”Talking across difference in an interconnected world of labor”, i Joe Bandy och Jackie Smith (red.), *Coalitions across borders : Transnational protest and the neoliberal order* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield).

Weber, Max (1983/1924). *Ekonomi och samhälle : Förståendesociologins grunder*. Del 1 : *Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper* (Lund: Argos).

Weber, Max (1987/1924). *Ekonomi och samhälle : Förståendesociologins grunder.* Del 3 : *Politisk sociologi* (Lund: Argos).

Weibull, Lennart och Sören Holmberg (2002). *Det våras för politiken : Trettiotvå artiklar om politik, medier och samhälle*, SOM-undersökningen 2001 (Göteborg: SOM-institutet).

Weibull, Lennart och Sören Holmberg (2004). *Ju mer vi är tillsammans : Tjugosju kapitel om politik, medier och samhälle*, SOM-undersökningen 2003 (Göteborg: SOM-institutet).

Wennerhag, Magnus (2000). *Intellektuella i förbund med revolutionen och dess subjekt : Teoretisk kamp och proletarisering inom Förbundet Kommunist, en del av den svenska 70-talsvänstern.* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds Universitet).

Wennerhag, Magnus (2002a). ”Globalization movement comes to town”, i *Studies in political economy*, nr 67.

Wennerhag, Magnus (2002b). ”Är de nya sociala rörelserna anti-kapitalistiska?” i Anna Holmgren (red.), *Kapitalets makt och motmakter* (Stockholm: LO).

Wennerhag, Magnus, Hilma Holm, Johan Lindgren, Henrik Nordvall och Adrienne Sörbom (2006). *Aktivister : Sociala forum, globala sociala rörelser och demokratins förnyelse* (Stockholm: Atlas).

Vera-Zavala, America (2003). *Deltagande demokrati : En resa till Latinamerika och tillbaka på jakt efter demokratins framtid* (Stockholm: Agora).

Wettergren, Åsa (2005). *Moving and jamming : Implications for social movement theory* (Karlstad: Department of Sociology Division for Social Sciences Karlstad University).

Whitaker, Chico (2004). ”WSF som ett öppet rum”, i *Fronesis*, nr 16–17.

Wieviorka, Michel (2003). ”Un autre monde est possible”, i Michel Wieviorka (red.), *Un autre monde... : Contestations, dérives et surprises dans l'antimondialisation* (Paris: Balland).

Wigforss, Ernst (1950). *Minnen, Före 1914* (Stockholm: Tiden).

Wijk, Erik (2002). *Göteborgskravallerna och processerna* (Stockholm: Manifest kulturproduktion).

Wingborg, Mats (2001). ”Facket som global kraft”, i Ingemar Lindberg (red.), *Det nya motståndet : Om regnbågar mot förtryck : Agoras årsbok 2001* (Stockholm: Agora).

Vinthagen, Stellan (2003). ”Motståndet mot den nya världsordningen”, i Janne Flyghed och Magnus Hörnqvist (red.), *Laglöst land* (Stockholm: Ordfront).

Vinthagen, Stellan (2005). *Ickevåldsaktion : En social praktik av motstånd och konstruktion* (Göteborg: Institutionen för freds- och utvecklingsforskning, Göteborgs universitet).

Vogel, Joachim, Erik Amnå, Ingrid Munck och Lars Häll (2003). *Föreningslivet i Sverige : Välfärd, socialt kapital, demokratiskola* (Stockholm: Statistiska centralbyrån).

Young, Iris Marion (2001). ”Activist challenges to deliberative democracy”, i *Political Theory*, vol. 29, nr 5.

Zackariasson, Maria (2006). *Viljan att förändra världen : Politiskt engagemang hos unga i den globala rättviserörelsen* (Umeå: Boréa).

Östberg, Kjell (2002). *1968 när allting var i rörelse : Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna* (Stockholm: Prisma).

Österberg, Eva (2002). ”Fredliga Moder Svea?” i Eva Österberg (red.), *Socialt och politiskt våld : Perspektiv på svensk historia* (Lund: Historiska media).

Summary in English

One of the basic premises of this thesis is that social movements are political and social actors expressing the centrality of autonomy—i.e. the self-government of society—in modernity. Thus, to speak about social movements is to emphasize a central aspect of the democratization, or the massification, of politics. To grasp the nature of the relation between politics and social movements, the latter has to be related to the profound transformation in the forms of politics implied by the breakthrough of modernity, and the subsequent transformations *within* modernity.

The main subject of this thesis is the global justice movement, arguably the foremost social movement intervening today in the central conflicts over the autonomy of society. The global justice movement can in many respects be conceived of as challenging hitherto established notions of social movements. For example, the protests of 1968 are often thought of as expressing a change both of social movements and of society at large. In the same way, the 1999 anti-WTO demonstrations of Seattle—and the summit meeting protests and social forums held since then—can be conceived of as expressions of changing repertoires of movement action and emerging conceptualizations of politics and society.

During the final years of the 20th century, the global justice movement emerged out of both a critique of the negative social and political impact of economic or corporate globalization, and a desire to make globalization more socially sustainable and democratic. It has emphasized not only a critique of the democratic deficit of supranational bodies and global institutions, but also the market-oriented policies of these institutions. Moreover, by organizing social forums on different geographical levels—most notably the World Social Forum—the movement has created counter-publics as an alternative to the global institutions being criticized. Finally, through being organized across national borders, the movement has challenged traditionally nation-state based forms of politics and democracy.

In the introduction of the thesis, I briefly discuss Iris Marion Young's interesting points on the ambivalent understanding of the relation between social movements and democracy characterizing our society.[1] Young points out that, while on the one hand, there is a general understanding of social movements as actors of historical significance (through means such as mass demonstrations, sit-ins, strikes and boycotts such movements have enforced important democratic rights), on the other, this type of political action is often criticized for not being based on rational argumentation in an open and polite dialogue, as well as for being unconventional and confrontational, and therefore considered non-democratic. Thus, sometimes social movements are portrayed as actors creating and expanding democracy, sometimes as actors obstructing and destabilizing it.

Historically, this has caused social theorists to conceive social movements alternately as subversive and as necessary prerequisites for a sustainable and flourishing democracy. However, to understand the importance of social movements for politics and social change, both these aspects have to be taken in account. Social movements alternately challenge, change and sustain the institutions and norms of a prevailing society. Therefore, following Peter Wagner's theory of modernity, a central premise of my thesis has been that the tension between liberation and order—or between liberty and discipline—is to be conceived of as a foundation for the cultural self-understanding of modernity.[2] Between the centrality of liberty in the notion of autonomy and the disciplining forces of order, politics is created and social changes are initiated. When the premises for this tension is challenged and renegotiated, social movements have often played a prominent role.

The thesis is divided in two parts. The first (chapters 1–5) is oriented towards social theory and history of ideas, while the second part (chapters 6–11) is more empirically oriented. In the latter, I analyze and discuss the global justice movement more explicitly, primarily using activist interviews and survey data from my own research,

---

[1] I. M. Young (2001). "Activist challenges to deliberative democracy" in *Political Theory*, vol. 29, no. 5.

[2] P. Wagner (1994). *A sociology of modernity: Liberty and discipline* (London: Routledge).

made in the Swedish context of the global justice movement. To give an overview of the two parts and my conclusions, I will briefly describe their content and, even more schematically, the contents of each chapter.

Part One. Social movements, autonomy and the transformations of modernity

In the first part of the thesis I offer a survey of various social movement theories since the conceptualization of the emerging worker's movement and "the social question" during the mid-19th century. In chapter 1, I introduce some of the central concepts for my thesis (*modernity*, *society*, *the social*, *the political* and *social movements)*. In this chapter, I emphasize that knowledge about social movements was often created as a way to gain certainty against what might be seen as the contingency and unpredictability characterizing modernity. In contrast to institutions which are a part of everyday "normality" and could be characterized by their relative inertia (making them much easier to map and predict), social movements are often fleeting and transitory phenomena; which break with normality in rather unpredictable ways. Indeed such movements have at times served as one of the main targets for the anxiousness, being felt within certain parts of society, for modernity's unpredictability. The dark fantasies of unordered mobs led by agitating rabble-rousers, destroying order and civilization, have always tacitly accompanied theories wanting to grasp the human interactions making society and politics possible within the already given conditions of liberty, as have the pious hopes held by others of the potentialities within these same types of phenomena, accompanied the attempts to think the conditions for establishing a radically different society. If theories of the social try to grasp an underlying order, they have also often pictured the activities associated with social movements as the antithesis of this order—either as the temporal breakdown or end of that order, or as the beginning of something new.

These specific and historically bound knowledge interests are related to what Peter Wagner, in his more general discussion of the rise of the social sciences, has labeled the crises of modernity. Wagner defines these crises as periods during which the dominant institutions and conducts of life are being renegotiated and reinterpreted

in light of the "double imaginary signification" of modernity, which is the tension between autonomy/liberty and mastery/discipline.[3]

Furthermore, these attempts to produce knowledge about social movements are closely connected to large-scale transformations in the forms of politics and our understanding of the political. Representations of social movements as important social phenomena, or objects of scientific study, introduced powerful conceptualizations that are still in use, both within the social sciences and more popular accounts. Through these interventions *persistent problématiques* were established, that can also be related to profound transformations within modernity.[4] The three-part periodization of modernity in Western societies that is central for Wagner's theory of modernity—ranging from "restricted liberal modernity" to "organized modernity", and to "extended liberal modernity"—have been utilized in my own account to date these shifts within modernity and to interpret their socio-cultural meanings. From these discussions, I derive three persistent *problématiques* that I consider to be central in the study of social movements.

Chapter 2 highlights the first of these *problématiques*: *social movements as mediation*. This *problématique* grew out of the discussions on "the social question" within early social science and can largely be considered a response to the promises of universal liberty and equality of the Enlightenment and the French revolution when confronted with the social reality of the socially and politically excluded masses and their striving to be included within the polity through political representation and social reforms. The creation of this *problématique* can thus be conceived of as a way to resolve the unsustainable exclusion of the working class that characterized mid-19th century society. This chapter focuses on Lorenz von Stein, the social theorist that first brought the concept of social movements into use in scientific contexts, as well as the

---

[3] Ibid.; P. Wagner (2001). *Theorizing modernity: Inescapability and attainability in social theory* (London: SAGE).

[4] Cf. P. Wagner (2003). "The uses of the social sciences", in T. M. Porter and D. Ross (ed.), *The Cambridge history of science: Volume 7: The Modern Social Sciences* (Cambridge: Cambridge University Press).

theories of Karl Marx and Werner Sombart. Using Wagner's periodization of modernity, the rise of this *problématique* can also be considered as part of the first crisis of modernity, lasting longer than half of a century and expressing the transformation of the first, or "restricted liberal" modernity, into the second or "organized" modernity."

In chapter 3, I derive a second *problématique—social movements as collective action*—formulated in the late 19th century. The prime focus within this *problématique* is to understand how single individuals form political collectivities and act in common, and also grasp the consequences this collective action has had for both political institutions and the notion of autonomy. In terms of its periodization, this *problématique* can be said to have gained importance during the climax of the first crisis of modernity and the beginning of "organized modernity". At first, this *problématique* was a way to manage the fear of "the dangerous classes" being felt among the elites of society, especially as a reaction to the successes of the growing worker's movement. This focus on the dangers of the crowd is often attributed to Gustave Le Bon and other contemporary "mass psychologists". This chapter focuses on Le Bon due to the fact that his thoughts on the crowd came to influence as diverse thinkers as Émile Durkheim, Sigmund Freud, Georges Sorel, Robert Michels, Joseph Schumpeter. In addition, Le Bon's work had an influence on the proponents of the Chicago school of sociology such as Robert Park and Herbert Blumer (though the alarming pitch of the "mass psychologists" is quite absent among these later theorists of "collective behavior").

Chapter 4 is focused on the third *problématique—social movements as creativity*—which grew as a response to the rise of the "new social movements" during the 1960s. The target of these movements' criticism was the political and social configuration of organized modernity; originally an answer to the social question, but now conceived of as having become stagnant, and in which institutional and cultural forms were considered to be patriarchal, inflexible and democratically too limited. This *problématique* coincides with what Wagner labels the second crisis of modernity. In

this chapter, Alain Touraine is the social theorist given most attention, due to his importance for the framing of the protests of "sixty-eight" as the rise of new social movements, and his focus on the role of the creative aspects of social movements in the transformations of autonomy in society. In addition, I discuss other social movement scholars who focus on similar aspects of the creative capacities of movements (for instance, Alberto Melucci, Ron Eyerman/Andrew Jamison and the American resource mobilization paradigm), as well as those social theorists touching upon similar subjects in their more general social theories (such as Michael Hardt/Antonio Negri and Ernesto Laclau/Chantal Mouffe).

Chapter 5 is devoted to a summary of all three *problématiques*.

In this first part of the thesis, parallel to this account centered on the history of ideas of social movement theories, I highlight the role occupied by social movements in the historical transformations being described. My aim has primarily been to focus attention on the at times central role social movements have had during epochal shifts within modernity. Partly, this role has consisted in their contribution to processes of cognitive reorientation, in which the primary conflicts of the crises of modernity have been conceptualized. Social movements have been crucial in creating solutions to the crises in question, drafting utopian projects, making social experiments and bringing forward new values and forms of action. Thus, by focusing on the relation between social movements and emerging social forms, the main tendencies in these major shifts can be highlighted, particularly when it comes to changes and developments in the realization of autonomy.

In this part of my account, I show how the conceptualization of the social question by the worker's movement became important for the rise of organized modernity. During this second epoch of Western modernity (in most countries from the 1920s and onwards) autonomy was mainly realized through belonging to collectivities—foremost post-traditional collectivities such as class, nation and nuclear family—and political participation was accomplished on a mass basis foremost through trade

unions, class based political parties and indirectly through the procedures of universal suffrage and political representation. From the 1960s and onwards the new social movements began to critique these structures of organized modernity. According to them, the political parties were too hierarchical, too much oriented towards loyalty and too closely connected to the state. Instead, the new social movements advocated political forms that expressed more (or complete) autonomy in relation to traditional institutions, and as such they tended to be more oriented towards values as diversity, creativity and individual expression. For instance, the New Left and the Feminist movement criticized the boundary between private and public as a way of concealing seemingly "private" relations of power outside the public realm. Many movements insisted that in addition to making the state more democratic, also other social spheres should be arranged according to the ideals of democracy. Socially, the new social movements were based on social belongings other than class—such as gender, generation, sexuality, ethnicity, etc.—and politically, they articulated questions about environment, peace and international solidarity. The attitude towards autonomy was characterized by a search for political spaces outside of institutionalized politics. Similarly to the struggles and critiques by the worker's movement in an earlier moment, these movements had an impact on politics and society at large. For instance, new questions entered the political agenda: political parties changed their mode of organizing, new models of work organization entered industry, and "post-material values" broadly impacted in society.

Summary of Part One

As we have seen, a central aspect of Peter Wagner's theory of modernity is that organized modernity—i.e. the second epoch of Western modernity—was affected by what he names the second crisis of modernity during the late 1960s. For Wagner, the second crisis of modernity implies a transition from organized modernity to a third modernity—which he labels "extended liberal modernity". Despite this claim, he neither makes a precise characterization of this third modernity in his own theory,

nor asserts that we have fully entered this modernity.[5] In his account of the first crisis of modernity, however, Wagner shows that many of the conceptions and institutional forms that were about to become dominant during organized modernity, were already present at the commencement of the social question during mid-19th century, and that these forms became more important during the period of crisis that characterized the latter part of the century. In my own account, I lay stress on the fact that the utopian proposals, social experiments and emerging social forms of social movements had an important role to play in this process. Such influences by social movements were especially important when the more institutionally stable forms of second modernity became established during the 1920s and onwards. While this discussion is touched upon in chapter 1 (but in a more theoretically oriented way) chapter 6 opens the second part of the thesis, in which these notions are developed further in an effort to describe the potential role of the global justice movement for today's period of modernity. Making an analogy with Wagner's characterization of the first crisis of modernity, I argue in this chapter that what connects the protests of both the new social movements of the 1960s and the global justice movement of today is their part in the processes under which the dominant social forms of organized modernity are transformed, forming an emerging third modernity, whose dominant forms are partly established but still contested and incomplete.[6]

Part Two. The global justice movement: some overall characteristics

Using the perspective established in the first part, I focus almost exclusively on the contemporary global justice movement in the second part of the thesis. Mostly, my own empirical data concerns the Swedish part of the movement but I make some use

[5] Cf. M. Carleheden (2001). "Rethinking the epochs of Western modernity", in M. Carleheden and M. H. Jacobsen (ed.), *The transformation of modernity: Aspects of the past, present and future of an era* (Aldershot: Ashgate).

[6] Cf. M. Carleheden (2006). "The transformation of our conduct of life: One aspect of the three epochs of western modernity" in *Distinktion*, no. 13.

of similar survey data from other countries in order to make a comparative analysis possible.

To give a brief account of the second part of the thesis, chapter 6 contains a critical account of some of the theories central to the social sciences for conceptualizing the dominant transformations of society during the last decades. Often, theories aiming to describe these transformations have relied on the concepts of *globalization*, *individualization* and *civil society*. In this chapter, these theories and concepts are related to social movements, politics and the conditions of collective political action during our period of modernity. In chapter 7, the background to the global justice movement is described in relation to the general process of globalization. Here, the growth of the social forum, as an important meeting-place and tool for political change for the movement, is discussed. A short historical account is made both of the global justice movement in general and its Swedish context. In chapter 8, the social and political composition of the movement is analyzed using comparative data of activists in a couple of different countries. In addition, the meaning of the social forum for the activists is discussed using interview data. Here, I highlight the senses in which the global justice movement in different parts of the world shows similar or different characteristics in regard to their social, political and organizational aspects. In chapter 9, the transnational aspects of the movement are analyzed and discussed. Here in particular the activists' views on globalization and the transnational dimension of their activism are emphasized. Chapter 10 focuses on the views of the activists on democracy and politics, in relation to the radicalized individualization often being attributed to our time by contemporary social theories. In all of the above mentioned chapters, I use and analyze semi-structured interviews with organizers of local social forums in Sweden and survey data for participants of these forums. These are then compared with similar activist surveys from other countries.[7]

[7] The survey was conducted by the author and four other scholars (Hilma Holm, Johan Lindgren, Henrik Nordvall and Adrienne Sörbom) during three local social forums held in May 2004, in Lund, Gothenburg and Stockholm (i.e., in the two largest Swedish cities, and one just next to the third, since Lund is situated 20 kilometers from Malmö). In total, 1066 questionnaires were collected, at an overall

The question of the representation of the global justice movement in the media is the primary issue of chapter 11. In this chapter, the media representation of the movement in the five largest Swedish daily newspapers during the period 1999–2006 is discussed, through a quantitatively oriented content analysis.[8]

One primary characteristic of the global justice movement explored in the more empirically oriented chapters is its *relation to institutionalized politics*. This regards both the activist's views on politics in society at large and their own political activism. While new social movements often have been characterized as searching for new political spaces—rather than taking part in the representative political institutions, or trying to reform or overtake the institutions of the state—my analysis shows that many of the activists of the global justice movement see it as crucial to reform and democratize both national and global institutions. For instance, the survey shows that 62% want to build new global institutions and that 70% want to reform the ones in place today, while only 29% want to strengthen national governments. At the same time the activists consider the institutions of parliamentary democracy as fundamental and important to protect against the contemporary processes that has weakened the bonds between the states and their citizens. Despite the fact that their level of trust in political institutions is lower than the average among the population at large, most of the activists believe it is important to exert influence on the institutions, and their participation in elections is more extensive than among the population at large. Furthermore, one fifth of the

---

response rate of 48%. The interviews were done (by the author) partly in 2006, with activists taking part in the "co-ordination group" of one of the local forums where the survey was conducted, and partly in 2007, with other local social forum activists that participated in the 2007 World Social Forum in Nairobi, Kenya. For comparative data, see in particular D. della Porta, M. Andretta et. al. (2006). *Globalization from below: Transnational activists and protest networks* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press).

[8] The data used is articles (N=355) from the media archives Retriever (former Mediearkivet) and Presstext, where the most frequently used names for the movement have been searched. The daily newspapers analyzed are *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen*, *Göteborgs-Posten* and *Svenska Dagbladet*.

activist community is a member of a political party. When it comes to their own political activism, however, there is little difference between today's activists and those of the new social movements. Even though activism today could be described as less focused on creating alternative ways of living than some of the movements of the 1960s and 70s, the majority of the activists of the global justice movement also emphasize values such as creativity, extensive possibilities to express one's commitment and flexible forms of association. In contrast to what established political parties are conceived of as offering, they prefer activism that is grass-roots oriented and organized in less hierarchical, stiff and politically limited forms. The value of acting politically outside of established institutions while at the same time aiming at influencing them, (if often by different means than those traditionally recognized within those institutions), is stressed by these activists in what can be said to be a civil society-oriented view of politics.

The first characteristic is adjacent to the second, which is the movement's thoroughly *global perspective on issues about democracy and social justice*. When it comes to the new social movements being formed in the years around 1968, they primarily managed to shape the political agenda through their (left) libertarian critique of both state and market—what has sometimes been labeled their "artistic critique".[9] This critique can be considered as part of their "life politics", which also was manifested in their stress on creativity, diversity and non-hierarchical forms of organization.[10] However, what has been labeled the "social critique" of the new social movements, i.e. their demands for equality and social justice, did not have the same impact.[11] On the contrary, these kinds of questions got significantly less priority on the general political agenda. Regarding the activists of the global justice movements, the "artistic critique" and "life politics" are still an important basis for their activism, but the

[9] L. Boltanski (2002). "The left after May 1968 and the longing for total revolution" in *Thesis Eleven*, no. 69.

[10] Cf. A. Giddens (1990). *The consequences of modernity* (Cambridge: Polity). See also H. Thörn (2002). *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser* (Stockholm: Atlas).

[11] Cf. Boltanski.

attention towards inequality and political exclusion on the global level at the same time implies that the "social critique" or "emancipatory politics" has regained its importance, especially due to the discussions on globalization.[12] A central notion the activists share and around which the movement coalesces, is found in the critique of neo-liberal politics, attributed to global economic institutions as well as nation-state governments during the last 20–30 years. Globalization, however, is not only conceived as a global diffusion of neo-liberal politics, but also as a process strengthening the interdependence between people. This interdependence is believed to create a greater mutual understanding of the global situation, which those involved in the global justice movement consider as heightening the possibilities at the global level to articulate alternatives to the neo-liberal policies. Thus, the movement can be considered as articulating the social question of our time; what could be labeled "the global social question". Similarly to the worker's movement during the 19th and 20th century, the global justice movement articulates a critique of the marketization of society and the related undermining of both autonomy and its social basis but this time on a global level. Accordingly, social critique is combined with artistic critique, and life politics with emancipatory politics.

A third characteristic of the movement is its *diversity*, regarding both its organizational and political composition and the values embraced by its activists. Even though it is the issue of globalization that has brought the different actors of the movement together, a variety of issues underlie this overarching problem. Furthermore, their common critique does not necessarily imply that the activists elevate a single or specific model for a future society, which has sometimes been the case in earlier social movements. Against what is conceived of as a neo-liberal dogma that society can only be organized in *one* way, the activists rather embrace a pluralistic point of view regarding society's autonomy. Against capitalist conformity, they claim the diversity of society. As in the slogan of the World Social Forum, the activists rather claim "another world is possible". Moreover, regarding organizational issues, it is widely believed that the movement context must give

[12] Cf. ibid.; Giddens.

room for diversity in opinions and views. Nevertheless, this diversity does not imply a fragmentation of the movement identity. Most of the activists (72%) show a high degree of identification with the movement as a whole.

Regarding the organizational composition, one can at the same time see continuity in relation to earlier waves of radicalization. Within the global justice movement one finds many organizations that emerged from the "old social movements" (trade unions, Left parties, etc.) as well as from the new social movements (environmentalists, international solidarity activists, etc.), together with new organizations as Attac, being formed during the last decade around globalization issues. A large majority of the activists (75%) identify themselves as left, but most of them are affiliated with new social movement organizations. One difference from earlier waves of radicalization is that the different organizations do not work in isolation or only with specific issues, but constitute a multiplicity of nodes in a common debate over the social and political challenges of globalization. Furthermore, the social composition of the movement in many respects coincides with the new social movements. A majority of the activists are young (48% are 25 years or younger, 24% 26–35 years old), highly educated (47%) and socio-economically belongs to the middle classes. However, the presence of organizations from the old social movements means that also other socio-economic groups, such as workers, are part of this otherwise middle class dominated milieu. Also within national contexts of the movement other than the Swedish, these diverse socio-economic tendencies are prevalent.

A forth characteristic of the movement is its *creation of new political spaces*, especially the social forums. On the pattern of the World Social Forum held in Porto Alegre, Brasil, in 2001, the social forum has become an important form for facilitating political discussions and political action, at the continental, regional, national and local level. The social forum can be conceived of as a new kind of public, within which experiences are shared, world-views discussed and common knowledge and cosmologies created. Through these processes a common identity and solidarity is

shaped. The forum also makes possible collective action aiming at social change, since the forum is used as a space for the creation of common projects and making political statements. Hence, the forum can be considered as a hybrid of a public and a political actor. At the same time, it makes possible creative action and the creation of knowledge. Moreover, the utilization of digital means of communication have been an important way to intensify transnational intellectual exchanges within the movement, as well as facilitated the planning and realization of common campaigns and other political action.

This aspect connects to the fifth characteristic of the global justice movement, which is its *transgression of the national political context* that has often been conceived of as the natural space for politics. Through the local social forum, local activism is connected with transnational networks. It also makes a globally diffused political phenomenon locally connected. Thus, the activism of the global justice movement takes place at different geographical levels that are made interconnected. While on the one hand, many of the activists (62%) have at sometime participated in international campaigns or other movement activities, or have had e-mail contact with activists in other countries (46%), on the other, and despite the fact that the activism partly takes place within cross-border networks and is characterized by a global identity, a majority (62%) of the activists are continuously active on the local level. Everyday activism is much more common on the local level than on the global (11%), the continental (6%) or the national level (24%). However, the national political scene is still believed by the activists to have a central importance, for their own action and for politics at large. In the interviews, this is shown by the will to protect what is considered as the typically Swedish "social movement tradition" [*folkrörelsetraditionen*]. This is conceived as consisting in relatively close connections between the politicians and the people, which at the same time gives social movements the role of being a link between citizens and institutionalized politics. Furthermore, in comparison to activists from other countries, the Swedish activists show a higher degree of trust in political institutions and display a greater willingness to negotiate with these entities. Partly, this data demonstrates the centrality of national political culture alongside

globalization. In addition, this fact can be related to what has been thought of as a peculiarity of Swedish civil society, at least if compared internationally, namely that it has traditionally consisted in both a participatory democracy based on free associations *and* close bonds between these associations and the state.[13] In accordance with such a description, the Swedish activists of the global justice movements value independent grass-roots activism and close bonds between the movements and the state, and believe this "social movement tradition" to be a still desirable model for the realization of political autonomy.

When it comes to the media representation of the global justice movement in Sweden, however, a picture quite different from the one made above emerges. In the five major daily newspapers analyzed, it can be shown that the movement is most often characterized as negative to globalization as such, and in general it is portrayed as an actor that criticizes and protests the policies of others rather than presents its own proposals. Furthermore, the movement is often associated with violence. In some sense, this shows that the Le Bonian view of social movements as a threat to democracy still is alive in representations of contemporary movements.

Part Three. Conclusion: The global justice movement and the processes of globalization, individualization and civil society

As mentioned earlier, chapter 6 of my thesis is devoted to a discussion of what can be said to be the specificity of our epoch of modernity, that is to say, the third modernity. In conclusion, I relate the above outlined characteristics of the global justice movement, outlined on the basis on my own data, to this more general discussion of the political and social transformations of our epoch of modernity. This discussion develops primarily in relation to the concepts discussed in chapter 6: globalization, individualization and civil society.

---

[13] Cf. L. Trägårdh (2007). "Introduction", in L. Trägårdh (ed.), *State and civil society in Northern Europe: the Swedish model reconsidered* (New York: Berghahn books).

Globalization

Firstly, in connection with the discussion on globalization, the significance of the global justice movement can be related to the change in *institutional* conditions for political action during the last 20–30 years. In short, those processes which have, in spite of the fact that nation-states have remained important actors in this development, implied a denationalization of political power and a strengthening of global institutions such as IMF, EU, WTO and the World Bank. In addition, the policies recommended by these supranational bodies have contributed to the privatization or semi-privatization of many public and welfare arrangements. At the same time, the executive power of many nation-states has been strengthened at the expense of their parliaments. These transformations have both implied a weakening of the bond between citizens and the state, as well as the boundary between private and public.[14] Contrary to the critique of the new social movements, this has not been a matter of making the private political or democratic. On the contrary, the public has been privatized and processes that were earlier public have been withdrawn from public scrutiny and democratic political influence.

The global justice movement can be considered as a political response to this problem in two ways. The first being that the movement draws political attention to the democratic deficit of such global institutions as those mentioned above and the concurrent democratic weakening of the nation-state. The second way the movement responds to globalization is in articulating what can be considered *the* social question of our time, since it makes the growing inequality, resulting from the market-oriented policies of global institutions and nation-states, a political issue. Against the developments of privatization, the common is upheld as well as a will to democratize global power.

However, globalization has not only meant privatization, de-politization and the diffusion of market relations. The global agendas that have guided the supranational

[14] Cf. S. Sassen (2006). *Territory, authority, rights: From medieval to global assemblages* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press).

bodies have also facilitated the production of new political spaces. Parallel to, and sometimes in opposition to these bodies, transnational publics like the World Social Forum have been created. The forum contributes to the formation of identities of global grass-roots politics, to the creation of demands of global rights and the establishment of transnational publics for political interaction. The local connectedness of the social forums and the local character of the activists in the global justice movement also play a role in these processes, since unlike global institutions that command globalization from above, these social actors drive and build it from below.[15]

Individualization

Secondly, in connection with the discussion on individualization, the global justice movement can be related to changes in the *cultural* conditions of political action since the late 1960s. Here, as discussed above, the impact of the new social movements must be seen as crucial for the production of the cultural values being embraced in today's society. Through the impact of "artistic critique", the values of belonging to post-traditional collectivities—typical of "organized modernity"—have been replaced by values such as authenticity, creativity and self-fulfillment, which are often in short designated as "post-material values".[16] In line with these values, political activism has often been based on a skepticism towards political institutions, and a conception of "the political" as something broader than institutionalized politics and parliamentary democracy. Unlike the significant impact had on society by the "artistic critique", the traditional "social critique" arguably became less and less important in the decades following sixty-eight. Instead the processes of privatization have targeted the claims on social leveling and inclusion being characteristic of organized modernity. At times, elements of the artistic critique—e.g. the claims for individual autonomy and decentralization—have even been used against the arguments and gains of the earlier social critique in order to legitimize such developments as, for instance, the "flexibilization" of the labor market or the

[15] Cf. ibid.

[16] Cf. Carleheden (2006).

transformation of welfare state services into private or semi-private systems.[17] The result often being larger insecurity, inequality and marginalization. This shows the ambiguity of the artistic critique with respect to the new social movements, since at times it has also meant the weakening of social critique.

This changed balance between social security and individual autonomy could be understood as one of the initial impetuses of the globalization protests. What might be called a revival of the social critique has been a central concern for the global justice movement. While the new social movements criticized political representation for being insufficient and the boundary between private and public spheres as effectively obscuring the social inequalities outside of the public realm and the state, these kinds of issues have been discussed from another angle by the activists of the global justice movement. While still recognizing the importance of the critique offered by the new social movements, for today's activists, the question of defending the public and political institutions against privatization and de-politization has been more important. Therefore, there has been a larger interest among activists in extending political representation and other forms of political autonomy that have been undermined by globalization. Thus, they express a will to restore the meaning of the public. More in line with the artistic critique discussed above, however, the importance given to social justice, equality and the role of the public have been combined with a focus on diversity, and non-hierarchical and more flexible forms of organization. Moreover, this attitude of openness towards one's own way of making politics is used to politicize or make public what formerly has been de-politicized, as well as to create political communities that remain autonomous from the institutions of the state.

Civil society and participatory democracy

Thirdly, all of these aspects of the global just movement point towards a discussion on civil society, in relation to which the movement can serve as an example of the

[17] Cf. A. Honneth (2004). "Organized self-realization: Some paradoxes of individualization" in *European Journal of Social Theory*, vol. 7, no. 4.; Boltanski.

changes in the *social* conditions for political action. In connection to the discussions on civil society, the centrality of social movements for democratization has often been asserted. This, for instance, was the case during the 1970s and 1980s, when social movements were considered as central actors in the democratization of former dictatorships, as well in the debates on "global civil society" since the 1990s, as many global institutions have been increasingly found to be in need of democratization. In terms of existing models of democracy, this has meant that the idea of "participatory democracy" has come to challenge the idea of "legal democracy" characterizing the policies of global institutions as well as nation-states.[18] The relation between these models can thus be understood as defining the crucial differences in how democracy is understood during our epoch of modernity. On the one hand, there is the model of "legal democracy", based on an ambition to minimize the influence of social interests over the state and to limit political power to enlightened elites. On the other, there is the model of "participatory democracy", based on a will to make the political more conscious of its social foundations, wanting to include more actors within the realm of politics, as well as expanding the realm of democracy to more spheres of society. The differences between these two models forces the question of how the autonomy of society should be realized during a time when political power is being denationalized and becoming more transnational.

As we have seen, the attitudes of the activists of the global justice movement towards politics and democracy are much more in line with such a "participatory democratic" view. Against the de-politization and privatization of the state and political institutions, many wish to strengthen representative political institutions. At the same time, they stress that political parties and institutions must be counter-weighted by social movements, and they give priority in their own activism to grass-roots politics. Thus, the global justice movement can be said to embrace a "participatory democratic" view of politics, rooted in the institutional transformations created by globalization and the cultural changes connected to the individualization of our time.

---

[18] Cf. D. Held (1987). *Models of democracy* (Cambridge: Polity).

Which role the global justice movement will play in the tensions between different views on society's autonomy in the long run is of course an open question. Historically, social movements have played an important role in the democratization of nation-states. In my thesis, I have—with a focus on the Swedish part of the movement—showed that the global justice movement articulates central issues on the functioning of democracy under an increasingly global political order, while at the same time creating the democratic publics that this global order hitherto has been lacking.